

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

2872 SAYILI ÇEVRE KANUNU KAPSAMINDA
ÜRÜNLERİN ÇEVREYE VERDİĞİ ZARARLARDAN
HUKUKİ SORUMLULUK

DOKTORA TEZİ

YARGI BİLGİÇ

0904010139

Anabilim Dalı: Özel Hukuk

Program: Özel Hukuk

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. İlhan ULUSAN

Haziran 2025

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

2872 SAYILI ÇEVRE KANUNU KAPSAMINDA
ÜRÜNLERİN ÇEVREYE VERDİĞİ ZARARLARDAN
HUKUKİ SORUMLULUK

DOKTORA TEZİ

YARGI BİLGİÇ

0904010139

Anabilim Dalı: Özel Hukuk

Program: Özel Hukuk

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. İlhan ULUSAN

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Atilla ALTOP

Prof Dr. M. Turgut ÖZ

Prof Dr. M. Serkan ERGÜNE

Doç. Dr. Başak BAŞOĞLU KAPANCI

Haziran 2025

ÖZET

2872 Sayılı Çevre Kanunu Kapsamında Ürünlerin

Çevreye Verdiği Zararlardan Hukuki Sorumluluk

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. İlhan ULUSAN

Teknolojinin gelişmesi, insanların yaşam standartlarının yükselmesi, üretimin yoğun şekilde makineleşmesi, seri üretimin ön plana çıkması, güçlü firmaların tekelleşmeye başlaması, kaynakların hızlı şekilde tüketilmeye başlanması, çevresel değerlerin hızlı bir tüketime maruz kalması sebepleriyle çeşitli hukuki alanlarda kusursuz sorumluluk rejimi kabul edilmiştir. Çalışma konumuz kapsamında ürünlerden doğan çevre zararlarından kaynaklanan hukuki sorumluluk açısından da hem ürün sorumluluğu hem de çevre hukukunda kusursuz sorumluluk rejimi kabul edilmiştir. Biz de çalışmamızda ürünlerden doğan çevre zararlarından kaynaklanan hukuki sorumluluk konusunu incelerken hem ürün sorumluluğu hem de çevre hukuku alanında kimi konuları incelemeye, açıklamaya, her iki alanın kusursuz sorumluluk rejiminin hukuki niteliğini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız doğrultusunda Çevre Kanunu kapsamında ürünlerden doğan çevre zararlarını incelerken ilk bölümde çevre zararına genel olarak bakış çerçevesinde çevre hukukundaki önemli kavramları incelemeye çalıştık. Çalışmamızın ikinci bölümünde ürünlerin çevreye verdiği zararlardan kaynaklanan hukuki sorumluluğun niteliğini, ürünlerden doğan çevre zararının şartları ile meydana gelebilecek zarar türlerini açıkladık. Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde Çevre Kanunu kapsamında ürünlerden doğan çevre zararları için açılacak davaların neler olduğunu, vardığımız sonuçları Avrupa Birliği ve Alman hukuku hükümlerini de karşılaştırarak irdelemeye çalıştık. Ayrıca çalışmamız kapsamında hem 2872 sayılı Çevre Kanunu hem de 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu hususundaki görüşlerimizi, tespit ettiğimiz yetersizlikleri izah etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler

Çevre Hukuku, Çevre Zararı, Ürün Sorumluluğu, Hukuki Nitelik

ABSTRACT

Legal Liability Arising from Environmental Damage Caused by Products under Law No. 2872 on the Environment

Institute of Graduate Studies, Department of Private Law

Thesis Advisor: Prof. Dr. M. İlhan ULUSAN

The advancement of technology, the rise in living standards, the intense mechanization of production, the prominence of mass production, the onset of monopolization by powerful companies, and the rapid consumption of resources and environmental values have led to the acceptance of a strict liability regime in various legal fields. In the context of our study, both product liability and environmental law have adopted a strict liability framework regarding legal responsibility arising from environmental damage caused by products. In our study, while examining the legal responsibility for environmental damage resulting from products, we aimed to analyze and explain certain topics in both product liability and environmental law, as well as to clarify the legal characteristics of the strict liability regimes in each field.

In line with our study, we aimed to analyze important concepts in environmental law from a general perspective on environmental damage while examining the environmental damage caused by products under the Environmental Law in the first section. In the second section, we addressed the legal characteristics of environmental damage caused by products under the Environmental Law, legal conditions, the environmental damage caused by products under the Environmental Law the types of damages that may arise. In the third and final section, we addressed the possible lawsuits, and our conclusions for the environmental damage caused by products under the Environmental Law , comparing them with the provisions of European Union and German law. Additionally, we aimed to explain our views on both Law No. 2872 on the Environment and Law No. 7223 on Product Safety and Technical Regulations, highlighting the inadequacies we identified.

Keywords:

Environmental Law, Environmental damage, Product Liability, Legal Characteristics

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
ÇEVRE HUKUKU VE ÇEVRE ZARARINA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR	4
A-Çevre Hakkının Gelişimi.....	4
1- Çevre Hukuku Tarihçesi	4
a- Geçmişten Günümüze Çevre Hukukunun Gelişimi	4
b-Türkiye’de Çevre Hukukunun Gelişimi.....	10
2- Çevre Hakkının Ortaya Çıkışı	14
a- Genel Olarak	14
b- Çevre Hakkı Kavramının Gelişimi	18
B- Çevre Hukukunun Genel Kavramları	28
1- Çevre.....	28
2-Ekoloji	29
3- Çevre Kirliliği.....	31
a-Genel Olarak	31
b-Su Kirliliği	32
aa-Hukukumuzda Durum	32
bb- Almanya’da Durum.....	37
c-Hava Kirliliği	40
aa-Hukukumuzda Durum	40
bb-Almanya’da Durum.....	42
d-Toprak Kirliliği	43

aa-Hukukumuzda Durum	43
bb-Avrupa Birliği ve Almanya'da Durum.....	47
e-Gürültü Kirliliği	48
f- Elektromanyetik Kirlilik.....	49
g- Nükleer Kirlilik.....	50
4-Çevre Zararı	50
a-Genel Olarak	50
b-Ortaya Çıkış Biçimleri Bakımından Çevre Zararları	51
c-Etki Alanları Bakımından Çevre Zararları	52
C-Çevre Hukuku İlkeleri	54
1-Genel Olarak	54
2-Önleme İlkesi.....	55
a-Genel Olarak	55
b- Önleme İlkesi Kapsamında Kirlenmenin Önlenmesi Yükümlülüğü	58
aa-Hukukumuzdaki Durum	58
bb-Alman Hukukundaki Durum	65
3-İhtiyat İlkesi	69
4-Kirleten Öder İlkesi	75
5-Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi	80
6-Katılım İlkesi	84
7-Bütünleşme İlkesi	86
İKİNCİ BÖLÜM	88
ÜRÜNLERİN ÇEVREYE VERDİĞİ ZARARLARDAN KAYNAKLANAN HUKUKİ SORUMLULUĞUN NİTELİĞİ VE HUKUKİ SORUMLULUĞUN ŞARTLARI.....	88
A- Genel Olarak.....	88
B-Sorumluluk Hukukunun Dayandığı Esaslar	88
1-Genel Olarak.....	88

2-Genel Olarak Kusursuz Sorumluluk Halleri.....	92
a-Hakkaniyet Sorumluluğu	92
b-Özen Sorumluluğu (Olağan Kusursuz Sorumluluk)	93
aa-Genel Olarak	93
bb-Olağan Özen Sorumluluğu	93
cc-Ağırlaştırılmış Özen Sorumluluğu.....	94
c-Tehlike Sorumluluğu.....	95
C-Hukuki Sorumluluğun Niteliği	101
1-Çevre Hukukundan Kaynaklanan Zararlardan Hukuki Sorumluluğun Niteliği	101
2-Ürün Sorumluluğundan Kaynaklanan Zararlardan Hukuki Sorumluluğun Niteliği ...	107
a-85/375 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesine Göre Sorumluluğun Niteliği.....	107
b-Hukukumuzdaki Durum.....	110
aa-4077 Sayılı Tüketici Kanunu Döneminde Ürün Sorumluluğunun Hukuki Niteliği	110
bb-4703 Sayılı Kanun Döneminde Ürün Sorumluluğunun Hukuki Niteliği	115
cc-Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu'nda Öngörülen Ürün Sorumluluğunun Hukuki Niteliği	119
3-Ürünlerden Doğan Çevre Zararlarından Hukuki Sorumluluğun Niteliği	122
D-Ürünlerin Çevreye Verdiği Zararlardan Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğun Şartları..	126
1-Hatalı Bir Ürünle Kirletenin Çevre Kirliliğine Yol Açması.....	126
a-Genel Olarak	126
b- Hatalı Ürün Kavramı.....	127
aa-Ürün Kavramı	127
aaa-Genel Olarak.....	127
bbb-Gayri Maddi Mallar Hakkında Bir Değerlendirme	131
bb-Hatalı Ürün.....	136
aaa- Genel Olarak.....	136
bbb-Haklı Güvenlik Beklentisi	141

cc-Hatalı Ürünlerin Çeşitleri	149
aaa-Üretim Hataları.....	149
bbb-Tasarım Hataları	151
ccc-Bilgilendirme Hataları.....	154
ddd-Gelişim Hataları.....	160
dd-Ürün İzleme Yükümlülüğü.....	164
c- Çevre Kirliliğinin Meydana Gelmesi	168
2-Hatalı Üründen Çevre Zararı Doğması.....	187
a- Genel Olarak Zarar Kavramı.....	187
b-Ekolojik Zarar	191
aa-Genel Olarak.....	191
bb-Hukukumuzdaki Durum.....	197
c-Bireylerin Uğradıkları Zararlar	202
aa-Önleme ve Temizleme Masrafları	202
bb-Malvarlığı Zararları	203
aaa-Eşya Zararları	203
bbb-Salt Ekonomik Zararlar.....	207
cc-Şahısvarlığı Zararları	209
aaa-Maddi Zararlar.....	209
bbb-Manevi Zararlar	218
3-Nedensellik Bağı.....	221
a-Genel Olarak	221
aa-Şart Teorisi.....	223
bb-Uygun Nedensellik Bağı Teorisi	226
aaa-Genel Olarak.....	226
bbb- Birden Fazla Zarara Neden Olan Sebebin Bulunması	229
aaaa- Ortak Nedensellik	231

bbbb- Yarışan Nedensellik	234
cccc- Seçimlik Nedensellik	234
ccc- Nedensellik Bağının Kesilmesi	235
aaaa-Genel Olarak	235
aaaaa-Mücbir Sebep	236
bbbbb-Zarar Görenin Kusuru	241
ccccc-Üçüncü Kişinin Kusuru	243
b-Çevre Hukukuna Göre Nedensellik Bağı.....	244
aa-Hukukumuzda Durum	244
bb-Alman Hukukunda Durum	247
c-Ürün Sorumluluğuna Göre Nedensellik Bağı	248
d-Ürünlerin Çevreye Verdiği Zararlarda Nedensellik Bağı	255
4-Ürünlerin Çevreye Verdiği Zararlarda Sorumluluktan Kurtuluş Sebepleri.....	257
a-Genel Olarak	257
b- Ürünün Piyasaya Sürülmemiş Olması	259
c-Ürünün Piyasaya Hatasız Şekilde Sürülmesinden Sonra Ürünün Hatalı Hale Gelmesi	262
d-Ürün Hatasının Emredici Kurallara Uyulmasından Kaynaklanması	267
e-Ürünün Ticari ya da Mesleki Amaçlarla Üretilmemiş Olması	270
f-Ürünün Piyasaya Sürüldüğü Sırada Bilimin ve Tekniğin Geldiği Son Seviye İtibariyle Ürün Hatasının Tespit Edilememesi	272
g-Hammadde ve Ara Mal Üreticilerinin Sorumluluktan Kurtulma Hali	276
5-Ürünlerin Çevreye Verdiği Zararlarda Müteselsil Sorumluluk	278
a-Genel Olarak	278
b-Müteselsil Sorumluluğun Özellikleri	280
aa-Dilenilen Borçluya Başvuru Olanağının Bulunması	280
bb-Zararın Tamamından Sorumlu Olunması.....	281
cc-Her Bir Sorumlunun Kendisine İlişkin Savunmaları İleri Sürebilmesi	281

dd-Tazminat Borcunun Tamamen ya da Kısmen Müteselsil Sorumlulardan Biri Hakkında Sona Ermesi Halinde Aynı Miktarda Diğer Müteselsil Sorumlular Hakkında da Sona Ermesi.....	283
ee-Müteselsil Sorumlular Arasında Rücu Hakkı Bulunması.....	284
ff-Müteselsil Sorumluların Diğer Müteselsil Sorumluların Durumunu Ağırlaştıramaması.....	288
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	290
ÜRÜNLERİN ÇEVREYE VERDİĞİ ZARARLARDA AÇILABİLECEK DAVALAR	290
A-Kirlenme Etkilerinin Kirleten Tarafından Giderilmesine Yönelik Dava	290
1-Hukukumuzda Vekaletsiz İş Görme Davası.....	290
2- Alman Hukuku'ndaki Durum	295
B-Önleme – Durdurma Davaları	302
1-Hukukumuzdaki Durum	302
2-Alman Hukuku'ndaki Durum	308
C-Eski Hale İade Davası.....	317
1-Hukukumuzdaki Durum	317
2-Alman Hukuku'ndaki Durum	323
D-Tazminat Davaları	324
1-Genel Olarak.....	324
2-Davanın Tarafları.....	328
a-Davacı	328
aa-Hukukumuzdaki Durum	328
bb-Alman Hukuku'ndaki Durum.....	331
b-Davalı Olarak Kirleten	334
aa-Hukukumuzdaki Durum	334
aaa-Genel Olarak.....	334
bbb- ÜGTDK Kapsamında Sorumluluğu Bulunanlar.....	338

aaaa- Üretici ve Benzerleri	338
bbbb-İthalatçı	342
cccc- Dağıtıcılar	343
bb-Alman Hukuku'ndaki Durum.....	347
3- Görevli ve Yetkili Mahkeme	350
4-İspat Yüğü.....	351
a-Genel Olarak	351
b-İspat Kolaylıkları	353
aa-İlk Görünüş Kanıtı	353
bb- İspat Yüğü Dağılımının Farklılaştırılması.....	355
cc- Nedensellik Karineleri	357
5- Tazminatın Belirlenmesi.....	360
a- Genel Olarak	360
b-Tazminattan İndirim Sebepleri	362
aa-Zarar Görenin Rızası.....	362
bb-Zarar Görenin Kusuru	363
cc-Beklenmedik Hal	363
dd- Zarar Görenin Bünyesel Yatkınlıkları.....	364
ee- Çevresel Hasara Sebebiyet Veren Yoksulluğa Düşecek Olması.....	365
c-Geçici Ödemeler.....	366
d-Sorumluluğun Sınırlandırılması.....	368
6-Sorumluluk Sigortası	369
a-Hukukumuzdaki Durum.....	369
b-Alman Hukuku'ndaki Durum	373
7-Medeni Hukuk Cezai Yaptırımını	373
8-Zamanaşımı	379
E-Topluluk Davaları	381

1-Genel Olarak	381
2-Çevre Hukukunda Topluluk Davası	383
SONUÇ	388
KAYNAKÇA	413

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABİA	: Avrupa Birliği'nin Çalışma Usulüne İlişkin Antlaşma
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Ayıplı Mal Yönetmeliği	: Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik
Batider	: Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi
BGB	: Bürgerliches Gesetzbuch (Alman Medeni Kanunu)
Bknz	:Bakınız
BBodSchG	: Bundes-Bodenschutzgesetz
BImSchG	:Gesetz zum Schutz vor schadlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorange
BNatSchG	:Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege (Bundesnaturschutzgesetz)
C	: Cilt
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çevre Kanunu	: 2872 Sayılı Çevre Kanunu
Çevresel Sorumluluk Yönergesi	: 21 Nisan 2004 tarih ve 2004/35 sayılı Çevresel Sorumluluk Yönergesi
ÇK	: Çevre Kanunu
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
dipn	: Dipnot
eBK	: Eski Borçlar Kanunu

E	: Esas
GenTG	: Gentechnikgesetz (des Bundes)
HD	: Hukuk Dairesi
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
İKÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İNÜHFD	: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İUSBFD	: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K	: Karar
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
m	: Madde
MÜHFHAD	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi
MÖHUK	: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun
OJ L	: Official Journal of the European Communities, Legislation
ProdHaftG	: Gesetz über die Haftung für fehlerhafte Produkte
ProdSG	: Gesetz über die Bereitstellung von Produkten auf dem Markt
s	: Sayfa
S	: Sayı
SPS	: Sağlık ve Bitki Sağlığı Antlaşması
T	: Tarih
TA	: Lärm – Technische Anleitung zum Schutz gegen Lärm
TA Luft	: Technische Anleitung zur Reinhaltung der Luft
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBK	: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu
TCK	: Türk Ceza Kanunu

TKHK	: 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
TMK	: 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu
USchadG	: Umweltschadensgesetzes des Bundes
UmweltHG	: Umwelthaftungsgesetz:
ÜGTDK	: 7223 Sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu
vd	: Ve diğerleri
Y	: Yıl
YÜHFD	: Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
V	: Versus
WHG	: Wasserhaushaltsgesetz (des Bundes)
Ürün Sorumluluğu Yönergesi	: 85/375 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
YİBK	: Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte insanların yaşam standartlarının yükselmesi, üretimin yoğun şekilde makinalaşması ve seri üretimin ön plana çıkması, güçlü firmaların tekelleşmeye başlaması, kaynakların hızlı şekilde tüketilmeye yönelmesinin kaçınılmaz hale gelmesi, çevresel değerlerin hızlı bir tüketime maruz kalması gibi sebepler pek çok hukuki alanda kusursuz sorumluluk rejiminin kabul edilmeye başlanmasına, genel kural olarak uygulanan kusur prensibine dair genel ilkenin dışına çıkılmasına yol açmıştır. Çalışma konumuz kapsamında incelediğimiz ürünlerden doğan çevre zararlarından kaynaklanan hukuki sorumluluk açısından da hem ürün sorumluluğu hem de çevre hukukunda bu anlamda kusursuz sorumluluk rejimi kabul edilmiştir. Biz de çalışmamızda ürünlerden doğan çevre zararlarından kaynaklanan hukuki sorumluluk konusunu incelerken hem ürün sorumluluğu hem de çevre hukuku alanında kimi konuları incelemeye, açıklamaya, her iki alanın kusursuz sorumluluk rejiminin hukuki niteliğini ortaya koymaya çalışacağız. Bunları açıklamaya başlamadan evvel kısaca her iki sorumluluk alanının ortaya çıkışını incelemekte fayda gördük.

Bu kapsamda genel olarak çevreden bahsedilirken, içinde yaşadığımız veya insanların dışında var olan gelişmemize ve yaşamımıza olanak sağlayan her türlü unsurun birleşiminin çevreyi meydana getirdiği kast edilir. Dolayısıyla çevre fiziksel, kimyasal, biyolojik anlamda her şeyi kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçta çevresel değerlerin tükenmeyeceği algısından kaynaklanan özgüvenle çevresel değerlerin korunması yönünde hukuki bir menfaat kabul edilmemişti. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini gösteren Sanayi Devrimi, endüstriyel ve teknolojik gelişmeler, doğal kaynakları hızla tüketmeye başlayınca, çevrenin bazı yönlerinin aslında tüketilebilir kaynaklar içerisinde olduğu ve genel hukuk normlarıyla çevreyi korumanın yetersiz kaldığı gerçeği anlaşılmış oldu. Böylelikle çevre hukuku alanında yapılan çalışmalar neticesinde çevre hakkı pek çok uluslararası metinde yerini almıştır.

Ürün sorumluluğu bağlamında ise ürünlerin üçüncü kişilere karşı verdikleri zararlardan sorumlulukta 20. yüzyıla kadar, özellikle 85/375 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi öncesinde, kusursuz sorumluluk hükümleri öngörülmemiş, genel kural kabilinden

kabul gören kusur sorumluluğu kuralları içerisinde, yani haksız fiil hükümleri doğrultusunda, çözümler üretilmeye çalışılmıştır.

818 sayılı Borçlar Kanunu m. 41’de düzenlenen haksız fiil sorumluluğunda hukuka aykırı ve kusurlu davranışla başkasına zarar verilmesi ve zarar ile hukuka aykırı fiil arasında uygun illiyet bağının bulunması aranmıştır. İsviçre ve Alman hukuku etkisinde kalınarak “tehlikeyi önleme yükümlülüğü”nden etkilenilmesi sebebiyle malı üreten veya piyasaya sürenin hukukun gerekli kıldığı ve alınması beklenebilir bulduğu bütün özen önlemlerin alınmasının zorunda olduğu kabul edilmekteydi, böyle bir yükümlülükten sapma kusur anlamına geliyordu, üreticinin sorumluluk altına girmemesi açısından kusursuzluğunu ispatlaması gerekiyordu.

4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un 4. maddesinde, 2003 yılında 4822 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle üreticinin ürün sorumluluğunun düzenlenip düzenlenmediği konusunda tartışmalar yapılmıştı. 4077 sayılı Kanun’un 4. Maddesine dayanılarak 2003 yılında çıkarılan Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik ile hatalı malların sebebiyet verdiği zararlardan üreticinin kusursuz sorumlu olacağı yönünde düzenleme getirilmişti. 85/374 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ne uyumlu şekilde yönetmeliğin düzenlenmiş olmasına rağmen doktrinde haklı olarak üreticinin kusursuz sorumluluğunun kanunla düzenlenmesi gerekirken bu konunun bir yönetmelikte yer bulması eleştiri konusu olmuştu.

AB ile ülkemizdeki Gümrük Birliği gereğince yürütülen uyumlaştırma çalışmaları neticesinde 2001 yılında yapılan 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun, AB’nin 2001/95 sayılı Genel Ürün Güvenliği Direktifi’ni göz önüne alan düzenlemeler yapmıştı. Öğretide kimi yazarlar bu kanun ile burada üretici ve dağıtıcılar açısından ürün sorumluluğunun getirildiğini ifade ederken diğer yazarlar ise 4703 sayılı Kanun gerekçesinden yola çıkarak üreticilerin üçüncü kişilere karşı tazminat sorumluluğunun düzenlenmediğini ifade etmişlerdi.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun önceki 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun dönemindeki tartışmaların sonlanmasına sebebiyet vermiş, zira TKHK’da ürün sorumluluğu düzenlemelerine dair hükümler getirilmemişti. 03.10.2005 tarihinde başlayan Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım müzakereleri sürecinde, 35 fasılda yürütülmesi planlanan müzakereler içerisinde, “Tüketicinin ve Sağlığın Korunması” başlıklı 28. fasıl kapsamında 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu 12.03.2020

tarichinde Resmi Gazete’de yayımlanmış, kanunun “Yürürlük” başlıklı 26. Maddesi gereğince bir yıl sonra kanun yürürlüğe girmişti.

03.10.2005 tarihinde başlayan Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım müzakereleri sürecinde, 35 fasılda yürütölmesi planlanan müzakereler içerisinde, “Tüketicinin ve Sağlığın Korunması” başlıklı 28. fasıl kapsamında 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu 12.03.2020 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmış, kanunun “Yürürlük” başlıklı 26. Maddesi gereğince bir yıl sonra kanun yürürlüğe girmiştir.

Çalışmamız doğrultusunda Çevre Kanunu kapsamında ürünlerden doğan çevre zararlarını incelerken 2872 sayılı Çevre Kanunu ile çalışmamızı ilgilendiren ürün sorumluluğu hükümleri gibi çeşitli mevzuat konularına yer vermeye çalıştık ve çalışmamızın ilk bölümünde çevre zararına genel olarak bakış çerçevesinde çevre hukuku alanındaki önemli kavramları incelemeye çalıştık. Bu amaçla ölkemizde ve Avrupa Birliği ile kimi ölkelerde çevre hakkı gelişiminin nasıl seyrettiği, çevre hukukuna hakim ilkeler, çevre hukukunun genel kavramlarını, çevre zararını anlatmaya çalıştık.

Konumuzun ikinci bölümünde ürünlerin çevreye verdiği zararlardan kaynaklanan hukuki sorumluluğun niteliği konusunu her iki sorumluluk alanı çerçevesinde açıklamaya çalıştık, konunun ürün sorumluluğunu ilgilendiren kısmında ise geçmişten günümüze gelen kanun değişikliklerini izah etmeye çalıştık, ürünlerin çevreye verdiği zararlardan kaynaklanan sorumluluğun hukuki şartlarını açıklarken hatalı ürün kavramı, hata çeşitleri, zarar kavramı ile çevre kanunu bağlamında özel bir öneme haiz olan ekolojik zarar gibi zarar kalemleri konularını izah etmeye çalıştık.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde Çevre Kanunu kapsamında ürünlerden doğan çevre zararlarında açılabilir davaların neler olduğunu izah etmemizin yanında çalışmamız doğrultusunda vardığımız sonuçları irdelemeye çalıştık

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE HUKUKU VE ÇEVRE ZARARINA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR

A-Çevre Hakkının Gelişimi

1- Çevre Hukuku Tarihçesi

a- Geçmişten Günümüze Çevre Hukukunun Gelişimi

Çevre hukukunun tarihçesini incelemeden önce kısaca çevrenin ne olduğunu anlatmakta fayda vardır. Çalışmamız kapsamında çevre, çevre hakkı gibi kavramları çalışmamızın ilerleyen aşamalarında ayrıntılı olarak açıklayacağız, ancak şimdilik çevre hukuku tarihçesine değinirken çevre konusuyla ilgili birkaç genel açıklama yapmakta fayda görüyoruz.

Çevre kavramı konusunda net tanım vermenin güçlüğü, aslında çevrenin çok geniş bir tanımı kapsamından kaynaklanmaktadır. Fakat genel olarak çevreden bahsedilirken, içinde yaşadığımız veya insanların dışında var olan gelişmemize ve yaşamımıza olanak sağlayan her türlü unsurun birleşiminin¹ çevreyi meydana getirdiği kast edilir. Dolayısıyla çevre fiziksel, kimyasal, biyolojik anlamda her şeyi kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır².

Kavramın içerdiği alanın genişliği ile birlikte beraberinde gelen kültürel, fiziksel, doğal ve yapay çevre gibi ayrımların meydana getirdiği karmaşa nedeniyle çoğunlukla çevre kavramına genel bir tanım verilmesinden kaçınılmasından hareketle, çevre kavramı dışında bazı unsurların bırakılması ya da çevre kavramının her şeyi içermesi riskinden kaçınılmaya çalışıldığı doktrinde ifade edilmektedir³.

---

¹ **Demir, Hasan**, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu (Çevre Kirliliği), Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 8; benzer bir tanım için bkz. **Ertaş, Şeref**, Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, 2. Baskı, İzmir, Ocak 2012, s. 21; **Güneş, M. Ahmet**, Çevre Hukuku(Çevre), 5.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s. ; **Sirmen, Lale**, " Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malik-in Sorumluluğu ", AÜHFD, C. 40, S. 1 - 4, 1988, s. 281; **Yongalık, Aynur**, Çevre Sorumluluk Sigortası, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 1998, s. 12; **Akbıyık, Cem**, "Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumlulukta Hukuka Aykırılık Unsuru", Fasikül Aylık Hukuk Dergisi, Yıl 7, Sayı 70, Eylül 2015, s. 7.

² **Turgut, Nükhet**, Çevre Hukuku (Çevre Hukuku), Ankara, Kasım 2001, s. 73; **Turgut Yılmaz, Nükhet**, Çevre Politikası ve Hukuku(Çevre Politikası), Güncellenmiş Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2017, s. 1.

³ **Turgut**, Çevre Hukuku, s. 74 - 76; Bununla birlikte çevre kavramının geniş tutmanın normatif düzenlemeler açısından çevreyi korumayı güçleştireceği, yalnızca doğal çevreyi içeren bir çevre tanımının verilmesinin, hukuk düzeni tarafından etkili şekilde korumayı sağlayacağı yönünde görüş hakkında bkz. **Güneş**, Çevre, s. 23.

Çevre kavramının genişliği; insanların yaşamlarını sürdürme, temel hak ve özgürlüklerini elverişli ve sağlıklı bir ortamda yaşayabilmelerine olanak veren bir durum olarak karşımıza çıkmasına hizmet eder. Zira insanların haklarını kullanırken içlerinde bulundukları fiziksel ortamın elverişliliğinden faydalanarak hukuk düzeni tarafından güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerini kullanma yoluna gidecekleri açıktır⁴.

İnsanların temel hak ve özgürlüklerini kullanırken bulundukları fiziksel çevre ile birlikte etraflarındaki gelişmelerini ve yaşamlarını sağlayan her unsurun korunması, güvenceye alınması fikri böylece anlam kazanmış olur. Bu şekilde, çevrenin korunması fikrinin meydana gelmesi, çeşitli dönemlerde, çeşitli düzenlemelere konu olmakla birlikte 19. yüzyıla kadar çevre değerlerinin tükenmeyeceği algısından kaynaklanan özgüven, çevrenin korunmaya değer bir menfaat olarak hukuk düzeni tarafından özel bir korumaya bağlanmasına gerek görmemişti⁵.

Bununla birlikte çevre korumasının ilk izlerinin eski çağlara kadar uzandığı konusunda tespitler bulunmaktadır⁶. Çevrenin korunmasında ilk düzenlemelere antik dönemde kurulan Mısır, Mezopotamya, Yunanistan uygarlıklarında rastlanabilir⁷. Suların korunması ve korunmasına ilişkin düzenlemeler, Roma İmparatorluğu'nda da bulunmaktaydı⁸.

Ortaçağ'da Avrupa'nın çoğu şehrinde hava, su, toprak kirliliğini önlemeye yönelik tedbirler alınmış, sonraki yıllarda çevre ve insan sağlığına tehlike yaratabilecek bazı faaliyetleri genel bir izne bağlayan veya yasaklayan tedbirler getirilmiştir⁹.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini gösteren Sanayi Devrimi, endüstriyel ve teknolojik gelişmeler, doğal kaynakları hızla tüketmeye başlayınca, çevrenin bazı yönlerinin aslında tüketilebilir kaynaklar içerisinde olduğu¹⁰ ve genel hukuk normlarıyla çevreyi

---

⁴ Demir, s. 9 - 10.

⁵ Başoğlu, Başak, Çevre Zararlarından Doğan Hukuki Sorumluluk, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2016, s. 5; White, Lynn, "The Historical Roots of our Ecological Crisis", Ecology and Religion in History, New York, Harper and Row, 1967, s. 1203 vd. (<https://www.cmu.ca/faculty/gmatties/lynnwhiterootsofcrisis.pdf>, 08.05.2023, 18.32).

⁶ En eski çağlardan itibaren çevre kirliliğinin pek çok hastalığa sebebiyet verdiği, cilalı taş devrinde taş ocaklarında kireç taşlarını oymakla uğraşanların silikozis hastalığına yakalandıkları, antik dönemde hava kirliliğinin önemli sonuçlarının olduğu, antik dönemdeki şehirlerin gelişmesinin çevrede meydana gelen zararlara sebebiyet verdiği hakkında bkz. Söğüt, s. 5 vd.

⁷ Güneş, Çevre s. 41; bu konuda bkz. Söğüt, İpek, Sevdâ, Roma Hukukunda Çevrenin Korunmasına İlişkin Hukuki Vasıtalar, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2014, s. 13 vd.

⁸ Söğüt, s. 115 vd.

⁹ Güneş, Çevre, s. 41.

¹⁰ Erişgin, Nuri, " Çevre Kirlitenin Hukuksal Sorumluluğu " (Çevre Kirliliği), MÜHFHAD, Sempozyum Özel Sayısı, C. 14, S. 4, 2008, s. 207 - 208.

korumanın yetersiz kaldığı gerçeği anlaşılmış oldu¹¹. Hammadde arayışları, üretim ve tüketim artışının toplumdaki taleplere çeşitlilik kazandırması, gelişen sanayinin yol açtığı atıkların çevrede kirlenmeye yol açması, artan sera gazı salınımı dolayısıyla küresel ölçekte çevre unsuru olarak değerlendirilebilecek atmosfer üzerinde olumsuz etkilerin doğması, nükleer enerjiye dayalı olarak gelişen olumsuzluklar, çevre kirliliğini bir gerçeklik olarak insanların karşısına çıkarmıştır¹². Nitekim bu dönemde yapılan uluslararası yasal düzenlemeler, doğal kaynakların mümkün olan en uzun ekonomik kullanılabilirliğini sağlaması için esasen rekabet halindeki devletlerin söz konusu hammaddeleri kullanmalarını kısıtlamalarını ve dengelemeyi amaçlamakta olup çevrenin korunması ikincil planda görünmüştür¹³.

Çevre unsurlarında meydana gelen sorunlara karşı devletler çözüm yollarına başvurma gerekliliğini ilk duyduklarında getirilen hukuki tedbirler, iki başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki komşuluk hukukunu baz alarak mülkiyet hakkının taşkın kullanılmasının önüne geçmeyi hedeflemekteydi. İkinci olarak ise teşebbüs hürriyeti gibi bazı hak ve hürriyetleri sınırlayan kimi kamu hukuku düzenlemelerinin getirilmesi idi. Bu çerçevede işyerleri ile işletmelerin ruhsat alması, denetlenmesi, işletmelerinde uymakla yükümlü oldukları kurallar konusunda detaylı hükümler getirilmiştir¹⁴.

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar karşısında çevre konusunda yaşanan problemler bir süreliğine gündemden düşmüş, savaşın yıkıcı sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla ekonomik kalkınmaya önem verilerek 1950'lerden itibaren Amerika ve Avrupa'da ciddi ölçüde ekonomik büyüme çabaları gösterilmiştir. Ekonomik büyüme çabaları, ekosistem üzerindeki baskının büyümesine sebebiyet vererek çevre sorunlarının tekrar gündeme gelmesine yol açmıştır. Böylelikle İngiltere'de 1956 tarihli Temiz Hava Yasası, Finlandiya'da 1961 tarihli Su Kirliliği Yasası, Belçika'da 1964 tarihli Temiz Hava Yasası, İsveç'te 1964 tarihli Doğa Koruma Yasası, Norveç'te 1969 tarihli Doğa Koruma Yasası kabul edilmiştir¹⁵.

Uluslararası alanda 1972 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı sonucunda kabul edilen Stockholm Bildirisi¹⁶, 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı¹⁷,

¹¹ Güneş, s. 41-42; Başoğlu, s. 6.

¹² Başoğlu, s. 6; Yavuz, Cevdet, " Türk Hukukunda Çevre Kirlitenin Hukuki Sorumluluğu "(Çevre Kirliliği), Hukuk Araştırmaları, C. 5, S. 1 -3, s. 35.

¹³ Koch, Hans-Joachim/Hofmann, Ekkehard/Reese, Moritz, Handbuch Umweltrecht, 5. Überarbeitete, Auflage 2018, s. 4.

¹⁴ Güneş, Çevre, s. 41 – 42.

¹⁵ Güneş, Çevre, s. 43.

¹⁶ Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 40; Bu konuda bkzn. Koch/Hofmann/Reese, s. 4.

1992 yılında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda kabul edilen Rio Çevre ve Kalkınma Bildirisi¹⁸, çevre koruması alanındaki önemi belirten ve bu alandaki ilkeleri açıklayan temel metinler olarak kabul edilmektedir¹⁹.

Bu metinlerde özetle; insanın nitelikli bir çevrede onurlu ve refah içerisinde yaşamasının temel bir hak olduğu²⁰, insanlığın gelecek nesiller için de çevrenin korunması ve çevre zararlarını giderme konusunda işbirliği içerisinde çalışması, sürdürülebilir kalkınma açısından çevresel kalkınmanın önemli olduğu ve bu bağlamda çevre koruma ile ekonomik kalkınma açısından gerekli öğelerin eş güdüm içerisinde değerlendirilmesi gerektiği, çevre ile ilgili konularda karar alma süreçlerine bireylerin katılma ve bilgi alma hakkı tanınması gerekliliği ile devletlerin çevre zararlarından dolayı tazminat sorumlulukları açısından etkili düzenlemeler getirmeleri zorunluluğu ve çevrenin bozulmasını önleyici yükümlülükleri kabul edilmiştir²¹.

Çevre korunmasının gelecek kuşaklara karşı bir yükümlülük olduğu ve çevre hakkının böylelikle temel bir insan hakkı olduğu düşüncesi yaşanan gelişmelerle yerleşmiştir. Çevre hakkı, 1970'li yıllara kadar sağlık hakkının bir uzantısı olarak²² kabul edilirken günümüzde yaşanan gelişmeler nedeniyle ayrı bir temel insan hakkı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır²³.

Avrupa Birliği'nde²⁴ ise 01.01.1958 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması genel anlamda Avrupa Birliği çevre hukukunun başlangıcı şeklinde kabul edilmektedir. Her ne kadar çevre konusunda doğrudan hükümler burada yer almasa da antlaşmanın 100. maddesi gereğince ortak pazarın işletilmesini etkileyecek üye devlet düzenlemeleri arasında

¹⁷ Bu metnin devletlerin gelecek kuşaklara ve doğaya karşı yükümlülüklerinin uluslararası hukuk kurallarına yansıtılması yolundaki beklentileri hayata geçirme girişi olduğu hakkında bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 42.

¹⁸ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Alada, Adalet B./ Gürpınar, Ergun/Budak, Sevim**, "Rio Konferansı Üzerine Düşünceler", İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, S. 3-4-5, 1993, s. 98-99; Bu hususta ve sürdürülebilir kalkınmanın benimsenmesi hususunda bkz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 5; Rio'da düzenlenen BM Çevre Konferansı ile sürdürülebilirlik ilkesinin çevre politikasında yol gösterici bir ilke haline geldiğiyle ilgili olarak bkz. **Kluth, Winfried/Smeddinck, Ulrich**, Umweltrecht: Ein Lehrbuch, 2. Auflage, 2021, s. 3.

¹⁹ **Turgut Yılmaz**, s. 39 vd.; **Başolu**, s. 7 - 9; **Güneş**, Çevre, s. 44-45; ; **Ertaş, Şeref**, Çevre Hukuku (Çevre), İzmir 1997, s. 27.

²⁰ Çevre hakkının, yaşam hakkının bir uzantısı olduğu görüşüyle ilgili olarak bkz. **Gemalmaz, Mehmet Semih**, "Çevre Koruma Sorunu Çevre Hakkı, Çevre Yasası ve Düşündürdükleri ", İstanbul Barosu Dergisi, C. 61, S. 1 - 2 - 3, 1987, s. 60.

²¹ **Başoğlu**, s. 7 - 9.

²² **Gemalmaz**, s. 59; **Gökyayla, Kadir Emre**, " 2872 Sayılı Çevre Kanunu'na Göre 'Kirleten'in Hukuki Sorumluluğu, " Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'ın Hatırasına Armağan, İstanbul 1999, s. 282.

²³ **Turgut Yılmaz**, s. 39; **Turgut**, Çevre Hukuku, s. 139; **Başoğlu**, s. 9; **Demir**, s. 10.

²⁴ Avrupa açısından çevre yasalarının gelişiminin aşamalara ayrıldığı hakkında bkz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 48 vd.; **Kluth/Smeddinck**, s. 39 - 43.

uyum sağlanmasının hüküm altına alınması, 235. madde doğrultusunda Topluluk hedeflerinin yerine getirilmesini teminen antlaşmada düzenleme bulunmayan hallerde gerekli düzenlemeleri yapmada topluluk organlarının yetkili kabul edilmesi sebepleriyle, çevresel konularda tedbir ve düzenlemelerin bulunduğu konusunda bir kabulün bulunduğuna işaret ettiği yolunda yorumlar yapılmaktadır²⁵.

1972’de Paris’te toplanan Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun yayınladığı Paris Deklarasyonu ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması 2. ve 3. Maddelerindeki “büyüme” kavramının yorumu geniş tutularak çevrenin de korunmasını kapsayacak şekilde eğilim olmuştur²⁶.

1 Temmuz 1987’de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Birliği; su kalitesinin korunması, hava kalitesinin korunması, atıkların kontrolü ve yönetimi, kimyasallar kontrolü, flora, fauna ve peyzajın korunması ve gürültünün sınırlandırılması düzenlemelerini kabul etmiş; çevreyi ilgilendiren pek çok uluslararası sözleşmeye taraf olmuş, Avrupa Birliği’nin kuruluş anlaşmasında değişikliğe giderek çevrenin korunması hususunda tedbir alma ve üst düzeyde korumayı esas alma yetkisini topluluk konseyine vermiş; bu amaçla öncelikli olarak çevresel zararların kaynağında önlenmesi tarzında önleyici tedbirler ile kirletenin neden olduğu zararları ödemesi tedbiri ve çevre politikalarının diğer Avrupa Birliği politikalarıyla birleştirilmesi hedeflenmiştir²⁷.

Avrupa Ekonomik Topluluğu’ndan Avrupa Birliği’ne geçişi simgeleyen 1 Kasım 1993 tarihli Maastricht Antlaşması²⁸ ile Avrupa Topluluğu Antlaşması’nın Topluluğun görev ve faaliyetlerini içeren 2. ve 3. Maddelerinde ilk defa “çevre” kavramına yer verilmiş, 130r maddesi ile Topluluğun çevre politikasının Topluluğun diğer bölgelerindeki durumların çeşitliliğini nazara alarak yüksek düzeyde koruma hedeflediği ve ihtiyat ilkesi ile önleme

²⁵ **Güneş, Ahmet M.**, Avrupa Birliği Çevre Hukuku(Avrupa Birliği), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2011, s. 7-8.

²⁶ **Güneş**, Avrupa Birliği, s. 9.

²⁷ **Batal, Salih**, “Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Temel Özellikleri”, Mevzuat Dergisi, Yıl 13, Sayı 148, Nisan 2010, <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/04a/06.htm>, Erişim Tarihi: 07.09.2021, 18.46, s. 11; **Güneş**, Avrupa Birliği, s. 10-13; **Yokuş Sevük, Handan**, Çevre Hukuku, Doğal Çevrenin Korunması, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara 2017, s. 146-147; **Baçoğlu**, s. 100; Bu hususta bkzn. **Kahl, Wolfgang/Gärditz, Klaus Ferdinand**, Umweltrecht, 12. Auflage, C.H. Beck, 2021, s. 30.

²⁸ Rio Konferansı’nın sürdürülebilir kalkınma kavramı açısından Avrupa Birliği düzeyinde antlaşmada etkili olduğu hakkında bkzn. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 45; Benzer yönde bkzn. **Kluth/Smeddinck**, s. 37.

ilkesine dayandığı belirtilerek çevre koruma gereklerinin Avrupa Birliği'nin diğer politikalarıyla entegrasyonunun sağlanması gerektiği ifade edilmiştir²⁹.

Avrupa Birliği kurucu antlaşmasında değişikliğe giden 1997 Amsterdam Antlaşması³⁰, ortak çevre politikalarını sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda belirlemektedir. Yine de burada genel çevre politikasında kökten değişikliğe gidilmemiştir. 2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin çevre politikasında su kaynaklarıyla ilgili ufak ölçekte değişiklikler yapılmıştır, ancak çoğunlukla yine büyük değişiklikler yapılmamıştır³¹.

2007 yılında kabul edilip 2009 yılında yürürlüğe giren, bugün gelinen aşamada son durumu ifade eden Lizbon Antlaşması³²yla Avrupa Birliği'nin ekonomik ve toplumsal politikalarının sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda belirleneceği konusunda mutabakata varılmıştır³³. Lizbon Antlaşmanın 20. Maddesi'ne göre; Çevre kalitesinin korunması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi; insan sağlığının korunması; doğal kaynaklardan makul biçimde yararlanılması, bölgesel ya da dünya çapında çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek için uluslararası düzeyde önlemlerin alınması öngörülmüş; aynı maddenin ikinci fıkrasında, Avrupa Birliği'nin çevre politikasının, değişik bölgelerdeki koşulları göz önünde bulunduran yüksek düzeyde bir korumayı hedef aldığı belirtilmiştir. Buna göre, ortak çevre politikası, ihtiyat ilkesi, önleyici tedbirlerin alınması, çevresel zararın kaynağında giderilmesi ve kirleten öder ilkesi üzerinde durulmuştur³⁴.

Çalışma konumuz açısından önemli bir yere sahip olan, çevresel sorumluluğu kamu hukuku nitelikli hükümlerden başka şekilde, özel hukuk alanında da düzenlemeler öngöreceği biçimde düzenleyen, Avrupa Birliği çapında çevresel sorumluluk konusunda 21 Nisan 2004

²⁹ **Duru, Bülent,** Avrupa Birliği Çevre Politikası, https://www.academia.edu/3382768/Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%87evre_Politikas%C4%B1, Erişim Tarihi: 07.09.2021, 18.52, s. 3-4; **Güneş,** Avrupa Birliği, s. 14; **Batal,** s. 11; **Yokuş Sevük,** s. 147; Maastricht Antlaşması ile çevre politikasının ile defa Avrupa Birliği içerisinde açıkça kabul edildiğiyle ilgili olarak bkz. **Kahl/Gärditz,** s. 30.

³⁰ Amsterdam Antlaşması ile çevre korumanın güçlendirilmesinden söz edildiği husunda bkz. **Kahl/Gärditz,** s. 30.

³¹ **Duru,** s. 4; **Güneş,** Avrupa Birliği, s. 15-18; **Batal,** s. 11-12; ayrıca bkz. **Yokuş Sevük,** s. 147 – 148; **Kahl/Gärditz,** s. 31.

³² Lizbon Antlaşması ile Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın adı Avrupa Birliği'nin Çalışma Usulüne İlişkin antlaşma olarak değiştirilmiş ve bu antlaşma ile Avrupa Birliği'nin çevre politikasında iklim değişikliğiyle mücadelenin yer kazanmasının, küresel ısınma sonrasında ortaya çıkan iklim değişikliği konusunun insanlığı tehdit eden küresel bir çevre sorunu şeklinde öne çıkması ve küresel ısınmaya yönelik alınması gereken tedbirlerin uluslararası alanda işbirliğini zorunlu kılmasıyla ilgili olarak bkz. **Güneş, Ahmet M.,** "İklim Değişikliği Çerçeve sözleşmesi'nden Kyoto Protokolü'ne Küresel Isınmaya Karşı Uluslararası Alandaki Hukuki Gelişmeler", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 87, 2010, s. 43 vd.; ayrıca bkz. **Yokuş Sevük,** s. 149; **Koch/Hofmann/Reese,** s. 9-10.

³³ Konuyla ilgili olarak bkz. **Kahl/Gärditz,** s. 31.

³⁴ **Duru,** s. 4-5; **Güneş,** Avrupa Birliği, s. 19-22.

tarihinde 2004/35 sayılı Çevresel Sorumluluk Yönergesi kabul edilmiştir³⁵. Çalışmamız içerisinde Çevresel Sorumluluk Yönergesi³⁶ hükümlerinden yeri geldikçe değinmeye çalışacağız.

b-Türkiye’de Çevre Hukukunun Gelişimi

Türkiye’nin içerisinde bulunduğu coğrafyada tarihsel ve kültürel açıdan bakıldığında hem İslam hem de Osmanlı hukukunda sular, hava, toprak, bitkiler, hayvanlar gibi çevresel öğeler üzerinde koruma ve yararlanma hususlarında düzenlemeler yapılmıştır³⁷. Bu kurallar silsilelerine bakıldığında temizlik konusunda katı kurallar, mülkiyet hakkının taşkın kullanımının yasaklanması gibi hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Ancak gerçek anlamda bir çevre hukuku anlayışının bulunmadığı anlaşılmaktadır³⁸.

Keza yukarıdaki başlıkta açıklamaya çalıştığımız şekilde yakın tarihlerde yurt dışında çevre hukukunun gelişiminin baş gösterdiği nazara alındığında Türkiye’deki gelişmelerin onlarla paralellik taşımadığı görülmektedir³⁹.

1980li yıllara gelinene kadar çevre hukukunun gelişimi anlamında Türkiye’de somut bir düzenleme getirilmemiştir. Yine de o dönemler Medeni Kanun, Orman Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Belediye Kanunu, Kara Avcılığı Kanunu, Su Ürünleri Kanunu gibi düzenlemelerle çevre korumasında etkin olunmaya çalışılmıştır⁴⁰. Bunların haricinde 1970’lerde kalkınma planları, hükümet programları, siyasi parti programlarıyla çevre

³⁵ Güneş, Avrupa Birliği, s. 297; 1970’li, 1980’li yıllarda Avrupa’da meydana gelen çevre felaketlerinin ardından çevre kirliliğinin ortaya çıkması ile büyük malvarlıklarının yanı sıra, sakatlanmalara, ölümlere sebebiyet verildiği, oluşan zararların tazmini, çevre kirliliğiyle karşılaşma riskinin azaltılması kapsamında düzenlemelere ihtiyaç olduğunun anlaşılması üzerine 1987 tarihli dördüncü eylem planında bu konuda çerçeve düzenlemeye ihtiyaç duyulduğunun belirtildiği, beşinci eylem planında da benzer ifadelerin yer aldığı, bu kapsamda kimi yönergelerin düzenlenmesi sonrasında 21 Nisan 2004 tarihinde 2004/35/EC sayılı Ekolojik Zararların Önlenmesi ve Tazminine İlişkin Çevresel Sorumluluk Yönergesi’nin kabul edildiği konusunda bkz. Başoğlu, s. 101 vd.

³⁶ Avrupa Birliği hukukunda ikincil kaynaklar içerisinde önemli bir yer işgal eden yönergelerin öngörülen hedefler açısından muhatap üye ülkelerce bağlayıcı olduğu, ama bu hedeflere ulaşma biçiminin ve yönteminin seçiminin ulusal makamlara bırakıldığı, prensipte üye ülkelerin ulusal hukuklarının birbirine uygun şekilde yakınlaştırılmasını hedefledikleri, hukuki nitelikleri gereği bir tür çerçeve kanun niteliği taşıdıkları hakkında bkz. Güneş, Avrupa Birliği, s. 42-43.

³⁷ Güneş, Çevre, s. 47.

³⁸ Güneş, Çevre, s. 47.

³⁹ Böyle bir uyumsuzluğun temel nedeninin evrensel ve ulusal gelişmelerin gecikmeli şekilde takip edilmesi olduğu, hükümetler düzeyinde çevre sorunsalını algılama ile gereken adımların tatbik edilmesinde geç kalındığı, bunun sebeplerinden biri olarak çevreci hareketlerin Avrupa ülkeleriyle benzer güçte olmaması ve bilimsel çabaların güncel gelişmeleri yakalamada gecikmişliğin etkili olduğu hakkında bkz. Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 52.

⁴⁰ Güneş, Çevre, s. 47-48; Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 53, dipn. 222.

sorunlarına değinilmiş, 1978'de Çevre Müsteşarlığı kurulmuş, ancak somut adımlar atılamamıştır⁴¹.

Türkiye'de çevre hakkına ilişkin ilk düzenleme, 1982 tarihli T.C. Anayasası'nın " Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması " başlığı altındaki 56. maddedir. Anayasa'nın bu maddesiyle " *Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.* " şeklinde bir düzenleme getirilerek çevrenin korunması dolaylı da olsa ele alındığı doktrinde ifade edilmiştir⁴². Anayasa'da yapılan bu düzenleme ile bir çevre hakkı tanınmış olduğu, böylece çevrenin korunması hususunda yurttaşlara ve devlete çeşitli ödevler yüklendiği doktrinde diğer yazarlarca belirtilmektedir⁴³.

Ayrıca Anayasa m. 43'te kıyıların, devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu, deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetileceği; m.44'te Devletin toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek konusunda yükümlülüğü olduğu; m. 45'te Devletin tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak konusunda yükümlülüğü olduğu; m. 169'da ormanların korunması ve ormanlık sahaların genişletilmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı yönünde hükümlerin getirilmesi, dolaylı şekilde çevre koruması açısından değerlendirilmektedir⁴⁴.

1983 tarihinde kabul edilen 2872 sayılı Çevre Kanunu⁴⁵ ile çevrenin korunması alanındaki ilk ulusal yasa metni, yürürlüğe girmiştir. Çevre Kanunu'nda birebir olarak çevre hakkından bahsedilmemesine rağmen⁴⁶ çevre hakkının güvencesi olarak sayılan başvuru hakkı, katılma ve haber alma hakları kanunda yerini almıştır. Zira ÇK m. 30, " *Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere*

⁴¹ Söz konusu açıklamalarda kullanılan kimi sözcükler arasındaki tutarsızlıkların çevre kavramı ile sorununun tam manasıyla kavranamadığını açığa çıkardığıyla ilgili olarak bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 52.

⁴² **Baçoğlu**, s. 12; **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 88-90; Çevre hakkının 1961 Anayasası 49. Maddesinde " sağlık hakkı" kapsamında düzenlendiğinin kabul edildiğiyle ilgili olarak bkz. **Baçoğlu**, s. 12.

⁴³ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 89; **Sirmen, Lale**, " Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu " , AÜHFD, C. 40, S. 1 - 4, 1988 s. 285; 1982 Anayasası'nın 56. Maddesi ile devlete çevre kirlenmesini önlemek, çevre hakkını korumak ve geliştirmek yükümlülüklerinin getirildiği, aslında bu yükümlülüklerin herkes açısından hem yükümlülük hem de hak olduğu konusunda bkz. **Kaboğlu, İbrahim Ö/ Özalp, Nihan Yancı**, Çevre Hakkı, Tekin Yayınevi, Tümüyle Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul 2021, s. 69-72.

⁴⁴ **Baçoğlu**, s. 12.

⁴⁵ 11.08.1983 tarihli Resmi Gazete.

⁴⁶ Çevre hakkının Çevre Kanunu'nda tanımlanmamış olması dolayısıyla çevre hakkının, TMK m. 23, 24'te tanımlanan kişilik hakkı içerisinde özel bir kişilik hakkı olduğu görüşüyle ilgili olarak bkz. **Ertaş**, s. 83.

başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir. Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de Kanun kapsamında reddedilebilir." şeklinde getirdiği düzenleme Anayasa'nın 56. Maddesinde sözü edilen Devletin ve vatandaşların ödeviyle yakından ilgilidir⁴⁷.

Bunların yanında Çevre Kanunu'nun uygulanmasını sağlayacak bazı yönetmelikler⁴⁸ çıkarılmıştır. Aynı zamanda Milli Parklar Kanunu⁴⁹, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu⁵⁰, İmar Kanunu⁵¹ gibi kanunlar bu dönemde kabul edilmiştir.

Nitekim Çevre Kanunu'nun uygulanması açısından mahkemeler nezdinde tereddüt gösterilmesi, kanunun uygulanması ile yorumu hususları karşısında kalkınma çabalarına öncelik verilmesi, çevre koruması alanında yapılan düzenlemelerin yeterince etkinlik gösterememesine sebebiyet vermiştir⁵².

1990'lara gelindiğinde bütünsel bir çevre politikasının öneminin algılanmasıyla⁵³ birlikte Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği gibi bazı başka yönetmeliklerin kabul edildiği görülmektedir⁵⁴.

1972 Stockholm Konferansı'nı takiben uluslararası gelişmelere cevap verme amacıyla kurumsal ve hukuki yapıların oluşturulması kapsamında İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde çevre sorunları açısından birim görevlendirilmesi yapılmış, 1974'te 8 bakanın katılımıyla oluşan Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş, 1978 yılında Çevre Müsteşarlığı ile Yüksek Çevre Kurulu'nun meydana getirdiği Başbakanlık Çevre Örgütü kurulmuştur⁵⁵. 1979 yılı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde kurulan, Başbakanlığa bağlı,

⁴⁷ Devlete yüklenen ödevin pasif ve aktif tutumları içeren geniş bir kapsama sahip olduğuyla ilgili olarak bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 87.

⁴⁸ 1986 tarihli Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği, 1986 tarihli Gürültü Kontrol Yönetmeliği, 1988 tarihli Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, 1985 tarihli Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği.

⁴⁹ 11.08.1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir.

⁵⁰ 23.07.1983 tarih ve 18113 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir; Kanunda korunması gereken değerlere "insanlığın ortak mirasına saygı hakkı" anlayışıyla yaklaşılmadığı, yurttaş girişiminin ihlal edildiği, bireylerin kültürel ve doğal varlıkların korunması ve iyileştirilmesine katılmalarının öngörülmediği, koruma alanlarının devletin görevleri çerçevesinde düşünüldüğü, bunun uzantısı olarak koruma kurullarının idari kurul niteliğinde yapılandırıldığı, oysa o kurulların uzman kişiler ağırlıklı özerk ve bağımsız birimler şeklinde öngörülmelelerinin gereklilik olduğu hakkında bkz. **Kaboğlu/Özalp**, s. 105.

⁵¹ 09.05.1995 tarih ve 18749 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir.

⁵² **Güneş**, Çevre, s. 49-50; **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 44.

⁵³ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 45.

⁵⁴ **Güneş**, Çevre, s. 48.

⁵⁵ **Yokuş Sevük**, s. 173-174.

çevreyle ilgili politikalar yürütmek, denetlemek, ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamakla görevlendirilen Çevre Müsteşarlığı, 08.06.1983 tarih ve 222 sayılı KHK ile ortadan kaldırılarak Başbakanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuştur; ancak ihtiyaçlara cevap verilememesi nedeniyle söz konusu genel müdürlük 29.09.1989 tarih ve 389 sayılı KHK ile yeniden Çevre Müsteşarlığı'na dönüştürülmüştür⁵⁶.

1991 yılında Çevre Kanunu'nda değişiklikler⁵⁷ yapılmasını öngören yasa taslağının hazırlanmaya çalışılmasına ve 1995, 1996, 1999 yıllarında meclis gündemine bu konunun taşınmasına rağmen arzu edilen yasalaşma faaliyeti sağlanamamış; 1991 yılında Çevre Müsteşarlığı'nın lağvedilmesini takiben Çevre Bakanlığı kurulmuştur⁵⁸. 08.05.2003 tarih ve 25102 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan 01.05.2003 kabul tarihli 4856 sayılı Kanun'la Çevre ve Orman Bakanlığı kurulmuş, Çevre Bakanlığı ise aynı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Sonuçta da 04.07.2011 tarih ve 27984 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 29.06.2011 tarihli 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve 04.07.2011 tarih ve 27984 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 29.06.2011 tarihli 645 sayılı Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameyle çevre konusundaki kurumsal yapının değişmesiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı çevrenin korunması hususunda görevli ve yetkili bakanlıklar haline gelmişlerdir⁵⁹. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı 09.07.2018 tarihli 703 sayılı KHK⁶⁰ ile yürürlükten kaldırıldıktan sonra 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi⁶¹ ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görev, yetki ve teşkilatı yeniden düzenlenmiş, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının birleştirilmesi suretiyle Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuştur.

04.07.2011 tarih ve 27984 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde

---

⁵⁶ Yokuş Sevik, s. 174.

⁵⁷ 3412 sayılı Kanun ile Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklikle çevreyi kirletenin çevreye verdiği zarardan ötürü sorumluluğun kusursuz sorumluluk olduğunun Çevre Kanunu m. 28'de açıkça ifade edildiği, 5491 sayılı Kanunla kirletenin sorumluluğuna ilişkin kurtuluş kanıtı getirebilme imkanı kaldırılması gibi köklü değişiklikler yapıldığı konusunda bkz. Çakırca, Seda İrem, " Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu ", İÜSBFD, No: 47, Ekim 2012, s. 78.

⁵⁸ Güneş, Çevre, s. 49.

⁵⁹ Yokuş Sevik, s. 174-175; Aykul, Ömer, Ekolojik Hukuk(Eko-Hukuk) – Çevre Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, Eylül 2021, s. 35.

⁶⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3-1.pdf>, erişim tarihi: 12.09.2021, 11.58.

⁶¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf>, erişim tarihi: 12.09.2021, 12.02.

Kararname⁶² m. 6 gereğince çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi, kontrolü ve çevre kalitesini iyileştirmek amacıyla kimi hizmet birimleri kurulmuş, aynı KHK m.27 ile sürekli kurul ve şura olarak Yüksek Çevre Kurulu, Mahalli Çevre Kurulları ve Çevre ve Şehircilik Şurası belirlenmiştir.

2000li yıllarda Avrupa Birliği ölçeğinde yaşanan gelişmelerin ülkemizdeki çevre hukuku düzenlemelerine yön verdiği görülmektedir. 2006 yılında Çevre Kanunu'nda yapılan değişikliklerle kanunun gününün ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye getirilmesine çalışılmasının yanında Avrupa Birliği'ne verilen taahhütlerin gereğinin yapılması hedeflenmiştir⁶³. Böylelikle çevre hukukunun temel ilkelerinin yasaya eklenmesi yoluna gidilmesi, kalkınma çabaları karşısında çevre koruma politikalarını geri plana iten ifadelerin ayıklanması değişikliklerin olumlu yönlerinden olduğu; lakin farklı maddelere eklenen değişikliklerin kimi hususlarda tutarsız, dağınık, belli bir sistematik özellik göstermekten uzak şekilde biçimlendiğinin göz ardı edilmemesi gerektiği, yasal düzenlemelerle hüküm altına alınması gerekirken çoğu hususun hala yönetmelikler eliyle düzenlenmiş olmasının uygun olmadığı doktrinde ifade edilmektedir⁶⁴.

2009 yılının Aralık ayında Avrupa Birliği müzakereleri kapsamında çevre faslının açılmasıyla Türkiye ulusal çevre mevzuatını Avrupa Birliği müktesebatıyla uyumlu hale getirme yükümlülüğü altına girmiştir⁶⁵.

2- Çevre Hakkının Ortaya Çıkışı

a- Genel Olarak

İnsan hakları içerisinde yer aldığı yakın tarihlerde kabul edilmiş çevre hakkı, 18. yüzyıldan itibaren insan haklarında yaşanan gelişimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır⁶⁶. Genel anlamda kuşak ayrımına tabi tutulan insan hakları içerisindeki birinci kuşak haklar, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve 1770 yıllarında kabul edilen Amerikan İnsan Hakları bildirileriyle devletlere birinci kuşak haklara karışmama yönünde negatif edim

⁶² <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=644&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5>, erişim tarihi: 11.09.2021, 13.06.

⁶³ Güneş, Çevre, s. 49; Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklik, yeni bir metin yerine, 1991'de o günün koşullarına göre hazırlanan ve sonraki her açılış döneminde Meclis gündemine alınarak ilgili kurul ya da komisyonlarda, dönemin hükümetlerinin etkisiyle çeşitli yerleri değiştirilen taslağa göre yapıldığı konusunda bkzn. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 55.

⁶⁴ Güneş, Çevre, s. 49.

⁶⁵ Güneş, Çevre, s. 49.

⁶⁶ **Kaboğlu/ Özalp**, s. 21.

yüklerler ve negatif statü hakları⁶⁷ şeklinde tanımlanabilirler⁶⁸. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi⁶⁹’nde de kabul edilen bu haklar yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı, kölelik yasağı, din ve vicdan özgürlüğü gibi haklardır.

Sanayi devriminden itibaren gelişme gösteren, ama İkinci Dünya Savaşı sonrasında ciddi uygulamalarının gerçekleşmeye başlayabildiği ikinci kuşak haklar, devlete karışmama ödevinden ziyade eyleme geçme yükümlülüğü yükleyerek devletin mali olanaklarıyla ilişki içerisine giren pozitif statü hakları olarak nitelenebilirler ve devlete ekonomik-sosyal sorunları çözme, sınıf ve katmanlar arasındaki uçurumları giderme konusunda sorumluluklar verirler, bireylere devletten olumlu bir hareket, hizmet isteme yetkisi sağlamaktadırlar.⁷⁰ Bunlar; sağlık hizmetleri, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi, çalışma hakkı ve ödevi, sosyal güvenlik hakkı, sendikal özgürlük hakkı, konut hakkı, toplu sözleşme hakkı, gençliğin korunması hakkı, grev hakkı gibi haklardır⁷¹.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında⁷² yaşanan gelişmelerde insan haklarının devletlerin iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir özellik arz ettiği gittikçe anlaşılmaya başlandı⁷³. Çevre sorunlarının da insanlığın en temel problemlerinden biri haline gelmesi yine aynı döneme rastlamakta olup 1952 yılı Londra’da yaşanan hava kirliliklerinde binlerce insanın ölmesi⁷⁴ ile insanların sağlığının etkilenmesi neticesinde çevre sorunlarının önemi daha açık şekilde kavranmıştır⁷⁵.

⁶⁷ **Dadak, Kemal**, “Yeni Kuşak Haklar Olarak Çevre Hakkı”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı 5, Yıl 2015, s. 311.

⁶⁸ **Küçük, Hakan Rıza**, Genetiği Değiştirilmiş Organizma ve Ürünlerin Sağlık Hakkı ve Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı Açısından Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2020, s. 3.

⁶⁹ <https://www.ihd.org.tr/sasve-medenihaklar-uluslararasi-slees/>, erişim tarihi: 13.09.2021, 18.40.

⁷⁰ **Dadak**, s. 312.

⁷¹ **Kanlı, İmam Bakır/Küpel, İsmail Tarık**, “Çevre Hakkının Dayanışma Hakkı Olarak Gelişimi ve Türkiye Özelinde Analizi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Yıl 2021, s. 423; İkinci kuşak hakların tanınmasına 1919’da kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)’nün ivme kazandırdığı, fırsat ve olanak eşitliği ile sosyal güvenlik haklarını öne çıkaran bu döneme sosyal güvenlik çağı adı verildiği hakkında bkzn. **Kaboğlu/Özalp**, s. 23.

⁷² Allgood’a göre modern insan hakları hareketlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında başladığı hakkında bkzn. **Akbaba, Ahmet**, İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Kuşak Haklar, Legal Yayıncılık, 1. Baskı, Temmuz 2016, s. 32, **Allgood, Sara E.**, “United Nations Human Rights ‘Entitlements’: The Right to Development Analyzed Within The Application of The Right of Self-Determination”, Georgia Journal of International and Comparative Law, Winter 2003, s. 323 (Bknz. <https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1257&context=gjicil>, 07.05.2023, 13.18).

⁷³ **Dadak**, s. 312.

⁷⁴ **Akbaba**, s.122.

⁷⁵ **Olgun, Hakan/Işık,Volkan**, “Bir ‘İnsan Hakkı’ Olarak ‘Çevre Hakkı’ ve Türk Hukukundaki Yeri”, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Nisan 2017, s. 34.

Geleneksel haklardan farklı olarak hak ve ödev birlikteliğini esas alan üçüncü kuşak haklar, bir diğer adıyla dayanışma haklarında⁷⁶, aslında hakkın sahibi, hakkın yükümlüsü haline gelmektedir. Ayrıca devlet ve bireyin ortak çabası ile dayanışması burada gerekli kılınmaktadır. Aslında böyle bir dayanışma olgusu, üçüncü kuşak haklar içerisinde sadece devlet ile bireyler arasında öngörülmez; insanların, devletlerin ve toplulukların dayanışmasını zorunlu kılar. Zira geleneksel haklardan farklı olarak üçüncü kuşak haklarda hakkın sahibi olunabilmesi için bireyin tam ve sağ doğumu aranmaz, henüz doğmamış gelecek nesillerin de hak sahibi olduğu kabul edilir⁷⁷. Bu bakımdan çevre hakkı, günümüz insanların çevrenin unsurlarına zarar vermeksizin kaynakları idareli kullanımına gitmek suretiyle geleceğin kuşaklarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyi şart koşar. Üçüncü kuşak haklar içerisinde barış hakkı, gelişme hakkı, insanlığın ortak mirasına saygı hakkı ve çalışmamız açısından önem taşıyan çevre hakkı yer alır⁷⁸.

Çevre hakkının temeli bakımından önem taşıyan noktalardan birisi de çevre hakkı çerçevesinde tartışma konusu yapılan insan merkezli yaklaşım ile ekolojik yaklaşımdır. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız çevre hakkının insan hakları çerçevesindeki genel gelişim çizgisine baktığımızda gözümüze ilk olarak çevre hakkının klasik anlamda insan esas alınarak korunmaya değer bir menfaat olduğu çarpar⁷⁹. Her ne kadar insan faaliyetlerine sınırlama getirilerek doğaya karşı sorumsuzca davranılması eğiliminin önüne geçilmeye çalışılmasına rağmen asıl meselenin insan menfaatlerini koruma konusunda düğümlenmesi aslında çevre hakkıyla getirilmek istenen ekolojinin korunmasını zorlaştırmaktadır. Bu açıdan ekoloji temelli yaklaşım öne çıkmaktadır, burada insanın doğa üzerindeki hakimiyetini kabullenmekten çok insanlar dahil yeryüzünde varlığını koruyan tüm canlıların yaşamın eşit düzeydeki öğeleri olduğu noktasında yaklaşım benimsenmektedir. Herhangi bir canlının diğerinden üstün olmadığının kabulü bireylerin doğadaki diğer unsurlara kendisine sağladığı yarar nedeniyle değil, varlıkların özgün değerlerine önem verilmesi sebebiyle değer atfedilmesini gerekli kılar, böylece biyosferin her unsuru bir topluluğun önemli parçası şeklinde algılanır, yaşamın öğelerinin hepsine saygıyı beraberinde getirir⁸⁰.

⁷⁶ **Kaboğlu/Özalp**, s. 23; **Yokuş Sevük**, s. 21.

⁷⁷ **Güneş**, Çevre, s. 143; **Baçoğlu**, s. 11; Dayanışma hakları açısından ortak paydanın yaşam hakkı olduğuyla ilgili olarak bkz. **Kaboğlu/Özalp**, s. 31; **Gürseler, Güneş**, “Çevre Zararının Manevi Giderimi ve Bir Yargıtay Kararı” Legal Hukuk Dergisi, Sayı 8, Ağustos 2003, s. 1947.

⁷⁸ **Küçük, Hakan Rıza**, Genetiği Değiştirilmiş Organizma ve Ürünlerin Sağlık Hakkı ve Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı Açısından Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2020, s. 4.

⁷⁹ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 120.

⁸⁰ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 35-37.

Dolayısıyla bu kabullenişler, çevre hakkını klasik hukuki düzenlemeler olmaktan çıkararak daha farklı yaklaşımların benimsenmesini gerekli kılar. Günümüzde salt olarak tek bir yaklaşımın dünya genelinde benimsendiğini belirtmek hayli zor görünmektedir⁸¹. Çevre sorunları karşısında her iki yaklaşımın karması niteliğinde çözümler getirilmeye çalışılması günümüzde gittikçe artan bir şekilde varlığını göstermektedir⁸². Ekolojik yaklaşımın en derin uygulanma alanı ise çoğunlukla nesli tükenme tehdidi altındaki türlerin ve bazı ekosistemlerin korunmasına yönelik olduğu görülmektedir.

Avrupa Birliği'nde 2004/35 sayılı Çevresel Sorumluluk Yönergesi⁸³'nde çevresel zarar içerisinde korunan türlere veya doğal habitatlara zarar verilmesinin sayılması, korunan türler ve doğal habitatların 79/409/EEC sayılı Direktif⁸⁴, 92/43/EEC sayılı Direktif⁸⁵ ile eklerinde sayılanlar şeklinde belirtilmesi ekolojik yaklaşımın örnekleri arasında belirtilebilir. Almanya'da Çevresel Sorumluluk Yönergesi'ni uygulamaya yönelik olarak Federal Çevresel Zarar Yasası (Umweltschadengesetzes des Bundes - USchadG) 14.11.2007'de yürürlüğe girdi⁸⁶ nitekim Su Koruma Kanunu gibi uzmanlık yasaları söz konusu olduğunda ilgili kanunlar öncelikli olarak ilgili çevresel uzmanlık yasaları uygulanacaktır⁸⁷. Bu kanun ile amaçlanan işletme faaliyetleri neticesinde yol açılan ekolojik zararlara ilişkin tedbirler getirilmek iken 01.01.1991 tarihli Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası (Umwelthaftungsgesetz – UmweltHG), kanun eklerinde belirtilen imisyonlar nedeniyle oluşan çevresel etkilerden ötürü bir kişinin bedensel bütünlüğü, sağlığı veya malvarlığının zarara uğranması halinde sorumluluk söz konusu olacaktır⁸⁸. Görüldüğü üzere Çevresel Sorumluluk Yönergesi kapsamında uyumlaştırma süreci açısından Almanya'da yapılan faaliyetlerde, çevre zararlarından sorumluluk için hem idari düzenlemeler hem de özel hukuk alanında sorumluluk hükümleri getiren düzenlemeler nezdinde ayrı kanunlaştırma faaliyetleri yürütülmüş, bu kanunlar çeşitli değişikliklerle günümüze kadar gelmiş⁸⁹ ve bu iki alan birbirini tamamlar nitelikte çalışmaktadır⁹⁰, oysa ki ülkemizde 09.08.1983 tarihinde kabul

⁸¹ Ekolojik anayasacılık konusunda bkz. **Kaboğlu/Özalp**, s. 60-63.

⁸² **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 37.

⁸³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0035&from=EN>, erişim tarihi: 14.09.2021, 20.53.

⁸⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31979L0409&from=EN>, erişim tarihi: 14.09.2021, 20.54.

⁸⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043&from=EN>, erişim tarihi: 14.09.2021, 20.55.

⁸⁶ **Becker, Bernd**, Das Neue Umweltschadengesetz, München 2007, s. 1-2.

⁸⁷ **Becker**, s. 12.

⁸⁸ **Koch/Hofmann/Reese**, Handbuch Umweltrecht, 5. Überarbeitete, Auflage Krugzell 2018, s. 1153.

⁸⁹ **Becker**, s. 2.

⁹⁰ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 1153.

edilen ve yıllar içerisinde çeşitli değişikliklere uğrayan 2872 sayılı Çevre Kanunu karma bir kanun halinde düzenlenmiştir.

Çevrenin insanlığın genel menfaati⁹¹ olmasından hareketle gelecek kuşakların yaşanılabilir bir dünyada yaşamasını sağlama amacı, hukuk düzeninde kimi konuların açığa çıkmasına neden olur. Öncelikle çevre koruması genel ve gelecek kuşakların menfaati şeklinde bir tercih olmaktan çıkarak hukukun dengeleme işlevi içerisinde sağlanması ve devletin bu konuda olanaklarını geliştirmesi gayesinden hareketle çevre koruması konusunda hem devleti hem de bireyi konu alan bir ödev ve hak halini alır⁹². Çevre hakkının gelişiminin bu şekilde sağlanması, bireylerin haklarına bağlanan klasik görüşleri aşarak daha geniş çalışmaların ortaya çıkmasına vesile olur, hukuki korumanın kapsamını genişletir, yukarıda bahsini ettiğimiz çevre hakkı temelinde yer alan etik yaklaşımların önemini artırır. Çevrenin koruması özel hukuk ve kamu hukuku boyutlarıyla karşımıza çıkmakta olup biz çalışmamızda ürünlerin çevreye verdiği zararları incelerken özel hukuk konularına değinmekle yetineceğiz.

b- Çevre Hakkı Kavramının Gelişimi

Yukarıda açıkladığımız gibi çevre hakkı kavramına uluslararası alanda 1972 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı sonucunda kabul edilen Stockholm Bildirisi, 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı, 1992 yılında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda kabul edilen Rio Çevre ve Kalkınma Bildirisi ile rastlanmaktadır⁹³. Yaptığımız açıklamalara tekrara düşmeksizin çevre hakkının tarihsel gelişimi içerisinde zikrettiğimiz metinler, ulusal düzeyde anayasalarda çevre hakkının yer almasına katkı sağlamışlardır.

1972 tarihli Stockholm Bildirisi'nin ilk maddesi şöyledir: “Özgürlük, eşitlik ve kaliteli bir çevrede onurlu ve yeterli yaşam şartları sağlanmış olarak yaşamak insanların temel bir haklarıdır. İnsan, aynı zamanda, bugünkü ve gelecek kuşaklar için çevreyi koruma ve iyileştirmenin ciddi sorumluluğunu da taşır.”⁹⁴

117 devlet veya hükümet başkanının, 187 milli delegasyonun katılımıyla gerçekleşen 1992 tarihli Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda; İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzalanmış; Çevre ve Gelişme Üzerine Rio Bildirgesi,

⁹¹ Yaşamın kendisi ve biyosferin çevre hakkının konusu olarak genelleştirilebileceği, bu bakımdan biyosferin çevre hakkı şeklindeki nitelenimin anlamlı olduğu hakkında bkz. **Kaboğlu/Özalp**, s.91.

⁹² **Turgut**, Çevre Hukuku, s. 106.

⁹³ Bknz. Birinci Bölüm – A – 1 - a.

⁹⁴ https://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/0a964846d55e228_ek.pdf, erişim tarihi: 15.09.2021, 18.54.

Ormanlar Üzerine Bildirgesinin kabul edildiği, Gündem 21 ismiyle çevre gündemine ilişkin eylem programı benimsenmiş, 27 emredici ilke kabul edilmiş⁹⁵ olup 1. maddede çevre hakkının “İnsanlar sürekli ve dengeli kalkınmanın merkezindedir. Doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli yaşama hakları vardır.” şeklinde düzenleme getirilmiştir⁹⁶.

Bu konferansın ertesinde yaşanan süreç içerisinde tüketim ağırlıklı davranışların artması, biyolojik çeşitliliğin azalmasını önleme, enerji tüketimi ve gelir eşitsizliğinin artmasını engelleme gibi hususların başarısızlıkla sonuçlanması akabinde geline nokta değerlendirme amacıyla yapılan Rio+10 Zirvesi’ne sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve özel sektör gibi toplumun farklı kesimlerinin katılması sağlanmıştır. Asıl amacın 1992 yılında Rio’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda kabul edilen, ancak uygulamasında gerekli adımların atılamadığı ilkelerin gerçekleştirilmesini sağlamak olduğu ifade edilmiştir⁹⁷. Ancak konferans sırasında asıl kaygının ekonomik kalkınma anlamında çevre hakkına ve çevrenin öz değerine bir araç gözüyle bakılması eleştirilere sebebiyet vermiş, bununla birlikte birçok ülke çevre hakkına yönelik şekilde hazırlanmış uluslararası sözleşmelere taraf olmuştur⁹⁸.

27 Haziran 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı’nda çevre hakkının öznesi olarak halkların kabul edilmesi⁹⁹, günümüzün çevre hakkı anlayışında yer alan çevre hakkının muhatabının vardığı anlayışın örneklerini görmemize yardımcı olmaktadır.

Çevre hakkı konusunda uluslararası alandaki en önemli gelişmelerden biri, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun Haziran 1998’de hazırladığı, tam adı “Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi” olan Aarhus Sözleşmesi olup burada çevreyle ilgili bilgilere serbestçe ulaşım, çevreyle ilgili konularda karar alma süreçlerine katılım, yargı yoluna başvurma hakları güvenceye alınmakla sözleşmeye taraf devletler yükümlülük içerisine girmişlerdir¹⁰⁰. Aarhus Sözleşmesi, çevre hakkı açısından usuli haklar¹⁰¹ olarak da nitelenen çevresel bilgilere erişim hakkı¹⁰², çevresel

---

⁹⁵ Kahl/Gärditz, s.15.

⁹⁶ Dadak, s. 319.

⁹⁷ Güneş, Çevre, s. 45; Akbaba, s. 141; Kahl/Gärditz, s. 14.

⁹⁸ Kanlı/Küpel, s. 427; Zirvede kabul edilen belgelerin bağlayıcı olmadığı, Rio’da kabul edilen ilkelerin tekrarlandığı, sürdürülebilir kalkınma kavramının hayata geçirilmesine yönelik düzenlemelere yer verilmediği hakkında bkz. Akbaba, s. 142.

⁹⁹ Kanlı/Küpel, s. 428.

¹⁰⁰ Dadak, s. 320; Koch/Hofmann/Reese, s. 32 – 33.

¹⁰¹ Çevresel usuli haklar konusunda geniş bilgi için bkz. Kaboğlu/Özalp, s. 138 vd.

¹⁰² Koch/Hofmann/Reese, s. 33.

karar alma süreçlerine katılım hakkı¹⁰³, çevresel konularda yargısal yollara başvuru hakkı¹⁰⁴ ile çevrenin korunmasının daha etkin şekilde sağlanacağı fikrine dayanmaktadır¹⁰⁵. Ayrıca sözleşmede şimdiki ve gelecek kuşakların çevreyi koruma sorumluluğu, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamı sürdürmenin herkesin hakkı olduğu vurgulanmıştır¹⁰⁶.

Kalkınma ile çevre arasındaki uyumsuzluğun sürdürülebilir kalkınmayla giderilebileceği fikrine dayanan, 1983 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma kavramı, günümüzün gereksinimlerini, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama olanağını ortadan kaldırmadan karşılayan kalkınma şeklinde tanımlanmıştır, böylelikle sürdürülebilir kalkınma kavramı, sık sık çevre hukuku alanında kullanılmaya başlanmıştır¹⁰⁷.

2012 yılı Haziran ayında yine Rio'da yapılan, 188 ülkenin resmi temsilcilerinin ve geniş ölçekte farklı kesimlerin katıldığı Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, sürdürülebilir kalkınma ile yoksulluğun azaltılması amaçlarına yönelik olarak yeşil ekonomiye geçişin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınma için uluslararası koordinasyon ve kurumsal çevrenin iyileştirilmesi konularına yönelmiş; konferansın sonunda "İstedğimiz Gelecek" adında yayınlanan bildirmede sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi kavramlarına sıklıkla değinilmiştir¹⁰⁸. Ne var ki yeşil ekonomi kavramının tam manasıyla açıklığa kavuşturulmaması eleştirilmiş, kavramın çevreci olmadığı, ekonomik kalkınma endişelerinin giderilemediği belirtilmiştir¹⁰⁹.

Konferansta hazırlanması kararlaştırılan sürdürülebilir kalkınma¹¹⁰ hedefleri BM Genel Kurulu tarafından 2015 yılında kabul edilmiş, bu konuda 17 temel amaç belirlenmiş, bunlar içerisinde fakirlik ve açlığın sona erdirilmesi, her yaştakiler için sağlıklı yaşam ve refahın sağlanması ve eşitsizliklerin azaltılması ilk sıralarda yer almıştır. Aynı zamanda iklim değişikliği konusundaki çabaların yetersizliğinin kabullenmesinde sürdürülebilir kalkınmanın

---

¹⁰³ Koch/Hofmann/Reese, s. 33

¹⁰⁴ Koch/Hofmann/Reese, s. 33.

¹⁰⁵ Güneş, Çevre, s. 145; Akbaba, s. 143; Boyle, Alan, "Human Rights and the Environment: Where Next?", The European Journal of International Law Volume. 23 no. 3, s.622-623.

¹⁰⁶ Kanlı/Küpel, s. 429.

¹⁰⁷ Kanlı/Küpel, s. 428; Akbaba, s. 136.

¹⁰⁸ Kahl/ Gärditz, s. 17.

¹⁰⁹ Güneş, Çevre, s. 46; Akbaba, s. 145.

¹¹⁰ 2002 yılında yapılan Johannesburg Konferansı'nda sürdürülebilir kalkınma kavramının, ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevresel koruma şeklinde birbirine bağlı ve birbirini destekleyen üç temel ayağı olduğu, sosyolojik açıdan kavramın insan yaşam kalitesini artırma amacına yöneldiği, ekonomik açıdan ele alındığında kavramın ekonomik büyüme ile çevresel tüketim arasındaki ilişkiye odaklandığı hakkında bkz. Akbaba, s. 148.

önemi ortaya çıkmıştır. Küresel ısınmayla mücadelede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorumluluklarını netleştirme ve etkili şekilde uygulanmasını teminen yoğunlaştırılan çabalarda BM düzeyinde yapılan yıllık evrensel toplantılar suretiyle Kyoto Protokolü'nün bağlayıcı taahhütlerinin 2012 yılı itibariyle sona ermesinden sonra bağlayıcı bir anlaşma yolu aranmıştır. Tüm tartışmaların ardından Kyoto Protokolü'nün taahhüt süresi 2020 yılına kadar uzatılmış¹¹¹, sonrasında yapılan Paris Sözleşmesi'nin doktrinde karışık hükümler içerdiğinden bahsedilmiştir¹¹².

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere 1945 yılı sonrasında, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın ertesinde, yapılan konferanslar, uluslararası sözleşmeler, Avrupa Birliği düzenlemeleri ile çevre hakkı ilk bakışta ayrı bir insan hakkı olarak benimsenmiş, ekolojik yaklaşımlardan farklı olarak çevreye insan odaklı değerler atfedilmiştir. Ancak ayrıntılarıyla belirttiğimiz üzere üçüncü kuşak haklar içerisinde yer alan çevre hakkı¹¹³, hak ve ödev birlikteliğini konu alarak bu minvalde devletlere, vatandaşlara ve halklara görevler yükler ve onları aynı zamanda hak sahibi kılarken, söz konusu hakların kullanımını çevresel usuli haklar yoluyla güçlendirirken çeşitli anayasalarda insan merkezli yaklaşım ile ekoloji odaklı yaklaşım gibi temellendirmelere dair tartışmalar yoluyla gelişim göstermiştir¹¹⁴.

Örneğin Latin Amerika'da 2009'da Bolivya ve 2008'de Ekvador ekolojik yaklaşımı esas alan düzenlemeleri anayasalarında kabul etmişlerdir¹¹⁵. İnsan merkezli anlayışların terk edilmesiyle doğanın merkeze oturtulduğu yaklaşımların benimsendiği Latin Amerika'da

¹¹¹ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 49.

¹¹² Paris Anlaşması'nda yükümlülük getiren hükümlerden başka, öneri niteliği taşıyan, beklentileri ifade eden ya da özendiren hükümlerin bulunduğu, bağlayıcılık açısından karmaşık hükümlerin bulunduğu hakkında bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 50.

¹¹³ Bknz. Birinci Bölüm - A- 2- a.

¹¹⁴ Ekolojinin ve ekolojik yaklaşımın ortaya koyduğu verilerden yararlanmada artış olmakla birlikte insan odaklı politikalarındaki egemenliğin bu dönemde kırılamadığına dair bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 48; Çevre hakkı gibi ilave bazı hakların insan hakları enflasyonuna yol açacağı tartışması hakkında bkz. **Olgun/Işık**, s. 36; **Lewis, Bridget**, "Environmental Rights or A Right to the Environment? Exploring the Nexus Between Human Rights and Environmental Protection", Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law, Volume 8/1, s. 44-45; Çevre hakkının insan merkezli hale getirilmesi suretiyle insanı türler hiyerarşisinde tepeye koyarak diğer türlerin hak sahipleri olarak tanınmasını derin ekoloji düşüncesinin reddettiği hakkında bkz. **Lewis**, s. 45.

¹¹⁵ **Kaboğlu/Özalp**, s. 49; Doğayı hak sahibi kılmaya fikrinin ütopyik olmadığı, özgürlüklerin sayısı ve kapsamının zamana ve ihtiyaçlara göre genişleyebileceği, hak ve özgürlüklerin öznesinin genişleyebileceği, bu kapsamda hayvan haklarının gelişmesinde yapılan tartışmaların ertesinde dünyada hayvan haklarının kabul gördüğü nazara alındığında benzeri durumların doğa hakları açısından da göz önüne alınabileceği hakkında bkz. **Yancı Özalp, Nihan/Şirin, Sinem**, 1982 Anayasası'nın 30. Yıl Bilançosu, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2014, s. 106.

özellikle Bolivya Anayasası m. 33'te insanlar dışında canlı varlıklar da hakkın öznesi olarak görülmektedir¹¹⁶.

Ekvador Anayasası'nın 71. maddesi doğa varlığının bütüncül biçimde korunması hakkında söz etmesinin akabinde tüm kişilerin, toplulukların, halkların ve milletlerin idari makamlardan doğa haklarının yerine getirilmesini talep hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir. Bolivya Anayasası sağlıklı çevrede yaşama hakkını, insan odaklı çevre hakkı temelinden uzaklaştırarak insanın ve doğanın hakkı olarak düzenlemiştir ve Bolivyalılar çevresel değerleri koruma açısından koruma ve savunma konusunda görevlendirilmişlerdir¹¹⁷.

İnsan temel alan yaklaşımları benimseyen anayasalara bakıldığında ise çevreyi korumaya ilişkin hükümlerin kabul edildiği görülmektedir. Portekiz Anayasası, çevre hakkının etkin uygulamasını sağlama yükümlülüğünün devletin temel görevleri arasında olduğunu belirtmesinin yanında devletin sürdürülebilir gelişme çerçevesi içinde çevre hakkını güvence altına alma amacıyla kurumlar ve vatandaşların katılımının sağlanmasıyla birlikte bu konudaki görevlerin yerine getirileceği ayrıntılı şekilde belirlenmiştir. Belçika Anayasası, herkesin sağlıklı bir çevreden yararlanması dahil olmak üzere insan onuruna yaraşır biçimde yaşam sürme hakkına sahip olduğunu düzenlemiştir. Çevre korumasına dair ekoloji ve insan odaklı yaklaşımlar ile çevre koruma usullerine değinen anayasalar haricinde çevre eğitimi konusunda da düzenlemeler getiren anayasalar bulunmaktadır. Brezilya Anayasası'nda, her okul seviyesinde ekolojik eğitim ve çevre koruması konusunda kamuoyu farkındalığını teşvik etme yükümlülüğü devletin görevi olarak kabul edilmiştir¹¹⁸.

Çevre hakkını doğrudan doğruya kabul eden Anayasalara bakıldığında çoğunlukla konuya hak boyutu çerçevesinde yaklaşılır ve herkesin çevre hakkına sahip olduğu kabul edilir, burada aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz şekilde devlete ve vatandaşlara genel anlamda çevre hakkını korumak anlamında hak ve ödev birlikteliğinin yüklenmesi şeklinde bir yaklaşım sergilenir. Çevrenin hava, su, doğal kaynaklar gibi her unsuru açısından tanımlama getirilen düzenlemelerde, genellikle başka bir hak olan yaşama hakkıyla ilişkilendirilme yapılır, Türkiye ve Fransa gibi ülkeler buna örnek gösterilmektedir. Bu da hak sahiplerinin hakkın korunmasını hem devletten isteyebilmelerine hem de kendilerinin çevreyi bozucu davranışta bulunanlara karşı yasal yollara başvuru imkanına sahip olmalarını sağlar. Çevrenin sadece belli başlı unsurlarına odaklanan, çevrenin korunması konusunda spesifik

---

¹¹⁶ Yancı Özalp/Şirin, s. 114.

¹¹⁷ Kaboğlu/Özalp, s. 60-61.

¹¹⁸ Kaboğlu/Özalp, s. 61-62.

durumları baz alan (doğal kaynaklar, hava, su, ormanlar gibi) düzenlemelerin yanında bu tür hükümlerde çevrenin bütün unsurları koruma altına alınmaya çalışılır; böyle bir çevre koruması ödevi kapsamına kirliliğin kontrolü, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, doğal kaynakların dengeli kullanımı, ekolojik istikrarın gözetilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi konular girer, bunlar da yukarıda bahsettiğimiz usuli çevresel haklar vasıtasıyla güçlendirilmeye çalışılır¹¹⁹.

Örneğin Fransa, Aarhus Sözleşmesi, Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi gibi pek çok uluslararası çevresel sözleşmeye taraf olmuş, konferanslara katılmış, zamanla ulusal çalışmalar içerisinde düzenlediği, çevre hukuku konusundaki uluslararası düzenlemeleri ve iç hukuka aktarılan AB normlarını içeren Çevre Şartı'nı, 2015 yılında Anayasasına dahil etmiştir. Çevre Şartı'nda çevreye özgün bir değer olarak verilmediği, insan merkezli yaklaşımdan gerçek anlamda uzaklaşamadığı doktrinde belirtilmektedir¹²⁰.

Alman Federal Cumhuriyeti Anayasası m. 25¹²¹ uyarınca uluslararası hukukun genel kuralları, m. 59/2 uyarınca iç hukukun parçası haline gelmişlerse federal hukukun bir parçası olarak kanundan önce geldiklerinden ve doğrudan federal bölgenin sakinleri için haklar ve yükümlülükler yarattığından sınır ötesi çevresel zararların yasaklanmasına ilişkin uluslararası hukuk düzenlemelerinin Alman iç hukukunda da geçerli olduğu kabul edilmektedir, bu minvalde Alman Mahkemeleri çevre derneklerinin katılım haklarıyla ilgili bu prensibi kullanmışlardır¹²². Alman Anayasası'nın koruyucu görevi gereği temel haklar ve çevresel zararlar yönünden devletin bu hususlarda koruma ve destekleme yönleri vardır¹²³.

Türkiye'de çevre hakkı kavramının anayasaya girmesi, 1982 Anayasası ile olmuştur. Ondan önceki 1921 ve 1924 Anayasalarında bu konuda bir düzenleme yapılmamıştı, konuyla alakalı tek düzenleme 1961 Anayasası'nın 49. maddesinin 1. fıkrası ile sağlık hakkı kapsamındaydı. Söz konusu düzenleme şu şekildeydi: "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir." Söz konusu düzenlemede bir çevre hakkından ziyade temiz çevre ve sağlık arasında ilişki kurularak

¹¹⁹ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 85 - 87.

¹²⁰ **Kanlı/Küpelı**, s. 429-430.

¹²¹ "Die allgemeinen Regeln des Völkerrechtes sind Bestandteil des Bundesrechtes. Sie gehen den Gesetzen vor und erzeugen Rechte und Pflichten unmittelbar für die Bewohner des Bundesgebietes." (<https://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf>, 23.05.2023, 19.19)

¹²² **Koch/Hofmann/Reese**, s. 7-8.

¹²³ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 233.

herkesin¹²⁴ temiz bir çevrede yaşamasının Anayasal hak olduğu vurgulanmış, devletin ödevlerine değinilmiştir; çevre hakkının net anlamda hüküm altına alınmaması sebebiyle doğan eksiklik sağlık hakkının geniş yorumlanması suretiyle giderilmeye çalışılmıştır¹²⁵.

“Çevre hakkı” kavramına doğrudan değinilmeksizin¹²⁶ düzenleme yapan 1982 Anayasasının 56. maddesinin ilk üç fıkrası da şöyledir: “ Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.”

Çevre hakkında benimsenen yaklaşımlardan olan devletin ve vatandaşların çevre korumasını gerçekleştirmede birlikte sorumluluk altına girdiği hususu, burada da kabul edilmiştir, hak ve ödev birlikteliği anlamında düzenleme yapılmıştır. Lakin çevre hakkına tam anlamıyla yer vermeyen madde hükmü, daha çok çevre hakkı ile yaşam hakkı arasındaki bağlantının kurulmasıyla sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkından söz etmektedir¹²⁷.

Yatağan Termik Santrali’nin tam kapasite çalışması nedeniyle yaydığı hava kirliliğinden davacının kendisi, ailesi, hemşehrileri ve yaşadığı şehri açısından derin üzüntü duyduğu sebeple manevi tazminat talebini kısmen kabul eden İlk Derece Mahkemesi kararını davacının sağlığında somut bir eksilme olmadığı gerekçesiyle bozan Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’nin 11.07.2002 tarih ve 2001/12708 Esas, 2002/8915 sayılı kararına¹²⁸ karşı muhalif kalarak karşı oy kullanan 4. Daire Hukuk Dairesi Başkanı, kişilerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkından söz ederek insan odaklı bir çevre hakkı varlığından söz etmiştir¹²⁹.

¹²⁴ Anayasa m. 56 ile hakkın öznesi olarak “herkes” şeklinde belirlenme yapılmasının yerinde olduğu, ancak muhatap olarak vatandaşların ve devletin belirlenmesinin yerinde olmadığı, böyle bir sınırlamanın rasyonel olmaması sebebiyle vatandaş olmayan hak sahibi fertleri de hakkın yükümlüsü diye saymanın mümkün görüldüğü hakkında bkz. **Olgun/Işık**, s. 44.

¹²⁵ **Güneş**, Çevre, s. 155; **Başoğlu**, s. 12; **Gemalmaz**, s. 324.

¹²⁶ **Kaboğlu/Özalp**, s. 66.

¹²⁷ “Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı” kavramının çevre hakkı bağlamında ekolojik denge gözetilerek yorumlanması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir. Buna göre Öncelikle m. 56’da “koruma”, “önleme”, “geliştirme” ödevleri bulunmaktadır. Bu kavramlar anayasal sınırlar içerisinde değerlendirilerek denge ve sağlık kavramlarının hayvan ve bitkileri de kapsama aldığı kabul edilmelidir. (Bknz. **Kaboğlu/Özalp**, s. 64-73.

¹²⁸ Sinerji Mevzuat ve İçtihat Programı.

¹²⁹ Hava kirliliğinden kaynaklı manevi tazminat talepleri hakkında bir değerlendirme için bkz. **Gürseler**, s. 1948.

Anayasada üçüncü kuşak haklar kategorisinin oluşturulması yoluna gidilmeksizin Anayasa m. 56, sosyal haklar içerisinde ele alınmış, böylece Anayasa m. 65 kısıtlamasının ortaya çıkması gündeme gelmiştir. Bahsi geçen maddeye göre devletin mali kaynaklarının yeterliliği, sosyal ve ekonomik alanlardaki görevlerinin yerine getirilmesinde gözetilmelidir. Böyle bir düzenleniş şeklinin oluşturulmasının sosyal ve çevresel menfaatlerin gerekli kılması halinde ekonomik menfaatlere göre öncelik taşıyabileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte m. 65 kısıtlamasının m. 56'daki devletin ödevlerini yerine getirmesi bakımından sınırlama teşkil edeceğini ifade etmek zor görünmektedir¹³⁰.

Anayasalarda veyahut normatif düzenlemelerde çevre hakkının tanınması, herkesin hak sahipliğini vurgulamak, çevre hakkının küresel ölçekte geldiği konum itibarıyla her türlü gelişmesini öngörmek tek başına yeterli değildir. Yukarıda Aarhus Sözleşmesi'ni zikrederken bahsi geçen çevresel usuli haklar yasal kapsamda hüküm altına alınmadan, yani çevresel bilgilere erişim, çevresel karar alma süreçlerine katılım ve yargısal makamlara başvuru süreçlerini güvence altına alacak düzenlemeler yapılmadan çevre hakkının tam manasıyla öngörüldüğünden söz edilemez¹³¹.

Çevresel usuli haklar içerisindeki çevresel bilgilere erişim hakkı, bilgi verme ödeviyle yakın bağlantı içerisinde. Temelde gerçek ve tüzel kişilere sağlanan bu haktan çevre derneklerinin de faydalanabileceği belirtilmektedir¹³². Hakkın yükümlüsü olarak karşımıza çıkan kamusal makamlar, çevresel konularda bilgilendirme faaliyetini kendiliğinden gerçekleştirmek ve bu hakkı kullanmak isteyenlerin taleplerini karşılamak şeklinde sorumluluk altına girmişlerdir¹³³. Bilgilenme hakkının gerekleri düzensiz biçimde yerine getirilmemekte olup doğru, açık ve düzenli şekilde çevresel faaliyetler konusundaki bilgilerin yayımını gerekli kılar¹³⁴. Yani çevresel konulardan bilgilenme hakkı, talebe gerek olmaksızın

¹³⁰ Güneş, Çevre, s. 157; Kaboğlu/Özalp, s. 67; Olgun/Işık, s. 44; Semiz, Yasemin, “Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(2), 2014, s. 19; karşı görüş için bkz. Gürseler, İ. Güneş, “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 75, 2008, s. 200-201; Anayasa m. 65 sınırlaması sebebiyle ekonomik kalkınma gereği enerji yatırımları için insan sağlığı ile ekosisteme zarar verebilecek nükleer, termik ve hidroelektrik santrallerinin yapımına ve işletilmesine karar verilebileceği hakkında bkz. Mengi, Ayşegül/Turan, Menaf, “Türkiye’de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde”, Yeni Kuşak İnsan Hakları içinde, Editör Kıvılcım Akkoyunlu Ertan, TODAİE Yayınları, Ankara 2013, s. 89-90; Anayasa m. 65’in çevre hakkı bağlamında değerlendirilmesi ve ekolojik odağı benimsemiş ülkelerin anayasalarından olan Bolivya Anayasası örneğinin karşılaştırması için bkz. Yancı Özalp/Şirin, s. 116.

¹³¹ Güneş, Çevre, s. 155; Gürseler, s. 202; Bu konuda bkz. Yurtcanlı Duymaz, Seda, “Çevre Örgütlerinin Çevresel Yönetime Katılma Sürecinde Dayandığı Haklar”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2013, S. 107, s. 184 vd.; Kaboğlu/Özalp, s. 138 vd.; Aykul, s. 21.

¹³² Kaboğlu/Özalp, s. 139; Yurtcanlı Duymaz, s. 193.

¹³³ Güneş, Çevre, s. 157; Olgun/Işık, s. 39.

¹³⁴ Kaboğlu/Özalp, s. 140.

çevrede olumsuz etkisi olan ya da bu konuda ihtimale yol açan konularda bilgi vermeyi zorunlu hale getirir¹³⁵.

Çevresel bilgilere erişim hakkı içerisinde önem taşıyan düzenleme, Anayasa m. 74'te karşımıza çıkar. "Dilekçe, Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı" başlığını taşıyan madde, vatandaşlar ile karşılıklılık esası gözetilmek şartıyla Türkiye'de ikamet eden yabancıların kendileri veya kamuyla alakalı dilek ve şikayetleri hakkında yetkili makamlara, TBMM'ye yazıyla başvurma hakkına sahip olduğunu; başvuruların geciktirilmeksizin dilekçe vasıtasıyla sahiplerine yazılı bildirileceğini belirtmektedir, ayrıca herkesin bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahip olduğunu hüküm altına almaktadır¹³⁶.

Türkiye'de özel olarak çevre faaliyetleri ve sorunları hakkında bilgi vermeyi düzenleyen hükümlerden çok genel anlamda kamu makamları önünde bilgi edinme özgürlüğü düzenlenmiştir. Çevre Kanunu m. 30/2'de her ne kadar 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye dair bilgilere erişim hakkına herkesin sahip olduğundan söz edilmişse de maddede sayılan istisnai durumlarda talebin reddedilebileceğine dair ifade, bilgi edinme hakkını etkisiz kılmaya yol açacak düzeyde çevresel bilgilere erişimi kısıtlamaktadır¹³⁷.

Çevre hakkının etkin bir şekilde kullanılabilmesini sağlamak için sadece çevresel bilgilendirme hakkı ilkelerinin yükümlülüklerini yerine getirmenin mümkün olmadığı katılım hakkının değerlendirilmesiyle anlaşılmaktadır. Bir diğer çevresel usuli hak olan katılım hakkı¹³⁸, bireylerin çevre korunmasına etkili şekilde müdahil olmasını göz önüne alarak kamusal kararların meşruluğunu, kalitesini, etki gücünü artırırken insanların çevresel konulardaki bilinçlendirmesini artırır, bireylerin kendilerini ifade etmesine imkan sunarak resmi makamlara halkın taleplerini göz önüne alması gerekliliğini ortaya koyar¹³⁹.

Katılım hakkı konusunda Anayasada doğrudan hüküm bulunmamasına rağmen Anayasa m. 56'da vatandaşa yüklenen çevre koruması ödevinin yerine getirilmesinin yolunun katılım olanaklarının tanınmasıyla mümkün olabileceğine dair değerlendirmeler yapıldığında anayasal hükmün genişletici yorumu suretiyle katılım hakkına Anayasal dayanak bulmak

---

¹³⁵ Yokuş Sevik, s. 47.

¹³⁶ Çevresel bilgilere erişim hakkı konusunda açık düzenlemelere yer veren anayasalarla ilgili olarak bkz. **Kaboğlu/Özalp**, s. 144.

¹³⁷ **Kaboğlu/Özalp**, s. 147.

¹³⁸ Katılım biçimleri konusunda detaylı bilgi için bkz. **Kaboğlu/Özalp**, s. 155 vd.

¹³⁹ **Güneş**, Çevre, s. 158; **Olgun/Işık**, s. 40.

mümkündür¹⁴⁰. Keza Çevre Kanunu m. 3/e; çevre politikalarının oluşturulmasında katılım hakkının esas olduğu; bakanlık ve yerel yönetimlerin meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacaklara katılım ortamını yaratmakla yükümlü olduğunu belirtmekte olup katılım hakkı konusunda yasal düzeyde bir hüküm bulunmaktadır¹⁴¹. Katılım hakkının etkin şekilde yürütülebilmesi için bilgilendirme hakkının işlevselliği ön plana çıkmaktadır, bu bakımdan katılım hakkının kullanılması bilgilendirme hakkı ön şartına bağlıdır¹⁴²

Çevresel usuli haklardan sonuncusu olan başvuru hakkı, çevre hakkı sahiplerinin Anayasal hak ve ödevlerini etkili şekilde kullanabilmelerinde çevre zararlarına yol açan faaliyetlerin durdurulması, önlenmesi, zararların tazmini, gerekli durumlarda ilgililerin cezalandırılmasını talep imkanını ifade eder. İdari, hukuki ve cezai yargılamayı gerekli kılan durum, genel anlamda çevre hakkının herkese tanınması, çevre korumasının aslında bir ödev olması, çevre koruması konusunda zaman ve mekanı aşan menfaatlerin bulunması sebebiyle herkesin idari veya yargısal başvuru olanaklarını kullanması imkanına olanak sağlar¹⁴³. Bu bağlamda ileri sürülen actio popularis yani halk davaları öne çıkmaktadır, çalışmamızın ilerleyen aşamalarında yeri geldikçe bu konuda bilgi vereceğiz.

Anayasal düzeyde başvuru hakkını ilgilendiren düzenlemeler, Anayasanın 36. ve 125. maddeleridir ve Çevre Kanunu'nda bu konuda hükümler bulunmaktadır. 2010 yılı anayasa değişikliği ile idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğunu belirten Anayasa m. 125'e eklenen yargı yetkisinin idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimiyle sınırlı olduğu, hiçbir şekilde yerindelik denetimi yapılamayacağı hükmünün yargısal denetim alanını daralttığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır¹⁴⁴.

---

¹⁴⁰ Güneş, Çevre, s. 158.

¹⁴¹ Katılım hakkı konusunda dünya genelinde olduğu şekilde ayrıntılı düzenlemeler getirilmekten ve çevre hakkının kullanılması ile kolaylaştırılmasını sağlamaktan çok resmi makamların üzerinde durulduğu, gönüllü katılım olanaklarının yaratılmadığı hakkında bkz. **Kaboğlu/Özalp**, s. 166; Aarhus Sözleşmesi'nde belirli faaliyetlere izin verilmesi sürecine katılım bakımından hakkın öznesinin çevresel karar alma sürecinden somut olarak etkilenen veya etkilenmesi muhtemel veya bu konuda bir menfaati olan halk ile sınırlandırılmasının çevre korumasında yeterli olunmayacağı, zira herkesin süreçlere katılım hakkına sahip olduğu, çevresel planlar, programlar, politikalar, yasal düzenlemelerin genel menfaati kapsadığı hakkında bkz. **Yurtcanlı Duymaz**, s. 193.

¹⁴² **Semiz**, s. 37.

¹⁴³ **Güneş**, Çevre, s. 154.

¹⁴⁴ **Güneş**, Çevre, s. 158.

B- Çevre Hukukunun Genel Kavramları

1- Çevre

Çevre kavramının gelişimine bakıldığında gelişen teknoloji, toplum ve ekonomi içerisinde klasik kirlilik ve çevre sorunlarından daha fazlasını ifade etmek üzere kavramı geniş tutma eğilimi gözlenmektedir. Türlerin korunması, genetik yapının tahribata uğraması, ozon tabakasında delik meydana gelmesi, çevresel bozulma türlerinin çeşitlenmesi konularını içerisine alacak bir yaklaşımın benimsenmeye başlandığı¹⁴⁵, yani ekoloji odaklı yaklaşımların etkisinin olduğu görülmektedir.

Çevre kavramı tanımının geniş bir alanı kapsamaya çalışması, bazı alt başlıkların belirlenmesini gerekli kılar. Bunların içerisinde yer alan fiziksel çevre, insanın diğer canlı ve cansız varlıklarla birlikte yaşamını sürdürdüğü yer olup litosfer, atmosfer, biyosfer ve hidrosfer katmanlarından meydana gelir¹⁴⁶. Aynı zamanda fiziksel çevre ikiye ayrılmaktadır. İnsanın hiçbir katkısının bulunmadığı, doğal süreçler içerisinde zamanla oluşan doğal çevre ile insanlığın tarihsel gelişimi boyunca katkısını sunduğu, kaynakların kullanımı suretiyle meydana getirdiği yaşam ortamları anlamındaki yapay çevre fiziksel çevrenin tamamını vücuda getirir. Ayrıca toplumsal çevre de insanlığın var olduğu fiziksel çevre ise aynı zaman diliminde oluşturduğu toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkiler ağıdır¹⁴⁷. Çevre kavramı konusunda gösterilen yaklaşımlar tanımlama faaliyetinin geniş alanlara yayılmasına yol açmaktadır.

Çevrenin geniş alanlara yayılır şekilde tanımlanması, çevre koruması ödevlerinin gerçekleştirilmesine mani olabilir. Bu bakımdan dar kapsamlı çevre tanımlaması yoluna gidilmesi daha uygun görünmektedir.

Çevre kavramı konusunda net tanım vermenin güçlüğü, aslında çevrenin çok geniş bir sahayı kapsamından kaynaklanmaktadır. Fakat genel olarak çevreden bahsedilirken, içinde yaşadığımız veya insanların dışında var olan gelişmemize ve yaşamımıza olanak sağlayan her

---

¹⁴⁵ **Parlar, Ali/Hatipoğlu, Muzaffer**, Cezai ve Hukuki Sorumluluk Boyutlarıyla Çevre Hukuku, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Ağustos 2010, s. 4.

¹⁴⁶ **Ertaş**, s. 21-22; Benzer yönde bkz. **Kluth/Smeddinck**, s. 1; **Ertaş**, Çevre, s. 4.

¹⁴⁷ **Güneş**, Çevre, s. 22-23; **Parlar/Hatipoğlu**, s. 6.

türlü unsurun birleşiminin çevreyi meydana getirdiği kast edilir. Dolayısıyla çevre fiziksel, kimyasal, biyolojik anlamda her şeyi kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁸.

Hukuki açıdan, çevrenin hukuki korumasını sağlamak üzere Çevre Kanunu kapsamında bir tanımlama yapılmıştır. Bu doğrultuda ÇK m. 2'ye göre, çevre; " *canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal ve kültürel ortam* " olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁹.

Canlı cansız her türlü öğeyi içerisine alan çevre, etrafımızda gözle göremediğimiz bir düzen içerisinde varlığını korumaktadır. Belli bir sistematik düzende işleyen çevrede, mevcut olan her unsur düzenli bir işleyiş içerisinde hareket ederek vazgeçilmezlik niteliklerini gözler önüne sererler¹⁵⁰. Üreticiler, tüketiciler, ayrıştırıcılar gibi canlı öğeler ile inorganik maddeler, organik maddeler gibi cansız öğeler olarak genel anlamda nitelendirilebilecek grupların meydana getirdiği çevrede, düzenli işleyişin sürmesi, günümüzde yaşayan insanlar nezdinde olduğu kadar gelecek nesiller açısından da önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş bir tanımlama yolunu seçen kanun maddesi, ekonomik, sosyal ve kültürel çevreyi kapsama alacak şekilde yaklaşım sergilemiştir.

2-Ekoloji

Canlı varlıkların yaşamlarını sürdürdükleri çevre ve aralarındaki ilişkileri inceleyen ekoloji terimi¹⁵¹, Çevre Kanunu m. 2'deki ekolojik denge kavramıyla paralellikler içermektedir. Kanundaki ekolojik denge kavramı, insan ile canlıların gelişmelerini doğal şartlarına uygun şekilde sürdürebilmeleri adına gerekli şartların bütünü diye tanımlanmaktadır. Ekoloji alanındaki temel ilkelerin ekoloji verileri çerçevesinde düzenlenmesi sebebiyle çevre hukukuna ekolojik hukuk adı da verilmektedir¹⁵². Ekoloji teriminin ilk defa kullanılması 1869 yılında Alman biyolog Ernest Haeckel tarafından gerçekleştirilmiş, kavramın bir bilim dalı haline gelmesi 1960lı yılların sonlarına doğru gerçekleşmiştir¹⁵³.

¹⁴⁸Benzer yönde bkz. **Taşkın, Ahmet**, "Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), Sayı 1, Nisan 2010, s. 243.

¹⁴⁹ Bu konuda tanımlarla ilgili olarak bkz. **Aykul**, s.19; Çevre hukuku mevzuatında yapılan bu tanımla çevrenin tanımı konusunda insan odaklı ve geniş anlamda çevre kavramının kabul edildiğiyle ilgili olarak bkz. **Demir**, s. 9; Benzeri bir tanımlama için bkz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 119; **Kluth/Smeddinck**, s. 2.

¹⁵⁰ **Başoğlu**, s. 14.

¹⁵¹ **Güneş**, Çevre, s. 24; **Ertas**, s. 23; **Ertas**, Çevre, s. 5.

¹⁵² **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 74; **Güneş**, Çevre, s. 25.

¹⁵³ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 74.

Ekolojinin geniş bir kavram olması sebebiyle bazı alt alanları bulunmaktadır. Bunların içerisinde yer alan ekosistem, belirli bir çevre içerisinde yer alan, birbirleriyle devamlı etkileşim içerisinde bulunan canlılar ve onları kapsayan cansız çevrenin meydana getirdiği bütündür¹⁵⁴. Bir sistem içerisinde var olan her türlü canlı ve cansız varlıklar birbirleriyle etkileşim kurarken aslında birbirleriyle bağlantı içerisinde bir yapı meydana getirirler. Bu bakımdan gezegenin kendisini ekosistem olarak kabul etmek mümkündür. Ayrıca yanında ormanlar, göller, tarlalar gibi pek çok unsur da başka ekosistemler olarak adlandırılabilirler¹⁵⁵.

Ekosistemin anılan niteliklerine bakıldığında; ekosistemlerin canlı ile cansız varlıkların bir araya gelmesiyle meydana geldiği, bu varlıkların arasında sürekli ve karşılıklı etkileşim ağlarının bulunduğu ve yaşamın döngüsel bir şekilde devam ettiği özellikleri görülmektedir. Ekosistemler, enerji akışları, kimyasal madde döngüleri ve nüfusu kontrol eden işlevleriyle karşılıklı etkileşim ağlarını sağlamaktadır, kendi içerisindeki kompleks döngüleri sürekli sürdürmektedirler¹⁵⁶.

Ekoloji¹⁵⁷, bütünsel yaklaşımı esas alır. Ekoloji, çevresel unsurları ayrı ayrı ele almak, değerlendirmek yerine, çevrenin temelde tek tek parçalar halinde bir araya gelerek çok daha karmaşık ve aslında düzenli yapılar oluşturduğunu kabul eder. Böyle bir düzen içerisinde parçaların her birinin zarara uğraması, tüm yaşam alanlarının zarar görmesine sebebiyet verir, dolayısıyla yaşadığımız dünyanın işlevsel halde kalması büyük yıkımların ortaya çıkması halinde imkansız duruma gelir.

---

¹⁵⁴ **Kışlahoğlu, Mine/Berkes**, Fikret, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitapevi, 18. Baskı, İstanbul, Aralık 2020, s. 39; **Ertürk, Hasan**, Çevre Bilimleri, Ekin Basım Yayım Dağıtım, 5. Baskı, Bursa, Ocak 2018, s.9; **Güneş**, Çevre, s. 25; **Ertaş**, s. 23.

¹⁵⁵ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 75.

¹⁵⁶ **Ertürk**, s. 12 vd.; **Güneş**, Çevre, s. 25.

¹⁵⁷ Ekoloji biliminin bazı temel ilkelerinin bulunduğu; bunların içerisinde doğadaki canlı ve cansız öğeler arasında devamlı, kompleks ve mutual ilişkiler ağı bulunduğunu ifade eden bütünlük ilkesi; ekosistemdeki denge durumunda olan sistemlerin dengesini bozacak iç ve dış faktörlere karşı yeniden dengeyi sağlamaya yönelik bazı mekanizmalara var olduğunu ifade eden özdenetim ilkesi; doğadaki çeşitliliğin ekosistemlerin dengesinin sağlanması yönünden önem arz eden bir unsur olduğunu ifade eden çeşitlilik ilkesi; ekosistemlerin taşıma kapasitesi olduğunu belirten sınırlılık ilkesi; enerjinin başka biçimlere dönüştüğünü ifade eden yok olmama ilkesi, insan müdahalelerinin çevrede bazı olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ifade eden bedelsiz yarar olmaz ilkesi; taşıma kapasitesinin aşılması halinde doğanın ve ekosistemlerin tepki vereceğini belirten tepki ilkesi bulunduğu hakkında bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 76-77; **Güneş**, Çevre, s. 26; **Kışlahoğlu/Berkes**, s. 38 vd.; **Ertürk**, s. 19 vd.

3- Çevre Kirliliği

a-Genel Olarak

Çevre Kanunu m.2'ye göre çevre kirliliği, çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki olarak tanımlanmaktadır¹⁵⁸. Kanuni düzenlemeye baktığımız zaman çevre kirliliğinin kapsamına hangi durumların girdiğini görmekteyiz. Ekolojik denge, çevre kirlenmesi içerisinde sayılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda ekoloji kavramından söz ederken unsurlarına değinmiş olduğumuz açıklamalar göz önüne alındığında canlı ve cansız varlıkların karşılıklı ve devamlı etkileşim içerisinde bulundukları yapının dengesinin bozulması ekolojik dengenin kaybını çevre kirliliği kapsamında karşımıza çıkarmaktadır. Bahsi geçen yapının sadece doğal ortamlardan oluşmadığını daha önce açıklamıştık.

Yani insan, hayvan, bitki, mikroorganizmalardan teşekkül eden canlıların, yaşam ortamlarının, mevcudiyetlerini doğal yapılarına uygun olarak sürdürebilmelerine olanak sağlayan şartlar bütünü, hava, su, toprak ile diğer cansız varlıklar ve biyolojik, fiziksel, kültürel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevre unsurlarının kirlenmesi çevre kirliliği kapsamında değerlendirilmekte olup aslında çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Ekosistem içerisindeki madde döngü sistemlerinin bozulmasına sebebiyet verebilecek olumsuz etkilerin de çevre kirliliği alanında değerlendirilebileceğini görmekteyiz. Kanuni bir tanımlamasının yapılmamasına rağmen ışın, titreşim, is, gaz, ısı gibi müdahaleler yoluyla havada, suda, toprakta gerçekleşen olumsuz etkilerin de çevre kirliliği şeklinde tanımlandığını görmekteyiz¹⁵⁹. Ayrıca kanunda yapılan tanımlamaya bakıldığında görüldüğü üzere sınırlı bir sayım yoluna gidilmemiş, çevre kirliliğinin kapsamı geniş tutulmuştur¹⁶⁰.

İnsan etkileri neticesinde çevreye bırakılan zararlı maddelerin biyolojik olarak ayrıştırılabilen, biyolojik olarak ayrıştırılamayan ve zehirler şeklinde gruplara ayrılmaları

---

¹⁵⁸ Anılan maddenin 2006 yılı değişikliğinden önce çevre kirliliğinin, insanların her türlü faaliyetleri sonucu, havada, suda, toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucunda ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede meydana getirdiği olumsuzluklar şeklinde tanımlandığı; 2006 yılı değişikliğiyle daha kapsamlı ve sade bir tanımlana getirildiği hakkında bkz. **Baçoğlu**, s. 15.

¹⁵⁹ **Sirmen, Lale**, “Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk” (Çevre Kanunu), Ankara Barosu Dergisi, Yıl 47, Sayı 1, Ankara, Şubat 1990, s. 26; **Tandoğan, Haluk**, “2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk”, Yargıtay Dergisi, Cilt 12, Sayı 1-2, Ocak – Nisan 1986, s. 42; **Baçoğlu**, s. 16.

¹⁶⁰ **Tandoğan**, s. 42.

mümkündür. Kanalizasyon sularıyla organik maddelerden oluşan biyolojik açıdan ayrıştırılabilen unsurlar, çeşitli işlemlerle temizlenmesi olanaklı olduğundan çevre üzerinde büyük tahribatlara yol açmazlar. Metaller, cam, sentetik maddeler, deterjan gibi ayrıştırılamayan maddelerin, doğal yollarla ayrışmalarında gereken sürenin yüksek olması çevrede meydana gelen tahribatların artmasına sebebiyet vermektedirler. Kükürtdioksit, flor, klor gibi gazlar; civa, kurşun, kadmiyum gibi ağır metaller, radyoaktif maddeler zehirler şeklinde tanımlanmakta olup bunlar doğrudan doğruya insanlara zarar vermektedirler¹⁶¹.

Aşağıda çevre kirliliği türlerinden bahsederken söz konusu kirliliklerin korunmasına dair kimi mevzuatlara da değinilmektedir.

b-Su Kirliliği

aa-Hukukumuzda Durum

Çevre unsuru açısından su kirliliğinin tanımını göz önüne alırsak öncelikle şişelenmiş sular veya yapay havuzlarda meydana gelen kirlenmelerin su kirliliği kapsamında değerlendirilemeyeceğini görürüz.

Çevre Kanunu m. 9-h'ye göre, ülkenin deniz, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının ve su ürünleri istihsal alanlarının korunarak kullanılmasının sağlanması ve kirlenmeye karşı korunması esastır. Atıksu yönetimi ile ilgili politikaların oluşturulması ve koordinasyonunun sağlanması Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı sorumluluğundadır.

Çevre Kanunu'na dayandırılarak çıkarılan 31.12.2004 tarihli ve 25687 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği m. 3'e göre; su kirliliği; "Su kaynağının kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesi şeklinde gözlenen ve doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, insan sağlığında, balıkçılıkta, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılması" şeklinde tanımlanmaktadır¹⁶², aynı yönetmeliğin amacı ise ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi biçimde kullanımının sağlanması için su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu şekilde gerçekleştirmek üzere gerekli hukuki ve teknik esasları belirlemektir.

---

¹⁶¹ Ertürk, s. 76.

¹⁶² Su kirliliğinin de toprak kirliliği gibi suyun kalitesini bozan unsurların suyun kendi kendini yenileyebilme kapasitesini aşması durumu hakkında bkz. Ertürk, s. 83.

Dolayısıyla doğal ortamlarda bulunan göl, akarsu, kıyı ve deniz suları, yer altı suları gibi doğal su kaynaklarının¹⁶³ yapısını bozmaya yönelik, bu doğrultuda suyun kullanım olanaklarını sekteye uğratan madde veya enerji atıklarının boşaltılması su kirliliğine sebep olmaktadır.

Örneğin endüstri, taşımacılık, tarım faaliyetleri, şehirlerin atık su ve kanalizasyonlarının sulara karışması su kirliliği kapsamında değerlendirilebilir. Bu faaliyetler sonucunda organik ve inorganik maddelerin, patojen maddelerin sulara karışması mümkündür, bazı hastalıkların yayılmalarına yol açabilirler¹⁶⁴.

06.07.2019 tarihli ve 30823 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan İçme Suyu Temin Edilen Suların Kalitesi ve Arıtılması Hakkında Yönetmelik¹⁶⁵ m.1 hükmüne göre, bu yönetmeliğin amacı içme suyu temin edilen veya temin edilmesi planlanan sular ile ilgili esasları, kalite kriterleri ile suların içme ve kullanma suyu olarak kullanılabilmesi için belirlenmesi gereken arıtma sınıflarını ve arıtma veriminin tespitine ilişkin hususları belirlemektir.

Yine 25.09.2019 tarihli ve 30899 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yüzme Suyu Kalitesinin Yönetimine Dair Yönetmeliğin¹⁶⁶ amacı insan sağlığının korunması, çevre ve yüzme suyu kalitesinin muhafaza edilmesi, yüzme suyu kalitesinin belirlenmesi ve izlenmesi, sınıflandırılması, yönetilmesi ve yüzme suyu kalitesi konusunda halkın bilgilendirilmesi ile ilgili usul ve esasları düzenlemektir.

ÇK m. 9-e'ye göre, sulak alanların doğal yapılarının ve ekolojik dengelerinin korunması esastır. Sulak alanların doldurulması ve kurutulması yolu ile arazi kazanılamaz. Bu hükme aykırı olarak arazi kazanılması halinde söz konusu alan faaliyet sahibince eski haline getirilir. Sulak alanların korunması ve yönetimine ilişkin usûl ve esaslar ilgili kurum ve kuruluşların görüşü alınarak Tarım ve Orman Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

ÇK m. 9 – e'ye dayandırılarak hazırlanan ve 04.05.2014 tarihli ve 28962 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği¹⁶⁷, ne göre, sulak alanların kirlenmemesi, doğal yapılarının ve ekolojik karakterlerinin korunması gerekmektedir. Her

---

¹⁶³ Yongalık, s. 40.

¹⁶⁴ Başoğlu, s. 17.

¹⁶⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190706-8.htm>, (Erişim tarihi: 11.08.2024, 12.12.)

¹⁶⁶ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/09/20190925-2.htm>, (Erişim tarihi: 11.08.2024, 12.20.)

¹⁶⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140404-11.htm>, (Erişim tarihi: 11.08.2024, 12.33.)

türlü arazi ve su kullanım planlamalarında, sulak alanların işlev ve değerlerinin korunması gözetilmelidir. Sulak alanlarda biyolojik çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi için ilgili idaresince gerekli tedbirler alınması gerekmektedir. Ekolojik karakteri bozulmuş sulak alanların rehabilitasyonu sağlanacaktır. Kurutulmuş sulak alanların teknik ve ekonomik olarak uygun olanlarının geri kazanımı için gerekli tedbirler alınacaktır. Sulak alanlarda su kuşları popülasyonlarının korunmasına ve arttırılmasına itina gösterilecektir. Havzada yapılacak proje ve faaliyetlerin sulak alana etkisi dikkate alınacaktır. Sulak alanların korunması, tescili, planlaması ve yönetiminde 21/3/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hükümleri dikkate alınacaktır.

ÇK m. 3 ve 9'a dayandırılarak çıkarılan 30.11.2012 tarihli ve 28483 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yerüstü Su Kalitesi Yönetmeliği¹⁶⁸,nin amacı, yerüstü sular ile kıyı ve geçiş sularının biyolojik, kimyasal, fiziko-kimyasal ve hidromorfolojik kalitelerinin belirlenmesi, sınıflandırılması, su kalitesinin ve miktarının izlenmesi, bu suların kullanım maksatlarının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde koruma kullanma dengesi de gözetilerek ortaya konulması, korunması ve iyi su durumuna ulaşılması için alınacak tedbirlere yönelik usul ve esasların belirlenmesidir. Aynı yönetmeliğin 5. maddesine göre, yerüstü suların kalitesini ve ekolojik özelliklerini korumak, iyileştirmek, mevcut kalitesinden geriye gidişini önlemek ve çevresel hedeflere ulaşmak esastır. Yerüstü suların biyolojik, fiziko-kimyasal ve kimyasal açıdan kalitelerinin korunması maksadıyla her türlü atık ve artık, mevcut su kalite durumunu ve ekolojisini bozacak şekilde alıcı su ortamına bırakılamaz. Ekosistemin bütüncül korunması bakımından, yerüstü sular ile birlikte bu sularla etkileşim içerisinde olan karasal alanlarda faaliyet gösteren sanayi tesislerinde, bütünleşik kirlilik önleme ve kontrol, temiz üretim, mevcut en iyi teknikler ve en iyi çevresel uygulamalara öncelik verilmesi esastır. Yönetmeliğin 15. maddesine göre su kalitesinin veya çevresel kalite standartlarının olumsuz yönde etkilendiğinin tespit edildiği durumlarda yetkili idare/idarelerce duruma ilişkin bildirim yapılır, yetkili idare/idarelerce gerekli önlemler alınır. Yönetmeliğin 19. maddesi uyarınca bu Yönetmelik kapsamında değerlendirilen yerüstü su kütlelerinin mevcut durumunun bozulmasına yol açan faaliyetler, ilgili mevzuat çerçevesinde ilgili kurum ve kuruluşlarca denetlenir ve gerektiğinde yaptırım uygulanır.

Su ve çevresindeki tehlikeli maddelerden kaynaklanan kirliliğin tespiti, önlenmesi ve kademeleri olarak azaltılması amacıyla 26.11.2005 tarihli ve 26005 sayılı Resmi Gazete'de

¹⁶⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16806&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, (Erişim tarihi: 11.08.2024, 12.42)

yayımlanan Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği düzenlenmiştir. Avrupa Birliği'nde ise Avrupa Birliği'nin Su Çevresine Boşaltılan Bazı Tehlikeli Maddelerin Neden Olduğu Kirliliğe Dair Direktifi 15.02.2006'da revize edilerek 2006/11/EC direktifi yayımlanmıştır¹⁶⁹, Türkiye'de söz konusu direktifinin uygulanmasının kolaylaştırılması amacıyla Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği revize edilmiştir¹⁷⁰. Bu yönetmelik ile yüzeysel sularda, haliç sularında, bölgesel sularda kirliliğe neden olan tehlikeli maddelerin belirlenmesi, kirlilik azaltma programlarının oluşturulması, kirliliğin önlenmesi ve izlenmesi, suya deşarj edilen tehlikeli maddelerin envanterinin yapılması, deşarj standartları ve kalite kriterlerinin belirlenmesi ile ilgili teknik ve idari esasları düzenlenir.

Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanununa konu olan sular dışındaki tüm yeraltı sularını kapsayan 11.02.2014 tarih ve 28910 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik'te iyi durumda olan yeraltı sularının mevcut durumunun korunması, yeraltı sularının kirlenmesinin ve bozulmasının önlenmesi ve bu suların iyileştirilmesi için gerekli esasları belirlemek amacı güdülür.

07.04.2012 tarih ve 28257 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yüzeysel Sular ve Yeraltı Sularının İzlenmesine Dair Yönetmelik kapsamında ülke genelindeki bütün yüzeysel sular ve yeraltı sularının miktar, kalite ve hidromorfolojik unsurlar bakımından mevcut durumunun ortaya konulması, suların ekosistem bütünlüğünü esas alan bir yaklaşımla izlenmesi, izlemede standardizasyonun ve izleme yapan kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanmasına yönelik usul ve esasları belirlemek amacı güdülür.

10.12.2019 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Su Tahsisleri Hakkındaki Yönetmeliğin amacı ilgili kanunların verdiği yetkiye istinaden su kaynaklarının diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca tahsisi, kiralanması, ruhsatlandırılması gibi işlemlerde Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün görüşünün alınmasına ilişkin usul ve esaslar ile münhasıran Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılacak su tahsislerine ilişkin usul ve esasları belirlemek olup aynı Yönetmelik m. 5 doğrultusunda su kaynaklarının kalite ve miktarının korunması, geliştirilmesi, iyileştirilmesinin esas olduğu; suyun, kullanım önceliklerine uygun olarak tahsis edileceği; tahsis edilen suların kullanılmasında, suyun kirletilmemesi, su

¹⁶⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0011> (Erişim tarihi: 06.06.2023, 19.22.)

¹⁷⁰ Yokuş Sevük, s. 187.

kalitesini olumsuz yönde değiştirecek etkenlerin kaynağında yok edilmesinin esas olduğu; tahsis edilen suların korunması ve verimli kullanımının sağlanması amacıyla faaliyetten sorumlu kurum ve kuruluşların kendi mevzuatlarından kaynaklanan yetkileri kapsamında faaliyetleri izleyeceği; sulak alanların ve su ürünleri yetiştiriciliği alanlarının korunmalarının esas olduğu, tahsis edilen suyun iletiminde ve kullanımında tasarruf kriterlerinin azami şekilde gözönünde bulundurulduğu düzenlenmektedir.

5312 sayılı Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun m. 1'e göre bu kanunun amacı, deniz emniyetinin sağlanması ve deniz kirliliğinin önlenmesi konusundaki uluslararası hukuk ve iç hukuktan doğan hak ve yükümlülükler göz önünde bulundurularak; Acil durumlarda gemilerden ve kıyı tesislerindeki faaliyetlerden kaynaklanan kirlenme tehlikesini ortadan kaldırmak veya kirlenmeyi azaltmak, sınırlamak ve gidermek üzere uygulanacak müdahale ve hazırlıklı olma esaslarını; Olay sonucu ortaya çıkan zararların tespit ve tazmin esaslarını; Uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi esaslarını; Kanun kapsamına giren kişilerle kurum, kuruluş, gemi ve tesislerin Kanunda belirtilen ilgililerinin yetki, görev ve sorumluluklarını belirlemektir. Aynı kanun m. 5 doğrultusunda bu Kanun kapsamındaki tüm gemi ve kıyı tesislerinin sorumlu tarafları; olayın meydana gelmesinin önlenmesi, olayın meydana geldiği durumlarda ise zararın azaltılması, giderilmesi, sınırlandırılması amacıyla hazırlıklı olma ve koruyucu önlemler de dahil uluslararası hukukun öngördüğü ve seyir, can, mal ve çevre emniyetinin gerektirdiği yükümlülüklerle ilişkin tüm tedbirleri almakla yükümlüdürler. Deniz kirliliğini önlemek amacıyla gemilerden kaynaklanan atıkları çevreye zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı olarak deniz ortamına bırakmak yasak olup gemilerden kaynaklanan atıkların atık kabul tesislerine ve atık alma gemilerine verilmesi, alınması, geçici depolanması ve bertaraf edilmesi safhalarında sorumlu gerçek ve tüzel kişilerin çevre ve insan sağlığına zarar vermeyecek tedbirleri almaları zorunludur. Aynı kanunun 6. Maddesine göre, bu kanun kapsamına giren gemi ve kıyı tesislerinin sorumlu tarafları, uygulama alanlarında gemi ve kıyı tesislerinden kaynaklanan olay sonucu ortaya çıkan kirlenmenin veya kirlenme tehlikesinin neden olduğu; temizleme masraflarını, koruyucu önlemlere ilişkin masrafları, canlı kaynaklar ve deniz yaşamına verilen zararları, bozulan çevrenin yeniden oluşturulması, toplanan atıkların taşınması ve bertarafı için yapılacak masrafları, geçim için kullanılan doğal ve canlı kaynaklarda meydana gelen zararları, özel mallardaki zararları, şahısların yaralanması ve ölümünden kaynaklanan zararları, gelir kayıplarını, gelir ve kazanç kapasitelerine verilen zararları ve diğer kamu

zararlarını tazmin etmekle müteselsilen sorumludur. İki veya daha fazla geminin karışmasıyla meydana gelen bir olayda ortaya çıkan zarardan tüm gemilerin sorumlu tarafları müştereken ve müteselsilen sorumludur. Olay sonucu ortaya çıkan zararı ödeyenlerin zarara neden olanlara rücu hakkının saklı olduğu düzenlenmiştir.

Yukarıda Çevre Kanunu kapsamında hukukumuzda suların korunması hakkındaki hükümlerden başka bazı belli başlı idari hükümlere konunun anlaşılabilmesi için değinmekte fayda gördük, ancak idari düzenlemeleri sınırlı tutmak gayesiyle zikrettiğimiz kanuni düzenlemeler haricindeki diğer kanuni düzenlemelere değinmemekteyiz, zira böyle bir yaklaşım çalışma konumuz kapsamı dışındadır.

bb- Almanya’da Durum

Su kirliliğine karşı suların korunması, Avrupa Birliği Hukuku içerisinde eski bir tarihe sahip olup 1970li yılların başından bu yana Avrupa Birliği’nde çok sayıda düzenleme yapılmıştır¹⁷¹. 1972 tarihinde yapılan Paris Zirvesi sonrası 23.10.2000 tarihli Su Çerçeve Yönergesi’nin asıl hedefi yeknesak sistemden uzak olan yönergelerin tek bir çatı altında toplanması fikrine dayanmaktadır¹⁷². Suyun alışılmış bir ticari mal olmadığı, korunması, savunulması ve uygun şekilde muamele edilmesi gereken bir miras olduğu ifadelerine yer veren Su Çerçeve Yönergesi, suların korunmasına ilişkin Avrupa Birliği çerçevesinde genel ilkeleri belirlemiştir¹⁷³. Su Çerçeve Yönergesi, kirleticilerin ve besin maddelerinin deşarjını önlemeyi ve azaltmayı amaçlayan ve aynı zamanda su kalitesini iyileştirmeyi gözetten birleşik bir yaklaşım benimsemiştir¹⁷⁴.

Su Çerçeve Yönergesi, üye devletleri kendi topraklarındaki su havzalarını belirlemek, her bir su havzası için yönerge hedeflerini esas alan nehir havza bölgesi oluşturmakla mükellef tutmakla birlikte suların analizi, suların izlenmesi, su yönetiminde sektörel entegrasyon ve ortak yönetim sağlanarak sularda iyi duruma ulaşılması, 2015’e kadar hazırlanmış olacak Entegre Havza Yönetim Planları’nın bu süreç için aracı seçilmesi, üye devletlerin yönerge hükümlerinin kendi topraklarındaki her bir nehir havza bölgesinde uygulanabilmesi için uygun idari düzenlemeleri kabul etmesi ve uygun yetkili birimleri tayin etmesi, maliyetin karşılanması ilkesinin üye devletlerce su hizmetlerinin yürütülmesine esas alınması gerektiği, bu ilkenin hayata geçirilmesinde çevresel ve kaynakasal maliyetlerin

¹⁷¹ Güneş, Avrupa Birliği, s. 411.

¹⁷² Güneş, Avrupa Birliği, s. 412.

¹⁷³ Güneş, Avrupa Birliği, s. 415.

¹⁷⁴ Koch/Hofmann/Reese, s. 316; Güneş, Avrupa Birliği, s. 415 vd.

dikkate alınarak su fiyatlarının su kaynaklarının etkili kullanımı için uygun teşvik oluşturması gerektiği ve kirleten öder ilkesinin temel alınarak farklı kullanıcılardan farklı ücretlerin alınması gerektiğini düzenlemiştir¹⁷⁵.

Su Çerçeve Yönergesi'nin 24. Maddesinde 22 Aralık 2003 tarihine kadar birliğe üye ülkelerin iç hukuklarına aktarılacağı hüküm altına alınmış, aynı zamanda kimi yönerge hükümlerinin 22 Aralık 2007 tarihi itibarıyla yürürlükten kalkacağı belirtilmiş¹⁷⁶, bazı yönergelerin ise 22 Aralık 2013 tarihinden itibaren yürürlükten kalkacağı belirtilmiştir¹⁷⁷. Ayrıca Avrupa Birliği Hukuku içerisinde Su Çerçeve Yönergesi'ne ek olarak kabul edilen bazı yönergeler bulunmaktadır. Bunlardan biri olan 2007'de kabul edilen Sel Yönergesi'nde 2011 yılı sonuna kadar üye devletlerin nehir havzasında taşkın riskinin ön değerlendirmesi yapması ve ardından potansiyel olarak sel riski olan yerlerin belirlenmesinin sağlanması istenmiştir¹⁷⁸. Yeraltı suları ile iç ve deniz sularının besinlerle kirlenmesini azaltmayı hedefleyen Nitrat Yönergesi¹⁷⁹, çevreyi kanalizasyon ve belirli endüstriyel sektörlerden kaynaklanan atık sularının zararlı etkilerinden korumaya hizmet eden Kentsel Atık Su Yönergesi¹⁸⁰, insan sağlığını korumak amacıyla insani tüketim amaçlı su için kalite gerekliliklerini düzenleyen İçme Suyu Yönergesi¹⁸¹ de diğer tamamlayıcı yönergeler arasındadır¹⁸².

Almanya'da suların korunması hususunda Alman Federal Çevresel Zarar Yasası'dan ziyade öncelikli olarak Su Çerçeve Yönergesi ve ona bağlı yönergelerle şekillenmiş¹⁸³ Wasserhaushaltsgesetz (WHG) yani Su Yönetimi Kanunu ve Eyalet Su Yasaları ile korunma sağlanmaktadır¹⁸⁴. Söz konusu yasalar uyarınca suların yönetimi, kamu yararına ve buna paralel olarak bireylerin de yararlarına olacak ve ekolojik işlevleri ile bunlara doğrudan bağlı

¹⁷⁵ Güneş, Avrupa Birliği, s. 418 – 426.

¹⁷⁶ 75/440 sayılı Yüzey Suları Yönergesi, 77/795 sayılı Bilgi Alışverişi Kararı, 79/869 sayılı Analiz Yöntemi ve Örnek Alma Yönergesi(Güneş, Avrupa Birliği, s. 426).

¹⁷⁷ 78/659 sayılı Balıkların Yaşadığı Sular Yönergesi, 79/923 sayılı Kabuklu Su Ürünlerinin Yaşadığı Sular Yönergesi, 80/68 sayılı Yer Altı Suları Yönergesi, 76/464 sayılı Tehlikeli Maddeler Yönergesi(Güneş, Avrupa Birliği, s. 426).

¹⁷⁸ Koch/Hofmann/Reese, s. 322.

¹⁷⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:01991L0676-20081211> (Erişim tarihi: 06.06.2023, 23.28)

¹⁸⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31991L0271> (Erişim tarihi: 06.06.2023, 23.29)

¹⁸¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31998L0083> (Erişim tarihi: 06.06.2023, 23.30)

¹⁸² Koch/Hofmann/Reese, s. 322 – 326.

¹⁸³ Koch/Hofmann/Reese, s. 328.

¹⁸⁴ Esser, Josef/Weyers, Hans – Leo, Schuldrecht, Band II, Besonderer Teil, 7. Auflage, s. 656; Kluth/Smeddinck, s. 201; Su Yönetimi Kanunu'nun Almanya'daki ilk çevre yasalarından biri olduğu ve WHG ile eyalet su yasalarının birlikte kapsamlı bir sistem oluşturdukları hakkında bkz. Kahl/Gärditz, s. 334

olan karasal ekosistemler ile sulak alanların bozulmasını önleyebilecek şekilde yönetilmelidir, su dengelerinin bozulmasından kaçınılmalı, bu hususta sürdürülebilir bir gelişme sağlanmalı, yeterli miktarda ve kalitede kullanılabilir su bulunması için çalışılmalı ve kamu su kaynağı tehlikeye girmeyecek şekilde su yönetimi sağlanmalıdır¹⁸⁵.

Alman Federal Çevresel Zarar Yasası anlamında sulara verilen zarar, yüzey suyunun veya kıyı suyunun ekolojik veya kimyasal durumunda yapay veya önemli ölçüde değiştirilmiş su veya kıyı suyunun ekolojik veya kimyasal durumu veya yeraltı sularının kimyasal veya nicel durumunda önemli olumsuz etkiler meydana getiren hasardır¹⁸⁶.

WHG'ye göre ise, su kütleleri, yataklarda kalıcı veya geçici olarak akan (yüzey suyu) sudur veya ortalama gelgitte kıyı şeridi veya yüzey sularının denize doğru sınırı ile kıyı denizinin denize doğru sınırı (kıyı) arasındaki denizdir ve doyma bölgesinde yani yer altı suyu, yer altı veya toprak altı (yer altı suyu) ile doğrudan temas halinde olan sudur¹⁸⁷. Bu minvalde belirleyici kanun olan WHG açısından içme suyu kaynağı olarak yeraltı sularının kullanım ve tüketim değeri korunmalıdır. Dolayısıyla WHG açısından sürdürülebilir su yönetimi ilkesi özel bir önem taşımakta olup suyun her zaman yeterli miktarda, uygun kalitede ve temel insan ihtiyaçları ve ayrıca hayvanlar ile bitkiler için bir yaşam alanı olarak mevcut olması amaçlanır¹⁸⁸. Yani sürdürülebilir su yönetimi ile çevre için yüksek düzeyde koruma sağlanması hedeflenir¹⁸⁹. WHG'de bunun gibi pek çok çevre hukuku ilkeleriyle uyumlu ilkeler bulunmaktadır. Örneğin halkın içme suyunun öncelikle yerel su kaynaklarından karşılanması ilkesi, yeraltı ve yerüstü sularının özel mülkiyete konu edilemeyeceği ilkesi, su kullanımına ilişkin yönetim hedeflerine ulaşmayı tehlikeye atanların daha sonra özellikle sanayi, ev ve tarım alanlarında su hizmetlerinin maliyetlerinin karşılanmasına uygun bir katkı yapılması ilkesi gibi ilkeler mevcuttur¹⁹⁰.

Aynı kanun uyarınca bir su kütesine madde sokan veya boşaltan veya bir su kütesini suyun fiziksel, kimyasal ve biyolojik bileşimini değiştirecek şekilde etkileyenler, başkasına verdiği zararı tazmin etmekle yükümlüdürler. Bu tür maddeleri üretmesi, işlemesi, depolaması, biriktirmesi, taşıması veya boşaltması amaçlanan bir tesisten bahsedilen şekilde

¹⁸⁵ **Becker**, s. 89; **Kahl/Gärditz**, s. 338.

¹⁸⁶ **Becker**, s. 90; WHG'nin suyun korunması amacıyla kasıtlı olarak dahil etme, başlatma veya etkiletmeyi kapsamının yetersiz kaldığı, zira bu eylemlerin zaten BGB § 823/2'ye göre gerçekleştiği, ayrıca mağdur tarafın delil sunmasının makul olmayan derecede zorlaştığı görüşüyle ilgili bkz. **Esser/Weyers**, s. 656.

¹⁸⁷ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 331; **Kluth/Smeddinck**, s. 213 – 214.

¹⁸⁸ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 333 vd.; **Kahl/Gärditz**, s. 340.

¹⁸⁹ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 336.

¹⁹⁰ **Koch/Hofmann/Reese**, s.337 – 339.

zarar doğarsa tesis sahibi söz konusu zararı tazmin etmelidir¹⁹¹. Benzer olarak BBodSchG (Bundes-Bodenschutzgesetz – Federal Toprak Koruma Yasası) da yeraltı sularına yönelik tedbirler almaktadır. Bu hususta WHG düzenlemeleri baz alınmasına rağmen toprak koruma hükümleri de uygulanmaktadır, nitekim bunlar zararlı toprak değişiklikleri temelinde genel önlemler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dolayısıyla Federal Toprak Koruma Yasası ve Su Yönetimi Kanunu yan yana işlev görmektedir¹⁹².

Almanya’da su korumasıyla ilgili bir diğer yasa 2006’da yasalaşan kamu su yasası olup bu kanun yüzey sularının ve deniz su yollarının durumun, nakliye ve su yollarında güvenlik açısından düzenlemeler getirirken, WHG ise öncelikle mevcut su kaynaklarının miktar ve kalite açısından ekonomik yönetimini amaçlamaktadır¹⁹³. Ayrıca su BImSchG’nin korunan unsurlarından biridir, ancak WHG’nin suya ilişkin maddi gerekliliklerinin BImSchG hükümlerinden daha spesifik olduğunun anlaşıldığı ifade edilmektedir¹⁹⁴.

c-Hava Kirliliği

aa-Hukukumuzda Durum

Havanın doğal yapısını bozmak suretiyle zararlı maddelerin canlıların sağlığına zarar verecek şekilde havaya karışması hava kirliliği diye tanımlanır¹⁹⁵. Fosil yakıt tüketimi, sanayi alanındaki çalışmalar, enerji santralleri, endüstriyel tarım, taşımacılık, inşaat ve madencilik faaliyetleri, karbondioksit olmak üzere çeşitli gazların ve parçacık kirleticilerin salınımına sebep olarak hava kirliliğinin en önemli kaynaklarını meydana getirirler.

Kükürt dioksit, azot oksitler, ozon, karbon monoksit, hidrojen sülfür, hidrojen florür, metan, benzen, tolüen ve ksilen gibi volatil uçucu olarak adlandırılan gazlar, asbest lifleri, kurşun, civa, sülfat, nitrat, radyoaktif kirleticilerin bu alandaki en önemli hava kirliliğine sebebiyet veren unsurlar olduğu belirtilmektedir¹⁹⁶.

---

¹⁹¹ **Becker**, s. 90-91.

¹⁹² **Becker**, s. 91.

¹⁹³ **Koch/Hofmann/Reese**, s.329; **Kahl/Gärditz**, s. 338.

¹⁹⁴ **Kahl/Gärditz**, s. 340.

¹⁹⁵ **Turgut**, Çevre Hukuku, s. 395; **Baçoğlu**, s. 18; **Yongahk, Aynur**, Çevre Sorumluluk Sigortası, Batider, Ankara 1988, s. 36; Benzeri yönde bkz. **Taşkın**, s. 249; **Ertaş**, Çevre, s. 14; Temelde havada meydana gelen kirlenmelerin çoğunlukla kendiliğinden giderilebildiği, ancak bu kapasiteyi aşan kirlenmelerin havanın yapısına zarar vererek hava kirlenmesine yol açtığı hakkında bkz. **Ertürk**, s. 78.

¹⁹⁶ **Goldstein, Allen H./Koven, Charles D./Heald, Colette L./Fung, Inez Y**, “Biogenic Carbon and Anthropogenic Pollutants Combine To Form A Cooling Haze Over The Southeastern United States”, Proceedings of the National Academy of Science, Volume 106, No 22, 2009, s. 8835-8850, <https://www.pnas.org/content/pnas/106/22/8835.full.pdf>, erişim tarihi: 26.09.2021, 12.10.

Orman yangınları ve ormanlık alanların tahribi karbondioksit gazlarının artmasına neden olan başlıca unsurlar arasında gösterilmektedir. Karbondioksiti absorbe eden ormanların azalması hava kirliliğindeki artışı beraberinde getirmektedir¹⁹⁷. Hava kirliliğinin yol açtığı sorunlar arasında alerji büyük oranda görünmektedir¹⁹⁸. Keza güneşin tehlikeli UV ışınlarına karşı koruyucu bir kalkan oluşturan kloflorokarbonların neden olduğu stratosferik ozon tabakasının kısmen tahrip edilmesinin cilt kanseri artışına neden olduğu, ayrıca havadaki toz kirliliği ile kardiyovasküler hastalıklar arasında bağlantı olduğu doktrinde dile getirilmektedir¹⁹⁹.

07.04.2017 tarihli ve 30031 sayılı Resmi Gazete²⁰⁰'de yayımlanan Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Yönetmeliğin amacı, ülkemizin taraf olduğu Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü ile kontrol altına alınan maddelerin kullanılmasına ve sonlandırılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek olup bu yönetmelik Çevre Kanunu hükümlerine göre de hazırlanmıştır. Aynı şekilde bu Yönetmelik, kontrol altına alınan maddelerin, yeni maddelerin, bu maddeleri içeren veya bu maddeler ile çalışan ürün ve ekipmanların; üretimi, dış ticareti, kullanımı, piyasaya arzı, geri kazanımı, geri dönüşümü, ıslahı ve bertarafı ile tüm bilgilerin rapor edilmesini ve kamuoyunun bilgilendirilmesini kapsar. Aynı yönetmeliğin 6. maddesi uyarınca yönetmelik ekinde belirtilen maddelerin, karışımların ve bu maddeleri içeren tüm karışımların ithalatı, ihracatı, ürün veya ekipman içerisinde bulundurulması, geri kazanımı yapıldıktan sonra cihazlara tekrar dolumu, stoklarda tutulması, kullanımı ve atmosfere salınması yasaktır. Yine yönetmelik m. 7 gereği yönetmelik ekinde belirtilen maddelerin ithalatı ve sabit yangın söndürme sistemleri ve elde taşınabilen yangın söndürücülerde kullanılması yasaktır. Yönetmelik ekinde belirtilen maddelerin inhaler dışında, herhangi bir aerosol ürünün üretiminde kullanılması yasaktır. Bu maddelerden herhangi birini üretmek, bunları kullanarak üretim yapan tesis kurmak ve kapasite arttırmak üzere tesis veya ünite kurmak yasaktır. Bazı istisnai hallerde Yönetmelik m. 15/2 doğrultusunda belli başlı alanlarda kullanımlara izin verilmektedir.

11.03.2017 tarihli ve 30004 sayılı Resmi Gazete²⁰¹'de yayımlanan Egzoz Gazı Emisyonu Kontrolü Yönetmeliği'nin amacı trafikte seyreden motorlu taşıtlardan kaynaklanan egzoz gazlarının neden olduğu hava kirliliğinin etkilerinden canlıları ve çevreyi korumak,

---

¹⁹⁷ Başoğlu, s. 18.

¹⁹⁸ Koch/Hofmann/Reese, s. 213.

¹⁹⁹ Koch/Hofmann/Reese, s. 214.

²⁰⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170407-2.htm>, (Erişim Tarihi: 11.08.2024, 13.48)

²⁰¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170311-12.htm>, (Erişim Tarihi: 11.08.2024, 13. 55)

egzoz gazı kirleticilerinin azaltılmasını sağlamak, ölçümler yaparak kontrol etmek ve uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemek olup motorlu taşıt sahipleri, sahibi bulundukları taşıtın egzoz gazı emisyon ölçümlerini bu maddede belirtilen periyotlarda yaptırmak ve taşıtının egzoz gazı emisyonlarının TS 13231 standardında belirtilen sınır değerlere uygun olmasını sağlamakla yükümlüdürler ve yönetmelikte bu husustaki kimi düzenlemelere değinilmektedir.

Yukarıda Çevre Kanunu kapsamında hukukumuzda havanın korunması hakkındaki hükümlerden başka bazı belli başlı idari hükümlere konunun anlaşılabilmesi için değinmekte fayda gördük, ancak idari düzenlemeleri sınırlı tutmak gayesiyle zikrettiğimiz kanuni düzenlemeler haricindeki diğer kanuni düzenlemelere değinmemekteyiz, zira böyle bir yaklaşım çalışma konumuz kapsamı dışındadır.

bb-Almanya’da Durum

Almanya’da gürültü ve hava kirliliği alanında önemli bir kanun olan Hava kirliliği, Gürültü, Titreşim ve Benzeri Sebeplerden Kaynaklanan Zararlı Çevresel Etkilerden Korunma Kanunu (BImSchG - Gesetz zum Schutz vor schadlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorange)’nun ana görevi insanları ve çevreyi zararlı çevresel etkilerden, özellikle hava kirliliği ve gürültüden korumak olup 01.04.1974’te yürürlüğe girmiştir²⁰².

BImSchG uyarınca zararlı çevresel etki kavramı, emisyonlar ile genel halk veya çevre için tehlikelerde önemli dezavantajlara veya önemli rahatsızlıklara neden olması muhtemel bozulma, tehlike olarak sınıflandırılmaktadır²⁰³. Emisyonlar ise insanları, hayvanları, bitkileri veya BImSchG tarafından korunan diğer varlıkları etkileyen hava kirliliği, gürültü, titreşim, ışık, ısı, radyasyon gibi çevresel etkilerdir. Zararlı emisyon teriminden kast edilen husus, kanunen korunanlar üzerinde kabul edilemez etki durumunun ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Bu kapsamda BImSchG gereği kimi izin gerektiren sistemler, çevresel etkilere neden olmayacak şekilde inşa edilmeli ve işletilmelidir. Söz konusu sistemlerle ilgili anılan kanunda zararlı eşiklerin neler olduğu belirtilmiştir. Ancak zararlı eşiklerdeki tehlikeler konusunda güvenilir bir beyan yoksa Federal İdare Mahkemesi’nin koruma ilkesine değil,

²⁰² Koch/Hofmann/Reese, s. 235.

²⁰³ Kahl/Gärditz, s. 271; Kluth/Smeddinck, s. 78.

ihtiyat ilkesine yöneldiğinden söz edilir²⁰⁴. BImSchg'ye ek olarak Uçuş Koruma Yasası ve Demiryolu Gürültüsünü Koruma Yasası gibi özel kirlilik kontrol yasaları da bulunmaktadır²⁰⁵. Ayrıca BImSchG ikincil nitelikte bir kanun olduğundan konuyla ilgili özel düzenlemelerde hüküm bulunmadığı hallerde uygulama alanı bulacaktır²⁰⁶.

Hava kirliliğine karşı koruma açısından Almanya'da zararlı eşiklerin neler olduğu konusunda kimi teknik talimatnameler bulunmaktadır. 2002 tarihli Hava Kalitesi Kontrolüne İlişkin Teknik Talimatlar'da (TA Luft – Technische Anleitung zur Reinhaltung der Luft) bu hususta düzenlemeler yapılmıştır. Emisyon sınır değerlerinin standartlaştırılması adına işlev görev TA Luft'taki emisyon sınır değerler genel anlamda küçük hava kirleticileri içindir. Sınır değeri belirtilmeyen kirleticiler açısından zorunlu olan testler de emisyon sınır değerlerine dayandırılmalıdır. Bununla birlikte TA Luft açısından kabul edilen sınır değerler mahkemeler için bağlayıcı olmayıp sadece idareyi bağlamaktadır²⁰⁷. Yani anılan emisyon sınır değerlerine uyulmasına rağmen bir çevre zararı doğduğu zaman kirleticiler sorumlu olacaktır.

d-Toprak Kirliliği

aa-Hukukumuzda Durum

Toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısının bozulması, kısacası toprağın ekosisteminin tahribata uğraması toprak kirliliği anlamına gelir²⁰⁸. Bu konuda tarımsal, endüstriyel, belediyeye ait ve nükleer kirleticiler olarak kirleticiler gruplara ayrılmaktadır²⁰⁹.

Toprağın flora ve faunasını etkileyen kimyasal, biyolojik ve fiziksel maddeler, yer altı sularına ve denizlere taşınarak zincirleme kirlenmelere yol açabilmektedir. Tarımsal atıklar, fosfatlı ve azotlu gübreler, orman ürünü artıkları, hayvan artıkları; karbondioksit, karbon monoksit, azot dioksit sülfür dioksit, poliklorlu bifenil, kükürt dioksit, ozon gazları ile çinko,

²⁰⁴ Koch/Hofmann/Reese, s. 249 – 252.

²⁰⁵ Kahl/Gärditz, s. 271.

²⁰⁶ Kahl/Gärditz, s. 272.

²⁰⁷ Koch/Hofmann/Reese, s. 252 – 258; Aksi görüşte bkz. Kluth/Smeddinck, s. 74.

²⁰⁸ Turgut, Çevre Hukuku, s. 396; Yongalık, s. 41; Benzeri tanım için bkz. Yokuş Sevük, s. 189; Taşkın, s. 251; Ertaş, Çevre, s. 16.

²⁰⁹ Kızıloğlu Algan, F. Tülay/Bilen, Serdar, “Toprak Kirlenmesi ve Biyolojik Çevre”, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 36, Sayı 1, 2005, s. 83; USchadG'ye göre de toprak kirliliği toprak fonksiyonlarının bozulması yoluyla toprağa verilen zararlı maddelerin, müstahzarların, organizmaların veya mikroorganizmaların toprağın üzerine, içine veya altına doğrudan veya dolaylı olarak sokulmasından kaynaklanan ve insan sağlığını tehlikeye sokan zarar, çevresel zarar olduğu, bu hususta hizmet dışı bırakılan atık bertaraf tesisleri ve atığın işlendiği, depolandığı veya biriktirildiği diğer mülkler ve devreden çıkarılmaları Atom Enerjisi Yasası uyarınca lisans gerektiren tesisler hariç, hizmet dışı bırakılan tesislerin mülkleri ve çevreye zararlı maddelerin işlendiği diğer mülkler hususunda istisnaların olduğu, bu istisnaların kendi yasal düzenlemeleri olduğu hakkında bkz. Becker, s. 68.

bakır, kurşun, kadmiyum ve nikel gibi ağır metallere dönüşen önemli endüstriyel atıklar, toprak kirliliğini önemli ölçüde arttıran etmenlerdendir. Toprağa ve yer altı sularına nüfuz eden kirlenici maddeler, tüm canlı yaşamı üzerinde olumsuz etkilere yol açarlar²¹⁰.

Çevre Kanunu Ek Madde 1’de toprağın korunmasına ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin esaslar düzenlenmiş, bu hususta anız yakılması, çayır ve mer’aların tahribi ve erozyona sebebiyet verecek her türlü faaliyet yasak kapsamına alınmıştır. Yine aynı madde içerisinde taşocağı ve madencilik faaliyetleri, malzeme ve toprak temini için arazide yapılan kazılar, dökümler ve doğaya bırakılan atıklarla bozulan doğal yapının yeniden kazanılmasına ilişkin usûl ve esaslar ilgili kuruluşların görüşleri alınarak Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Toprağın korunması kapsamında getirilen düzenlemelerden olan Çevre Kanunu m. 20’de toprağı kirlütenlere idari para cezası öngörülmüş olup TCK m. 181 ve 182’de toprağın atık veya artıklarla kirlenmesi suç olarak düzenlenmiştir.

Türkiye’de 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu²¹¹’nin “Amaç” başlıklı 1. maddesine göre, toprağın korunması, geliştirilmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması, asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi, tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerin çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak planlı kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirlemek bu kanunun hedefleri arasındadır. Aynı kanunda toprakların korunması, erozyona duyarlı alanların belirlenmesi ve korunması ve toprak kirliliğinin izlenmesi ve önlenmesi hususlarında düzenlemelere yer verilmiştir²¹². Aynı kanunun 16. Maddesine göre, toprağı kirlütenlere ÇK’nın ilgili hükümleri uygulanacaktır.

Bu kanun doğrultusunda tarımsal amaçlı arazi kullanımlarında tarımsal amaçlı arazi kullanım plan ve projelerine uyulması zorunludur. Eğer plan ve projelere aykırı şekilde arazi tahrip edilir veya diğer koruma ve üretim yapılarına zarar verirse valilikçe yapılan tespit sonrasında sorumlular bir kez uyarılır ve projeye uygunluk sağlanması için azami üç ay süre verilir. Verilen sürede aykırı kullanım devam ediyorsa faaliyet durdurulur. Valilikçe arazinin eski haline dönüştürülmesi için yapılan masraflar sorumlulardan tahsil edilir, ayrıca sorumlulara idari para cezası verilir. Tarım dışı arazi kullanımlarında da toprak koruma projelerine uyulması zorunlu olup buna izinsiz başlanması veya hazırlanan toprak koruma

²¹⁰ Kızıloğlu Algan/Serdar, s. 83-88; Başoğlu, s. 19; Yongalık, s. 38.

²¹¹ 19.07.2005 tarih ve 25880 sayılı Resmi Gazete.

²¹² Yokuş Sevik, s. 189.

projelerine uyulmaması halinde belli başlı yaptırımlar uygulanabilir. Bunlar: Valilik işi tamamen durdurabilir, yapılan iş tamamlanmışsa kullanıma izin verilmeyebilir; toprak koruma projelerine aykırı hareket edilerek arazinin tahribine veya diğer koruma ve üretim yapılarına zarar verilirse Valilikçe sorumlular uyarılır, projeye uygunluk sağlanması için üç ay azami süre verilir, sürenin sonunda aykırı kullanım devam ediyorsa Valilikçe iş durdurulur, zarar verilen mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri ve dikili tarım arazilerinin her metrekaresi için idari para cezası verilir, arazinin temizlenmesi ve eski haline dönüştürülmesi için yapılacak masraflar ve verilen cezalar sorumlulardan tahsil edilir.

Toprağın korunması amacıyla Çevre Kanunu ve ilgili kanunlara dayandırılarak çıkarılan yönetmeliklerden bazıları ise şunlardır:

Alıcı ortam olarak toprağın kirlenmesinin önlenmesi, kirlenmenin mevcut olduğu veya olması muhtemel sahaları ve sektörleri tespit etmek, kirlenmiş toprakların ve sahaların temizlenmesi ve izlenmesi esaslarını sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde belirleme amacına haiz Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik²¹³; arıtma çamurlarının toprakta kullanımında gerekli tedbirlerin alınması esaslarını sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde belirleme amacı güden Evsel ve Kentsel Arıtma Çamurlarının Toprakta Kullanılmasına Dair Yönetmelik²¹⁴; madencilik faaliyetleri, malzeme ve toprak temini için arazide yapılan kazılar, dökümler ve doğaya bırakılan atıklarla bozulan doğal yapının yeniden kazanılmasına ilişkin usul ve esasları belirleme amacı güden Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği²¹⁵ bunlardan bazılarıdır.

Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmeliğin amacı, alıcı ortam olarak toprağın kirlenmesinin önlenmesi, kirlenmenin mevcut olduğu veya olması muhtemel sahaları ve sektörleri tespit etmek, kirlenmiş toprakların ve sahaların temizlenmesi ve izlenmesi esaslarını sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde belirlemektir. Aynı Yönetmelik m. 5 hükmüne göre; toprak kirliliğinin önlenmesi açısından bu Yönetmelikle belirlenen esaslara uyulması zorunludur. Bu kapsamda valilikler, bu Yönetmelik hükümlerine göre kirlenmiş ve kirlenme riski altında olan sahaları saptar, alınacak tedbirleri belirler ve uygulanmasını sağlar. Kirlenme riskinin bulunduğu sahalarda, Çevre Kanununun 8 inci maddesi hükmü gereğince ilgililer; kirlenmiş

²¹³ 08.06.2010 tarih ve 27605 sayılı Resmi Gazete.

²¹⁴ 03.08.2010 tarih ve 27661 sayılı Resmi Gazete.

²¹⁵ 23.01.2010 tarih ve 27471 sayılı Resmi Gazete.

sahalarda ise kirletenler kirlenmeyi durdurmak, kirlenme boyutunu tespit etmek, kirlenmenin etkilerini gidermek için gerekli çalışmaları yapmak gibi harcamaları karşılamakla yükümlüdürler. Tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan toprak kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi konularında Bakanlık ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordineli olarak alınacak tedbirleri belirler. Belirlenen tedbirler valilikler tarafından uygulanır. Yönetmeliğin 6. maddesine göre, Toprak kirliliğinin kaynağında önlenmesi esastır. Her türlü atık ve artığı, toprağa zarar verecek şekilde, Çevre Kanunu ve ilgili mevzuatta belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde toprağa vermek, depolamak gibi faaliyetlerde bulunmak yasaktır. Kirli toprak temiz toprak ile karıştırılamaz. Tehlikeli maddelerin kullanıldığı, depolandığı, üretildiği faaliyetler ya da tesisler ile atıkların üretildiği, bertaraf veya geri kazanımının yapıldığı tesislerde, kaza ihtimali göz önüne alınarak, toprak kirlenmesine engel olacak tedbirler alınır.

Aynı zamanda Atık Yönetimi Yönetmeliği²¹⁶ m. 5/1-ç'de atıkların kaynağında ayrı toplanması, geçici depolanması, taşınması ve işlenmesi sırasında su, hava, toprak, bitki, hayvan ve insanlar için risk yaratmayacak, gürültü, titreşim ve koku yoluyla rahatsızlığa neden olmayacak, doğal çevrenin olumsuz etkilenmesini önleyecek ve böylece çevre ve insan sağlığına zarar vermeyecek yöntem ve işlemlerin kullanılmasının esas olduğu düzenlenmiş; yine aynı yönetmelik m. 5/1-ö'de atıkların toprağa, denizlere, göllere, akarsulara ve benzeri alıcı ortamlara dökülmesi, doğrudan dolgu yapılması ve depolanması suretiyle çevrenin kirlenmesinin yasak olduğu düzenlenmiştir. Atık Yönetimi Yönetmeliği hükümlerine aykırı hareket edilmesi halinde Çevre Kanunu'nda belirtilen yaptırımların uygulanacağı hakkındaki düzenlemelere yer verilmiştir²¹⁷.

Yukarıda Çevre Kanunu kapsamında hukukumuzda toprağın korunması hakkındaki hükümlerden başka bazı belli başlı idari hükümlere konunun anlaşılabilmesi için değinmekte fayda gördük, ancak idari düzenlemeleri sınırlı tutmak gayesiyle zikrettiğimiz kanuni düzenlemeler haricindeki diğer kanuni düzenlemelere değinmemekteyiz, zira böyle bir yaklaşım çalışma konumuz kapsamı dışındadır.

²¹⁶ 02.04.2015 tarih ve 29314 sayılı Resmi Gazete.

²¹⁷ Yokuş Sevük, s. 192.

bb-Avrupa Birliği ve Almanya’da Durum

Toprak Kirliliği’ne karşı toprağın korunması konusunda Avrupa Birliği’nde özel bir toprak koruma yönergesi yoktur, ancak bunun yerine 13.12.2011 tarihli Belirli Kamu ve zel Projelerin evre zerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi Hakkında 2011/92/EU Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifi, Sanayi Emisyonları Direktifi, Atık Yönetimi Direktifi gibi direktiflerle toprak korunması sağlanmaya çalışılır. Aynı zamanda Fauna Flora Habitat Direktifi de açık alanların korunması açısından özel bir öneme sahiptir²¹⁸. Keza evresel Sorumluluk Direktifi de çevresel zarar tehlikesini önlemek ve çevresel zararı gidermek için kamu hukuku yükümlülükleri içerir. Bahsi geçen çevresel zarar kavramı içerisinde toprağa verilen zararlar da söz konusu olduğu için toprak kirliliğine karşı koruma sağlanabilmektedir. Keza AB Hukuku'nun çeşitli su kanunu düzenlemeleri, dağınık su kaynaklarına karşı koruma sağlayarak toprağı korumaya bir yandan hizmet eden özel öneme sahiptirler. Bununla birlikte AB tarım düzenlemeleri kapsamında uygulanan ortak tarım politikası çerçevesinde yapılan girişimlerle 2015’ten bu yana büyük ölçüde gelişim sađlandı²¹⁹.

2006’da AB Komisyonu tarafından toprağın korunması için sunulan strateji temelinde toprak koruma ereve yönergesi önergesi hakkında uzun görüşmeler yapıldı. Bunların yanı sıra özel korumaya ihtiyaç duyan öncelikli alanlara ilişkin yönetmelikler, toprak durum raporu ve kirlenmiş alanların araştırılması ve kayıt altına alınmasına dair özel yönetmelikler yapılmış, ye devletler tarafından çeşitli önlem programları planlanmıştır. Ancak AB Birliği içerisindeki bazı ülkelerin ereve yönergeye sıcak bakmaması nedeniyle bu girişim reddedildi²²⁰.

Almanya’da toprak koruma hukukunun merkez düzenlemesi olarak 01.03.1999 tarihinde yürürlüğe giren, zararlı toprak değişiklikleri ve kirlenmiş sahalar için geçerli olan Federal Toprak Koruma Yasası (BBodSchG - Bundes-Bodenschutzgesetz) n plana çıkar, temel anlamda federal bir düzenleme ile ülke çapında tek tip bir yasal durum yaratılması amalanmıřtır²²¹. Nitekim Federal Toprak Koruma Yasası kapsamlı bir toprak koruma kanunu değildir. Kirlenmiş sahaların araştırılması ve iyileştirilmesi; diğer kirliliğin araştırılması ve iyileştirilmesi; zararlı toprak değişikliklerine, özellikle kirliliğe karşı alınan önlemler; zarar

²¹⁸ Konuyla ilgili bilgi için bkz. **Güneş, Ahmet Mithat**, Das Schutzregime der FFH-Richtlinie und seine Umsetzung in nationales Recht, 2007, s.31 vd.

²¹⁹ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 497.

²²⁰ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 498 - 499.

²²¹ **Kahl/Grditz**, s. 378.

toprak değişikliklerine karşı önlem, gübre ve böcek ilacı kullanımı yoluyla değil, özellikle toprak işleme yoluyla tarımsal arazi kullanımı yoluyla önlem alınması gibi hususlar burada düzenlenir. Her şeye rağmen Federal Toprak Koruma Yasası ikincil nitelikte bir kanun olup § 3/1’de bahsi geçen yasal düzenlemelerde hüküm bulunmadığı hallerde uygulama alanı bulacaktır²²². Görüldüğü üzere toprak korumaya ilişkin düzenlemeler, Doğa Koruma Kanunu ve Bitki Onay Kanunu, Tehlikeli Maddeler ve Diğer Maddeler Kanunu gibi düzenlemeler içerisinde bulunabilmektedir. Toprak fonksiyonlarının korunması genellikle su yönetimi veya tarım ve ormancılık gibi diğer uzmanlık alanları tarafından alınan önlemlerle de sağlanabilmektedir²²³. Yani toprak koruması kompleks bir yapı içerisinde sürdürülmektedir.

e-Gürültü Kirliliği

Havanın yapısını, kimyasal bileşimini değiştirmeksizin çevre zararına yol açan faktörler, gürültü kirliliği meydana getirirler. Ulaşım araçları, sanayi alanında kullanılan makineler, inşaat şantiyeleri, yüksek sesle müzik yayını yapan yerler ve araçlar, gürültü kirliliğine yol açan öğeler arasında sayılabilirler²²⁴. Gürültü kirliliğinde sesin yüksekliği, şiddeti, tonu, dağılımı ve süresi önemli olduğu kadar gürültünün meydana geldiği çevrenin özellikleri de önem arz etmektedir. Çevre koruması içerisinde gürültünün çevre kirliliğine yol açabilmesine için belli bir standartta gürültü kaynağının her yerde çevre zararına sebebiyet verebileceğini kabul etmek güç görünmektedir. Çevresel öğelerin kendilerine has özellikleri dikkate alındığında kimi bölgelerin daha hassas çevre şartlarına tabi olduğu anlaşılabılır. Gürültü kirliliğine neden olan faktörlerin her somut olayın özelliklerine göre ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Gürültü Kontrol Yönetmelięi²²⁵’nde belirlenen sınırları aşmayan gürültünün çevre kirliliğine yol açabileceği konusundaki görüşlerimize çalışmamızın ilerleyen aşamalarında açıklayacağız.

31.05.2017 tarihli ve 30082 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Binaların Gürültüye Karşı Korunması Hakkında Yönetmeliğin amacı her türlü yapı, bina, tesis ve işletmenin işletimi ve kullanımı safhalarında insanların maruz kalacağı, binaların dışından veya içinden kaynaklanan gürültülerin, kişilerin huzur ve sükûnuna, beden ve ruh sağlığına olumsuz etkilerini en aza indirecek iyi işitme ve algılama koşullarının sağlanması için, tasarım, yapım, kullanım, bakım ve işletim bakımından uyulacak kuralların belirlenmesidir.

²²² Koch/Hofmann/Reese, s. 500 – 501; Kahl/Gärditz, s. 380.

²²³ Koch/Hofmann/Reese, s. 502.

²²⁴ Başoğlu, s. 19.

²²⁵ 30.11.2022 tarih ve 32029 sayılı Resmi Gazete.

Alman BImSchG'nin gürültüden kaynaklanan zarar eşiğine ilişkin koruma ilkesi uyarınca benimsenen gürültüden kaynaklanan gürültüye karşı koruma sağlayan eşik değerler teknik talimatlarda (TA Lärm – Technische Anleitung zum Schutz gegen Lärm) belirtilmiştir. Bu teknik talimatnamenin merkezinde kentsel planlamanın işlevsel ayırma ilkesine müdahale eden bir dizi emisyon referans sistemi bulunmaktadır²²⁶. Her alana özgü emisyon değer sistemlerinin benimsenmesiyle zararlı çevresel etki kavramının bir unsuru olarak ağır rahatsızlık kavramına atıfta bulunulur. TA Lärm açısından kabul gören emisyon kılavuz değerleri günün belirli saatleri ile gece saatlerindeki ortalama ses olayları için kıyaslama işlevi kabul eder, ancak doktrinde gündüz/gece farklılaşmasıyla ortalama seviyelerin alınmasının yeterli değerlendirme kriteri olmadığı, gerçek gürültü maruziyetinin değerlendirmesi için daha farklı değerlendirme kıstaslarının gerekli olduğu belirtilmektedir²²⁷. TA Luft açısından kabul edilen sınır değerlerin mahkemeler için bağlayıcı olmayıp sadece idareler açısından bağlayıcı olduğu yolundaki değerlendirme TA Lärm açısından kabul edilmektedir²²⁸.

f- Elektromanyetik Kirlilik

Elektrik enerjisiyle çalışan çok sayıda doğal ve yapay kaynaktan yayılan elektromanyetik dalgalar, teknolojinin ilerlemesi nedeniyle doğal şartlarda bulunanlardan çok daha yüksek seviyede yer edecek şekilde günlük yaşantının içerisinde yer alarak bireyleri ve doğayı olumsuz yönde etkilemektedir ki bu da elektromanyetik kirlilik olarak tanımlanmaktadır²²⁹. Bu konuda tartışmalara yol açan cep telefonu baz istasyonlarından yayılan iyonize edilmemiş radyasyonun insan sağlığına etkilerine dair tartışmalar bulunmaktadır²³⁰.

Elektromanyetik kirlilik konusunda günümüzde ulusal ve uluslararası pek çok düzenleme yapılmış olmasına rağmen bu hususun TCK'da suç olarak düzenlenmediği görülmektedir. Ancak ÇK ek madde 8 uyarınca iyonlaştırıcı olmayan radyasyon yayılımı sonucu oluşan elektromanyetik alanların çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin

²²⁶ Koch/Hofmann/Reese, s. 260; Benzeri yönde bkz. Kahl/Gärditz, s. 383; TA Lärm açısından bir emisyon kılavuz değeri tablosu için bkz. Koch/Hofmann/Reese, s. 260.

²²⁷ Koch/Hofmann/Reese, s. 261.

²²⁸ Koch/Hofmann/Reese, s. 263.

²²⁹ Başoğlu, s. 20; Benzeri yönde tanım için bkz. Taşkın, s. 251 – 252.

²³⁰ Bu konudaki tartışmalar hakkında bilgi için bkz. Yuri Grigoriev “Cell-Towers-Results of Measurements And Estimation of Safety For The Public” Proceedings, International Conference on Cell Tower Siting “Linking Science & Public Health”, Salzburg, Austria, June 7-8, 2000, s. 47-51, erişim tarihi: 28.09.2021, 19.22.

önlenmesi için usûl ve esaslar, ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınarak bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği düzenlenmiştir²³¹.

g- Nükleer Kirlilik

Git gide artan enerji ihtiyacını karşılamak üzere 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uranyum elementi çekirdeğinin parçalanması suretiyle açığa çıkan enerjinin önemi üzerinde durulmuştur²³². Nitekim enerji ihtiyacını karşılamaya yarayan nükleer santrallerin kurulmasının akabinde bu santrallerde kullanılacak cevherlerin kullanımı, zenginleştirilmesi, kullanım sonucu açığa çıkan nükleer atıkların depolanması çevrede önemli sorunları gündeme getirmektedir²³³.

Nükleer enerjilerden dolayı ortaya çıkan kirliliğin canlılara ve doğaya zararlı ışınlar olduğu belirtilmekte olup bu ışınlar enerji üretimi bittikten sonra dahi atık maddeler üzerinden yayılmaya devam ederler. Radyoaktif kül adı da verilen bu atıklar doğaya, çevreye, insanlara zarar vermemesi için uygun yöntemlerle toplanır, ışın sızdırmayan kaplarda muhafaza edilir ve yeraltındaki özel bölgelerde saklanır. Uzun zaman dilimleri boyunca tehlikeli olmaya devam eden radyoaktif küllerin tamamen yok olması ve etkisiz hale gelmesi için 24 bin yıllık zaman dilimine ihtiyaç vardır²³⁴.

4-Çevre Zararı

a-Genel Olarak

Çevre Kanunu incelendiğinde çevre zararı konusunda herhangi bir tanımlamanın yapılmadığı görülmektedir. Kirlitenin sorumluluğunu düzenleyen 28. maddede ise çevreye verilen zararlardan sorumluluk açısından sınırlandırma yoluna gidilmemektedir. Doktrinde ifade edildiği üzere çevresel öğelerin kirlenmesi suretiyle ortaya çıkan zararların bireylere ilişkin olabileceği gibi eşyaya yönelik de olabileceği kabul edilmektedir. Çevre zararının sadece bununla kalmayarak geniş çerçevede ekolojik dengeye verilen tahribatları da kapsaması çevre tanımı konusunda açıklamalarda bulunurken çevrenin geniş değerleri içermesinden kaynaklanmaktadır²³⁵. Dolayısıyla hayvan ve bitki örtüsünde meydana gelen

---

²³¹ Taşkın, s. 252.

²³² Ertürk, s. 91.

²³³ Ertürk, s. 91.

²³⁴ Ertürk, s. 92.

²³⁵ Ertan, Birol/Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım, “Çevre Hukukunda Sorumluluk”, Amme İdaresi Dergisi, C. 38, S. 3, İstanbul 2015, s. 4-5; Gürseler, s. 1945; Alman hukukunda Alman Federal Çevresel Zarar Yasası, Çevresel Sorumluluk Direktifi’ne uyumlu olarak çevresel hasarı doğrudan veya dolaylı olarak tanımlanabilir

zararlar, hava, su ve toprak kirlilikleri, doğal ve kültürel varlıkların zarar görmesi, insanların ve diğer canlıların yaşam alanlarında bozulmalar oluşması çevresel zarar şeklinde görülebilir²³⁶.

Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 2'ye göre çevre zararı, doğal kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olması fark etmeksizin tespit edilebilir olumsuz değişiklikler şeklinde tanımlanır.

Doktrinde çevre zararlarının ortaya çıkış biçimleri ile etki alanları bakımından farklı gruplara tabi tutulmaktadır²³⁷.

b-Ortaya Çıkış Biçimleri Bakımından Çevre Zararları

Ortaya çıkış biçimleri bakımından çevre zararları ani ve tedrici çevre zararları diye ikiye ayrılmakta olup önceden öngörülme, beklenmeyen, aniden gerçekleşen hadiseler sonucunda ortaya çıkan zararlara ani çevre zararları denilmektedir²³⁸. Bozucu olaylar diye de tanımlanan ani çevre zararları, çevre açısından aniden bozucu ve tehlikeli unsurların ortaya çıkarak istenmeyen olayların meydana gelmesi şeklinde görülebilirler. Örneğin yaz aylarında Türkiye'de çeşitli kıyı kesimlerinde meydana gelen onlarca orman yangını ani çevre zararına örnek gösterilebilir ya da denizde çarpışan petrol tankerlerinin taşıdıkları petrolün denize dökülmesi de bu konudaki en tipik örneklerden biridir.

Bu başlık altında incelenmesi gereken bir diğer zarar türü olan tedrici çevre zararı, zamanla ortaya çıkan çevre zararlarıdır²³⁹. Burada zararın ortaya çıkması kısa zaman dilimlerine tekabül etmez, bu bakımdan tedrici çevre zararlarında uygun nedensellik bağının tespitinde güçlüklerle karşılaşılır. Böyle durumlarda sondan geriye doğru gidilerek ayrıştırma adı verilen süreç içerisinde çevre zararına sebebiyet veren madde ya da olayın neredeyse tarihçesi çıkartılır, bundan zararın doğup doğmadığının anlaşılması yoluna gitme mecburiyeti

---

olumsuz bir değişiklik olarak belirtmekte olup koruma alanı içerisine türler, fauna, flora, su kütleleri, toprak ve işlevlerindeki hasar, doğa, manzaraya verilen zararı kapsamaktadır (Bknz. **Becker**, s. 9- 10), bunun yanında Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası (Umwelthaftungsgesetz – UmweltHG), kanun eklerinde belirtilen imisyonlar nedeniyle oluşan çevresel etkilerden ötürü bir kişinin bedensel bütünlüğü, sağlığı veya malvarlığının zarara uğranması halinde sorumluluk söz konusu olacağı belirtilmektedir (**Bknz. Koch/Hofmann/Reese**, s. 1153) Görüldüğü üzere Çevresel Sorumluluk Yönergesi kapsamında uyumlaştırma süreci açısından Almanya'da yapılan faaliyetlerde, çevre zararlarından sorumluluk için hem idari düzenlemeler hem de özel hukuk alanında sorumluluk hükümleri getiren düzenlemeler nezdinde ayrı ayrı kanunlaştırma faaliyetleri yürütülmüş, oysa ki ülkemizde 09.08.1983 tarihinde kabul edilen ve yıllar içerisinde çeşitli değişikliklere uğrayan 2872 sayılı Çevre Kanunu karma bir kanun halinde düzenlenmiştir.

²³⁶ **Baçoğlu**, s. 21.

²³⁷ **Baçoğlu**, s. 21.

²³⁸ **Yongalık**, s. 55.

²³⁹ **Yongalık**, s. 53.

doğar. Genel anlamda tesis, işletme, madde işletmesi ya da kullanılması süreçleri sırasında ortaya çıkan ilk başta fark edilmeyen bu çevre zararlarında nedensellik bağı – saptanabildiği sürece - temel olarak zamanın akışından etkilenmez, yani hep vardır, lakin böyle hallerde zamanaşımının gerçekleşme ihtimali doğar.²⁴⁰

Tesislerin normal işletilmesi için kendilerine tanınan izin veya ruhsatlar sonucunda belli zarar maddelerin düzenli ve sürekli biçimde doğaya bırakılması da çevrede zarara sebebiyet verebilir ki böyle zararlara normal işletme zararları adı verilmektedir²⁴¹. Bu tür zararlar, genel anlamda işletme faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan zararlar ile faaliyetin yapıldığı sıra bilimin ve teknolojinin geldiği seviye itibarıyla öngörülemeyen zararlar şeklinde tanımlanan gelişim riskleri diye adlandırılır²⁴².

Gelişim riskinde faaliyetin yapıldığı dönemde insana ve çevreye zarar verebilecek unsurların dönemin bilimsel ve teknik verileri ışığında bilinmemesinin yanında daha sonraki dönemlerde bilimsel olarak zararlı olduğunun tespit edilmesi söz konusu olmaktadır. Ürün sorumluluğu alanında da karşımıza çıkan gelişim riskleri, çalışma konumuz açısından önem arz etmektedir, çalışmamızın ilerleyen aşamalarında bu konuda ayrıntılı açıklamalarda bulunacağız.

Bazen çok sayıda faaliyetin sonucunda ortaya çıkan çevreye zararlı maddelerin birleşimiyle meydana gelen zarara toplu zararlar denilmektedir²⁴³.

c-Etki Alanları Bakımından Çevre Zararları

Burada karşımıza çıkan konulardan ilki öğretide dar anlamda çevre zararları²⁴⁴ şeklinde de tanımlanan bireysel çevre zararlarıdır. Yani burada çevrede meydana gelen zararlardan ötürü kişilerin uğradıkları kişi veya malvarlığı zararları kast edilmektedir. Bu kapsama giren zarar kalemleri, TBK’da hüküm altına alınan defin masrafları, tedavi masrafları, çalışma gücünün kaybindan kaynaklanan zararlar, destekten yoksun kalma zararları gibi kalemlerden oluşur. Ayrıca yaralanmaların gerçekleşmesi halinde yaralanan veyahut ölüm olması durumunda ölenin yakınları için TBK hükümleri çerçevesinde manevi tazminat istenebilmesi kabul edilmekte olup zaten ÇK m. 28/2 uyarınca kirletenlerin çevre

²⁴⁰ Erişgin, Nuri, Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İliyet Bağı, İmaj Yayınevi, Ankara 2005, s. 100.

²⁴¹ Yongalık, s. 54; Başoğlu, s. 22.

²⁴² Yongalık, s. 54.

²⁴³ Başoğlu, s. 24; Yongalık, s. 56.

²⁴⁴ Yongalık, s. 42; Başoğlu, s. 24, dipn. 75.

zararlarından dolayı genel hükümlere göre tazminat sorumluluğu saklıdır kuralı bu duruma işaret etmektedir²⁴⁵.

Bireysel zararlar içerisinde yer bulan malvarlığı zararları, kirletici faaliyetler gerçekleşmeden evvel şahısların malvarlığı durumu ile çevre zararının meydana gelmesinden sonraki durum arasındaki değer farkıdır. Çevre kirliliği nedeniyle malın temizlenmesi masraflarının veya kirlenmenin mala zarar vermesi durumları ortaya çıkmaktadır²⁴⁶. Fiili zarar, yoksun kalınan kar, eski duruma getirme masrafları, değer azalması ile kullanım kayıplarından teşekkül eden zararlar bu kapsama girmektedir.

Bu başlık altında incelenmesi gereken diğer zarar türü olan ekolojik zararlar, ekolojik dengenin bozulması²⁴⁷, yani yukarıda ekoloji tanımında açıkladığımız ekolojinin unsurlarında meydana gelen zararlar şeklinde tanımlanabilir. Ekolojik zararlarının, mutlak hak ihlaline bağlı biçimde ortaya çıkabilmesi ihtimalinin yanında hukuk öznelerinin hukuki korumaya tabi malvarlıklarında ihlal olmaksızın doğada çevre zararlarının meydana gelmesi bakımından gerçekleşmesi de mümkündür²⁴⁸. Ekolojik zararlar, dolaylı ekolojik zararlar ve salt ekolojik zararlar diye iki gruba ayrılırlar; bunların tazminin farklı rejimlere tabi olduğu, salt ekolojik zararların İsviçre – Türk özel hukuklarında geleneksel zarar kavramına girmediği, bunlardaki giderimden kaynaklanan yararın dolaylı olduğu ve kamu hukuku kurum ve araçlarıyla giderimin sağlanabileceği, ayrıca tazminatın kim tarafından ödeneceği ile tazminatın hesabının büyük sorunlar teşkil edeceği doktrinde ifade edilmektedir²⁴⁹. Nitekim bu konuda çalışmamızın ilerleyen aşamalarında yeri geldikçe açıklamalarda bulunacağız.

Mesafe zararları, rüzgar ve dalga gibi doğal olaylar sebebiyle kirliliğe sebep olan maddelerin başka alanlara taşınması suretiyle o bölgelerde ortaya çıkan zararlardır. Çevre

²⁴⁵ Örneğin Yargıtay 4. HD., 27.09.2004 T. ve 2004/2954 E., 2004/10516 K. sayılı kararına göre; standart ve yönetmeliklere uygun olarak kurulmuş bir baz istasyonunun konumu itibarıyla uzun süre zarfında kişi ve çevreye zarar verdiği, dolayısıyla ilgili baz istasyonunun halen bulunduğu konumda kalmasının sakıncalı olduğu, baz istasyonunun daha uzakta kurulmuş olması gerektiğini, bu bağlamda dar anlamda parayla ölçülebilen bir zarar yoksa da baz istasyonlarının yakınlarında oturanların psikolojik bakımdan zarara uğradıkları, bu haliyle o bölgede oturanın sağlık açısından sakıncalı hale geldiğinden bahisle davacının zarara uğradığının kabul edildiği hakkında bknz. **Demir**, s. 90; İnsanın vücut bütünlüğünün ihlalinin fiziksel veya ruhsal bakımdan zarar görmesi biçiminde gerçekleşebileceği, bu sebeple çevre kirliliği nedeniyle insanlarda ortaya çıkabilecek psikolojik rahatsızlıkların bu kapsama gireceği, böyle ihlallerin vuku bulması halinde maddi ve manevi tazminat tazminat istenebileceği, Yargıtay 14. HD.09.01.1975 T., 974/3975 E. ve 975/82 K. sayılı kararına göre doküma tezgahlarının gürültüsü nedeniyle komşunun rahatsızlık duyarak uyuyamaması sebebiyle uğranılan zararın tazmin edilmesi gerektiği hakkında bknz. **Yongalık**, s. 45, dipn. 220.

²⁴⁶ **Yongalık**, s. 48.

²⁴⁷ **Güneyli, Yamaç**, Sınıraşan Boru Hatlarının Üçüncü Kişilere Verdiği Zararlardan Doğan Sorumluluk, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 118.

²⁴⁸ **Baçoğlu**, s. 25.

²⁴⁹ **Baçoğlu**, s. 26.

zararlarının her zaman faaliyetin gerçekleştiği yerde meydana gelmemesinin sebebi işte çevre kirliliklerinin sınır aşan özellikler barındırmasından kaynaklanmaktadır²⁵⁰. Böyle durumlarda baş gösteren en önemli sorun nedensellik bağının ispat edilmesi noktasında toplanır. Her ne kadar, mesafe zararlarına neden olan çevre kirliliği açısından bir kirletenin varlığının bulunduğu kabul edilse dahi burada neredeyse ülkeler arasında meydana gelmiş çevresel değerlerde bozulmalara neden olmuş sorumlunun tespitinde ciddi güçlüklerle karşılaşılır, hatta çoğunlukla ispat olanaksız hale gelir²⁵¹. Zira taşıma görevi gören çevresel değerler, spesifik maddelerin değil, çoğunlukla her türlü unsurun başka yerlere taşınmasında etkili olabilmektedirler. Dolayısıyla örneğin hava yoluyla taşınan bir kirleticinin başka bir kirletici unsurla birleşmesi veyahut ona eşlik etmesi söz konusu olabilir, sorumlunun belirlenmesi imkanlarını yok edebilir. Ayrıca hava yoluyla dağılan kirleticiler, genelde hızlı yayılım özellikleri göstermelerinin yanında fark edilmeleri de yoğunluklarının çabuk azalması sebebiyle zorluklar barındırır ve mesafe zararlarını değerlendirme noktasında içinden çıkılmaz bir durum oluşturur²⁵². Mesafe zararlarının bu şekilde ispatının güç olması, nedensellik bağını kurmada zorluklar barındırması, böyle zararların giderimini imkansız kıldığından uluslararası fonlar yoluyla çözüm yolları bulunmaya çalışılmaktadır²⁵³.

C-Çevre Hukuku İlkeleri

1-Genel Olarak

Çevre hukukunun dünyadaki gelişimini incelerken bahsettiğimiz Birleşmiş Milletler bünyesinde gerçekleştirilen uluslararası çevre konferansları yoluyla çevre hukukunda hakim hale gelmiş bazı ilkeler kabul edilmiştir. Genel anlamda bildirgeler, tavsiye kararları, yönerge ve sözleşmelerle kabul edilen ilkeler, ulusal düzeylerde çevre politikalarındaki yerlerini almışlardır²⁵⁴. İlkeleri tanımlamalarının getirdiği zorluklar nedeniyle çoğunlukla soyut

---

²⁵⁰ Bu hususta bkznz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 15.

²⁵¹ **Erişgin**, s. 103.

²⁵² **Erişgin**, s. 103-104.

²⁵³ **Başoğlu**, s. 26.

²⁵⁴ Çevre hukuku konusundaki ilkelerin bağlayıcılığının öngörüldükleri belgelerin adına ve niteliğine bağlı olduğu, sözleşme ve antlaşma gibi hukukun bağlayıcı metinlerde yer alıyorsa bağlayıcı olduğu, bildirge gibi belgelerde yer alıyorsa bağlayıcılık potansiyeli olan ilke olarak görülebileceği hakkında bkznz. **Kaboğlu/Özalp**, s. 276; Avrupa Birliği kurucu antlaşmalarında çevre alanındaki Birlik politikasının yüksek seviyede koruma ilkesi, önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi, kaynakta önleme ilkesi, kirleten öder ilkesi ve entegrasyon ilkesinin esas alındığının ifade edildiği, bu ilkelerin bağlayıcı olmadığına ilişkin görüşün en azından Avrupa Birliği ülkelerinde terk edilmesini sağladığı hakkında bkznz. **Güneş**, Çevre, s. 52.

ifadelerle mevzuatlara giren ilkeler, aslında bir bakıma çevre hukukunun devamlı gelişen yapısına uyum sağlayacak şekilde kabul edilmişlerdir²⁵⁵.

Önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi, kirleten öder ilkesi, sürdürülebilir kalkınma ilkesi, katılım ilkesi, entegrasyon ilkesi, işbirliği ilkesi başlıca ilkelerdendir. Ayrıca kaynakta önleme ilkesi, yüksek seviyede koruma ilkesi, toplum öder ilkesi, emniyet ilkesi, dengeleme ilkesi, beşikten mezara ilkesi, paylaşılan yük ilkesi²⁵⁶ ve orantılılık ilkesi temel ilkeleri tamamlayan alt ilkeler olarak karşımıza çıkar²⁵⁷.

Birbirlerini tamamlayarak işlev gören ilkeler, çevre mevzuatlarında bazı temel kavramların somutlaştırılmasını sağlamış, Anayasalarda yer almışlardır. Her Anayasada ilkelerin tamamına yer verilmemesinin yanında 01.03.2005 tarihli Anayasa değişikliği ile kabul edilen Fransız Çevre Şartı, ilkelerden açıkla söz eden düzenlemelerden biridir²⁵⁸. Keza İsviçre Anayasası m. 73'te sürdürülebilir kalkınma ilkesi, m.74 önleme ilkesi ve kirleten öder ilkesi düzenlenmiştir. Polonya Anayasası m. 5'te sürdürülebilir kalkınma ilkesi, m. 68'de önleme ilkesi, m. 74'te katılım ilkesi ve işbirliği ilkesi, m. 86'da kirleten öder ilkesi yer almaktadır²⁵⁹.

Çevre hukukuna hakim ilkelerin genel anlamda soyut oldukları ve tanımlamanın getirdiği zorluk nedeniyle belirgin olmadıkları iddiasının kısmen haklı olduğu düşünülse dahi çoğunlukla ilkelerin içerikleri konusunda bir uzlaşının bulunduğundan bahsedebiliriz²⁶⁰. Biz de çalışmamızda çevre hukukuna hakim olan başlıca ilkeleri incelemekte fayda görüyoruz.

2-Önleme İlkesi

a-Genel Olarak

Çevresel problemlerin en önemli özelliklerinden biri kirlilik ya da bozulmalar yoluyla meydana gelen ekolojik zararların bir bölümünün giderilmesinin mümkün olmamasıdır. Zararların giderilmesinin mümkün olması halinde yapılacak giderlerin yüksekliği de diğer bir problemi oluşturmaktadır²⁶¹. Çevre hukukuna hakim ilkelerin ortaya çıkışında önemli hale

²⁵⁵ Akbaba, s. 182; Başoğlu, s. 27; Güneş, Çevre, s. 52; Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 124.

²⁵⁶ Koch/Hofmann/Reese, s. 136.

²⁵⁷ Güneş, Çevre, s. 51; Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 123; Kahl/Gärditz, s. 101.

²⁵⁸ Akbaba, s. 183.

²⁵⁹ Akbaba, s. 184.

²⁶⁰ Güneş, Çevre, s. 53.

²⁶¹ Ertas, s. 118-119.

gelen bu durum, “önlemek tedavi etmekten iyidir” sloganı çerçevesinde²⁶² kirlenmeden sonra hukuki sorumluluk hükümlerine yönelmekten çok öncelikle çevrenin kirlenmesini önleme yoluna gitmenin daha uygun olacağı kanaatine ulaşmayı sağlamıştır.

Bunun en somut örneklerinden biri olarak Brishtol Petrol’ün sebebiyet verdiği Meksika Körfezi krizi gösterilmektedir. Çevre zararlarının getirdiği problemlerinin gideriminin zorluğu ve ekonomik açıdan maliyetli olması önleme ilkesinin tabiri caizse altın ilke olarak algılanmasını sağlamıştır²⁶³.

Çevre kirlenmesinin veya bozulmasının gerçekleşmesinden evvel önlenmesini esas alan önleme ilkesi, mevcut kaynakların etkili şekilde kullanılması sayesinde çevresel değerlerin uzun dönemde korunmasını hedeflemektedir²⁶⁴. Önleme ilkesinin bu yönü doğal olarak erken aşamalarda veyahut olanaklar ölçüsünde zararın ortaya çıkmasından önce harekete geçilmesini gerektirmesine²⁶⁵ rağmen kirlenme veya bozulmalar sonrası çevresel değerlerin eski haline getirilmesi ve çevre zararlarının tazmini noktasında dolaylı koruma da sağlar²⁶⁶. Örneğin kirlетici madde yayma olasılığı bulunan faaliyetlerle ilgilenen işletmelere dair getirilecek düzenlemelerle çevre korumasını gelecek kuşakları da kapsayacak şekilde gerçekleştirme hedefi çerçevesinde çalışmalar yapılırken sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda ekonomik büyüme ve ekoloji arasında bir denge kurulması ve kirlenmenin gerçekleşmesi halinde kirlenmeye neden olan kaynağın düzeltilmesi yoluna gidilmesi önleme ilkesinin hayati işlevini gözler önüne sermektedir.²⁶⁷

Önleme ilkesinin zararın ortaya çıkmadan önce gereken tedbirleri alması eğilimi, bir diğer önemli ilke olan ihtiyat ilkesi ile yakın ilişkiyi ortaya koyar. Aralarında farkların bulunduğu da bilinmektedir. Önleme ilkesi belirli çevresel tehlikelerin varlığı halinde uygulanabilecekken ihtiyat ilkesinin uygulama alanı bulması, çevresel değerler açısından risklerin var olmasını yeterli kılmaktadır²⁶⁸. Yani önleme ilkesi bakımından tehlikenin gerçekliğinin aranması elzemdir. Oysa ki kimi zaman bilimsel belirsizliklerin karşımıza çıkması durumunda tehlikenin gerçekliğinin sorgulanması, önleme ilkesinin uygulanması

²⁶² **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 125.

²⁶³ **Akbaba**, s. 185.

²⁶⁴ **Başoğlu**, s. 27; **Üçışık, Havva Güzin/Üçışık, Hasan Fehim**, Çevre Hukuku, Ötüken Yayınları, Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul 2021, s. 49; **Akbaba**, s. 184; **Kluth/Smeddinck**, s. 44.

²⁶⁵ **Akbaba**, s. 185; **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 125; **Güneş**, Çevre, s. 53.

²⁶⁶ Alman Federal Çevresel Zarar Yasası’nın çevre hukukunun genel ilkesi olan çevresel zarardan kaçınılması ve zararın ortaya çıkması halinde bu zararın giderilmesi gerektiği yönünde bkz. **Becker**, s. 5.

²⁶⁷ **Başoğlu**, s. 28.

²⁶⁸ **Güneş**, Çevre, s. 55.

yönünde tereddütlere sebebiyet vermektedir²⁶⁹. Görüldüğü üzere önleme ilkesinin etkisi, ihtiyat ilkesine nazaran daha sınırlı kalmakta olup çalışmamızın ilerleyen aşamalarında ihtiyat ilkesi hakkında daha ayrıntılı açıklamalarda bulunacağız²⁷⁰.

Başta Stockholm Konferansı ve Rio Bildirgesi ve pek çok uluslararası sözleşmede kabul edilen ilkenin Avrupa Birliği ölçeğinde kabulü, ABİA m. 191/2 ile sağlanmış²⁷¹, Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Birliği'nin birincil hukuku içerisine önleme ilkesi girmiştir²⁷². 22.07.2002-21.07.2012 tarih aralığını kapsayan Avrupa Birliği Altıncı Çevre Eylem Programı içerisinde önleme ilkesi hedeflerine yönelik eylem konuları bulunmaktadır²⁷³.

Önleme ilkesinden beklenen faydanın sağlanabilmesi için ilkenin tüm insan faaliyetleri esnasında uygulanabilmesi, özellikle de en erken aşamalarda harekete geçilmesi elzemdir. Bu bağlamda önleme ilkesi çerçevesinde kabul edilen kaynakta önleme, kaynakta ıslah-düzeltilme veya kaynak yönelimli seçenekler ilkesiyle yakınlık esasları kabul edilmiştir²⁷⁴. Tek ilke şeklinde de kabul edilebilecek bu ilkelerin en önemli uygulama alanı, atıklara yöneliktir. Emisyon ölçütlerinin ön plana çıkarılmasındaki ana neden de atıkların mümkün olabildiği kadar en az seviyede olmasıdır. Ortaya çıkmış atıklar yönünden ise bu atıkların başka yerlere taşınmasını engellemek için yakınlık ilkesi uyarınca bunların üretim yerinde ya da en yakın yörede yok edilmelerini sağlama hedefi güdülmektedir. Örneğin Türkiye'nin de taraf olduğu Tehlikeli Atıkların Sınırlanması Taşınımı ve Bertarafının Kontrolü Hakkında Basel Sözleşmesi²⁷⁵ uyarınca atıkların sahipsiz ya da kontrolsüz diye adlandırılan bölgelere ya da ülkelere taşınmasını önlemek amacıyla her yörenin, bölgenin ve ülkenin kendi atıklarından kendilerinin sorumlu olduğu esası getirilmiş, böylece önleme ilkesi açısından önemli düzenlemeler öngörülmüştür²⁷⁶.

Aslında önleme ilkesi, çevre hukukunun temelinde yatan mantık çerçevesinde en çok önem arz eden araçlardan biridir. Zira gidericiliği hedef almayan ilke ve araçların uygulanması kapsamında önleme ilkesinin uygulama alanı bulduğu belirtilebilir. Bu

²⁶⁹ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 125.

²⁷⁰ Bknz. Birinci Bölüm – C - 3.

²⁷¹ **Güneş**, Çevre, s. 368; **Koch/Hofmann/Reese**, s. 58; Konuyla ilgili olarak bknz. **Kahl/Gärditz**, s. 33.

²⁷² **Güneş**, Avrupa Birliği, s. 125 vd.

²⁷³ **Üçışık/Üçışık**, s. 52; bu konuda bknz. **Güneş**, Avrupa Birliği, s. 34-35.

²⁷⁴ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 125.

²⁷⁵ 15.05.1994 tarihli ve 21935 sayılı Resmi Gazete.

²⁷⁶ Önleme ilkesinin nesli tükenmekte olan türlerin korunması, meslek hastalıklarının yayılmasının önlenmesi, denizlerin akaryakıt nedeniyle kirlenmesinin engellenmesi, akarsuların kirlenmesinin önüne geçilmesi, atmosferin radyoaktif kirliliğinin önlenmesi, hava kirliliğinin önlenmesi, doğal çevrenin bozulmasının engellenmesi, canlı türlerinin göçüne sebebiyet veren zararlı faaliyetlerin etkilerinin önlenmesi gibi pek çok alanda uygulama alanı bulmasının mümkün olduğu hakkında bknz. **Akbaba**, s. 186.

kapsamda ÇED, planlama, yasaklama, en iyi teknolojinin kullanılması zorunluluğu, izin sistemleri gibi hususlar burada özel bir öneme haizdir²⁷⁷.

Türkiye’de, 1982 Anayasası m. 56/2 ile çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevi olduğunu düzenlenerek önleme ilkesi doğrultusunda bir hüküm getirilmiştir. Aynı şekilde Çevre Kanunu m. 3/a gereğince herkesin çevre korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesiyle görevli kılınması önleme ilkesi yönünde getirilen bir başka düzenlemedir. Keza Çevre Kanunu m. 8/2, kirlenme tehlikesinin bulunduğu hallerde kirlenmeyi önlemenin hüküm altına alması Çevre Kanunu açısından önleme ilkesinin benimsendiğini göstermektedir. Aslında kanundaki çoğu düzenlemeye bakıldığında doğrudan ya da dolaylı yoldan önleme ilkesi hedeflerine yönelik kurallar getirildiği görülmektedir²⁷⁸. Örneğin m.9/a uyarınca biyolojik çeşitliliği koruma esaslarının belirlenmesi, m.9/e gereğince sulak alanların doldurulması ve kurutulması yoluyla arazi kullanılmasının yasaklanması, m. 11 doğrultusunda arıtma tesisi kurma yükümlülüğü, işletme ruhsatı ve yapı kullanma ruhsatı verilmesinin bu yükümlülüğün yerine getirilmesine bağlı tutulması, m. 13’de tehlikeli kimyasallara dair sınırlamalar getirilmesi, ek m. 1/c gereğince anız yakılmasının kural olarak yasaklanması bu doğrultudadır. Bu bakımdan önleme ilkesi kapsamında kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü konusunu incelemekte fayda görmekteyiz.

b- Önleme İlkesi Kapsamında Kirlenmenin Önlenmesi Yükümlülüğü

aa-Hukukumuzdaki Durum

Üçüncü kuşak haklar içerisinde yer alan çevre hakkı açısından önemli yer tutan önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi henüz doğmamış bir çevre kirliliğini kirlilik doğmadan evvel önlemeyi hedef alırken kirlüten öder ilkesi söz konusu çevre kirliliğinin ortaya çıkmasının ardından çevre kirliliğine sebebiyet verenleri bu kirliliğin ortadan kaldırılması masraflarına katlanmasını şart koşturmaktadır. Çevre Kanunu m. 8/2 uyarınca kirlenme olasılığının bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği durumlarda kirlüten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla mükelleftir.

Yani kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü anlamında ikili bir ayrım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kirlenme henüz ortaya çıkmadan önce kirlenmenin önlenmesini

²⁷⁷ Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 126; Üçışık/Üçışık, s. 50.

²⁷⁸ Üçışık/Üçışık, s. 52.

hedeflemektedir. İkinci durumda ise kirlenme ortaya çıktıktan sonra kirlenmenin durdurulması, kirlenmenin yol açtığı etkilerin kirlenen tarafından giderilmesi veya azaltılması hedeflenmektedir²⁷⁹.

Çevre Kanunu m. 8/2’de ilgililer kavramının kullanılmasından ötürü kirlenenlerin yanında, bu hususta önlem almakla yükümlü olan yetkili makamların, önlem alma yükümlülüğünün muhatabının belirlenememesi veya bu kişilerin belli olmasına rağmen yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmaları hallerinde gerekli önlemleri almak, çevre kirliliğini engellemek, durdurmak veya etkilerini gidermek ve azaltmak idarenin de sorumluluğu altında bulunmaktadır²⁸⁰.

Çevre Hukuku hem özel hem idare hukuku nitelikli olmasından ötürü karma bir niteliğine sahiptir ve her iki hukuk alanı çerçevesinde de çevresel değerlere hasredilmiş korumadan bahsedilmesi mümkündür. ÇK m. 8/2 gereği idare çevre korumasının muhatapları arasında sayılmakta olup çevresel korumanın idare hukuku yönü çalışma konumuz kapsamına girmemekle birlikte bu hususta birkaç konuyu açıklamakta gerekli görüyoruz.

ÇK m. 8/2 kapsamında dile getirilen ilgililer kavramının esasen idare olduğu ÇK m. 30/1 “Çevreyi kirlenen veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir.” hükmü birlikte değerlendirildiğinde anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kirlenmenin önlenmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınması yükümlülüğü idare açısından bir davranış yükümlülüğü şeklinde karşımıza çıktığı doktrinde belirtilmektedir²⁸¹. Bununla birlikte önlem alma yükümlülüğünün kirlenmeye veya kirlenme tehlikesine yol açanlarca yerine getirilmesi, söz konusu önlemler için yapılan masraflardan bizzat sorumluluğu gündeme getireceğinden bir sorun bulunmamaktadır. Ancak kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü çerçevesinde idarelerin gerekli önlemleri alması için yapılan masraflar, ÇK m. 3/g yollamasıyla 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun uyarınca sorumlulardan tahsil edilebilecektir.

²⁷⁹ Başoğlu, s. 132; Yongalık, s. 92.

²⁸⁰ Başoğlu, s. 133; Yongalık, s. 92 – 93.

²⁸¹ Çörtoğlu, İ. Sahir, “ Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması”, Yargıtay Dergisi, Cilt 12, Sayı 1-2, Ocak – Nisan 1986, s. 93; Sirmen, s. 296; Başoğlu, s. 133; Yongalık s. 93.

Önlem alma yükümlülüğüne uymayarak meydana gelen çevre zararından bağımsız olarak çevre kirliliğine veya çevre kirliliği tehlikesine yol açanlara Çevre Kanunu m. 15 ile m. 20 gereği idari yaptırımlar uygulanabilir²⁸².

Çevre Kanunu m. 30/1 hükmü tekrar incelenirse görüleceği üzere çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerden zarar görenler veya bu faaliyetlerden haberdar olan ilgililerin gerekli mercilere başvurarak gerekli önlemlerin alınması veya faaliyetin durdurulmasını isteme hakları bulunmaktadır. Esasen kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü sadece idarelere münhasır şekilde düzenlenmiş bir yetki olmayıp çevre bilinci taşıyan bireylerin idarelere başvurarak gerekli önlemlerin alınmasını talep etme hakları da bulunmaktadır, keza bu durum üçüncü kuşak haklardan olan dayanışma hakları içerisinde yer alan çevre hakkında bahsi geçen çevre korumasının hem hak hem ödev olması ilkesiyle uyumludur.

İdare hukuku ilkeleri çerçevesinde ÇK m. 30/1 yollamasıyla ilgililerin idareye başvurarak çevre kirliliği veya çevre kirliliği tehlikesi doğrultusunda gerekli önlemlerin alınması için idareye başvurduktan sonra idare hukuku kuralları çerçevesinde muhatap idarelerin başvuruyu zımnen reddetmeleri halinde ilgililerin idare mahkemelerinde dava açmaları mümkündür. Nitekim çevre kirliliğine yol açan faaliyetler veya böyle bir tehlikeyi doğuran durumların temelde muhtevası gereği aciliyete sebebiyet veren durumlar olduğu göz önüne alındığında çevre kirliliğine veya çevre kirliliği tehlikesine maruz kalanların böyle bir aciliyet karşısında nasıl davranması gerektiği mevzuatta açıklanmamıştır.

Kanaatimizce idarelerin yukarıda bahsi geçtiği şekilde sessiz kalmaları ya da durumun aciliyet arz etmesi halinde çevre kirliliğine veya çevre kirliliği tehlikesine maruz kalanların gerekli önlemleri alarak sonrasında bu önlemlerden kaynaklanan masrafların asıl sorumludan talep edilmesi mümkündür. Anayasa m. 56 gereği sağlıklı çevrede yaşama hakkı, Çevre Kanunu amacı ve Çevre Hakkı'nın özellikleri nazara alındığında, çevre kirliliğine veya çevre kirliliği tehlikesine maruz kalanlar ile bu durumdan haberdar olanların bu husustaki önlemleri almaları, akabinde bu önlemlerin masraflarını sorumlulardan talep etmeleri ve yine bu şahıslara karşı hukuk mahkemelerinde açılacak davalarla önleme/durdurma taleplerinde bulunmalarında hukuki menfaat vardır²⁸³.

²⁸² Sirmen, s. 286; Yongalık, s. 93; Başoğlu, s. 133.

²⁸³ Başoğlu, s. 134; Çörtoğlu, s. 96; Erişgin, s. 21; Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 340; Bu hususta delil tespiti ve önleme davalarına ilişkin olarak bkz. Aykul, s. 47 – 49.

Yaptığımız açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde bir ürünün çevre kirliliğine sebebiyet verme ihtimali doğarsa veya kirlenme meydana geldiğinde kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirlerin alınması gerekecektir. Bir üründen ne anlaşılması gerektiği hususunda çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde açıklamada bulunacağız.

Son kullanıcıların elinde ürünlerin genel anlamda ürün hatasından kaynaklanmayan sebeplerle kullanılması neticesinde ürünün çevre kirliliği tehlikesine sebebiyet verecek olması ile ürünlerin üretim, tasarım, gelişim ve bilgilendirme hataları çerçevesinde meydana gelen bir hatadan dolayı çevre kirliliği tehlikesine sebebiyet vermesi kirliten açısından farklı değerlendirmelerin varlığını şart koşar. Ancak her iki halde de ilgili üründen kaynaklanan bir çevre kirliliği tehlikesi doğduğu takdirde gerekli tedbirlerin alınması yine Çevre Kanunu anlamında bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar.

Örneğin mevzuat doğrultusunda tanımlanan ürünler içerisinde sayılabilecek bir jeneratörden kıvılcım çıkması, jeneratörün yakıt sızdırması, gürültü yönetmeliklerine aykırı olarak şekilde yüksek desibellerde çalışması sonucu çevre kirliliği tehlikesine yol açması, ilgili önlemlerin alınması gerekliliğini şart koşar, bu ve bunun gibi pek çok ürün açısından böyle bir yol izlenmesi Çevre Hukuku ilkeleri gereğince üçüncü kuşak hakların kapsamına giren Çevre Hakkı'nın dayanışma hakları içerisinde yer almasından ötürü hem hak hem de yükümlülüktür.

Bir binada yer verilen boya, pencere, çatı gibi donatım malzemeleri, kalorifer, asansör, aydınlatma araç gereçleri gibi teknik aksesuarlar, demir, tuğla, çimentonun yani bunlar gibi bütünleyici parçalardan bir çevre kirliliği tehlikesinin doğması buna örnek gösterilebilir.

Keza Ürün Sorumluluğu Yönergesi ve ÜGTDK kapsamında ürün olarak kabul edilen elektrik konusunda da benzer bir yaklaşımın izlenmesi mümkündür. Elektrik direklerindeki bağlantı noktalarının kopması neticesinde yakınlarda bulunan bir tarladaki ürünlerin yanması veyahut orman yangınlarının oluşmasına sebebiyet verilmesi ihtimallerinin bulunması Çevre Kanunu'nda bahsi geçen önlemlerin alınması gerekliliğini şart koşar.

Aynı şekilde gemi ve hava araçlarının yakıt sızdırmaya sebebiyet verecek durumlara girmeleri, bir petrol tankerinin denize petrol taşımasına yol açabilecek yapısal problemlerinin bulunması, gürültü yönetmeliklerine aykırı olacak şekilde yüksek desibellerde çalışmaları gibi

pek çok öngörülebilir ve ilk etapta öngörülemeyen sebeplerle çevre kirliliği tehlikesine yol açmaları mümkündür.

Ürün olarak kabul edilen genetiği değiştirilmiş organizmaların²⁸⁴ yine son kullanıcı hatası ile veya genel anlamda ürün hatasından kaynaklanan sebeplerle ekolojik problemlere yol açabilme tehlikesi saçması, genetiği değiştirilmiş organizma içermeyen ekolojik birimlere, tarlalara, ormanlık bölgelere gen kaçışına yol açabilecek tehlikelerin açığa çıkma riskine yol açması²⁸⁵, kurt ve böcekleri öldürebilecek toksinler salgılayarak böcekler, mantarlar, kuşlar ve memelilere barınak sağlayan ekosistem unsurlarını tehlikeye sokması, biyoteknoloji denemeleri veya alan testleri sırasında öldürücü mikroorganizmaların veya süper bitkilerin ortaya çıkarak serbest kalmaları halinde çevresel denge ve insan yaşamını tehdit etme olasılığının doğması²⁸⁶ hallerinde de aynı önlemlerin alınması zaruridir²⁸⁷.

Bu şekilde örnekleri verilen ürünlerden ve daha başka ürünlerden çevre kirliliği tehlikesine yol açılması halinde Çevre Kanunu m. 30/1 hükmü doğrultusunda ilgililerin

²⁸⁴ Alman Federal Genetik Mühendisliği Yasası (Gentechnikgesetz [des Bundes] – GenTG)’na göre genetiği değiştirilmiş organizmaların genetik materyalleri doğal koşullarda melezleme veya doğal rekombinasyon yoluyla değiştirilmiş organizmalar olduğu hakkında bkzn. **Becker**, s. 121.

²⁸⁵ **Güneş, Ahmet M.**, “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Çevre Hukuku – Uluslararası Düzenlemeler, Avrupa Birliği Hukuku ve Türkiye’deki Mevcut Durum” (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar), İÜHFM, C. LXVI, S. 2, 2008, s. 51.

²⁸⁶ Güneş, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, s. 52.

²⁸⁷ Genetiği değiştirilmiş organizmalar ile benzeri ürünlerin yararları olduğu kadar olası risklerinin de bulunduğu, bu kapsamda tartışmaların var olduğu bilinmekte olup bu konudaki kimi kaynaklara bkzn. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 687 – 688; **Ateş, Zehra Gizem**, Biyogüvenlik Kanunu Çerçevesinde Hukuki Sorumluluk, Seçkin Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara 2020, s. 87 – 91; **Soysal, Tamer**, Tarımda Biyoteknoloji Uygulamaları ve Patent Hakları, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 150 – 164; **Hayırlıdağ, Mustafa/Arslan, Muhammet Fethullah/Büken, Nüket Örnek**, “Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar İle İlgili Etik ve Hukuki Tartışmalar ve Kıtalararası Durum Değerlendirmesi”, Tarım Ekonomisi Dergisi, C. 22, S. 1, s. 2-5; **Gürpınar, Damla**, “Biyogüvenlik Kanunu Çerçevesinde Hukuki Sorumluluk”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Özel S., s. 1070 – 1071; **Özgen, A. Murat/, Birsin, Melahat Avcı/Benlioğlu, Berk/Emiroğlu, Haluk/Önde, Sertaç**, “Bitki Biyoteknolojisi ve Biyogüvenlik: GDO’larda Son Gelişmeler”, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı – 1, Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisliği Odası, 12-16 Ocak 2015, Ankara, s. 261 – 266; **Çelik, Venhar/Balık-Turgut, Dilek**, “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO), Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 23(1-2), 2007, s. 16 – 22; **Haspolat, Iraz**, “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Biyogüvenlik”, Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi, 59, 2012, s. 76 – 78; Özdemir, Oğuz, “Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmaların Tarımsal Üretimde Kullanımı, Yönetimi ve Avrupa Birliğine Uyumlaştırılması”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3, No: 2, Bahar 2004, s. 38 – 40; **Haspolat, Iraz/ Özgen, Özlen**, “Tüketicilerin Genetik Yapısı Değiştirilmiş Gıdalara İlişkin Görüşleri: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma”, Üçüncü Sektör Ekonomi, 46, (1), 2011, s. 44 – 45; **Ergin, Işıl/Karababa, Ali Osman**, “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar: Sağlığa Zararlarını Kanıtlamak Neden Zor? Sorunlar ve Riskin İpuçları”, Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 2011, 9(2), s. 117 – 119; **Dere, Şahin/Aygün, Ahmet**, “Terminatör Gen Teknolojisi Ve Biyoçeşitlilik Üzerine Olan Etkileri”. Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi, 18 (2), 2008, s. 58 – 59; **Açıkgöz, Nazimi/Açıkgöz, Nevin**, “Transgenik Çeşitler, Islahçı Hakları ve Terminatör Teknoloji”, ANADOLU Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi, 9 (1), - . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadolu/issue/1782/21929> (Erişim tarihi: 07.06.2023, 19.30), s. 101 – 102; İnce, Hatice Özlem/Bahadıroğlu, Cengiz/Toroğlu, Sevil/Bozdoğan, Hakan, “Genetiği Değiştirilmiş Mısır Bitkisinin Bazı Böcek Türlerine Karşı Direnci Üzerine Değerlendirmeler”, Nevşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, C. 2(1), 2013, s. 82.

gerekli mercilere başvurarak gerekli önlemlerin alınması veya söz konusu faaliyetin durdurulmasını isteme hakları kullanılabilir. Tekrar belirttiğimiz üzere İdarelerin bu başvurulara sessiz kalmaları halinde çevre kirliliği tehlikesi doğuran ürünlerin aciliyet arz ettiği durumlarda çevre kirliliğine veya çevre kirliliği tehlikesine maruz kalanların gerekli önlemleri alarak sonrasında bu önlemlerden kaynaklanan masrafların asıl sorumludan talep edilmesi mümkündür. Çevre kirliliğine veya çevre kirliliği tehlikesine maruz kalanlar ile bu durumdan haberdar olanların bu husustaki önlemleri almaları, akabinde bu önlemlerin masraflarını sorumlulardan talep etmeleri ve yine bu şahıslara karşı hukuk mahkemelerinde açılacak davalarla önleme/durdurma taleplerinde bulunmalarında hukuki menfaat vardır. Örneğin ürünün son kullanıcısının hatası ya da ürünün yapımından kaynaklanan bir hata nedeniyle bir jeneratörün sürekli kıvılcım çıkarması nedeniyle hemen yakınında bulunan ormanlık arazide yangın çıkarma ihtimali varsa ilgililerin mahkemeye başvurarak jeneratörün tamir edilmesini sağlama, kullanımını durdurma ya da benzeri önlemlerin alınmasını sağlama ve bunları yaparken gerekli olabilecek masrafları üstlenme, akabinde söz konusu masrafları asıl sorumludan talep etme hakları bulunmaktadır. Keza böyle hatalı bir jeneratörün durumunun anlaşılması üzerine ürün izleme yükümlülüğü çerçevesinde ürünlerin toplattırılmasının sağlanması da kanaatimizce mümkündür.

Bireylerin bu şekilde kirlenme tehlikesinin önlenmesinde Anayasa m. 56 çerçevesinde hak ve yetkilerinin olması, esasen daha önce bahsettiğimiz katılım hakkı çerçevesinde değerlendirilebilir. Katılım hakkı, daha önce de açıkladığımız üzere bireylerin çevre korunmasına etkili şekilde müdahil olmasını göz önüne alarak kamusal kararların meşruluğunu, kalitesini, etki gücünü artırırken insanların çevresel konulardaki bilinçlendirmesini artırır, bireylerin kendilerini ifade etmesine imkan sunarak resmi makamlara halkın taleplerini göz önüne alması gerekliliğini ortaya koyar. Bununla birlikte hukukumuzda benzer durumlar açısından kimi yasal düzenlemeler bulunmaktadır. TMK m. 730 gereği taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını yasal sınırlamalara aykırı şekilde kullanması durumunda bundan zarar görenlerin yanında zarar tehlikesiyle karşılaşanların durumun eski hale getirilmesini, tehlikenin ve uğradıkları zararların giderilmesinin dava etmesinin mümkün olduğu hükmünden hareketle öğretide tehlikenin giderilmesini talep edebilecek olanların sadece komşular olmadığı üçüncü kişilerin de bu imkana sahip olduğu kabul edilmekte olup²⁸⁸ TBK m. 70 gereği de bir başkasına ait bina veya diğer yapı eserlerinden zarar görme

²⁸⁸ Başoğlu, s. 135; Antalya, s. 422 vd. Tandoğan, Sözleşme Dışı Sorumluluk, s. 181; Koç, Nevzat, Bina ve Yapı Eseri Maliklerinin Hukuki Sorumluluğu, Ankara 1990, s. 83; Çörtoğlu, İ. Sahir, Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları (MK 661) (Komşuluk Hukuku), Ankara

tehdidi ortaya çıktığı zaman söz konusu tehlikenin giderilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını hak sahipleri isteyebilmektedirler. Her iki maddenin uygulamasına bakıldığında zarar tehlikesine maruz kalanların malik tarafından gerekli önlemlerin alınmaması halinde bu önlemlerin malik hesabına kendileri tarafından alınması yönünde mahkemeden izin verilmesini talep etmeleri mümkün görünmektedir²⁸⁹.

Dolayısıyla anılan düzenlemeleri bir arada değerlendirerek yaptığımız toplu kıyas neticesinde zarar görme tehlikesi ile karşılaşan bireylerin adli yargıya başvurmak suretiyle zararın önlenmesi için gerekli önlemlerin alınmasını talep etmelerinin mümkün olduğu, zarar tehlikesiyle karşılaşanların acil hallerde zarar tehlikesine sebep olan hesabına gerekli önlemleri almalarına izin verilmesini mahkemelerden talep etmelerini, bu kişilerin bir başkasının hakkını ihlal etmeksizin anılan önlemleri almaları mümkünse bu durumda izne gerek olmadığı doktrinde kabul edilmektedir²⁹⁰.

Nitekim burada şöyle bir soru akıllara gelebilir: Söz konusu kirlilik tehlikesi için ilgililerin aldığı önlemlerin gereksiz olduğunu bu tehlikeye sebebiyet veren ileri sürerek ilgili masrafları ödemekten kurtulabilecek midir? Esasen Çevre Kanunu çerçevesinde söz konusu masraflarla ilgili gerekli masraf gibi ayrımlar yapılmamaktadır. Ayrıca çevre koruması, üçüncü kuşak dayanışma hakkı kapsamında değerlendirilen çevre hakkı ve Anayasa m. 56 kapsamında herkese yüklenen hem bir ödev hem de haktır, bu bakımdan çevre korumasını devlet ve birey birlikte gerçekleştirmekte olup burada herkese yüklenen bir sorumluluk söz konusudur, bu bakımdan kirleten öder ilkesi çerçevesinde böyle bir kirlilik tehlikesine sebebiyet verenin böyle bir savunmayı ileri sürebileceğini mümkün görmemekteyiz.

Keza Çevre Kanunu m. 3/e; çevre politikalarının oluşturulmasında katılım hakkının esas olduğu; bakanlık ve yerel yönetimlerin meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacaklara katılım ortamını yaratmakla yükümlü olduğunu belirtmekte olup katılım hakkı konusunda yasal düzeyde bir hüküm bulunmaktadır. Katılım hakkının etkin şekilde yürütülebilmesi için bilgilenme hakkının işlevselliği ön plana çıkmaktadır, bu bakımdan katılım hakkının kullanılması bilgilenme hakkı ön şartına bağlıdır. ÇK m. 30/2 uyarınca herkesin 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahip olduğu hükmü katılım hakkının

---

1982, s. 219; **Serozan, Rona**, “Doğal Çevrenin Özel Hukukun Araçlarıyla Korunmasındaki Yetersizlikler” (Doğal Çevre), Prof. Dr. Selim Kaneti’ye Armağan, İstanbul, Aybay Yayınları, 1996, s. 104.

²⁸⁹ **Başoğlu**, s. 135.

²⁹⁰ **Başoğlu**, s. 136.

işlevsel şekilde kullanılabilmesine ve çalışma konumuz açısından ürünlerin sebebiyet verebileceği çevre kirliliği hususunda gerekli mercilerden bilgi alınabilmesine olanak sağlanır.

Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 5/1 uyarınca, çevre kirliliği tehlikesinin söz konusu olduğu durumlarda işleten gerekli önleyici tedbirleri almakla yükümlüdür. Böyle bir çevresel kirlilik dolayısıyla önlem alma yükümlülüğünün söz konusu olabilmesi için kusursuz sorumluluk kıstaslarının gerçekleşiyor olması gerekir. Söz konusu kirlilik tehlikesinin gerçekleşme ihtimalinin yeterli derecede muhtemel olması şart olduğu gibi²⁹¹ işletene atfedilebilecek bir eylemden ötürü böyle bir tehlike gündeme gelmelidir. Önleyici tedbirler Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 2/10 doğrultusunda çevresel kirliliğinin ortaya çıkmasını önlemeye yönelik olabileceği gibi söz konusu tehlikeyi azaltmaya dönük de olabilir.

bb-Alman Hukukundaki Durum

Alman Federal Çevresel Zarar Yasası(USchadG), korunan yasal çıkarların zarara uğraması suretiyle çevresel zarar riskinin doğduğu hallerde, söz konusu zarar riskini önlemek veya en aza indirmek için alınması gereken önleyici tedbirleri tanımlar. Kaçınma tedbirleri genel idare hukukunun ilkelerini belirtmenin yanında bazı özel çevre koruma kanunlarına atıf yapar. USchadG §2 uyarınca göre acil tehlikenin varlığı halinde sorumlu kişi çevresel zararı önlemek veya en aza indirmek için gerekli önleyici tedbirleri derhal almalıdır²⁹². Örneğin Alman Federal Toprak Koruma Yasası (BBodSchG), esas olarak dezavantajlı kirlenmiş alanları düzenleyen bir yasa olup zararlı toprak değişikliklerinin ve kirlenmiş alanların oluşmasını engelleme faaliyetini yürütür²⁹³. USchadG, federal veya eyalet yasal düzenlemelerinin çevresel zararın önlenmesi veya iyileştirilmesi hususunda daha ayrıntılı hükümler getirmemesi veya bu yasaların gerekliliklerinin karşılanmadığı hallerde geçerli olup BBodSchG düzenleme alanı çerçevesinde USchadG'ye göre önceliklidir²⁹⁴.

Bu kapsamda BBodSchG uyarınca hasar sınırlama önlemleri, daha fazla çevresel zararı ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri önlemek veya daha fazla bozulmayı sınırlamak veya önlemek için kirleticileri veya diğer zararlı faktörleri derhal kontrol etmeye, ortadan kaldırmaya veya başka şekilde işlemeye yönelik önlemlerdir. Bu önlemler, USchadG

---

²⁹¹ Güneş, Avrupa Birliği, s. 317.

²⁹² Becker, s. 39

²⁹³ Becker, s. 64.

²⁹⁴ Becker, s. 63.

kapsamında da uygulanabilir önlemler olarak karşımıza çıkmaktadır²⁹⁵. Ayrıca BBodSchG kapsamında toprak koruma önlemleri, toprak kalitesinin korunması, habitatlar için toprağa özgü konumların korunması, toprak erozyonunun önlenmesi, tehlikeli maddelerin bir araç olarak toprağa girmesinin önlenmesi gibi önlemler karşımıza çıkmaktadır²⁹⁶.

BBodSchG uyarınca mülk sahibi ve mülk üzerinde fiili kontrol sahibi olanlar, önleme yükümlülüklerini yerine getirmekle görevlidir. Tedbir yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi halinde yetkililer tehlikeyi önlemek için gerekli önlemleri alır ve gerekiyorsa düzeltme önlemlerini uygularlar²⁹⁷. Zararlı toprak değişimine veya kontamine sahaya sebep olan kişi ve onun külli halefi, mülk sahibi ve bir mülk üzerinde fiili kontrol sahibi, zararlı toprak değişiklikleri veya kontamine olmuş toprak ve kirlenmiş sahaları ve su kirliliğini ıslah etmekle yükümlüdür. Kirleticilere maruz kalma durumunda, dekontaminasyona ek olarak, kirleticilerin uzun vadede yayılmasını önleyen güvenlik önlemleri de düşünülebilir. Bu mümkün değilse veya mantıksızsa, diğer koruyucu ve kısıtlayıcı önlemler BBodSchG kapsamında alınmalıdır²⁹⁸.

Kirlenmenin önlenmesi yükümlülükleri kapsamında Alman Su Yönetimi Kanunu (WHG) çerçevesinde de kimi önlemler alınmaktadır. Su kütlelerine yönelik tehlike varsa, yetkililerin bunları araştırmak ve gerekli önleme tedbirlerini almak hususunda yetkileri vardır. Böyle durumlarda tehlike şüphesi dahi önlem alma yetkisini vermektedir. Özellikle birikintiler ve suyu kirleten maddelerin taşınması ve atık su sistemleri ile deşarjları nedeniyle sular için tehlike varsa, ölçüm ve kontrol noktalarının inşası ve işletilmesi ile su ve toprak numunelerinin incelenmesi masrafları sorumluya ait olmak üzere yapılabilir²⁹⁹. Keza su dengesinin etkinliğini korumak ve suyun kirlenmesini veya özelliklerinde olumsuz değişiklikleri önlemek için herkesin su kütlelerini etkileyebilecek önlemler alırken suyu

---

²⁹⁵ **Becker**, s. 65.

²⁹⁶ **Becker**, s. 67.

²⁹⁷ **Becker**, s. 70; **Koch/Hofmann/Reese**, s. 503.

²⁹⁸ Bknz. BBodSchG § 4/3 şöyledir: “Der Verursacher einer schädlichen Bodenveränderung oder Altlast sowie dessen Gesamtrechtsnachfolger, der Grundstückseigentümer und der Inhaber der tatsächlichen Gewalt über ein Grundstück sind verpflichtet, den Boden und Altlasten sowie durch schädliche Bodenveränderungen oder Altlasten verursachte Verunreinigungen von Gewässern so zu sanieren, daß dauerhaft keine Gefahren, erheblichen Nachteile oder erheblichen Belästigungen für den einzelnen oder die Allgemeinheit entstehen. Hierzu kommen bei Belastungen durch Schadstoffe neben Dekontaminations- auch Sicherungsmaßnahmen in Betracht, die eine Ausbreitung der Schadstoffe langfristig verhindern. Soweit dies nicht möglich oder unzumutbar ist, sind sonstige Schutz- und Beschränkungsmaßnahmen durchzuführen.” (<https://www.gesetze-im-internet.de/bbodschg/4.html>, erişim tarihi: 10.06.2023, 13.02)

²⁹⁹ **Becker**, s. 94.

idareli kullanma yükümlülüğü bulunmaktadır³⁰⁰. WHG’de yer alan su bakım önlemleri arasındaki su yatağının temizlenmesi, taşkın korumasının sağlanması gibi hususlar kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü içerisinde gösterilebilir³⁰¹. Örneğin sellerin meydana gelmesi halinde selden etkilenebilecek herkesin selin olumsuz sonuçlarına karşı korunmak ve hasarı azaltmak için uygun önleyici tedbirleri almaları gerekmektedir. Mümkün ve makul olduğu ölçüde bireylerin selden korunmaya karşı katkı sunması gerekmekte olup burada sadece devletin düzenlemelerine güvenmemesi gerektiği ifade edilir. Bu doğrultuda ilgili önlemlerin alınması sırasında ihmali olanların tazminat talebinde bulunması halinde taleplerinde bu durumun nazara alınması gerekmektedir³⁰².

Alman Zararlı Çevresel Etkilerden Korunma Kanunu (BImSchG) kapsamında bir çevresel zarar tehlikesinin önlenmesine yönelik olarak kimi izin gerektiren sistemler, çevresel etkilere neden olmayacak şekilde inşa edilmeli ve işletilmelidir, bu düzenlemelerin amacı içerisinde çevre üzerindeki zararlı etkilerin önlenmesi ve azaltılması hedefi bulunmaktadır³⁰³.

Kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü çerçevesinde Almanya’da bir diğer önemli kanun olan, temel olarak doğa koruma amaçlarını ve bu amaçlara erişmek için uygulanabilecek ilkeleri düzenleyen Federal Doğa Koruma Yasası (BNatSchG - Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege [Bundesnaturschutzgesetz]) § 15/1-1 uyarınca doğanın ve peyzajın önlenabilir bozulmasından kaçınılması gerekmektedir³⁰⁴. Bahsi geçen müdahale ile doğal ekosistemin veya peyzaj performansının ve işlevselliğinin, alanın şekli ve kullanımı değiştirilerek önemli ölçüde zarar görmesi anlamına gelmektedir³⁰⁵.

Buradaki kaçınma şartı bir habitatın mevcut durumunu değil, aynı zamanda gelecekteki doğal gelişmelerini de korur³⁰⁶. Aynı zamanda toprak, ekosistemdeki işlevlerini yerine getirebilecek şekilde korunmalıdır³⁰⁷. Doğa koruma ve peyzaj koruma önlemleri söz konusu olduğunda BNatSchG § 3/3 gereği sözleşmeye dayalı anlaşmalar yoluyla da makul bir çabayla anılan amaca ulaşıp ulaşılamayacağının incelenmesine öncelik verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu durum, yetkililerin arazi sahipleri ile kiracılar arasında doğa koruma amacına dair yapılan kamu hukuku çerçevesinde işletilen anlaşmalarla sağlanır. Örneğin arazi

³⁰⁰ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 337; Su kütlelerine etki edebilecek tedbirlerin alınması sırasında herkesin gerekli özeni göstermekle yükümlü olduğu hakkında bkz. **Kluth/Smeddinck**, s. 215.

³⁰¹ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 357 – 361; Benzer yönde bkz. **Kluth/Smeddinck**, s. 216.

³⁰² **Kluth/Smeddinck**, s. 216.

³⁰³ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 263.

³⁰⁴ Konuyla ilgili olarak bkz. **Kahl/Gärditz**, s. 403; **Kluth/Smeddinck**, s. 273 vd.

³⁰⁵ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 449.

³⁰⁶ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 450 – 451.

³⁰⁷ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 503.

kullanıcısı, yetkililerden sözleşmede kararlaştırılan bir miktar ücret alması karşılığında dayalı olarak belirli kullanım kısıtlamalarına uyacağını ve aktif doğa koruma önlemlerini uygulayacağını taahhüt edebilir. Bu kapsamda genellikle çiftçiler, üreme mevsimi dışında yalnızca belirli çayırları ve meraları biçmeyi, gübreleme yapmayı ve yalnızca sınırlı sayıda ve türde hayvan yetiştirmeyi taahhüt eder, ayrıca düzenli asgari bakım yükümlülükleri için drenaj veya otlak sürme yasağına uyarlar, böylelikle başta çayır kuşları olmak üzere geleneksel tarıma uyum sağlamış bitki ve hayvan türlerinin korunması sağlanır. Nitekim doktrinde çok sayıda mal sahibi ve kullanıcının çıkarlarının heterojenliği nedeniyle geniş alanların bu şekilde etkili korunamayacağı, bu sözleşmelerin genellikle 5 yıl gibi kısa sürelerle yapılması ve temelde bu yöntemin maliyetli olması noktasında kimi eleştiriler bulunmaktadır³⁰⁸.

BNatSchG kapsamında bazı istisnalar bulunmaktadır. 92/43/EEC sayılı Habitatlar Direktifi Ek IV'te yer alan türlerin veya Avrupa kuş türlerinin etkilenmesi halinde, üreme veya dinlenme yerlerinin tahrip edilmesine veya zarar görmesine, mekansal bağlamda ekolojik işlevin hâlâ yerine getirilmesi koşuluyla izin verilir. Lakin bu müdahalelerin başlamasından önce yok edilen habitatların yerine yeni üreme veya dinlenme yerlerinin yaratılması gerekir. Ayrıca BNatSchG § 45/7 kimi istisnaları düzenlemektedir. Doğanın korunmasından ve peyzaj yönetiminden sorumlu yetkililer ve yurt dışından yapılan sevkیاتlarda Federal Doğa Koruma Ajansı, münferit durumlarda bazı izinler verebilmektedir. Buna göre; ciddi tarım, ormancılık, balıkçılık veya su yönetimi veya diğer ciddi ekonomik zararları önlemek için; doğal olarak oluşan flora ve faunayı korumak; araştırma, öğretim, eğitim veya yeniden yerleştirme amacıyla veya bu amaçlara hizmet eden yetiştirme veya yapay çoğaltma önlemleri; halkın savunulması ve korunması da dahil olmak üzere insan sağlığı ve kamu güvenliği yararına veya çevre üzerinde önemli faydalı etkiler sağlayacak veya sosyal veya ekonomik nitelikte olanlar da dahil olmak üzere, kamu çıkarını ağır basan diğer zorlayıcı nedenlerden dolayı kimi istisnalar yapılabilir³⁰⁹.

Belirli bir riske bakılmaksızın insanları ve sağlığı korumak için piyasada bulunan tüm maddeler ve kimyasalların kapsamlı şekilde kontrol edilmesini amaç edinen Alman Maddeler Kanunu, tehlikeliliği bilinen maddeler ile insanlar, çevre ve ekosistemlerdeki etkileri henüz değerlendirilemeyen maddelerle ilgilenmekte olup bu hususta kirlenmenin önlenmesi kapsamında öncelikle madde bilgisinin elde edilmesi ve ortaya çıkan risk ve tehlikelerin

³⁰⁸ Koch/Hofmann/Reese, s. 477 – 478.

³⁰⁹ Koch/Hofmann/Reese, s. 475.

belirlenmesi için yapılacak araştırmaları ve testleri düzenledikten sonra tespit edilen risk ve tehlikeler için uygun önlemleri düzenler³¹⁰. Kirlenmenin önlenmesi konusunun ilk ayağını oluşturan bilgi edinme ve gerekli düzenleyici önlemleri seçme süreci üç adımda gerçekleşmektedir. Öncelikle maddelerin ve karışımının tehlikeli özelliklerinin belirlenebilmesi için kantitatif doz/konsantrasyon etki testlerinin yapılması gereklidir. Bunu maddenin doğasında bulunan özelliklere ek olarak insanların ve çevrenin fiili veya beklenen maruz kalma derecesinin dikkate alındığı bir risk veya tehlike değerdendirilmesi takip eder, risk veya tehlike değerdendirilmesi yapılır. Olası olumsuz etkiler genel bakış temelinde değerdendirilir. Son olarak belirlenen tehlikeleri ve riskleri önlemek için en etkili önlemlerin seçilmesinden oluşan risk yönetimi gerçekleştirilir. Eğer bunlar yeterli gelmezse o zaman üretim, piyasaya arz veya kullanıma ilişkin kısıtlamalar gibi önlemler değerdendirilebilir³¹¹.

Kirlenmenin önlenmesi yükümlölüklerinin yerine getirilememesi halinde ortaya çıkan kirliliğin ortadan kaldırılması, eski hale getirilmesi ve bu hususta masrafların kirletence karşılanması çalışmamızın diğer başlıkları altında incelenecektir.

3-İhtiyat İlkesi

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi önleme ilkesi bakımından tehlikenin gerçekliğinin aranmasının elzem olması, günümüzde bilimsel belirsizlikler ve yetersizlikler nedeniyle çevre için tehlike arz eden durumların önceden anlaşılabılmesinin mümkün olmaması sebebiyle sorunlara yol açmaktadır. Bilim ve tekniğin gelişmesi doğrultusunda insanların artık doğa kaynaklı değil de toplum yaşamının geldiğı evrede her geçen gün insanların neden olduğı durumlara dayalı olarak karşı karşıya kaldıkları risklerin artışı, risk toplumu adı verilen olguyu ortaya çıkarmış, bilimsel belirsizliklerin büyük oranlarda yükselmesine sebep olmuřtur³¹². Çevre problemlerinin çok sayıda ve değışik sorunlar bağlamında birbirleriyle bağlantılı ve bunların çok yönlü olmasının meydana getirdiğı karmaşa, bu güçlükleri daha belirgin yapmaktadır³¹³.

Önleme ilkesinin bu şekilde yetersiz kalması doğrultusunda mevcut problemleri aşabilmek amacıyla öngöröllemeyen çevre riskleri için ihtiyatlı davranma ihtiyacına binaen

³¹⁰ Koch/Hofmann/Reese, s. 761 – 764.

³¹¹ Koch/Hofmann/Reese, s. 764.

³¹² Güneş, Ahmet M., Çevre Hukukunda İhtiyat İlkesi (İhtiyat İlkesi), Bilge Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Nisan 2012, s. 21-22.

³¹³ Turgut, Nükhet, “İhtiyat İlkesi” (İhtiyat İlkesi), Ankara Üniversitesi Hukuk Faköltesi Dergisi, C. 45, S. 1-4, 1996, s. 68.

ihtiyat ilkesi ortaya çıkmıştır³¹⁴. Zira çevreye zarar veren faaliyetlerin çoğu zaman geri dönüşü mümkün olmayan zararlara yol açarak çevre hukukunun hak sahiplerinden olan gelecek kuşakların da haklarını ihlal etme şeklinde cereyan etmesi, mevcut bilimsel ve teknik olanaklar çerçevesinde sadece bilinebilir çevre zararlarına yönelmede çevre açısından ciddi bir zaafi ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda ihtiyat ilkesinin en çok ihtiyaç duyulduğu alanlar, küresel ısınma, genetiği değiştirilmiş organizmalar, elektromanyetik kirlilik gibi alanlar olarak karşımıza çıkar³¹⁵.

İhtiyat ilkesi, önleme ilkesiyle olduğu kadar sürdürülebilir kalkınma ilkesiyle de birlikte hareket eder³¹⁶. Gelecek kuşakların çevre hakkını ve insanlığın ortak değerlerini korumanın yanında sürdürülebilir kalkınma anlayışı arasında bir denge kurulur. İhtiyat ilkesinin temelinde yatan bilimsel belirsizlik ve risk unsurları doğrultusunda çevreye zarar verilmesi muhtemel faaliyetlerde, olası olumsuz sonuçların gerçekleşmesini önleyici tedbirlerin alınması, tedbirli hareket edilmesi gerekecektir. Böylece zararın ortaya çıkmasını önleme ya da beklenenden daha düşük olmasını sağlama yönünde hareket edilecektir. Alınacak tedbirlerin niteliği riskin büyüklüğüyle orantılıdır³¹⁷.

Bilimsel belirsizlikler nedeniyle tedbir almaktan kaçınma ihtiyat ilkesi nedeniyle mümkün değildir. İhtiyat ilkesine ilk olarak 1992 tarihli Rio Bildirgesi'nin 15. İlkesinde³¹⁸ yer verilerek bu konuya açıklık getirilmiştir. İhtiyat ilkesinin Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarına girmesinde, çeşitli hukuk sistemlerinde yer almasında Rio Bildirgesi'nin rolü yadsınamaz³¹⁹. Rio Bildirgesi'nin akabinde ilkelerin hayata geçirilmesi amacıyla yapılması gerekenleri belirten Gündem 21 isimli eylem planında ihtiyat ilkesine değinilmiş, Rio Zirvesi sonunda kabul edilen İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ihtiyat ilkesine açıkça yer vermemesine rağmen ihtiyat tedbirlerinden söz etmiş, aynı doğrultuda kabul edilen Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ihtiyat ilkesi konusunda önemli hükümler öngörmüştür³²⁰.

³¹⁴ **Baçoğlu**, s. 29; İhtiyat ilkesinin önleme ilkesiyle ilişkili olduğu hakkında bkz. **Kluth/Smeddinck**, s.45.

³¹⁵ **Güneş**, Çevre, s. 59.

³¹⁶ **Kahl/Gärditz**, s. 102.

³¹⁷ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 211; Konuyla ilgili olarak bkz. **Kahl/Gärditz**, s. 34.

³¹⁸ 1992 tarihli Rio Bildirgesi'nin 15. İlkesi şöyledir: "Çevreyi korumak için ihtiyati yaklaşım devletlerin kendi yeteneklerine göre geniş olarak yorumlanacaktır. Ciddi ve geri dönüştürülemez hasar tehlikesi olan yerlerde tam bilimsel kesinlik eksikliği çevresel kirlenmenin önlenmesi için gecikmenin sebebi olarak kullanılamayacaktır. "<https://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf>, erişim tarihi: 10.10.2021, 12.44);

ayrıca bkz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 17.

³¹⁹ **Güneş**, İhtiyat İlkesi, s. 31.

³²⁰ **Güneş**, İhtiyat İlkesi, s. 31-32.

Bu konuda önem arz eden diğer bir uluslararası düzenleme, 1994 tarihli Sağlık ve Bitki Sağlığı Antlaşmasıdır. İnsan, hayvan ve bitki sağlığı korumasında sözleşmeye taraf devletlerin gerekli tedbirleri alabileceğini belirten antlaşma, uluslararası ticareti etkileyecek sağlık ve bitki sağlığı kurallarını belirlemekle birlikte ihtiyat ilkesine veya ihtiyat tedbirlerine açıkça yer vermese bile bazı hükümlerinde ihtiyat ilkesinin yansımalarına rastlanabilmektedir. SPS m. 2/1’de sözleşmenin içeriğine aykırı olmayacak biçimde taraf devletlerin insan, hayvan ve bitki sağlığı ve sağlığının korunmasına dair tedbirlerini alma hakkı mevcuttur, bu konuda alınacak tedbirlerin bilimsel ilkeleri esas alması gerekliliğinin yanında somut bilimsel delillerin sağlanamadığı hallerde gerekli geçici tedbirlerin alınması mümkündür³²¹.

2002 tarihli Uluslararası Hukuk Birliği’nin düzenlediği konferans neticesinde yayınlanan Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Hukuk Prensipleri Bildirisi’nde ihtiyat ilkesi vurgulanmıştır. Söz konusu bildiride, sürdürülebilir kalkınmanın uygulanabilmesi için bilimsel belirsizlik hallerinde insan sağlığına, doğal kaynaklara ve ekosistemlere ciddi ölçüde zarar vereceği tahmin edilen insan faaliyetlerinin önüne geçmek için temkinli yaklaşılması gerektiği, olası zarar hesaplamaları, iyi tanımlanmış hedeflere dair planlamaların, çevresel etki olasılıklarının değerlendirilmesi, gerektiğinde ilgili faaliyetin durdurulması veya talepte bulunanlara söz konusu faaliyetle alakalı ciddi, uzun süreli zararın söz konusu olmadığı hususunda ispat yükümlülüğü getirilmesi, karar alma mekanizmalarının temkinli, ihtiyatlı, bağımsız, şeffaf ve bilimsel kararlara göre olması ve ekonomik korumacılığın olmamasının bu ilkelerin geliştirilmesinde etkili olduğu belirtilmektedir³²².

Görüldüğü üzere ihtiyat ilkesinin temeli üç unsur üzerine dayanmaktadır. Bunlar: Zarar tehdidi, bilimsel belirsizlik ve koruyucu faaliyet. Söz konusu ilke doğrultusunda çevre açısından ciddi zarar tehdidinin doğması durumunda, zararın gerçekleşmesini takiben tazminat sorumluluğu kuralları yoluyla sorumluya hukuken müracaat etmek yerine, gelecek nesillerin haklarını da korumak üzere ve çevre zararlarında çoğunlukla çevresel unsurları eski hale getirmenin çok zor veya imkansız olduğu gerçeği göz önüne alınarak bilimsel çalışmalarla zarara yol açabilecek faaliyetin kesinliğinin ispatının sağlanamamasına rağmen zarar tehdidinde oranla bir tedbir alma yoluna gidilecektir.

İhtiyat ilkesi ile önleme ilkesinde çevresel zarar tehdidinin gerçekleşme durumu göz önüne alındığında iki ilke arasındaki sınırın belirginleşmesi amacıyla pek çok ülkede ve

³²¹ Güneş, İhtiyat İlkesi, s. 198-199.

³²² Başoğlu, s. 30.

özellikle Avrupa Birliği'nde üç aşamalı güvenlik modelinin uygulanması öngörülmektedir³²³. Bu doğrultuda öncelikle çevresel zarar tehdidinin oranına bakılır. Tehdit oranının yeterli seviyeye ulaştığı hallerde bir tehlikenin varlığı kabul edilerek önleme ilkesi devreye girer. Diğer bir çevresel zarar tehdit hali olan risk durumunda, çevresel zararın gerçekleşme olasılığı düşük veya böyle bir zarar ihtimalinin bilimsel verilerle saptanamaması hali kabul edilir. Bu da ihtiyat ilkesinin uygulama alanını gündeme getirir. Bahsettiğimiz iki alan arasındaki sınır tehlike eşiği olarak kabul edilerek risk seviyesinde kalan durumlarda ihtiyat ilkesi; tehlike eşiğinin geçilmesi neticesinde tehlike alanına girilir ve önleme ilkesi uygulanır. Son grup olan artık riskler ise, başvuru alan tüm güvenlik tedbirlerine rağmen giderilemeyen ve dolayısıyla katlanılması gereken bir külfet olarak modern yaşamın gerçeği şeklinde ifade edilir. Yani bir bakıma insanlığın idrak sınırları dışında kalan veya riskin gerçekleşme olasılığının çok düşük olduğu veya ortaya çıkacak zararın çok önemsiz kalacağı riskler, artık risklerdir. Nitekim teorik açıdan bu yolla bir çözüm getirilebilmesine rağmen tehlike, risk ve artık risk kategorileri arasındaki sınırın çizilmesinin zor olduğu ifade edilmektedir. Böyle durumlarda ihtiyat ilkesinin uygulanması önemli bir güvence sağlar³²⁴.

ABİA m. 191/2 doğrultusunda Avrupa Hukuku'nun ihtiyat ilkesi, çevre kirliliğine önleyici araçlarla karşı konulması ve olasılık, yakınlık ve bireysel hesap verilebilirlik gerekliliklerinin çevresel zararın mümkün olduğu kadar önlenilebileceği fikrine dayanır. Burada yer alan zararı ortadan kaldırmaktan ziyade zarardan kaçınma ilkesinin özellikle bilimsel kanıtların yetersiz, sonuçsuz veya belirsiz olduğu, ancak ön ve nesnel bir bilimsel risk değerlendirmesine dayalı olarak endişe için makul gerekçelerin bulunduğu durumlarda uygulanması amaçlanmaktadır. Burada yalnızca bir tehlike şüphesi veya hasar meydana gelme olasılığının düşük olduğu durumlar için değil, aynı zamanda kronolojik veya mekânsal olarak uzak tehlikeler ile kendi başlarına zararsız olan ama bütünlükleri veya diğer çevre kirliliği unsurlarıyla etkileşimleri halinde meydana gelebilecek çevre kirlilikleri için de bu ilke geçerlidir. Böylelikle ihtiyat ilkesi, ispat hususunda bazı değişikliklere sebebiyet verir, bir çevre zararı riskinin gerçekten var olması veya bu konuda makul şüphelerin olması gerekmez, söz konusu çevre zararının meydana gelmesi konusunda önemli ölçüde makul veya ciddi belirtilerin varlığı yeterlidir. Böyle hallerde söz konusu çevresel zarar riskinin ortaya çıkma ihtimalini çürütmek riski yaratan kişiye aittir³²⁵. Avrupa Birliği düzenlemeleri içerisinde yer alan menşe ilkesinde ise amaç çevresel bozulmaların meydana gelmesinden sonra mümkün

³²³ Güneş, Çevre, s. 61 vd..

³²⁴ Güneş, Çevre, s. 62-63.

³²⁵ Koch/Hofmann/Reese, s. 59.

olan en kısa sürede çevresel zararı kaynağında gidermek için uygun önlemlerin alınmasını gerektiriyor olup doktrinde menşe ilkesi ile ihtiyat ilkesinin birbirini tamamladığından söz edilir³²⁶.

Alman Çevre Hukuku'nda koruma ilkesi ile ihtiyat ilkesi arasında geniş kapsamlı ayırımı bazı farklar meydana gelmektedir. Çevresel tehlikelere karşı korunmaya ve bu tehlikelerden kaçınmaya hizmet eden düzenlemeler genellikle önleme ilkesine, söz konusu tehlikelerle ilgili eşiklere ulaşılmadan çevreye verilen zararı önlemeyi veya azaltmayı hedefleyen düzenlemeler ihtiyatlılık ilkesine karşılık gelir. Yani önemli olan tehlike kavramının kendisidir. Tehlike eşiğinin altındaki çevreye yönelik dezavantajlar ve risklerle, çevreye karşılık gelen yükleri mümkün olduğu kadar düşük tutmak için ihtiyati nedenlerle mücadele edilir³²⁷.

Ayrıca Almanya'da ihtiyat ilkesi pek çok yasal düzenlemeye konu olmuştur³²⁸. Alman Federal Toprak Koruma Yasası (BBodSchG) § 1 hükmüne göre bu yasanın amacı toprağın işlevlerini sürdürülebilir bir şekilde güvence altına almak veya eski haline getirmek olup bunun için zararlı toprak değişimlerinin önlenmesi, toprak ve kirlenmiş alanlar ile bunun sonucunda ortaya çıkan su kirliliğinin iyileştirilmesi ve toprak üzerindeki olumsuz etkilere karşı önlem alınmasıdır. Kanun toprak üzerindeki olumsuz etkilere karşı önlem almayı ifade ederek ihtiyat ilkesine gönderme yapmaktadır. Keza Alman Zararlı Çevresel Etkilerden Korunma Kanunu (BImSchG) § 1 uyarınca insanları, hayvanları ve bitkileri, toprağı, suyu, atmosferi, kültürel ve diğer maddi varlıkları zararlı çevresel etkilere korumak ve zararlı çevresel etkilerin ortaya çıkmasını önlemek amaç edinmekte olup burada da ihtiyat ilkesinin izlerini görmekteyiz. Benzeri şekilde Su Yönetimi Kanunu (WHG) § 57 gereği tekniğin bilinen son durumuna göre önlemler alınması gerekmektedir.

İhtiyat ilkesi, çevresel etkinin artmamaya devam etmesi, mümkün olan en iyi teknolojinin kullanılması, izin verilen emisyon değerlerinin teknolojik mevcut durumu göz önüne alındığında gerektiği ölçüde tüketilmesinin sağlanması, olağan önlemlerin bir maddenin zararlı olma olasılığına dayanması, her planlama kararında çevre sorunlarının

³²⁶ Koch/Hofmann/Reese, s. 61.

³²⁷ Koch/Hofmann/Reese, s. 132; Almanya'da 1971 çevre programı ve Federal Hükümet'in 1976 çevre raporunda yalnızca üç ana ilkenin formüle edildiği, bunların ihtiyat ilkesi, kirlenmeyi önleme ilkesi ve işbirliği ilkesi olduğu, tamamlayıcı ilkelerin koruma ilkesi, ortak yük ilkesi gibi ilkeler olduğu yönünde bkz. Koch/Hofmann/Reese, s. 130.

³²⁸ Kahl/Gärditz, s. 102.

dikkate alınması, kaçınılması mümkün olmayan müdahalelerin olumsuz etkilerinin en azından makul ölçülere kadar azaltılması gerektiği alt ilkelerine dayanmaktadır³²⁹.

Çevre Kanunu ve mevzuata bakıldığında Türkiye’de ihtiyat ilkesine doğrudan yer veren düzenlemelerin bulunmadığı görülmektedir. Örneğin ÇK m. 8’de yer alan kirletme yasağı konusundaki hüküm önleme ilkesi doğrultusunda getirilmiştir. Keza ÇK m. 2’de belirli kimyasal madde ya da maddelerin potansiyel tehlikelerinin belirlenmesi ve bunların sonuçlarının hesaplanması için kullanılan yöntemler bütünü risk değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır, ancak bu hüküm genel anlamda yöntem belirlemekten çok belirli bazı kimyasal maddelerin olası tehlikelerinin belirlenmesinde başvurulabilecek bir hüküm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kanuni düzenlemeler çerçevesinde her ne kadar ihtiyat ilkesinin uygulamalarını yansıtacak hükümler bulunmamasına rağmen yönetmeliklerde durum değişmektedir. Bazı uluslararası sözleşmeler veya Avrupa Birliği düzenlemelerini iç hukuka aktarmaya yönelik kabul edilen yönetmelikler, bu konuya örnek gösterilebilir³³⁰. Basel Antlaşması’nı iç hukuka aktarmayı amaçlayan Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği³³¹ m. 5 her çeşit tehlikeli atığın ithalini yasaklaması bu anlamda ihtiyat ilkesinin örneklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bu yönetmeliklerde “mevcut en iyi teknik ya da teknoloji, üretim veya arıtım teknikleri kullanılması” yönünde hükümler kabul edilmesi yine ihtiyat ilkesinin yansımaları olarak kabul edilmektedir³³². Aynı yönetmeliğin 6. Maddesinin d bendi uyarınca üretici, yönetmeliğin eklerinde belirtilen ama tehlikeli atık olmadığı iddia edilen atıkların tehlikeli özellikler içerip içermediğini akredite laboratuvarlar veya uluslararası kabul görmüş kuruluşlarca yapılan analizlerle ispatlamakla yükümlü tutulmuştur.

Benzer şekilde Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği’nde ihtiyat ilkesine açıkça yer veren bir hüküm yoktur, bununla birlikte yönetmeliğin 4. Maddesinin d bendinde suların korunması ve kirlenmesinin önlenmesi noktasında atık su miktarını ve atık sudaki atık yoğunluğunu en aza indirerek kirliliği kaynağında önleyecek teknoloji ile üretim yapılmasının bir ilke olarak öngörülmesi yine ihtiyat ilkesinin yansımalarından biri olarak kabul edilmektedir³³³. Keza

³²⁹ Kahl/Gärditz, s. 103.

³³⁰ Güneş, İhtiyat İlkesi, s. 241.

³³¹ Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 230; 14.03.2005 tarihli ve 25755 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 02.04.2015 tarih ve 29134 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Atık Yönetimi Yönetmeliği’nin yürürlüğe girdiği tarihten bir yıl sonra yani 02.04.2016 tarihinde yürürlükten kalkmıştır.

³³² Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 230.

³³³ Güneş, İhtiyat İlkesi, s. 242.

buradaki düzenlemenin mevcut en iyi teknolojinin kullanılmasını öngörmesi, ihtiyat ilkesinin niteliklerini yansıtmaktadır.

Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerine Dair Yönetmelik m. 1'e göre, yönetmeliğin amacı genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerinden kaynaklanması olası risklerin engellenmesidir. Bu da ihtiyat ilkesine yabancı bir tutum sergilemekten çok ilkenin gerekleri doğrultusunda hareket etmeyi ön plana çıkarır. Yönetmeliğin ihtiyat ilkesi doğrultusunda öne çıkan düzenlemelerine, yönetmelik kapsamına giren ürünlerin tamamen veya kısmen toplatılması, mülkiyetin kamuya geçirilmesi ve ürünün imhası gibi birçok önlem örnek verilebilir.

Yukarıda saydığımız yönetmelik hükümlerinden başka çevre üzerinde olumsuz etkilere sebep olabilecek politika, plan, program ve projelerin uygulanmasından önce bu etkilerin belirlenerek yok edilmesi ya da azaltılması için gerekli önlemlerin alınmasına katkı sağlayan ÇED, doğru kullanıldığında ihtiyat ilkesi ve önleme ilkesiyle sıkı bağlantı içerisindedir. ÇED'in hazırlanma sürecinde yapılacak etki değerlendirmesinin bilimsel belirsizlik halleri dikkate alınmazsa sadece önlemeye dayalı işlevler öne çıkar ki bu durumda arzu edilen ihtiyat ilkesinin etkin şekilde uygulanması mümkün olmaz. Bununla birlikte çevresel unsurları etkileyecek faaliyetlerde bulunulacaklara getirilen bildirim, uyarı, üçüncü kişilere tanınan katılım, bilgi ve belge edinme hakkı, davalara müdahil olma hakkı ve devletler nezdinde kapsayıcı ve teknik planlamalara önem verilmesi ihtiyat ilkesinin uygulanmasında önem kazanan dolaylı önlemlerdir³³⁴.

4-Kirleten Öder İlkesi

Çevre hukukunun dayandığı bir diğer ilke olan kirleten öder ilkesi, çevresel zararlara sebebiyet verenlerin bu zararların giderilmesi bedellerinin sorumlulara ödettirilmesini hedeflemektedir³³⁵. Yani burada amaç kirletenin sorumluluğuna gitmektir. İlk zamanlarda dar yorumlanan ilke, zamanla genişletilmiş, sadece çevrede kirlenmelere sebebiyet verenlere

³³⁴ Turgut, İhtiyat İlkesi, s. 98.

³³⁵ Başoğlu, s. 37; Güneş, Çevre, s. 68; Akbaba, s. 188; Koch/Hofmann/Reese, s. 62; Kahl/Gärditz, s. 104; Kluth/Smeddinck, s. 46; Alman Federal Çevresel Zarar Yasası kapsamında da öncelikle çevresel zarardan kaçınmanın amaçlandığı, böyle bir şey söz konusu olmadığında hasarın onarılması ve iyileştirilmesi hedefinin güdüldüğü, eğer ilgili kişi bunu yapamıyorsa devreye giren yetkililerin söz konusu hasarın giderilmesi için gerekli masrafları yaptıktan sonra sorumlu kişinin masraflardan sorumlu olacağı hakkında bkznz. Becker, s. 39.

değil, aynı zamanda çevrenin bozulmasında katkısı olan herkesin sorumluluğuna gitme yolunu imkan sağlamıştır³³⁶.

İlkenin açıklamasını yapmadan evvel kirleten kavramına kısaca bakmakta fayda görüyoruz. İlk olarak 1975 yılında Avrupa Konseyi tarafından tanımı yapılan kirleten kavramı, doğrudan veya dolaylı olarak çevre bozulmasına sebebiyet veren veya bozulmaya sebebiyet veren bir durumu ortaya çıkaran kişi şeklinde tanımlanır³³⁷. Çevre Kanunu m. 2 de benzer bir tanım getirmektedir. Söz konusu hükme göre kirleten “ Faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler” olarak karşımıza çıkar³³⁸. Çevresel kirliliğe doğrudan veya dolaylı şekilde sebep olunması fark etmeksizin kanuni unsurlarda aranan çevre bozulmasına neden olan gerçek veya tüzel kişiler kirleten olarak nitelenebilmektedir. Ayrıca kanundan anlaşıldığı kadarıyla kirletenlerin söz konusu olabilmesi için belirli düzeyleri aşmış kirlilik olgusunun varlığı gerekmektedir.

Başlangıçta ekonomik bir ilke şeklinde ortaya çıkan kirleten öder ilkesi³³⁹, zamanla hukuki bir ilke boyutu kazanmıştır. Ekonomik, teknik, politik boyutların bazen birbirlerine baskın gelerek bazen de örtüşerek meydana getirdikleri uygulama alanı içerisinde kirleten öder ilkesi, esasen çevre hukukunun disiplinlerarası niteliğini ortaya koyar³⁴⁰. Çevrede meydana gelen kirlilik temelde sosyal maliyet yükleyen olumsuz bir dışsallık olması nedeniyle kirletenlerin özel maliyetini tamamen yansıtmazlar, kirletenler daha fazla kirliliğe sebep olurlar³⁴¹.

Dışsallık kavramı aslında ekonominin işlemediği istisnai durumlara işaret etmek için getirilmiş bir kavramdır. Dışsallıklar piyasa ekonomisinin başarısızlığa uğradığı durumları kast etmektedir. Bireylerin faaliyetleri neticesinde başkalarının menfaat alanlarında kişilerin hiçbir katkısı olmaksızın ortaya çıkan ve söz konusu faaliyetlerin maliyet hesaplarında dikkate alınmayan ve ilgili kaynakların piyasa fiyatlarına yansıtılmayan yararlı ya da zararlı sonuçlar

³³⁶ **Turgut, Nükhet**, “Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku” (Kirleten Öder), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 44, S. 1-4, Ankara 1995, s. 623.

³³⁷ **Güneş**, Çevre, s. 71.

³³⁸ ÇK’da kirleten kavramının çevre için özel tehlike yaratan bir tesis ya da işletmenin işletilmesine bağlı olarak tasarlanmadığı, fakat öğretide karşılaştırmalı hukuk örnek alınarak ÇK’nın diğer hükümlerinden ve diğer çevre mevzuatından hareketle yapılan yorum doğrultusunda bu ölçütün kavrama dahil edildiği hakkında bkzn. **Erişgin**, s. 29.

³³⁹ Kirleten öder ilkesinin ekolojik maliyet tahsisi için ekonomik bir araç olduğuylla ilgili olarak bkzn. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 62.

³⁴⁰ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 132.

³⁴¹ **Baçoğlu**, s. 37.

dışsallık şeklinde tanımlanmaktadır. Yararlı ya da zararlı olması fark etmeksizin dışsallığa neden olan faaliyetlerde temelde piyasanın kaynak dağılımı etkili şekilde yapılmaz. Dışsallık olmadığında ise yani piyasa sistemi normal işleyişi çerçevesinde ilerlediğinde, sosyal açıdan etkin kararlar alınabilmektedir. Görüldüğü üzere konunun özünü fiyatlandırma oluşturur ve çevresel varlıklar kimsenin mülkiyetinde olmadığından fiyatlandırılmadıklarında dışsallık konusunun en önemli örneğini meydana getirirler³⁴².

Çevresel varlıklardan en yüksek verim alınacak şekilde kullanılamamaları temelinde meydana gelen çevresel bozulmalar, devletin çevresel değerleri etkin şekilde korumadığının göstergesi olarak karşımıza çıkar. Üçüncü kişilerin hiç çaba sarf etmeksizin başkalarının da hak sahibi olduğu değerler üzerinde tüketimde bulunarak çevresel zararlara sebebiyet vermeleri yukarıda anlattığımız şekilde dışsallığa sebep olur. Böylece yaratılan toplumsal kaybın giderilmesi için çevreyi kirletenlere gerçek sosyal maliyeti yüklemek, yani sebep oldukları zararları giderim sorumluluğunu getirmek kirliliği optimum seviyeye getirmeyi amaçlar³⁴³.

Sosyal maliyet ise, dışsallık şeklinde somutlaşan çevresel değerlerde meydana gelen kirliliklerin veya bozulmaların toplumsal yapıda yol açtığı kayıplara işaret eder. Çevresel kirlilik bu anlamda canlı ve cansız organizmalar ile ekolojik dengeye yönelik tehditler, mülke yönelik zarar tehlikesi, doğal ve tarihsel varlıkların tahribata uğraması ve yok olması gibi olumsuz sonuçların gelecek kuşakların ve insanlığın üstlendiği maliyettir. Çevresel zararı gidermek amacıyla öncelikle kirliliği önleme, ardından ortaya çıkmış kirliliğin kontrolü ve nihayetinde giderilmesi masrafları, sosyal maliyet kapsamında çevresel zararın yol açtığı masraflara tekabül eder. Toplumun tamamına ve gelecek nesillere ait olan varlıkların kirletenler tarafından sorumsuzca kullanımı sosyal maliyeti somutlaştırmaktadır³⁴⁴.

Özetle dışsallık kavramı ile bir faaliyetten fayda sağlayanın söz konusu faaliyetten kaynaklanan zararların başkasına ödettirilmesi veya üretim süreçlerinde ortaya çıkan maliyetlerin herhangi bir fayda sağlanmaksızın üstlenilmesi kast edilir³⁴⁵. Bu şekilde ortaya

³⁴² Turgut, Kirleten Öder, s. 612 vd.

³⁴³ Başoğlu, s. 38; Forsund R. Finn, “The Polluter Pays Principle and Transitional Period Measures in a Dynamic Setting”, The Swedish Journal of Economics, s. 77/1, Public Finance: Allocation and Distribution, s. 56 – 68.

³⁴⁴ Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 137.

³⁴⁵ Güneş, Çevre, s. 71.

çıkan toplumun diğer kesimlerinin haksız yere bir maliyete katlanmasını engellemek için kirleten öder ilkesine başvurulmaktadır³⁴⁶.

Kirleten öder ilkesinin hukuk ilkesine dönüşmesi yolunda Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü etkili olmuştur. İlk ortaya çıktığı halde üretim aşamasında üreticilerin sebep olduğu kirlilikten üreticilerin sorumlu olması gerektiği fikri gündeme gelmiştir³⁴⁷. Bir hukuk ilkesi şeklinde ilk defa 1972 tarihli Çevresel Politikaların Uluslararası Ekonomik Yönlerine İlişkin Rehber İlkeler Konusunda Konsey Tavsiyesi başlıklı kararda kullanılan bu ifade, “kirletenin, çevrenin kabul edilebilir bir durumda olmasını sağlamak için kamu otoritelerince benimsenen kirliliği önleme ve kontrol önlemlerinin masraflarına katlanması” şeklinde tanımlanmıştır³⁴⁸.

Kirleten öder ilkesinin ortaya çıkış nedenlerinden bir diğeri uluslararası alanda çevre hakkı konusunda anlaşmanın zorluğunun Stockholm Konferansı ile anlaşılmış olmasıdır. Bilinen çevre sorunlarının ortaya çıkış nedenlerinin günümüzün endüstrileşmiş devletleri olduğu gerçeği karşısında sorumluluktan kaçınmanın görülmesi ilkenin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır³⁴⁹.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün tavsiye kararlarının akabinde bölgesel ve uluslararası belgelerde ilkenin kabul ediliş süreci hızlanmıştır. Örneğin Avrupa Birliği 1973 tarihli Birinci Çevre Eylem Programı ile kirleten öder ilkesini, kirlenen bölgeler, kirliliğin tipi ve kaynakları gibi etkenlere göre uyarlamalara tabi tutmak suretiyle kabul etmiştir³⁵⁰. 1992 tarihli Rio Bildirgesi’nin 16. ilkesi ile kirleten öder ilkesine yer verilmesi diğer bir önemli gelişmedir³⁵¹.

Kirleten öder ilkesinin uygulamaya aktarımı konusunda doktrinde çeşitli zorlukların bulunduğu ve bu zorluklar karşısında hangi yöntemlere başvurulduğuyla ilgili çeşitli açıklamalar yer almaktadır. Bu ilke kapsamında belirli düzeyleri aşmış kirliliklerde ilkenin uygulama alanı bulacağının belirtilmesi, kabul edilebilir kirlilik düzeyinin ne olması gerektiği

³⁴⁶ Dışsalılık ile kirletenin dışındaki üçüncü kişilere negatif maliyetler yüklendiği, bu durumda kirletenlerin maliyetini karşılamak gereğini duymadıkları veya karşılayamadıkları zararlı sonuçlar olarak söz konusu toplumsal maliyetlerin uygun yollarla kirleten tarafından karşılanmasının sağlanması halinde maliyetin içselleştirilmiş olacağı, bu durumda dış maliyetlerin içsel maliyetlere dönüştürülmesinin sağlanması gerektiği, bunun en etkin yolunun maliyetlerin kirletence üstlenilmesi ya da bir biçimde kirletene yüklenmesi hakkında bkz. Erişgin, s. 23.

³⁴⁷ Akbaba, s. 189.

³⁴⁸ Başoğlu, s. 38.

³⁴⁹ Akbaba, s. 190.

³⁵⁰ Güneş, Avrupa Birliği, s. 28 vd.; Akbaba, s. 190.

³⁵¹ <https://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf>, erişim tarihi: 17.10.2021, 15.07.

sorusunu gündeme getirmektedir. Bilimsel belirsizlik ve mevcut teknik ve yöntemler ile bu seviyelerin belirlenmesinin güçlüğü en önemli problemlerin başında gelmektedir. Keza kirlilik ile kirleten arasındaki nedensellik bağının kurulması ve kirlilik önleme ile birlikte kirlilik kontrol masraflarının nasıl belirleneceği soruları diğer önemli konu maddeleri olarak karşımıza çıkar³⁵².

Çalışma konumuz açısından bu konulara ayrıntılı şekilde değinmeyeceğiz, ancak kirleten öder ilkesinin uygulanma yöntemleri açısından müdahaleci yöntemler ile piyasa yöntemlerine kısaca değinmekte fayda görüyoruz. Bu ayrım temel olarak ilkenin uygulanması noktasında önceliğin devlete veya piyasaya verilmesine dayanmaktadır. Müdahaleci yöntemler kamusal makamlar ve hukuki düzenlemeleri merkeze alır, bunun yanında piyasa yöntemleri ise devletin hukuki çerçeve sunmakla yetindiği ancak ilkenin uygulanmasında piyasa araçlarının rol aldığı bir sistemi benimser. Kamusal makamların ön plana çıktığı müdahaleci yöntemlerde kural koyma, yönetme ve denetleme işlevleri önemlidir. Belirli faaliyetlerin yasaklanması, belli düzeylerdeki kirlilik seviyelerinin aşılmamasını öngören çevresel standartlar, buradaki en önemli örnekleri oluşturur. Piyasa araçları ekonomik güdüye yön verecek şekilde üretici ve tüketici davranışlarını yönlendirmeye ilgilidir. Kirletici faaliyet veya maddelerden alınan çevre vergileri, harçlar ve ücretler, belirli çevresel varlıklarda mülkiyet hakkı kurulması, tahsil edilmesi güç çevresel zararların karşılanması amacıyla kurulan fonlar ve ana kaynağı kirletenin yaptığı ödemelerden meydana gelen çevre sigortaları, çevre kirliliğinin azaltılmasına olanak sağlayan yatırım ve uygulamalara yönelik teşvik, indirim, yardım ve bağış gibi ekonomik araçlar, piyasa yöntemlerinin örnekleri şeklinde karşımıza çıkar. Ayrıca her iki yöntemin birlikte var olmasına izin veren karma yöntemler de bulunmaktadır³⁵³.

Türkiye’de kirleten öder ilkesini düzenleyen Çevre Kanunu m. 3/g bendi, kirlenme ile bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılacak harcamaların kirleten veya bozulmaya neden olanın karşılayacağını hüküm altına aldıktan sonra ikinci cümlede kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca alınması

---

³⁵² Güneş, Çevre, s. 72-74.

³⁵³ Güneş, Çevre, s. 74; Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 142 vd.

halinde yapılan harcamaların 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri doğrultusunda kirletenden tahsil edileceğini düzenler³⁵⁴.

Yine Çevre Kanunu m. 8/2 ise kirlenme ihtimalinin mevcut olduğu hallerde ilgililerin kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri alması yükümlülüğünü düzenlemiştir. Görüldüğü üzere Çevre Kanunu kapsamında kirleten öder ilkesi, öncelikle çevreyi kirletme ihtimali olan kişilere önlem alma yükümlülüğü getirir. Kirlenmenin ortaya çıkması durumunda kirletenin kirlenmenin etkilerinin azaltılması veya giderilmesi masraflarını karşılaması ile oluşan zararı tazmin sorumluluğu öngörür³⁵⁵.

Turgut Yılmaz'a göre, ÇK m. 3/g'deki iki cümle arasında uyum bulunmamaktadır. Zira yazara göre ilk cümlede kirleten haricinde bozulmaya neden ve kirlilik dışında bozulma sözcüklerine yer verilerek karışıklığa sebep olunmuştur. Bozulma ve bozulmaya neden olma kavramları kanunda tanımlanmadığı gibi buna ihtiyaç olmadığı, çünkü kirlilik kavramının bozulmayı da içerisine alacak şekilde geniş tanımlandığı belirtilmiştir³⁵⁶.

5-Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi³⁵⁷ tıpkı kirleten öder ilkesinde olduğu gibi başlangıçta ekonomik gerekçelerle getirilmiş bir ilkedir. Stockholm Zirvesi'nde³⁵⁸ kabul edilen sonuç bildirgesinde ekonomi ve ekoloji arasındaki gerilimli ilişkiye dikkat çekilmesinin ardından ekolojik, ekonomik ve sosyal gelişme arasında dengenin sağlanması gerekliliğine işaret edilerek³⁵⁹ sürdürülebilir kalkınma ilkesinin global ölçekteki ilk yansımalarının böylece ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Aynı şekilde Dünya Doğa Şartı'nda sürdürülebilir kalkınma ilkesi açısından önem taşıyan pek çok hususa yer verilmiştir³⁶⁰. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun yayımladığı Ortak Geleceğimiz adlı

³⁵⁴ ÇK m. 3/g, cümle 2'de düzenlenen, devletin bu konudaki önlem alma müdahalesinin sadece kirletenin önlemleri almaması halinde değil, doğrudan da olabilecek ve masrafların daha sonra yine kirletenden karşılanacağı, ancak yetkili birimlerin müdahalesinin hangi düzeydeki önlemler için olduğunun net olmadığı, çünkü maddenin ilk iki cümlesindeki ifadelerin birbirinden farklı olduğu, bunun çelişki yarattığı ve durumun ÇK m. 8/2 ile de karmaşıklaştığı hakkındaki eleştiriler için bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 158 vd.

³⁵⁵ **Baçoğlu**, s. 38-39; **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 159.

³⁵⁶ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 159.

³⁵⁷ Konuyla ilgili olarak bkz. **Kahl/Gärditz**, s. 108.

³⁵⁸ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 106.

³⁵⁹ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 18; **Kluth/Smeddinck**, s. 4.

³⁶⁰ **Güneş**, Çevre, s. 80.

raporda çevrenin ekonomik gelişmeye feda edilmemesi gerektiğinden söz edilerek sürdürülebilir kalkınma kavramına ilk kez değinilmiştir³⁶¹.

Günümüzün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılayan kalkınma, bu raporda sürdürülebilir kalkınma olarak tanımlanmıştır³⁶². Kalkınma kavramıyla çevre koruma kavramlarının birbirlerini dışlaması şeklinde değil birbirlerini tamamlayan, destekleyen kavramlar olduğu belirtilmekte olup toplumların çevresel değerleri tahrip etmeksizin kalkınma faaliyetlerini sürdürülebileceğinin olanaklı olduğu ifade edilmektedir³⁶³. Bazı sınırlamaları gerekli kılan bu durum, mutlak anlamda kısıtlamalardan söz etmez. Söz konusu sınırlamanın, günümüzün teknikleri ve toplumsal örgütlenmeyle birlikte insan faaliyetinin çevrenin kaldırma kapasitesinin aktüel durumuna yönelik şekilde düzenlenmesi gerekmektedir³⁶⁴. Bunu yapabilmek için ekolojik gerekler ve ekonomik kalkınma arasında dengenin kurulması gerektiği belirtilmektedir. Geleneksel politikaların ayrıntılı biçimde gözden geçirilmesi zaruretinden hareketle sürdürülebilir kalkınmanın ulaşılması gereken bir hedef olduğundan kuşku duyulmamaktadır³⁶⁵.

Günümüzün sanayileşmiş ülkelerinin gerektiği hammadde arayışı içerisinde açığa çıkan enerji ihtiyacını karşılamak, doğal kaynakların tükenmesi tehlikesini beraberinde getirmektedir. Çevresel değerlerin kalkınma pahasına tükenmesi riskini önleyerek gelecek kuşakların çevre değerlerinde hakkı olduğu gerçeğinden hareket edilmesi suretiyle daha dengeli bir yaşamı benimsemenin ancak böyle bir kalkınma ilkesi doğrultusunda mümkün olabileceği kabul edilmiştir³⁶⁶.

³⁶¹ **Baçoğlu**, s. 31; **Güneş**, Çevre, s. 80; **Yaşamış, Firuz Demir**, “ Türk Çevre Hukuku: Temel İlkeler Bir Bakış”, Av. Dr. Faruk Erem Armağanı, TBB Yayınları, Ankara 1999, s. 887; **Koch/Hofmann/Reese**, s. 139.

³⁶² **Koch/Hofmann/Reese**, s. 63; **Güneş**, Çevre, s. 80; **Kahl/Gärditz**, s. 37; Tanımda ekonomik kalkınma kavramı yerine kalkınma kelimesinin kullanılmasının önemli olduğu, ayrıca büyüme sözcüğünün kullanılmamasının da yerinde olduğu, çünkü büyümenin sayısal göstergelere dayalı ekonomik ağırlıklı bir kavram olduğundan beraberinde mutlaka kalkınmayı getirmediği, zira büyümenin görüldüğü çoğu durumda kalkınma sağlanmadığı, yoksulluk ve eşitsizliklerin sona ermemesinin yanında çevresel bozulmaların da devam ettiği, kalkınmanın ise büyüme dışında sosyal ve kültürel öğeleri de içine alan ve nicelik boyutunun dışında niteliksel göstergelere de önem veren daha kapsamlı bir kavram olduğu hakkında bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 107; Doğal kaynakların uzun vadeli korunmasıyla ilgili olarak sürdürülebilirliğin üç temel ilkesi olduğu; bu bağlamda yenilebilir kaynakların ancak kendilerini yenileyebilecekleri ölçüde kullanılması ve tüketilmesi gerektiği, yenilenemeyen kaynakların yalnızca eş değer ikame yaratıldığı sürece mümkün olduğunca tutumlu ve dikkatli bir şekilde kullanılması gerektiği, çevresel ortamlar ve ekosistemlerin sadece bozunma ve taşıma kapasitelerine karşılık gelen kirleticilerle yüklenebileceği hakkında bkz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 64.

³⁶³ **Yaşamış**, s. 888.

³⁶⁴ **Kaboğlu/Özalp**, s. 45.

³⁶⁵ **Güneş**, Çevre, s. 80.

³⁶⁶ Benzer yönde bkz. **Ertaş**, s. 118.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi açısından önemli bir diğer gelişme 1992 tarihinde Rio’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’dır³⁶⁷. Konferansın bitiminde yayınlanan 27 emredici ilke içerisinde 1, 3, 4, 8, 20, 21, 22 numaralı ilkeler sürdürülebilir kalkınma ilkesine yer vermektedir³⁶⁸.

Rio Bildirgesi’nin 1. maddesinde insanların sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde yer aldığının ifade edilmesi, ilkenin uygulamaya aktarılmasında eylem planı olarak işlev görecektir. Gündem 21 adlı belgenin kabul edilerek Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu’nun kurulması³⁶⁹, gelişme politikalarının sürdürülebilir kalkınmaya dayanması gerekliliğinden açıklıkla bahsedilmesinin yanında konferans temelinde kabul edilen metinlerde sürdürülebilir kalkınma tanımına yer verilmemesi, kavramı bulanıklaştıran ifadelerin kullanılması eleştirilere sebebiyet vermiştir³⁷⁰.

2002 yılında Johannesburg’da düzenlenen Rio +10 Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi sonucunda hazırlanan eylem planında sürdürülebilir kalkınmanın üç ayağının ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve çevrenin korunması arasında bir denge kurulması olduğu belirtilmiştir³⁷¹. Eylem planında yoksulluğun azaltılması, tüketim, doğal kaynaklar, uygulama araçları ve kurumsal çerçeve gibi konular ön plana çıkmıştır³⁷². Daha sonraki dönemde 2012 yılında Rio’da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansında önceki dönemlerin evrensel ölçekli belgelerinde üstlenilen taahhütler ile kabul edilen ilkeler tekrar teyit edilmiş, yapılamayanlar tespit edilmiş, eksik kalan noktalara dair yapılabilecekler tartışılmış³⁷³, ancak sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi kavramlarına sıkça atıf yapılmasına rağmen kavramların içeriğinin doyurucu şekilde doldurulmaması eleştiri konusu yapılmıştır³⁷⁴.

Avrupa Birliği düzeyinde 1993 yılında kabul edilen Beşinci Çevre Eylem Programı’nda sürdürülebilir kalkınmaya yer verilmiş ve 2 Ekim 1997’de imzalanan Amsterdam Antlaşması doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma ilkesinin dikkate alınarak topluluğa tabi vatandaşların ekonomik ve sosyal gelişmelerin teşviki, ekonomik bütünleşme konusunda ilerlemenin diğer alanlardaki ilerlemeler ile paralel yürümesinin güvence altına

³⁶⁷ Koch/Hofmann/Reese, s. 140.

³⁶⁸ Başoğlu, s. 32.

³⁶⁹ Başoğlu, s. 32.

³⁷⁰ Güneş, Çevre, s. 81; Rio Bildirgesi’ndeki eleştirilerin ana sebepleri hakkında bkzn. Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 108-109.

³⁷¹ Başoğlu, s. 33.

³⁷² Güneş, Çevre, s. 81.

³⁷³ Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 111.

³⁷⁴ Güneş, Çevre, s. 81-82.

alınması gerekliliği ön plana çıkmıştır³⁷⁵. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, çevrenin korunmasında köklü değişiklikler yapmaksızın Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarında yer alan hükümleri fazla değişiklikler yapmaksızın kabul etmiştir, sürdürülebilir kalkınma konusundaki anlayış da bu doğrultuda devam etmiştir³⁷⁶. Temel Haklar Şartı'nın 37. maddesi de çevre korumasının sürdürülebilir kalkınma ilkesi gereklerine göre gerçekleştirilmesini öngörmektedir³⁷⁷.

1982 Anayasası'nda sürdürülebilir kalkınma ilkesi hakkında bir hüküm bulunmamaktadır. Nitekim Anayasa m. 166 ve m. 167'de planlama ve ekonomi konusunda getirilen düzenlemelerde dolaylı olarak ilkeye değinildiği görülmektedir. Bununla birlikte Çevre Kanunu'nda daha detaylı hükümler getirilmiştir. ÇK m. 1'de kanunun amacının çevrenin sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasının sağlamak olduğunun hüküm altına alınması buna örnektir. Keza ÇK m. 3-c ve m. 3-d bentlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesine yer verildiği görülmektedir. Doktrinde sürdürülebilir gelişme kavramı yerine sürdürülebilir kalkınma kavramının kullanılması eleştiri konusu yapılmaktadır, kalkınmanın çevre korumacılığının çok daha önünde tutulduğu belirtilmektedir³⁷⁸.

Mevzuatımızda sürdürülebilir gelişme kavramına yer veren başka düzenlemeler bulunmaktadır. 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu m. 1, tarımsal arazilerin çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun şekilde kullanılacağını hüküm altına alır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu m. 3/8, koruma amaçlı imar planları ile kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirliğinin korunması amacı doğrultusunda hazırlanacağını düzenler. 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu m. 1'e göre, çevrenin ve biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması esas alınır³⁷⁹.

³⁷⁵ Güneş, Avrupa Birliği, s. 16.

³⁷⁶ Güneş, Çevre, s. 84; Güneş, Avrupa Birliği, s. 20.

³⁷⁷ https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf, erişim tarihi: 19.10.2021, 19.17; Ayrıca bkz. Koch/Hofmann/Reese, s. 50.

³⁷⁸ Kaboğlu/Özalp, s. 47.

³⁷⁹ Yasa altı düzenleme anlamında önem taşıyan plan yapımına ilişkin hukuki çerçeve ortaya koyan Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 1. Maddesinde yönetmeliğin amaçları arasında koruma-kullanma dengesini sağlama, ülke, bölge ve şehir düzeyinde sürdürülebilir kalkınmaya yer verildiği, yönetmeliğin 4. Maddesinde bütünselik kıyı alanları planlarının sürdürülebilir gelişme ilkesi doğrultusunda kıyı ekosisteminin korunması ve doğal kaynakların kullanımının gözetileceği hakkında bkz. Güneş, Çevre, s. 89.

6-Katılım İlkesi

Çevre hakkının gelecek kuşakların da haklarını ilgilendiren dayanışma hakkı içerisinde yer aldığı ve dünyadaki gelişmelerde devlet ile vatandaşlara ödev ve hak birlikteliğini sağladığı düşünülecek olursa çevre korumasında sadece devletin etkinliğini kabul etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Çevre sorunları kapsamında alınacak önlemlerin etkili şekilde uygulanabilmesi için devlet, kamu kurum ve kuruluşlarının toplum, bireyler ve diğer devletlerle işbirliği önem kazanmaktadır³⁸⁰. Çevre sorunlarıyla mücadelenin sadece böyle bir işbirliğine bağlı kılınması yetersiz kalmaktadır. Zira çevre hakkının devlet ve bireyin birlikte mücadelesini öngören yaklaşımı, çevre sorunlarıyla mücadelede bireyi merkeze alarak tüm vatandaşların çevresel meselelere katılımını sağlamasını zorunlu kılar. Çevresel varlıkların herkese ve gelecek kuşaklara ait olduğu gerçekliği karşısında katılım ilkesi önem kazanmaktadır³⁸¹.

Katılım ilkesi anlamında ilk belirtiler Stockholm Bildirgesi'nde görülebilir. Doğrudan bir tanımlama verilmemesine rağmen çevrenin şimdiki ve gelecek kuşaklar için savunulması ve geliştirilmesi amacının bildirgede güdülmesi, bu kapsamdaki gerekli olanakların önemine işaret eder³⁸². Benzer yönde Dünya Doğa Şartı'nda çevresel meselelerle halkın etkili şekilde katılmasının kolaylaştırılmasını temin etmenin gerekliliği ifade edilmiştir³⁸³.

1992 tarihli Rio Bildirgesi'nin 7, 9, 10, 12, 13 ve 27 numaralı ilkeleri katılım ilkesinden ilk defa söz etmektedir. Bildirgenin 10 numaralı maddesinde, “Çevresel konular en iyi şekilde ve bağlantılı düzeyde ilgili bütün vatandaşların katılımıyla idare edilebilir. Ulusal düzeyde, her bireyin toplumlarındaki zararlı malzeme ve faaliyetler hakkındaki bilgiyi içeren kamu yetkilileri tarafından düzenlenen çevreyle ilgili bilgiye uygun erişime ve karar verme süreçlerine katılma fırsatına sahip olmalıdır. Devletler bilgiyi yaygın bir şekilde kullanılabilir hale getirerek kamu farkındalığı ve katılımı cesaretlendirmeli ve kolaylaştırmalıdır. Yargısal ve idari işlemlere etkili erişim, düzeltme ve tazminat dahil olmak üzere, sağlanmalıdır.” önerisinden hareketle çevresel sorunların tüm vatandaşların katılımıyla çözülebileceği, vatandaşların çevresel bilgilere erişim ve karar verme süreçlerine katılımının öneminden bahsedilmiştir. Bunların haricinde Avrupa Birliği düzeyinde Aarhus Sözleşmesi katılım ilkesi konusundaki önemli bir sözleşmedir.

---

³⁸⁰ Başoğlu, s. 35.

³⁸¹ Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 170-171; Güneş, Çevre, s. 90.

³⁸² Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 167.

³⁸³ Güneş, Çevre, s. 91- 92.

Katılım ilkesi konusunda yapılan tanımlamalara bakıldığında çevre hakkının devlet ve vatandaş temelinde getirilen ödev ve hak işlevinin yerine getirilebilmesi için kişilerin çevreyle ilgili faaliyet veya konulardan haberdar olmasını gerektirir. Çevresel bilgi edinme hakkının tanınması, çevre hakkının hayat bulabilmesi için bir ön koşul olarak karşımıza çıkar. Çevresel bilgilere erişim hakkı, sadece bu bilgileri elde etmenin yanı sıra söz konusu bilgilerin yer aldığı belgelere erişilmesi hakkını da içine alır³⁸⁴.

Hukukumuzda 1982 Anayasası m. 56, çevre gelişimi, çevre sağlığı koruması ve çevre kirlenmelerini önlemek konularında devletin ve vatandaşın ödevinin olduğunu düzenlerken bu faaliyetlere vatandaşların katılmasını şart koşmaktadır³⁸⁵. Bu konuda Anayasa m. 74 bir diğer önemli düzenlemedir. Söz konusu maddede, vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancıların kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahip olduğu, kendileriyle ilgili başvuruların sonucu gecikmeksizin, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirileceği, herkesin bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahip olduğu düzenlenmektedir.

Çevre Kanunu m. 3/e; çevre politikalarının oluşturulmasında katılım hakkının esas olduğu; bakanlık ve yerel yönetimlerin meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacaklara katılım ortamını yaratmakla yükümlü olduğunu belirtmiştir. Çevre Kanunu m. 30/2’de her ne kadar 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye dair bilgilere erişim hakkına herkesin sahip olduğundan söz edilmişse de maddede sayılan istisnai durumlarda talebin reddedilebileceğine dair ifade, bilgi edinme hakkını etkisiz kılmaya yol açacak düzeyde çevresel bilgilere erişimi kısıtlamaktadır, bu konuda çalışmamızda yaptığımız açıklamalara atıf yapmakla yetiniyoruz.

Çevresel sorunlara katılım konusundaki bir diğer düzenleme Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği’dir. Yönetmeliğin 9. maddesinde halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile Bakanlıkça belirlenen tarihte, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği Valilikçe belirlenen merkezi bir yer ve saatte Halkın Katılımı Toplantısının düzenleneceği öngörülmektedir. Bu toplantıda; halkın, proje hakkında bilgilendirilmesi, görüş, soru ve

---

³⁸⁴ Güneş, Çevre, s. 93

³⁸⁵ Başoğlu, s. 36; Güneş, Çevre, s. 93 - 94.

önerilerinin alınmasının sağlanacağı, başkanın katılımcılardan görüşlerini yazılı olarak vermelerini isteyebileceği düzenlenmiştir³⁸⁶.

7-Bütünleşme İlkesi

Sağlıklı ve nitelikli bir çevrede, gelecek kuşakların haklarını tehlikeye atmaksızın yaşayabilme ve çevre hakkının birbirinden farklı öğelerle birlikte bir bütün içerisinde birleştirilmesi, bütünleşme ilkesinin varlığını gerektirir³⁸⁷. Bütünleşme ilkesi, çevre korumasının kamu politikalarıyla bütünlüklü bir yaklaşım olan dış bütünleşme doğrultusunda uygulanması ile çevre hukuku kapsamındaki tüm çevresel öğelerin bütüncül şekilde korunmasına dayalı olarak mevzuat ve faaliyetlerin birleştirilmesi yönünde³⁸⁸ iç bütünleşmeye dayanmaktadır³⁸⁹.

Dış bütünleşme doğrultusunda konuya baktığımızda sanayi, turizm, ulaşım, enerji gibi sektörlerin politikalarının çevreyle uyumlu olması gerektiği, birlikte bütünlüklü bir yaklaşım sergilenmesi zarureti ön plana çıkar. Bu durum aslında yarının dünyasının, yani gelecek kuşakların çevre hakkı konusundaki menfaatlerini koruma ile çevrenin korunması gereken bir değer olduğu fikrine paralellik göstermektedir. Zira çevre gibi kompleks bir yapının korunması sadece belli başlı düzlemlerde hukuksal sorumluluğa tabi tutulması çevre korumasının niteliğine uygun düşmez.

İç bütünleşme anlamında su, hava, toprak, flora, fauna, iklim, atmosfer gibi karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan unsurlardan birinde meydana gelen bozulmanın diğer unsurları da olumsuz etkilediğinin kabulü, sadece belli çevre öğeleri üzerindeki sınırlı korumacı yaklaşımı dışlamaktadır³⁹⁰. Dolayısıyla çevresel sorumluluk kapsamında mevzuatı düzenleme çalışmalarının de bu kapsamda bütünlüklü bir yaklaşım içerisinde ele alınması gerekmektedir³⁹¹. Çevre korumasına dair hükümlerin farklı kanunlarda dağınık şekilde yer alması amaçlanan hukuki korumayı sağlamakta zorluk yaratacağından hepsinin tek bir kanunda toplanması daha bütünlüklü yaklaşımların sergilenmesini mümkün kılar.

³⁸⁶ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkzn. **Güneş**, Çevre, s. 95 vd; Katılım hakkı konusunda Türkiye'nin aslında iyi bir örnek oluşturmadığı yönünde bkzn. **Kaboğlu/Özalp**, s. 146-148.

³⁸⁷ **Turgut, Nühket**, “Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri” (Temel Kavramlar), Çevre Hukuku Sempozyumu, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s. 27; **Baçoğlu**, s. 34; **Güneş**, Çevre, s. 98, **Kahl/Gärditz**, s. 106.

³⁸⁸ **Turgut**, Temel Kavramlar, s. 27.

³⁸⁹ **Baçoğlu**, s. 34; **Güneş**, Çevre, s. 98-100.

³⁹⁰ **Güneş**, Çevre, s. 100.

³⁹¹ **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 129; **Turgut**, Temel Kavramlar, s. 27.

1987 tarihli Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarına giren bütünleşme ilkesi³⁹², Avrupa Birliği nezdinde ABİA m. 11 ile ifade edilmiştir³⁹³. İlkenin, “çevrenin korunması gereklilikleri, özellikle sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlamak amacıyla Birlik politika ve tedbirlerinin belirlenmesi ve uygulanmasıyla bütünleştirilmelidir.” şeklinde ifade edilmesi aslında ilkenin dış bütünleşme yönüne vurgu yapmaktadır³⁹⁴. İlkenin ABİA m. 11'deki ifade ediliş şekline baktığımızda vurgu yapıldığını gördüğümüz Avrupa Birliği politika ve tedbirlerinin bütünlüklü bir yaklaşım içerisinde bütünleşme ilkesinin uygulanması, sürdürülebilir kalkınmanın ön plana çıkarılmasını hedeflemekte olup bu doğrultuda bütünleşme ilkesinin uygulanabilmesi için sürdürülebilir kalkınma ilkesinin önemli bir araç olduğu ifade edilmektedir³⁹⁵, ki bu durum çevre korumasının çok yönlülüğüne işaret etmektedir.

Türkiye'de gerek iç bütünleşme gerekse de dış bütünleşme konusunda Çevre Kanunu'nda bir hüküm bulunmamaktadır³⁹⁶. Bütünleşme ilkesi kapsamında etkin bir çevre korumasının sağlanabilmesi için Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin mevzuat ile uyumlaştırılması ve çevre koruması konusunda idari, cezai ve hukuki düzenlemelerin arasında uyum sağlanması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir³⁹⁷.

³⁹² Güneş, Avrupa Birliği, s. 131; Güneş, Çevre, s. 99.

³⁹³ Konuyla ilgili olarak bkz. Kahl/Gärditz, s. 36.

³⁹⁴ Güneş, Avrupa Birliği, s. 132.

³⁹⁵ Güneş, Avrupa Birliği, s. 131.

³⁹⁶ Çevre Kanunu'nda yapılan 2006 yılı değişikliğiyle birlikte sürdürülebilir kalkınma ilkesine yer verilmesinin bütünleşme ilkesi açısından önem arz ettiği yönünde bkz. Güneş, Çevre, s. 103.

³⁹⁷ Başoğlu, s. 35.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜRÜNLERİN ÇEVREYE VERDİĞİ ZARARLARDAN KAYNAKLANAN HUKUKİ SORUMLULUĞUN NİTELİĞİ VE HUKUKİ SORUMLULUĞUN ŞARTLARI

A- Genel Olarak

Çalışmamızın bu kısmında, ürünlerin çevreye verdiği zararlardan kaynaklanan hukuki sorumluluğun niteliği konusundaki açıklamalarımızı yapmadan önce genel hatlarıyla sorumluluk hukukunun dayandığı esasları kısaca açıklamaya çalışacağız. Sonrasında Çevre Kanunu ile Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu doğrultusunda sorumluluğun dayandığı esasları açıkladıktan sonra çalışmamız açısından önemli olan ürünlerin çevreye verdiği zararlardan kaynaklanan hukuki sorumluluğun niteliğini ile hukuki sorumluluğun şartlarını açıklamaya çalışacağız.

B-Sorumluluk Hukukunun Dayandığı Esaslar

1-Genel Olarak

Hukumumuzda genel kural olarak bir kimsenin hukuka aykırı bir fiille başkasına verdiği zarardan sorumlu tutulabilmesi için kusurun varlığı gerekmektedir³⁹⁸. Söz konusu kişinin zararın tazmininden sorumlu olabilmesi için o kişinin hukuken kınanmayı gerektiren bir davranışta bulunmuş olması gerekir, yani eylemin hukuka aykırılığı gerekir³⁹⁹. Dolayısıyla sorumluluk hukukunun temelinde neminem laedere (hukuka aykırı olarak kimseye zarar

³⁹⁸ **Güdük, Zeynep**, “Türk Mevzuatında Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, TBBD, S. 130, Mayıs – Haziran 2017, s. 190; **Başoğlu, Başak**, “Sözleşme Dışı Kusursuz Sorumluluk Hukuku ve Özellikle Tehlike Sorumluluğuna İlişkin Değerlendirmeler”(Kusursuz Sorumluluk), İNÜHFD, C. 6, S. 2, Y. 2015, s. 31.

³⁹⁹ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 2; Hukuka aykırılıkla kusur arasındaki ilişkide hukuk düzeninin işlenen bir fiilin kendisini, yani dış aleme yansıyan görünüşünün beğenilmediği ve kötü gözle görüldüğü takdirde hukuka aykırılık olduğu, bu fiilin psikolojik etkenlerini beğenmeyip kötü gözle görüldüğü takdirde ise kusur olduğu, sorumluluk için fiilin hukuka aykırılığının yetmediği, kural olarak failin kusurlu olması gerektiği hakkında bkz. **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 664; Kusur ile hata kavramlarının günlük dilde eş anlamda kullanılabilirdiği, hukukta bu iki kavramın anlamlarının farklı olduğu, hukukta hatanın teknik anlamda irade bozukluğu hallerinden birisi olduğu, irade bozukluğu olarak hatanın sözleşmenin geçersizliğine yol açması için hataya düşenin kusuruna dayanmanın gerekmediği, hataya düşenin kusurlu bulması sözleşmeyi iptal etmesi halinde bu durumun ancak sorumluluğu açısından önem taşıdığı, kusurun ise irade bozukluğu ile değil sorumlulukla ilgili bir kavram olduğu, gerek haksız fiillerde gerekse sözleşmeye aykırılıkta doğan zarardan sorumluluk için kişinin hatasının değil kusurunun arandığı hususunda bkz. **Kılıçoğlu, Ahmet M.**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 26. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara 2022, s. 407 - 408.

vermeme) ilkesi yer alıyor olup birine zarar verildiği hallerde ve o kişi bahsini ettiğimiz üzere kusurluysa zararın zarar görenden zarar verene aktarılması yoluna başvurulur, yani zararı veren söz konusu zararı tazmin etmekle yükümlü tutulur⁴⁰⁰, bu durum sorumluluk hukukunun temel bir ilkesi olan nulla indemnitas sine culpa (kusursuz tazminat olmaz) ilkesinin bir gereğidir⁴⁰¹.

TBK m. 49'da yansımasını bulan bu genel kural uyarınca, bir kimse kusurlu ve hukuka aykırı fiile başkasına zarar verirse söz konusu zararı gidermekle yükümlü olup klasik sorumluluk hukukunda sorumluluğun mevcut olabilmesi için kusur, hukuka aykırılık, zarar ve zarar ile zarara sebebiyet veren olay arasında uygun nedensellik bağı şartlarının varlığı aranır.

TBK m. 49 gereği haksız fiil sorumluluğu kural olarak kusur esasına dayanır ve bir kişi kendisinden beklenen gerekli özenli davranışı göstermeksizin zarara sebebiyet verirse tazminle sorumlu tutulur⁴⁰². Yani bir kişi gerekli özeni göstererek hareket etmesine rağmen bir zarara sebebiyet verirse tazminatla sorumlu tutulmaz. Bu durumda zarara zarar gören katlanmalıdır. Buna “Casum sentit dominus”, yani beklenmedik halden doğan zarara zarar gören katlanır ilkesi denmektedir⁴⁰³. Kusur sorumluluğunda kusurun olumlu ve olumsuz yönü bulunmakta olup kusurun olumlu yönü sorumluluğun kurucu unsuru olarak karşımıza çıkmasında yatar. Kusurun olumsuz yönünde ise kusurun mevcut olmadığı hallerde sorumluluğun bulunmadığı anlamı ortaya çıkar⁴⁰⁴.

Kimi istisnai hallerde kusur şartı aranmaksızın, hatta kimi vakitlerde zarar veya hukuka aykırılık unsurları da bulunmaksızın sorumluluğun doğması söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan hukukumuzda kusur sorumluluğu yanında kusursuz sorumluluk, hukuka uygun müdahaleden doğan sorumluluk veya fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesine dayalı sorumluluk halleri de söz konusu olmaktadır⁴⁰⁵.

---

⁴⁰⁰ Kusurun sorumluluk doğurucu fonksiyona sahip olduğu hakkında bkz. **Antalya**, s. 68.

⁴⁰¹ **Baçoğlu**, s. 143.

⁴⁰² **İmre, Zahit**, Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri (Hukuki Mesuliyet), İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1949, s. 1483; **İmre, Zahit**, “Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerine Bazı Düşünceler”, İÜHFM Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan, Cilt 45, Sayı 1-4, İstanbul, 1979-1981, s. 403; **Kılıçoğlu**, s. 408; **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 2; **Oftinger, Karl/Stark, W. Emil**, Schweizerisches Haftpflichtrecht, Allgemeiner Teil, Band I, 5. Auflage, Zürich 1995(Oftinger/Stark, I), s. 44; **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 46; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 640; **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 32.

⁴⁰³ **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 32; **Eren**, s. 653.

⁴⁰⁴ **Eren**, s. 565.

⁴⁰⁵ **Baçoğlu**, s. 144; Mehaz İsviçre ve Türk hukukunda ağırlıklı olarak kusur sorumluluğu ve kusursuz sorumluluk olmak üzere ikiye ayrıldığı, ancak gerek çevre zararlarından sorumluluk konusu açısından özel bir öneme sahip olması gerekse de TMK m. 730/2’de ve TBK m. 64/2’de yasal bir temele yanamış olması itibariyle fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesine dayalı sorumluluğun da bu ayırımıda yer bulması gerektiği hakkında bkz.

Böyle bir ayrıma gidilmesinin sebebi, salt kusur ilkesine dayalı bir kusur sorumluluğunun toplumun geneline yayılmış ve toplumsal bir öneme sahip bazı durumlarda adil çözümler sunamama halidir⁴⁰⁶.

Kusur ilkesinin yetersiz kaldığı durumlarda kusur ilkesinden ayrılarak kişilerin kusur aranmaksızın sebep oldukları zarara katlanmalarını öngören yukarıda bahsi geçen kimi kusursuz sorumluluk düzenlemelerinin yapılması mümkündür. Kusursuz sorumluluk hallerinde genel anlamda sorumluluğu kuran unsur olan kusur yerine özel olarak öngörülen bir olaya bağlanılır. Buna sebep sorumluluğu veya objektif sorumluluk adı verilmektedir⁴⁰⁷.

Bununla birlikte kusursuz sorumluluk hallerinin kabul edilebilmesi için tek başına sebep olma esasının varlığı yetmez⁴⁰⁸. Kusur ilkesinden ayrılmaya neden ihtiyaç duyulduğuna ilişkin bazı gerekçelerle temellendirilmedikçe istisnai şekilde düzenlenmiş kusursuz sorumluluk düzenlemelerine yönelme hukuken kabul görmez⁴⁰⁹. Buna göre, başkaları için tehlikeli bir faaliyet yürütenlerin söz konusu tehlikeli faaliyet nedeniyle meydana gelen zararlardan kusurları olmaksızın sorumlu olmaları tehlike esasına dayanır⁴¹⁰. Zira söz konusu tehlikeli faaliyetin kendi hakimiyet alanlarında bulunması, üstelik bu tehlikeli faaliyetin konu edildiği mallardan veya faaliyetlerden zarara sebebiyet verenin yararlanması⁴¹¹, hakimiyet ve yararlanma esaslarına göre ifade edilmektedir. Örneğin motorlu taşıt kullanıcısının yaptığı faaliyet özü itibarıyla tehlikeli bir faaliyete işaret ederek tehlike esasına dayandığı gibi, motorlu taşıtı kullananın söz konusu taşıtı hakimiyetinde bulundurması ve bundan yararlanması hakimiyet ve yararlanma esaslarını gündeme getirmektedir⁴¹².

Ayrıca kusursuz sorumluluk hallerinin öngörülmesi zarar veren ile zarar görenin ekonomik durumlarının karşılaştırılması sonucunda zarar verenin hakkaniyet düşüncesiyle zararı tazmin etmesi fikri de bulunmaktadır, buna hakkaniyet esası denmektedir⁴¹³.

Baçoğlu, s. 144, dipn. 542; Eren, s. 555; Benzer yönde bkz. **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 8; **Uluslan, İlhan**, Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, 2. Bası, İstanbul 2012, s. 8 vd.

⁴⁰⁶ **İmre**, s. 402, **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 10; **Tiftik**, s. 11.

⁴⁰⁷ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 3; **Baçoğlu**, s. 146; **Büyüksağış, Erdem**, “Tehlike Esasına Dayanan Genel Sorumluluk Kuralı Üzerine Eleştirel Değerlendirmeler”, DEÜHFD, C. 8, S. 1, İzmir 2006, s. 2; **Eren**, s. 558; **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 8.

⁴⁰⁸ **Güdük**, s. 190; **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 33.

⁴⁰⁹ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 3; **Baçoğlu**, s. 146; **Tandoğan**, Hukuki Mesuliyet, s. 8.

⁴¹⁰ **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 33.

⁴¹¹ **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 93.

⁴¹² **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 4; **Baçoğlu**, s. 146; **Tandoğan**, Hukuki Mesuliyet, s. 93 – 94; **İmre**, s. 1508; **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 33.

⁴¹³ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 3-4; **Tandoğan**, Hukuki Mesuliyet, s. 94; **Baçoğlu**, s. 146 – 147; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp**, s. 673 vd.; **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 33.

Sayıdığımız hallerin hepsinde bir kimsenin başkasına zarar vermesi durumunda kusur ilkesi aranmaksızın hukuka aykırılık unsuru gözetilerek bireylerin uğradığı zararların karşılanması amaçlanmıştır⁴¹⁴. Ancak kimi hallerde hukuka aykırılık unsuru olmamasına rağmen, yani hukuk düzeninin tanımladığı sınırlar içerisinde bireyler haklarını kullanırken meydana gelen bazı zarar verici hallerde zarara katlanacak kişiye bir fedakarlık yükletilmektedir ve bu çerçevede zarara uğrayan kişinin mağduriyetinin giderilmesi fedakarlığın denkleştirilmesi esasına dayanır⁴¹⁵.

Yukarıda kısaca açıklamasını yaptığımız esaslar, kusur ilkesinden neden sapıldığını ifade etmeye yaramaktadır. Sorumluluk hukukunda kuralın kusur sorumluluğu olmasının yanında kanunla yapılan kusursuz sorumluluk düzenlemelerinde, sebep olma esasından başka, bahsi geçen tehlike esası, kontrol ve yararlanma alanı esası, hakkaniyet esası ve fedakarlığın denkleştirilmesi esası yeterli gerekçeyi oluşturmaktadır. Bu esaslardan en az birini bünyesinde barındıran kusursuz sorumluluk hallerinde, ön plana çıkan unsur sorumluluğun türü bakımından belirleyici etken meydana getirir⁴¹⁶. Yani kusursuz sorumluluk hallerinin her birinde farklı tür sorumluluk esasları bulunmakla birlikte bunlardan biri ya da birkaçı diğerlerine göre daha fazla ön plana çıkarak düzenleme altına alınan kusursuz sorumluluk hallerinin karakteristik özelliklerini belirlerler⁴¹⁷. Örneğin istihdam edenin sorumluluğu ve yapı maliki sorumluluğunda sebep olma, tehlike, hakimiyet ve yararlanma esaslarından hakimiyet ve yararlanma ön plana çıkıyor olup motorlu taşıt işletenin sorumluluğunda tehlike esası ön plana çıkmaktadır, bu da bahsi geçen sorumluluk hallerine bağlanan hukuki sonuçların ağırlığını değiştirmektedir⁴¹⁸.

---

⁴¹⁴ Genel olarak kusursuz sorumluluk hallerinde kusurlu olduğuna dair ifadelerin bir anlamı olmadığına dair bkz. **Esser/Weyers**, s. 637.

⁴¹⁵ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 5; **Uluslan**, s. 8 vd; **Eren**, s. 580 vd.; **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 34.

⁴¹⁶ Sorumluluğun belirleyici özelliğinin hasara sebebiyet veren nedensel süreçlerin dikkate alınmasıyla anlaşılabilceği hakkında bkz. **Esser/Weyers**, s. 640.

⁴¹⁷ **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 34.

⁴¹⁸ **Baçoğlu**, s. 147; Sorumluluk türleri ile sorumluluk esaslarının birbirinden farklı kavramlar oldukları, öğretide sorumluluğun dayandığı esaslar ile sorumluluk türlerini birlikte ayırmalara tabi tutan yazarların bulunduğu, bu yaklaşımın isabetli olmadığı, zira kuraldan ayrılarak yeni bir kusursuz sorumluluk türü yaratmak için birden fazla esas veya gerekçe gerektiği, buna karşılık sorumluluk esaslarını sorumluluk türü olarak değerlendirmenin tek bir esasın varlığının aynı zamanda bir sorumluluk türü oluşturmaya yeteceğini kabul etmek anlamına geleceği hakkında bkz. **Baçoğlu**, s. 147.

2-Genel Olarak Kusursuz Sorumluluk Halleri

TBK sisteminde kusursuz sorumluluk türleri, hakkaniyet sorumluluğu, özen sorumluluğu ve tehlike sorumluluğu olmak üzere üçe ayrılmaktadır⁴¹⁹.

a-Hakkaniyet Sorumluluğu

TMK m. 15 gereği ayırt etme gücü bulunmayanların kanundaki istisnalar haricinde fiillerine hukuki sonuçlar bağlanmaz. TMK m. 16/2 ise ayırt etme gücü bulunan küçük ve kısıtlıların işledikleri haksız fiillerden kaynaklanan zararlardan sorumlu olduklarını düzenleme altına alınmıştır. TBK m. 49/1’de de belirtildiği üzere bir kimse hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar verdiği takdirde eğer kusurluysa verdiği zarardan sorumlu olacaktır. Zira kusur sorumluluğunda kusur unsuru kurucu şart olup bunun kanuni istisnalarından biri TBK m. 65’te düzenlenen hakkaniyet sorumluluğu olarak karşımıza çıkar.

TBK m. 65’te düzenlemesini bulan hakkaniyet sorumluluğunda, hâkim, ayırt etme gücü bulunmayan kişinin verdiği zararın, hakkaniyet gerektiriyorsa tamamen veya kısmen giderilmesine karar verebilmektedir⁴²⁰. Bu halin iki şartı bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre ayırt etme gücünün bulunmaması devamlı olmalıdır, eğer kişi geçici olarak ayırt etme gücünü yitirmişse ve bu hale düşmesinde kendi kusuru varsa TBK m. 59 gereği kusur sorumluluğu hükümlerine göre sorumlu kabul edilir. Ayrıca ikinci şart olarak söz konusu fiili işleyen kişinin eğer ayırt etme gücü olsaydı haksız fiilin bütün unsurlarını gerçekleştiriyorsa ayırt etme gücü olmayanın sorumluluğuna gidilmelidir, örneğin kendisine sataşan ayırt etme gücü bulunmayan birilerinin meşru müdafaa için yaptığı eylemler bu kapsamda sorumluluk doğurmaz⁴²¹.

⁴¹⁹ Eren, s. 701; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 671; Başoğlu, s. 149; Antalya, s. 310; Kılıçoğlu, s. 420; Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 37.

⁴²⁰ Eren, s. 701; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 671; Antalya, s. 315; Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 38; Honsell, Heinrich, Schweizerisches Haftpflichtrecht, 4. Neubearbeitete Auflage, Zürich 2005, s. 150

⁴²¹ Tandoğan, Hukuki Mesuliyet, s. 58; Antalya, s. 318; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 200; Eren, s. 693; von Tuhr, Andreas/Hans, Peter, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts Band 1, Lieferung 1, Zürich 1874, Lieferung 2, Zürich 1979, s. 432; Becker, H, Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht, I. Abteilung, Bern 1941, s. 293 vd.; Doktrinde bazı yazarların ve mahkeme kararlarının TBK m. 65 hükmünün ayırt etme gücü bulunmayanların arz ettiği tehlike esasına dayandığını ifade etmesine rağmen bu görüşün isabetli olmadığı, zira ayırt etme gücü bulunmayan herkesin önemli bir tehlike yarattığı ve bu sebeple verdiği zarardan sorumlu olacağı kabul edilmiş olsa idi hakkaniyet şartına gerek olmayacağı, fakat hakkaniyet açısından sorun incelenirken ayırt etme gücünden yoksun failin tehlike yaratmış olup olmadığının da dikkate alınabileceği, fakat TBK m. 65’in ancak hakkaniyet gerektiriyorsa sorumluluğu kabul ettiği, tehlike esasına veya kusursuz sorumluluğa ilişkin diğer esaslara tabi bir sorumluluk için sorumlu kişinin ayırt etme gücüne haiz olup olmadığının önemli olmadığı, bu durumda TBK m. 65’in uygulanmayacağı hakkında bkz. Oğuzman/Öz, C. 2, s. 194; Benzer yönde bkz. Antalya, s. 317.

Hakimin TBK m. 65 kapsamında yapacağı değerlendirmede alacağı en önemli kıstas “hakkaniyetin gerektirmesi” halidir⁴²². Bu kapsamda taraflar arasındaki ekonomik durumların tek başına bir ölçüt teşkil etmeyeceği, ekonomik şartların yanında somut olayın tüm şartlarının göz önüne alınması gerektiği doktrinde ileri sürülmüştür⁴²³.

TBK m. 65 açısından hakkaniyet gerektirmesi halinde ayırt etme gücü bulunmayan sorumluluğuna gidildiğinde hakim tam tazmin konusunda hüküm kurabileceği gibi kısmi zarar giderimine de karar verebilir. Böylelikle kanun koyucunun yararlar açısından denge sağlama amacı güttüğü doktrinde ifade edilmektedir⁴²⁴.

b-Özen Sorumluluğu (Olağan Kusursuz Sorumluluk)

aa-Genel Olarak

Zarar verenin kusuruna dayanmayan özen sorumluluğu (olağan kusursuz sorumluluk), sübjektif değil, objektif bir sorumluluk düzeni getirmektedir⁴²⁵. Sorumluluğun doğumu kusur yerine özel olarak öngörülmüş bir olguya bağlanmış olup bu olgu tehlike sorumluluğundaki gibi belirli bir tesis, işletme veya faaliyetten kaynaklanan özel ve tipik bir tehlike değildir⁴²⁶. Kendi içerisinde ikiye ayrılan özen sorumluluğu, olağan özen sorumluluğu ve ağırlaştırılmış özen sorumluluğu şeklinde bir ayrıma tabi tutulmaktadır⁴²⁷. Doktrinde özen sorumluluğuyla ilgili olarak kimi yazarlarca objektif sorumluluk terimi kullanılmakta olup⁴²⁸ biz ise çalışmamızda olağan özen sorumluluğu ve ağırlaştırılmış özen sorumluluğu terimlerini kullanacağız⁴²⁹.

bb-Olağan Özen Sorumluluğu

Kanunda öngörülen olağan özen sorumluluğuna aykırılık hallerinin gerçekleşmesi, olağan objektif sorumluluğun kurucu unsurunu meydana getirmektedir, temel olarak sorumlu kişinin belirli bir kişi veya kişiler ya da bir şey üzerinde haiz olduğu egemenlikten

⁴²² Oğuzman/Öz, C. 2, s. 202.

⁴²³ Antalya, s. 320; Oftinger, Karl/Stark, Emil W., Schweizerisches Haftpflichtrecht Band II, Besonderer Teil, Band II/1, 4.Auflage, Zürich 1987 (Oftinger/Stark, II), s. 2-3; Rey, Heinz, Ausservertragliches Haftpflichtrecht, Zürich 2003, N. 814; Karşıt yönde bkz. Eren, s. 702; Kılıçoğlu, s. 425-426.

⁴²⁴ Kılıçoğlu, s. 423.

⁴²⁵ Başoğlu, s. 149; Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 38.

⁴²⁶ Eren, s. 705; Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 38; Rey, N. 880.

⁴²⁷ Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 38; Eren, s. 705.

⁴²⁸ Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 38 – 39; Başoğlu, s. 149; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 148; Antalya, s. 323.

⁴²⁹ Konuyla ilgili olarak bkz. Eren, s. 571.

kaynaklanan özen görevinin yerine getirilmemesiyle sorumluluk doğar⁴³⁰. Bununla birlikte burada kusur sorumluluğundan da tamamen ayrılma söz konusu değildir. Olağan özen sorumluluğunda sorumluya yüklenen dikkat ve özen gösterme yükümlülüğüne riayet etmeme, temelinde hukuk düzeni içerisinde kınanmayı gerektirir bir davranıştır, ancak burada kusurun objektifleştirilmesi söz konusudur, yani ortalama bir vatandaş profilinin gösterebileceği dikkat ve özenin gösterilmesi halinde zararın ortaya çıkmayacağı karine olarak kabul edildiğinden sorumlu tutulan kişinin özen yükümlülüğünü gereği gibi yerine getirmesi halinde bile zararın gerçekleşeceği ispat ederse sorumlu tutulan şahıs, sorumluluktan kurtulmaktadır⁴³¹. Yani sorumlu tutulan şahıs, genel ispat kurallarından farklı şekilde, kusursuz olduğunu ispatlayarak sorumluluktan kurtulmaktadır, zarara uğradığını iddia edenin karşı tarafın zarar verici davranışta bulunmuş olanın kusurlu ya da kusursuz olduğunu ispatlamasına gerek yoktur⁴³².

TBK m. 66 istihdam edenin sorumluluğu, TBK m. 67 hayvan bulunduranın sorumluluğu, TMK m. 369 ev başkanının sorumluluğu olağan özen sorumluluğu örnekleri arasında sayılabilir.

cc-Ağırlaştırılmış Özen Sorumluluğu

Sorumlu şahsa kurtuluş kanıtı getirme gibi bir imkan sunmayan, sorumluluktan kurtulmanın tek çaresinin nedensellik bağıını kesen sebeplerin varlığını ispat etmek olduğu daha katı objektif sorumluluk rejimi, ağırlaştırılmış özen sorumluluğudur⁴³³. Böyle bir yaklaşımın sebebi, kanun koyucunun bu sorumluluk sebeplerinin sebep sorumluluğu ile tehlike sorumluluğu arasında bir yerde görmesinden kaynaklanmaktadır⁴³⁴. Sebep olma, hakimiyet ve yararlanma esaslarının yanında tehlike esasını da bünyesinde barındırarak karma bir sorumluluk rejimi meydana getiren ağırlaştırılmış özen sorumluluğunda, tehlike esası ciddi anlamda ön plana çıkmaksızın diğer esaslarla birlikte varlık göstermektedir⁴³⁵.

⁴³⁰ **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 39; **Eren**, s. 704; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp**, s. 671 – 672; **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 148; **Antalya**, s. 323; **Kılıçoğlu**, s. 416 – 417; **Kırca**, s. 118.

⁴³¹ **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 39; **Kılıçoğlu**, s. 417; **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 148; **Antalya**, s. 324; **Eren**, s. 704; **Kırca**, s. 118.

⁴³² **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 39.

⁴³³ **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 40; **Baçoğlu**, s. 150; **Eren**, s. 705; **Antalya**, s. 324; von Tuhr/Peter, s. 444; **Guhl/Koller**, Theo Guhl, Das Schweizerische Obligationenrecht, 9. Auflage, bearbeitet von Alfred Koller, Anton K. Schnyder und Jean Nicolas Druey, Zürich 1990, s. 201 – 202.

⁴³⁴ **Antalya**, s. 324.

⁴³⁵ **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 40; **Baçoğlu**, s. 150.

Doktrinde, ağırlaştırılmış özen sorumluluğu hallerinde, sorumluluğun kurucu unsuru olan objektif özen yükümlülüğüne aykırılıkla ilgili tartışmaların olduğu belirtilmektedir⁴³⁶. Bu tür sorumluluk hallerinde, sorumluluk tehlike arz eden olgunun gerçekleşmesine bağlı sonuçlardan ileri gelmektedir. Böyle bir olgunun gerçekleşmemesi adına en fazla özeni gösteren kişi anılan tehlike arz eden olguyu hakimiyetinde bulundurarak bu olgudan yararlanan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kanunun öngördüğü tehlikenin gerçekleşmemesi için yüksek özen gösterme imkanına sahip kişiye sorumluluk isnat edilmektedir. Eğer sorumlu tutulan şahıs göstermesi icap eden yüksek özen yükümlülüğünü yerine getirseydi sorumluluğun meydana gelmeyeceği, zararın doğmayacağı kabul edilmektedir. Bu hususta sıklıkla verilen örnekler arasında ürünlerdeki hata ve yapı malikinin sorumluluğunda yapının yapılışındaki bozukluk ve eksikler gösterilmektedir⁴³⁷.

Yapı malikinin sorumluluğu bakımından öğretide bina ve yapıyı yeni satın alanın eski malik dönemindeki yapı bozuklukları veya bakım eksikliklerinden sorumlu tutulmasını kabul eden bazı görüşler⁴³⁸, yeni malikin herhangi bir yüksek özen yükümlülüğünü yerine getirme sorumluluğunu ihlal etmemesine rağmen sorumlu tutulduğunu göstermektedir.

Ağırlaştırılmış özen sorumluluğu, bu minvalde yüksek özen gösterme sorumluluğuna dayalı, sebep olma, hakimiyet ve yararlanma esaslarının yanında tehlike esaslarını bünyesinde barındıran ve bunlardan birinin ön plana çıkmadığı, ancak zamanla özen yükümlülüğüne aykırılık teşkil eden halleri de içerisine alacak şekilde genişleme göstermiş bir sorumluluk türü olarak tanımlanabilir⁴³⁹.

c-Tehlike Sorumluluğu

Sanayi Devrimi neticesinde⁴⁴⁰ ortaya çıkan büyük iktisadi işletmelerin karşısında bireysel anlamda iyice güçsüz konumda kalan şahısların zarara uğramaları dolayısıyla

⁴³⁶ Başoğlu, s. 151; Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 40.

⁴³⁷ Başoğlu, s. 151; Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 40.

⁴³⁸ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 181.

⁴³⁹ Başoğlu, s. 151; Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 40.

⁴⁴⁰ Yıldırım Akkayan, Ayça, " 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Görünümü Olarak Tehlike Sorumluluğu " İÜHFM, C. LXX, S. 1, s. 204; Tiftik,, s. 12; Ulusan, İlhan, " Tehlike Sorumluluğu Üstüne ", (Tehlike), Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, 1970, Yıl 4, S. 6, s. 30; Saraç, Senem, Türk Borçlar Kanunu'nda Tehlike Sorumluluğu, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2013, s. 14; Çekin, Mesut Serdar, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Madde 71 Çerçevesinde Tehlike Sorumluluğu, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2016, s. 2 vd; Korkusuz, Refik, " Hukukumuzda Tehlike Sorumluluğu Uygulaması ve Yeni Borçlar Kanunu Tasarısındaki Düzenlemesi ", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, 28-29 Mayıs 2009, Ankara 2009, s. 154 - 155; Gerek, Nüvit, " 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda Öngörülen Tehlike Sorumluluğu ", Sicil İş Hukuku Dergisi, Yıl 6, S. 24, Aralık 2011, s. 31.

meydana gelen haksızlıkları gidermek amacıyla Sosyal Devlet ilkesi⁴⁴¹ ile çeşitli çözümler bulunmaya çalışılmasıyla tehlike sorumluluğu ortaya çıkmıştır.

Kusursuz sorumluluğun diğer bir türü olan tehlike sorumluluğunda temelde tehlike esaslı ön plana çıkar, insan ve çevre için önemli ölçüde tehlike arz eden işletmelerin faaliyetlerinden doğan zararlı sonuçların giderilmesi amaçlanır⁴⁴². İşletmeye veya faaliyete özgü kanunla belirlenmiş tipik tehlikenin gerçekleşmesiyle sorumluluk doğar⁴⁴³.

Genel anlamda tehlike kavramı, sosyal hayat içerisinde kimi bireylerin bazı faaliyetleri yürütmeleri, tesisat ya da işletmeleri işletmeleri, nesneleri ellerinde bulundurmaları sebebiyle elde ettikleri menfaatlerin yanında çevreyi ağır zarar tehlikesine maruz bıraktıkları için zararın meydana gelmesi halinde sorumluluğun tehlikeye sebebiyet veren kişiler üzerinde bırakılmasını ifade eder. Sorumlu tutulananların, zararın doğmasını engellemek amacıyla her türlü özeni gösterdiklerini ispat etmeleri halinde dahi sorumluluğun doğması söz konusu olur⁴⁴⁴. Neticede o tehlikeli şeyler üzerinde sağlanan egemenlik sonucu elde edilen nimetlerden sorumlu tutulananlar menfaat elde etmektedirler⁴⁴⁵. Aynı zamanda toplumun söz konusu bazı tehlikeli faaliyetlerin yürütülmesinden, tesisat ya da işletmelerin işletilmesinden menfaat elde ettikleri söylenebilir, zira toplum yaşantısı geliştikçe ve teknik ile modern toplum ilerledikçe ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesi konusunda çeşitlilikler meydana gelmektedir. Dolayısıyla toplum için sağlanan fayda nedeniyle yasaklanamayacak tehlikeli faaliyetler⁴⁴⁶, tesisat ve işletmelerin işletilmesinden, nesnelerin elde tutulmasından sorumlu tutulananlar yanında toplum da faydalanmaktadır, bunların yasaklanması söz konusu olamamaktadır. Nimet külfet dengesi olarak adlandırılan durumda tehlikeli faaliyetin

---

⁴⁴¹ Çekin, s. 15.

⁴⁴² Başoğlu, s. 153; Kırca, s. 118; Başoğlu, Kusursuz Sorumluluk, s. 43 – 44.

⁴⁴³ Eren, s. 770

⁴⁴⁴ Kusura dayanmayan sorumluluk hallerinin ortak özelliklerinden birinin zararın başkasının eyleminden doğmasına rağmen sorumlu kişinin zararın doğmasına katkısının önemli olmadığı hakkında bkz. Tandoğan, Haluk, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku (Sözleşme Dışı Sorumluluk), Turhan Kitapevi, Ankara 1981, s. 11

⁴⁴⁵ Tiftik, s. 6; Saraç, s. 11; Ulsan, İlhan, Özellikle Borçlar Hukuku ve İş Hukuku Açısından İşverenin İşçiyi Gözetme Borcu Bundan Doğan Hukuki Sorumluluğu (Sorumluluk), Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1990, s. 67; Ulsan, Tehlike, s. 37 vd.; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 3; Eren, Fikret, " Türk Borçlar Kanununda Tehlike Sorumluluğu " (Tehlike Sorumluluğu), Türk - İsviçre Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu - 1, Borçlar Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Şubat 2015, s. 14; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıparmak, s. 672; Antalya, s. 451 – 452.

⁴⁴⁶ İmre, Hukuki Mesuliyet, s. 426; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 92.

nimetlerinden yararlananların tehlike sorumluluğunun yol açtığı külfete katlanması gerektiği vurgulanır⁴⁴⁷.

Doktrinde, kusurdan ve özen sorumluluğundan bağımsız olarak tehlikenin gerçekleşmesi halinde sorumluluk doğuran en ağır sorumluluk türü olduğu ifade edilen tehlike sorumluluğunda sorumlunun elindeki tek imkanın nedensellik bağıını kesen sebeplerin varlığını ispatlamak suretiyle sorumluluktan kurtulmak olması, tehlike sorumluluğu ile özen sorumluluğu birbirine benzer kılar, ama tehlike sorumluluğunda ağırlaştırılmış özen sorumluluğundan farklı olarak ağır ve tipik bir tehlikenin varlığı aranır⁴⁴⁸.

Tehlike sorumluluğunun anlattığımız şekilde vuku bulabilmesi için tehlikeli bir faaliyetin yürütülmesi, tesisat ya da işletmelerin işletilmesi, nesnenin elde bulundurulması sonucu ortaya çıkması muhtemel zararın tipik tehlikeye özgü olması gerekir, aksi halde sorumluluğun var olması kabul edilemez⁴⁴⁹. Zira günlük yaşamda pek çok faaliyet, tehlikeli olabilmekte, kişileri zarara sokabilmektedir⁴⁵⁰. Oysa tehlike sorumluluğu anlamında aranılan tipik tehlike, belli bir yoğunluğu aşmıştır. Bu haliyle sıkça veya ağır zararlar vermeye elverişli hale gelerek diğer tehlike riski barındıran öğelerden ayrılmaktadır⁴⁵¹. Klasik haksız fiil sorumluluğu içerisinde hayat bulan " tehlikeyi uzaklaştırma ilkesi " nin yüklediği ödevler gereği sorumluların, meydana verdikleri tehlikeli durumu uzaklaştırmak için genel koruyucu tedbirleri almaları gerekir. Oysa tehlike sorumluluğu içerisinde ne kadar önlem alınırsa alınsın zararın ortaya çıkması riski her zaman söz konusudur, kaçınılmaz zararlara sebebiyet verilebilmektedir, bu da tehlike sorumluluğunun baz aldığı tehlike kavramına delalet eder⁴⁵².

Tipik tehlike, elbette yukarıda belirttiğimiz kaçınılmazlık öğelerinden ayrı bir durum oluşturur. Tipik tehlike nedeniyle sorumluluğun doğabilmesi, sorumluluğun bağlandığı tehlikeli faaliyetin yürütülmesi, tesisat ya da işletmelerin işletilmesi, nesnenin elde

⁴⁴⁷ Bu durum, doktrinde menfaat esası olarak kabul edilmekte olup tehlike sorumluluğuna kaynaklık eden esaslardan biridir. Bknz. **Saraç**, s. 20; **Tiftik**, s. 17; **Ulusan**, Tehlike, s. 33 - 34; **İmre**, Hukuki Mesuliyet, s. 424 - 426; **Korkusuz**, s. 153 - 154; **Özel, Çağlar/Keleş, Adem**, " Tehlike Sorumluluğu ve Türk Borçlar Kanununun 71. Maddesi Üzerine Düşünceler ", Prof. Dr. M. İlhan Ulusan'a Armağan, Cilt II, Seçkin Yayıncılık, İKÜHFD, C. 15, S. 2, İstanbul, Temmuz 2018, s. 351; **Yücel, Özge**, " Türk Borçlar Hukukunda İzin Verilen Riskten Doğan Genel Tehlike Sorumluluğu ", BATİDER, C. XXX, S. 3, 2014, s. 182; **Yavuz**, s. 37; **Yücel, Özge**, Türk Borçlar Kanununa Göre Genel Tehlike Sorumluluğu (Tehlike Sorumluluğu), Birinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ağustos 2014, s. 46 - 47.

⁴⁴⁸ **Eren**, s. 770; **Baçoğlu**, s. 154; **Baçoğlu**, Kusursuz Sorumluluk, s. 44 - 45.

⁴⁴⁹ **Tiftik**, s. 23; **Özel/Keleş**, s. 350; **Antalya, Gökhan**, " Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler "(Sorumluluk Hukuku) , MÜHFAD, C. 14, S. 4, 2008, s. 72; **İmre**, Hukuki Mesuliyet, s. 427; **Tandoğan**, Sözleşme Dışı Sorumluluk, s. 27.

⁴⁵⁰ **Ulusan**, Tehlike, s. 38; **Çekin**, s. 36.

⁴⁵¹ **İmre**, Hukuki Mesuliyet, s. 429 - 430; **Özel/Keleş**, s. 350.

⁴⁵² **Tiftik**, s. 19.

bulundurulması sonucuna kanunlarla hasredilmiş özel bir tehlike halinin gerçekleşmesine bağlıdır. Örneğin motorlu araç işletilmesinden doğan zararlarda sorumluluğun motorlu araç işletilmesinden kaynaklandığına karine gözüyle bakılır⁴⁵³ ve zarara sebebiyet veren, kusursuz sorumluluk çerçevesinde sorumlu tutulur. Burada daha önce bahsettiğimiz üzere nedensellik bağıni kesen sebeplerin varlığı halinde sorumluluktan kurtulmak mümkündür⁴⁵⁴.

TBK m. 71, "... bir işletmenin faaliyeti..." sonucu zarar doğması neticesinde tehlike sorumluluğunun varlığını kabul etmiştir. İşletmenin önemli ölçüde tehlike arz eden işletme olması yanında zararın da önemli ölçüde tehlike arz eden işletme faaliyetine özgü tipik zarar olması gerekmektedir. Bu bakımdan sorumluluk, tehlikeli faaliyette bulunan işletme sahibi ile işletene yüklenmektedir.

Tehlike sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için öncelikle bir işletme faaliyetinin mevcudiyeti gerekir. Bu durumda birebir insan faaliyetlerinden zararların doğması halinde tehlike sorumluluğunun gündeme gelmeyeceğini belirtebiliriz.

Doktrinde işletmelerin, mal ve hizmet üreten, toplum ihtiyaçlarını karşılayan sosyal ve ekonomik birimler olarak örgütlendikleri belirtilmektedir⁴⁵⁵. Ancak hukuken TBK m. 71'de kast edilen işletme kavramından ne anlaşılması gerektiği net değildir. Öncelikle işletmeler günümüzde mal ve hizmet üreterek toplumun ihtiyaçlarını karşılarken ekonomik bir menfaat elde etmektedirler. TTK m. 11 kapsamında ticari işletme ise, "*esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir.*"

TTK m. 11 hükmünden görüleceği üzere devamlı ve bağımsız şekilde faaliyet göstererek belli bir düzeyde gelir yani menfaat elde etmeyi amaç edinmiş işletmeler, ticari işletmeler olarak kabul edilmektedir⁴⁵⁶. TTK m. 11 düzenlenmesi tek başına TBK m. 71 anlamında işletme kavramını tanımlamaya yetmez. Keza işletme kavramından sadece ticari işletmelerin değil ticari olmayan işletmelerin, esnaf işletmelerinin de anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir⁴⁵⁷. Doktrindeki bir görüşe göre ise işletme kavramı gelir elde etme

⁴⁵³ Yılmaz, s. 559.

⁴⁵⁴ Tiftik, s. 23.

⁴⁵⁵ Saraç, s. 29; Ünlütepe, Mustafa, "Organizasyon Sorumluluğu (TBK m. 66/3) ve Tehlike Sorumluluğu (TBK m. 71) İlişkisinin Değerlendirilmesi", Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, S. 2, 2017, s. 5 - 6.

⁴⁵⁶ Ticari işletmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arkan, Sabih, Ticari İşletme Hukuku, Gözden Geçirilmiş On Dokuzuncu Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Aralık 2014, s. 25 vd.

⁴⁵⁷ Kılıçoğlu, s. 472-473; Yıldırım Akkayan, Ayça, " 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Görünümü Olarak Tehlike Sorumluluğu " İÜHFM, C. LXX, S. 1, s. 208, dipn. 14.

amacıyla bağımsız ve sürekli olarak faaliyet gösteren birim olarak kabul edilmekte olup iktisadi amaca hizmet etmeyen işletmeler, bu kapsama alınmamaktadır⁴⁵⁸. Bir diğer görüş, TBK m. 71 hükmü, kaynak İsviçre tasarısından esinlendiği için faaliyet kavramını esas aldığı, kanun koyucunun işletme faaliyeti kavramı ile sınırlamaya gitmesinin bilinçli olmadığını ileri sürmektedir⁴⁵⁹. Burada önemli olan kar gütmeye gayesi olmasa dahi örgütsel yapı içerisinde faaliyet göstermek olacaktır, iktisadi amaca hizmet etmese de bir menfaat elde etme hususu aranmalıdır⁴⁶⁰.

O halde doktrinde hakim olan görüş çerçevesinde söyleyebiliriz ki işletme kavramı içerisinde esnaf işletmeleri ve ticari işletmeler ile kamu tüzel kişilerine ait işletmeler ayrışma tabii olmaksızın birlikte yer alabileceklerdir⁴⁶¹. Faaliyet anlamında göz önüne alınması gereken husus, kar gütmeye gayesi olmasa bile örgütsel yapı içerisinde yani birden fazla insanın bir araya gelerek vücuda getireceği topluluk, teşkilat içerisinde, belli bir menfaat elde etmeye yönelik faaliyet göstermek olacaktır. O halde tüzel kişiler ya da gerçek kişiler ayrımı olmaksızın belirttiğimiz kıstaslar çerçevesinde bir işletmenin vücuda gelmesi gerekmektedir. Doktrinde esnaf işletmesi, ticari işletme ya da bir tüzel kişi bünyesinde meydana gelmiş bir işletme olmasa dahi birden fazla kişinin bir araya gelmesiyle dahi oluşturulacak kişi topluluklarının faaliyetleri önemli ölçüde tehlike arz ediyorsa, tehlike sorumluluğunun doğması gerektiği belirtilmektedir⁴⁶². Bununla birlikte TTK m. 11 anlamında aranan devamlılık unsurunun TBK m. 71'de ayrıca arandığını düşünmemekteyiz, dolayısıyla ister tek seferlik saptadığımız anlamda bir işletme faaliyeti olsun, isterse de devamlı olsun TBK m. 71 şartlarının olduğu ölçüde tehlike sorumluluğu mevcut olacaktır⁴⁶³.

TBK m. 71'de bahsi geçen işletme kavramına, şartlarını sağlamak kaydıyla esnaf işletmeleri, ticari işletmeler, anlattığımız kıstaslar dahilinde kişi toplulukları girecektir. Burada şu ayrışma özellikle dikkat edilmelidir, sadece hobi kapsamında icra edilecek bir faaliyet, saptadığımız işletme kavramı çerçevesinde gerçekleşse dahi TBK m. 71 uygulamasını gündeme gelecektir, zira en asgari düzeylerde dahi olsa bir organizasyon çerçevesinde faaliyet yürütülmektedir⁴⁶⁴.

---

⁴⁵⁸ Kılıçoğlu, s. 472; Akkayan Yıldırım, s. 208, dipn. 14; İşletmenin ticari işletme olması gerektiği görüşüyle ilgili olarak bkz. Eren, Tehlike Sorumluluğu, s. 18 - 19.

⁴⁵⁹ Yücel, s. 114 vd.

⁴⁶⁰ Saraç, s. 32.

⁴⁶¹ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 205.

⁴⁶² Çekin, s. 214.

⁴⁶³ Yücel, Tehlike Sorumluluğu, s. 117.

⁴⁶⁴ Yücel, Tehlike Sorumluluğu, s. 115.

Bu çerçevede motorlu su taşıtları sporları alanında (jet ski, sürat teknesi vs.) hizmet veren bir ticari işletme, zaten mahiyeti gereği TBK m. 71 şartlarını taşıyabilecektir. Böylelikle anılan işletmeler bir ekonomik menfaat elde etme kıstasını zaten karşılamaktadırlar, bu işletmelerin esnaf işletmesi olması halinde de bu geçerli bir durumdur.

TBK m. 71 kapsamında sorumluluğun meydana gelebilmesi için zararın doğmuş olması gerekir, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumlu olacaktır. Tehlike sorumluluğu çerçevesinde mevcut olacak zarar, herhangi bir zarar değil, kanunun tehlike sorumluluğuna sonuç bağladığı karakteristik riskin gerçekleşmesine bağlı bir zarardır. Yani ortada tipik olarak nitelendirilebilecek bir tehlikeden dolayı zarar meydana gelmiş olmalıdır⁴⁶⁵. TBK m. 71/1 hükmü, " *Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde* " diyerek her ne kadar önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin her türlü faaliyetinden zarar doğması halinde tehlike sorumluluğu bağlamında sorumluluğun doğacağı varsayımının üzerinde durmaktaysa da, TBK m. 71 ile getirilmek istenen sorumluluk düzeni ve TBK'nın ilk tasarısında yer alan ifadeler açısından önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden tipik olarak nitelendirilebilecek meydana gelen zararlardan tehlike sorumluluğunun doğacak olmasını kabul etmek düzenlemenin amacı açısından uygundur⁴⁶⁶.

Tipik tehlikelilik unsuru barındıran işletmelerin faaliyetleri neticesinde meydana gelmesi muhtemel zararların büyüklüğü karşısında hükmedilecek tazminatların aşırı miktarlara çıkması halinde girişimcilerin ekonomik anlamda bir caydırıcılığa tabi tutulmaları muhtemeldir⁴⁶⁷. İşletme sahiplerinin sağladığı çıkar ve hakimiyetlerinde bulundurdıkları tehlikenin yol açacağı zarar ile toplumun bu faaliyetlerden sağladığı menfaat ve tehlikeye maruz kalma tehdidi hususlarını dengeleyen TBK m. 71, özel tehlike sorumluluğu kurallarının

⁴⁶⁵ **Saraç**, s. 56; **Özel/Keleş**, s. 362; **Tiftik**, s. 23; **Erdem, Mehmet**, " Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Tehlike Sorumluluğu ", MÜHFHAD, Özel Sayı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, 2011, s. 223; **Antalya**, Sorumluluk Hukuku, s. 81; **Eren, Fikret**, " Türk Borçlar Kanununda Tehlike Sorumluluğu " (Tehlike Sorumluluğu),Türk - İsviçre Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu - 1, Borçlar Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Şubat 2015, s. 20.

⁴⁶⁶ İsviçre Sorumluluk Hukuku'nun Revizyonu ve Yeknesaklaştırılmasına İlişkin Kanun Tasarısı m. 50'de " tipik risklerden " söz etmesine rağmen TBK m. 71 hükmünde bu yönde bir açıklık olmasa dahi hükmün getiriliş amacı çerçevesinde TBK m. 71'in bu şekilde anlaşılması gerektiği hakkında bkzn. **Akkayan Yıldırım**, s. 210; **Üçışık, Gizem**, " Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural İle Düzenlenmesi ", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, 28-29 Mayıs 2009, Ankara 2009, s. 141; **Yücel**, Tehlike Sorumluluğu, s. 143; TBK tasarısında " önemli ölçüde tehlike arz eden bir faaliyet " ifadeleri varken TBK m. 71'de " önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden " ifadesinin kullanılması sonucu bir örtülü boşluk meydana geldiği, yapılan değişiklik sonucu kanunun ruhu ile lafzı arasında açık bir uyumsuzluğun doğduğu, bu nedenle önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin her türlü faaliyetinden değil sadece o tehlikeye ilişkin tipik tehlikenin gerçekleşmesinden kaynaklanan zararların tazmininin tehlike sorumluluğu kapsamında kabul edilmesi gerektiğiyle ilgili olarak bkzn. **Erdem** s. 224.

⁴⁶⁷ **Saraç**, s. 143.

yetersizliği nedeniyle genel bir hüküm olarak düzenlenmiş⁴⁶⁸ olsa da, girişimcilerin risk almalarını istememe ihtimali karşısında önemli ölçüde tehlike arz eden işletmeden elde edilen yarar ile bu işletmenin faaliyetinden dolayı ortaya çıkan zarar arasında bir denge unsurunun sağlanması elzemdir⁴⁶⁹.

Böyle bir dengeyi sağlayabilmek açısından sorumluluk sigortalarının geliştirilmesi gerektiği doktrinde ifade edilmektedir⁴⁷⁰.

C-Hukuki Sorumluluğun Niteliği

1-Çevre Hukukundan Kaynaklanan Zararlardan Hukuki Sorumluluğun Niteliği

ÇK m. 28'e göre; " çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. " Bu maddeyle çevre zararlarından doğan sorumlulukta, kirletene kusursuz sorumluluk hali öngörüldüğü açıktır. Ayrıca çevreyi kirletene karşı herhangi bir kurtuluş kanıtı getirme imkanı getirilmemiştir. Ayrıca bu durum, kirleten öder ilkesinin bir uzantısı olmasının yanında, çevre kirlenmeleri nedeniyle meydana gelen çevre zararlarında kirlenme tehlikesine karşı etkili çözümleri en hızlı şekilde yerine getirebilmek amacıyla kirliliği ortadan kaldırmaya en uygun kişilere sorumluluğun yüklenmesi amacı doğal olarak bulunmaktadır⁴⁷¹.

1988 tarihli 3416 sayılı Kanun değişikliğinden evvel kirlenmenin önlenmesi ile sınırlandırılması için yapılan masraflara katlanma yükümlülüğü çerçevesinde kirletenin kirlenmenin önlenmesi ve sınırlandırılması için yapılan giderleri ödeme sorumluluğunda anılan kirlenmeleri önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldığı ispatlanırsa sorumluluktan kurtulması mümkündü⁴⁷². Bu dönemde söz konusu hükmün kurtuluş kanıtı niteliği taşıyıp taşımadığı, dolayısıyla da kirletenin sorumluluğu açısından olağan özen sorumluluğu mu yoksa ağırlaştırılmış özen sorumluluğu mu olduğu hususunda tartışma vardı⁴⁷³.

⁴⁶⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss321.pdf>.

⁴⁶⁹ **Saraç**, s. 143; **Tiftik**, s. 118; **İmre**, Hukuki Mesuliyet, s. 433.

⁴⁷⁰ **Saraç**, s. 143; **İmre**, Hukuki Mesuliyet, s. 431; **Baçoğlu**, s. 155.

⁴⁷¹ **Baçoğlu**, s. 158.

⁴⁷² **Baçoğlu**, s. 156-157.

⁴⁷³ Konuyla ilgili olarak bkz. **Çörtoğlu**, s. 81; **Kantar, Elvend**, "Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı", İstanbul Barosu Dergisi, İstanbul 1984, s. 34.

1988 tarihli 3416 sayılı Kanun değişikliği ile K m. 3'de değişiklik yapılarak sorumluluktan kurtulmayı sağlayan imkan kaldırılmış, ayrıca K m. 28'de değişiklik yapılarak evre zararlarından sorumluluk kusursuz sorumluluk haline evrilmiştir⁴⁷⁴.

Bununla birlikte öğretide kirletenin kusursuz sorumluluğunun dayanağının ne olduğu yönünde bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Öğretide hakim olan görüş, K m. 28 ile ağırlaştırılmış zen sorumluluğu halinin getirildiği belirtilmektedir⁴⁷⁵. Zira ğretide her ne kadar evre zararlarından meydana gelen sorumlulukta bir tehlike sorumluluğun bulunmasının mümkün olduğu ifade edilse de, bazı durumlarda kirlenmeye sebep olanların önemli bir tehlike arz etmediği hallerde çevreyi kirleten şahısların sorumlu tutulmasının mümkün olması ağırlaştırılmış zen sorumluluğu halinin mevcut olduğu anlamına geldiği belirtilmektedir⁴⁷⁶. Neticede böyle hallerde, sebep olma, hakimiyet ve tehlike esaslarından hiçbirisi tam olarak öne çıkmayarak geniş bir sorumluluk kapsamı belirlenmektedir⁴⁷⁷. Ağırlaştırılmış zen sorumluluğu görüşünde, sorumluluğun ortaya çıkışı ise çoğu zaman gerçek bir tehlike sorumluluğu gibi kendisini gösterecektir⁴⁷⁸.

Bu sorumluluk halinde, sorumluluğun kapsamının genişliği nedeniyle katlanılması güç tazminat miktarlarının çıkması mümkündür. Fakat bu görüşü savunan yazarlar, TBK m. 50/2 uyarınca hakimın zarar miktarını hakkaniyete uygun olarak belirlemesinin mümkün olduğu ifade etmektedirler⁴⁷⁹.

Ağırlaştırılmış zen sorumluluğunun benimsendiği hallerde, TBK m. 50/2 uyarınca tazminatın fazla ölçüde düşürölmesi, korunmak istenen menfaat nedeniyle uygulanmak istenen yaptırımların büyük ölçüde istenileni verememesi sonucunu doğuracaktır. Aynı zamanda büyük tazminat oranlarıyla ekonomik kalkınmanın zarara uğramaması adına işlev

⁴⁷⁴ Bağoğlu, s. 158.

⁴⁷⁵ Badur, Emel, " evreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu ", evre Hukuku Sempozyumu, eşme 10 - 11 Nisan 2006, Ankara 2006, s. 111; Akbıyık, Cem/Ateş, Zehra Gizem " 2872 Sayılı evre Kanunu md. 3/g Uyarınca Masraf Kavramı ve Kirletenin Masrafları Ödeme Yükümlölüğü ", İKÜHFD, Prof. Dr. Merih Kemal OMAĞ'a Armağan, C. 16, S. 2, Temmuz 2017, s. 76; Tandoğan, s. 20 - 23; akırca, s. 81; Akipek, Şebnem, " evreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu "(evre Hukuku), Manisa Barosu Dergisi, S. 51, Yıl 13, Ekim 1994, s. 14; Gökayla, s. 292; Güdük, s. 201; Güneş, evre, s. 302; Yongalık, s. 64; Erişgin, s. 34; Erişgin, Nuri, Gaz ve Akaryakıt Taşıyan Boru Hattı İşletenin Hukuki Sorumluluğu(Hukuki Sorumluluk), Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 221-222; Sirmen, s. 297; Akipek, evre Hukuku, s. 14 – 22; Helvacı, İlhan, evre Kirletilmesinden Doğan Zararlardan Hukuki Sorumluluk, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s. 12; Ertaş, evre, s. 113.

⁴⁷⁶ Badur, s. 111; Bağoğlu, s. 159; Erişgin, s. 34; Tandoğan, s. 40; Helvacı, s. 13.

⁴⁷⁷ Bağoğlu, s. 160.

⁴⁷⁸ Tandoğan, s. 23.

⁴⁷⁹ Tandoğan, s. 40; Bağoğlu, s. 160.

edinmiş sürdürülebilir kalkınma ilkesi, ekonomide önemli yerlere sahip işletmelerin önemini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla hem ekonomiyi sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde korumak, hem de tazminat miktarları düşürülerek çevre korumasıyla sağlanmak istenen menfaatleri düşürmemek amacıyla çevre fonları, çevre sigortaları gibi çareler araştırılmıştır, bu konudaki açıklamaları, çalışmamızın ilerleyen kısımlarında yapacağız.

Bir başka görüşe göre, çevre kanunundan doğan kirletenin sorumluluğu, çevrenin korunmasın getirdiği büyük önem ve çevre kirliliğini önlemenin hem devletin hem de vatandaşların ödevi olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir⁴⁸⁰. Fakat bu görüş, bir kusursuz sorumluluk halinin öngörülmesi için tek başına sebep olmadan kaynaklanan bir sebebin yeterli olmayacağı fikri nedeniyle eleştirilmektedir⁴⁸¹.

Öğretideki bir başka görüşe göre ÇK m. 28’de düzenlenen kusursuz sorumluluk halinde belirli bir sorumluluk ilkesinden hareket edilmediği, her somut olayın özellikleri gereği çeşitli sorumluluk ilkelerince doldurulacak bir çerçeve norm getirildiği belirtilmektedir⁴⁸². Nitekim sorumluluk temelini bu çeşit bir belirsizliğe bırakılmasının doğruluğu hakkında tartışmaların olabileceğinin ifade edilmesine rağmen bir nevi içi boş bırakılmış temelsiz bir sorumluluk düzenlemesinin belirsizliklere, güvensizliklere yol açabileceği yine doktrinde belirtilmekte olup çevre kirliliğinin muhtevasında bulunan olgular nedeniyle çevre kirliliğinden dolayı meydana gelen zararlarda bazı hallerde bu zararlara tehlike yaratma ihtimali bulunan faaliyetlerin yol açabileceğinin kabul edilmesinin yanında kimi zaman içeriğinde böyle bir tehlike hali bulunmayan bir eylemden de anılan zararın meydana gelmesinin mümkün olması nedeniyle bu tip zararların tek bir sorumluluk ilkesiyle açıklanamayacağından bahisle böyle bir düzenlemenin yerinde olduğu doktrinde kabul edilmektedir⁴⁸³. Böylelikle somut olayın özelliklerine göre kusur, tehlike ve fedakarlığın denkleştirilmesi ilkeleri ile doldurulacak bir çerçeve normun kabul edildiği ileri sürülmektedir⁴⁸⁴.

⁴⁸⁰ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 239 - 240.

⁴⁸¹ Başoğlu, s. 161; Fakat yazar burada, bu görüşü savunanları ağırlaştırılmış özen sorumluluğu esasını benimsediklerini düşünmektedir, bkz. Başoğlu, s. 161, dipn. 606.

⁴⁸² Helvacı, s. 15; Ulsan, İlhan, “Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi”(Çevre Kirlenmesi), Yargıtay Dergisi, Cilt 12, Sayı 1-2, Ocak – Nisan 1986, s. 75.

⁴⁸³ Helvacı, s. 15; Ulsan, Çevre Kirlenmesi, s. 75.

⁴⁸⁴ Ulsan, Çevre Kirlenmesi, s. 75; Çevre kirliliğinin oluşumunda kirliliğe yol açan etkenin kaçınılmaz, yöresel örfe uygun bir müdahale sonucu doğabileceği gibi tehlike sorumluluğun özelliğine uygun olarak özünde tehlike yaratma ihtimali bulunan bir etkenin özellikle toplum kalkınması ve ülke ekonomisi bakımından katkısı yüksek bir işletmenin yol açtığı bir kaza sonucu oluşan hukuka aykırı bir sonuç da olabileceği, genellikle izlenen karmaşık yöntem nedeniyle belirli bir kimsenin eylemine de bağlanamayan bu gibi ani hallerde zararın yine ÇK

İlke yönünden belli bir tavır almayan çerçeve norm görüşünde, çevre kirletilmesinden kaynaklanan zararların tehlike yaratma ihtimali bulunan teknolojik ve endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanması söz konusu ise doğacak sorumluluğun temeli tehlike ilkesine dayandırılacak, çerçeve normun bu şekilde doldurulacağı doktrinde kabul edilmektedir, yani eğer temelinde tehlike yaratma ihtimali bulunan faaliyetlerden bir zarar meydana gelirse bu durumda sorumluluğun tehlike ilkesine dayanacağı, ancak sorumluluğun doğabilmesi için kanun koyucunun özünde tehlike yaratma ihtimali bulunan bir faaliyeti şart kılmadığı, hayatın olağan akışının bu tip zararların salt tehlikeli faaliyetlerden doğacağını öngörmediği, özetle çevre kirlenmesinden doğan zararların hayatın olağan akışı içerisinde özünde tehlike yaratma ihtimali bulunmayan faaliyetlerden de doğabileceği, bu hallerde sorumluluğun kaynağının tehlike ilkesi olmayacağı, böyle durumlarda sorumluluğun dayanağının sorumluluk hallerinin çoğunda önemli bir rol oynayan “yarar ile zarar arasında bağlılık düşüncesi” olacağı, böylelikle ÇK m. 28’in çevre kirleticisi veya çevreye zarar verici nitelikte bir şeyin veya faaliyetin yararlarını elde edenin o şey veya faaliyetin sebep olduğu kirlenme veya bozulmadan doğan zarara katlanması gerektiği, bu sorumluluğun temelinde bazı hallerde egemenlik alanı düşüncesi olduğu, buna göre bir kimsenin kendi hukuki alanı içinde ortaya çıkan kirlenmelerden doğan zararları tazmin etmesi gerektiği ifade edilmektedir⁴⁸⁵.

ÇK’nın ilgili maddesinin hukuka aykırılık unsurundan bahsetmemesinin fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinin ortaya çıkacağını belirten görüş de vardır⁴⁸⁶. Bu görüşler, zarara sebebiyet verenle çevre kirlenmesinden ötürü zarar gören arasında zararın hakkaniyete uygun paylaşılması karşısında her zaman tam bir tazminin sağlanamayacağı nedeniyle eleştirilmektedir⁴⁸⁷. Keza çerçeve norm görüşünün kabulüyle çevrenin kirletildiği her durumda ÇK m. 28 anlamında sorumluluğun doğacağını kabul edilmesi gerektiği, oysa çevre hukuku genel ilkelerinde çevre hukuku sorumluluk düzenlemelerinin amacının çevrenin mutlak surette kirletilmesini engellemek olmadığı, modern hayatın işleyişi için çevrenin kirletilmesinin kaçınılmaz olduğu hallerde çevrenin kirletilmesine izin verildiği, ÇK’nın amacına ilişkin ilk maddesinde sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda çevrenin korunmasının amaçlandığı, bu nedenle modern hayatın işleyişi için kaçınılmaz olan faaliyetler ile çevrenin korunması arasında bir denge sağlanmasının

---

m. 3/f çerçevesinde tehlike ilkesine uygun olarak tazmin edileceğinin doğal olduğu hakkında bkzn. **Ulusn**, Çevre Kirlenmesi, s. 75.

⁴⁸⁵ **Helvacı**, s. 15-17;

⁴⁸⁶ **Ulusn**, Çevre Kirlenmesi, s. 76.

⁴⁸⁷ **Ulusoy, Ali**, “Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış”, AÜHFD, C. 43, S. 1-4, Y. 1993, s. 128.

hedeflendiği, dolayısıyla çerçeve norm görüşünün çevre hukukunun amacı ve genel ilkeleri bakımından uygun bir çözüm sunmadığı da çerçeve norm görüşüne karşı getirilen eleştiriler arasındadır⁴⁸⁸.

Diğer bir görüşe göre, çevre kanunundan doğan kirletenin sorumluluğu konusunda sorumluluğun tek bir teorik temele dayandırılmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir. Kirletenin hukuki sorumluluğu içerisine hem tehlike sorumluluğu görüşü, hem olağan özen yükümlülüğü görüşü, hem de egemenlik alanı ile yarar - zarar dengesi girmektedir. Bu bakımdan, sorumluluğun temelini fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi esasına dayandırılmasının mümkün olduğu ifade edilmektedir⁴⁸⁹.

Tehlike sorumluluğu esasını benimseyen yazarlara göre, çevre korumasının taşıdığı önemin yanında, gelişen teknoloji ve endüstriyel gelişmelerin beraberinde getirdiği çevreye zarar verme riskleri, çevre zararlarında tehlike sorumluluğu esasına dayalı kusursuz sorumluluk halinin düzenlenmesine neden olmuştur⁴⁹⁰. Keza çevre kanunu kapsamında kirletenin faaliyetleri nedeniyle meydana gelen çevre zararlarında, çevre zararlarına yol açan faaliyetlere özel izin ve ruhsatların bağlanmış olmasının bu görüşü desteklediği belirtilmektedir⁴⁹¹. Böylelikle kurtuluş kanıtına yer vermeyen bu sorumluluk esasında çevre kirliliğinin niteliği itibarıyla kamuyu ilgilendiren öneme sahip olmasından ötürü sorumluluğun tehlike esasına dayandığı belirtilmektedir⁴⁹².

Bu görüş doğrultusunda geliştirilen bazı dayanaklardan birinin Çevre Kanunu'nda 2006 tarihli 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik çerçevesinde tehlike yaratma düşüncesinin ön plana çıkması olarak gösterilmektedir⁴⁹³. Bu doğrultuda ÇK m. 2'de gerçek veya tüzel kişi olan kirletenin faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olmasından bahsedilmekte olup burada faaliyet kavramının ön plana çıktığından söz edilmektedir. 2006 değişikliği sonrası ÇK'da sorumluluk merkezine bir faaliyetten kaynaklanan özel ve tipik bir tehlikenin alınması suretiyle kirletenin sorumluluğunun tehlike sorumluluğu olarak

---

⁴⁸⁸ Başoğlu, s. 163.

⁴⁸⁹ **Petek, Hasan**, " Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevre Kirliliği Sebebiyle Çevre Kanunu'na Göre Sorumluluk " DEÜHFD, C. 7, S. 2, 2005, 176.

⁴⁹⁰ **Demir**, s. 81; **Erişgin**, s. 223 - 225; **Yüce, Melek Bilgin**, "Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk", YÜHFD, C. 7, S. 2, İstanbul 2010s. 143 – 144; **Erişgin**, Çevre Kirliliği, s. 223; **Üçışık**, s. 132; **Yüce**, s. 144.

⁴⁹¹ **Erişgin**, s. 224; Kırca, s. 118 – 119;

⁴⁹² **Erişgin**, Çevre Kirliliği, s. 223, **Yüce**, s. 144.

⁴⁹³ **Erişgin**, Çevre Kirliliği, s. 223.

öngörüldüğü ileri sürülmüştür⁴⁹⁴. Doktrinde bu görüş, söz konusu madde ile sadece kirleten tanımının sınırlandırılmak istendiği, bu sınırlandırmada da tehlike arz etme unsurunun bağımsız olduğu, sadece arızı durumların sorumluluğun kapsamı dışında bırakılarak sorumluluğun faaliyetler ile sınırlandırıldığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir⁴⁹⁵.

Doktrinde ÇK m. 28’de tehlike sorumluluğu öngörüldüğüne dair görüş, kirlenme olaylarının hepsinde sorumluluğa neden olan faaliyetlerin, işletmelerin veya tesisatların zarara sebep olmaya eğilimli olmamaları ve kirlenme olaylarında ortaya çıkan zararların özellikle ağır bir tehlikeye bağlanmamış olması nedeniyle eleştirilmektedir⁴⁹⁶. Burada sorumluluğun doğabilmesi için gerçek veya tüzel kişinin doğrudan veya dolaylı yollardan çevre kirlenmesine neden olan herhangi bir faaliyetle çevre kirlenmesinin gerçekleşmesinin yeterli olduğu kabul edilir⁴⁹⁷.

Yukarıda da belirtildiği üzere ÇK m. 28’de düzenlenen çevrenin kirletilmesinden ve çevresel zarara sebep olunmadan doğan zararlar açısından sorumluluğun hukuki niteliği konusunda baskın görüş olan ağırlaştırılmış özen sorumluluğunun bulunduğu görüşüne biz de katılmaktayız⁴⁹⁸. Dolayısıyla tehlike sorumluluğunda olduğu gibi tipik ve özel bir tehlike halinin arandığı tehlike sorumluluğundan farklı şekilde başka sebeplerle de meydana gelebilecek çevresel zararların mevcudiyetinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çalışmamızın kimi bölümlerinde görüldüğü üzere Avrupa Birliği ile Almanya’da çevresel zararlardan sorumluluk özel hukuk ve kamu hukuku boyutlarıyla incelendiği halde ÇK’nın torba bir kanun gibi düzenlenmesi suretiyle kanun yapma tekniğine aykırı şekilde eksikliklerin oluşmasına sebebiyet verecek tarzda kanunun düzenlenmesi, ağırlaştırılmış özen sorumluluk yönünden değerlendirmelerimizi yaparken kanunun ruhuna bakmamız gerektiği

⁴⁹⁴ Erişgin, Çevre Kirliliği, s. 224.

⁴⁹⁵ Başoğlu, s. 164.

⁴⁹⁶ Tandoğan, s. 34.

⁴⁹⁷ Tandoğan, s. 41; Ertan/Akkoyunlu Ertan, s. 5; Sirmen, Çevre Kanunu, s. 25.

⁴⁹⁸ Yargıtayın da bu konuda farklı görüşleri olup kimi kararlarına göre çevre hukukundan kaynaklanan hukuki sorumluluğun niteliği ağırlaştırılmış özen sorumluluğu iken (Bknz. Yargıtay 4. HD. 09.02.1989 T. ve 1988/7660 E., 1989/1046 K. Sayılı kararı; Yargıtay 3. HD., 06.02.1997 T., 1997/458 E., 1997/1307 K. Sayılı kararı; Yargıtay 1. HD., 04.10.2012 T. ve 2012/9944 E., 2012/10688 K. Sayılı kararı; Yargıtay 11. HD., 01.06.2020 T. ve 2019/4291 E., 2020/2536 K. Sayılı kararı; Yargıtay 11. HD., 04.03.2021 T. ve 2019/1444 E., 2021/2040 K. Sayılı kararı) bazı kararlarında hukuki niteliğinin tehlike sorumluluğu olduğunu ifade etmiştir (Yargıtay 11. HD., 24.10.2023 T. ve 2022/3934 E., 2023/6115 K. Sayılı kararı; Yargıtay 11. HD., 04.04.2023 T. ve 2022/2400 E., 2023/2376 K. Sayılı kararı).

gerçeğini ortaya koymaktadır⁴⁹⁹. Aynı zamanda benimsediğimiz görüş dahilinde kirletenin sorumluluğunda, kurtuluş kanıtı getirme gibi imkanlar bulunmamaktadır.

Ayrıca çevre kanunundan doğan çevre zararlarının uluslararası çalışmalar yoluyla günümüze kadar geldiği süreç izlendiğinde, günümüz kaynaklarının idareli kullanımı yoluyla yarının kuşaklarına yaşanılabilir bir çevre bırakılması amacının taşınması, çevre koruması konusunu sadece toplumsal bir sorun olmaktan çıkararak günümüz ile gelecek kuşakları içeren bir konu haline getirdiği görülebilir.

Keza gen tekniğinde yaşanan gelişmeler, günlük yaşamda kullanılan kimyasalların oranında hızlı artışlar, doğal kaynaklardaki kirliliklerin tüm insanlara sınır aşan şekilde zarar vermesi, tehlike esasına dayalı kusursuz sorumluluk halinin dayanaklarını güçlendirdiği doktrinde ifade edilmektedir⁵⁰⁰.

2-Ürün Sorumluluğundan Kaynaklanan Zararlardan Hukuki Sorumluluğun Niteliği

a-85/375 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesine Göre Sorumluluğun Niteliği

Ürün Sorumluluğu'nda hukukumuzda yapılan son düzenlemelerden olan Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu'nun dayanağı olduğu belirtilen 85/375 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin Avrupa Birliği nezdinde yapılmasından evvel 1992 yılında Avrupa Ortak Pazarı'nın tamamlanması neticesinde üye devletlerin hukuklarını uyumlu hale getirmek hususunda çalışma yapma ihtiyacının ortaya çıkmasıyla tüketicinin önemsendiği, üreticinin ürün ayıplarından ötürü ortaya çıkan tüketicinin kişilik ve/veya malvarlığı değerlerinin ihlalden kaynaklanan zararlarını kusur şartı aranmaksızın tazminle yükümlü tutulmasına dair yaklaşımlar önem kazanmıştır⁵⁰¹.

Böylelikle tazminat talebinin önünde büyük engellere yol açan kusurun ispatlanmasında meydana gelen değişiklik, üreticileri, ürününe kendi markasını koyanları Avrupa Topluluğu'na ürün ithal edenleri doğrudan etkiler hale getirdi⁵⁰².

Sürdürülen tartışmalar çerçevesinde Ürün Sorumluluğu Yönergesi, hatalı ürünlerden kaynaklanan zararları önlemek açısından sorumluluğu üreticiye yüklemiştir. Ürün

⁴⁹⁹ Başoğlu, s. 167; Çevre Kanunu'nun tüm sorumluluk sorunlarını çözümsüz, boşlukta ve açıkta bıraktığı hakkında bkz. Serozan, Doğal Çevre, s. 105 vd.

⁵⁰⁰ Yüce, s. 144.

⁵⁰¹ Aydos, s. 94.

⁵⁰² Aydos, s. 94.

Sorumluluğu Yönergesi m. 1'e bakıldığında bir ürünün ayıbından kaynaklanan zararlardan üreticinin sorumlu tutulduğu, kusur şartı aranmaksızın bir sorumluluğun öngörüldüğü görülmektedir. Direktif gerekçesi incelendiğinde sürekli şekilde bilimsel ve teknolojik alanda yaşanan gelişmelerle ilgili olarak modern teknolojiyle üretilmiş ürünlerin yarattığı risklerin üretici ile zarar gören arasında adil paylaşılması esasının direktifte benimsendiği anlaşılmaktadır⁵⁰³.

Sorumluluğun niteliği konusunda görüş birliği bulunmamasına karşın yukarıda ürün sorumluluğunun kabul edilmesinin temelinde yatan düşüncenin endüstriyel ürünlere ilişkin risk paylaşımı olduğu anlaşılmaktadır. Ürün Sorumluluğu Yönergesi temel alınarak hazırlanan Birleşik Krallık Tüketici Kanunu'nda getirilmiş sorumluluğa ilişkin Comission v. UK kararında, sorumluluğun kusur sorumluluğundan kusursuz sorumluluğa çevrilmesinde zarar gören tarafın korunmasının amaçlandığı, bu eğilimin endüstriyel faaliyetlerin ortaya çıkmasıyla geliştiği, üretim süreçlerinin komplike hale gelmesiyle hatalı ürünlere bağlı risklerin de arttığı ve bunlardan kaçınmanın zor hale geldiği, üreticinin kusuruna dayalı sorumluluk sisteminin tüketiciyi yeterli şekilde korumadığı, böylelikle bu yaklaşımın benimsendiği, bu sorumluluk türünde zarar gören ile üretici arasında riskin adaletli şekilde dağılımının amaçlandığı belirtilmektedir⁵⁰⁴.

İlk etapta bu düşünceler nedeniyle Ürün Sorumluluğu Yönergesi ile getirilmek istenen sorumluluk rejiminin tehlike sorumluluğu olduğu değerlendirilebilmektedir⁵⁰⁵. Oysa ki tehlike sorumluluğuna esas olan tehlike kavramında bir işletme, faaliyet veya nesnenin mahiyeti gereği tipik tehlike yaratması gerekir. Ürün sorumluluğunda ise her ürün ve üretim faaliyetinin genel anlamda tipik tehlike olup olmadığı konusunda değerlendirme yapmak gerekmektedir. Keza Ürün Sorumluluğu Yönergesi incelendiğinde bu anlamda, bir ürünün veya üretim faaliyetinin tehlike sorumluluğu çerçevesinde tipik tehlike yaratan bir faaliyet olarak öngörüldüğünü belirtmek güç görünmektedir. Genel anlamda sorumluluğun temelini oluşturan ürünlerin haklı güvenlik beklentisine uymaması sebebiyle hatalı olmaları, her uyuşmazlık konusu olayda özel olarak somutlaştırılması gereken konuları açığa çıkarır. Bir yargılama faaliyeti esnasında somut olayın hal ve şartlarına göre ilgili üründen beklenen haklı güvenliğin sağlanıp sağlanmadığı saptanırken ortalama kullanıcı kitlesi açısından hakim

⁵⁰³ Havutçu, s. 93.

⁵⁰⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61995CJ0300&from=HR>, erişim tarihi: 25.08.2023, 18.05.

⁵⁰⁵ Bknz. Aydos, s. 94; Alman hukukunda ürün sorumluluğunda baskın olan görüşün tehlike sorumluluğu olduğu hakkında bknz. Taschner, Hans Claudius/Frietsch, Edwin, Produkthaftungsgesetz und EG-Produkthaftungsrichtlinie, 2. Aufl., München 1990, s. 178

olan anlayışın esas alınması gerekmektedir, dolayısıyla ürünün amaca uygun kullanım tarzının gerekli güvenliği sağlaması zaruretinin yanında öngörülebilir belli düzeylerdeki hatalı kullanım hallerinin yaratabileceği tehlikeler için de gerekli uyarıların yapılması gerekir, aksi halde ilgili ürünün güvenliği sağlamadığı kabul edilir⁵⁰⁶. Haklı güvenlik beklentisi kavramını çalışmamızın ilerleyen aşamalarında açıklayacağız⁵⁰⁷.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi çerçevesinde ifadesini bulan haklı güvenlik beklentisine uygun olunması için her türlü önlemin alınarak hatasız şekilde ürünlerin piyasaya sunulmasından üretici sorumludur. Keza üreticiye, bilim ve teknolojinin gereklerine uygun üretim yapıldığını, ürünün piyasaya sürülmesinde bilim ve teknolojinin ulaştığı düzey itibarıyla ürünün hatalı olduğunun anlaşılamayacağını kanıtlandığı hallerde sorumluluktan kurtulma olanağının getirilmesi üreticinin sorumluluğunu davranış anlamında tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğüne, yani davranışın objektif anlamda hukuka aykırılığında temellenen özen ödevinin ihlaline dayandırmaktadır, olağan sebep sorumluluğuna ilişkin unsurun bulunduğu işaret etmektedir⁵⁰⁸.

Havutçu'ya göre⁵⁰⁹, yukarıda anlatılan şekildeki hukuki niteliğin doğruluğu konusunda üretim kaçaklarında tereddüt oluşmakta olup üretim kaçaklarında, seri halde üretilen ürünlerde seri içinde bir veya birkaç ürünün hatalı olarak çıktığı, bunun üretim sürecinde yaşanan teknik bir aksaklıktan kaynaklandığı, üretim kaçaklarında her türlü önlemin alınmasına rağmen ürünün hatalı çıkmasında bir kaçınılmazlık olduğu, keza bu durumun ürün piyasaya sürülmeden önce üretim kaçaklarının belirlenmesinde bir kaçınılmazlık olgusunun var olup olmadığı noktasında incelemeye konu olduğu, üretim kaçaklarının ürünün piyasaya sürülmesinden önce yapılan denetimlerde belirlenmesi beklenebilirse üretim kaçakları alanında da olağan sebep sorumluluğu bakımından tereddüt olmadığı, fakat kaçağın belirlenmesinin mümkün olmadığı hallerde üretim kaçaklarına ilişkin tehlike unsurunun varlığının gündeme geleceği, yazara göre fabrikasyon üretim mallarda üretim safhasında ürünün bozuk çıkmasındaki kaçınılmazlığa yol açan sebeplerin denetim ve kontrol aşamasında da mevcut olması sebeple üretim kaçaklarında hatanın belirlenmesi bakımından bir kaçınılmazlık söz konusu olacağından üretim kaçaklarında sorumluluğun tehlike sorumluluğuna ilişkin unsur içerdiği, ayrıca Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde gelişim hatalarının doğrudan kapsama alınmadığı, ama kesin biçimde gelişim hataları dışlanmayarak

---

⁵⁰⁶ Havutçu, s. 99 – 100.

⁵⁰⁷ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – bb - bbb.

⁵⁰⁸ Havutçu, s. 100.

⁵⁰⁹ Havutçu, s. 100 – 101.

üye ülkelere bu konuda bir serbesti tanıyan çözüm tarzı benimsendiği, bu bakımdan ilke olarak gelişim hatalarının kapsam içerisine alındığı, bununla birlikte sorumluluğun azami bir miktarla sınırlandırılabilmesi, sorumluluğun belirli hukuki değerlerin ihlali nedeniyle doğan zararlar için kabul edilmesi, asgari ölçülerde zarara zarar görenin katlanması gibi unsurların tehlike sorumluluğuna özgü olduğu, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde benimsenen hata kavramının sorumluluktan kurtuluş kanıtlarının, sorumlulukta sınır gibi hükümlerin bir bütün olarak değerlendirilmesinden çeşitli ülkelerdeki farklı hukuki gelenekler ve anlayışları uzlaştırmacı şekilde yeknesak bir hukuk politikası izlemeksizin düzenlendiği sebepleri birlikte değerlendirildiğinde olağan sebep sorumluluğu ve tehlike sorumluluğuna ilişkin unsurları birlikte var olmaktadır.

Genel anlamda bakıldığında, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde ürünün hatalı olması aranmaktadır. Ürünün hatalı olması yukarıda açıklandığı gibi çok çeşitli faktörleri içerisinde barındıran bir durum olup kanaatimizce de sorumluluğun sadece tehlike sorumluluğuna dayandırılmasıyla açıklanamaz. Zira tehlike sorumluluğunda, tehlike arz eden bir fiilin, işletmenin veya araç gibi nesnelerin varlığı gerekirken ürün sorumluluğunda herhangi bir sebepten hatalı ürün meydana gelebilmektedir. Keza Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde düzenlenen sorumluluktan kurtuluş kanıtlarına bakıldığında ağırlaştırılmış özen sorumluluğu rejiminin getirilmesinin amaçlandığını düşünmekteyiz⁵¹⁰.

b-Hukukumuzdaki Durum

aa-4077 Sayılı Tüketici Kanunu Döneminde Ürün Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

4077 sayılı Kanun m. 4'te yapılan 4822 sayılı Kanun değişikliğiyle getirilen ayıplı üründen kaynaklanan sorumlulukta üreticinin ayıplı ürünlerinden doğan sorumluluk hususunda düzenleme yapılıp yapılmadığıyla ilgili doktrinde kimi tartışmalar çıkmıştır. Bir görüşe göre burada ürün sorumluluğuna yer verilmemiştir⁵¹¹. İkinci görüşe göre ise söz konusu kanun değişikliği ile ürün sorumluluğunun düzenlendiği kabul edilmiştir⁵¹². Çalışma konumuz açısından söz konusu görüşlerin başlıcalarına kısaca değinmeyi yerinde görüyoruz.

⁵¹⁰ Aynı görüşte bkz. **Keser**, s. 94

⁵¹¹ **Akçura Karaman**, s. 130; **Havutçu**, s. 114; **Petek**, s. 112.

⁵¹² **Aydos**, s. 90; **Kırca**, s. 100; **Sanlı, Kerem/Atamer, Yeşim M.** "Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden İmalatçının Kusursuz Sorumluluğuna Dair Bir Değerlendirme", Prof. Dr. Belgin ERDOĞMUŞ'a Armağan, Der Yayınları, İstanbul 2012, s. 775.

Bu görüşlerden birine göre⁵¹³, 4077 sayılı Kanun'da 4822 sayılı Kanun ile getirilen değişiklikle daha önce teselsül sorumluluğu kapsamında olan ayıplı maldan sorumluluk konusunda üretici tek başına sorumlu kılınmıştır. Ayrıca anılan kanun değişikliğiyle üreticinin tazminat sorumluluğunun hukuki niteliği hakkında bir açıklık bulunmamakta olup 4077 sayılı Kanun m. 4/2, cümle 4'te sadece ölüm, yaralanma ve diğer mallardaki zararlar nedeniyle üreticiden tazminat istenebileceği belirtilmiştir. Keza tazminat sorumluluğunun kusura dayanmayacağı belirtilmediğinden mağdur ile üretici arasında genellikle sözleşme ilişkisi bulunmayacağından üreticinin ancak genel hükümler uyarınca haksız fiil doğrultusunda kusur esasına dayalı olarak sorumlu tutulabileceği belirtilmiştir. Olağan özen sorumluluğun söz konusu olabilmesi için açık yasal düzenleme gereklidir. Bu bakımdan 4077 sayılı Kanun m. 4'te 2003 yılında yapılan değişiklikle ayıplı malın neden olduğu zararları tazmin yükümlülüğü açısından üreticiler için olağan özen bir sorumluluğun getirilmediği bu görüş doğrultusunda savunulmuştur.

Söz konusu değişiklikle ürün sorumluluğunun getirilmediği hakkındaki diğer bir görüşe göre⁵¹⁴, 4077 sayılı Kanun'daki 4822 sayılı Kanun değişikliği öncesi veya sonrasında 4077 sayılı Kanun m.4'teki ayıp kavramı ve tanımının üretici sorumluluğundaki hata kavramıyla bir ilgisinin bulunmadığı, 4077 sayılı Kanun m.4'te dayanan ölçütün malın güvenli olup olmamasıyla ilgisinin bulunmadığı, malın ayıplı olup olmadığının tespitinde dayanan ölçüt bakımından değişiklik öncesine göre bir farkın bulunmadığı belirtilmiştir. Anılan maddenin bütününe bakıldığında üreticinin sorumlu tutulduğu zararlar dikkate alındığında ayıplı malın neden olduğu her türlü zarardan sorumluluk değil Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde üreticinin sorumluluğuna temel oluşturan zarar türlerinin sayılarak üreticinin sorumlu olduğu zararın kapsamının belirlenmesi ve 4. maddeye dayanılarak 2003 yılında çıkarılan ayıplı malın neden olduğu zarardan dolayı sorumluluğun usul ve esaslarını düzenleyen yönetmelik dikkate alındığında üretici sorumluluğuna yer verilmeye çalışıldığı görülmüştür. Ancak kanunla düzenlenmesi gereken kusursuz sorumluluk getiren

⁵¹³ Akçura Karaman, s. 130 vd.

⁵¹⁴ Havutçu, s. 114 vd.; Benzer yönde bkz. Petek, s. 112; Ürün sorumluluğunun kusursuz sorumluluk şeklinde 4077 sayılı Kanun m. 4'te ve Ayıplı Mal Yönetmeliği'nde düzenlenmesinin uygun olmadığı, kanun koyucunun yasal düzenlemedeki eksikliği giderene kadar mevcut yasal düzenlemenin kusursuz sorumluluk olarak uygulanması gerektiği hakkında bkz. Sanlı/Atamer, s. 775; 4077 sayılı Kanun'un 4822 sayılı Kanun'la değişikliği sonrasında ürün sorumluluğunun kusursuz sorumluluğa dayandırılmadığı, kusursuz sorumluluktan bahsedilebilmesi için sorumluluğun kusura dayanmadığının kanun koyucu tarafından açıkça ifade edilmesinin gerektiği, yapılan değişiklikle üreticinin sorumlu olacağı zararların sınırlandırılması ve Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin zarara ilişkin kısmının tam olarak olmasa da düzenlemeye esas alınmış olmasının kanun koyucunun ürün sorumluluğu konusunda özel bir düzenleme yapma arzusunu gösterdiği, konuya ilişkin çıkarılan Ayıplı Mal Yönetmeliği'nde Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne paralel olarak ürün sorumluluğunun düzenlenmesinin de sorumluluğun doğması için yeterli olmadığı hakkında bkz. Keser, s. 96 – 97.

düzenlemelerin yönetmelik ile getirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle üretici sorumluluğunun koşulları, yönetmelik hükümleri dikkate alınmaksızın m. 4 çerçevesinde değerlendirme yapıldığında Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne uygun sorumluluk getirildiğinin söylenemeyeceği belirtilmiştir. Yönetmelikle düzenleme yapılamayacak bu konuya rağmen Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne paralel hükümler içeren yönetmelik hükümlerinin esas alınması halinde dahi üretici sorumluluğunun gerektiği şekilde çözümlenmiş olamayacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla üretici sorumluluğunun tatmin edici ölçekte ihtiyaçlara cevap verir şekilde düzenlemeye kavuşturulamadığı sebeple bu konuda örtülü bir boşluk bulunduğu ifade edilmiştir.

Anılan kanun değişikliğiyle ürün sorumluluğunun düzenlendiğini kabul eden görüşlerden birine göre⁵¹⁵ burada olağan sebep sorumluluğunun bulunduğu, ürünün ayıplı olmasına sebep olan sorumluların ürünün ayıpsız olarak üretilmesi için üstlerine düşen davranış yükümünü ihlal ettikleri, üreticilerin ve onlar gibi sorumlu tutulanların kişilerin hukuki değerlerini zarara uğratmayacak ölçüde ürettikleri ürünleri piyasaya sürme ve bu konuda gerekli önlemleri alma konusunda davranış yükümleri bulundukları, buna olağan özen yükümlülüğü denildiği, ancak bunun ihlalinin doğrudan kusur oluşturmadığı ifade edilmiştir. Böyle bir davranış yükümünün kusurun varlığını belirlemede yardımcı bir unsur niteliğinde olduğu, üreticinin kişilerin güvenliğini tehlikeye düşürecek ayıplı ürünü piyasaya sürmesinin onun davranış yükümüne aykırı hareket etmesi anlamına geldiği, dolayısıyla üreticinin ayıplı ürünü piyasaya sürmeme konusunda bir davranış yükümü bulunması sebeple sorumluluğun olağan sebep sorumluluğu kapsamına girdiği, ürün sorumluluğunun kurtuluş kanıtı getirilemeyen olağan sebep sorumlulukları arasında yer aldığı, karine şeklinde kabul edilen ve aksi ispat edilemeyen bir kusur değil davranış yükümüne aykırılık ve kusura dayanmayan bir sorumluluk söz konusu olduğu belirtilmiştir.

Bir başka görüşe göre söz konusu kanun değişikliğiyle üreticinin ayıplı ürünü takip eden sorumluluğu hakkında kusur ögesinden arındırılmış tipik bir tehlike sorumluluğunun getirildiği belirtilmiştir⁵¹⁶.

Diğer bir görüşe göre⁵¹⁷, ürün sorumluluğunun Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'dan ayrı ve bağımsız bir düzenlemeyle getirilmesinin isabetli olacağından bahisle ürün

---

⁵¹⁵ Kırca, s. 121 - 124

⁵¹⁶ Serozan, Rona, "Tüketiciyi Koruma Kanunu Değişikliğinin Artıları ve Eksileri", İÜHFM, C. 61, S. 1-2, Y. 2003, s. 348; Demir, Mehmet, "İlaç Kullanımı Sonucunda Doğan Zararlardan İlaç Üreticisinin, Eczacının ve Hekimin Sorumluluğu", TBB Dergisi (89), 2010, s. 108.

sorumluluğuna ilişkin sorunların tek bir düzenlemeyle çözümlenmeye çalışılmasının yetersiz ve isabetsiz olduğu belirtilmekte olup ürün sorumluluğunun satım sözleşmesine ilişkin yasa içinde düzenlenmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

4077 Sayılı Kanun dönemiyle ilgili değinilmesi gereken bir diğer konu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılan Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik'tir⁵¹⁸. Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde hüküm altına alınan ürün sorumluluğu düzenlemelerine paralel düzenlemeler getiren söz konusu yönetmelik, 4077 sayılı Tüketici Kanunu'nun uygulaması için çıkarılmış olmasına rağmen kanundan farklı düzenlemeler içermekteydi.

Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik'te ayıp tanımı, üreticinin kusursuz sorumluluk hali ve sorumluluktan kurtuluş sebepleri düzenlenmişti. 4077 sayılı Kanun m. 4'te ise 4822 sayılı Kanun değişikliği öncesi ve sonrasında getirilen tanımdan farklı şekilde söz konusu yönetmeliğin 5. maddesinin 1. fıkrasında, haklı güvenlik beklentisine sahip olmayan malın tanımı yapılmış olup bu tanım gereğince maldan beklenen haklı güvenlik beklentisinin sağlanmaması durumunda malın ayıplı olacağı belirtilmişti⁵¹⁹. Öğretide yönetmeliğin kanuna aykırı olduğu, normlar hiyerarşisi gereği böyle bir yönetmeliğin uygulanmasının mümkün olmadığına ilişkin görüşler bulunmaktaydı⁵²⁰.

Bu görüşlerden birine göre⁵²¹, Ayıplı Mal Yönetmeliği'nin normlar hiyerarşisini ihlal ettiği, kanuna aykırı hükümler içerdiği, hukuka aykırı olduğu açık olmakla birlikte Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne paralellik sağlama gayretiyle getirildiğinin anlaşıldığı belirtilmektedir. Böyle bir yönetmelikle tehlike sorumluluğu yerine olağan özen yükümlülüğünün ihlal edilmesine dayanan basit özen sorumluluğu getirildiği, ancak Ayıplı Mal Yönetmeliği m. 7/e ve m. 7/d bentleriyle üreticiye getirilmiş olan savunma imkanları haricinde üreticinin ürünün ayıplı olmaması için tüm objektif özeni gösterdiğini ispat etmiş olmasının onu sorumluluktan kurtarmaya yetmeyeceği, ayıbın tamamen umulmayan bir halden kaynaklanması halinde dahi sorumluluktan kurtulmanın mümkün olmayacağı, Ayıplı Mal Yönetmeliği ile ürünün ayıplı olduğunun ispatlanması durumunda üreticinin gerekli

⁵¹⁷ **Yavuz, Cevdet**, “ Tüketicinin Korunması Bakımından İmalatçının (Ürün) Sorumluluğu” (Ürün Sorumluluğu), Prof. Dr. Mustafa DURAL'a Armağan, Filiz Kitapevi, İstanbul 2013, s. 1331.

⁵¹⁸ 13.06.2003 tarih ve 25137 sayılı R.G.

⁵¹⁹ **Keser**, s. 97.

⁵²⁰ **Akçura Karaman**, s. 148; **Aydos**, s. 96; **Havutçu**, s. 117 – 118; **Yavuz**, Ürün Sorumluluğu, s. 1332.

⁵²¹ **Akçura Karaman**, s. 148 – 152.

objektif özeni göstermediği hususunda aksinin ispat edilemediği bir karinenin kabul edildiği, bununla birlikte Ayıplı Mal Yönetmeliği m. 7/e ve m. 7/d bentleri aracılığıyla üreticiye ürünün ayıplı olmaması için objektif özeni gösterdiğini ispatlayarak sorumluluktan kurtulabilme imkanının getirildiği ifade edilmiştir.

Doktrindeki diğer bir görüş⁵²², Ayıplı Mal Yönetmeliği ile getirilmek istenen düzenlemeyle sorumluluğun türü konusunda olağan sebep sorumluluğu mu yoksa tehlike sorumluluğu mu olduğu hususunda tartışma olduğu, böyle bir düzenleme için konunun özel kanunla düzenlenmesi gerektiği, ancak Ürün Sorumluluğu Yönergesi ve buna dayanılarak çıkarılan dönüştürme kanunları ile ürün sorumluluğunda tehlike esasına dayanan sorumluluğun kabul edildiği, ayıbın ilgili üründen beklenen güvenliğin sağlanamaması olarak tanımlandığı, güvensiz bir ürünün tüketici açısından büyük bir tehlike arz edeceği, hakkaniyet anlayışına da büyük ölçüde yer veren söz konusu sorumluluk türünde tüketiciye nazaran ekonomik yönden daha güçlü olan üreticinin tüketicinin zararını hakkaniyet gereği tazmin etmesi görüşünden burada yararlanılabileceği, 4077 sayılı Tüketici Kanunu m. 4'e dayandırılarak çıkarılan Ayıplı Mal Yönetmeliği'nin bu anlamda farklı ve kanunun üstüne çıkan bir düzenleme getirdiği, zira 4077 sayılı Tüketici Kanunu m. 4'te satıcının taahhüt ettiği veya o üründe objektif olarak bulunması gereken özelliklerin bulunmamasının ayıp olarak nitelendirildiği ifade edilmiştir.

Bir başka görüşe göre⁵²³, üreticinin sorumluluğunun hukukumuzdaki düzenleniş biçimi sebebiyle ortaya çıkan temel sorunun kanunla düzenlenmesi gereken kusursuz sorumluluk öngören bir hukuki müessesenin yönetmelikle düzenlenmiş olduğu, kanunda düzenlenmesi gereken konuların yönetmelikle düzenlenemeyeceği, özellikle kusursuz sorumluluğun bu yolla getirilemeyeceği, bu temel sorun nedeniyle üreticinin sorumluluğunun tabi olduğu koşulların yönetmelik hükümleri dikkate alınmaksızın 4077 sayılı Tüketici Kanunu m. 4 çerçevesinde belirlenmeye kalkışılması halinde Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne uygun bir sorumluluğun getirilemediği, yönetmelikle düzenleme yapılamayacak bir konu olmasına rağmen Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne paralel hükümler içeren Ayıplı Mal Yönetmeliği hükümleri esas alındığında dahi üreticinin sorumluluğu konusundaki problemlerin niyetlendiği biçimde çözümlenmiş olduğunun belirtilemeyeceği, dolayısıyla hukukumuzda üreticinin sorumluluğu alanında tatmin edici, ihtiyaçlara cevap veren bir

---

⁵²² Aydos, s. 96 – 97.

⁵²³ Havutçu, s. 117 – 118.

düzenlemenin bulunmadığı, bu sebeple örtülü bir boşluğun bulunduğu ifade edilmiştir. Kanaatimizce biz de bu görüşe katılmaktayız.

Ayıplı Mal Yönetmeliği'nin 4077 sayılı Kanun'a aykırı olmadığını savunan bir görüşe göre⁵²⁴, Ayıplı Mal Yönetmeliği'nin Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin bazı noktalar haricinde tamamen tercümesi niteliğinde olduğu, bu nedenle kanun koyucunun Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin hukukumuzda aktarma amacının 4077 sayılı Tüketici Kanunu m. 4'te genel düzenlemelere yer verip daha sonra ayrıntıları Ayıplı Mal Yönetmeliği ile düzenleyerek gerçekleştirme yöntemine dayandığı, zira bu amacın 4077 sayılı Tüketici Kanunu m.4'te getirilen değişikliklere ilişkin gerekçelerde açıklandığı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın da söz konusu değişikliklerden 3 ay sonra Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin neredeyse tamamen tercümesi niteliğinde olan bir yönetmelik çıkardığı, bu düzenlemede ürün sorumluluğunun gerçekleşmesi için aranan ayıplı ürün kavramının hem kanunda hem yönetmelikte ayıplı mal olarak ifade edildiği ve ayıbın satıcının ayıba karşı tekeffül borcu kapsamında ayıp kavramı olarak değil, üreticinin ürün sorumluluğuna ilişkin ayıp, yani hata kavramını ifade ettiği, böylelikle 4077 sayılı Tüketici Kanunu m. 4/2, cümle 4 ile sorumluluğa ilişkin temel koşulun kanunla düzenlendiği, bu sorumluluğun kusura dayanmayan sorumluluk olduğu, 4077 sayılı Tüketici Kanunu m. 4/4, cümle 3 ve 4'te zamanaşımına ilişkin düzenlemenin getirildiği, 4077 sayılı Tüketici Kanunu m. 4/3'te müteselsil sorumluluğun düzenlendiği, bu düzenlemeler çerçevesinde ve ölçüsünde Ayıplı Mal Yönetmeliği'nin 4077 sayılı Tüketici Kanunu'na aykırı olmadığı ifade edilmiştir.

bb-4703 Sayılı Kanun Döneminde Ürün Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

10.07.2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun yayımlandığı tarihten itibaren altı ay sonra yürürlüğe gireceği düzenlenmiş olup kanunun amacı, ürünlerin piyasaya sürülmesi için gerekli uygunluk değerlendirmesine, piyasa gözetimine ve denetimine ilişkin usul ve esasları belirlemek olduğu şeklinde düzenlenmiştir⁵²⁵.

Söz konusu düzenlemeyle yine doktrinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre⁵²⁶, bir ürünün ayıplı sayılıp sayılmadığı, tüketicinin o maldan haklı olarak bekleyebileceği güvenliği sağlayıp sağlamadığı 4703 sayılı Kanun m. 3/e'den hareketle aynı

---

⁵²⁴ Kırca, s. 100 – 102.

⁵²⁵ Keser, s. 98.

⁵²⁶ Antalya, s. 431 – 433.

kanunun m. 5/3 ve 5 bendi kıstaslarından hareketle belirlenebileceği, m.5/7 hükmüne göre üreticinin ürün güvenliği için almakla yükümlü olduğu tedbirlerin düzenlendiği, aynı kanun m. 11'e göre piyasaya arzı yasaklanmış, toplanmış ve bertaraf edilmesine karar verilmiş ürünlerin ayıplı ürün kabul edildiği sebeple burada üründen zarar görenlerin üreticiler ve dağıtıtlara karşı tazminat hakkı olduğu ifade edilmiştir, burada tehlike sorumluluğu olduğu belirtilmiştir.

Benzer yönde bir başka görüşe göre⁵²⁷, 4703 sayılı Kanun'un doğrudan üretici sorumluluğunu düzenleyen tek yasa olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Söz konusu kanunun m. 5/3 hükmü uyarınca üreticinin piyasaya güvenli ürün arz etmek zorunda olduğu, teknik düzenlemelere uygun ürünlerin güvenli olduğu, teknik düzenlemelerin bulunmadığı hallerde ise ürünün güvenli olup olmadığı hususunda ulusal ve uluslararası standartlara bakıldığı, bunların olmadığı hallerde ilgili sektördeki iyi uygulama kodu veya bilim ve teknoloji düzeyi veya tüketici güvenliğine ilişkin makul beklentisinin dikkate alınması suretiyle değerlendirilebileceği belirtilmiştir. 4703 sayılı Kanun m. 5/4 gereği üretici ürünün yol açtığı zararlardan ötürü kusursuz sorumluluğa tabidir ve üretici kusursuz olduğunu ispatlayarak sorumluluktan kurtulamamakta olup ürünün ilgili halde piyasaya arzı ile üreticinin kendi davranışı arasında nedensellik bağı bulunmadığı veya teknik düzenlemenin yetersizliği sebebiyle zararın doğduğu ispatlanırsa sorumluluktan kurtulmanın mümkün olacağı belirtilmiştir. Yine 4703 sayılı Kanun'un 2. Maddesinde üretici ve dağıtıtların yükümlülüklerinin düzenlenmiş olmasından hareketle ürünün piyasaya çıkmasından dolayı can ve mal zararlarında koruma amacı taşıdığı ifade edilmiştir.

Aynı görüşte bir başka yazara göre⁵²⁸, Türk Hukuku'nda gerçek anlamda üreticinin özel hukuk sorumluluğunu düzenleyen yasanın 4703 sayılı Kanun olduğu, söz konusu kanunun 1. maddesi uyarınca ürünlerin güvenli ve ilgili teknik düzenlemelere uygun olmasının sağlanmasının, piyasa gözetimi ve denetimi esasları ile yetkili kuruluşları görevleri ve iktisadi işletmeciler ile uygunluk değerlendirme kuruluşlarının yükümlülüklerinin belirlenmesinin bu kanunla amaç edildiği, m. 2'de ilgili kanunun piyasaya arz edilmesi hedeflenen, arz edilen, piyasada bulundurulan veya hizmete sunulan tüm ürünlerin kapsama alındığının ifade edildiği, aynı kanunun 3/g maddesinde imalatçı tanımına yer verildiği,

⁵²⁷ **Öz, Turgut**, “Üreticinin Sorumluluğu”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi, C. 6, S. 2, Y. 6, s. 16 – 17.

⁵²⁸ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 249 – 253.

üreticinin ve ithalatçının üründen doğan zararları hakkında tazmin sorumluluğunun m. 6 da düzenlendiği belirtilmiştir.

Aksi yöndeki bir görüşe göre⁵²⁹, 4703 sayılı Kanun'un amacının ürünlerin güvenli olması ve bunların denetlenmesi olduğu, kanunun genel gerekçesinde Kanun'un insan sağlığının, can ve mal güvenliğinin korunması için ürünlerin denetim ve gözetimini düzenlemek amacıyla kabul edildiğinin ifade edildiği, 4703 sayılı Kanun ile üreticilere getirilen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde üreticilerin denetim kuruluşlarına karşı sorumlu olduğu, bu doğrultuda ürünlerin piyasaya arzlarının yasaklanması, ürünlerin toplatılması gibi idari veya para cezası gibi yaptırımlara maruz kalındığı, burada 3. kişilere karşı tazminat sorumluluğunun düzenlenmediği, 4703 sayılı Kanun'a kaynak düzenleme olan 2001/95 sayılı Genel Ürün Güvenliği Hakkında Avrupa Birliği Yönergesi'nde üreticilere özen sorumluluğu getirildiği yolunda bir yoruma ulaşılamadığı, üretici sorumluluğunun 85/374 sayılı yönerge ile zaten düzenlendiği, 2001/95 sayılı Yönergenin genel açıklama bölümünün 36. Paragrafında Yönerge'deki düzenlemenin, 85/374 sayılı AB Konsey Direktifi ile mağdurlara tanınan hakları etkilemeyeceğinin belirtilmiş olmasının da bu iki düzenlemenin farklı amaçlara hizmet ettiğinin ve birbirini tamamlar nitelikte uyum içerisinde olduklarının göstergesi olduğu, dolayısıyla 4703 sayılı Kanun ile üreticilere ayıplı ürünlerden ötürü doğan zararlarda özen sorumluluğu getirildiğini belirtmenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir.

2001/95 sayılı Yönerge'yi temel alarak çıkarılan 4703 sayılı Kanunla güvenli ürün nedeniyle üreticinin zarar görenlere karşı hukuki sorumluluğun düzenlenmediği hakkındaki bir diğer görüşe⁵³⁰ göre 4703 sayılı Kanun'un amacının uygunluk değerlendirmesi, piyasa gözetimi ve denetimi ile ilgili olarak yapılacak bildirimlerle ilişkin usul ve esasların belirlenmesi olduğu, tüketicinin sağlık ve güvenliğinin korunması gayesiyle piyasaya güvenli ürünler sürülmesi ve dolaşımının sağlanmasının istenildiği, bu amaç çerçevesinde üretici ve

⁵²⁹ **Akçura Karaman**, s. 152 – 154; Benzeri yönde bkzn. **Al, Dursun**, “7223 Sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu Kapsamında Ürün Kavramı ve Üreticinin Sorumluluğu”, *Terazi Aylık Hukuk Dergisi*, C. 15, S. 169, Eylül 2020, s. 1806; **Kırca**, s. 81; Türk Hukuku'nda hem tüketicilere yönelik özel bir kanun olduğu hem de 4703 sayılı Kanun ile hukuki anlamda ürün sorumluluğu ve tazminat hakkında net bir düzenleme bulunmadığı sebeple ürün sorumluluğunun hukuki niteliğinin net şekilde ortaya atılamadığı görüşü hakkında bkzn. **Akipek, Şebnem**, “Bedensel Zararların Tazmini Kapsamında Tüketici Hukuku Yönünden Ürün Sorumluluğu”, *Yeni Gelişmeler Işığında Bedensel Zararların Tazmini*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2016, s. 37; 4703 sayılı Kanun ile imalatçı sorumluluğuna ilişkin hukukumuzda yer alan yasal boşluğun giderilmeye çalışılmasına rağmen bunun layığıyla yerine getirilemediği, imalatçı sorumluluğu konusu yanlış anlaşılabilir tüketici sorunu olarak algılandığı ve 4703 sayılı Kanun m. 4'e çıkarılan Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik ile sorumluluğun düzenlendiği, 4703 sayılı Kanun'un amacının idari nitelikteki önlemler ve yaptırımlarla hatalı malların piyasaya sürülmesinin önlenmesi olduğu, ancak imalatçının zarar gören kişilerin zararlarının tazmininin düzenlenmediği, ürün güvenliği ve ürün sorumluluğu yönergelerinin birbirini tamamlar nitelikte olduğu hususunda bkzn. **Tarman**, s. 308 – 301.

⁵³⁰ **Havutçu**, 115 – 117.

dağıtıcılara genel nitelikte bazı yükümlülükler getirildiği, 4703 sayılı Kanun m. 5/3'te üreticinin sadece güvenli ürünleri piyasaya sunmakla yükümlü olduğu, m. 5/4'te üreticinin güvenli olmadığı tespit edilen ürünün kendisi tarafından piyasaya sürülmediğini veya ürünün güvenli olmaması halinin ilgili teknik düzenlemeye uygunluktan kaynaklandığını ispatlanması halinde sorumluluktan kurtulabileceğinin düzenlendiği, bu maddeye dayanılarak üretici sorumluluğunun düzenlendiğinin belirtilmesinin uygun olmadığı, zira üreticinin temel yükümlülüğü olan piyasaya güvenli ürün sunma yükümlülüğünün ihlal edilmesine zarar görenin uğradığı zararların giderimin doğması şeklinde bir yaptırımın bağlanmadığı, kanunun temelini meydana getiren 2001/95 sayılı Yönerge'de de böyle bir durumun söz konusu olmadığı, keza 2001/95 sayılı Yönerge'nin üretici için zarar görene karşı sorumluluk düzenlemeyi amaçlamadığı için üretici sorumluluğuyla ilgili olarak 85/374 sayılı Yönerge'nin uygulama alanını etkilemediğinin 17. maddeyle belirtildiği, 4703 sayılı Kanun'da üreticinin öngörülen yükümlülükleri ihlal etmesi halinde idari para cezası niteliğinde yaptırımların uygulanacağı, söz konusu yükümlülüğün ihlali durumunda üründeki hata nedeniyle başkalarının zarar görmesi sonucunun doğumuna yol açılmışsa o zaman tüketicinin hangi koşullarda kimlerden hangi süre içerisinde hangi zararların tazminini talep edebileceği hususunun 4822 sayılı Kanun ile değişik Tüketici Kanunu m. 4 ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan yönetmelikle belirlendiği, dolayısıyla 4703 sayılı Kanun m. 5/3'ün hatalı ürün nedeniyle üreticinin üçüncü kişilerin zararından sorumlu olmasını veya sorumlu olmamasını düzenleyen bir sorumluluk normu niteliğinde görülemeyeceği ifade edilmiştir.

Kanaatimizce de doktrinde ileri sürülen 4703 sayılı Kanun ile ürün sorumluluğunun düzenlenmediği görüşü isabetlidir⁵³¹. Keza belirtildiği üzere 4703 sayılı Kanun'a dayanak olduğu teşkil edilen 2001/95 sayılı Yönerge, genel ürün güvenliğinin sağlanması yönünde idari yaptırımlar öngörmektedir. Oysa ürün sorumluluğu anlamında üreticilere özel hukuk sorumluluğu getirerek üçüncü kişilere tazminat sorumluluğu getiren düzenleme Ürün Sorumluluğu Yönergesi'dir.

---

⁵³¹ Benzer yönde bkzn. **Keser**, s. 99.

cc-Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu'nda Öngörülen Ürün Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

ÜGTDK ile hem üreticinin sorumluluğu, hem de ürün güvenliği açısından aynı kıstaslar belirlenmiş olup bu yanlışlığın temelinde ürün sorumluluğu ve ürün güvenliğini düzenleyen iki farklı AB yönergesini tek metin altında toplama çabası yatmaktadır⁵³².

Bu bakımdan doktrinde⁵³³ haklı olarak Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde belirtilen hatalı ürünün kavramının esas alınmasının isabetli olmasına rağmen ÜGTDK'da uygunsuz ürün kavramı üzerinden düzenlemeler yapılmıştır.

Ayrıca hata ifadesi ilk bakışta hukukumuzda bir karışıklığa sebebiyet verebilir gibi görünmektedir. Zira eski borçlar kanunu olan 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda irade sakatlıkları içerisinde geçen hata kavramı ile söz konusu kavramın karıştırılmaya müsait olduğunu ifade edebiliriz, ancak 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nda hata kavramı yerine irade sakatlıkları içerisinde yanılma kavramına yer vermiş olduğundan artık hukukumuzda bir karışıklığa yol açmayacağını belirtebiliriz. Bu bakımdan doktrinde de ürün sorumluluğu içerisinde hatalı ürün ifadesine yer verildiğinden biz de hatalı ürün terimini terminolojide bütünlük oluşturmaları bakımından tercih ediyoruz.

Kanun koyucu, ÜGTDK'da hata ya da ayıp kavramları yerine farklı bir tercihte bulunarak üreticinin sorumluluğunu düzenleyen ÜGTDK m. 6/2'e göre; “ İmalatçı veya ithalatçının sorumlu tutulabilmesi için, zarar gören tarafın uğradığı zararı ve uygunsuzluk ile zarar arasındaki nedensellik bağıını ispat etmesi zorunludur. “ şeklinde bir düzenleme getirmiştir. Nitekim yukarıda açıkladığımız üzere çalışmamızda hatalı ürün kavramını kullanmaya terminolojide bütünlük oluşturmaları ve çalışma konumuz açısından daha uygun bir yaklaşım olması sebebiyle devam edeceğiz.

İlgili hükümdeki uygunsuzluk kavramı ise ÜGTDK m. 3/r'de tanımlanmaktadır. Buna göre uygunsuzluk, “ Ürünün ilgili teknik düzenlemeye veya genel ürün güvenliği mevzuatına uygun olmama halini “ ifade eder. Benzer şekilde ÜGTDK m. 5'de, insan sağlığı ve güvenliğiyle ilgili teknik düzenlemelere uygun ürünün aksi ispatlanana kadar güvenli ürün olarak kabul edildiği; teknik düzenlemenin bulunmadığı veya insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümlerin bulunmadığı hallerde ilgili ürünün güvenli olup olmadığının

⁵³² Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – bb - bbb.

⁵³³ Keser, s. 99.

değerlendirilmesi için genel ürün güvenliği mevzuatına⁵³⁴ göre değerlendirme yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu hususta ilerleyen kısımlarda yaptığımız açıklamalara atıf yapıyoruz⁵³⁵.

Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu'nda öngörülen ürün sorumluluğunun hukuki niteliğini açıklamadan önce sadece yasanın lafzına bağlı kalınarak yapılacak değerlendirmeler neticesinde ortaya çıkacak durumlara kısaca değinmekte yarar görüyoruz.

ÜGTDK m. 5'e bu şekilde sadece lafzi anlamda bakarsak karşımıza şöyle bir durum çıkmaktadır. Kanunen sorumluluğun dayanağı ürünün güvensiz olmasına dayanmakta olup bir ürünün güvenirliliği o ürünle ilgili teknik düzenlemenin insan sağlığı ve güvenliği ile ilgili hükümlerine aksi ispat edilinceye kadar uygun olmasına bağlanmıştır. Ortada teknik düzenlemenin bulunmadığı veya insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümlerin bulunmadığı hallerde ilgili ürünün güvenli olup olmadığının değerlendirilmesi genel ürün güvenliği mevzuatına göre yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Genel Ürün Güvenliği Yönetmeliği m. 5 'e göre, bir ürüne ilişkin teknik düzenlemenin bulunmadığı veya insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümler içermediği veya belirli risklerle veya kategorilere ilişkin hükümler içermediği hallerde, referans numaraları Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayımlanan ürünün güvenliğine ilişkin Avrupa standartlarına karşılık gelen ulusal standartlara uygun ürünün güvenli olduğu kabul edilir.

Bu hususta ihtimalli değerlendirme yaparsak ilk ihtimallerden birini şu şekilde düşünebiliriz. Çalışma konumuz açısından hep verdiğimiz örneklerden birine dönecek olursak bir sitenin kullanmakta olduğu jeneratörün kanunun ifadesiyle uygunsuz olduğu, her an kıvılcım çakmasına sebebiyet verebildiği ve bu sebeplerle yakınlarında yangın çıkarma riski olduğunu düşünelim. Site sakinlerinin bu şekilde çıkan ve hemen yan taraftaki tarlanın yanıp kül olmasına sebebiyet veren bir yangında böyle iddialarda bulunmasına karşılık ilgili jeneratörün üreticisinin teknik düzenlemelere uygun şekilde ürünün imal edildiğini belirtmesi ve bunu bu şekilde ispatlaması kanunun lafzı içerisinde mümkündür. Mahkemenin yapacağı incelemeler neticesinde alınan bilirkişi raporlarında jeneratörün teknik düzenlemeye uygun olduğu sonucuna varılırsa dava reddedilecektir.

⁵³⁴ Ürün güvenliği mevzuatıyla kast edilenin T.C. Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Genel Ürün Güvenliği Yönetmeliği isimli yönetmelik olduğu hakkında bkz. **Okur**, s. 386.

⁵³⁵ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – aa.

Diğer bir senaryoda yine aynı örnek üzerinden gidecek olursak site sakinlerinin söz konusu jeneratörün teknik düzenlemelere aykırı olduğunu, insan sağlığını koruyacak ölçekte çalışmadığını, buna ilişkin raporların Mahkeme dosyasına sunduklarını farz edelim. Keza Avrupa ülkelerindeki benzer konulardaki teknik düzenlemelerde de iddialarını destekleyen hususların olduğunu ve kendi ülkelerindeki teknik düzenlemelerin bunlarla bağdaşmadığını, bunların esasen hukuka aykırı olduğunu düşünelim. Ürünün üreticisinin ise jeneratörün uygunsuz olmadığı, teknik düzenlemelere uygun yapıldığı, teknik düzenlemenin hukuka aykırılığının ayrı bir dava konusu olduğunu iddia ettiğini düşünelim. Mahkemenin yargılama esnasında aldırıldığı bilirkişi raporlarında jeneratörün teknik düzenlemelere uygun olduğu belirtilirse dava yine reddedilecektir. Benzeri şekilde jeneratörün kıvılcım çakmaya sebebiyet vermesi değil de gürültü kirliliğine neden olacak düzeyde gürültü çıkararak çalışması hallerinde de aynı sorunlar gündeme gelebilir.

Yukarıda açıkladığımız ihtimaller dahilinde yapılacak değerlendirmelerde ilk ihtimalde, sorumluluk ürünün teknik düzenlemesinin insan sağlığına ilişkin hükümlerine uygun olmamasından kaynaklanmakta olup burada sebep olmaya dayalı bir özen sorumluluğu açığa çıkmaktadır⁵³⁶, zira kanunda zikredilen öngörülmüş objektif özen ödevi burada ihlal edilmiş olmaktadır⁵³⁷. Oysa ki doktrinde de haklı olarak belirtildiği üzere ürün sorumluluğunun amacı, ürünün teknik düzenlemelere ve insan sağlığına uygun olarak üretilip üretilmediği değil, teknik düzenlemelere ve insan sağlığına uygun olarak üretilen ürünlerin hatalı olması halinde dahi oluşan zararın tazmin edilmesinin sağlanmasıdır⁵³⁸.

İkinci ihtimalde zarar görenlerin ÜGTDK m. 5/2’de bahsi geçen karinenin aksini ispatlamaları gerekmektedir. Yine kanunun lafzına bağlı kalınarak değerlendirme yapılacak olursa söz konusu karine ÜGTDK m. 5/2 ile sınırlı olup m. 5/3’ü kapsamamaktadır. Dolayısıyla teknik düzenleme bulunmadığı veya mevcut teknik düzenlemelerin insan sağlığına ve güvenliğine ilişkin hükümler içermediği hallerde ürünün güvenli olup olmamasının değerlendirilmesinin genel ürün güvenliği mevzuatı uyarınca yapılacak olması göz önüne alınınca böyle bir düzenlemenin bulunmadığı hallerde karinenin uygulanamayacağı sonucu sadece kanunun lafzına bağlı kalınırsa ortaya çıkmaktadır. Nitekim doktrinde öncelikli konumda olan teknik düzenlemenin aksinin ispatını öngören kanun koyucunun belli ihtimaller halinde uygulama alanı bulacak olan ürün güvenliği mevzuatı hükümlerinin aksinin ispat

⁵³⁶ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 238; Keser, s. 101.

⁵³⁷ Konuyla ilgili olarak bkz. Eren, s. 704.

⁵³⁸ Baysal, Başak, Haksız Fiil Hukuku, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 291.

edilemeyeceğini kabul ettiğini ifade etmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir, bu durumda ÜGTDK m. 5/2-3 hükümleri ve ÜGTDK m. 3/r bendindeki uygunsuzluk kavramlarının birlikte değerlendirilmesiyle uygunsuzluk kavramının insan sağlığına ve güvenliğine uygun olmayan teknik düzenlemeleri veya genel ürün güvenliği mevzuatına uygun olmamayı değil, ürünün güvenli olmamasını ifade ettiği, ÜGTDK’da düzenlenen sorumluluktan kurtuluş sebepleri arasında yer alan m.21/2-c’deki sorumluluktan kurtuluş sebebinin de aynı bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiği, bu bakımdan insan sağlığına ve güvenliğine uygun olmayan ürünün teknik düzenlemelere veya diğer zorunlu teknik kurallara uygun olması halinde bile üreticinin söz konusu teknik düzenlemelere veya sorunlu teknik kurallara uyduğunu iddia ederek sorumluluktan kurtulamayacağı belirtilmiştir⁵³⁹.

Bu bakımdan uygunsuzluk kavramının içeriğini hakim dolduracak olduğuna göre ÜGTDK m. 6’nın gerekçesinde bahsi geçen bu düzenlemenin Avrupa Birliği’nin 25.07.1985 tarihli Ürün Sorumluluğu Yönergesi doğrultusunda hazırlandığı ifadelerinden hareketle hükmün amacına göre yorum yoluyla değerlendirilmesi neticesinde uygunsuzluk kavramının içeriğinde ilgili Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükmü dikkate alınarak hakim tarafından uygunsuzluk kavramının içeriğinin doldurulmasının ve bu yapılırken de Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ne dair bilimsel görüşlerden ve içtihatlardan faydalanılması gerektiği fikrinin doktrinde kabul edildiğini ve bizim de bu görüşte olduğumuzu belirtmekle birlikte yukarıda yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı üzere sorumlunun teknik düzenlemelere veya genel ürün güvenliğine ilişkin hükümlere uygunluğu iddiasının aksinin ispatlanmasıyla sorumluluktan kurtulmanın mümkün olmadığı nazara alındığında sorumluluğun hukuki niteliğinin ağırlaştırılmış özen sorumluluğu olduğunu düşünmekteyiz⁵⁴⁰.

3-Ürünlerden Doğan Çevre Zararlarından Hukuki Sorumluluğun Niteliği

Yukarıda yaptığımız açıklamaları göz önüne alınca hem Çevre Kanunu hem de Ürün Sorumluluğu’ndan kaynaklanan sorumluluğun ağırlaştırılmış özen sorumluluğu olduğu sebeple her iki sorumluluk alanının kesişim kümesinde kalan ürünlerden kaynaklanan çevre zararlarında sorumluluğun hukuki niteliğinin ağırlaştırılmış özen sorumluluğu olduğunu düşünmekteyiz.

---

⁵³⁹ Keser, s. 102-103.

⁵⁴⁰ Keser, s. 103; Tepetaş Yasan, s. 40; Demir, R., s. 126.

Keza bir kimsenin bir zarara kusur aranmaksızın sebebiyet verdiği hallerde sorumluluk sebeplerinin amaçları diğerlerini dışlamadığı müddetçe birlikte uygulanmaları mümkündür⁵⁴¹. Çalışma konumuz açısından hem ürün sorumluluğu hem de çevre zararlarından kaynaklanan sorumluluk hükümlerinin ürünlerden doğan çevre zararı bağlamında birbirlerini dışlamalarını gerektiren bir durumun olmadığı kanaatindeyiz. Bu bakımdan ürünlerden doğan çevre zararları şeklindeki çalışma konumuz kapsamında çevre zararı gibi konularda çevre hukukunun uygulanacağını; ürün, hatalı ürün, hatalı üründen sorumlu olanlar şeklinde ifade edilebilecek üretici ve benzerleri, ithalatçılar, dağıtıcılar gibi konular açısından ürün sorumluluğu düzenlemelerinin uygulanacağını düşünmekteyiz. Bu hususta çalışmamız boyunca verdiğimiz hatalı ürünlerden doğan çevre zararı örnekleri çerçevesinde incelemelerde bulunmaya çalıştık. Elbette hem ürün sorumluluğu hem çevre hukukundan ayrı ayrı zarar tazmini yapılmasını ifade etmemekteyiz. Sebeplerin yarışması adı verilen bu durumda sorumluluk sebeplerden birine göre tazminatı gündeme getirecek olup⁵⁴² ürünlerden doğan çevre zararlarında çalışmamızın ilerleyen aşamalarında da açıklayacağımız üzere⁵⁴³ üreticinin çevre kanunu anlamında o an fiili olarak hakimiyetinde bulunmayan üründen ötürü doğan çevre zararından sorumluluk için her iki kanunun düzenlemelerine bakmak gerekecektir. Bu durum da ürün sorumluluğu ile çevre kirliliğinden kaynaklanan sorumlulukların kesişmesini gündeme getireceğinden birlikte bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Zira ÜGTDK m. 6/7 hükmü, diğer kanunlardaki tazminat sorumluluğuna ilişkin hükümlerin saklı olduğunu ifade etmesi de bu hususta başvurabileceğimiz dayanaklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere ÇK m. 28 ile çevre zararlarından doğan sorumlulukta, kirlitene kusursuz sorumluluk hali öngörüldüğü açıktır. Ayrıca çevreyi kirlitene karşı herhangi bir kurtuluş kanıtı getirme imkanı getirilmemiştir.

Öğretide hakim olan görüş doğrultusunda ÇK m. 28 ile getirilen sorumluluk düzeninde sebep olma, hakimiyet ve tehlike esaslarından hiçbirisi tam olarak öne çıkmayarak geniş bir sorumluluk kapsamı belirlenmekte olduğundan ağırlaştırılmış özen sorumluluğu getirildiği görüşümüzün yanında ürün sorumluluğunda da ÜGTDK kapsamında ifade edilen ürünlerin uygunsuzluğu kavramının içeriğini hakimnin dolduracağı görüşümüzü tekrarlamaktayız. O halde bu yapılırken Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne dair bilimsel görüşlerden ve

---

⁵⁴¹ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 310.

⁵⁴² Kılıçoğlu, s. 572.

⁵⁴³ Bknz. İkinci Bölüm – D - 2.

içtihatlardan faydalanılması gerektiği fikrinin doktrinde kabul edildiğini ve bizim de bu görüşte olduğumuzu bir kez daha hatırlatmakla birlikte yukarıda yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı üzere sorumlunun teknik düzenlemelere veya genel ürün güvenliğine ilişkin hükümlere uygunluğu iddiasının aksinin ispatlanmasıyla sorumluluktan kurtulmanın mümkün olmadığı nazara alındığında sorumluluğun hukuki niteliğinin ağırlaştırılmış özen sorumluluğu olduğunu düşünmemizden ötürü geniş bir yelpazede çeşitli sorumluluk esasları çerçevesinde karşımıza çıkan bu sorumluluk türünde ağırlaştırılmış özen sorumluluğunun mevcut olduğunu düşünmekteyiz.

Bu hususta ÜGTDK'nın uygunsuz ürün kavramına dair yaptığımız açıklamaları ürünlerin çevre zararına sebebiyet vermesi ihtimalleriyle değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda karşımıza şu şekilde sonuçlar çıkması olasıdır. Çalışma konumuz açısından hep verdiğimiz örneklerden birine dönecek olursak bir sitenin kullanmakta olduğu jeneratörün kanunun ifadesiyle uygunsuz olduğu, her an kıvılcım çakmasına sebebiyet verebildiği ve bu sebeplerle çevre zararına sebebiyet verme riski olduğunu düşünelim. Site sakinlerinin bu şekilde çıkan ve hemen yan taraftaki tarlanın yanıp kül olmasına sebebiyet veren bir yangında böyle iddialarda bulunmasına karşılık ilgili jeneratörün üreticisinin ÜGTDK m. 5 anlamında teknik düzenlemelere uygun şekilde ürünün imal edildiğini belirtmesi ve bunu bu şekilde ispatlaması kanunun lafzı içerisinde mümkündür. Mahkemenin yapacağı incelemeler neticesinde alınan bilirkişi raporlarında jeneratörün teknik düzenlemeye uygun olduğu sonucuna varılırsa dava reddedilecek, çevre zararının giderilmesi sağlanamayacaktır, bu hususta yukarıda yaptığımız ayrıntılı ve ihtimalleri gözeterek açıklamalara atıf yapıyoruz. Ürün sorumluluğunun amacı, ürünün teknik düzenlemelere ve insan sağlığına uygun olarak üretilip üretilmediği değil, teknik düzenlemelere ve insan sağlığına uygun olarak üretilen ürünlerin hatalı olması halinde dahi oluşan zararın tazmin edilmesinin sağlanmasıdır.

Daha önce de açıkladığımız üzere ÜGTDK m. 5/2-3 hükümleri ve ÜGTDK m. 3/r bendindeki uygunsuzluk kavramlarının birlikte değerlendirilmesiyle uygunsuzluk kavramının insan sağlığına ve güvenliğine uygun olmayan teknik düzenlemeleri veya genel ürün güvenliği mevzuatına uygun olmamayı değil, ürünün güvenli olmamasını ifade ettiği, çalışma konumuz açısından aynı zamanda ÇK hükümleri doğrultusunda çevre açısından da güvenli ürün olmamasını ifade ettiği, keza üçüncü kuşak haklardan olan çevre hakkının gelecek kuşakların da yaşanabilir bir çevrede yaşama hakkına haiz oldukları gerçeği göz önüne alındığında bu şekilde bir değerlendirme yapılması gerektiği, ÜGTDK'da düzenlenen sorumluluktan kurtuluş sebepleri arasında yer alan m.21/2-c'deki sorumluluktan kurtuluş

sebebinin de aynı bakış açısıyla ürünün bu şekilde güvenli olması gerektiği yönünde değerlendirmeler içerdiği, bu bakımdan insan sağlığına ve güvenliğine, çevre korumasına uygun olmayan ürünün teknik düzenlemelere veya diğer zorunlu teknik kurallara uygun olması halinde bile üreticinin söz konusu teknik düzenlemelere veya sorunlu teknik kurallara uyduğunu iddia ederek sorumluluktan kurtulamayacağını belirtebiliriz.

Sorumluluğun sadece yangından değil, söz konusu jeneratör örneğinden devam edecek olursak anılan jeneratörün gürültü kirliliğine sebebiyet vermesi hallerinde de benzer sonuçlara varılabilmesi mümkündür. Örneğin doğal ve hassas canlı yaşam alanlarına sahip habitatların yoğunlukta bulunduğu bir arazideki siteye veyahut yapıya kurulmuş jeneratörün aşırı gürültü çıkaracak şekilde çalışması halinde davacıların jeneratörün teknik düzenlemelere aykırı şekilde gürültü kirliliğine sebebiyet vererek bunun yakınlarında bulundukları söz konusu habitatlara zarar verdiğini iddia ettiklerini düşünelim. Davalının jeneratörün hem teknik düzenlemelere hem de Gürültü Kontrol Yönetmeliği'nde belirlenen eşiklere uygun şekilde çalıştığı bu nedenle de gürültü kirliliğinin oluşmadığını iddia etmesi mümkündür. Mahkemenin yargılama esnasında aldırıldığı bilirkişi raporlarında jeneratörün teknik düzenlemelere uygun olduğu ve Gürültü Kontrol Yönetmeliği'nde belirlenmiş sınır eşik değerlere uygun olduğu belirtilirse yukarıda izah ettiğimiz yasal düzenlemelerin lafzıyla bağlı kalındığında dava reddedilecektir. Burada yine aynı şekilde teknik düzenlemelerin ve Gürültü Kontrol Yönetmeliği sınır eşik değerlerinin çevre zararına sebebiyet verebilecek tarzda düzenlendiği iddialarının da ileri sürülmesi de sırf ÜGTDK'nın lafzına bağlı kalınarak inceleme yapıldığında sonucu değiştirmeyecektir.

Ürünlerden kaynaklanan çevre zararında sorumluluğun esaslarındaki sebeplerin farklılığı yukarıda saydığımız örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda saydığımız örneklerden yola çıkarsak bir jeneratörün aksamlarındaki problemlerden ötürü kıvılcım çakması sonucu orman yangınına veyahut yandaki bir tarlanın yanmasına sebebiyet vermesi gibi tehlike esasını barındıran özellikler gösterebileceği gibi jeneratörü elinde bulunduran son kullanıcıların jeneratör üzerinde hakimiyet sahibi olmaları, keza aynı jeneratörü üretenlerin jeneratör üzerinde bir hakimiyetlerinin olduğunun kabulü gerektiği, jeneratörün hatalı üretilmesinden kaynaklanan sebep olma esasının da burada devreye girdiği, aynı şekilde jeneratörün yangın çıkartması değil de fazla gürültü çıkararak hassas habitatlarda doğal zarara sebebiyet vermesi ya da yakıt kısmındaki sızıntıdan ötürü toprağa yakıtını bırakarak çevre kirliliğine yol açması gibi sebep olma esasları, yine jeneratörü üretenlerin bundan bir kazanç sağlayarak nimet – külfet esaslarını da gündeme getirebileceği gibi çeşitli sayıda sorumluluk

esasların iç içe geçmesi mümkündür, her somut olayın özelliğine göre anılan sorumluluk esaslarının her biri öne çıkacaktır. Keza bu durumlarda jeneratörün yapımında yukarıda izah ettiğimiz üzere teknik düzenlemelere uyulması veyahut çevre kirliliğini engellemeye yönelik Gürültü Kontrol Yönetmeliği gibi düzenlemelere uyulması gibi sebeplerle sorumluluktan kurtulamayacağını belirtmemizin yanında çalışmamızın ilerleyen aşamalarında yeri geldikçe bu hususta başka açıklamalarda da bulunacağız. Bu saydığımız sebeplerden ötürü ürünlerden doğan çevre zararlarında ağırlaştırılmış özen sorumluluğunun bulunduğunu düşünmekteyiz.

Ağırlaştırılmış özen sorumluluğunun benimsendiği hallerde, TBK m. 50/2 uyarınca tazminatın fazla ölçüde düşürülmesi, korunmak istenen menfaat nedeniyle uygulanmak istenen yaptırımların büyük ölçüde istenileni verememesi sonucunu doğurmasının mümkün olduğuna değinmiştik. Bu nedenle özetle ifade edecek olursak büyük tazminat oranlarıyla ekonomik kalkınmanın zarara uğramaması adına işlev edinmiş sürdürülebilir kalkınma ilkesi, ekonomide önemli yerlere sahip işletmelerin önemini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla hem ekonomiyi sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde korumak, hem de tazminat miktarları düşürülerek çevre korumasıyla sağlanmak istenen menfaatleri düşürmemek amacıyla çevre fonları, çevre sigortaları gibi çareler araştırılmıştır, bu konudaki açıklamaları, çalışmamızın ilerleyen kısımlarında yapacağız⁵⁴⁴.

D-Ürünlerin Çevreye Verdiği Zararlardan Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğun Şartları

1-Hatalı Bir Ürünle Kirletenin Çevre Kirliliğine Yol Açması

a-Genel Olarak

ÇK m. 28'e göre, çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebebiyet verdikleri kirlenme ve bozulmadan kaynaklanan zarardan ötürü kusur şartı aranmaksızın sorumlu olup çalışma konumuz açısından sorumluluğun doğabilmesi için ilk şart hatalı bir üründen bu anlamda kirleten vasıtasıyla bir çevre kirliliğinin meydana gelmesidir. Bu hususta çevre ve ekoloji, ekolojik denge, kirleten konularında yaptığımız açıklamalarımızı tekrarlamaktayız ve doğadan kaynaklanmayan sebeplerle ekolojide meydana gelen olumsuz değişimler kısaca çevre kirliliğine sebebiyet vermektedir.

Biz de çalışmamız kapsamında doğada meydana gelen her türlü olumsuz değişiklikleri değil, bir üründen kaynaklanan olumsuz etkiler nedeniyle çevre kirliliğinin meydana gelmesi

---

⁵⁴⁴ Bknz. Üçüncü Bölüm – D - 6.

hallerini incelemektedir. Bu şekilde doğa dışı bir etkenle ürünlerden kaynaklı şekilde olumsuz çevre etkilerinin meydana gelmesi hukuki olay olarak nitelenebilecek olup ÇK anlamında bunlara hukuki sonuç bağlanmıştır. Çalışma konumuz kapsamında öncelikle hatalı ürün kavramını açıklamakta fayda görüyoruz.

b- Hatalı Ürün Kavramı

aa-Ürün Kavramı

aaa-Genel Olarak

Çalışmamız açısından önem arz eden konulardan biri ürün kavramının ne olduğuna ilişkindir. 7223 sayılı Kanun, gerekçesinde de söz ettiği gibi 85/374 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi Direktifi'ni iç hukuka aktarmak amacıyla olduğu⁵⁴⁵ göz önüne alındığında öncelikle Direktif kapsamında ürün kavramından ne anlaşıldığına kısaca bakmak gerekmektedir.

85/374 sayılı Direktif'te ürün sorumluluğu kapsamına giren malların neler olduğunun belirtilmesine rağmen tanımlama yoluna gidilmemiştir. Direktif m. 2 uyarınca ürün kavramı içerisine, taşınır mallar(başka bir taşınır mala ya da bir taşınmaza dahil edilmiş olanlar dahil)⁵⁴⁶ ile elektrik girer. Nitekim ürün kavramı içerisine ilk işleminden geçmiş ürünler dışındaki toprak, besicilik ve balıkçılık ürünlerini içeren birincil tarım ürünleri ile av ürünleri haricindeki taşınır ürünler sorumluluk kapsamına alınmamış olsalar dahi m. 15 doğrultusunda birincil tarım ürünleri ile av ürünlerinin kapsam içerisine alınabileceği belirtilmiştir. Görüldüğü üzere Direktif kapsamına taşınmaz mallar alınmamıştır. Genetiği değiştirilmiş ürünlerde ise bu değişikliği yapanların ürün sorumluluğu açısından sorumlu olacağı kabul edilmektedir⁵⁴⁷. Keza Alman Genetik Mühendisliği Kanunu'nun (GenTG - Gentechnikgesetz des Bundes) Sorumluluk başlıklı § 32 maddesine göre, bir organizmanın genetik mühendisliği çalışmalarına dayalı özellikleri nedeniyle birinin ölmesi, vücudunun veya sağlığının yaralanması veya bir eşyasının zarar görmesi halinde, üretici ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlüdür. Böylelikle doktrinde GenTG'nin sorumluluk hususunda diğer sorumluluk düzenlemelerini etkilemediği belirtilmekte olup Alman Çevresel Sorumluluk

⁵⁴⁵ **Atamer/Güner Kurtulan**, s. 543; **Kara, İlhan**, İmalatçının Sorumluluğu, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, s. 197.

⁵⁴⁶ Almanya'da ProdHaftG'ye taşınmaz malların dahil edildiğiyle ilgili olarak bkzn. **Beierle, Benedikt**, Die Produkthaftung im Zeitalter des Internet of Things Analyse des ProdHaftG vor dem Hintergrund vernetzter und intelligenter Produkte, Nomos, 1. Auflage, 2021, s. 72.

⁵⁴⁷ **Aydos**, s. 147 – 148; **Kibar, Ahmet Fevzi**, Ürün Sorumluluğu Bağlamında Hatalı Tıbbi Cihazdan Doğan Hukuki Sorumluluk, Adalet Yayınevi, Ankara 2020, s. 96.

Kanunu'nda bahsedilen genetik tehlikeler ve zararın çevresel ortam (toprak, hava veya su) yoluyla ortaya çıkması durumunda diğer sorumluluk yasaları ile GenTG arasında rekabet olduğu, sadece temas hasarı durumunda GenTG'nin münhasıran geçerli olduğu belirtilmektedir⁵⁴⁸.

İnsan yapımı olduğu müddetçe bir ürünün katı, sıvı veya gaz halinde bulunmasının önemi bulunmamaktadır⁵⁴⁹.

Almanya'da ProfhaftG'ye göre sorumluluğun ön koşulu açısından hasarın bir üründen kaynaklanmış olması gerektiği ifade edilmekte olup fiziksel sınırları olan nesneler ürün olarak kabul edilir. Bu kapsamda taşınır veya taşınmaz bir nesnenin parçaları da dahil olmak üzere tüm hareket edebilir nesneler ürün kapsamı içerisine girer, örneğin bir arsa üzerine rüzgar türbini kurulursa, rüzgar türbini taşınmazın parçası haline gelse dahi yine ProdHaftG kapsamında ürün olarak kabul edilecektir⁵⁵⁰.

Taşınır eşya kavramı Direktif'te tanımlanmadığından, bu kavramın içeriğinin doldurulması her ülkenin kendi hukuku tarafından sağlanması gerektiği nazara alındığında ÜGTDK açısından taşınır eşya kavramı yorumlanırken Eşya Hukuku ilkeleri doğrultusunda hareket etmek gerekecektir.

ÜGTDK m. 3 ise ürünün, “her türlü madde, müstahzar veya eşya” olduğunu düzenlemiş olup Direktif ile 7223 sayılı Kanun arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Nelerin ürün olduğu açıklamasını yapmadan önce ÜGTDK ile Direktif arasında göze çarpan bu farklılığa açıklık getirmekte yarar olduğunu düşünmekteyiz.

Öncelikle “müstahzar”⁵⁵¹ ve “madde”⁵⁵² kavramlarının Medeni Hukuk anlamında bir karşılıkları bulunmamaktadır. Direktif taşınır, taşınmaz, bütünleyici parça, elektrik gibi

⁵⁴⁸ **Becker**, s. 146.

⁵⁴⁹ **Kibar**, s. 96.

⁵⁵⁰ **Eisenberg, Claudius/Gildeggen, Rainer/Reuter, Andreas/Willburger, Andreas**, Produkthaftung, Berlin 2014, s. 108; Benzer yönde bkz. **Beierle**, s. 111; **Foerste, Ulrich/ Graf von Westphalen, Friedrich**, Produkthaftungshandbuch, C.H.Beck, Auflage 3, 2012, s. 850 – 851.

⁵⁵¹ Kanunda geçen müstahzar kavramından ne anlaşılması gerektiğinin açık olmadığı, müstahzarın kelime anlamının “kullanıma hazır duruma getirilmiş, hazırlanmış” anlamına geldiği, uygulamada daha çok kozmetik müstahzarları, tuvalet müstahzarları ya da tıbbi müstahzarlar şeklinde kullanımın olduğu, kanuni tanımda herhangi bir sınırlama yapılmadığından müstahzar ile kast edilenin değiştirme ya da ekleme işlemine gerek olmaksızın piyasaya sürülmeye hazır hale getirilen ürün olduğu hakkında bkz. **Kanışlı, Erhan**, “Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu (ÜGTDK) Uyarınca Üreticinin Sorumluluğu, İstanbul Hukuk Mecmuası, 2020, 78/3, s. 1432; Böyle bir ifadeye kanunda yer verilmesinin uygun olmadığı yönünde bkz. **Keser**, s. 62; Müstahzar kelimesinin iki farklı anlamı olduğu, birinin kullanıma hazır hale getirilmiş veya hazırlanmış demek olduğu, diğerinin önceden hazırlanarak eczanede bulundurulmuş ticari ilaç, preparat olduğu,

kavramlardan yola çıkarak hukuken uygun karşılıkları bulabileceğimiz alanları işaret etmektedir⁵⁵³, ancak aynı hususun 7223 sayılı Kanun açısından geçerli olduğunu söylemek güçtür.

Kanunun işaret ettiği diğer kavrama baktığımızda göze çarpan “eşya” kavramı, taşınır ve taşınmaz malları içerisine alan Eşya Hukuku’na özgü geniş bir kavram olması sebebiyle ürün sorumluluğu alanında sorumluluk alanını aşan bir duruma sebebiyet vermektedir. Oysa ki ürün sorumluluğu alanında taşınmaz eşyaların yer almayacağı Direktif kapsamından anlaşılmaktadır⁵⁵⁴. Kanunda ifade edilen hususların amaca uygun biçimde yorumlanmak suretiyle sınırlanması gerekmekte⁵⁵⁵ olup eşya ifadesinin taşınır ürünlerle sınırlı olduğunu kabul etmek düzenlemenin amacına uygundur⁵⁵⁶. Zira taşınmazların verdiği zararlara ilişkin özel kanuni düzenlemelerin bulunduğu yerde (TBK m. 69) taşınmazları ürün sorumluluğu kapsamına almak ilgili düzenlemelerin anlamını yitirmesine sebebiyet verecektir⁵⁵⁷.

Direktifin bir taşınırın başka bir taşınırın veya taşınmazın bütünleyici parçası haline gelmesi halinde dahi söz konusu taşınırın ürün vasfını koruyacağını belirtmesi Eşya Hukuku anlamında bütünleyici parça kavramına⁵⁵⁸ göndermede bulunmaktadır. Bir bütünleyici parça her ne kadar Eşya Hukuku anlamında taşınır eşya olma niteliğini kaybetse dahi Direktif’e uygun yorum yapma yolunu tercih edince bütünleyici parçanın taşınır eşya olduğu ve ürün

---

kanun koyucunun müstahzar ifadesini kullanmakla amacının ilaç üreticisinin sorumluluğu konusunda oluşabilecek tereddütlerin önüne geçmek istediği hakkında bkzn. **Okur**, s. 291; Benzer yönde bkzn. **Çelt**, s. 90.

⁵⁵² Kanun koyucunun nesne kavramına yer vererek eşya kabulü mümkün olmayan maddi varlıkları ürün kapsamına aldığı, ürün sorumluluğunun sınırlarını genişlettiği, böyle bir ifadeye kanunda yer verilmesinin uygun olmadığı, bu kavram yerine her türlü taşınır ifadesinin kullanımının daha yerinde olacağı hakkında bkzn. **Keser**, s. 62.

⁵⁵³ **Atamer/Güner Kurtulan**, s. 552.

⁵⁵⁴ **Tarman, Zeynep Derya**, “Türk Hukukunda İmalatçının Sorumluluğuna Genel Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXV, S. 2, 2007, s. 314.

⁵⁵⁵ **Atamer/Güner Kurtulan**, s. 553; Amaca uygun sınırlama yapılmasının temelinde kanunun amacına bakıldığında geniş kapsamlı ve farklı kelime anlamlarının yorum yapmak suretiyle düzenlemenin asıl amacına indirgenmesinin hedeflendiğiyle ilgili olarak bkzn. **Kırca, Çiğdem**, Örtülü (Gizli) Boşluk ve Bu Boşluğun Doldurulması Yöntemi Olarak Amaca Uygun Sınırlama (Teleologische Reduktion), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2001, s. 96 – 98.

⁵⁵⁶ **Kanışlı**, s. 1432; Benzer görüşte bkzn. **Kırca, Çiğdem**, Ürün Sorumluluğu, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2007, s. 192; **Havutçu, Ayşe**, Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Kasım 2005, s. 120; Kanun koyucunun eşyanın TDK’daki tanımında olduğu gibi değerlendirdiği, bu bakımdan taşınmazların ürün kapsamına girmediği yönünde bkzn. **Çelt**, s. 89; Taşınmazların 7223 sayılı Kanun kapsamında ürün sayıldığı görüşü hakkında bkzn. **Keser**, s. 62; **Okur**, s. 289.

⁵⁵⁷ **Kanışlı**, s. 1432; **Çelt**, s. 90; **Atamer/Güner Kurtulan**, s. 553 - 554

⁵⁵⁸ **Oğuzman, M. Kemal/Selici, Özer/Oktay – Özdemir, Saibe**, Eşya Hukuku, Güncellenmiş ve Eklmeler Yapılmış 25. Bası, Filiz Kitapevi, Ekim 2023, s. 326 vd.; **Nomer, Haluk Nami/Ergüne, Mehmet Serkan**, Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 10. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2023, s. 211 vd.; **Sirmen, Lale A.**, Eşya Hukuku, 11. Baskı, Legem Yayınevi, Ankara 2023, s. 362 vd.

sorumluluğu kapsamına girdiği kuşkusuzdur⁵⁵⁹. Elbette söz konusu eşyanın taşınır veya taşınmaz eşyaya ayrılabilir şekilde eklenen eşyanın, eklenti olarak⁵⁶⁰, bağımsız konumunu koruduğu kabul edildiğinden bu konuda ayrıca bir değerlendirmeye gerek bulunmamaktadır⁵⁶¹.

11.03.2021 tarih ve 31420 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak bir gün sonra yani 12.03.2021 tarihinde yürürlüğe giren Genel Ürün Güvenliği Yönetmeliği⁵⁶² m. 4/h’de; madde, müstahzar veya eşyanın tüketicilerin kullanımı için amaçlanmasını veya tüketicilerin kullanımını için amaçlanmamış olsa dahi makul seviyede öngörülebilir koşullarda tüketicilerce kullanılması muhtemel olması kıstası aranmıştır.

Yönetmelik nazara alındığında korunan çevre içerisine tüketicinin alındığı görülmektedir. Oysa ki ürün sorumluluğu anlamında zarar görenin tüketici, işçi veyahut tacir olup olmadığının önemi bulunmamaktadır. ÜGTDK’nin amacına bakıldığında korunmak istenenin her insanın sağlığı, hayatı ve beden bütünlüğü olduğu anlaşılmaktadır⁵⁶³. Çalışmamızda biz ürün sorumluluğu anlamında “tüketici” kavramından ziyade ürün sorumluluğunun koruma kapsamını belirlemek açısından “kullanıcı” veyahut “nihai kullanıcı” kavramlarını kullanacağız.

Örnek kabilinden değinecek olursak ürün kavramına, bütünleyici parçalar⁵⁶⁴, ara malzeme ve hammadde üreticileri⁵⁶⁵, doğal tarım ve hayvancılık ürünleri⁵⁶⁶, elektrik⁵⁶⁷, gemi

⁵⁵⁹ **Kanıslı**, s. 1431; **Akçura Karaman, Tuba**, Üreticinin Ayıplı Ürününün Sebep Olduğu Zararlar Nedeniyle Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, Vedat Kitapçılık, 1. Bası, İstanbul, Mayıs 2008, s. 283; **Aydos**, s. 140; **Kırca**, s. 190 – 191.

⁵⁶⁰ **Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir**, s. 336 vd.; **Sirmen**, Eşya Hukuku, s. 373 vd.; **Nomer/Ergüne**, s. 217 vd.

⁵⁶¹ **Akçura Karaman**, s. 283.

⁵⁶² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210311-18.htm>, erişim tarihi: 22.11.2021, 21.55.

⁵⁶³ **Atamer/Güner Kurtulan**, s. 553, dipn. 45.

⁵⁶⁴ Benzer yönde bkzn. **Tiryaki, Betül**, “Avrupa Konseyi’nin 25.7.1985 Tarihli Direktifi’ne Göre Üreticinin Sorumluluğunun Şartları ve Tüketicinin Korunması Mevzuatı İle Mukayesi”, AÜHFD, C. 55, Sa. 2, Yıl 2006, s. 234; **Kibar**, s. 96; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 851; **Tepetaş Yasan, Candan**, İmalatçının Sorumluluğu ve Uygulanacak Hukuk, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2021, s. 47.

⁵⁶⁵ **Akçura Karaman**, s. 283; **Kibar**, s. 96; Davacının oturduğu dairedaki mutfak dolabının çökmesi nedeniyle meydana gelen zararda mutfak dolabının ayrı bir ürün olduğu kabul edilerek dolap üreticisinin sorumluluğunun olacağı hakkında Yargıtay kararı için bkzn. **Kanıslı**, s.1431, dipn. 46; Benzer yönde bkzn. **Schmidt – Salzer**, s. 66; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 530 vd.; Hammadde kavramı içerisine madenler de girmekte olup çalışma konumuz kapsamında bir ürünün yapımında kullanılan madenlerin çevreye verdiği zararlardan doğan hukuki sorumluluk incelenmiştir, ancak ilgili madenlerin madencilik faaliyeti ile çıkarılmaları sonucunda çevreye verilen zararlar, özellikle ilgili maden faaliyetleri neticesinde komşu taşınmazlarda meydana gelen zararlar ve bu faaliyetler neticesinde kişilerin yaşam ve beden tamlığına verilen zararlar çalışma konumuz dışında olup bu tip işletmesel faaliyetler sebebiyle çevrede, komşu taşınmazlarda ve kişilerde meydana gelen zararların giderilmesinde Alman Federal Maden Kanunu’nda geçen bir çerçeve normun hukukumuzda yer alması gerektiği, ancak böyle bir hüküm olmasa dahi mevcut boşluğun fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi çerçevesinde komşuluk hukukunu düzenleyen TMK m. 730 ile m. 737 hükümleri yoluyla doldurulabileceği, ayrıca madencilik faaliyeti yürüten işletmelerin önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olduğu hesaba katıldığında maden

ve hava araçları⁵⁶⁸, ikinci el ürünler⁵⁶⁹, belli şartlarda insan kanı ve organ⁵⁷⁰ ve gayri maddi mallar girebilir. Çalışma konumuz açısından gayri maddi mallara ayrıntılı olarak yer vermekte fayda görüyoruz.

bbb-Gayri Maddi Mallar Hakkında Bir Değerlendirme

ÜGTDK m. 3/s, cismani varlıkları olan ürünlere sorumluluğu bağladığı için kural olarak soyut nitelikleri olan fikri ürünler, bilgi ve yapay zeka ürün sorumluluğu kapsamı dışında bırakıldığı kimi çevrelerce belirtilmektedir⁵⁷¹. Doktrinde bu konuda tartışmalar⁵⁷² olmasına rağmen maddi bir varlıkta cisimleşmeyen fikri ürünlerin, bilgilerin ve yapay zekanın dışarıya aksedecek bir etkileri olmadığı müddetçe ürün sorumluluğu kapsamına girmemesi

---

işletmeleri sırasında yaşam ve beden tamlığına ilişkin verilen zararlar da tehlike sorumluluğuna ilişkin TBK m. 71 hükmünün yol gösterici olabileceği hakkında bkznz. **Ulusan, İlhan M.**, “Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu’nda Yer Alan Yeni ve Değişik Hükümler Bağlamında Maden Zararlarının Karşılmasına İlişkin Bazı Tespit ve Düşünceler” Prof. Dr. İur. Merih Kemal OMAĞ’a Armağan, Cilt III, İKÜHFD, C. 16, S. 2, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Temmuz 2017, s. 267 vd.

⁵⁶⁶ **Çelt**, s. 90; Benzer yönde bkznz. **Kırca**, s. 189; **Tiryaki**, s. 235; Aksi görüşteki sorumluluğun öznesinin imalatçı olduğu, imalatçı sorumluluğu kapsamında sorumluluğunun imal edilen ürünlerle ilgili olduğu, bu bakımdan işlenmiş tarım ürünlerinin ürün sorumluluğu kapsamına girmeyeceği görüşü hakkında bkznz. **Keser**, s. 81.

⁵⁶⁷ **Kara**, s. 290; **Çelt**, s. 90; **Aydos**, s. 133; Benzer yönde bkznz. **Al, Dursun**, “7223 Sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu Kapsamında Ürün Kavramı ve Üreticinin Sorumluluğu”, Terazî Aylık Hukuk Dergisi, C. 15, S. 169, Eylül 2020, s. 1809; **Tepetaş Yasan**, s. 46; Medeni Kanun’un 762. Maddesinin edinmeye elverişli oldukları ölçüde kişilerin egemenliğine tabi kılınabilir olan elektrik enerjisi, atom enerjisi gibi doğal kuvvetlerin taşınır eşya olarak kabul edilebileceği düzenlemesinin burada geçerli olacağı hakkında bkznz. **Erlüle**, s. 314; Amerika’da ise ABD Yüksek Mahkemeleri, elektrik sağlayıcılarının faaliyetlerinin olağan özen yükümlülüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği hususunda bkznz. **Shapo, Marshall S.** “Comparing Products Liability: Concepts in European and American Law”, Cornell International Law Journal, Volume 26, 1993, s. 282.

⁵⁶⁸ Her ne kadar gemi ve hava araçlarının taşınmazlar gibi kendilerine ait sicillerde kayıtları tutulsa da bunların taşınır eşya olma vasıfları ortadan kalkmadığı hususunda bkznz. **Kara**, s. 299; **Kırca**, s. 188; **Keser**, s. 46; Amerika’da ürün sorumluluğunun gelişimi yönünden hava araçlarından dolayı zararların tazmininin önemli olduğu, tarihi gelişim içerisinde küçük uçakların imalat hatalarında ürün sorumluluğunun etkin şekilde uygulandığı hususunda bkznz. **Levine, David I./Stolker, Carel J.J.M.**, “Aviation Products Liability for Manufacturing and Design Defects: Two Recent Developments”, Word Bulletin, 14, January – April, 1998, s. 95.

⁵⁶⁹ Ürünlerin piyasaya sürülmesiyle başlayan ürün sorumluluğu açısından bir ürünün sadece tek seferlik kullanımı ile sonraki kullanımlarının hiçbir farkının olmadığı hakkında bkznz. **Aydos**, s. 133; **Keser**, s. 46; **Kara**, s. 291; **Kibar**, s. 97; Benzer yönde Fransız Hukuku’nun da aynı yolu izlediği hakkında bkznz. **Schmidt – Salzer**, s. 17; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 843; Ürün piyasaya sürüldükten sonra makul olarak kullanılmadığını ya da zarara sebebiyet veren hatanın ürün piyasaya sürüldüğünde mevcut olmadığı veya bu ayıbın daha sonra meydana geldiğini üretici ispatlarsa Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7/b uyarınca üreticinin sorumluluğunun kalkacağı, benzer şekilde ÜGTDK m. 21’e göre ürünlerdeki ayıbın dağıtıcının veya üçüncü kişinin müdahalesiyle oluştuğu ya da kullanıcı kaynaklı bir durumun mevcut olması halinde sorumluluğunun kalkacağının düzenlendiği hususunda bkznz. İkinci Bölüm – D – 4 - c; Benzeri şekilde bkznz. **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 844.

⁵⁷⁰ Kanın veya bir organın insan vücudundan ayrılması halinde ise bunlar artık taşınır eşya anlamında ürün olarak kabul edileceği hakkında bkznz. **Keser**, s. 38; **Kırca**, s. 187; **Aydos**, s. 134; **Akçura Karaman**, s. 288; **Kara**, s. 288; **Kibar**, s. 96; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 847.

⁵⁷¹ **Keser**, s. 84; **Aydos**, s. 136; **Kırca**, s. 195., **Erlüle**, s. 315.

⁵⁷² Bu konuda bkznz. **Akçura Karaman**, s. 288; **Havutçu**, s. 122; **Beierle**, s. 77 – 78.

yönünde görüşler bulunmaktadır⁵⁷³. Gerçekten de sadece fikri ürünün kendisine ya da bir bilgiye ürün sorumluluğu hükümlerini uygulamak mümkün değildir, ancak bunlarla ilgili bir işlemde kaynaklanan zararların kapsam içerisine girmesi mümkündür, örneğin bir kitabın kötü basımı dolayısıyla zarar ortaya çıktığında ilgili hükümlerin uygulanma alanı doğacaktır⁵⁷⁴ ki bu husus zaten ürün sorumluluğu kapsamında her ürün açısından uygulanabilmektedir.

Nitekim gayri maddi mallar olarak tanımlayabileceğimiz fikri ürünler, bilgiler, yapay zeka, dijital içerikli ürünler için sık sık maddi bir varlıkta cisimleşme yönünde tartışmalar yapıldığı ve sorumluluğun bu maddi varlıkta söz konusu gayri maddi malların somutlaşması halinde doğduğu kabul edilmektedir⁵⁷⁵, ancak günümüzde teknolojinin geldiği noktada internet üzerinden yapılan hizmetler büyük alanları kapsamaktadır. Dolayısıyla maddi bir malda cisimleşmeye ihtiyaç duyulmaksızın gayri maddi mallar çevrim içi hizmetler aracılığıyla somut dünyada etki doğurmaktadırlar.

Burada şunu tekrar belirtmek gerektiği düşüncesindeyiz. Klasik ayırım açısından maddi bir malda cisimleşmiş fikri ürünlerin ÜGTDK ve Ürün Sorumluluğu Yönergesi anlamında ürün sayılacağı ve ürün sorumluluğu hükümlerine tabi olacağı konusunda tereddüt bulunmamaktadır⁵⁷⁶, zaten bu durum ürün sorumluluğu kapsamı içerisinde her ürün açısından ifade edilebilir.

Esas tartışma yukarıda belirttiğimiz gibi maddi bir malda cisimleşmeyen sözünü ettiğimiz gayri maddi mallar üzerinden doğmaktadır. Bugün herhangi bir yazılım somut donanımlara ihtiyaç duymaksızın çevrimiçi hizmetler yoluyla dış dünyada etki doğurabilmektedir. Örneğin bazı evlerde yer alan güvenlik ve akıllı ev sistemleri genelde dış dünyaya aksetmiş bir maddi malda cisimleşmeye ihtiyaç duymamaktadır. Bir otomobilin çalışmak için ihtiyaç duyduğu yazılımlardan bazılarının hatalı olması nedeniyle meydana gelen zararlarda da benzer problemler yaşanabilecektir. Burada otomobil üreticisini nihai

---

⁵⁷³ **Atamer/Güner Kurtulan**; s. 555; **Kırca**, s. 195.

⁵⁷⁴ **Aydos**, s. 136; Bilgi amaçlı olarak yazılan kitap ve bilimsel görüşlerin daha çok hizmet kavramına yakın olması nedeniyle ürün sayılmasının mümkün görünmediği hakkında bkz. **Kara**, s. 293.

⁵⁷⁵ **Kara**, s. 293 – 294; **Aydos**, s. 137.

⁵⁷⁶ **Kanıslı**, s. 1433; Benzer yönde bkz. **Beierle**, s. 113; **Demir, Remzi**, 7223 Sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu (ÜGTDK) Açısından Yapay Zeka İmalatçısının Ürün Sorumluluğu, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2023, s. 140.

üretici olarak sorumlu tutabiliriz ve yazılımı ara ürün şeklinde kabul ettiğimizde ara ürün üreticisinin de sorumluluğuna gidilebileceğini düşünebiliriz⁵⁷⁷.

Bu konudaki bir görüş, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin elektriği ürün sayan düzenlemesini nazara alarak ister maddi bir varlık yoluyla isterse de çevrimiçi aktarım yoluyla olsun fikri ürünler içerisinde yer alan gayri maddi bir mal olan yazılımın ürün kavramına dahil olacağını söyler⁵⁷⁸. Bilgisayar programları esasen soyut elektronik etkilere kodlanmış komutlar serisi olduklarından ürün olarak kabul edilen elektrik ile bilgisayar yazılımı arasında da bir fark bulunmamaktadır⁵⁷⁹. Kanaatimizce de bu görüş günümüzün ihtiyaçlarına daha uygundur. Bu doğrultuda bilgisayar yazılımlarının da maddi bir veri taşıyıcısına veyahut dış dünyada somutlaşmış bir nesnede yer almasına gerek olmaksızın online olarak bilgisayar yazılımlarının vereceği zararların da ürün sorumluluğu kapsamında değerlendirilmesi mümkündür⁵⁸⁰.

Gayri maddi mallardan olan yapay zeka⁵⁸¹, bilgisayar yazılımları, yazılımlar gibi hususlar açısından önemli olan bir diğer konu robotlardır. Metalden ya da organik

⁵⁷⁷ **Atamer/Güner Kurtulan**, s. 556; Benzer yönde bkz. **Okur**, s. 292; **Beierle**, s. 89; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 854; **Conley, John M.**, "Tort Theories of Recovery Against Vendors of Defective Software", Rutgers Computer & Technology Law Journal, Volume 13, 1987, s. 27 – 30; **Gemignani, Michael C.**, "Product Liability and Software", Rutgers Computer & Technology Law Journal, Volume 8, Issue 2, 1981, s. 196 – 203; **Mintz, Jonathan B.**, "Strict Liability for Commercial Interlect", Catholic University Law Review, Volume 41, 1981, s. 630 – 635; **Walker, Gary T.**, "The Expanding Applicability of Strict Liability Principles: How Is a 'Product' Defined?" Tort & Insurance Law Journal, Volume 22, No 1, Fall 1986, s. 13; **Hall, David**, "Strict Products Liability and Computer Software: Caveat Vendor", Computer/Law Journal, Volume 4, Issue 2, Fall 1983, s. 375 – 376; **Maule, Michael R.**, "Comment, Applying Strict Products Liability to Computer Software" Tulsa Law Review, Volume 27, Issue 4, Summer 1992, s. 735 – 736; **Weber, Lori A.**, "Bad Bytes: The Application of Strict Products Liability to Computer Software", St. John's Law Review, Volume 66, Number 2, Spring 1992, s. 469 – 485.

⁵⁷⁸ Ürün Sorumluluğu Yönergesi 1985 yılında kabul edildiğinde bilgisayar programlarının, yazılımlarını veri taşıyıcısı olmaksızın kullanımının bulunmadığı, dolayısıyla elektriğin ürün olarak kabul edilmesinde hiçbir veri taşıyıcıda somutlaşmayan bilgisayar programlarının, yazılımların kabul edilmesine o dönem gerek olmadığı, günümüzde geline nokta ürün sorumluluğunun bilgisayar programlarının veri hatları ve kablolu ağlar vasıtasıyla kullanılmasında gündeme gelebileceği konusunda bkz. **Wagner, Gerhard**, Produkthaftung für autonome Systeme, AcP 2017, s. 718; Aksi yönde bkz. **Erlüle**, s. 315; **Tiryaki**, s. 237; **Beierle**, s. 121; Endüstriyel yazılımın ürün olduğu bireysel yazılımın ürün kapsamına girmediği görüşü hakkında bkz. **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 855 – 856.

⁵⁷⁹ **Keser**, s. 50; **Lanoue, Susan**, "Comment, Computer Software and Strict Product Liability, San Diego Law Review, Volume 20, 1983, s. 446.

⁵⁸⁰ Eşya hukukuna hakim olan ilkeler ve aynı hakkın mahiyeti gereği aynı hakkın konusu olan eşya kavramının yalnızca cismani maddi mallara hasredilmesinin anlaşılabilir bir durum olduğu, ama ürün sorumluluğunun amacı nazara alındığında ÜGTDK m. 3-/I-s'de geçen eşya kavramının yalnızca maddi mallara hasretmenin haklı bir gerekçesi olmadığı, dolayısıyla eşya hukukunun günümüzün üretim imkanlarının ortaya çıkardığı çeşitlilikle kıyaslanamayacak şekilde algılanan dar çerçevesinin ürün sorumluluğu açısından kabul edilemeyeceği, ÜGTDK'nın amacı doğrultusunda eşya kavramının geniş yorumlanması gerektiği, bu bakımdan gayri maddi malların da ürün sayıldığı hakkında bkz. **Okur**, s.287 – 288; Benzer yönde bkz. **Tepetaş Yasan**, s. 54; **Demir, R.**, s. 141 vd.; Aksi yönde bkz. **Beierle**, s. 116.

⁵⁸¹ Yapay zeka için sisteme katı bir "eğer öyleyse" şemasını ayrıntılı olarak vermek yerine öğrenmenin temel ilkelerini tanımlayan bir metaprogram yazıldığı, böylece toplanan ve değerlendirilen ampirik değerlere dayalı

maddelerden yapılabilen robotlar, fiziksel anlamda hareket ederek nelerin yapılması gerektiğiyle ilgili kararlar alabilen yahut programlarına kayıtlı algoritmalar ya da kodlar yardımıyla belli durumlarda belli davranışları şekillendirebilen, insana benzemesi şart olmayan makinelerdir⁵⁸². Yani otonom bir şekilde belirli görevleri insan desteği olmaksızın yapabilmeleri aranmaktadır⁵⁸³. Burada öncelikle robotun kendisi Ürün Sorumluluğu Yönergesi⁵⁸⁴ ve ÜGTDK uyarınca ürün kabul edilmelidir⁵⁸⁵. Robotun verdiği zararlarda ise durumun ayrımlara tabi tutulması gereklilik göstermektedir.

Robotların yazılımlarında hatadan kaynaklanan sebeplerle zararın meydana gelmesi halinde yazılımı yapanın robotu yapandan farklı olması durumunda yazılımı yapanın robotu yapanla birlikte sorumluluğuna gidilmesi mümkündür⁵⁸⁶. Yazılımın anlattığımız şekilde online bir ortamda güncellemeler yoluyla aktarılıp aktarılmaması konusunda hiçbir fark bulunmamaktadır⁵⁸⁷. Yazılımın haklı güvenlik beklentisini karşılamasına rağmen robotun maddi varlığının zarara sebebiyet vermesi, haklı güvenlik beklentisini karşılamaması durumunda robotu yapanın hatalı üründen dolayı ürün sorumluluğu gündeme gelecektir⁵⁸⁸.

Bilgisayar yazılımları anlamında bir diğer önemli konu akıllı ev gibi güvenlik sistemlerinin yoğun olarak kullanıldığı yazılımların varlığıdır. Güvenlik sistemine asıl işlevini veren yazılımların hatalı çalışması nedeniyle bir eve ya da mülke hırsız girilmesi sonucu malların çalınmasında durumun ne olacağı sorunu gündeme gelebilir. Bazı yazarlar burada malın kendisine verilen bir hasarın doğrudan doğruya olmadığını söyler⁵⁸⁹.

---

binlerce eğitim döngüsünde yeni durumlarda belirli görevlerin üstesinden nasıl gelineceğinin öğrendiği konusunda bkzn. **Ebers, Martin**, Autonomes Fahren: Produkt- Und Produzentenhaftung (Self-Driving Cars: Product Liability) (January 1, 2017). Autonomes Fahren - Rechtsfolgen, Rechtsprobleme, technische Grundlagen (2017), ulaşılabilen link: <https://ssrn.com/abstract=3192911>, s. 94 – 95, erişim tarihi: 12.12.2021, 15.33

⁵⁸² **Bozkurt Yüksek, Armağan Ebru**, “Robot Hukuku”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl 7, S. 29, Ocak 2017, s. 86- 87.

⁵⁸³ **Ercan, Cannur**, “ Robotların Fiillerinden Doğan Hukuki Sorumluluk Sözleşme Dışı Sorumluluk Hallerinde Çözüm Önerileri”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl 11, S. 40, Ekim 2019, s. 24.

⁵⁸⁴ AB Komisyonu’nun yapay zeka, nesnelerin interneti ve robotların doğurabileceği güvenlik ve sorumluluk sorunlarına ilişkin rapor düzenlediği, raporda Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ndeki ürün kavramının, yeni teknolojilerin beraberinde getirdiği karmaşıklığı daha iyi yansıtabilecek şekilde ele alınmasının isabetli olacağını vurgulandığı, AB Parlamentosu’nun 20 Ekim 2020 tarihli kararında bu yönde bir değişikliğe vurgu yapıldığı, Avrupa Hukuku Enstitüsü’nün Yönerge bağlamında yer verilen ürün kavramının çağın gereksinimlerini karşılamadığı ve dijital unsurlara sahip ürünleri ve dijital içerik ve hizmetleri de kapsayacak şekilde genişletmesi gerektiğini ifade ettiği, bu durumun Avrupa Tüketici Birlikleri Örgütü’nün 2020 yılında yayınladığı görüşünde de ifade edildiği, bu gelişmeler karşısında ÜGTDK’nın daha kapsayıcı bir ürün kavramına yer vermesinin beklendiği yönünde bkzn. **Atamer/Güner Kurtulan**, s. 556 – 557.

⁵⁸⁵ Benzer yönde bkzn. **Beierle**, s. 72.

⁵⁸⁶ **Keser**, s. 85.

⁵⁸⁷ **Beierle**, s. 205.

⁵⁸⁸ **Keser**, s. 85.

⁵⁸⁹ **Beierle**, s. 87 – 88.

Burada değinilmesi gereken bir diğer husus otonom araçlardır. Tanımlanmamış, öngörülmeleyen ve bilinmeyen durumlarda tıpkı yukarıda robotlarda söz ettiğimiz gibi kısmen veya tamamen kararlar alabilme yetisine sahip olan, sürücüsünün sevk ve idaresinden bağımsız araçların otonom araçlar olduğu doktrinde ifade edilmektedir⁵⁹⁰. Yazılımlar suretiyle çeşitli şekillerde otonom araç sınıflarından bahsedilmekte olup bir otonom aracın ÜGTDK kapsamında ürün sorumluluğu alanına giren eşya olduğu konusunda tereddüt bulunmamaktadır⁵⁹¹. Bilgisayar yazılımları yoluyla sürücüden belli oranlarda bağımsızlaşan bu araçların yazılımlarındaki hatalardan ötürü zararın doğması halinde aracı üreten ile birlikte yazılımı üretenin ürün sorumluluğu anlamındaki müteselsil sorumluluğu gündeme gelecektir⁵⁹². Otonom aracın mekanik aksamlarındaki hataların varlığı halinde yazılımdan bağımsız olarak aracı bu şekilde üreten üreticinin sorumluluğu söz konusu olacaktır. Ayrıca yapay zekanın kendi kendine öğrenme kapasitesi sayesinde ileride günlük yaşamda daha fazla rol alacağı konusundaki görüşler göz önüne alınırsa bu tür yapay zekaların da aslında yazılımlar yoluyla bir çeşit öğrenme algoritması geliştirdiği varsayılabilir ve bunun temelinde yatan yazılımın hatalı olması nedeniyle yapay zekanın öğrenme fonksiyonu dolayısıyla ürün hasarı doğduğu takdirde de ürün sorumluluğu hükümleri uygulama alanı bulacaktır⁵⁹³.

Görüldüğü üzere yazılımı ürün saymamamız halinde günümüzün teknolojik gelişmelerini nazara almaksızın sorumluluğun sadece cismani malları üretenlere yüklenmesi söz konusu olur ki böyle bir durum adaletsiz sonuçlara yol açabilecektir⁵⁹⁴. Keza 2017 tarihli Tıbbi Ürünlerden Doğan Sorumluluğa Dair Yönerge⁵⁹⁵'nin 2. Maddesi, üretici tarafından üretilen teşhis, tedavi tanı gibi tıbbi amaçlar açısından insanlar için üretilmiş alet, aparat ve yazılımların ürün olduğunu kabul etmektedir. Ürün Sorumluluğu Yönergesi ile 2017 tarihli yönergenin birlikte okunması halinde ürün kavramının tanımlanmasında maddi ürün ile gayri maddi ürün tartışmasının pek anlamı kalmadığı görülecektir. Otonom araçlar ile yazılım temelli çalışan pek çok ürün açısından bu geniş yorumun kabul edilmesi suretiyle yazılımları

⁵⁹⁰ Okur, s. 61 vd.

⁵⁹¹ Beierle, s. 67.

⁵⁹² Okur, s. 293.

⁵⁹³ Beierle, s. 211.

⁵⁹⁴ ÜGTDK'nın açık hükmü sebebiyle yazılım üreticisinin ayrı bir üretici sayılamayacağı, bu konudaki sorumluluğun dayanağının TBK m. 49 sayılması gerektiği, bu durumda üretim safhasına katılan program üreticisinin de belli özen yükümlülüklerine riayet etmesi gerektiği, yazılım üreticisinin sorumluluğunun üretilen programdan kaynaklanan kazalarla sınırlı olduğu, TBK m. 49'un gelişim riskleri açısından yetersiz kalacağı sebeple gelişim risklerinde program üreticisinin tehlike sorumluluğu (TBK m. 71) kapsamında sorumlu tutulması gerektiği görüşü için bkz. Okur, s. 319.

⁵⁹⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/PDF/?uri=CELEX:32017R0745&from=EN>, erişim tarihi: 02.12.2021, 19.59.

üretenlerin, maddi bir malda cisimleşmeyen fikri ürünlerin ürün sorumluluğunu kabul etmek yerinde olacaktır.

Benzer şekilde 02.06.2021 tarih ve 31499 mükerrer sayılı Resmi Gazete⁵⁹⁶'de yayımlanan Tıbbi Cihaz Yönetmeliği m. 2'de tıbbi cihaz, kanunda belirlenen amaçları yerine getirmek üzere tasarlanan alet, aparat, teçhizat, yazılım, implant, reaktif, materyal veya diğer malzemeler şeklinde tanımlanmıştır.

Almanya'da yazılımın çevrimiçi olarak, yani uzaktan veri aktarımı yoluyla ve dolayısıyla özel bir taşıyıcı ortam kullanılmadan iletilmesi durumunda, elektrikle paralelliğinin açık olduğu, bunun da ProdHaftG'de açıkça belirtildiğinden söz edilmektedir. Bu nedenle elektrik, gaz, su ve bölgesel ısıtma ProdHaftG kapsamında ürün olarak sınıflandırıldığından, yazılımı bunun dışında tutmak için görünürde hiçbir neden yoktur. Bu görüşün sonucuna göre çevrimiçi olarak aktarılan yazılımın ProdHaftG kapsamında bir ürün olarak sınıflandırılması karşımıza çıkar⁵⁹⁷.

bb-Hatalı Ürün

aaa- Genel Olarak

Çalışmamız kapsamında hatalı ürün ve bu ürünlerin hallerini incelemekten evvel doktrindeki ayıp ve hatalı ürün kavramları arasındaki farka değinmek ve ÜGTDK'nin getirdiği uygunsuzluk kavramına değindikten sonra çalışmamızı bütünlüklü ve tutarlı şekilde sürdürebilmek açısından hatalı üründen ne anlaşılması gerektiğini belirtmeyi uygun buluyoruz.

Ayrıca hata ifadesi ilk bakışta hukukumuzda bir karışıklığa sebebiyet verebilir gibi görünmektedir. Zira eski borçlar kanunu olan 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda irade sakatlıkları içerisinde geçen hata kavramı ile söz konusu kavramın karıştırılmaya müsait olduğunu ifade edebiliriz, ancak 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nda hata kavramı yerine irade sakatlıkları içerisinde yanlış kavramına yer vermiş olduğundan artık hukukumuzda bir karışıklığa yol açmayacağını belirtebiliriz. Bu bakımdan doktrinde de ürün sorumluluğu içerisinde hatalı ürün ifadesine yer verildiğinden biz de hatalı ürün terimini terminolojide bütünlük oluşturması bakımından tercih ettiğimizi bir kez daha hatırlatıyoruz..

⁵⁹⁶ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/06/20210602M1-2.pdf>, erişim tarihi: 02.12.2021, 20.02.

⁵⁹⁷ Foerste/Graf von Westphalen, s. 857.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin İngilizce metninde “defect” kelimesine yer verilir. Defect ise kusur, hata ya da ayıp şeklinde çevrilebilmektedir⁵⁹⁸. Ürün sorumluluğu alanında kullanılan hata ile sözleşme hukukundaki ayıp kavramının ise çoğunlukla birbirinden farklı anlamları barındırdığı kabul edilmektedir⁵⁹⁹.

Üreticinin hatalı ürün üreterek ürünün kendisi dışındaki mallar ile kişilerin vücut bütünlüklerine zarar verilmesine sebebiyet vermesi halinde meydana gelen sorumluluk haksız fiil sorumluluğu, yani sözleşme dışı sorumluluk olarak kabul edilir⁶⁰⁰. Burada ürün sorumluluğuna yol açan sebep ürünün kendisinden kaynaklanan ayıba karşı tekeffül hükümlerinin uygulanmasına sebebiyet veren bir eksiklik değildir. Ürün sorumluluğu açısından temel nokta kişinin can ve mal güvenliğinin sağlanmasına hizmet eden güvenlik beklentisinin sağlanmasında aranır⁶⁰¹.

Sözleşme hukukunda ise sözleşmeye konu malın nitelik ve özellikleri nazara alınarak yapılacak değerlendirmenin sonucunda bir olumsuzluğun ortaya çıkıp çıkmama durumuna göre ayıp kavramı incelenmektedir. Taraflar arasındaki sözleşmeye göre bir ürünün sahip olması gereken niteliklerin karşılanmaması halinde ayıptan söz edilecektir. Ürün sorumluluğundaki gibi güvenlik beklentisinin sağlanması anlamında kişilerin can güvenliği ile malın kendisi dışındaki ürünlerde meydana gelen zararların giderilmesi aranmaz. Zira haksız fiil temelli değerlendirmeler içeren ürün sorumluluğu, sözleşme hukukundan kaynaklanan eksiklikler açısından göz önüne alınamaz⁶⁰².

Üründeki hata piyasaya sürüldüğü ana göre belirlenmektedir⁶⁰³. Sözleşme hukukunda ise ürünün ayıplı olduğunun tespiti, piyasada bulundurulmaktan çok tarafların iradesi temel alınarak yapılır. Bu konuda örneğin satım sözleşmelerine dair düzenlemelerde bahsi geçen ayıbın alıcıya ne zaman geçtiği yönündeki kurallar yol gösterici olmaktadır⁶⁰⁴.

Ürün sorumluluğu anlamında hata kavramının kullanılmasında ortaya çıkan bir diğer unsur, kişilerin can ve mal güvenliklerini korumak üzere belirli bir güvenlik ölçütünün kabul edilmesiyle ortaya çıkar. Ürün Sorumluluğu Yönergesi doğrultusunda gündeme gelen bu

⁵⁹⁸ Zargan online İngilizce Türkçe sözlük için bkzn. <https://www.zargan.com/tr/q/defect-ceviri-nedir>, erişim tarihi: 04.12.2021, 17.29.

⁵⁹⁹ Keser, s. 108.

⁶⁰⁰ Yavuz, Ürün Sorumluluğu, s. 1323; Keser, s. 108.

⁶⁰¹ Kırca, s. 127; Sanlı/Atamer, s. 774; Bu konuda farklı değerlendirmeler için bkzn. Okur, s.377- 380.

⁶⁰² Benzer yönde bkzn. Atamer, Yeşim M./Baş, E., “Avrupa Birliği Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak 6502 Sayılı Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Uyarınca Satım Sözleşmesinde Ayıptan Doğan Sorumluluk”, İstanbul Barosu Dergisi, Tüketici Hakları ve Rekabet Hukuku Özel Sayısı, 88/1, 2014, s. 50.

⁶⁰³ Foerste/Graf von Westphalen, s. 331.

⁶⁰⁴ Keser, s. 109.

husus, sadece ürünü kullanacak olan kişileri göz önüne almaz. Zira korunmak istenen kişi çevresi ürünü kullanan kitleyle sınırlı tutulamaz. Zarar görebilecek potansiyel kitlenin koruma çevresine alınması nedeniyle genel kitlenin ürüne yönelik güvenlik beklentisi⁶⁰⁵, hata kavramını açıklamakta yol gösterici olmaktadır.

Haklı güvenlik beklentisi kavramını açıklamadan önce ÜGTDK’da bahsi geçen ürünün uygunsuzluğu kavramı üzerinde durmakta fayda vardır. Kanun koyucu, ÜGTDK’da hata ya da ayıp kavramları yerine farklı bir tercihte bulunmuştur. Üreticinin sorumluluğunu düzenleyen ÜGTDK m. 6/2’e göre; “ İmalatçı veya ithalatçının sorumlu tutulabilmesi için, zarar gören tarafın uğradığı zararı ve uygunsuzluk ile zarar arasındaki nedensellik bağıını ispat etmesi zorunludur. “

İlgili hükümdeki uygunsuzluk kavramı ise ÜGTDK m. 3/r’de tanımlanmaktadır. Buna göre uygunsuzluk, “ Ürünün ilgili teknik düzenlemeye veya genel ürün güvenliği mevzuatına uygun olmama halini “ ifade eder. Benzer şekilde ÜGTDK m. 5’de, insan sağlığı ve güvenliğiyle ilgili teknik düzenlemelere uygun ürünün aksi ispatlanana kadar güvenli ürün olarak kabul edildiği; teknik düzenlemenin bulunmadığı veya insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümlerin bulunmadığı hallerde ilgili ürünün güvenli olup olmadığının değerlendirilmesi için genel ürün güvenliği mevzuatına⁶⁰⁶ göre değerlendirme yapılması gerektiği belirtilmektedir.

Görüldüğü üzere hem üreticinin sorumluluğu, hem de ürün güvenliği açısından aynı kıstaslar belirlenmiş olup bu yanlışlığın temelinde ürün sorumluluğu ve ürün güvenliğini⁶⁰⁷ düzenleyen iki farklı AB yönergesini tek metin altında toplama çabası yatmaktadır⁶⁰⁸.

Böyle bir tercihin yapılmasıyla ortaya çıkan problemler içerisinde ürün sorumluluğunda aranan kıstasların yanlış yorumlanması riski bulunmaktadır. Uygunsuzluk ifadesiyle ürünlerin teknik düzenlemelere veya gerekli ürün mevzuatına uygun olmaması hallerinin aranması, bir ürünün ilgili teknik düzenlemeye veya gerekli ürün mevzuatına uygun

⁶⁰⁵ **Havutçu**, s. 73.

⁶⁰⁶ Ürün güvenliği mevzuatıyla kast edilenin T.C. Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan, henüz taslak halindeki Genel Ürün Güvenliği Yönetmeliği isimli yönetmelik olduğu hakkında bkzn. **Okur**, s. 386.

⁶⁰⁷ Ürün güvenliğiyle üretici, ithalatçı veya dağıtıcıların idari makamlara karşı yükümleri ile bu yükümlere uyulmadığı takdirde uygulanacak idari yaptırımlar kast edilirken; ürün sorumluluğunda hatalı ürün nedeniyle meydana gelen zararlardan zarar görenlere karşı özel hukuk kapsamındaki tazminat sorumluluğunun kast edildiği hakkında bkzn. **Kanışlı**, s. 1435; **Havutçu**, s. 66; **Kırca**, s. 176; **Ünal, Akın/Arif, Kalkan**, “Türk Hukukunda Ürün Sorumluluğu Üzerine Olan ve Olması Gereken Hukuka Dair Genel Düşünceler”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 11, S. 39, 2019, s. 63.

⁶⁰⁸ **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 560; **Oğuzer**, s. 85; **Çelt**, s. 87 – 88; **Tepetaş Yasan**, s. 32; Benzeri yönde bkzn. **Demir, R.**, s. 145.

olsa dahi güvenlik eksikliği sonucu doğacak zararları göz ardı etmeye sebep verecektir. Ürün sorumluluğu anlamında bir ürünün teknik düzenlemelere uygun üretilmiş olması ürünün hatalı olmadığı anlamına gelmeyecektir⁶⁰⁹. Ürünlerin hatalı olup olmadığının değerlendirilmesinde teknik düzenlemelere uygunluk göz önüne alınacak olsa bile bunlar mutlak surette belirleyici etkiye sahip değildir⁶¹⁰. Teknik düzenlemeler üreticinin yükümlülüklerini belirlemek anlamında rehber gibi bazı ölçütler sunsa dahi bunlar ürün sorumluluğunun ortaya çıktığını kabulü olarak yorumlanamazlar⁶¹¹. Asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretimin yapılması halinde kamu hukuku yükümlülüklerinin yerine getirilmiş olmasına rağmen ürün sorumluluğu açısından tazminat ödeme yükümlülüğü gündeme gelebilecektir⁶¹². Zira bahsettiğimiz gibi aslında asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretim yapılmış olması böyle bir üründen zarar doğma ihtimali tamamen sıfırlanmaz⁶¹³. Dolayısıyla bir ürünün piyasaya arz edilmesini takiben ürün sorumluluğu kurallarının yürürlükte olması önemlidir⁶¹⁴.

Yaptığımız açıklamalardan görüldüğü üzere bir ürünün hatalı olup olmadığı, önceden belirlenmiş kıstaslar dahilinde yapılan bir inceleme olarak değil, somut olay şartları çerçevesinde yapılan değerlendirmeler neticesinde anlaşılabilir. Örneğin bir dizi kuralın gerektirdiği güvenlik standardının sürdürülmesi, kabul edilen teknoloji kurallarına uygunluğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak bu yalnızca ortaya çıkan tehlikeyi önlemeyi amaçlayan bir teknik standardın mevcut olması durumunda geçerlidir; Böyle bir

⁶⁰⁹ Benzer yönde bkz. **Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger**, s. 110; Ürünlere ilişkin teknik düzenleme yoksa yahut böyle bir düzenlemenin olmasına rağmen insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümler içermiyorsa ÜGTDK'nın genel ürün güvenliği mevzuatı ifadesine karşılık gelen Yönetmelik gereği bir ürünün güvenli kabul edilebilmesi açısından üç aşamalı bir incelemenin yapılacağı, ilk aşamada ilgili ürüne ilişkin teknik düzenlemenin var olup olmadığının araştırılacağı, teknik düzenlemenin varlığı halinde aksi kanıtlanana kadar ürünün güvenli kabul edileceği, ikinci aşamada ürüne ilişkin teknik düzenleme yoksa ya da böyle bir düzenlemenin olmasına rağmen insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin hüküm içermiyorsa ürünün referans numaraları Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayımlanan ürün güvenliğine ilişkin Avrupa standartlarına karşılık gelen ulusal standartlara uygun olup olmadığına bakılacağı, böyle bir şey yoksa üçüncü aşamada ürünün güvenli olup olmadığının belirlenmesinde bazı kıstasların belirlendiği, bu kıstasların içerisinde Avrupa standartlarına karşılık gelen standartlar, ulusal ve uluslararası standartlar, yetkili kuruluşların ve AB Komisyonu'nun rehber niteliğindeki görüşleri, ilgili sektördeki iyi uygulama kodları, teknik bilgi ve teknoloji düzeyi, tüketicinin güvenliğe ilişkin makul beklentilerinin olduğu, burada ancak üçüncü aşamada tüketicinin güvenliğe ilişkin makul beklentileri ve teknik bilgi ve teknoloji düzeyi kıstaslarının çok sınırlı bir şekilde devreye girdiği, böyle bir düzenlemenin yeterli olmadığı, kanun koyucunun bu şekilde yanlış tercihlerde bulunduğu, dolayısıyla ÜGTDK m. 6'nın, ilgili düzenlemenin AB yönergesi doğrultusunda yapıldığının ifade edildiği gerekçesinden hareketle uygunsuzluk ifadesinin yorumunda Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin 6. maddesi nazara alınarak hareket edilmesi gerektiği hakkında bkz. **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 561 vd.

⁶¹⁰ **Kanışlı**, s. 1435; **Havutçu**, s. 79; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 398.

⁶¹¹ **Wagner**, s. 730; **Wittig, Daniel**, Die Produzentenrechtlichen Verkehrssicherungspflichten von Softwareproduzenten, Nomos, 2021, s. 90.

⁶¹² **Kanışlı**, s. 1435; **Kırca**, s. 176 – 177; Benzer yönde bkz. **Ebers**, s. 103; **Beierle**, s. 230; **Tepetaş Yasan**, s. 66.

⁶¹³ **Wagner**, s. 729 – 730.

⁶¹⁴ **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 560.

standardın eksik olması halinde, üreticinin olası tehlikeler ve bilinen son teknoloji hakkında araştırma yaparak ürünün hatalı olup olmadığını incelemesi ve hatalı ürün varsa ilgili tedbirleri kendisinin alması gerekir. Bu bakımdan herhangi bir güvenlik unsuruyla ilgili bir teknik standart mevcutsa, üretici, bu standardın aynı zamanda belirli bir tehlikeyi de kapsayıp kapsamadığını bağımsız olarak kontrol etmelidir, zira belirli bir standarda uyulması, haklı güvenlik beklentisinden beklenen tedbirlerin üretici tarafından alınıp alınmadığının denetiminde bir önemi olmayacaktır⁶¹⁵.

Ayrıca uygunsuzluk kavramından yeterli bir tanımlama faaliyetinin yapılmamasındaki zorluk da üreticinin sorumluluğu açısından ayrı problemleri beraberinde getirebilecektir. Bu bakımdan uygunsuzluk kavramının içeriğini hakim dolduracak olduğuna göre ÜGTDK m. 6'nın gerekçesinde bahsi geçen bu düzenlemenin Avrupa Birliği'nin 25.07.1985 tarihli Ürün Sorumluluğu Yönergesi doğrultusunda hazırlandığı ifadelerinden hareketle hükmün amacına göre yorum yoluyla değerlendirilmesi neticesinde uygunsuzluk kavramının içeriğinde ilgili Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükmü dikkate alınarak hakim tarafından uygunsuzluk kavramının içeriğinin doldurulması, bu yapılırken de Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne dair bilimsel görüşlerden ve içtihatlardan faydalanılması gerektiği fikri doktrinde kabul edilmektedir⁶¹⁶. Kanaatimizce de bu görüş kanunun getiriliş amacı doğrultusunda uygun bir çözümdür. Ayrıca terminolojide bütünlük sağlanması amacıyla Hatalı ürün kavramını kullanacağız.

Almanya'da Ürün Güvenliği Yasası olarak ifade edilebilen ve temelde resmi kontrol ve müdahale hakları yoluyla ürün güvenliğini sağlamayı hedefleyen ProdSG, ürün sorumluluğundan farklı düzenlemeler öngörmekte olup piyasada yalnızca güvenli ürünlerin bulunabileceğini, devlet otoritelerine piyasa gözetimi konusunda yükümlülükler getirme yetkisi vererek söz konusu otoritelere ürün risklerini azaltmak veya ortadan kaldırmak için ihlal durumlarında önlem alma yetkisi verdiği ürün sorumluluğundan farklı düzenlemeleri konu alan bir kanundur⁶¹⁷. Yine de buradaki düzenlemelere uyulmasına rağmen bir üründen zarar doğması ürün sorumluluğu kurallarının uygulanmasını engellemez.

⁶¹⁵ Foerste/Graf von Westphalen, s. 397 - 398.

⁶¹⁶ Kanışlı, s. 1436 - 1438; Benzer yönde bkznz. Çelt, s. 92; Tepetaş Yasan, s. 68.

⁶¹⁷ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 117.

Restatement (Third) of Torts m. 1/b'e göre, bir ürün, satış veya dağıtım sırasında bir üretim hatası içeriyorsa, tasarım hatalıysa veya yetersiz talimatlar veya uyarılar varsa o ürün hatalı kabul edilir⁶¹⁸.

bbb-Haklı Güvenlik Beklentisi

Hatalı ürün açısından önemli bir kavram olan haklı güvenlik beklentisi konusunda yasal düzlemde net bir tanım bulunmamaktadır. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6, ürünlerden beklenen haklı güvenliğin sağlanmamasından söz ederken ÜGTDK, hatalı ürün kavramının temellerini oluşturan haklı güvenlik beklentisi konusunda teknik düzenlemeleri esas alır görünmektedir. Nitekim yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi üretim standartlarında alt sınırları belirleyen teknik düzenlemeler⁶¹⁹, ürün sorumluluğu açısından bir kıstas olarak kabul edilemez⁶²⁰. Neticede ürün güvenliğine ilişkin yasal düzenlemeler teknolojinin hızı karşısında yeterli düzeyde güncel kalamayarak çağın gerisine düşmektedirler⁶²¹. Ürün sorumluluğu içerisinde ürünlerin üretilmesinde en gelişmiş bilimsel verilerle üretimin yapılması ve bunlarla uyumlu malzemelerin kullanılması bu nedenle zaruridir⁶²². Yukarıda zikrettiğimiz üzere ve tekrara düşmemek amacıyla şunu kısaca ifade edebiliriz. ÜGTDK m. 6 ile m. 21'de bahsi geçen "uygunsuzluk" ifadesinin amaca uygun yorumlanması suretiyle ve ÜGTDK m. 6'nın AB düzenlemeleri doğrultusunda hazırlandığı gerekçeleri dikkate alınarak ilgili hükmün yorumunda Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6'ya başvurmak gereklidir. Aksi halde düzenlemelerin amacına aykırı hükümler nedeniyle mağduriyetlere sebebiyet verilir.

Dolayısıyla ürünleri kullananların beklemeye hakkı oldukları haklı güvenlik beklentisinin tanımlanmasında öteden beri var olan objektif kıstaslara yönelmeliyiz⁶²³. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6, bütün durumlar dikkate alındığında kişilerin beklemeye hakkı olan güvenliği sağlayamayan ürünleri hatalı ürün olarak kabul eder⁶²⁴, ancak haklı güvenlik beklentisinin belirlenmesinde bazı ölçütleri örnekseme yoluyla saymıştır. Bunlar da; ürünün piyasaya sunum tarzı, ürünün makul kullanım şekli, ürünün piyasaya sürüldüğü an ve benzeri

⁶¹⁸ **Toke, Michael J.**, "Restatement (Third) of Torts and Design Defectiveness in American Products Liability Law", Cornell Journal of Law and Public Policy, Volume 2, 1995, s. 244.

⁶¹⁹ **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 563; **Akçura Karaman**, s. 344; **Kırca**, s. 176.

⁶²⁰ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – aa.

⁶²¹ **Akçura Karaman**, s. 344.

⁶²² **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 563.

⁶²³ **Ebers**, s. 103; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 387; **Wuyts, Daily**, "The Product Liability Directive – More Than Two Decades of Defective Products in Europe", Journal of European Tort Law, 2014, s. 9.

⁶²⁴ **Beierle**, s. 182; Burada önemli olanın ürünleri kullanacak olan kitleye göre bir haklı güvenlik beklentisinin belirleneceği hususunda bknz. **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 382.

diğer ölçütlerdir⁶²⁵. Bu kıstaslar tahdidi olarak sayılmamış olup bir ürünün haklı güvenlik beklentisine uygun olup olmadığını hakim değerlendirecektir, bunu yaparken de bahsettiğimiz ölçütlerden hakim faydalanabilecektir⁶²⁶.

Bahsettiğimiz ölçütler örnekseme yoluyla sayıldığı için bunların dışında ürünün doğası, ürünün fiyatı, ürünün sağladığı faydalar, ürünün yerine ikame edilebilecek daha güvenli bir ürünün bulunup bulunmadığı⁶²⁷ gibi unsurların haklı güvenlik beklentisinde dikkate alınması mümkündür. Ücret olarak daha düşük bir ürünün, hatalı kabul edilmeyecek olmasına rağmen daha güvenli ürünlere nazaran daha düşük bir güvenlik beklentisine denk geleceği düşünülebilir⁶²⁸.

Haklı güvenlik beklentisini belirleyen ölçütlerin elbette sadece ürünü kullananların lehine olarak belirlenmesi olanaksızdır. Objektif ölçütler kullanılarak içi doldurulacak olan bu kavramı belirlerken üreticilerin lehine olacağı durumların da göz önüne alınması engelleyen bir durum yoktur. Elbette üreticiler açısından tüm özenin gösterilmiş olması veya alınması gereken tedbirlerin yüksekliği sebebiyle çok daha güvenli ürünlerin üretilmediği gibi savunmalara itibar edilemeyecektir⁶²⁹. Ürün sorumluluğu açısından önemli olanın bilimsel ve teknolojik tüm imkanların kullanılarak haklı güvenlik beklentisini sağlayan bir ürünün üretilmesinin arandığını yukarıda belirtmiştik.

Haklı güvenlik beklentisi açısından objektif ölçütleri değerlendirmeye alırken hangi kişilerin güvenlik beklentilerinin dikkate alınacağı önemli bir soru olarak karşımıza çıkar. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6'daki "kişinin beklemeye hakkı olduğu güvenlik" ifadesiyle bir nitelendirme yapma yoluna gidilmemesine rağmen objektif değerlendirmeler temelinde bireylerin öznel beklentilerinden ziyade objektif beklenti kıstası göz önüne alınmasını doktrin kabul eder⁶³⁰, bu da ortalama zeka ve ihtiyaçları temsil eden kişi çevresi içerisinde algılanmaktadır⁶³¹. Bununla birlikte hem Ürün Sorumluluğu Yönergesi hem de ÜGTDK sadece ürünleri kullananları değil, ürünlerdeki hata sebebiyle zarar görebilecek potansiyel

⁶²⁵ Keser, s. 136; Akçura Karaman, s. 218; Kibar, s. 100; Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 108.

⁶²⁶ Keser, s. 137; Atamer/Kurtulan Güner, s. 564; Aydos, s. 151; Kanışlı, s. 1437; Havutçu, s. 74; Akçura Karaman, s. 217 – 218; Erlüle, s. 321; Tiryaki, s. 238.

⁶²⁷ Akçura Karaman, s. 218; Havutçu, s. 76.

⁶²⁸ Havutçu, s. 74; Foerste/Graf von Westphalen, s. 386.

⁶²⁹ Akçura Karaman, s. 218.

⁶³⁰ Keser, s. 137; Aydos, s. 152; Kırca, s. 130; Kara, s. 311; Havutçu, s. 73; Yavuz, Ürün Sorumluluğu, s. 1325; Kulaklı, Emrah, Ürün Sorumluluğu ve Ayıp Kavramı, 12 Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 2009, s. 40.

⁶³¹ Aydos, s. 152; Kara, s. 311; Ebers, s. 103; Tiryaki, s. 238; Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 60.

kişileri de korumaya aldığından son tahlilde genelin ürüne yönelik güvenlik beklentilerinin de dikkate alınması gereklidir⁶³².

Haklı güvenlik beklentisine ilişkin yaptığımız genel içerikli açıklamalardan sonra Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde de örnekseme olarak sayılan bazı kıstaslara değinmekte yarar görüyoruz. Bunlardan ilki ürünün piyasaya sunum tarzıdır. Ürünün bir bütün olarak değerlendirilmesinin gerektiği sunum tarzında ürünün tanıtımı, ürün hakkında yapılan reklamlar, ambalajın şekli, ürüne dair kullanma talimatı ve bilgilendirmeler gibi pek çok unsur bir araya gelir⁶³³. Haklı güvenlik beklentisinin belirlenmesinde önemli bir role sahip olan bu bütünlük içerisinde ürüne ilişkin yapılan bilgilendirmeler ile uyarılar, ürünün nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin talimatlar ön plana çıkarlar. Eğer üreticinin bilgilendirmeleri, uyarıları, talimatları doğrultusunda kullanılan bir üründen zarar doğarsa o zaman üreticinin bilgilendirme hatası⁶³⁴ nedeniyle sorumluluğu doğacak demektir. Örneğe tersinden bakacak olursak kullanıcı ürünün sunumu içerisine yerleştirilmiş her türlü uyarı, talimat ve bilgilendirmeye rağmen, ürünü bunlara aykırı şekilde kullanırsa o zaman üreticinin sorumluluğu doğmayacaktır⁶³⁵. Nitekim burada herkesçe bilinen konular hakkında bilgilendirme yapılması gereksizdir⁶³⁶. Önemli olan ortalama nitelikteki kullanıcıların ürünün kullanımıyla alakalı başlangıçta kendilerinin öngöremeyeceği riskler konusunda bilgilendirilmeleridir, bu konuda gerekli uyarıların yapılması kullanma kılavuzlarındaki ifadelerin açık şekilde anlaşılır olması haklı güvenlik beklentisinin belirlenmesinde başvurulacak önemli ölçütlerdendir⁶³⁷.

Bu doğrultuda başlı başına zarar verici olan alkol gibi ürünlerin sağlığa zararlı olduğuna yönelik bilgilendirme yapmaya gerek yoktur, onları zaten herkes bilmektedir⁶³⁸. Fakat bilinen ve toplumun kabul ettiği tehlike olgusunun aşılması halinde haklı güvenlik

⁶³² **Havutçu**, s. 73; Bir ürünün hedeflediği kullanıcıların ortalama beklentilerinin ürün güvenliğinde dikkate alınacağı yönünde bkz. **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 382.

⁶³³ **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 564; **Kırca**, s. 135; **Havutçu**, s. 74; **Aydos**, s. 154; **Keser**, s. 140; **Kanırlı**, s. 1437; **Kara**, s. 332; **Kibar**, s. 101; **Wuyts**, s. 15.

⁶³⁴ **Beierle**, s. 212; Ürünün sunumu ile ilgili olayların bilgilendirme hatasıyla bağlantılı olduğu yönünde bkz. **Kırca**, s. 135; **Havutçu**, s. 75; Alman hukuku açısından benzer yönde bkz. **Schmidt – Salzer**, s. 49.

⁶³⁵ **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 564; ABD Hukuku açısından benzer yönde bkz. **Schmidt – Salzer**, s. 139.

⁶³⁶ **Kibar**, s. 102.

⁶³⁷ Ürünle ilgili yapılan reklam, ilan ve tanıtımların kullanıcılarda ciddi bir etki yaratması halinde üreticinin sorumlu olduğu, reklam ve ilanlara güvenerek işlem yapılmasının temelindeki hukuki dayanağın TMK m. 2 dürüstlük kuralı olduğu, dürüstlük ve güven sorumluluğu uyarınca karşı taraf üzerinde kendi davranışları ile hukuki bir görünüm yaratanın bu durum gerçek olmasa bile yarattığı güven nedeniyle oluşan zarardan sorumlu olduğu, bu halde güvenin objektif bir temele dayanmasının zorunlu olduğu, ürün sorumluluğu ve tüketici hukukunun en önemli temel ilkelerinden birinin üreticinin tüketiciyi bilgilendirme ve aydınlatma yükümlülüğü olduğu konusunda bkz. **Kara**, s. 335.

⁶³⁸ **Kırca**, s. 138; **Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger**, s. 60; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 386.

beklentisini sağlayabilmek üzere bilgilendirmesinin yapılması elzemdir. Örneğin tütün ürünlerine eklenen bağımlılık yapıcı ekstra bir katkı maddesi varsa bunun bilgilendirilmesi yapılmalıdır. Aksi halde ürün sorumluluğu meydana gelir⁶³⁹.

Ürünün sunumu konusunda değinilmesi gereken bir diğer husus ürünün fiyatıdır. Normal koşullarda ürünün fiyatının yüksekliği ile üründen beklenen haklı güvenlik seviyesinin doğru orantılı olduğunu ifade etmek doğru bir yaklaşım biçimi değildir⁶⁴⁰. Örneğin daha pahalı bir temizlik malzemesinin genelde lekeleri çıkarmada belli bir kalite seviyesi sağladığı düşünülecek olursa burada haklı güvenlik beklentisini ilgilendiren bir durumun olmadığı görülebilir. Nitekim otomobillerin teknik aksamlarındaki farklılıklara göre fiyatın yükselmesi çoğunlukla haklı güvenlik beklentisini ilgilendiren hususlara ilişkin olduğundan burada ürün fiyatının haklı güvenlik beklentisini etkilediğinden söz etmek mümkündür⁶⁴¹.

Almanya’da 1951 yılına kadar seri üretimi yapamayan özel yapım tahrik mili koruyucusunun üretim maliyetlerinde büyük bir artışa yol açtığı konusunda üreticilere itibar edilebiliyordu. Nitekim Alman Federal Yüksek Mahkemesi’nin 7 Temmuz 1970 tarihli bir kararında, bazı hataların standart ve ekonomik açıdan haklı bir üretim yöntemiyle kesin olarak önlenemeyeceği, dolayısıyla kamunun bireysel durumlarda bunları dikkate alması gerekebileceği belirtildi. Bir şişenin patlama direncine ilişkin gereksinimlerle ilgili olarak ayrıca şu hususlara da değinildi: Ekonomik olarak neyin makul olduğu değerlendirilirken diğer hususların yanı sıra buna uygun olarak değiştirilmiş bir ürünün satış fırsatlarının da dikkate alınması gerekeceği hususu Mahkeme gerekçelerinde yer aldı. Bunu takiben Schleswig Yüksek Bölge Mahkemesi, üretim maliyetlerinin hatalı ürünler konusunda önemli bir rol oynadığını kabul etti. Ancak diğer birçok durumda, özellikle de ciddi hasar durumlarında, maliyetler konusu göz ardı edilerek ikinci plana atıldı, maliyetlerin yüksek olmasının bir ürünün sunması gereken haklı güvenlik beklentisini ekarte edemeyeceğine ilişkin gerekçeler sunuldu, bununla birlikte daha güvenli ürün tasarımlarının yapılmasında

---

⁶³⁹ Kırca, s. 139.

⁶⁴⁰ Foerste/Graf von Westphalen, s. 386.

⁶⁴¹ Keser, s. 141; Federal Adalet Divanı’na göre, bir koruyucu tedbirin makul olması açısından belirlenecek faktörler arasında tehlikenin büyüklüğü, bu durumun ekonomik etkileri, koruyucu önlemin özellikle kullanıcı alışkanlıkları, üretim maliyetlerine uygun şekilde olup olmadığının dikkate alınması gerektiği yönünde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 399.

maliyetlerin yüksekliği savunmasına yer yer imkan tanınsa dahi bunun üretici tarafından kanıtlanması gerektiği belirtilmektedir⁶⁴².

Haklı güvenlik beklentisinin belirlenmesinde diğer bir kıstas, ürünün makul kullanımına uygun olması gerektiğidir. Bir üründen ürün sorumluluğunun doğabilmesi için yani ürünün verdiği zarardan ürün sorumluluğu anlamında üretici dahil belirli aktörleri sorumlu tutabilmek için ürünün yöneldiği kullanım şekline uygun kullanma amaçları doğrultusunda zarara sebebiyet veriyor olması aranır⁶⁴³.

Ürünün makul kullanımı ürünün hedeflendiği kitle ile ürüne ulaşımı mümkün olanların belirli makul kullanım sınırları içerisinde, hatta kimi zaman öngörülebilir yanlış kullanımların da hesaba katılması suretiyle kullanılabilmesinin öngörülmesiyle üreticinin hareket etmesi gerektirir⁶⁴⁴. Yanlış kullanım durumlarının makul sınırlara uyarlanarak hafif ihmale dayalı durumların kapsadığı kabul edilebilir, ama ürünün kullanımının toplum tarafından kabul edilmeyen kasten ya da ağır ihmal hallerine dayalı olması ürün sorumluluğunu meydana getirmez⁶⁴⁵.

Yine de sadece bilgilendirmelerin yapılması suretiyle sorumluluktan kurtulmayı kabul etmek çoğu zaman kabul görmez. Ürünün makul kullanımını aşan ve kabul edilebilir yanlış kullanma düzeylerini ekarte eden hususların hepsi somut olayın özelliklerine göre belirlenecektir⁶⁴⁶. Bunların haricinde bazı toplumsal davranışların dikkate alınması gerekir. Ürünlerle ilgili yapılan gözlemlerde ürünlerin amaçları dışında kullanımların dikkate alınmak suretiyle bu sayede yeni bilgilendirmeler, uyarılar yapılması mümkündür⁶⁴⁷. Örneğin ülkemizde asansörlerin azami haddi aşacak şekilde kullanılması yaygındır⁶⁴⁸. Elbette sınırları aşan her türlü kullanımda sorumluluğun devamı kabul edilemez, ancak somut olayın özelliklerine göre üreticinin belli oranlarda sınırı aşan kullanımları göz önüne alması da ürünün makul kullanımı açısından önemlidir.

⁶⁴² Foerste/Graf von Westphalen, s. 400 – 402.

⁶⁴³ Kırca, s. 140; Keser, s. 144; Havutçu, s. 75; Atamer/Kurtulan Güner, s. 564; Kanışlı, s. 1437; ProdHaftG Bölüm 3/1-b uyarınca ürünün makul olarak kullanılması gerektiği, bir ürünün her kullanımla ilgili gerekli güvenliği garanti etmesi gerektiği hususunun aranmadığına dair bkz. Beierle, s. 221.

⁶⁴⁴ Kırca, s. 141; Keser, s. 144; Aydos, s. 155; Havutçu, s. 75; Kanışlı, s. 1437; Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 60; Kibar, s. 102; Beierle, s. 222; Foerste/Graf von Westphalen, s. 413.

⁶⁴⁵ Keser, s. 144.

⁶⁴⁶ Kırca, s. 141; Keser, s. 146; Ebers, s. 111.

⁶⁴⁷ Kara, s. 328.

⁶⁴⁸ Kırca, s. 141; Keser, s. 146.

Makul kullanımın olağan hayat şartları içerisinde belirlenebiliyor oluşu subjektif değerlendirmelerden ziyade objektif kıstasların göz önüne alınmasını gerekli kılar⁶⁴⁹. Yani ürünü kullananın kişisel amaçlarından bağımsız şekilde ürünün kullanımına özgülenen kullanım biçimlerinin göz önüne alınmasıyla makul kullanımın düzeyi tayin edilecektir⁶⁵⁰. Bu durumda bir ürünün belli bilgi düzeylerine sahip kullanıcılar tarafından kullanılması gerekiyorsa ve ürüne dair uyarılar ile talimatlarda bu konu açıkça belirtiliyorsa o zaman ilgili ürün açısından bilgi ve tecrübe düzeyi düşük kullanıcının hareketleri makul kullanım kapsamında değerlendirilemez⁶⁵¹.

Ürünlerin makul kullanımı konusunda önemli bir diğer husus ürünlerin kötüye kullanımıdır⁶⁵². Kullanıcının kasti şekilde makul kullanım sınırlarını aşacak düzeyde ürünün kötüye kullanılmasında üreticinin hiçbir bilgilendirme zorunluluğuna bakılmaksızın kullanıcının sorumluluğu söz konusu olur⁶⁵³. Üretici tarafından herhangi bir kötüye kullanımın öngörülmesi ve bu konuda bilgilendirme yapılması beklenemez. Ürünün özgülendiği amacın tamamen dışında kullanımları kapsayan kötüye kullanımda somut olayın özelliklerine göre değerlendirme yapılmaktadır. Ortalama üreticilerin haklı beklentileri ile yine ortalama vasıflardaki kullanıcıların haklı güvenlik beklentileri doğrultusunda bir ürünün makul kullanımına dayalı sınırların belirlenmesi her zaman için kolay olmasa da somut olayın özelliklerine bakarak böyle belirlemeler yapılır ve ortaya çıkan sonuca göre kötüye kullanımın varlığı tespit edilir.

Somut olay çerçevesinde ürünlerin sunduğu haklı güvenlik beklentisinin tespitinde kullanılan diğer bir unsur ürünün piyasaya sürülme zamanıyla ilgilidir. Üreticinin onayıyla piyasaya sunulan ürünlerin ne zaman piyasaya sürüldüğüyle ilgili bir tanım Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde bulunmamaktadır, aynı durum ÜGTDK açısından da belirtilebilir. Nitekim ÜGTDK m. 3/1-e, güvenli ürünü tanımlarken hizmete sunulmaktan söz etmiş, ancak bu konuda herhangi bir tanımlama yapılmamıştır. Keza bu konuyla bağlantılı diğer bir hüküm olan ÜGTDK m. 3/1-k'da piyasaya arzın ürünün piyasada ilk kez bulundurulması şeklinde yapılan belirleme de kavramın içeriğini doldurmaya yetmemektedir⁶⁵⁴.

---

⁶⁴⁹ Wittig, s. 56.

⁶⁵⁰ Keser, s. 146 – 147; Kırca, s. 140 – 141; Kara, s. 329; Benzer yönde bkz. Schmidt-Salzer, s. 116.

⁶⁵¹ Ebers, s. 111.

⁶⁵² Bu konudaki bilgilendirmeler için bkz. Beierle, s. 222.

⁶⁵³ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s.82.

⁶⁵⁴ Atamer/Kurtulan Güner, s. 557; Oğuzer, s. 101.

Ürünün piyasaya sürüldüğü an itibariyle haklı güvenlik beklentilerine dair kriterleri taşıması gerektiği doktrinde kabul edilmektedir⁶⁵⁵. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6/2, piyasaya daha iyi bir ürünün sürülmesinin daha önce piyasaya sürülmüş bir ürünün sırf bu nedenle hatalı olmayacağını belirterek bu konuya açıklık getirmektedir. Yani günümüzde emniyet kemerinin araçların zorunlu unsuru haline getirilmesi eski araçlar açısından önem taşımaz⁶⁵⁶. Bununla birlikte emniyet kemeri olmayan araçlar asgari güvenlik şartlarını taşıdıkları sürece trafikte dolaşmaları durumunda o araçların kullanıcıları da emniyet kemerinin olmamasına dair riskleri kabullenmiş olurlar.

Almanya’da ProdHaftG de bir ürünün piyasaya sürüldüğü an itibariyle haklı güvenlik beklentilerini karşılaması gerektiğini, sonraki değişimlerin bu konuya etkisinin olmayacağını kabul etmektedir⁶⁵⁷, yine de daha sonra piyasaya sürülen ürünlerin yeni haklı güvenlik beklentilerini karşılar durumda olması zaman içerisinde değişen haklı güvenlik beklentilerinin analizinde önemli veriler elde etmeye yarar⁶⁵⁸. Piyasaya sürülen ürünlerin belli bir süre hatasız şekilde kullanıma açık olması gerekmekte olup yıpranma ve aşınma hallerinin ürün hatası kabilinden kabulü mümkün değilse normal karşılandığı doktrinde belirtilmektedir⁶⁵⁹.

Bir ürünün piyasaya sürülmesi açısından önemli olan nokta üreticinin bilgisi ve iradesi ile kendi hakimiyet ve organizasyon alanından söz konusu ürünü ayırmasıdır⁶⁶⁰. Yani bir ürün halen üreticinin kontrolü altında kendi organizasyon gücünün sınırları içerisinde sayıldığı müddetçe ürünün piyasaya sürüldüğünden söz edilemez.

Burada seri halde üretilen ürünler konusunda bir konuya açıklık getirmekte fayda vardır. Bu tür ürünlerde de doğal olarak üretilip de üreticinin hakimiyet alanından ve organizasyon gücünden ayrıldıkları an verdikleri zararlardan üreticinin sorumluluğu kabul edilecektir. Fakat bu arada seri halde üretimi yapılan ürünle ilgili yeni bilimsel gelişmelerin yaşanması, o ürünlerdeki haklı güvenlik beklentisine ilişkin seviyelerin değişmesi durumunda yeni piyasaya sürülecek ürünler de bu yeni standartlara uygun hale getirilmelidir⁶⁶¹.

---

⁶⁵⁵ Keser, s. 148; Kırca, s. 143; Havutçu, s. 76; Kanışlı, s. 1438; Atamer/Kurtulan Güner, s. 565; Kara, s. 322; Kibar, s. 103; Kulaklı, s. 48; Benzer yönde bkz. Oğuzer, s. 101; Beierle, s. 183; Benzeri yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 403.

⁶⁵⁶ Kara, s. 324.

⁶⁵⁷ Beierle, s. 202.

⁶⁵⁸ Beierle, s. 197 - 198.

⁶⁵⁹ Beierle, s. 198.

⁶⁶⁰ Kırca, s. 144.

⁶⁶¹ Havutçu, s. 76.

Hatalı ürünlerde masraf ile yarar arasında bir dengenin dikkate alınıp alınmayacağı yönünde yapılan bazı tartışmalar bulunmaktadır⁶⁶². Bu konudaki bir görüşe göre ürünlerde mutlak sorumluluğun gerçekleştirilmesi mümkün olmadığından böyle bir zorunluluğun dayatılmamasından hareket edilmesi önerilir. Ürünleri daha güvenli yapacak tasarımların uygulanabilmesi için yapılacak masraflara yönelik bir değerlendirme yapılır. Alternatif tasarımdan elde edilecek yararın, gerçekleştirilecek masraflardan yüksekliği halinde böyle bir durumun uygulanacağı kabul edilir. ABD’de 1998’de kabul edilen bu sistemde ürünün sebebiyet verdiği tehlikeler ile sağladığı yararın karşılaştırılması suretiyle yapılacak değerlendirmede ortalama vasıflardaki kişilerin öngörebilir kıstaslarından bağımsız şekilde ürünün yararından daha fazla tehlikeli olduğunun kabulü halinde ürünün tehlikeli, yani hatalı olduğu kabul edilirdi⁶⁶³. Bunun aksi yöndeki görüş ise böyle bir görüşün ürün sorumluluğunda uygulanamayacağını, ortalama vasıflardaki kullanıcıların haklı güvenlik beklentilerine dayalı şekilde ürün sorumluluğunun şekillendiğini, masraf-yarar dengesinin ancak ortalama kullanıcının değerlendirmeleri neticesinde böyle bir tehlikeyi bilmesi ve bekleyebilmesi halinde uygulanabileceğini belirtir, ama üreticinin üretim tekniklerindeki karmaşıklık ürünleri kullananları bu konularda bilgisiz kıldığı için bunun da pek mümkün olmadığından söz edilir⁶⁶⁴.

Sonraki dönemlerde tüketici beklentilerini esas alan sistemler vasıtasıyla uygulamaya konan “kullanıcı ve tüketici açısından makul olmayan ölçüde tehlikeli” ifadesinin Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ne alınmaması aslında isabetli bir tercih olmuştur. Zira ürün sorumluluğu, bir çeşit istatistik veri üzerinden değerlendirilebilecek bir konu değildir. Ürünleri kullananların hakkında bilgi sahibi olmadığı teknik karmaşık üretim süreçleri sonucunda önlerine gelen ürünlerin masraf yarar dengelerini gözetmesi mümkün değildir. Ürün sorumluluğunda hatalı ürünün belirlenmesinde görülen en temel değerlendirme kıstaslarından biri ortalama kullanıcının haklı güvenlik beklentisidir. Yani makul kabul edilebilecek ortalama vasıflardaki ideal kullanıcının bir üründen beklediği haklı güvenliği yukarıda açıkladığımız şekilde sağlamayan ürünler hatalı kabul edilecektir. Ayrıca bilim ve tekniğin geldiği seviye itibarıyla en ileri teknik ve teknolojilerin kullanılmasıyla elde edilebilecek güvenli ürünlerin ürün sorumluluğu anlamında uzak kalabileceği göz önüne alındığında sadece masrafların büyüklüğünden kaçınarak tedbirlerin alınmasından imtina edilemeyeceği mevcut ürün sorumluluğu anlamında mümkün değildir.

⁶⁶² Kırca, s. 147; Akçura Karaman, s. 219.

⁶⁶³ Kırca, s. 50.

⁶⁶⁴ Kırca, s. 148.

Elbette masraf-yarar dengesinin dikkate alınmadığını belirtmek doğru olmaz. Zira kullanıcıların haklı güvenlik beklentilerinde fiili beklentilerden ziyade genelin bekleyebileceği farazi beklentilerin dikkate alınması esastır. Yani tek bir kıstas anlamına gelmemekle birlikte hatalı ürünün içeriğinin doldurulmasında kimi anlarda ek kıstas olarak masraf-yarar dengesinin göz önüne alınabileceği doktrinde belirtilmektedir⁶⁶⁵. Basit koruma önlemleri ve uyarılarla korumanın mümkün olduğu hallerde masrafları arttıracak düzeyde ürün tasarımlarının değiştirilmesi gibi girişimlerde bulunulması gereksizdir, ancak haklı güvenlik beklentisinin sağlanamaması durumlarında masrafların fazlalığından kaçınılarak daha güvenli imal etmeme durumuna gidilmesi halinde ürün sorumluluğu anlamında sorumluluk doğacaktır.

cc-Hatalı Ürünlerin Çeşitleri

Hatalı ürünler, ABD sisteminden gelen bir ayırım olarak üretim, tasarım ve bilgilendirme hataları şeklinde üçe ayrılmakta olup⁶⁶⁶ Ürün Sorumluluğu Yönergesi ile ÜGTDK'de böyle bir ayırma gidilmemiştir⁶⁶⁷. Pratikte böyle bir ayırma gidilmesi gerekli değildir, zira ürünlerin hatalı olması üründeki her hata türünü kapsam içerisine almaktadır. Nitekim bu ayırımın önemini kaybettiğinden söz etmek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. En basitinden gelişim risklerinin çoğunlukla tasarım hatalarında ortaya çıktığı bilinmektedir⁶⁶⁸. Dolayısıyla hata türlerini bilmek pratikte zarardan sorumlu tutmak anlamında ciddi bir fark oluşturmaz, ancak nitelendirmede hala etkisi olan bir ayırımdır. Biz de çalışmamızda bu hata çeşitlerinin yanında gelişim hatalarını da inceleyeceğiz.

aaa-Üretim Hataları

Böyle bir hata türünde, tasarım aşamasında yapılması planlanan ürünün tabiri caizse kağıt üzerinde bir kusuru bulunmamaktadır. Üretici belirli kurallar dahilinde ürünü planlamış, kullanıcıların haklı güvenlik beklentilerini esas almış, belli bir prototip ve üretim aşamasına geçmeye hazır hale gelmiştir. Ancak üretim aşamasına geçildiğinde belirlenen planlamalardan

---

⁶⁶⁵ **Kırca**, s. 148.

⁶⁶⁶ **Keser**, s. 111.

⁶⁶⁷ **Keser**, s. 111; **Kırca**, s. 149; **Akçura Karaman**, s. 194; Üretim hatalarının genellikle 5 grupta toplandığı, bunun içerisinde yapılış ve birleşim hatasının, uyarıma hatasının, fabrika hatası veya makine hatasının, geliştirme hatası veya araştırma hatasının, mahiyet icabı tehlikeli malların girdiği hakkında bkz. **Kaplan, İbrahim**, “İmalatçının Sorumluluğu Üzerine Düşünceler”, BATİDER, Cilt. XIII, Sayı 1, Haziran 1985, s. 139 - 140.

⁶⁶⁸ **Kırca**, s. 149 – 150.

farklı şekilde hata meydana gelir⁶⁶⁹. Özellikle seri üretilen ürünlerde karşımıza çıkan bu hata türünde prototipten daha farklı bir ürün yapılır⁶⁷⁰, alınması gereken tüm önlemlere rağmen böyle bir üretim hatasının söz konusu olmasına üretim kaçağı denilmektedir⁶⁷¹. Burada çoğunlukla gerekli güvenlik standartlarına uyulmadığı yani haklı güvenlik beklentisinin altında kalmış bir ürün söz konusu olur⁶⁷².

Üretim hatasının belirlenmesinde üreticinin organizasyon faaliyetlerinin eksikliği veya üreticinin üretimde kullandığı malzemeler, bilgisayar yazılımları, üretim teknikleri, personel niteliği gibi sebepler önem taşımamaktadır. Bunlardan herhangi birinde meydana gelen aksaklık nedeniyle üretilen ürünün tasarlanandan farklı ve haklı güvenlik beklentisi standartlarından düşük olması halinde üretim hatası söz konusu olacaktır⁶⁷³. Üretim hatasının seri üretilen ürünlerde tüm seriyi hatalı kılmadığı da bir gerçektir⁶⁷⁴. Bu bakımdan üreticinin izleme ve geri çağırma yükümlülüğü kapsamında üretilen tüm seri üretime konu ürünlerin piyasadan çekilmesi gibi bir durum söz konusu olmayacaktır, ama bu şekilde üretilmesi gerekenden farklı üretilen bir ürün hatalı ürün kategorisine girecektir⁶⁷⁵, o şekilde üretilmiş hatalı ürünler açısından sorumluluk doğacaktır.

Üreticinin sorumluluğu sadece kendi ürettiği ürünlerle sınırlı değildir. Eğer üreticinin kendi ürününü tamamlamak için kullandığı ara ürün veya hammadde kullanılması söz konusuysa nihai üreticinin üretimi yaparken bu ürünlerden kaynaklanabilecek risklere de dikkat etmesi gerekir, zira üreticinin sorumluluğu haklı güvenlik beklentisine uygun ürün meydana getirmektir. O halde üretici, ürünü için ara ürün veya hammadde sağlayan

⁶⁶⁹ **Keser**, s. 113; **Dalcı, Nurcihan**, “TBK md. 71 Bağlamında İlaç Üreticisinin Tehlike Sorumluluğu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 114, 2014 s. 58; **Tiryaki**, s. 241; **Wagner**, s. 725; **Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger**, s. 71; **Kibar**, s. 106; **Okur**, s. 357; **Petek, Hasan**, İlaç Üreticisinin Hukuki Sorumluluğu, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 170; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 442.

⁶⁷⁰ **Akçura Karaman**, s. 198; **Kırca**, s. 150; **Keser**, s. 113; Bu hata türünde genelde bilim ve teknolojinin son durumuna göre üretiminin organize edilmemesi durumu nedeniyle üretim hatası meydana geldiği hakkında bkz. **Tiryaki**, s. 240 – 241.

⁶⁷¹ **Keser**, s. 113; **Kırca**, s. 150; **Özcan, Bilge**, İmalatçının Sorumluluğu, Turhan Kitapevi, Ankara 1982, s. 181; Bir limonata şişesinin patlayarak kullanıcısına zarar verdiği bir olayda, davayı gören mahkemenin üreticinin şişelerin özellikle patlamaya dayanıklı olup olmadığı, piyasaya sürülen ürünlerin hepsinin test edilmek suretiyle piyasaya güvenli ürün sunma yükümlülüğüne aykırı davranıp davranmadığının belirlenmesi gerektiği ve bu kapsamda üretim kaçaklarının önlenmesinin üreticinin sorumluluğu içerisinde olduğuna dair değerlendirmeleri için bkz. **Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger**, s. 75.

⁶⁷² **Aydos**, s. 171; **Wittig**, s. 58; Burada ürün performansında makul kullanıcı beklentilerinin karşılanamadığına ilişkin olarak bkz. **Klein, Robert D.**, “A Comparison of the Restatement (Third) of Torts: Products Liability and the Maryland Law of Products Liability”, Baltimore Law Review, Volume 30, s. 280.

⁶⁷³ **Keser**, s. 114; **Akçura Karaman**, s. 198;

⁶⁷⁴ **Akçura Karaman**, s. 198; **Petek**, s. 169.

⁶⁷⁵ **Akçura Karaman**, s. 198; **Kırca**, s. 150.

tedarikçiler için de sorumluluğu çerçevesinde dikkatli davranmakla yükümlüdür⁶⁷⁶. Bu kapsamda hammadde ve yan parçalar üçüncü kişilerden satın alınıyorsa gelen mallarda üretici gerekli kontrollerini yapmalıdır⁶⁷⁷.

bbb-Tasarım Hataları

Tasarım hataları, ürünün üretim aşamasına geçilmeden önce ürünün planlanması sırasında, üründe kullanılan bileşimlerdeki eksiklikler veya bilim ve tekniğin geldiği aşama itibariyle ürünün daha güvenli yapılarak hatasız olması sağlanabilecekken böyle bir yol tercih edilmeyerek üretilen ürünlerde haklı güvenlik beklentisini zedeleyen durumlar olarak nitelendirilebilir⁶⁷⁸. Böyle bir hata türünde, üretici gerekli kontrolleri yaparak önleyebileceği hataları göz ardı etmesi sebebiyle sorumluluk doğmaktadır⁶⁷⁹. Tasarım hatalarının ortaya çıkmasını engellemek için tasarımı yapılan ürünlerin türüne göre kullanımlarının test edilmesi gerekmektedir. Olası kullanımların hesaba katılarak test edilmesi suretiyle ürünün kağıt üzerinde hatasız olduğunun tespiti yapılır. Böylece ürünün hatasız olduğu kabul edilir veyahut göz ardı edilebilir bir yan etki varsa dahi bunun bilgilendirmesi kullanım kılavuzu gibi evraklara eklenebilir⁶⁸⁰. Tüm bu yükümlülükler aykırılık halinde aslında burada üreticinin kusuru söz konusu olur ki zararın kusura dayalı olarak tazminin mümkün olabileceği doktrinde ifade edilmiştir⁶⁸¹. Nitekim günümüzde ÜGTDK ve Ürün Sorumluluğu Yönergesi her ne şekilde olursa olsun tasarım hatasında kusursuz sorumluluğu benimsemiştir, yani üretici daha iyi bir tekniği benimsemek suretiyle sorumluluktan kurtulabileceği durumda kusurlu hareket etmemiş olsa dahi sorumluluk doğacaktır. Özellikle seri üretimde ön plana çıkan tasarım hataları, o serideki tüm ürünlerin hatalı olmasına sebebiyet verirler⁶⁸². Örneğin çizimlerdeki hata nedeniyle araç tipinin bozukluğundaki hata⁶⁸³ böyle olup o serinin hepsinde

⁶⁷⁶ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 73; Benzeri yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 444.

⁶⁷⁷ Foerste/Graf von Westphalen, s. 444 vd.

⁶⁷⁸ Keser, s. 115; Akçura Karaman, s. 195 -196; Aydos, s. 168; Kırca, s. 151; Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 101-102; Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 66; Dalcı, s. 57; Tiryaki, s. 240; Wagner, s. 726; Kibar, s. 105; Okur, s. 356; Wittig, s. 55; Öztan, s. 179 – 180; Benzer yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 407.

⁶⁷⁹ Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 102.

⁶⁸⁰ Konuyla ilgili olarak bkz. Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 70.

⁶⁸¹ Keser, s. 115; Büyüksağış, Öz/Öz, Kerem, “Tıbbi Ürünlerin Yol Açtığı Zararlardan Sorumluluk: Karşılaştırmalı ve Eleştirel Yaklaşım”, Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 8, Aralık 2016, s. 182.

⁶⁸² Kırca, s. 151; Akçura Karaman, s. 196; Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 101; Kibar, s. 105; Tiryaki, s. 240.

⁶⁸³ Keser, s. 115; Akçura Karaman, s. 196; Özsunay, Ergun, “Türk Hukukunda Gerçek Bir Boşluk: Yapımcının Sorumluluğu”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler II. Sempozyumu, İstanbul 1981, Yapımcının Sorumluluğu, s. 108.

aynı hatanın doğmasına yol açılır. Böyle bir hata türünde ürün yasaklanacak olup üreticinin hatalı ürünleri de piyasadan toplaması gerekecektir.

Bu konuda verilen bir örneğe Amerika'daki Ford Motor Co. aleyhine açılmış bir davada⁶⁸⁴ rastlanılabilir. Ford Pinto marka otomobillerin arkasına gelen kuvvetli olmayan bir darbeye rağmen otomobilde yangın çıkmasının sebebi, otomobillerin daha tasarım aşamasındayken benzin depolarının uygun olmayan bir yere yerleştirilmesinin öngörülmüş olmasıydı⁶⁸⁵. Yani bir kullanıcının güvenli şekilde araç kullanabilmesi beklentisine, haklı güvenlik beklentisine aykırı şekilde imal edilmiş bir aracın bu şekilde tehlike arz etmesinin klasik tasarım hatası kategorisinde değerlendirilmesi mümkündür. Şirket yöneticilerinin dikkat etmesi durumunda böyle bir durumla karşılaşılmayacağı öngörüldüğünde aslında daha uygun tasarım örneklerini uygulamaktansa karar verilen hatalı bir tasarım üzerinde anlaşıldığı durumu ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın "Boston Scientific" adlı davası da tasarım hatalarının tüm seriyi hatalı kıldığına ilişkin bir diğer örnektir. Söz konusu davada, kalp pili ve kardiyoverter defibrilatör ürünlerin üreticisinin kalite kontrol bölümünün araştırmaları neticesinde kalp pillerinde kullanılan belirli bir bileşimin planlanan zamanından önce bitmesi ve pil takılan kalbin durmasının söz konusu olduğunu tespit etmesi nedeniyle pillerin değiştirilmesinden ötürü yapılan cerrahi müdahalelerde meydana gelen zararların ürün sorumluluğu kapsamında tazmini talep edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Alman Federal Mahkemesi'nin Adalet Divanı'na yönelttiği sorulardan ilki, aynı üretim serisi içerisinde bulunan ürünlerden birinin hatalı çıkması halinde diğer ürünlerin de hatalı olup olmayacağına ilişkindir. Dolayısıyla bu kapsamda yapılacak pil değiştirmeye dayalı cerrahi müdahaleden doğan zararların ürün sorumluluğu içerisine girip girmeyeceği de ikinci soru olarak yöneltilmiştir. Adalet Divanı ise kalp piliindeki hatanın tasarım hatası olduğunu ifade ederek aynı gruba ait olan veya aynı üretim serisi içerisinde yer alan bir ürünlerdeki potansiyel hatanın

⁶⁸⁴ <https://law.justia.com/cases/california/court-of-appeal/3d/119/757.html>, erişim tarihi: 19.12.2021, 18.20; Amerika'da tasarım hatasından sorumluluk için Restatement (Second) of Torts'ta ihmal, garanti yükümlülüğünün ihlali ve kusursuz ürün sorumluluğu şeklinde üç farklı teorisinin geliştirildiğine ilişkin olarak bkz. **Abramson, Albert R.**, "Defining the Design Defect in Aircraft Products Liability Cases", Journal of Air Law and Commerce, 45, 1979, s. 168.

⁶⁸⁵ **Akçura Karaman**, s. 196; **Dalci**, s. 58; **Kibar**, s. 106; **Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger**, s. 148.

o serideki her ürünü hatalı kılacağını belirtmiştir⁶⁸⁶, burada üretimi planlanan ürünün tasarımından kaynaklanan bir hata söz konusudur⁶⁸⁷.

Görüldüğü üzere tasarım hataları açısından önemli olan hatasız bir ürünün kullanıcı beklentisi çerçevesinde şekillenmesi neticesinde yapılan değerlendirmeler yoluyla ürün sorumluluğunun mevcut olup olmadığının değerlendirilmesidir. Böyle bir objektif ölçünün belirlenmesinde haklı güvenlik kıstası doğrultusunda kullanıcıların beklemeye haklı oldukları güvenliğin derecesi esas alınacaktır⁶⁸⁸, burada ürünün piyasaya sürüldüğü zamanki şartlara göre bir değerlendirme yapılmalıdır⁶⁸⁹.

Oysa ürün sorumluluğunun dayanağı olarak kabul edilen Amerikan Hukuku'nda durum biraz daha farklıdır. Restatement (Second) of Torts'ta ihmal, garanti yükümlülüğünün ihlali ve kusursuz ürün sorumluluğu şeklinde getirilen teorilerde, tasarım hatalarından sorumluluğun ihmale dayalı davalarda ortaya çıkabileceği belirtilmiş, haklı güvenlik beklentisini karşılamayan ürünlerin üreticilerinin göstermeleri gereken dikkat ve özende kusurlu davranmaları halinde zarar görene karşı sorumlulukları söz konusu olacaktır, mahkemelerin büyük çoğunluğu bu ilkeyi hava taşıtı ve bileşenlerine uygulamıştır⁶⁹⁰. “Tüketici beklentisi” ve “risk-fayda testi” şeklinde iki farklı test ile bir tasarım hatasının varlığını belirlemenin mümkün olduğu bu sistemde⁶⁹¹, çoğunlukla uygulanan risk-fayda testinin, tüketici beklentisi testinde bahsi geçen nesnel olmayan değerlendirmelere nazaran ilk izlenimde daha nesnel olduğu vurgulanmıştır⁶⁹². Zira tüketici beklentisi testinde sıradan kullanıcıların bir üründen beklemedikleri tehlikelerle karşılaşmaları halinde o ürünün hatalı olduğu kabul edilirdi ve Kaliforniya Yüksek Mahkemesi, davacıları ürün sorumluluklarındaki ispat sorunundan bu şekilde kurtulamayacağını belirterek tüketici beklentisi testini

⁶⁸⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62013CJ0503&from=EN>, erişim tarihi: 19.12.2021, 18.32.

⁶⁸⁷ “Boston Scientific” kararında kalp pillerinin hatası konusunda bir şüphenin söz konusu olduğu, şüphenin ağırlığının tartışılmadığı, oysa ki kalp pillerini değiştirmenin bir zorunluluktan ziyade öneri niteliğinde olduğu, araştırmalar neticesinde daha yeni pillerin güvenli olacağının belirtilmesinin eskilerinde hata olduğu anlamına gelmeyeceği, herhangi bir somut hata ve zarar söz konusu değilken daha güvenli bir modelin piyasaya sürülmesinin mevcut ürünün hatalı kabul edilmesinin uygun olmadığı görüşü hakkında bkznz. **Büyüksağış/Öz**, s. 176.

⁶⁸⁸ **Akçura Karaman**, s. 197; **Wuyts**, s. 8.

⁶⁸⁹ **Wagner**, s. 731.

⁶⁹⁰ **Keser**, s. 117; **Abramson**, s. 168.

⁶⁹¹ **Wagner**, s. 732; **Klein**, s. 283.

⁶⁹² **Keser**, s. 119 – 120, **Abramson**, s. 180.

uygulamayı bir davada reddetmiştir⁶⁹³. Her iki kıstasın avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır⁶⁹⁴.

Restatement (Third) of Torts'da ise durum biraz değişmiştir. Kullanılabilir alternatif tasarımların uygulanmasıyla bir ürünlerdeki öngörülebilir tehlikelerin azaltılması veya ortadan kaldırılması mümkünse ve böyle bir tasarım dikkate alınmaksızın yapılan üretimde ürünün güvenlik beklentilerini karşılamamasına yol açılmışsa üründe tasarım hatası olduğu kabul edilmiştir. Burada tasarım hatası, üretici davranışıyla ilişkilendirilerek üreticinin makul olan alternatif tasarımı kabul etmemesinin üreticinin objektif özeni göstermemesi şeklinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir, yani alternatif tasarımın pahalı olması, bunun zahmetli olması gibi durumlar üretici açısından sorumluluktan kurtulmayı sağlayacaktır⁶⁹⁵. Burada ürünün hatalı olduğu zarar gören tarafından ispat edilmesi gerektiğinden tazminat taleplerinin zorlaştığı anlaşılmaktadır⁶⁹⁶.

ccc-Bilgilendirme Hataları

Bir ürünün üreticisinin, ürünü güvenli şekilde kullanmak için gerekli olan kullanma, çalıştırma, tamir, bakım gibi bilgilendirmeler ile ürünlerdeki riskler konusunda bilgisiz kullanıcıları uyarmak amacıyla gerekli bilgileri iletmesi ürün sorumluluğu kapsamında zorunludur, eğer üretici bu sorumluluğunun gereklerini yerine getirmezse bilgilendirme hatası nedeniyle sorumlu olacaktır⁶⁹⁷.

Yeterli bilgilendirme olmaksızın bir ürünü kullanan kullanıcı, ürünlerdeki potansiyel riskleri bilmeyebilir veya fark etmeyebilir. Haklı güvenlik beklentisi kapsamında ortalama bir kullanıcı olarak ürünü kullanmaya başlayan kişinin ilgili ürün açısından bir güvenlik beklentisi oluşur ve objektif ölçütler göz önüne alınarak belirlenen bu beklentinin korunması gerekir⁶⁹⁸. Yani bilgilendirme kapsamında karşımıza çıkan gerekli uyarı yükümlülüklerinin amacı ürünün son kullanıcılarının kendilerini beklemedikleri tehlikelere karşı korunmaya

---

⁶⁹³ Abramson, s. 178.

⁶⁹⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Abromson, s. 177 vd., Keser, s. 119 vd.; Davis, Mary J., "Design Defect Liability: In Search of a Standard of Responsibility", The Wayne Law Review, Volume 39, 1992, s. 1236 – 1237.

⁶⁹⁵ Akçura Karaman, s. 197.

⁶⁹⁶ Akçura Karaman, s. 198.

⁶⁹⁷ Keser, s. 123; Havutçu, s. 30; Kırca, s. 151; Aydos, s. 168; Akçura Karaman, s. 203 – 204; Petek, s. 176; Dalcı, s. 58; Tiryaki, s. 241; Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 78; Kibar, s. 107; Beierle, s. 212; Tiryaki, s. 241; Okur, s. 358; Wittig, s. 59; Foerste/Graf von Westphalen, s. 454; Larsen, Kim D., "Strict Products Liability and The Risk – Utility Test for Design Defect: An Economic Analysis", Columbia Law Review, Volume 84, 1984, s. 2046.

⁶⁹⁸ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 79.

imkan sağlamaktır⁶⁹⁹. Ortaya çıkma ihtimali bulunan riskin ciddiyetine göre sadece ürünün kullanımıyla ilgili talimatların verilmesi yeterli olmayabilir, aynı zamanda hasarın sonuçlarına dair de bir bilgilendirme yapılması gerekebilir⁷⁰⁰. Eğer üründeki bilgilendirmeler, talimatlar, zararın meydana gelmesi konusunda yetersiz kalarak zarara sebebiyet verirse ürün sorumluluğu kapsamında sorumluluğu bulunanlardan zararın giderilmesini talep hakkı doğar. Üründeki bilgilendirme hatası bilgilendirmenin eksik yapılmasıyla ortaya çıkabileceği gibi hiç yapılmaması yahut yanlış yapılması durumlarında da gündeme gelmesi mümkündür⁷⁰¹.

Eksik ve yanlış bilgilendirmelerin üreticinin bilgisi dahilinde yapılması, sorumluluğun doğması için diğer bir şarttır. Bilgilendirmeler konusunda burada önemli olan ayrım, bir vasıf vaadinden kaynaklanan ayıba ilişkin bilgilendirmenin söz konusu olup olmadığıdır. Vasıf vaatlerinde taraflar arasında kurulan sözleşme ilişkileri doğrultusunda belli niteliklerde olması gereken bir ürün üzerinde anlaşılır. Eğer sözleşme sonucunda ürünü alan kişi kendisine vaat edilen niteliklere haiz olmayan bir ürünü aldığını fark ederse o zaman sözleşmeye aykırılık hükümleri doğrultusunda uğradığı zararın tazmini yoluna gitmesi gerekir, ürün sorumluluğu hükümleri uygulanmaz, zira burada haklı güvenlik beklentisine ilişkin bir durum yoktur⁷⁰². Örneğin bir aracın standart araçlarda olması gerekenlerden daha fazla hava yastığı taşıması gibi hususlar vasıf vaadine ilişkindir.

Eksik bilgilendirme konusunda önemli olan diğer bir durum, herkesçe bilinen durumlara ilişkin bilgilendirme gerektirmeyen bilgiyi kapsama almayacağıdır. Somut olay şartları içerisinde ilgili ürüne erişimi mümkün olan bireylerin bildiği bir bilgi için ayrıca bilgilendirme yapılması gerekmemektedir⁷⁰³.

---

⁶⁹⁹ Foerste/Graf von Westphalen, s. 454.

⁷⁰⁰ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 79; 1961 Ekim’de bir jinekolojik ameliyat geçirmek zorunda kalan hastayı ameliyata hazırlamak için sol kol dirseğine kısa süreli anestezi bir maddenin enjekte edildiği, intravenöz kullanım için tasarlanan ilacın yanlışlıkla bir artere girmesi sebebiyle tetiklenen şiddetli vasküler reaksiyon sonucunda hastanın üst kolunun kesilmek zorunda kaldığı, klinik denemelerde bu sonucun görüldüğü, dolayısıyla ilacın piyasaya çıktığı dönemde benzer problemlerin yaşanması nedeniyle intraarteriyel enjeksiyondan kaçınılması gerektiğinin belirtildiği, ama böyle büyük bir tehlike içeren ürün için genel bir uyarıdan ziyade daha ayrıntılı bir uyarının yapılması gerektiğini mahkemenin belirttiğiyle ilgili olarak bkz. Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 80.

⁷⁰¹ Kara, s. 74.

⁷⁰² Keser, s. 123.

⁷⁰³ Keser, s. 124; Alman Federal Adalet Divanına göre kullanımla alakalı tehlikelerin varlığı halinde kullanıcının kasıtlı veya bariz yanlış kullanımlarına dair riskler konusunda üreticinin bilgilendirme yapması gerekli değildir, Beierle, s. 215.

Bir ürünün tehlikelerine ilişkin gerekli bilgilendirmelerin olağan koşullarda mümkün olan en kısa sürede yapılması gerekir ve genellikle ürün piyasaya sürüldüğü esnada bu yükümlülüğün yerine getirilmesi sağlanır⁷⁰⁴.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6'da haklı güvenlik beklentisi kriterleri içerisinde örnekleme yoluyla sayılan unsurlardan biri olan ürünün sunumu ifadesi, bilgilendirme konusundaki öneme dikkat çekmektedir. ABD Hukuku'nda Restatement (Third) of Torts'ta bilgilendirme hataları için kusur sorumluluğu kabul edilerek⁷⁰⁵ Ürün Sorumluluğu Yönergesi düzenlemelerindeki kusursuz sorumluluk rejiminden farklı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Haklı güvenlik beklentisinin ürünün hitap ettiği kitle ve ürüne erişimin mümkün olduğu gruba göre değişkenlik gösterdiği gibi bilgilendirme yükümlülüğünün ağırlığı da aynı gereklilikler doğrultusunda farklılık arz etmektedir. Herkesin kullandığı ürünlerde bilgilendirme yükümlülüğü, ürünün niteliğine göre artar ya da azalır. Örneğin bir kaşığın yutulmaması gerektiğini çoğu kişi bilmektedir ve bunun için mutfak ürünleri üreten üreticinin ayrıca bilgilendirme yapmasına gerek yoktur. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz şekilde haklı güvenlik beklentisinde kullanıcıların makul yanlış kullanmaları göz önüne alarak ürünlerin hazırlanması gerektiğinden bahsetmiştik. Benzer şekilde bilgilendirmelerin yapılırken belli bir dereceye kadar makul olmayan kullanmaları önlemeye yönelik bilgilendirme yükümlülüğünün devam ettiğini kabul edebiliriz.⁷⁰⁶ Bu doğrultuda çocuklara yönelik olarak hazırlanan lego oyuncaklarının yutulmaması yönünde uyarılar konulması da pekala örnek teşkil edebilir. Elbette her duruma ilişkin tehlikelerin öngörülerek bilgilendirmeler, uyarılar yapılması mümkün değildir, hayatın olağan akışı uyarınca saptanabilecek durumlara dair bilgilendirmeler yapılmalıdır. Aynı şekilde kullanıcılar açısından gayet açık olan zararlı kullanımlar için de üreticinin bilgilendirme yapması gereksizdir⁷⁰⁷.

Eğer bir ürünlerdeki tehlikenin boyutu fazla ise, haklı güvenlik beklentisi nazara alınarak bilgilendirmenin daha açık, anlaşılır ve riskler konusunda daha aydınlatıcı olacak şekilde yapılması gerekir⁷⁰⁸. Bu konuda 2001/95 sayılı Genel Ürün Güvenliği Hakkında Direktif'in 5.

⁷⁰⁴ Foerste/Graf von Westphalen, s. 455.

⁷⁰⁵ Nelson, Rachel E. "Kansas Allows Strict Liability Claims Against Used-Product Sellers in Gaumer v. Rossville Truck&Tractor Co.: Why the Third Restatement Is a Better Approach", Kansas Law Review, Volume 60, 08.02.2012, s. 1189.

⁷⁰⁶ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – bb - bbb; Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 80; Beierle, s. 217; Wittig, s. 60; Foerste/Graf von Westphalen, s. 479.

⁷⁰⁷ Aydos, s. 169; Akçura Karaman, s. 205; Öztan, s. 184.

⁷⁰⁸ Beierle, s. 216.

maddesi yol gösterici olmaktadır⁷⁰⁹. Anılan hükme göre bir ürünün normal ve makul kullanımı sırasında yeterli uyarı, bilgilendirme, talimat vs. gibi bir durum olmadığı müddetçe hemen fark edilemeyecek riskler konusunda üreticilerin bilgilendirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla yukarıda bahsettiğimiz gibi bir ürünün yayıldığı kitlenin hemen fark edebileceği riskler konusunda uyarıda bulunmak gereksiz olduğu gibi bireylerin genel hayat tecrübeleri dikkate alındığında kullanıcının zaten bileceğinin varsayılabilirdiği konulara ilişkin de uyarı yapılması gereksizdir⁷¹⁰. Bilgilendirme yükümlülüğünün önemli bir kolunu ürünün yayıldığı ve yayılma potansiyeli bulunan kitle oluşturduğuna göre her somut olaya göre ayrı değerlendirme yapılmalıdır. Meyve bıçaklarının hemen hemen her evde bulunduğu gerçeği göz önüne alındığında bilgilendirmenin bunlar göz önüne alınarak hazırlanması işin doğası gereğidir. Belli mesleki teknik bilgi ve beceri gerektiren ürünlerde ise bilgilendirme yükümlülüğünün ayrıntıları meslekle alakalı genel bilgiler gözetilerek belirlenecektir. Bir ürünün yayıldığı kitlenin genişliği göz önüne alındığında bilgilendirme yükümlülüğünü en zayıf kitleye yönelik olarak tasarlamak gerekecektir⁷¹¹.

Bu konuda Hollanda’da görülmüş bir dava örnek olarak verilebilir. 16 yaşındaki kız çocuğunun idrar yoluna yerleştirdiği tamponun çıkarılamaması sebeple ameliyat olması durumunda uğranılan zararların tazmini için Mahkeme, tamponu ilk kez kullananların yanlışlıkla idrar yoluna tamponu yerleştirmelerinin makul kullanım kapsamında değerlendirilebileceğini; ama üreticinin bu yönde bir bilgilendirmeyi yapmış olduğu nazara alındığında artık sorumluluğun doğmadığına karar vermiştir⁷¹².

Her ne kadar tehlikeli oldukları veya riskler içerdikleri bariz ürünlere ilişkin bilgilendirmelerde ilgili ürünlerin bu yönlerine vurgu yapılmasının gerekmediğinden söz ettiysek de nitelikleri gereği sağlığa zararlı olan alkol ve sigara gibi ürünler açısından durum değişiklik göstermektedir. Bunların tehlikeli olduklarının bilinmesine rağmen toplumun genelinde bu konunun tamamen anlaşılamaması gibi bir husus söz konusu olduğundan yine yeterli uyarıların yapılması elzemdir, kaldı ki Fransa’da böyle uyarılar yapılmaksızın satılan sigaraların hatalı olduğuna ilişkin kararlar verilmiştir⁷¹³.

⁷⁰⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0095&from=EN>, erişim tarihi: 25.12.2021, 12.02.

⁷¹⁰ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s.82.

⁷¹¹ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s.83.

⁷¹² İlgili karar için bkz. Keser, s. 124.

⁷¹³ Akçura Karaman, s. 206 ve dipnotta gösterilen yazarlar.

Bilgilendirme yükümlülüğünün eksiksiz şekilde yerine getirildiğinden emin olmak için yükümlülüğün detaylı ve açık şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Çok genel şekilde yapılan uyarı, bilgilendirme ya da verilen talimatlar bu kapsamda bilgilendirme yükümlülüğünün gereklerinin yerine getirildiği yönünde bir değerlendirmeye tabi kılınamaz⁷¹⁴. Örneğin belli bir ürünün belli kesimlerle kullanılmasını yasaklayan uyarılar genel nitelikli olduğundan yeterli bilgilendirme kapsamında sayılamaz. Uyarıların, ortalama kullanıcıların anlayabileceğinden daha fazla uzun ve karışık yapılması halinde de bilgilendirmenin sağlıklı yapıldığından söz edilemez. Zira o zaman da kullanıcılar ürünle ilgili bilgilere ulaşmaktan vazgeçebilir, cayabilir. Bu durumda bir zarar doğması halinde ürün sorumluluğu kuralları devreye girecektir.

Bilgilendirme hataları açısından önemli diğer bir konu, bir ürüne başka bir üreticinin ürünün eklenmesi suretiyle meydana gelecek risklerdeki bilgilendirme yükümlülüğünün durumunun ne olacağıdır. Kural olarak eklenen ürünün sadece kendisinden kaynaklanan bir tehlike için üreticinin böyle bir durumu öngörerek bilgilendirme yapmasına gerek yoktur. Ama asıl ürüne eklenen ilave bir ürünün asıl ürünün nitelikleriyle birlikte bir tehlikelilik durumu yaratıyorsa, o zaman üreticinin belli kombinasyonları göz önüne alarak bilgilendirmesini daha detaylı yapmasından söz edebiliriz⁷¹⁵.

Bilgilendirme yükümlülüğü açısından diğer bir önemli konu, sadece yeterli uyarı, bilgilendirme ve talimat verme doğrultusunda üreticinin sorumluluktan kurtulmaya yönelik kayıtların konulup konulamayacağına ilişkindir. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 12, üreticinin sorumluluğunu zarara uğrayan kişi açısından sınırlayan ya da üreticiyi bu sorumluluktan muaf tutan bir hüküm vasıtasıyla üretici sorumluluğu sınırlanamaz ya da kaldırılamaz demek suretiyle bu konuya açıklık getirmektedir. Keza ÜGTDK m. 6/4 de “İmalatçı veya ithalatçıyı üründen kaynaklanan tazminat sorumluluğundan kurtaran ya da bu sorumluluğu azaltan sözleşmelerin ilgili maddeleri hükümsüzdür.” şeklinde bir düzenleme getirerek konuya iç hukukumuzda netlik kazandırmıştır. 2001/95 sayılı Genel Ürün Güvenliği’ne dair AB Direktifi m. 5/1, üreticinin malın tehlikeleriyle ilgili olarak tüketicileri uyarmasının onu Direktif’te getirilmiş olan diğer gereklilikleri yerine getirmekten kurtarmayacağını düzenlenmiştir⁷¹⁶. Nitekim ÜGTDK m. 6/4 olmasa dahi TBK’nın genel hükümleri yol gösterici olacaktır.

⁷¹⁴ Akçura Karaman, s. 207; Benzer yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 458 – 459.

⁷¹⁵ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s.83.

⁷¹⁶ Benzeri yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 426.

Sorumsuzluk anlaşmalarını düzenleyen TBK m. 115'e göre, borçlunun ağır kusurundan sorumlu olmayacağına dair yapılan anlaşmalar kesin hükümsüz sayılır; ancak uzmanlığı gerektiren bir hizmet, meslek veya sanat, ancak kanun ya da yetkili makamlar tarafından verilen izinle yürütülebiliyorsa, borçlunun hafif kusurundan sorumlu olmayacağına dair yapılan anlaşmalar da kesin olarak hükümsüzdür.

Dolayısıyla bir ürünün tehlikeleri hakkında bilgilendirme yapılırken açık, net ve anlaşılır ifadeler kullanılmalıdır. Nitekim bu durum yukarıda sorumsuzluk anlaşmalarında açıkladığımız gibi herhangi bir şekilde ürün sorumluluğunu ortadan kaldıracak denli bir bilgilendirme yapılarak sorumluluktan kurtulma şeklinde algılanamaz⁷¹⁷.

Üreticilerin genellikle belli bir uzmanlık gerektiren faaliyetlerde bulundukları göz önüne alındığında Ürün Sorumluluğu Yönergesi ya da ÜGTDK hükümleri olmasa bile genel hükümler doğrultusunda bir sorumsuzluk kaydından üreticinin kurtulabileceğini ifade etmek mümkün değildir. Dolayısıyla bir ürünle ilgili bilgilendirmelerin, uyarıların yapıldığı, ürünün nasıl kullanılması gerektiğine dair talimatların verildiği yerde üreticinin bir sorumluluk taşımadığını belirten ifadeler, üründen zarar doğması halinde üreticileri sorumluluktan kurtarıcı işlev göremeyeceklerdir.

Olağan koşullarda bilgilendirme yükümlülüklerinin ürünün piyasaya arzından sonra işlevini yitirdiği düşünülebilir. Ancak üreticinin kimi ürünlerin piyasaya sürülmesinden sonra da ürün izleme yükümlülükleriyle paralel olarak ürünlerde gelişen kimi durumlar üzerine ürünlerin hatalı hale gelmesi halinde bilgilendirme yükümlülüğünün ortaya çıkması mümkündür, böyle hallerde üretici gerekli bilgilendirmeleri sağlamazsa sorumlu hale gelecektir. Bu kapsamda, örneğin piyasaya sürülmüş bir ilaç daha sonra geliştirilen bir ilaçla uyumsuzluk nedeniyle yeni koşullar ortaya çıktığında tehlikeli hale gelebilir, bu halde bilgilendirmelerin yapılması gerekir. Keza piyasaya orjinaliyle kafa karıştırıcı derecede benzer olan ve bazı tehlikeli özellikler barındıran sahte ürünlerin sürülmesi; bilim ve teknolojinin ilerlemesi sebebiyle bir gelişim hatasının ortaya çıkması; ürünün kullanım amacına ilişkin kamuoyunun değişen hatalı fikirleri nedeniyle sık sık ve kapsam açısından önemli derecede başlangıçta beklenmeyen tehlikelerin ortaya çıkması; ürünün uygunsuz kullanım durumlarının en azından sıklık veya kapsam açısından başlangıçta beklenmeyen tehlikeler yaratması; bilim veya teknolojiye gelişmeler sonucunda veya başka nedenlerle, ürünün önceden bilinen veya bilinmeyen bir tehlikesine karşı kendinizi korumanız mümkün

---

⁷¹⁷ Foerste/Graf von Westphalen, s. 411.

hale gelmesi gibi durumlar da aynı yükümlülüğün var olduğu düşünülebilir⁷¹⁸. Nitekim bunlar dahi üreticinin güvenli ürün üretme yükümlülüğünü ortadan kaldıran etmenlere sebebiyet veremez. Şayet hukuki anlamda hatalı bir ürünün var olması halinde sonradan yapılan bilgilendirmeler dahi üreticiyi sorumluluktan kurtarmayacaktır.

ddd-Gelişim Hataları

Günümüzde teknolojinin geldiği seviye itibariyle kimi ürünler üretildikleri anda bilim ve tekniğin mevcut durumuna⁷¹⁹ göre hatalı olup olmadıkları tespit edilememektedir⁷²⁰. Özellikle ilaç, aşı, kozmetik, uçak sanayi gibi ürünler bu alanda en çok gösterilen örneklerdendir⁷²¹. Örneğin günümüzde çokça tartışılan COVID – 19 virüslerinin şuan bilinmeyen ancak ileride anlaşılması muhtemel olası zararlarının bulunduğu söz edilmekte olup böyle bir durum gelişim hataları açısından tipik bir örnek teşkil edebilir. Piyasaya sürüldüğü an itibariyle aslında hatalı kabul edilen ürünün günümüzün tüm teknik ve bilimsel verilerine rağmen o sıra hatanın tespit edilememesi⁷²² gelişim hatalarının varlığı açısından bir tartışmaya sebebiyet vermiştir. Yani aslında ürün üretildiği ilk anda hatalıdır, ama mevcut bilimsel bilgi ve teknik bu durumu tespit etmeye olanak sunmamaktadır⁷²³.

Gelişim hatası açısından baz alınabilecek bilimsel bilgi ve teknik, evrensel nitelikte olmalıdır. Herhangi bir ülke veya sektörle sınırlı olacak şekilde var olan bir bilginin bu ölçekte düşünülmesi hukuken mümkün değildir. Bilginin bu şekilde dünya çapında kabul görür biçimde evrensel olmasının aranması, bilginin ulaşılabilir olmasını şart koşar⁷²⁴. Objektif ve makul ölçülerde ulaşılabilir durumda bulunan bir bilgiyi hesaba katmaksızın yapılan ürünlerin hatalı olması durumunda burada gelişim hatasının varlığından söz edilemez. Zira orada üretici özen yükümlülüğüne aykırı davranarak kusuruyla hatalı bir ürün üretmiş demektir. Ulaşılabilir bilimsel bilgi ve teknik verinin kullanılmasına rağmen gelecekte tespit edilememiş bu hatanın ortaya çıkması halinde işte o zaman gelişim hatasının varlığından söz edilebilir.

⁷¹⁸ Foerste/Graf von Westphalen, s. 485 – 486.

⁷¹⁹ Konuyla ilgili olarak bkz. Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 61 – 62.

⁷²⁰ Havutçu, s. 30; Keser, s. 128; Dalcı, s. 58; Tiryaki, s. 242; Kibar, s. 108; Tiryaki, s. 242; Foerste/Graf von Westphalen, s. 419; Öztan, s. 184.

⁷²¹ Keser, s. 128.

⁷²² Akçura Karaman, s. 200.

⁷²³ Keser, s. 128; Havutçu, s. 30; Akçura Karaman, s. 200; Bir üründe yüksek risk barındıran bir maddenin bulunmasına rağmen bunun sağlık açısından risk oluşturabileceğinin bilinemeyeceği durumlarda da gelişim riskinin bulunabileceği yönünde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 420.

⁷²⁴ Keser, s. 235; Wittig, s. 57; Benzeri yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 393.

Ulaşılabilir bilimsel bilgi ve teknik veri konusunda önemli olan durumlardan biri de internetin geldiği seviyedir. Günümüzde pek çok bilgiye internet üzerinde ulaşılabilirdi kabul edildiğinde, üreticinin gelişim hatası kapsamındaki sorumluluğunda da bir genişlemenin olduğu görülmektedir. İnternet erişiminin olmadığı gibi bir sebeple bilgiye ulaşamadığını belirtmek çoğunlukla mümkün değildir. O halde internette mevcut olan bilimsel bilgi ve teknik verinin hesaba katılması gerektiği konusunda bir sorun bulunmamaktadır. Ancak doktrindeki bazı yazarlar, internetten ulaşılan bilginin dili konusunda bir ayrım yaparak İngilizce, Fransızca, İspanyolca gibi yaygın dillerden biriyle bilginin yayınlanması gerektiğini ifade ederler⁷²⁵. Kanaatimizce kullanılan dilin ne olduğu kural olarak bir kıstas teşkil etmemelidir. Biraz çaba ve araştırmayla doğru tercümeyle ulaşmanın mümkün olduğu hallerde bilginin yer aldığı dilin ne olduğu önem taşımamaktadır.

Gelişim hatalarından kaynaklanan sorumluluk açısından ABD Hukuku genel olarak Avrupa Birliği düzenlemelerinden farklılık içermektedir. Kural olarak üreticileri gelişim hatalarından sorumlu tutmayan Restatement (3rd) of Torts, gelişim hatalarının varlığı halinde kullanıcıları haberdar etme zorunluluğu getirmiştir. Yani bir gelişim hatasının ortaya çıkmasıyla birlikte üretici kullanıcıları sadece uyarmakla sorumluluğunu yerine getirmiş olacaktır. Nitekim Restatement (3rd) of Torts ile birlikte ürünleri izleme, takip etme yükümlülükleri de getirilmiştir. Bu kapsamda üretici ürünlerindeki gelişmeleri takip edecek, gerekli hallerde uyarılar yapacak, ürünleri toplatacaktır, eğer bu yükümlülüklerini yerine getirmemesi sebebiyle bir üründen vücut bütünlüğü ihlali, ölüm veya eşya hasarı zararları doğarsa üretici sorumlu olacaktır⁷²⁶.

Avrupa Adalet Divanı'nın Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde kabul edilen üreticinin sorumluluktan kurtuluş sebepleri arasında sayılan gelişim hatası istisnası kapsamında gördüğü bir davada⁷²⁷, üreticinin esas alması gereken tekniğin bilinen durumunun üreticinin faaliyet gösterdiği sektörle sınırlı olmaksızın, bu tür bilgilerin en ileri düzeylerinin dahi bilimsel ve teknik bilgi statüsünde olduğu ifade edilmiştir. O halde yukarıda bahsettiğimiz internetin durumu ve sektörle sınırlı olmaksızın bilgilerin en ileri düzeylerinin dahi hesaba katılacağı hususlarını birlikte değerlendirirsek evrensel bilgi kalıbının da genişlediğini görebiliriz. Herhangi bir yerdeki herhangi bir sektördeki objektif ölçeklerde ulaşılabilir her bilgi nazara

---

⁷²⁵ Keser, s. 235.

⁷²⁶ Akçura Karaman, s. 202.

⁷²⁷ <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=100739&doclang=EN>, erişim tarihi: 29.12.2021, 19.49.

alınarak yapılacak üretimlere rağmen o sıra hatalı olmadığı kabul edilen bir üründen, gelecekte bir hata çıkması halinde gelişim hatasının varlığından söz edilecektir⁷²⁸.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde sorumluluktan kurtuluş sebebi olarak düzenlenen gelişim riski, aslında Direktif m. 15/1-b uyarınca üreticinin ürünü piyasaya sürmesi halinde mevcut olan bilimsel ve teknolojik bilgi düzeyinin bir hatanın varlığının tespit edilmesine imkan vermediğini ispatlaması durumunda bile ulusal mevzuatta üreticinin sorumlu olabileceğine dair düzenlemenin getirilebileceği kabul edilerek hata türü içerisine alınmasına müsaade edilmiştir. Bu durum da aslında gelişim hatalarının en çok tartışılan konulardan birinin başında gelmesi sebebiyle konunun iç hukuklarda çözümlenmesini öngörmeye müsaade etme yolunun açıldığını göstermektedir. Aslında gelişim hatalarında çok temel anlamda üreticinin kusurlu kabul edilemeyeceği hususlar söz konusu olduğu için böyle bir yola gitme gereği duyulmuştur, ancak ürün sorumluluğunda zarar görenlerin haklarını koruma amacı, güçlü konumda bulunan üreticileri koruma amacından üstün geldiği durumda Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 15/1-b hükmü doğrultusunda direktifi iç hukuklarına aktaran üye ülkeler bu konularda kendi tasarruflarını yapabileceklerdir. Örneğin Almanya'da gelişim hatalarında sorumluluk bu anlamda kabul edilmemektedir⁷²⁹. ProdHaftG m. 1/2 b. 5 uyarınca üreticinin ürünü piyasaya sürdüğü andaki bilim ve teknolojinin durumu dikkate alındığında kusurun tespit edilememesi halinde üretici sorumluluktan sorumlu tutulmayacaktır.

Temel olarak Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükümlerini iç hukuka aktarmaya çalışmış olan ÜGTDK ise bu doğrultuda kanun koyucunun seçimini kendi içerisinde ihtiva etmektedir. Sorumluluktan kurtuluş sebepleri arasında yer alan gelişim riskini çalışmamızın ilerleyen aşamalarında daha ayrıntılı inceleyeceğiz, ancak şimdilik kısaca ifade etmek gerekirse ÜGTDK sorumluluktan kurtuluş sebepleri arasında gelişim riski savunmasını kabul etmemiştir. Dolayısıyla ürünlerden sorumlulukta üreticilerin gelişim hatalarından da sorumlu olduklarını belirtebiliriz⁷³⁰.

Gelişim hataları temelde kendi başlarına müstakil bir hata türü içerisinde yer almazlar. Daha çok klasik ayrımada görülen bilgilendirme, üretim ve tasarım hataları arasındaki ilişkinin incelenmesi suretiyle gelişim hatalarının varlığı daha ayırt edici hale gelir. Doktrindeki kimi görüşler, gelişim hatalarının bu klasik üç hata türü içerisinde ortaya çıkabileceğini ifade eder.

⁷²⁸ Benzeri yönde bir değerlendirme için bkz. **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 394.

⁷²⁹ **Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger**, s. 113.

⁷³⁰ **Kanışlı**, s. 1446; Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. **Çelt**, s. 103; **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 580; Aksi görüşte bkz. **Oğuzer**, s. 163; **Demir, R.**, s. 152.

Zira bilim ve tekniğin geldiği seviye itibariyle herhangi bir safhada üreticiye hatayı tespit etme imkanı sunmayabilir⁷³¹

Bir başka görüş, üretim hatalarını gelişim hatası olarak nitelendirmez, zira üretim aşamasında üretim hatasının varlığının tespiti mümkündür. Üreticinin kendisinden beklenebilir tüm önlemleri almasına rağmen önleyemediği üretim kaçaklarının dahi etkin kalite ve denetim mekanizmalarıyla önlenbilmesinin imkan dahilinde olduğu kabul edilmekte olup gelişim hatasının tasarım ya da bilgilendirme hatası şeklinde ortaya çıkabileceğini belirtir.

Havutçu'ya göre ise tasarım hatalarının özel bir görünümü olan gelişim hataları çoğunlukla ilaç, kozmetik, kimya sanayisinde ortaya çıkmaktadır. Yazar burada ilaç sanayisinden bir örnekle konuyu açıklamaktadır. Bilim ve tekniğin geldiği seviye itibariyle bilinen ancak önlenmesi mümkün olmayan bir hatanın varlığı halinde tasarım hatasından söz edilemeyeceği gibi gelişim hatasından da söz etmek mümkün değildir. İlaçların sağladığı fayda ve verdiği zarar arasında bir ayırmadan yola çıkarak kar zarar dengesine göre üretilen böyle bir ilaçta⁷³², ilacın önlenemeyen de olsa var olan yan etkisi hakkında bilgilendirmenin yapılmaması bilgilendirme hatası kapsamında üreticinin sorumluluğuna yol açar. Oysa gelişim hatasında önemli olan günümüzün bilimsel bilgi ve teknolojik imkanlarına rağmen üretildiğinde esasen hatalı bir ürünün sonradan gelecekte hatalı olduğunun keşfedilmesi sorunu yatar ki, örnekteki ilacın böyle bir hatasının olduğu durumda gelişim hatasına tabi olduğu kabul edilir⁷³³.

Kanaatimizce burada somut olayın şartlarına göre bir değerlendirme yapılmalıdır. Bilimsel bilgi ve teknolojik imkanlar ölçüsünde üretim aşamasında varlığı bilinmeyen hataların varlığı mevcut olabilir. Böyle bir halde üretimi yapılan ürünün sonradan hatalı olduğunun tespiti durumunda gelişim hatasının varlığından söz edebiliriz. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi üretim kaçaklarına dayanan bir üretim hatası gelişim hatası içerisinde değerlendirilemez. Zira böyle bir riskin var olduğunun bilinmesinin yanında pek çok kesim tarafından üretim kaçaklarının önlenebileceğinin belirtilmesi gelişim hatalarının varlığını kabule imkan bırakmaz. Bu açıdan bakıldığında ürünün tasarlanması aşamasında da şartların

---

⁷³¹ Öztan, s. 188.

⁷³² Bir ilacın faydalı olduğunun kabul edilebilmesi için ilacın tedavi edici niteliklerinin ilacın yan etkilerinden kaynaklanacak tehlikelere nazaran daha fazla olması gerektiği, ilacın faydaları ile risklerinin tartılması gerektiği, böyle bir analizde ilaçtan beklenen tedavi edici özelliğin başarılı sonuç vermesi gerektiği, ilacın ağır yan etkileri olsa dahi hayati açıdan gerekliyse ve tedavi açısından başarısının ikamesi bulunmuyorsa ilacın yine de piyasaya sürülebileceği hakkında bkz. Petek, s. 82 – 83.

⁷³³ Havutçu, s. 30, dipn. 28; Keser, s. 130; Benzer yönde bkz. Kibar, s. 108.

oluşması halinde gelişim hatasının mevcut olabileceğini kabul edebiliriz. Nitekim bilgilendirme hatalarında konu biraz daha değişiklik arz etmektedir. Bilgilendirme yükümlülüğü kapsamında üreticinin ürünü kullananların makul kullanımları ile yine makul ölçülerinde belli başlı yanlış kullanımları kapsayacak şekilde ürün hakkında bilgilendirmesinin yapılması gerektiğini yukarıda detaylıca izah etmiştik. Ürünün bilimsel bilgi ve teknik veriler doğrultusunda o an bilinmeyen hatasının sonradan ortaya çıkması halinde gelişim hatası mevcut olacak olup üreticinin bu ölçekte bilgilendirme yükümlülüğünü yerine getirmeyerek yeni ortaya çıkmış hatalar hakkında kullanıcıları bilgilendirmemesi bilgilendirme hatasına sebebiyet verecektir ve ürün izleme yükümlülüğü kapsamında da değerlendirmeye tabi tutulacaktır⁷³⁴.

dd-Ürün İzleme Yükümlülüğü

Ürün izleme yükümlülüğü, üreticilerin ürünleri üretirken hatasız şekilde, haklı güvenlik beklentisine uygun ürün meydana getirme yükümlülüklerinin bir uzantısı şeklinde algılanabilir. Günümüzün geldiği teknolojik seviye itibarıyla üretildiği zaman hatalı olduğu, yani üründe bir gelişim hatasının var olduğunun bilinmemesi durumlarında, zaman içerisinde hatanın ortaya çıkması ve bu hataların büyük problemlere yol açma ihtimalinin olması üreticilerin ürünleri izlemesi, bilgilendirmelerini güncellemeleri, uyarılar yapmalarını, gerekli olduğu takdirde artık kullanılması yoğun tehlike barındıran hale gelmiş ürünlerini toplatmaları üreticilerin sorumluluğu içerisinde kabul edilmektedir⁷³⁵. Bu bakımdan ortaya çıkmış ürün izleme yükümlülüğü üreticilerin hatasız şekilde ürün üretme yükümlülüklerinin tamamlayıcı bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Yani ürün izleme yükümlülüğü, gözleme ve gerektiğinde harekete geçme görevlerinden meydana gelir⁷³⁶.

Bir ürünün piyasaya sürülmesi sırasında gerekli kontrollerin yapılması ürünün her zaman haklı güvenlik beklentisini sunan bir ürün olarak kabul edileceği anlamına gelmez. Böyle bir gelişim sadece gelişim hatasının varlığıyla da açıklanamaz. Ürünlerin piyasaya arz edildikten sonra haklı güvenlik beklentisini sağlamaması hali, her çeşit hata sırasında ortaya çıkabilir⁷³⁷. Örneğin üretim hataları içerisinde yer alan üretim kaçaklarından kaynaklanan

⁷³⁴ Benzer yönde bkz. **Tiryaki**, s. 242.

⁷³⁵ Benzer yönde bkz. **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 394.

⁷³⁶ **Eisenberg/Gildegg/Reuter/Willburger**, s. 86; Benzer yönde bkz. **Okur**, s. 358; **De Lousanoff, Oleg/Moessle, Klaus P.**, “German Products Liability Law and the Impact of the EC Council Directive”, *The International Lawyer*, Volume 22, No: 3, 1988, s. 676; Bir ürünün piyasaya sürülmesi halinde güvenlik standartlarını sürdürme yükümlülüğünün devam ettiği hakkında bkz. **Newdick, Christopher**, “The Development Risk Defence of the Consumer Protection Act 1987”, *Cambridge Law Journal*, 47, 1988, s. 458.

⁷³⁷ **Wittig**, s. 62.

hataların sonradan anlaşılması mümkündür. Bunun yanında üreticinin ürünün kullanımına ilişkin yaptığı bilgilendirmelerden, uyarılardan başka makul kullanım sınırları içerisinde öngöremediği bir halin varlığının anlaşılması halinde ek bilgilendirme yapma ihtiyacının doğması da ihtimaller arasındadır. Elbette bunların içerisinde en önemlisi gelişim hatalarının meydana getirdiği durumdur. Ürün izleme yükümlülüğü böyle riskleri bertaraf etmek, toplum yaşamında haklı güvenlik beklentisine hizmet eden ürünlerin piyasada bulundurulmasına devam etme ihtiyacına hizmet etmektedir. Örneğin yeni geliştirilen bir teknolojiyle ürünlerin daha güvenli hale gelmesi mümkünse bunun sağlanması gereklidir, elbette bunun makul olması elzemdir⁷³⁸.

2001/95 sayılı Genel Ürün Güvenliği Hakkında Direktif m. 5/1 bu konuda yol göstericidir. İlgili hükme göre bir ürünün sonradan hatalı duruma geldiği, tehlike saçmaya başladığı hallerde üretici öngörülebilir makul kullanım süresi boyunca ürün hakkında bu gelişmelere karşı bilgilendirme yapmak ve gerekli önlemlerin almakla mükelleftir.

Buradan anlaşılacağı üzere üreticinin aktif ve pasif şekilde algılanabilecek iki sorumluluğu bulunmaktadır. Üreticinin belirli bir ürün izleme ağı oluşturarak kullanıcıların ürünler hakkındaki değerlendirmelerini incelemek pasif ölçekte en temel gerekliliklerden biridir⁷³⁹. Ancak iş bununla bitmemektedir. Üreticinin organizasyonu çerçevesinde meydana getirdiği birimler, ürünün gelişim hatalarına karşı dikkatli şekilde bilim ve teknolojinin ulaştığı seviye itibarıyla her zaman inceleme yapmalı, haklı güvenlik beklentisinin sağlanıp sağlanmadığını kontrol etmelidir. Ürünün hatalı hale geldiğinin tespit edilmesi durumunda üretici somut olayın şartlarını nazara alarak gerekli önlemleri almakla yükümlüdür⁷⁴⁰.

Gerekli önlemlerin neler olduğu hakkında Avrupa Birliği yönergelerinde ve ÜGTDK'da açık bir belirleme bulunmamaktadır. Ancak bunların çok çeşitli olabileceği şüphesizdir. Tehlikenin durumuna göre ilk başta en hafif anlamda tedbir mahiyetinde uyarı yapılması düşünülebilir⁷⁴¹. Bunun yetmeyeceği hallerde ürünün onarımı, tadilatı, satışın ve üretimin durdurulması, ürünün toplatılması, imhası gibi pek çok tedbir üreticinin sorumluluğu içerisinde yer almaktadır. Keza ÜGTDK m. 7/1-d'de, ürünlerin taşıdıkları risklerle orantılı şekilde piyasadaki mevcut ürünlerden numune alınmak suretiyle söz konusu örneklerin test edilmesi, inceleme yapılması, şikayetlerin, uygun olmayan ve geri çağırılan ürünlerin kaydının tutulması

⁷³⁸ Foerste/Graf von Westphalen, s. 424.

⁷³⁹ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s.86; Benzer yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 510.

⁷⁴⁰ Havutçu, s. 143; Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 124; Wittig, s. 63.

⁷⁴¹ Wittig, s. 67.

ve yapılan faaliyetler konusunda dağıtıcıların bilgilendirileceği düzenlenmektedir. Yine ÜGTDK m. 7/1-g, ürünün taşıyabileceği risklere karşı gerekli tedbirlerin alınacağı ve bunlardan sakınılabilmek açısından nihai kullanıcıların bilgilendirileceği hüküm altına alınmıştır. Görüldüğü üzere ayrıntılı bir ürün izleme ve geri çağırma sistemi ÜGTDK kapsamında bulunmuyor olsa dahi hükümlerin ifadelerinden yola çıkılarak kademeli şekilde gerekli tedbirlerin alınmasının mümkün olduğu anlaşılmakta olup böylelikle ürün izleme yükümlülüğünün bir uzantısı olan ürün geri çağırma yükümlülüğü karşımıza çıkar⁷⁴²

Almanya’da yürürlükte bulunan Ürün Güvenliği Yasası şeklinde ifade edebileceğimiz ProdSG’ye göre, bir ürünün üreticisinin aktif ve pasif olarak izlemekle yükümlü olduğu, ürünlerle ilgili gelen bilgileri işlemesi, piyasadan bilgi almak zorunda olduğu, risk potansiyelinin yüksek seyrettiği ürünlerde piyasadaki ürünlerin geri çağırılarak incelenmesi, düzenli internet taramalarının yapılabilmesi, rakip ürünlerin izlenmesi, uzmanlık literatürünün gözden geçirilmesi gibi önlemlerin uygulanabileceği, ancak az riskli ürünlerde aktif izleme yükümlülüğünün olmadığı, üreticinin ürünle ilgili bilgileri bir araya düzenli ve sağlıklı şekilde getirme yönünde organizasyona sahip olması gerektiği, aksi halde üreticinin sorumlu olacağı düzenlenir⁷⁴³. Üreticinin gerekli hallerde ürünü geri çağırması gerekliliği hasıl olursa bunu sağlayacak sisteme sahip olması önemlidir. Böyle bir sistemin varlığı, öncesinde ürünleri analiz etmeye dayalı bir risk izleme sistemini şart koşar. Böylece bir ürünün ciddi risk oluşturduğu hallerde ilgili otoritelerin harekete geçmesi gerekir. Bu konularda AB Komisyonunun risk değerlendirme prosedürleri bulunmaktadır⁷⁴⁴.

Piyasaya sürülmüş bir üründe sonradan meydana gelen hatalarda, genellikle bu gelişim hataları için söz konusu olur, hatanın niteliğine göre ürünün geri çağırılması gerekebilir⁷⁴⁵. Böyle bir durumda üreticinin sorumluluğu gecikmeksizin Hatalı ürünlerin piyasadan çekilmesi için gereğini yapmak şeklinde cereyan eder. Yani bir bakıma bir ürünün üretilmesinin akabinde piyasaya sunulduktan sonra üreticinin ürün üzerinden elini çekme hakkı yoktur⁷⁴⁶.

---

⁷⁴² Keser, s. 132.

⁷⁴³ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 124; Benzeri yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 1000 vd.; Üretici sorumluluğu kapsamında geri çağırma yükümlülüğünün mevcut olduğu hallerde tehdit altındaki hukuki menfaatlerin değerine bağlı olarak üreticinin hatalı parçaları ücretsiz olarak çıkarmakla yükümlü olduğu, ancak yaşam ve uzuv için bir tehdidin varlığı halinde yeni parçaları ücretsiz olarak takmakla yükümlü olduğu hakkında bkz. Wittig, s. 73.

⁷⁴⁴ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 124; Benzeri yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 1000 vd.

⁷⁴⁵ De Lousanoff/Moessle, s. 677.

⁷⁴⁶ Newdick, s. 458.

Üretici açısından önemli olan durumlardan biri de ürüne sonradan eklenen başka ürünlerin varlığı halinde üreticinin bu durumları gözetmesi gerekeceğinin ifade edilmesidir⁷⁴⁷. Alman Federal Yüksek Mahkemesi'nin verdiği bir kararda, bir motorlu bisiklet üreticisinin, başka bir üretici tarafından üretilen motorlu bisiklet bileşen parçalarının kendi ürünüyle birleştirilerek kullanılması halinde yol açılacak kazalara ilişkin motorlu bisiklet üreticisinin gerekli uyarıları yapması gerektiğine hükmetmiştir⁷⁴⁸. Yani bir ürünün üreticisinin sadece kendi ürününü gözleyerek ürünlerinin hatalı hale gelip gelmediğini inceleme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Aynı zamanda piyasada etkileşim halinde bulunabileceği diğer ürünlerin kendi ürünleriyle fonksiyonel bir bağlılık içerisine girmesi halinde meydana gelebilecek zararlar konusunda üreticinin bilgilendirme yapması gereklidir. Aksi halde doğacak zarardan üreticinin kendisi sorumlu olur. Dolayısıyla devamlı bir yükümlülük şeklinde kendisini gösteren ürün izleme yükümlülüğü kapsamında ürün geri çağırma yükümlülüğü, şartların oluşması halinde başvurulması gereken bir yöntemdir⁷⁴⁹.

Ülkemizde ise riskli ürünlerin geri çağırılmasına yönelik ÜGTDK m. 18 ve 19 hükümleri bulunmaktadır. İlgililerin risk taşıyan ürünlerle ilgili kendiliğinden veya yetkili kuruluş talebiyle gerekli önlemleri almasını takiben bu önlemleri ve risklerin duyurulması ve bu duyurunun nasıl olması gerektiği ÜGTDK m. 18 ile düzenlenmektedir. Alınan önlemlerin yetersiz kalması halinde ilgililerin ürünü kendiliğinden veya yetkili kuruluş talebiyle geri çağırabileceği ve bunun nasıl olması gerektiği ÜGTDK m. 19 ile hüküm altına alınmıştır. Nitekim Almanya'daki gibi bir sistemin yasal dayanaklarının olmaması anlamında eksikliklerin olduğu görülmektedir. Zira en başta Ürün Güvenliği Direktifi ile Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükümlerinin tek bir kanun altında birleştirilmeye çalışılması kafa karışıklıklarına yukarıda açıklandığı şekilde sebebiyet verebilecektir. Yine de söz konusu önlemlerin daha efektif şekilde uygulanabilmesi için mehz AB Direktifleri ile bu direktiflere uygun olarak çıkarılan başta Almanya olmak üzere AB ülkelerinin mevzuatları yol gösterici olabilir.

Bir ürünün artık haklı güvenlik beklentisini yeterince sunmadığı bu nedenle de ürünün geri çağırılması yükümlülüğünün değerlendirilmesinin nasıl yapılacağına incelendiği bir davada, öncelikle standart ölçülere dayanan bir ihmal hesabının yapılması gerektiği, Hatalı ürünün insan hayatını olumsuz yönde etkileme oranına göre alınacak önlemlerin de bu ölçekte

⁷⁴⁷ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s.87, Foerste/Graf von Westphalen, s. 510.

⁷⁴⁸ De Lousanoff/Moessle, s. 676 – 677; Benzeri yönde bkzn. Foerste/Graf von Westphalen, s. 392.

⁷⁴⁹ De Lousanoff/Moessle, s. 677.

yüksek olacağı, o halde gerçekten önemli tehlike durumlarında ürünün geri çağırılması yöntemine başvurulacağı belirtilmektedir⁷⁵⁰. Kademeli bir değerlendirme neticesinde ürünleri geri çağırma zarureti en son başvurulacak yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

c- Çevre Kirliliğinin Meydana Gelmesi

Yukarıda açıkladığımız hatalı bir üründen dolayı çevre kirliliğinin meydana gelmesi, bir üründen kaynaklanan çevre zararından doğan hukuki sorumlulukta ilk şart olarak karşımıza çıkar. Hep verdiğimiz örnek olan bir jeneratör hatasından kaynaklanan sebeplerle jeneratörden kıvılcım çıkması sonucu jeneratörün hemen yanındaki bir ormanın veya tarlanın yanması, yakıt tankının sızdırması nedeniyle toprağın kirlenmesi, habitat unsurlarına zarar verecek ölçekte yüksek oranda ses çıkararak çevreye zarar vermesi, tarım ürünlerinde kullanılan GDO'lu ürünlerin gen kaçışlarına ve çevre tarlalarda zararlı etkilere sebebiyet vermesi gibi durumlar konumuzun örnekleri arasında gösterilebilir.

Ayrıca kirleten, ÇK m. 2'de tanımlanmıştır. Buna göre; " faaliyetleri ⁷⁵¹ sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler " kirletendir.

Kanunda faaliyetten bahsedilmesi nedeniyle, kanunun lafzı gereği her ne kadar aktif bir davranışla çevreyi kirletenin kirleten olarak tanımlanabileceği düşünülebilirse de, kirletenin ihmali neticesinde meydana gelen etkiler de kirlenme şeklinde yorumlanabilir⁷⁵². 2006 değişikliği sonrası yapılan düzenlemelerle kirletenin faaliyetleri sırasında veya sonrasında meydana gelen kirlilikte de kirletenlerin sorumluluğu doğacaktır.

⁷⁵⁰ Braniff Airways – Curtiss – Wright Corp. Davası ile ilgili olarak bkz. <https://casetext.com/case/braniff-airways-inc-v-curtiss-wright-corp>, erişim tarihi: 06.01.2022, 19.25; Ayrıca bkz. **Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger**, s. 70.

⁷⁵¹ Başoğlu'na göre kirletenin bir faaliyetinden söz edebilmek için ilgili fiilin sürekli yinelenmesi ve görünüm itibarıyla birbirini izleyen aynı tür fiillerin bir bütün oluşturması gerekmektedir. Dolayısıyla bir orman yangını bu kapsamda faaliyet olarak değerlendirilemeyeceği için çevre kirliliğinin meydana gelmesi söz konusu olmayacaktır. Bknz. **Başoğlu**, s. 190 vd. (Oysa çevre kirliliği kanunda, çevrede meydana gelerek canlıların sağlığını, çevresel değerleri, ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü etki şeklinde çok geniş bir düzenlemeye tabi tutulduğu için çevre kirliliği kavramının bu şekilde daraltılabileceğini sanmıyoruz. Dolayısıyla ormandaki ağaçların kesilmesi, orman yangını gibi münferit eylemler veya birbirini tekrarlayan davranışlar şeklinde ekolojik bir bölgenin dengesinin bozulması, kanaatimizce çevre kirliliği olarak anılmalıdır, bu faaliyetlerde bulunan kişiler de kirleten olarak kabul edilmelidir. Bknz. **Akbıyık**, s. 10; **Erişgin**, s. 225 - 226; **Tandoğan, Halûk**, " 2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk ", Danıştay Dergisi, S. 60 - 61, Yıl 16, Ankara 1986, s. 23.)

⁷⁵² **Demir**, Çevre Kirliliği, s. 13; **Başoğlu**, s. 171; **Yongalık**, s. 66; **Gökyayla**, s. 297; **Çakırca**, s. 82; **Badur**, s. 112; **Akıpek**, Çevre Hukuku, s.16; **Akbıyık/Ateş**, s. 71; **Ateş, Mustafa**, " Çevre Kanuna Göre Çevre Kirlenmesinden Doğa Hukuki Sorumluluk ", ABD, 1995/2, s. 75; **Tandoğan**, s. 24.

Kirleten, doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine sebep olabilmektedir⁷⁵³. Birilerinin çalıştırılması halinde, çalıştırılan kişilerin sebebiyet verdikleri kirlenme halinde, çalıştırmanın faaliyeti, dolaylı kirlenme olmaktadır ya da kirletenin elinde bulunan maddelerin başka birinin hatası sonucu kirliliğe yol açması da aynı şekilde dolaylı kirlenme örneğidir.

Çevre kirliliğine bu şekilde yol açan etkiler, kirletenin aktif bir fiilinden kaynaklanabileceği gibi pasif bir davranışından da ileri gelebilecektir, bu konuda herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır⁷⁵⁴. Örneğin konumuz açısından ürünün hatalı yapılması nedeniyle hatalı ürünün çevreye zarar vermesi mümkün olduğu gibi üretilen ürünün gözlem yükümlülüklerine uyulmaması halinde bir zararın meydana gelmesi durumunda pasif bir davranış nedeniyle zararın doğması mümkündür. Elbette bu durum üretici açısından geçerlidir. Eğer ürünü elinde bulunduran son kullanıcı açısından olaya bakarsak ürünü kullanma talimatlarında bahsedilen şekilde kullanmaması nedeniyle çevre zararına sebebiyet vermesi halinde aktif bir davranışıyla son kullanıcının çevre zararına sebebiyet verdiğini belirtebiliriz. Bunun haricinde ürünün rutin bakımlarının gerekmesi durumunda son kullanıcının onları ihmal etmesi nedeniyle ürünün çevreye zarar vermesi durumunda son kullanıcının pasif davranışı nedeniyle böyle bir sonucun ortaya çıktığı anlaşılabacaktır. Önemli olan kirletenin ÇK m.2 kapsamında bir faaliyetinin ya da pasif davranış anlamında bir eylemsizliğinin çevre kirliliğine yol açması ve bundan bir zararın doğmasıdır.

Aktif bir davranışla veyahut ihmal neticesinde kaçınmadan dolayı gerçekleşen bir kirlilik halinde kanunun yaptığı tanım gereği, söz konusu kirlenmeyi gerçekleştiren gerçek ve tüzel kişiler kirleten olarak anılacaklardır. Tüzel kişilerin kirleten olarak kabulünde⁷⁵⁵ özel tüzel kişi mi olduğu, yoksa kamu tüzel kişisi mi olduğunun hiçbir önemi olmadığı gibi, kirletenin hukuki statüsünün de hiçbir önemi yoktur. Örneğin bir taşınmazın maliki ya da şahsi hak sahipleri kirleten konumunda olabilirler, kanun bu doğrultuda hiçbir sınırlama yapmayarak kirleten kavramını oldukça geniş tutmuştur⁷⁵⁶. Çalışma konumuz açısından

⁷⁵³ **Baçoğlu**, s. 194; **Güneş**, Çevre, s. 303; **Ertas**, s. 106; **Erişgin**, Çevre Kirliliği, s. 226 - 227; **Sirmen**, s. 297; **Akbıyık/Ateş**, s. 72.

⁷⁵⁴ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 243.

⁷⁵⁵ Davalı Kara Yolları Genel Müdürlüğü'nün, Gaziantep Kömürler Yolu'nun kaplama işinin yapılmasını diğer bir davalıya verdiği bir olayda, davalı idarenin tespitli projelere göre şantiye kurarak çalıştırmaya başladığı ve taş kırma, elek tesislerinde eleme sırasında çıkan tozlar ve bütümlü sıcak karışım sırasında meydana gelen is ve dumanlarla tarım arazisi üzerinde çevrenin kirlenmesi dolayısıyla sorumlu olduğuna ilişkin olarak bkz. Yargıtay 4. HD. 09.02.1989 T. Ve 1988/7660 E., 1989/1046 K. Sayılı kararı (**Sinerji** Mevzuat ve İçtihat Programı).

⁷⁵⁶ **Ertas**, s. 107; **Demir**, s. 16; **Baçoğlu**, s. 192; **Gökyayla**, s. 297; **Güdük, Zeynep**, " Türk Mevzuatında Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu ", TBD, S. 130, Yıl 30, Mayıs - Haziran 2017, s. 203; **Sirmen**, s. 297; **Yongalık**, s. 66; **Akbıyık/Ateş**, s. 71; **Ateş**, s. 75; **Çakırca**, s. 82; **Erişgin**, s. 225 - 226; **Tandoğan**, s. 23;

kirletenin hatalı bir ürünle çevre kirliliğine sebebiyet vermesi sorumluluğun doğması açısından yeterlidir.

Çevre kirliliği açısından canlı ve cansız kavramları herhangi bir farklılık barındırmamaktadır. Cansız nesneler, hayvanlar, insanların yapay çevreleri yahut çevre kavramı içerisine giren her unsur, ÇK korumasından yararlanabileceği için cansız çevre unsurları neticesinde ekolojik dengede meydana gelen bozulmalar, olumsuzluklar da çevre kirliliği olarak addedilecektir⁷⁵⁷.

İhmal nedeniyle çevre kirliliğinin meydana gelmesi esasen bireylere yüklenen sorumlulukların ihlali çerçevesinde meydana gelecektir. Keza " Kirletme Yasağı " başlığını taşıyan ÇK m. 8/2'nin " kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler. " hükmü bu konuda belirtildiği üzere kişilere kimi yükümlülükler getirilmektedir. Bu durumda, kirlenmeyi önlemek açısından hatalı ürünün üreticisinin ürün izleme yükümlülüklerine uygun davranmasının gerektiği gibi son kullanıcının ürünün gerekiyorsa rutin bakımlarının yaptırması gibi yükümlülüklerine aykırı davranması halinde ihmal veya hareketsizlik nedeniyle çevre kirliliğinin meydana gelmesi mümkündür.

O halde çevre kirliliğinin faili olarak görülen kirletenin kusursuz sorumluluğu kapsamında herhangi bir aktif eylemi sonucunda çevre kirliliğine yol açmaması gerektiği gibi, ihmali eylemler neticesinde çevredeki olumsuzluklara yol açacak kirliliğe meydan vermemesi de gerekecektir⁷⁵⁸.

Çevre kirliliğinin öznesi konumundaki kirleten, kanundaki tanımlamadan yola çıkılarak doğrudan ve dolaylı şekilde faaliyetleri sonrasında çevre kirliliğine, ekolojik dengenin bozulmasına sebebiyet veren gerçek ve tüzel kişiler olarak tanımlanması nedeniyle çevre kirliliğine yol açan eylemlerin kirletenin kendisinden kaynaklanmasının mümkün olmasının yanında, kirletenin kendisine bağlı kişiler vasıtasıyla da çevre kirliliğinin oluşması mümkündür⁷⁵⁹.

Ertan, Birol/Ertan Akkoyunlu, Kıvılcım, " Çevre Hukukunda Sorumluluk ", Amme İdaresi Dergisi, C. 38, S. 3, Eylül 2005, s. 5.

⁷⁵⁷ **Güneş, Çevre, s. 303; Yüce, s. 147.**

⁷⁵⁸ **Akbıyık, s. 11; Badur, s. 113.**

⁷⁵⁹ **Ertan, s. 168; Güneş, Çevre s. 303; Çakırca, s. 82 – 83; Sportif bir faaliyet sonucunda, çevre kirliliğinin ortaya çıkması halinde, sadece sportif faaliyetlerin icra edildiği taşınmazların malikleri değil, sportif faaliyetler**

Burada önemli olan kirlenmenin bir fiil sonucu veyahut herhangi bir fiil olmaksızın gerçekleşmiş olmasıdır. Günümüzde her çevre unsurunun kendi çevresel değerlerinin ve dengesinin bulunduğu görüşü dikkate alınarak o özelliklerinin korunması gerekliliğini hedef alan çevre anlayışı nedeniyle çevre kirlenmelerinin bu şekilde değerlendirilmesi isabetlidir⁷⁶⁰. Bu anlayış, çevrenin insanların yaşamalarını, gelişmelerini sürdürebilmeleri için elzem olmasının yanı sıra gelecek kuşaklar açısından da çevre değerinin önemli olduğu ve tek başına da çevrenin bir değer taşıyabileceği fikriyle anlam kazanmaktadır.

Dolayısıyla ortada bilinen anlamda bir hukuka aykırılıktan söz etmek mümkün olmayacaktır. Haksız fiil sorumluluğunda, fiilin hukuka aykırı olması aranır, ancak, çevre kirliliğinden kaynaklanan sorumlulukta böyle bir şart bulunmamaktadır. Mevcut koşullarda kirlilik meydana gelmişse kanunun aradığı sorumluluk kıstası gerçekleşmiş demektir⁷⁶¹. Kanunun asıl sorumluluk bağladığı durum, kirlenme olgusunun meydana gelmesidir. Fakat şunu da belirtmekte fayda vardır. Çevre Kanunu m. 28 anlamında asıl önem arz eden husus, kirlenmenin meydana gelmesidir. O halde kirlilik olgusunun gerçekleştiği her halde hukuka aykırılık unsuru var kabul edilerek çevre kirliliğinin meydana geldiği konusunda bir tereddüt oluşmayacaktır⁷⁶². Bu durum, mutlak hak ihlallerinin arandığı koşullarda belirleyici olacaktır. Mutlak hak ihlallerinin mevcut olmadığı hallerde ise, ilgili menfaati koruyan özel normların ihlal edilmiş olup olmadığı önem kazanacaktır ki, idarenin belirlediği izin ve standartlara⁷⁶³ riayet bu noktada ortaya çıkmaktadır, önem kazanmaktadır⁷⁶⁴.

Bir başka deyişle, haksız fiil sorumluluğu şartları içerisinde sayılan hukuka aykırılık, kanunun sonuç bağladığı bir olgu bağlamında çevre kirliliğinin meydana gelmiş olması halinde var sayılacaktır⁷⁶⁵. Zira kanunun sonuç bağladığı bir olgu bağlamında çevre

---

nedeniyle çevre kirlenmesine neden olan herkesin sorumlu olacağına ilişkin olarak bkz. **Petek, Hasan**, " Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevre Kirliliği Sebebiyle Çevre Kanununa Göre Sorumluluk " (Sportif Faaliyet), DEÜHFD, C. 7, S. 2, 2005, s. 173.

⁷⁶⁰ **Yüce**, s. 147.

⁷⁶¹ **Yüce**, s. 147 - 148; **Erişgin**, Çevre Kirliliği, s 236; **Gökyayla**, s. 294; **Güdük**, s. 205; **Ateş**, s. 74; **Badur**, s. 113.

⁷⁶² **Demir**, s. 88.

⁷⁶³ Ruhsat ve izinlerle ilgili olarak; atık ve artıklara (ÇK m. 8), tehlikeli kimyasal ve atıklara (ÇK m. 13), gürültüye (ÇK m. 14) ilişkin kirlenme standart ve yöntemlerinin kanunda belirlenmiş olmasının yanı sıra; çevresel etki değerlendirmesine tabi faaliyetlerin belirlenmesi usul ve esaslarının (ÇK m. 10) çıkartılacak yönetmeliklerle saptanacağı ifade edilmiştir. Bknz. **Erişgin**, s. 237 - 238; Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Yönergesi'nin 11. Maddesinin 2. Fıkrasında çevresel bir zararın mevcudiyeti konusundaki ispat yükü idareye yüklenmiştir (**Güneş**, Avrupa Birliği, s. 88), bu bakımdan söz konusu izin ve ruhsatların ispat konusunda bir işlev edinmiş olduğunu belirtebiliriz.

⁷⁶⁴ **Baçoğlu**, s. 185; **Güdük**, s. 206; **Tandoğan**, s. 45.

⁷⁶⁵ Çevre Kanunu m. 28 ile ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluk kuralı getirildiği; çevre kirlenmesinin kamu düzenine ilişkin ve emredici bir nitelik taşıması, emredici kurallara uygulanmasını sağlamak için çıkartılmış olan yönetmeliklere aykırı davranılmış olunması ve kirlenenin hukuka uygunluk sebeplerinden yararlanamaması

kirliliğinin meydana gelmiş olması hukuka aykırılığı da beraberinde getirecektir. Bu durum mutlak hak ihlalleri açısından önem taşıyacaktır. Mutlak hak ihlallerinden bahsedilemeyeceği hallerde, idarenin belirlediği izin ve standartların dışına çıkıldığı hallerde, hukuka aykırılığın meydana geldiği kabul edilerek çevre kirliliğinin meydana geldiğinden hukuken bahsedilebilecektir. O halde hukuken her şartta gerçekleşen çevre kirliliklerinden ziyade, kanunun aradığı kıstasların bulunmasıyla gerçekleşen çevre kirliliklerinde hukuki sorumluluğun doğduğunu belirtebiliriz⁷⁶⁶.

İzne ve ruhsata bağlı faaliyetler doğrultusunda o halde söylenebilecek bir başka husus daha, çevreyi kirletenin fiili, hukuka uygun sebeplerden ortaya çıkmış olsa dahi, söz konusu kirlenme ÇK'ya aykırılık taşıyacağından hukuka aykırılık var demektir⁷⁶⁷. Zira idarenin izin ve ruhsatlar verme yoluyla kirletici faaliyete veya işletmeye izin vermesi kirlenmenin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmamaktadır⁷⁶⁸. Böyle durumlarda, somut olayı inceleyen hakim, çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerden kaynaklanan kirlenmeler konusunda, uluslararası standartları, yerel şartları, ülkedeki ekonomik imkanları bilirkişiler aracılığıyla tespit ettirerek karar vermesi gerekecektir⁷⁶⁹. Dolayısıyla idari niteliğe sahip izin ve ruhsatlara uyulmuş olsa dahi çevre korumasına yönelik herhangi bir normun ihlali halinde çevre kirliliği meydana gelmişse hukuka aykırılığın varlığının kabul edilmesi gerekmektedir⁷⁷⁰.

İzin, ruhsatlar ve teknik düzenlemeler konusunda geçtiğimiz yıllarda dünya kamuoyunu meşgul tutmuş bir örnek öne çıkmaktadır. 18 Eylül 2015 tarihinde “Dieselgate” olarak da adlandırılan VW grubu dizel arabalarında açığa çıkan olayın tüm dünyada ilgi uyandırmıştır. Düşük yakıt tüketimi yanında özellikle temiz dizel (“Clean-Diesel”) olarak reklamı yapılan VW’nin dizel arabaları hakkında ABD Çevre Koruma Kurumu (US Environmental Protection Agency, EPA) tarafından yapılan açıklama ile VW grubuna dâhil dizel araçların Amerikan Temiz Hava Kanununu ihlal ettiği kamuoyuna duyurulmuş ve 2.0 dizel motorların emisyon değerlerinin olması gerekenden 10 ile 40 katına kadar daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Yani bu dizel araçlar olması gerekenden 10 ilâ 40 katına kadar daha fazla egzoz gazından zehirli maddeler atmakta ve böylece çevreyi daha çok kirletmektedir.

---

olgularında olduğu gibi fiilin hukuka aykırı olmasını dolaylı biçimde de aradığı; bu yüzden hukuka uygun bir davranış söz konusu olmasına rağmen ortaya çıkan zararın sorumluluğun bir diğer dayanağı olarak fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesine göre giderilmesinin Çevre Kanunu m. 28 anlamında mümkün olduğu görüşü hakkında bkz. Akbıyık, s. 12.

⁷⁶⁶ Çakırca, s. 83; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 243;

⁷⁶⁷ Akbıyık, s. 9; Demir, s. 89; Yongalık, s. 115; Güdük, s. 207.

⁷⁶⁸ Tandoğan, s. 45.

⁷⁶⁹ Tandoğan, s. 45; Petek, s. 178; Akipek, s. 18; Ateş, s. 77; Gökyayla, s. 294.

⁷⁷⁰ Helvacı, s. 29.

VW tarafından geliştirilen emisyon testlerinde devreye giren bir yazılım sayesinde emisyon değerlerinin testlerde standartlara uygun çıkması sağlanmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde söz konusu araçların motorlarının emisyon değerlerinde yapılan manipülasyonla test esnasında devreye giren bir yazılımla gerçekleştirildiği, böylece test esnasında devreye giren yazılımın 22 dakika boyunca dizel motorların emisyon ölçümlerinin kurallara uygun limitler içinde kalmasını sağladığı⁷⁷¹, bu sürenin ortalama bir muayene süresi olduğu, bu yolla dizel arabalardaki emisyon değerlerinin gerçek değerinin altında, yasal sınırlar içinde, çıkması sağlanmıştır, bu manipülasyon VW grubuna dahil VW dizel motorların tamamında yapılmıştır⁷⁷².

ABD Çevre Koruma Kurumu (EPA) dizel arabaların egzozlarından atılan yüksek orandaki azot oksit gazlar (NOx) ve diğer atık maddelerin, özellikle astım, nefes yolu hastalıkları, nefes darlığı veya kan dolaşımına ilişkin etkileri sebebiyle erken ölüm gibi çeşitli ağır sağlık etkilerine yol açtığını belirtmiştir. Bu zararlı atıklar özellikle çocuklar, yaşlılar ve daha önceden nefes yolu hastalığı olan kişilerde daha büyük bir tehlike arz etmektedir. Dolayısıyla bu şekildeki arabaların kamu sağlığı ve çevre kirliliği açısından ciddi bir tehlike oluşturduğunun kabul edildiği belirtilmektedir⁷⁷³.

VW'nin dizel motorlardaki emisyon manipülasyonunu ilk tespit eden ülke ABD'de bireysel düzeyde ve eyaletler düzeyinde davalar açılmış, federal düzeyde de soruşturmalar başlatılmıştır. ABD'de VW'nin dizel motorlardaki emisyon testlerinin manipülasyonuna ilişkin henüz kesinleşmemiş olan ilk karar olan 26 Temmuz 2016 tarihli uzlaşma kararına göre, VW grubunun 14,7 milyar ABD Doları tazminat ödemesi, teknik iyileştirme yapılarak dizel araçların standartlara uygun hale getirilmesi veya yapılamazsa araçların geri satın alınması yönündeki anlaşma teklifi taraflarca kabul edilmiştir. Anılan uzlaşma kararına göre araç sahiplerine araçların modeline ve üretim yılına göre 5.100 ile 10 bin Dolar arasında değişen bir tazminat ödenecektir. Ayrıca VW şirketi, araçların geri satın alınması veya dizel araçların standartlara uygun hale getirilmesi için değişikliğin yapılmasını da araç sahiplerine

⁷⁷¹ Konuyla ilgili olarak bkz. https://www.focus.de/finanzen/boerse/vw-skandal-im-news-ticker-schummel-software-bei-audi-abgasreinigung-schaltet-sich-nach-22-minuten-ab_id_5799185.html, erişim tarihi: 02.07.2025, 17.41.

⁷⁷² Konuyla ilgili olarak bkz. **Pınar, Hamdi**, “Volkswagen (VW) Grubu Dizel Arabalarındaki Emisyon Manipülasyonu ve Hukuki Sonuçları”, İÜHFM C. 74, S. 2, 2016, s. 843 vd.

⁷⁷³ **Pınar**, s. 846.

teklif etmek zorunda kalacaktır. Yaklaşık 4,7 milyar ABD Doları da çevre kirliliği sebebiyle çevre fonlarına ve emisjonsuz arabaların teşviki için ödenecektir⁷⁷⁴.

Almanya’da da bu skandalın sonuçları etkili olmuş, kısa bir zaman aralığında birbirine zıt mahkeme kararları ortaya çıkmıştır. Allgemeine Deutsche Automobil-Club e.V. (Genel Alman Otomobil Kulübü Derneği) verilerine göre 16 Kasım 2016 tarih itibarıyla Alman ilk derece mahkemeleri VW grubu dizel arabalarına ilişkin toplam 22 karar vermiştir. 14 kararda alıcıların sözleşmeden dönme ve bu yolla arabaları iade hakkının bulunmadığına, 1 kararda tazminat talebinin reddine karar verilmiştir. Buna karşılık bir Avusturya olmak üzere 7 kararda ise ayıbın esaslı bir ayıp olduğu kabul edilerek sözleşmeden dönme ve arabaların iadesine karar verilmiştir⁷⁷⁵.

Türkiye’de ise söz konusu araçlar o dönem borçlar hukuku ve tüketici hukuku anlamında ayıplı mal sayılarak zarara uğrayanların bu husustaki hukuk imkanlardan faydalanabileceği belirtilmiştir⁷⁷⁶. Aynı zamanda dizel motorların emisyon değerlerinin çok yüksek seviyelerde çıkmasının çevre hukuku alanında da karşılığı olduğu açıktır. 2872 sayılı Çevre Kanunu Ek madde 4 uyarınca motorlu taşıt sahipleri, egzoz emisyonlarının yönetmelikle belirlenen standartlara uygunluğunu belgelemek üzere egzoz emisyon ölçümü yaptırmak zorundadırlar. Dolayısıyla üreticiler, ancak teknik standartlara uygun arabaları satışa sunabilmektedir. Teknik standartlara uygunluk da tip onayı ile belgelenmektedir. AB’de motorlu taşıtların tabi oldukları teknik standartlara uygunlukları, yetkili kurumlardan (onay kuruluşları) aldıkları “tip onayı” ile belgelenmekte olup 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununun m. 29’a göre ise yapım safhasında, araçların tip onayı yönetmeliği ile buna bağlı diğer yönetmeliklerin yayımlanmasında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yetkilidir. Anılan tip yönetmeliği doğrultusunda Volkswagen tarafından gerçekleştirilen manipülasyon gibi bir durum ortaya çıktığında araçların geri çağırılması zorunluluğu düzenlenmiştir. Bu hükme göre AT araç tip onayı verilmiş bir imalatçı söz konusu araç, çevre koruması açısından ciddi bir risk oluşturması halinde geri çağırarak yükümlüdür ve imalatçı durumu derhal bu araca onay veren onay kuruluşuna bildirmek zorundadır. Keza VW grubu dizel arabaların sahiplerinin de konuya ilişkin yükümlülükleri bulunmaktadır. Motorlu taşıt sahipleri de egzoz emisyonlarının yönetmelikle belirlenen standartlara uygunluğunu belgelemek üzere egzoz emisyon ölçümü yaptırmak zorundadırlar.

---

⁷⁷⁴ Pınar, s. 848 – 849.

⁷⁷⁵ Pınar, s. 852 – 855.

⁷⁷⁶ Pınar, s. 861 – 866.

Emisyon değerlerinin çevre hukuku ve mevzuatı açısından belirlenmiş kanuni sınırları aştığı takdirde Çevre Kanunu m. 15'e göre bu Kanun ve bu Kanun uyarınca yayımlanan yönetmeliklere aykırı davrananlara söz konusu aykırı faaliyeti düzeltmek üzere Bakanlıkça ya da 12. maddenin birinci fıkrası uyarınca denetim yetkisinin devredildiği kurum ve merciler tarafından bir defaya mahsus olmak üzere esasları yönetmelikle belirlenen ve bir yılı aşmamak üzere süre verilebilir. Bakanlığın verdiği sürenin sonunda veya süre verilmemesi halinde ise derhal aykırılık düzeltilmez ise Bakanlıkça ya da 12. maddenin birinci fıkrası uyarınca denetim yetkisinin devredildiği kurum ve merciler tarafından faaliyet kısmen veya tamamen, süreli veya süresiz olarak durdurulur.

Doktrinde belirtildiği üzere geçmişte VW grubu, dizel arabalardaki egzoz emisyonlarını standartlara uygun hale getirebilecek teknik bir iyileştirmeyi hâlâ yapmamış, Türk çevre mevzuatı açısından idari nitelikte para cezalarının verilebilmesi mümkün hale gelmiştir⁷⁷⁷. Yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere Çevre Kanunu m. 28 hükümleri de burada uygulama alanı bulabilecektir.

“Dieselgate” hususunda meydana gelen bir diğer önemli gelişme, 14 Temmuz 2022 yılında Avrupa Adalet Divanı tarafından varılan kimi önemli sonuçlardır. Buna göre⁷⁷⁸, Volkswagen dizel araçlarında kullanılan yazılımlar, yalnızca dış sıcaklık 15 ile 33 santigrat derece arasında olduğunda, Avrupa Birliği seviyesinde belirlenen azot oksit emisyonu limitlerine uyumu sağlamaktadır. Bu değer aralığı dışında, ilgili yazılım egzoz gazı arıtma seviyesini azaltır veya bazen tamamen askıya alır. Dizel motorlu araçlar daha sonra yasanın izin verdiğinden önemli ölçüde daha fazla zararlı azot oksit yayar. Volkswagen, böyle bir termal pencerenin dizel motorları korumak için gerekli olduğunu savunmuştur. Bu husustaki dosyayı gören Avusturya Yüksek Mahkemesi, Eisenstadt Bölge Mahkemesi ve Klagenfurt Bölge Mahkemesi, böyle bir termal pencerenin izin verilebilirliği ve tüketici alıcıların araç satıcılarına karşı olası garanti talepleri konusunda Avrupa Adalet Divanı'na birkaç ön karar sorusu gönderdi. İlk husus, esasen termal pencerenin, Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 20.06.2007 tarihli, hafif binek ve ticari araçlardan (Euro 5 ve Euro 6) kaynaklanan emisyonlar ve araç onarım ve bakım bilgilerine erişim konusunda tip onayı anlamında izin verilmeyen bir cihaz olup olmadığıyla ilgilidir. İkinci hususla ilgili olarak, odak noktası, tüketici alıcıların, (izin verilmeyen) termal pencereli bir motorlu taşıt satın alırken, Avrupa Parlamentosu ve

---

⁷⁷⁷ Pınar, s. 869.

⁷⁷⁸ Konuyla ilgili olarak bkznz. **Janssen, André**, “The Dieselgate Saga: the Next Round”, Journal of European Consumer and Market Law, Volume 11, Issue 5, 2022, s. 169 vd.

Konseyinin 25.05.1999 tarihli 1999/44/EC sayılı Tüketici Malları Satışı ve ilgili garantilere ilişkin Direktifi (bundan sonra: 1999/44/EC Direktifi) uyarınca onarım veya değiştirme hakkına veya hatta sözleşmeyi feshetme hakkına sahip olup olmadıklarıdır.

İlk soruyla ilgili olarak sadece termal pencere içinde azot oksit emisyonları için sınır değerlerine uyumu sağlayan bir cihazın, yasaya uygun bir cihaz olmadığı sonucuna varıldı. Mahkeme, 15 santigrat derecenin altındaki ortam sıcaklıklarının Avrupa Birliği topraklarında yaygın olduğunu ve Avrupa Birliği düzeyinde belirlenen emisyon sınır değerlerine bu sıcaklığın altında bile uyulması gerektiğini belirtti. Bu nedenle, söz konusu yazılım gibi yazılımlar, normal kullanım koşulları sırasında emisyon kontrol sisteminin etkisini sınırlar⁷⁷⁹.

Ayrıca, egzoz gazı arıtma sisteminin teknik olarak en son teknolojiye uygun olması gerektiğine karar verildi. Motor koruma nedenleriyle bir kapatma, yalnızca başka hiçbir teknik çözüm motor hasarını önleyemiyorsa, mevzuat anlamında gerekli olabilir. Söz konusu davada ise, AdBlue teknolojisine sahip modern SCR katalitik konvertörler gibi diğer teknik çözümlerin mevcut olduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde, bir motorlu taşıtın düşük sıcaklıklarda bile egzoz emisyon değerlerine uyabileceği belirtilmiştir. Son olarak, Avrupa Adalet Divanı, motor koruma istisnası başlı başına geçerli olsa bile, yerel hava koşulları nedeniyle yılın büyük bölümünde çalışmayan bir arıza cihazının kabul edilemeyeceğine hükmetti. Avrupa Adalet Divanı tüketicilerin termal camların hukuka aykırı kullanımı nedeniyle araç satıcılarına karşı garanti haklarına sahip olup olmadıkları sorusunu da ele almıştır. Buradaki odak noktası 1999/44/EC sayılı direktiftir. Anılan direktife göre, bir uyumsuzluk durumunda (1999/44/EC Direktifi'nin 2. maddesi), tüketici satıcıdan onarım veya değiştirme talep edebilir, ancak bunun imkansız veya orantısız olmaması gerekir. Ancak tüketici her ikisine de hak sahibi değilse veya satıcı her ikisini de reddederse, tüketici uygun bir fiyat indirimi veya sözleşmenin feshedilmesini talep edebilir. Tüketicinin satıcıya karşı olası sözleşmesel tazminat talepleri Direktif tarafından düzenlenmemiştir ve bu nedenle ulusal hukuka tabidir⁷⁸⁰.

Avrupa Adalet Divanı 1999/44/EC Direktifinin 2(2)(d) Maddesi kapsamındaki uygunluk kavramını ele alarak, somut uyuşmazlıktaki gibi bir motorlu aracın tüketicinin makul bir şekilde bekleyebileceği kalitede olmadığını tespit etti. Mahkemeye göre, yasadışı termal pencereye sahip bir motorlu araç 1999/44/EC Direktifi anlamında bir uyumsuzluk

---

⁷⁷⁹ Janssen, s. 170.

⁷⁸⁰ Janssen, s. 171.

oluşturur. Daha sonra Mahkeme, bir motorlu aracın somut uyuşmazlıktaki gibi yasaklanmış bir yazılımla donatılmış olmasından oluşan bir uyumsuzluğun direktif anlamında tolere edilebilir olmadığına hükmetti. Bu bakımdan 1999/44/EC Direktifinin 3(6) maddesi doğrultusunda sözleşmenin feshinin mümkün olduğu sonucuna Avrupa Adalet Divanı varmıştır⁷⁸¹.

Dieselpate skandalı olarak ifade edilen VW grubu dizel arabalarında egzoz emisyon oranlarını düzenleyen yazılım nedeniyle egzoz emisyonlarının mevzuata uygun çalışmadığı yolundaki hususta esasen çalışmamız kapsamında hatalı bir ürün nedeniyle meydana gelen çevre zararının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Üstelik ilgili VW grubu dizel arabalarına dair yazılımlarda, kasıtlı şekilde bir tasarım tercihi ile söz konusu ürünlerin mevzuata uygun olmayacak, çevre kirliliğine ve akabinde çevre zararına yol açacak şekilde üretilmesi söz konusudur, yani burada hatalı ürün kapsamında tasarım hatasının söz konusu olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca söz konusu araçların yazılımlarında meydana gelen tasarım tercihleriyle belirli şartlarda araçların egzoz emisyonlarının ilgili teknik standartlara uygun olacağı, ancak yine belli şartlarda söz konusu araçların egzoz emisyonlarının ilgili teknik standartlara uymaksızın fazla oranda emisyon değerlerini aştığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan çalışmamız kapsamında ifade ettiğimiz teknik standartlar, izin ve ruhsatların idari nitelikte olduğu, bir üründen çevre zararı doğduğu takdirde ürünlerin ilgili teknik standartlara, izinlere ve ruhsatlara uygun olunduğu savunmasıyla çevre kirliliğinin, ürünlere bağlı olarak çevre zararının meydana gelmeyeceği savunmasına başvurulamayacağı, hakim somut olayın şartlarını inceleyerek yapacağı yargılama neticesinde bir sonuca varması gerektiği yolundaki görüşümüzü tekrarlamaktayız.

Hukuka uygun sebeplerden dolayı çevre kirliliğinin ortaya çıkması halinde, ancak tazminattan indirim söz konusu olabilir⁷⁸²; fakat bu durum çevre kirliliğinden kaynaklanan sorumluluğun olmadığı anlamına gelmez. Nitekim TMK m. 730/son, taşınmazların taşkın kullanımının hukuka uygun olduğu hallerde dahi, fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi uyarınca kirletenin sorumluluğuna gidilebileceğini düzenlediği için belli bir tazminat sorumluluğu doğacaktır⁷⁸³.

---

⁷⁸¹ Janssen, s. 171.

⁷⁸² Demir, s. 92.

⁷⁸³ Erişgin, s. 237; Sirmen, s. 299; Çevre Kanunu'nun çevre kirliliklerinden dolayı kirletenin hukuki sorumluluğunun temeli ile TMK kapsamında taşınmazların aşkın kullanımından kaynaklanan sorumluluğun temeli aynı amaca hizmet etmesine rağmen, taşınmazların kullanılması faaliyetlerine dayanmayan ve taşınırlardan doğan sportif faaliyetler dahil her türlü çevre kirliliklerinde, TMK'daki taşınmazların taşkın

Kirlenmenin meydana gelmesiyle sorumluluk doğmuş olacak, hukuka aykırılık da kanunun kirlenmeye bağladığı bir sonuç olarak kendisini gösterecektir. Zira kirlenme olgusunun varlığına ilişkin kanunda belirli kıstasların arandığını, Çevre Kanunu kapsamında çıkarılan yönetmeliklerde belirlenen standartlara, idarenin ruhsat ve izne tabi tuttuğu faaliyetlerde, söz konusu izne ve ruhsat koşullarına uymama halinde hukuka aykırılığın varlığı kabul edilir, ayrıca bir kıstas aramaya gerek kalmaz, çevre kirliliği meydana gelmiştir⁷⁸⁴.

Yargıtay 4. HD., 27.09.2004 T. ve 2004/2954 E., 2004/10516 K. sayılı kararına göre; standart ve yönetmeliklere uygun olarak kurulmuş bir baz istasyonunun konumu itibariyle uzun süre zarfında kişi ve çevreye zarar verdiği, dolayısıyla ilgili baz istasyonunun halen bulunduğu konumda kalmasının sakıncalı olduğu, baz istasyonunun daha uzakta kurulmuş olması gerektiğini, bu bağlamda dar anlamda parayla ölçülebilen bir zarar yoksa da baz istasyonlarının yakınlarında oturanların psikolojik bakımdan zarara uğradıkları, bu haliyle o bölgede oturma'nın sağlık açısından sakıncalı hale geldiğinden bahisle davacının zarara uğradığı kabul edilmiştir⁷⁸⁵, bu haliyle standartlar ve yönetmeliklerle belirlenmiş sınırlara uyulmuş olsa dahi bir çevre kirliliği yoluyla çevre zararının doğduğu kabul edilmiştir. Keza bir başka Yargıtay kararına göre⁷⁸⁶, hukuk kurallarının yasal düzenlemelerine göre yönetmelik ve yönetmeliğe uygun işlem yapılmasının çevreye verilen zarardan dolayı eylemde bulunanın sorumlu olmayacağı sonucunu doğurmayacağı, ayrıca hakimin uyuşmazlık çözümünde yönetmeliğe değil, yasaya, genel hukuk ve sorumluluk hukukunun temel ilkelerine göre karar vermek zorunda olduğu, bunun için yönetmelik ve yönetmeliğe göre verilen izin belgelerinin bağlayıcı olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir⁷⁸⁷.

---

kullanımının hukuka uygun olması durumunda belli oranlarda denkleştirme talebinde bulunulmasının burada talep edilmesinin mümkün olmaması dolayısıyla, ÇK m. 28 için de böyle bir düzenlenmenin yapılması gerekliliği hakkında bkz. **Petek**, s. 194.

⁷⁸⁴ **Baçoğlu**, s. 185; **Gökyayla**, s. 294; **Ateş**, s. 76; **Tandoğan**, s. 27.

⁷⁸⁵ **Demir**, s. 90.

⁷⁸⁶ Yargıtay 4. HD., 22.06.2010 T. ve 2010/4719 E., 2010/7549 K. Sayılı karar için bkz. **Baçoğlu**, s. 183.

⁷⁸⁷ 985 sayılı parselin taşınmazı olan maliklerin komşu taşınmazlarında faaliyet gösteren Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının sürekli gaz yayan manifoldunun çevreyi olumsuz etkilediğinden bahisle tazminat istemine dair davada davalının herhangi bir kusuru bulunmadığı, kusursuz sorumluluğun söz konusu olduğu gerekçesiyle İlk Derece Mahkemesi tarafından reddedilen davada kanun yoluna başvurulması üzerine Yargıtayca yapılan incelemede, keşif tarihinde çekişme konusu bacada yapılan ölçüm neticesinde emisyon değerlerinin düşük çıktığı ve çekişme konusu alanın davalıya ait bacadan etkilenmesinin söz konusu olmadığı yönünde çevre mühendisi bilirkişinin görüş bildirmesine karşılık aynı keşifte görev yapan ziraat mühendisinin raporunda bacadan sızan gazın mevsimsel olarak değişiklik gösterdiği ve gazların hava ile özgül ağırlıkları dikkate alındığında taşınmazdaki bitkilerin fotosentez ve kemosentez yaptıklarından dolayı üzüm bağında kuruma, meyverin tat ve aromalarında değişikliğe, pazar değerlerinin düşmesine sebep olacağı, bu nedenle davacının zarara uğrayacağını bildirmesi karşısında çekişmeye konu tesisten salınan gazın limitleri değerleri altında olsa bile bitkiler üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinin ziraat mühendisinin uzmanlık alanı içerisinde bulunması nedeniyle rapora

Yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere hatalı bir ürünle Çevre Kanunu anlamında arandığı şekilde bir çevre kirliliğine yol açılması gerekmektedir. Hatalı ürün hususunda daha önce yaptığımız ayrıntılı açıklamalara atıf yapmamızın yanında konuyu daha iyi anlatabilmek, bazı örnekler vermek açısından kimi bilgileri hatırlatmakta yarar görüyoruz. Piyasaya sürülme anındaki hatanın ürün sorumluluğu anlamında baz alındığı üründeki bir hata nedeniyle ÜGTDK anlamında “uygunsuz üründen” bir zarara yol açılması aranılmışsa da daha önce de açıkladığımız üzere uygunsuzluk ifadesiyle ürünlerin teknik düzenlemelere veya gerekli ürün mevzuatına uygun olmaması hallerinin aranması, bir ürünün ilgili teknik düzenlemeye veya gerekli ürün mevzuatına uygun olsa dahi güvenlik eksikliği sonucu doğacak zararları göz ardı etmeye sebep vereceğinden ürün sorumluluğu anlamında bir ürünün teknik düzenlemelere uygun üretilmiş olması ürünün hatalı olmadığı anlamına gelmeyecek olup ürünlerin hatalı olup olmadığının değerlendirilmesinde teknik düzenlemelere uygunluk göz önüne alınacak olsa bile bunların mutlak surette belirleyici etkiye sahip olmadıklarını ifade etmiştik, bu husustaki açıklamalarımıza atıf yapıyoruz. Teknik düzenlemeler üreticinin yükümlülüklerini belirlemek anlamında rehber gibi bazı ölçütler sunsa dahi bunlar ürün sorumluluğunun ortaya çıktığının kabulü olarak yorumlanamayacağı barizdir. Asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretimin yapılması halinde kamu hukuku yükümlülüklerinin yerine getirilmiş olmasına rağmen ürün sorumluluğu açısından tazminat ödeme yükümlülüğü gündeme gelecektir. Zira bahsettiğimiz gibi aslında asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretim yapılmış olması böyle bir üründen zarar doğma ihtimali tamamen ortadan kaldırmaz.

Ayrıca uygunsuzluk kavramından yeterli bir tanımlama faaliyetinin yapılmamasındaki zorluk da üreticinin sorumluluğu açısından ayrı problemleri beraberinde getirebilecektir. Uygunsuzluk hususunda yaptığımız açıklamalara atıf yapmaktayız⁷⁸⁸.

Hatalı ürün açısından önemli bir kavram olan haklı güvenlik beklentisi konusunda Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6, ürünlerden beklenen haklı güvenliğin sağlanmamasından söz ederken ÜGTDK, hatalı ürün kavramının temellerini oluşturan haklı güvenlik beklentisi konusunda teknik düzenlemeleri esas alır görünmektedir. Nitekim yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi üretim standartlarında alt sınırları belirleyen teknik düzenlemeler⁷⁸⁹, ürün

---

üstünlük tanınması gerektiği, bu bakımdan İlk Derece Mahkemesi kararının bozulmasına karar verildiği hakkında bkz. Yargıtay 1. HD., 04.10.2012 T., 2012/9944 E., 2012/10688 K. Sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İçtihat).

⁷⁸⁸ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b - aa.

⁷⁸⁹ Atamer/Kurtulan Güner, s. 563; Akçura Karaman, s. 344; Kırca, s. 176.

sorumluluğu açısından bir kıstas olarak kabul edilemeyeceğinden ÜGTDK m. 6 ile m. 21’de bahsi geçen “uygunsuzluk” ifadesinin amaca uygun yorumlanması suretiyle ve ÜGTDK m. 6’nın AB düzenlemeleri doğrultusunda hazırlandığı gerekçeleri dikkate alınarak ilgili hükmün yorumunda Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6’ya başvurmak gereklidir.

Dolayısıyla ürünleri kullananların beklemeye hakkı oldukları haklı güvenlik beklentisinin tanımlanmasında öteden beri var olan objektif kıstaslara yönelmemiz gerektiğini tekrar ediyoruz⁷⁹⁰.

Ürünlerin hataları ABD sisteminden gelen bir ayrım olarak üretim, tasarım ve bilgilendirme hataları şeklinde üçe ayrılmakta olup⁷⁹¹ Ürün Sorumluluğu Yönergesi ile ÜGTDK’de böyle bir ayrıma gidilmemiştir⁷⁹². Pratikte böyle bir ayrıma gidilmesi gerekli değildir, zira ürünlerin hatalı olması üründeki her hata türünü kapsam içerisine almaktadır. Nitekim bu ayrımın önemini kaybettiğinden söz etmek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. En basitinden gelişim risklerinin çoğunlukla tasarım hatalarında ortaya çıktığı bilinmektedir⁷⁹³. Dolayısıyla hata türlerini bilmek pratikte zarardan sorumlu tutmak anlamında ciddi bir fark oluşturmaz, ancak nitelendirmede hala etkisi olan bir ayrımdır. Biz de çalışmamızda daha önce değindiğimiz üretim, tasarım, bilgilendirme ve gelişim hataları hakkındaki açıklamalarımıza atıf yapıyoruz. Fakat kendi çalışmamız açısından ÜGTDK ile uyumlu olunması açısından hatalı ürün terimini tercih ettiğimizi tekrar belirtiyoruz.

Ayrıca üreticilerin ürünleri üretirken hatasız şekilde, haklı güvenlik beklentisine uygun ürün meydana getirme yükümlülüklerinin bir uzantısı şeklinde algılanabilecek olan ürün izleme yükümlülüğünde günümüzün geldiği teknolojik seviye itibarıyla üretildiği zaman hatalı olduğu, yani üründe bir gelişim hatasının var olduğunun bilinmemesi durumlarında, zaman içerisinde hatanın ortaya çıkması ve bu hataların büyük problemlere yol açma ihtimalinin olması üreticilerin ürünleri izlemesi, bilgilendirmelerini güncellemeleri, uyarılar yapmalarını, gerekli olduğu takdirde artık kullanılması yoğun tehlike barındıran hale gelmiş ürünlerini toplatmaları üreticilerin sorumluluğu içerisinde kabul edilmektedir. Bu bakımdan ortaya çıkmış ürün izleme yükümlülüğü üreticilerin hatasız şekilde ürün üretme yükümlülüklerinin tamamlayıcı bir unsuru olarak karşımıza çıkar, bu husustaki

⁷⁹⁰ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – bb - bbb.

⁷⁹¹ **Keser**, s. 111.

⁷⁹² **Keser**, s. 111; **Kırca**, s. 149; **Akçura Karaman**, s. 194.

⁷⁹³ **Kırca**, s. 149 – 150.

açıklamalarımızı tekrarlamaktayız, ürünler açısından da hatasız üretilen bir ürün yönünden üreticilerin ürün izleme yükümlülükleri bulunmaktadır.

Hatalı ürüne dair daha önce yaptığımız açıklamalara bu şekilde atıfta bulunduktan sonra hatalı ürünle çevre kirliliğine yol açılması durumlarına somut örnekler verebiliriz.

Bir binada yer verilen boya, pencere, çatı gibi donatım malzemeleri, kalorifer, asansör, aydınlatma araç gereçleri gibi teknik aksesuarlar, demir, tuğla, çimentonun hatalı olması halinde meydana gelen zararın tazmininde ürün sorumluluğu anlamında bu malzemelerin üreticisinin sorumluluğuna gidilebileceğini belirtmiştik. Bu anlamda kalorifer tesisatının, kalorifere bağlı kazan dairesinin üretiminde hata meydana gelmesi mümkündür. Böyle bir kalorifer tesisatından son kullanıcıların beklemeye hakkı oldukları haklı güvenlik beklentisini vermemesi halinde ürün sorumluluğu gündeme gelecektir. Söz konusu ürünün piyasaya sunum tarzı, ürünün makul kullanım şekli, ürünün piyasaya sürüldüğü an, ürünün doğası, ürünün fiyatı, ürünün sağladığı faydalar, ürünün yerine ikame edilebilecek daha güvenli bir ürünün bulunup bulunmadığı gibi unsurlarla belirlenecek haklı güvenlik beklentilerine söz konusu kalorifer tesisatının uymaması sorumluluğun doğmasına yol açabilir.

Yukarıda bahsettiğimiz kıstasların belirlenmesinde önemli olan faktör elbette bilimsel ve teknolojik tüm imkanların kullanılarak bireylerin öznel beklentilerinden ziyade objektif beklenti kıstası göz önüne alınarak ortalama zeka ve ihtiyaçları temsil eden kişi çevresi içerisinde kalorifer tesisatı açısından haklı güvenlik beklentisinin içinin doldurulmasıdır. Nitekim burada sadece son kullanıcılar değil, hatalı ürünler sebebiyle zarar görebilecek potansiyel kişilerin de korumaya alındığı, son tahlilde genelin ürüne yönelik güvenlik beklentilerinin de dikkate alınması gerektiği açıktır. Esasen haklı güvenlik beklentileri içerisinde öngörülebilir hatalı kullanımların tespit edilerek bu ölçüde de ürünlerin hatasız üretilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Kalorifer tesisatının hatalı çıkması üretim hatası olarak karşımıza çıkabilir. Kağıt üzerinde planlanmış aksamaların görünürde bir kusuru bulunmayabilir. Haklı güvenlik beklentileri gözetilerek üretim aşamaları planlanmış, böylelikle kalorifer ve tesisatının ilk prototipi hazırlanarak üretim aşamasına hazır hale gelmesi sağlanmış olabilir. Bu aşamalara kadar üründe bir sorunun meydana gelmemiş olması üretim aşamasına geçildiğinde her şeyin sorunsuz ilerleyeceği anlamına gelmez. Zira kalorifer tesisatının üretilmeye başlandığı an saptanan planlamalardan ayrılarak hatanın meydana gelmesi mümkündür. Eğer alınan tüm önlemlere rağmen böyle bir hata meydana geliyorsa üretim kaçağı söz konusu olabilir. Hatta

üretim kaçağı olarak değil de üretilen tüm seride böyle bir durumun olduğunun fark edilmesi halinde üreticinin ürün izleme ve geri çağırma yükümlülüklerine riayet etmesi beklenir. Böyle bir kalorifer tesisatından sızan kirli sıvılar nedeniyle bir bahçede çevre kirliliği meydana gelirse üreticinin sorumluluğuna gidilmesi mümkündür. Bununla birlikte kalorifer tesisatını üreten üreticinin ara ürün kabilinden bazı düzenekleri başka bir üreticiden temin etmesi halinde o ara ürünlerdeki üretim hatası ya da başka bir hata nedeniyle de çevre kirliliği doğuyorsa nihai üretici, ara ürün üreticisiyle birlikte sorumluluk altına girecektir.

Aynı örnek üzerinden gitmeye devam edersek üretim aşamasından ziyade tasarım hatasının da kalorifer tesisatında kendisini göstermesi mümkündür. Kalorifer ve tesisatının planlanması sırasında, bilim ve tekniğin geldiği aşama itibarıyla ürünün güvenli şekilde yapılabilmesi mümkün iken haklı güvenlik beklentilerini karşılamayacak seviyede tasarımların yapılması tasarım hatasına sebebiyet verecektir.

Kalorifer tesisatının üreticisinin veya aynı ürünün ara parçalarının üreticisinin ürünü güvenli şekilde kullanmak için gerekli olan kullanma, çalıştırma, tamir, bakım gibi bilgilendirmeler ile üründe varsa riskler açısından uyarıları uygun şekilde iletmesi gerekmekte olup eğer bu zorunluluğa uyulmazsa ürün sorumluluğu ortaya çıkabilir. Bir kalorifer tesisatının belirli zamanlarda bakımının yapılması zorunludur, haklı güvenlik beklentisi içerisinde son kullanıcıların kalorifer tesisatının bakımını yapmaları gerektiğini bilmesine rağmen hangi aralıklarda, ne zaman bu işlemi uygulaması gerektiği konusunda bilgisiz olmaları mümkündür. Standart bakım çalışmalarının yanında söz konusu ürünün kendi malzemelerinin meydana getirdiği özelliklerden ötürü özel bakım ve kullanım şekillerinin ortaya çıkması da mümkündür. Bu hallerde ürünün gerektiği şekilde bilgilendirilmesinin yapılması ürün sorumluluğu kapsamında karşımıza çıkar.

Dolayısıyla yeterli bilgilendirmelerin yapılmasının şart olmasının yanında yukarıda da belirttiğimiz üzere somut örneğimizde yer alan kalorifer tesisatından sorumlu olan ortalama kullanıcı ile bu tesisttan faydalanan örneğin bir binada oturan ortalama kullanıcı olarak görülebilecek bina sakinlerinin haklı güvenlik beklentilerinin hesaba katılması gerekir.

Bilgilendirme hatası kapsamında vasıf vaatlerinin önemli yerler tuttuğunu belirtmiştik⁷⁹⁴. Bir vasıf vaadinden kaynaklanan ayıba ilişkin bilgilendirmenin söz konusu olup olmadığı ürün sorumluluğu açısından önem kazanmaktadır. Vasıf vaatlerinde taraflar arasında kurulan sözleşme ilişkileri doğrultusunda belli niteliklerde olması gereken bir ürün

⁷⁹⁴ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – cc – ccc.

üzerinde anlaşılmaktadır. Eğer sözleşme sonucunda anılan kalorifer tesisatını satın alanlar, vaat edilen niteliklere haiz olmayan bir ürünü aldıklarını fark ederse o zaman sözleşmeye aykırılık hükümleri doğrultusunda uğradıkların zararın tazmini yoluna gitmeleri gerekir, ürün sorumluluğu hükümleri uygulanmaz, zira burada haklı güvenlik beklentisine ilişkin bir durum yoktur.

Somut ürün açısından bilgilendirme yapılırken, haklı güvenlik beklentisi içerisinde tahmin edilebilecek hatalı kullanımların da hesaba katılması gerekliliğine atıf yapıyoruz. Bu yüzden kalorifer tesisatını kullanan sorumluların olası yanlış kullanımlarını hesaba katacak şekilde kullanım talimatlarına söz konusu hatalı kullanımlardan kaçınılması gerektiğinin belirtilmesi mecburidir.

Bilgilendirme yükümlülüğü kapsamında ilgili kalorifer tesisatının kullanımı hususunda sadece yeterli uyarı, bilgilendirme ve talimat verme doğrultusunda üreticinin sorumluluktan kurtulmaya yönelik kayıtların konulmasının hukuken mümkün olmadığını daha önce belirtmiştik. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 12, üreticinin sorumluluğunu zarara uğrayan kişi açısından sınırlayan ya da üreticiyi bu sorumluluktan muaf tutan bir hüküm vasıtasıyla üretici sorumluluğu sınırlanamaz ya da kaldırılamaz demek suretiyle bu konuya açıklık getirmektedir. Keza ÜGTDK m. 6/4 de “ İmalatçı veya ithalatçıyı üründen kaynaklanan tazminat sorumluluğundan kurtaran ya da bu sorumluluğu azaltan sözleşmelerin ilgili maddeleri hükümsüzdür.” şeklinde bir düzenleme getirerek konuya iç hukukumuzda netlik kazandırmıştır. 2001/95 sayılı Genel Ürün Güvenliği’ne dair AB Direktifi m. 5/1, üreticinin malın tehlikeleriyle ilgili olarak tüketicileri uyarmasının onu Direktif’te getirilmiş olan diğer gereklilikleri yerine getirmekten kurtarmayacağını düzenlenmiştir. Nitekim ÜGTDK m. 6/4 olmasa dahi TBK’nın genel hükümleri yol gösterici olacaktır.

Sorumsuzluk anlaşmalarını düzenleyen TBK m. 115’e göre, borçlunun ağır kusurundan sorumlu olmayacağına dair yapılan anlaşmalar kesin hükümsüz sayılır; ancak uzmanlığı gerektiren bir hizmet, meslek veya sanat, ancak kanun ya da yetkili makamlar tarafından verilen izinle yürütülebiliyorsa, borçlunun hafif kusurundan sorumlu olmayacağına dair yapılan anlaşmalar da kesin olarak hükümsüzdür.

Üreticilerin genellikle belli bir uzmanlık gerektiren faaliyetlerde bulundukları göz önüne alındığında Ürün Sorumluluğu Yönergesi ya da ÜGTDK hükümleri olmasa bile genel hükümler doğrultusunda bir sorumsuzluk kaydından üreticinin kurtulabileceğini ifade etmek mümkün değildir. Keza somut örneklerimiz hesaba katılacak olursa bir kalorifer tesisatı

üreten veyahut jeneratör üreten üreticinin belirli bir uzmanlık gerektiren faaliyetle uğraştığının kabulü gerekir. Dolayısıyla bu ürünlerle ilgili bilgilendirmelerin, uyarıların yapıldığı, ürünün nasıl kullanılması gerektiğine dair talimatların verildiği yerde üreticinin bir sorumluluk taşımadığını belirten ifadeler, üründen zarar doğması halinde üreticileri sorumluluktan kurtarıcı işlev göremeyeceklerdir.

Örneğimizi biraz değiştirerek gelişim hatalarından çevre zararı doğması konusuna eğilirsek şöyle açıklamalar yapabiliriz. Gayri maddi mallar olarak tanımlayabileceğimiz fikri ürünler, bilgiler, yapay zeka, dijital içerikli ürünler için sık sık maddi bir varlıkta cisimleşme yönünde tartışmalar yapıldığı ve sorumluluğun bu maddi varlıkta söz konusu gayri maddi malların somutlaşması halinde doğduğu kabul edildiğinden bahsetmiştik⁷⁹⁵. Dolayısıyla günümüzde teknolojinin geldiği noktada internet üzerinden yapılan hizmetlerin büyük alanları kapsadığından bahisle maddi bir malda cisimleşmeye ihtiyaç duyulmaksızın gayri maddi malların çevrim içi hizmetler aracılığıyla somut dünyada etki doğurarak ürünün hatalı olmasından ötürü çevre zararına sebebiyet vermesi halinde örneğin hem dijital sistemlere sahip bir otomobil üreticisinin hem de dijital sistemlerin bilgisayar yazılımlarını üreten ve/veya bu yazılımlara internet üzerinden güncelleme yapan üreticilerin ara ürün üreticisi olduğun kabul edilerek sorumlu oldukları sonucuna varabiliriz.

Piyasaya sürüldüğü an itibariyle aslında hatalı kabul edilen ürünün günümüzün tüm teknik ve bilimsel verilerine rağmen o sıra hatalı olduğunun tespit edilememesi gelişim hatalarının varlığını gündeme getirmiştir. Yani aslında ürün üretildiği ilk anda hatalıdır, ama mevcut bilimsel bilgi ve teknik bu durumu tespit etmeye olanak sunmamaktadır⁷⁹⁶.

Bu bakımdan söz konusu otomobili üreten üreticinin, objektif ve makul ölçüde ulaşılabilir bilimsel bilgi ve teknik doğrultusunda getirilen gerekliliklere uyması şarttır. Böyle hallerde dahi tespit edilememiş bir hatanın gelecekte ortaya çıkması durumunda gelişim hatası meydana gelecektir. Örneğin otomobil üreticisinin ve söz konusu aracın dijital yazılımlarla desteklenen bilgisayar sistemlerinin internetten bulaşan virüs neticesinde yakıt sızdırmaya başlaması, egzoz borusunun belirlenenden daha yüksek ses çıkarması veya gaz çıkarması gibi çeşitli sistemlerinin hatalı hale gelmesi nedeniyle çevre zararının oluşması halinde burada bir gelişim hatasının varlığından söz edebiliriz. Zira üretildiği sıra bilimsel bilgi ve tekniğin gerektirdiği her türlü korumaya sahip olduğu farz edilen ürün aslında üretildiği an tespit

⁷⁹⁵ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – aa - bbb.

⁷⁹⁶ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – cc - ddd.

edilemeyecek şekilde hatalıdır ve bu durum gelecekte gerçekleşen internetten virüs bulaşması yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Gelişim hatasının öngörülemez yönü, üreticilerin bilgilendirme ve izleme yükümlülükleriyle yakından bağlantı kurmaktadır. Bu kapsamda somut örneğimizdeki otomobil üreticisi ve söz konusu otomobilin yazılımlarını üreten, o yazılımlara internet üzerinden düzenli güncellemeler yapan üreticilerin anılan ürünlerindeki gelişmeleri takip etmesi, gerekli hallerde uyarılar yapması, ürünleri toplatması, lazım gelebilecek diğer tedbirleri uygulaması gerekecektir, eğer bu yükümlülüklerini yerine getirmemesi sebebiyle bir üründen vücut bütünlüğü ihlali, ölüm veya eşya hasarı, çevre kirliliği, çevre zararı doğarsa üretici sorumlu olacaktır.

Görüldüğü üzere hatalı bir üründen çevre zararının doğması çok çeşitli şekillerde meydana gelebilmektedir. Somut örneklerimizle açıklamaya çalıştığımız şekilde hatalı bir jeneratörden kıvılcım çıkması sonucu yan taraftaki orman ya da tarla gibi çevresel faktörlerin yanarak zarara uğraması gibi jeneratörün aşırı gürültüye sebebiyet vererek yakınlardaki habitatların zarara uğramasına sebebiyet vermesi de mümkündür. Keza ürün olarak nitelenen birçok ürünün hatalı olması nedeniyle benzeri şekilde çevre kirliliğine, çevre zararlarına yol açabileceğini yukarıda açıklamaya çalıştık. Örneğin bir binanın eklentisi olarak kabul görebilecek kalorifer veya kalorifer tesisatının hatalı olması halinde veyahut otomobil veya otomobillerin dijital aksamalarına yüklenen yazılımlar ile bu yazılımların internet üzerinden güncellemeye almaya devam etmesi hallerinde söz konusu yazılımların baştan itibaren ya da güncellemeler vasıtasıyla hatalı hale gelmesinden ötürü otomobilin hatalı hale gelmesine yol açarak çevre zararına sebebiyet vermesi de bu şekilde bir ürünün çevre kirliliğine yol açması şeklinde kabul edilebilir.

Hatasız üretildiği kabul edilen ürünlerin piyasaya arz edilmesiyle üreticilerin sorumluluğunun ortadan kalkmayacağını kabul etmek gerekir. Keza bir ürünün piyasaya sürülmesi sırasında gerekli kontrollerin yapılması ürünün her zaman haklı güvenlik beklentisini sunan bir ürün olarak kabul edileceği anlamına gelmez. Burada üreticinin aktif ve pasif şekilde algılanabilecek iki sorumluluğu bulunduğundan söz etmiştik. Üreticinin belirli bir ürün izleme ağı oluşturarak kullanıcıların ürünler hakkındaki değerlendirmelerini incelemek pasif ölçekte en temel gerekliliklerden biridir. Ancak iş bununla bitmemektedir. Üreticinin organizasyonu çerçevesinde meydana getirdiği birimler, ürünün gelişim hatalarına karşı dikkatli şekilde bilim ve teknolojinin ulaştığı seviye itibarıyla her zaman inceleme

yapmalı, haklı güvenlik beklentisinin sağlanıp sağlanmadığını kontrol etmelidir. Ürünün hatalı olduğunun tespit edilmesi durumunda üretici somut olayın şartlarını nazara alarak gerekli önlemleri almakla yükümlüdür, bu husustaki açıklamalarımıza atıf yapıyoruz⁷⁹⁷.

Gerekli önlemlerin neler olduğu hakkında Avrupa Birliği yönergelerinde ve ÜGTDK'da açık bir belirleme bulunmamaktadır. Ancak bunların çok çeşitli olabileceği şüphesizdir. Tehlikenin durumuna göre ilk başta en hafif anlamda tedbir mahiyetinde uyarı yapılması düşünülebilir. Bunun yetmeyeceği hallerde ürünün onarımı, tadilatı, satışın ve üretimin durdurulması, ürünün toplatılması, imhası gibi pek çok tedbir üreticinin sorumluluğu içerisinde. Keza ÜGTDK m. 7/1-d ve devamı hükümlerinin bu hususta yol gösterici olduğundan söz etmiştik.

Piyasaya sürülmüş bir üründe sonradan meydana gelen hatalarda, genellikle bu gelişim hataları için söz konusu olur, hatanın niteliğine göre ürünün geri çağırılması gerekebilir. Böyle bir durumda üreticinin sorumluluğu gecikmeksizin hatalı ürünlerin piyasadan çekilmesi için gereğini yapmak şeklinde cereyan eder. Yani bir bakıma bir ürünün üretilmesinin akabinde piyasaya sunulduktan sonra üreticinin ürün üzerinden elini çekme hakkı yoktur.

Ülkemizde riskli ürünlerin geri çağırılmasına yönelik ÜGTDK m. 18 ve 19 hükümlerine başvurulması mümkündür. İlgililerin risk taşıyan ürünlerle ilgili kendiliğinden veya yetkili kuruluş talebiyle gerekli önlemleri almasını takiben bu önlemleri ve risklerin duyurulması ve bu duyurunun nasıl olması gerektiği ÜGTDK m. 18 ile düzenlenmektedir. Alınan önlemlerin yetersiz kalması halinde ilgililerin ürünü kendiliğinden veya yetkili kuruluş talebiyle geri çağırabileceği ve bunun nasıl olması gerektiği ÜGTDK m. 19 ile hüküm altına alınmıştır, bu husustaki açıklamalarımıza atıf yapmaktayız.

Bununla birlikte haklı güvenlik beklentisi kapsamında günümüzün gelişen toplumsal değerlerinin hesaba katılması suretiyle ürünlerin çevreye zarar vermeyecek ölçekte üretilmesinin beklendiği, çevre hakkı çerçevesinde yapılacak bir değerlendirmeyle anlaşılabilir diye düşünmekteyiz. Zira daha önce de ayrıntılı açıklamalarda bulunduğumuz çevre hakkında, geleneksel haklardan farklı olarak hak ve ödev birlikteliğini esas alan üçüncü kuşak haklar, bir diğer adıyla dayanışma haklarında, aslında hakkın sahibi, hakkın yükümlüsü haline gelmektedir. Ayrıca devlet ve bireyin ortak çabası ile dayanışması burada gerekli kılınmaktadır. Aslında böyle bir dayanışma olgusu, üçüncü kuşak haklar içerisinde sadece devlet ile bireyler arasında öngörülmez; insanların, devletlerin ve toplulukların dayanışmasını

⁷⁹⁷ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b - dd.

zorunlu kılar. Zira geleneksel haklardan farklı olarak üçüncü kuşak haklarda hakkın sahibi olunabilmesi için bireyin tam ve sağ doğumu aranmaz, henüz doğmamış gelecek nesillerin de hak sahibi olduğu kabul edilir. Bu bakımdan çevre hakkı, günümüz insanların çevrenin unsurlarına zarar vermeksizin kaynakları idareli kullanımına gitmek suretiyle geleceğin kuşaklarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyi şart koşar. Üçüncü kuşak haklar içerisinde barış hakkı, gelişme hakkı, insanlığın ortak mirasına saygı hakkı ve çalışmamız açısından önem taşıyan çevre hakkı yer alır. Dolayısıyla geleceğin kuşaklarına karşı girilen bir yükümlülük nedeniyle ürünlerin çevreye zarar vermeyecek ölçekte üretilmesi gereklidir, bunun haklı güvenlik beklentisi kapsamına alınması gerekir diye düşünmekteyiz.

Çevrenin insanlığın genel menfaati olmasından hareketle gelecek kuşakların yaşanılabilir bir dünyada yaşamasını sağlama amacı, hukuk düzeninde kimi konuların açığa çıkmasına neden olur. Öncelikle çevre koruması genel ve gelecek kuşakların menfaati şeklinde bir tercih olmaktan çıkarak hukukun dengeleme işlevi içerisinde sağlanması ve devletin bu konuda olanaklarını geliştirmesi gayesinden hareketle çevre koruması konusunda hem devleti hem de bireyi konu alan bir ödev ve hak halini alacağını daha önce belirtmemizden ötürü aynı yükümlülüğün üreticiler nezdinde de ortaya çıktığını belirtebiliriz. Bu bakımdan ürünlerin haklı güvenlik beklentisi kavramı içerisinde ürünlerin çevreye zarar vermeyecek şekilde üretilmesi gerektiği hususunun da girdiğini düşünmekteyiz.

2-Hatalı Üründen Çevre Zararı Doğması

a- Genel Olarak Zarar Kavramı

Çevre Kanunu m. 28 ile ÜGTDK m. 6 kapsamında hukuki sorumluluğun doğabilmesi için aranan bir diğer unsur zarar meydana gelmesidir. Haksız fiil sorumluluğu kapsamında sorumluluğun kurucu unsurları arasında kabul edilen zarar unsurunun yokluğu halinde sorumluluk meydana gelmeyecek olup Çevre Kanunu anlamında da sorumluluğun doğabilmesi için zararın mevcut olması şarttır.

Öğretiye göre zarar geniş ve dar anlamda zarar diye ikiye ayrılmakta olup geniş anlamda zarar birinin malvarlığında veya kişi varlığında bireyin kendi rızası dışındaki azalmaları ifade etmekte olup içerisine hem maddi hem de manevi zararı almaktadır, oysa ki

dar anlamda zarar yalnızca malvarlığı zararlarını, yani maddi zararları ifade etmektedir⁷⁹⁸. Bu bakımdan dar anlamda zarar, teknik anlamda meydana gelen maddi zararları ifade etmektedir. Geniş anlamda zarar ise bir kişinin malvarlığı veya şahıs varlığında gerçekleşen irade dışı eksilmelerdir⁷⁹⁹.

ÇK m. 28 anlamında her ne kadar zararın karşılanması gerektiğinden söz edilse de bu zararın ne olduğu konusunda kanunda bir açıklama bulunmamaktadır. Dolayısıyla TBK m. 49 ve 58. maddelerinden yola çıkılarak zararın neleri kapsadığının belirlenmesi gerekmektedir. O halde mutlak hak ihlallerinden kaynaklanan bedensel zararlar içerisinde sayılan tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar, ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar, ölüm hemen gerçekleşmemişse tedavi masrafları, ölümün gerçekleşmesi halinde cenaze masrafları, destekten yoksun kalma tazminatı, bir malın tamamen zarara uğraması veya kısmen zarara uğraması halinde ilgili zarar, değer kaybı, kişilik haklarının ihlalden kaynaklanan zararlar ile manevi zararların tazminin ÇK m. 28 kapsamında mümkün olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Çevre Kanunu'nda ise çevre zararı tanımlaması yapılmamıştır. Fakat kanunda bu kavramla alakalı olarak ifade edilen kirleten, atık ve alıcı ortam kavramları birlikte değerlendirildiğinde, çevre zararı içerisine hem çevre kirliliğinden doğan kişi ve mal zararları hem de çevrenin doğrudan etkilenmesi sebebiyle ekolojik zararların da girdiği kimi yazarlarca kabul edilmektedir⁸⁰⁰, esasen biz de bu görüşü savunmakla birlikte bu husustaki açıklamalarımızı yeri geldikçe ayrıntılı şekilde yapacağız, ayrıca burada meydana gelen kişi ve mal zararları bir bakıma çevre zararı sırasında meydana gelen dolaylı zararlardır.

Doktrinde kimi yazarlar çevre kanunu anlamında zarar kavramını ikili bir ayrıma tabi tutarak malvarlığı zararları kapsamına eşya zararlarını, salt ekonomik zararı ve ÇK m. 3/g ile ÇK m. 8 gereği önleme ve temizleme masraflarını almakta olup kişi zararları kapsamına ölüm ve bedensel zararlar ile manevi zararların gireceğini, ayrıca çevre değerlerinde meydana gelen eksilmelerden ötürü ekolojik zararın da tazminin mümkün olduğu, ancak çevre zararı kaynaklı manevi zarar ve ekolojik zarar tazminin tartışmalı olduğu belirtilmektedir⁸⁰¹.

⁷⁹⁸ **Baçoğlu**, s. 218; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 735; **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 63; **Tiftik, Mustafa**, Akit Dışı Sorumlulukta Maddi Tazminat (Maddi Tazminat), Doktora Tezi, Ankara 1988, s. 26 – 27; **Eren**, s. 597; **Antalya**, s. 133; **Akçura Karaman**, s. 221 – 222; **Foerste/Graf von Westphalen**, s. 652.

⁷⁹⁹ **Demir**, s. 93; **Baçoğlu**, s. 218; **Güneş**, Çevre, s. 306.

⁸⁰⁰ **Güdük**, s. 208; **Yongalık**, s. 24; **Turgut**, Çevre Hukuku, s. 554; **Güneş**, Çevre, s. 307.

⁸⁰¹ **Baçoğlu**, s. 219.

O halde Çevre Kanunu'ndan kaynaklanan zararların içerisine dar anlamda zararlar ile geniş anlamda zararlar girmekte olup ekolojik zararlar da aslında geniş anlamda çevre zararları olarak sorumluluk kapsamına alınmakla⁸⁰², çevre zararının kapsamı oldukça genişletilmiş olmaktadır.

ÇK m. 28 gereğince çevre kirliliğine yol açan gerçek veya tüzel kişiler, sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan doğrudan veya dolaylı zararlar nedeniyle kusur şartı aranmaksızın sorumlu olacaklarına göre, söz konusu kirletici faaliyet neticesinde bir zararın doğması gerekmekte olup çalışmamız kapsamında bu zarar, çevre zararı olarak nitelendirilmektedir.

Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 2'ye göre çevre zararı, doğal kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olması fark etmeksizin tespit edilebilir olumsuz değişiklikler şeklinde tanımlanır.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 9'da ise, hatalı bir ürünün verdiği ölüm ya da yaralanmaların neden olduğu zararları⁸⁰³, hatalı ürünün kendisi dışındaki herhangi bir mala gelen en düşük sınırı 500 ECU olan zarar ya da tahribatı kapsamına almakta olup söz konusu malların özel kullanıma veya tüketime yönelik olarak özgülünmüş olmasını ve zarara uğrayandan başka başlıca kendi özel kullanımı veya tüketimi için kullanılmış olması şartlarını arar. Aynı zamanda Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 9, maddi olmayan zararlara ilişkin ulusal hükümlerin uygulanmasına engel olmaz.

Hatalı bir ürünün yol açtığı malvarlığı zararlarında kişisel malvarlığıyla sınırlama yapılmıştır⁸⁰⁴. Yani hatalı ürünün kendisi dışındaki mesleki ya da ticari amaçlarla kullanılan bir malda meydana gelen zararlar ürün sorumluluğu kapsamında giderilemeyecektir.

ÜGTDK m. 6'ya bakıldığında hemen hemen benzer bir düzenlemenin bulunduğu görülmektedir. Ürünün bir kişiye yahut mala zarar vermesi halinde ürünün üreticisi veya ithalatçısının zararı gidermekle yükümlü olduğundan söz edilmektedir. Her iki düzenlemenin benzer konuları koruma altına alması, yani kişiye ve mala verilen zararların tazmini yoluna gidilmesi, bütünlük menfaatlerin koruma alanı içerisine alınması anlamına gelmektedir⁸⁰⁵. Bununla birlikte Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde 500 ECU olarak belirlenen alt sınır

---

⁸⁰² **Yongalık**, s. 25.

⁸⁰³ Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. **Kibar**, s. 111.

⁸⁰⁴ **Aydos**, s. 175.

⁸⁰⁵ **Kanıslı**, s. 1439; **Havutçu**, s. 81.

ÜGTDK'ya alınmamıştır. Aynı şekilde Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 16'da belirtilen ölüm veya yaralanma sonucu ortaya çıkan ve aynı hataya sahip özdeş ürünlerin sebebiyet verdiği zararlarda üreticinin toplam sorumluluğunun 70 Milyon ECU'dan az olmayan bir tutarla sınırlandırılabilmesi hükmü de ÜGTDK'ye alınmamıştır. Bu hükümde belirlenen üst sınır esasen her bir hata için ayrı ayrı değerlendirilir⁸⁰⁶. Yine de bunların haricinde hem ÜGTDK'da hem Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde hatalı ürünün sebep olduğu ölüm, yaralanma ve hatalı ürünün kendisi dışındaki mallarda meydana gelen zararların tazmin edilmesi hedeflenmektedir.

Her ne kadar ÜGTDK'da, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ndeki gibi hatalı ürünün kendisi dışındaki malların niteliklerine ilişkin bir tanımlama yapılmamış olsa da ÜGTDK'nın Avrupa Birliği yönergelerini iç hukuka aktarma amacından hareketle benzer hususların ÜGTDK'da da geçerli olduğunu söyleyebiliriz⁸⁰⁷. Yani hatalı ürünün kendisi dışındaki bir malda meydana gelen zararın giderilebilmesi için söz konusu malın özel kullanıma veya tüketime yönelik özgülenmiş olması ve o malın aynı zamanda özel kullanım veya tüketim için kullanılmış olması şartları aranmaktadır. Malın kendisinde meydana gelen zararlar ise zaten üretici ile kullanıcı arasındaki sözleşme dolayısıyla tazmin edilebileceğinden ürün sorumluluğu hükümleri bu zararları kapsam dışı bırakmıştır.

Almanya'da da ProdhaftG öncesinde haksız fiil hükümlerine göre varılan hukuki sonuçlar içerisinde bir kişinin ölümü, sağlığına zarar vermesi, vücut bütünlüğünü bozan yaralanma gibi durumlara yol açması halinde ya da bir malının zarara uğramasına yol açması halinde sorumluluk doğardı⁸⁰⁸, lakin sorumluluğu belirli standartlara bağlayan ProdhaftG'ye göre de Alman haksız fiil sorumluluğuna benzer şekilde, hatalı ürün sebebiyle hukuki menfaat ihlaline yol açarak birinin ölmesi, yaralanması veya bir şeyin zarara uğraması durumunda üretici zarardan sorumludur⁸⁰⁹.

Keza 85/374 sayılı Direktif'in 1. Maddesinde zarar kavramı; ölüm veya cismani zarar, hatalı ürünün kendi değeri dışında malvarlığının diğer herhangi bir zarar kaleminin zarar görmesi veya yok olması hali olarak tanımlanmakta olup bu zararın belli bir meblağın altında olmaması şartı aranmaktadır. Bu kapsamda kişisel kullanım veya tüketim amacı taşıyan eşyalar, cismani zarara uğrayan kişinin kendi kişisel kullanımı veya tüketimi amacıyla

---

⁸⁰⁶ Kibar, s. 113; Havutçu, s. 83.

⁸⁰⁷ Kanışlı, s. 1439 – 1440.

⁸⁰⁸ Foerste/Graf von Westphalen, s. 321 vd.

⁸⁰⁹ Eisenberg/Gildeggen/Reuter/Willburger, s. 107.

kullanılanlar zarar kapsamına girmektedir. Ayrıca Direktif, manevi zararlara ilişkin ulusal hukuk hükümlerini saklı tutmuştur.

Görüldüğü üzere her iki kanunun ilk bakışta koruma altına aldıkları değerler anlamında öngördükleri zarar kavramları yer yer kesişmesine rağmen kimi yerlerde farklı hukuki değerleri korumaya yönelik gibi görünmektedir. Ancak çalışma konumuz açısından bir üründen kaynaklanan çevre zararı doğduğunda ÜGTDK m. 6/7 uyarınca diğer kanunlardaki tazminat sorumluluğuna ilişkin hükümler saklı olduğundan Çevre Kanunu'nun bu konudaki ilgili hükümlerinin uygulanabileceğini ve her iki kanunun temelde zarar kavramına ilişkin bir ayrıntı getirmemiş olması sebebiyle TBK'nın konuyla ilgili hükümlerinin burada uygulama alanı bulacağını düşünmekteyiz. Bu bakımdan öncelikle Çevre Kanunu anlamında önemli yere sahip olan ekolojik zarar, bireylerin uğradıkları zararlar başlığı altında önleme ve temizleme masrafları hakkındaki açıklamalarımızı yaptıktan sonra diğer zarar kalemlerini inceleyeceğiz.

Almanya'da çevre kirlenmelerinden kaynaklanan çevre zararlarında bireylerin uğradıkları zararlar açısından haksız fiil hükümlerine yollama yapılmaktadır⁸¹⁰.

b-Ekolojik Zarar

aa-Genel Olarak

Ekolojik zararlar, esasen doğal çevrede, onun içerisinde yer alan flora - fauna, ekosistem, ekolojik süreç gibi temel bileşenlerden meydana gelmekte olup⁸¹¹ bu öğeler üzerinde meydana gelen zararların tazmini Çevre Kanunu uyarınca gerekmektedir. Mutlak hak ihlallerine bağlı olarak gerçekleşen dolaylı ekolojik zararlar ile doğrudan doğruya çevre kirlenmeleri neticesinde meydana gelen salt ekolojik zararlar diye ikiye ayrılan ekolojik zararlar⁸¹² konusunda, aslında çevresel öğelerin kullanım değerleri ile bu çevresel değerlerden yoksunluk halinde insanlarda uyanan duygular çerçevesinde vücut bulan kullanım dışı değerler söz konusu olmaktadır⁸¹³.

Dolaylı ekolojik zararlar, mutlak hak ihlali neticesinde meydana geldiği için klasik anlamda zaten zarar kavramı içerisinde yer alırlar. Salt ekolojik zararların durumu ise biraz daha farklıdır. Salt ekolojik zararlarda, klasik sorumluluk hukukundan anlaşıldığı şekilde

⁸¹⁰ Koch/Hofmann/Reese, s. 1158.

⁸¹¹ Turgut, Çevre Hukuku, s. 554 – 555; Güneş, Çevre, s. 307.

⁸¹² Başoğlu, s. 219.

⁸¹³ Turgut, Çevre Hukuku, s. 555.

bireylerin hakları üzerinde meydana gelen bir zarar yoktur. Burada herhangi bir hak sahibine tahsis edilmemiş olan çevre unsuru olarak doğal varlıkların tahrip edilmesi söz konusu olmaktadır, örneğin devletin hüküm ve tasarrufu altında olan sular, ormanlar, doğal kaynaklar ve havanın kirletilmesi bu kapsamda değerlendirilmektedir⁸¹⁴.

Mutlak hak ihlalleri içerisinde yer almayan salt ekolojik zararların çoğunlukla salt ekonomik zararlar kapsamında değerlendirilmesinin akla gelmesine rağmen salt ekolojik zararlarda gerçek anlamda bir malvarlığı zararı hasıl olmadığından bu şekilde değerlendirmenin mümkün olmayacağından hareket edilmektedir, bu bakımdan salt ekolojik zararlarda diğer zarar türlerinden farklı ve kendine özgü bir zarar türü karşımıza çıkmaktadır⁸¹⁵.

Çevre Kanunu kapsamında ekolojik zararların tazmini hususuna bakıldığında bunun doktrinde bazı tartışmaları beraberinde getirdiği görülmektedir. Hukukumuzda ekolojik zararların tazminine dair özel düzenlemeler yer almadığından ÇK m. 28 doğrultusunda ekolojik zararların tazmini hususunda genel hükümlerden faydalanmanın yerinde olacağına dair görüşler bulunmaktadır⁸¹⁶.

Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin Çevresel Sorumluluk Yönergesi hükümleri incelendiğinde çevresel zararın neleri kapsadığı ve bir çevresel zarar meydana geldiğinde hangi önlemlerin alınması gerektiği, çevresel zararın nasıl giderilebileceği hususunda çeşitli hükümler bulunmaktadır. Çevresel Sorumluluk Yönergesi, çevrenin biyolojik çeşitlilik, su ve toprak öğelerinin korunmasını hedeflemektedir. Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 2'ye göre, çevresel zarar, türlerin ve yaşam alanlarının uygun muhafaza haline erişme veya söz konusu uygun muhafaza halinin sürdürülmesine yönelik ciddi zararlı etkileri olarak tanımlanmaktadır. Keza Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 1 uyarınca, çevresel zarar, türlerin ve yaşam alanlarının uygun muhafaza haline erişme veya bu uygun muhafaza halinin sürdürülmesine yönelik ciddi zararlı etkiler olarak ifade edilmektedir.

Bu tanımlar doğrultusunda Çevresel Sorumluluk Yönergesi'nin Ek 1 kısmında biyolojik çeşitlilik konusunda çevresel zararın tespitine yönelik çeşitli ölçütler benimsenmiştir. Buna göre, habitatların veya türlerin uygun koruma statüsüne ulaşması veya bu uygun koruma statüsünün sürdürülmesi üzerinde olumsuz etkiler barındıran herhangi bir

---

⁸¹⁴ Başoğlu, s. 220.

⁸¹⁵ Başoğlu, s. 220.

⁸¹⁶ Başoğlu, s. 221; Güdük, s. 208.

zararın önemi, zararın meydana gelmesi anında korunan türlerin durumu, türlerin ve habitatların mevcut ekosistem içerisinde önemi, üreme kabiliyetleri ve kendilerini yenileme kabiliyetleri gibi ekosistem merkezli yaklaşım temelinde ölçütler benimsenmiş olup insan sağlığını da nazara alan insan merkezli yaklaşımının da etkileri görülmektedir. Ayrıca Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 2/4'te ise uygun muhafaza hali bazı soyut kıstaslar temelinde açıklanmaktadır⁸¹⁷.

Alman Federal Çevresel Zarar Yasası kapsamında çevresel zarar, türlere ve doğal yaşam alanlarına, su kütlelerine, toprak ve işlevlerine zarar şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Elbette Federal Çevresel Zarar Yasası, Federal Doğa Koruma Yasası'na göre doğa koruma yükümlülükleri kapsamında belirlenen yasaklar ile sorumlulukları; Su Yönetimi Kanunu ve Eyalet Su Yasaları'nı; Federal Toprak Koruma Yasası ve eyaletlerin tamamlayıcı toprak koruma yasalarını; Tehlikeli Maddeler Yasası'ndan kaynaklanan görevler, yasaklar ve sorumlulukları ve diğer çevre ile ilgili pek çok yasaları göz önüne alarak onlarla etkileşim içerisinde hareket etmektedir. Bununla birlikte Federal Çevresel Zarar Yasası'nda bahsi geçen ilgili çevresel unsurlarda, yani fauna ve florada, doğa ve manzarada, toprağa ve suda özel hukuk hakları mevcut olduğu sürece özel hukuk sisteminden kaynaklanan kanunların uygulanabileceği belirtilmektedir⁸¹⁸, sözü geçen özel hukuk kurallarına ürün ve ürün sorumluluğu da girmektedir.

Alman Federal Çevresel Zarar Yasası, Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 2'nin uygulanmasına hizmet ediyor olup tanımlamalarını yönergeye uygun şekilde yapmaktadır. Bu bakımdan Alman Federal Çevresel Zarar Yasası'nda belirlenen tanımlar genel olarak AB Hukuku kapsamında benimsenmiş tanımlar olarak karşımıza çıkar, böylelikle ilgili tanımların AB Hukuku'na uygun şekilde yorumlanmasını şart koşar. Alman Federal Çevresel Zarar Yasası, çevresel zararı, doğal bir kaynakta doğrudan veya dolaylı şekilde tespit edilebilir olumsuz bir değişiklik veya bir doğal kaynağın işlevinin bozulması olarak tanımlamaktadır⁸¹⁹. Tanımın bu şekilde yapılmasına rağmen böyle tespit edilebilecek her zararın çevresel zarar anlamına gelmeyeceğinin altı çizilmektedir. Alman Federal Çevresel Zarar Yasası, Federal Doğa Koruma Yasası, Su Yönetimi Kanunu ve Eyalet Su Yasaları, Federal Toprak Koruma

---

⁸¹⁷ Güdük, s. 209.

⁸¹⁸ Becker, s. 10.

⁸¹⁹ Becker, s. 11.

Yasası karşısında öncelikli olmadığı için çevrede bir zararın meydana gelip gelmediği ilgili uzmanlık kanunlarıyla tespit edilebilecektir⁸²⁰.

Bu bakımdan Alman Hukuku'nda ilgili uzmanlık yasaları incelenecek olursa Alman Federal Doğa Koruma Yasası kapsamında çevresel zarar türlere ve doğal yaşam alanlarına verilen zarar olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu tanımlamaya göre, habitatların ve türlerin uygun koruma statüsünün elde edilmesi veya sürdürülmesinde önemli olumsuz etkiler meydana geliyorsa zarar oluşmuş demektir. Bunun istisnasına ise yine aynı kanunun §19 hükmü yer vermektedir. Anılan istisnai hükümde bahsi geçen şekilde izin verilen faaliyetler zarar kapsamının dışında tutulmaktadır. Yine Federal Doğa Koruma Yasası §21a/1 uyarınca biyolojik çeşitlilik anlamındaki hasarın tanımı, AB'nin Kuşları Koruma ve Habitatlar Yönergesi⁸²¹, ne göre türlerin ve habitatların listelenmesiyle ilgilidir. Türler ise Kuşları Koruma ve Habitatlar Yönergesi m. 4/2 ve aynı yönergenin Ek 1'de ve Doğal Yaşam Alanlarının ve Yabani Fauna ve Floranın Korunmasına İlişkin Yönerge⁸²²,nin II ve IV. Eklerinde listelenen hayvanlar veya bitkiler olarak kabul edilir. Hasarın bu şekilde tanımı AB Yönergeleriyle ayrıntılı şekilde belirlenmiştir⁸²³.

Yukarıda ifade edilenlere ek olarak herhangi bir çevresel zararın olup olmadığı Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek 1'de belirlenen kriterler dikkate alınarak bahsi geçen zararlı etkilerin başlangıç durumuna göre öneminin boyutuna göre belirlenecektir. Ancak, ilgili habitat veya tür için normal kabul edilen doğal dalgalanmalardan daha az olan olumsuz değişiklikler; habitatlarla ilgili kayıtları veya koruma hedefleri belgelerine göre normal kabul edilen veya ilgili sahiplerin veya operatörlerin önceki yönetim uygulamalarına karşılık gelen, ilgili alanların yönetimiyle bağlantılı doğal nedenlerden veya dış etkilere kaynaklanan olumsuz değişiklikler; herhangi bir dış etki olmadan kısa bir süre içinde yenilendiği kanıtlanabilen türlere veya habitatlara verilen zararlarda ilgili tür veya habitatın bahsi geçtiği şekilde kısa süre içerisinde ya başlangıç durumuna ulaştığı ya da yalnızca söz konusu türün veya habitatın dinamikleri nedeniyle böyle bir duruma ulaştığı belirlenmişse ve ilgili habitatın ya da türün ulaştığı yeni durumun başlangıç durumuyla karşılaştırılmasında ulaşılan değerin

---

⁸²⁰ Becker, s. 11 – 12.

⁸²¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31979L0409>, erişim tarihi: 06.10.2023, 18.13.

⁸²² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043>, erişim tarihi: 06.10.2023, 18.19.

⁸²³ Becker, s. 18.

ilk durumla eşdeğer veya ondan daha iyi olduğu değerlendirilebiliyorsa bir çevresel zararın bulunmadığı Alman Federal Meclis Çevre Komitesi tarafından kabul edilmektedir⁸²⁴.

Dolayısıyla yukarıda aktarıldığı şekilde türler ve habitatlar bir çevresel zarar tehdidi veya çevresel zarar oluştuğunda, bu zararın kapsamının belirlenebilmesi açısından öncelikle Federal Doğa Koruma Yasası kapsamındaki görev ve sorumluluklar ile federal ve eyalet doğa koruma yasalarına uygun olacak şekilde kanundan kaynaklanan ihlallerin neler olduğunun incelenmesi gereklidir. Eğer böyle özel bir yasa hükmü yoksa Alman Federal Çevresel Zarar Yasası uygulanacaktır⁸²⁵.

Alman Federal Çevresel Zarar Yasası anlamında çevresel zarar aynı zamanda Alman Su Yönetimi Kanunu § 90 kapsamında su kütlelerine verilen zarar anlamına gelmektedir. Yine aynı kanunun 1. maddesine göre sular; yüzey suları, deniz ve kıyı suları ve yeraltı suları olarak tanımlanmaktadır⁸²⁶. Kanuna göre, sulara verilen zarar, bir yüzey suyunun veya kıyı suyunun ekolojik veya kimyasal durumu; yapay veya önemli ölçüde değiştirilmiş bir yüzey suyu veya kıyı suyunun ekolojik potansiyeli veya kimyasal durumu üzerinde önemli olumsuz etkileri olan herhangi bir zarar olarak belirlenmektedir. Nitekim Su Yönetim Kanunu'nda da istisna tutulmuş durumlar mevcuttur, genel anlamda kamu yararına olan bazı durumlar ve kaçınılmazlık hallerinde sulara zarar verilmediği kabul edilmektedir⁸²⁷.

Bu itibarla yukarıda da olduğu gibi sulara verilen zararın saptanmasında yine Alman Federal Çevresel Zarar Yasası öncelikli değildir, öncelikle Alman Su Yönetimi Kanunu ve eyalet su kanunlarına uygun olarak zarar saptamalarının yapılması ve bunlara göre alınacak önemlerin belirlenmesi gereklidir, fakat özel yasa hükümlerinin olmadığı hallerde Alman Federal Çevresel Zarar Yasası'nın uygulanacağı kabul edilmektedir⁸²⁸.

Alman Federal Toprak Koruma Yasası anlamında toprağa verilen çevresel zarar, maddelerin, müstahzarların, organizmaların veya mikroorganizmaların toprağın üzerine, içine veya altına doğrudan veya dolaylı olarak bulaşmasından kaynaklanan, kanunda tanımlanmış haliyle toprak fonksiyonlarının bozulması sonucunu doğuran ve insan sağlığı açısından tehlikeler oluşturan zarardır. Yine kanuna göre toprak, yeraltı suyu ve su yatakları hariç, sıvı

---

⁸²⁴ Becker, s. 19.

⁸²⁵ Becker, s. 20.

⁸²⁶ Koch/Hofmann/Reese, s. 309 – 311.

⁸²⁷ Becker, s. 20.

⁸²⁸ Becker, s. 21.

bileşenler ve gaz bileşenler dahil olmak üzere toprak fonksiyonlarının taşıyıcı olduğu sürece yer kabuğunun üst tabakasıdır⁸²⁹.

Alman Federal Toprak Koruma Yasası kapsamında belirlenen toprakta meydana gelen zararlar açısından insan sağlığında meydana gelen tehlike oluşturan bir zarar aranması, buradaki zarar kavramını Alman Federal Çevresel Zarar Kavramı'nda belirtilen zararlı toprak değişikliklerinden daha dar bir kavram haline getirmektedir. Bu bakımdan yukarıda da olduğu gibi toprağa verilen zararın saptanmasında yine Alman Federal Çevresel Zarar Yasası öncelikli değildir, öncelikle Alman Federal Toprak Koruma Yasası ve eyalet kanunlarına uygun olarak zarar saptamalarının yapılması ve bunlara göre alınacak önemlerin belirlenmesi gereklidir, fakat özel yasa hükümlerinin olmadığı hallerde Alman Federal Çevresel Zarar Yasası'nın uygulanacağı kabul edilmektedir⁸³⁰.

Ekolojik zararların görülebildiği genetiği değiştirilmiş organizmalar hususunda ise Alman Genetik Mühendisliği Kanunu ve Alman Federal Çevresel Zarar Yasası arasında özel bir bağlantı bulunmakta olup Genetik Mühendisliği Kanunu, genetik mühendisliği neticesinde elde edilen ürünlerin; insanların, hayvanların, bitkilerin yaşamı, bireylerin maddi hakları ile ilgili olarak meydana gelecek tehlikelerin önlenmesini, zarar meydana geldiğinde bunların giderilmesini hedeflemektedir. Alman Genetik Mühendisliği Kanunu, genetik mühendisliği sistemleri, genetik mühendisliği çalışmaları, GDO içerikli ürünlerin salınması ve bunları içeren ve bunlardan oluşan ürünlerin piyasaya arzını düzenlemekle görevlidir. Genetik mühendisliği ile kast edilen, GDO içerikli ürünlerin üretilmesi, depolanması, çoğaltılması, imha edilmesi, bertaraf edilmesi, taşınması, piyasaya arzı gibi çeşitli şekillerde olabilmektedir⁸³¹.

Alman Emisyon Kanunu kapsamındaki zararlı çevresel etkiler; türü, kapsamı, veya süresi bakımından genel halk veya çevre için tehlikeli, önemli dezavantajlar veya önemli rahatsızlıklar yaratan emisyonlar olarak tanımlanmaktadır. Sözü geçen emisyonlar, insanları, hayvanları ve bitkileri, toprağı, suyu, atmosferi, kültür ve diğer maddi varlıkları etkileyen hava kirliliği, gürültü, titreşim, ışık, ısı, radyasyon ve benzeri çevresel etkilerdir⁸³².

---

⁸²⁹ Becker, s. 21.

⁸³⁰ Becker, s. 22.

⁸³¹ Becker, s. 120 – 122.

⁸³² Becker, s. 123; Koch/Hofmann/Reese, s. 251.

Hatalı ürünlerin bu şekilde ekolojik zarara sebebiyet vermesi halinde önce yukarıda aktarıldığı şekilde ilgili yasanın uygulanması gerekecektir, ikincil olarak ürün sorumluluğuna ilişkin düzenlemelerin devreye girmesi beklenebilir⁸³³.

bb-Hukukumuzdaki Durum

AB ve Almanya’da ekolojik zararların tespiti ile tazminatına ilişkin detaylı düzenlemelerin bulunmasına rağmen ÇK m. 28’de bu hususta yeterli hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla ekolojik zararların tazmini hususunda genel hükümlerden faydalanılması gerektiği görüşü bulunmaktadır⁸³⁴. Sorumluluk hukukunun klasik amacı bireylerin kişi varlığı ile malvarlığına yönelik müdahalelerden kaynaklanan zararlarının tazminini sağlamaktır. Bu bakımdan klasik zarar tazmini yaklaşımı içerisinde üçüncü kuşak haklar arasında yer alan çevre hakkında, ekolojik zararların tazmininin sağlanamayacağı yönünde bir düşünce ortaya çıkabilir.

Nitekim ekolojik zararlardan doğan tazmin taleplerinin, doğanın ve hayvanların yaşama hakları olduğu görüşünden hareket ederek söz konusu varlıklara tanınan bölümsel hak ehliyeti sayesinde, ÇK m. 28 uyarınca, devlet ve diğer ilgili kamu tüzel kişileri tarafından kirletene yöneltilebileceği yönünde görüşler mevcuttur⁸³⁵. Böyle tazmin taleplerinde kirletenden tahsil edilecek tazminat miktarlarının söz konusu çevre değerlerini eski hallerine getirme amacıyla kullanılmaları gerekecektir⁸³⁶. Yargıtay 4. HD., 15.05.1984 T. Ve 1984/792 E., 1984/4746 K. Sayılı kararına göre de, İstanbul Boğazı’nda iki tankerin çarpışması nedeniyle denize dökülen petrolün, İstanbul Boğazı ile çevresindeki ekolojik yapıya zarar vermesinden dolayı Devlet’in tazminat talebi kabul edilmiştir⁸³⁷.

Bir görüşe göre, Yargıtay’ın böyle kararlarının normatif zarar öğretisi kapsamında açıklanmasının mümkün olacağı⁸³⁸, zira bu kararlarda birinin mal varlığında veya kişi varlığında azalmanın olmadığı, burada haksız fiil sonucunda bir malvarlığı değerinde azalma olmaksızın sadece bir malı kullanma veya bir tatil yapma imkanından yoksun olunması nedeniyle uğranılan zararın giderilmesinin hedeflendiği, Yargıtay’ın da normalde var olması gereken çevre değerlerinden yoksun kalınmadan hareketle ekolojik zararların tazminine

⁸³³ **Becker**, s. 145.

⁸³⁴ **Baçoğlu**, s. 221.

⁸³⁵ **Baçoğlu**, s. 221; **Helvacı**, s. 37 vd.; **Güneş**, Çevre, s. 308.

⁸³⁶ Çevrenin eski hale getirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, orijinal duruma kabul edilebilir şekilde yakın bir durumun aynı yerde veya yakın bir alanda sağlanması gerekliliği hakkında bkz. **Turgut**, Çevre Politikası, s. 333.

⁸³⁷ **Baçoğlu**, s. 222.

⁸³⁸ Normatif zarar kavramı hakkında bkz. **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Alttop**, s. 736 vd.; **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 45 – 46; **Eren**, s. 592 vd.

hükmetmiş olabileceği, oysa ki Türk hukukunda genel olarak normatif zarar kuramının pek kabul görmediği, ekolojik zararların tazmininin mümkün olduğu görüşünün kabul edilmesi halinde dahi zararın kapsamının nasıl belirleneceğinin önemli bir husus olduğu, söz konusu doğa varlıklarının kirlilik öncesindeki hali ile kirlilik sonrasındaki halleri arasındaki farkın tespit edilmesi gerektiği, bunun da güç olduğu, burada zararın gerçek miktarının belirlenmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir⁸³⁹.

Ekolojik zararın tazminini hususunda özel düzenleme bulunmamasına rağmen hukukumuzda bunu karşılayacak kimi imkanlar vardır. Aynen tazmin yoluyla ekolojik zararların karşılanması böyle imkanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynen tazmin yolunda ihlal edilen hak veya hukuki değere denk gelen bir durum, aynen, fiilen yeniden kurulur ya da böyle bir hak veya hukuki değer düzeltilmesi ya da benzer bir değer verilmesi suretiyle zarar görenin önceki duruma getirilmesi amaçlanır⁸⁴⁰. Burada mala gelen zararlarda aynen tazmin ile kast edilenin tazminatın herhangi bir eşya verilmesi suretiyle gerçekleştirilmesi değil, zarar gören malvarlığının değerinin yenisinin verilmesi veya onarılması suretiyle eski hale getirilmesi amaçlanır⁸⁴¹. Böyle bir halde, klasik olarak bireylere ait mal görüşünden ziyade yine çevre hakkının üçüncü kuşak haklardan olması sebebiyle gelecek kuşakların da hakkını içeren bir kavram şeklinde yaptığımız değerlendirmeler neticesinde, doğal unsurlarda meydana gelen zararlarda, zarara uğrayan öğelerin aynen yerlerine konulması imkanı karşımıza çıkmaktadır. Elbette böyle bir durumda örneğin yanan ağaçlar, ölen hayvanların aynılarının yerine konulmasından çok söz konusu habitatın önceki koşulları veya bu koşulların tamamen eski haline getirilmesi zor olacağından benzeri koşullarının sağlanması suretiyle zamanla eski hale getirilecek bir aynen tazmin yolunun seçilmesi mümkündür.

Doktrinde ekolojik zararların oluşturulacak bir çevre fonu tarafından talep edilmesi ve işletilmesinin de mümkün olduğu, çevre fonuna aktarılacak ekolojik zararların tazminini talep etmek amacıyla çevre örgütlerine de topluluk davası açma imkanının tanınmasının düşünülebileceği yönünde bir görüş bulunmaktadır⁸⁴².

Kanaatimizce ekolojik zararlardan doğan tazmin taleplerinde, doğanın ve hayvanların yaşama hakları olduğu görüşünden hareket ederek söz konusu varlıklara tanınan bölümsel hak

---

⁸³⁹ Başoğlu, s. 222 – 223.

⁸⁴⁰ Eren, s. 886.

⁸⁴¹ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 123-124.

⁸⁴² Başoğlu, s. 224.

ehliyeti sayesinde, K m. 28 uyarınca, söz konusu tazmin taleplerinin devlet ve diğeri ilgili kamu tüzeli kişileri tarafından kirletene yönettilebileceğii yönündeki görüşler yerindedir. Zira böyle tazmin taleplerinde kirletenden tahsil edilecek tazminat miktarlarının söz konusu çevre değerlerini eski hallerine getirme amacıyla kullanılmalari gerekeceğii de kuşkusuzdur. Yargıtay 4. HD., 15.05.1984 T. Ve 1984/792 E., 1984/4746 K. Sayılı kararına göre de, İstanbul Boğazı'nda iki tankerin çarpışması nedeniyle denize dökülen petrolün, İstanbul Boğazı ile çevresindeki ekolojik yapıya zarar vermesinden dolayı Devlet'in tazminat talebi kabul etmişti.

Nitekim başkalarının hak ve tasarrufunda olmayan sular, ormanlar, doğal kaynaklar gibi ekolojik dengenin unsurlarını meydana getiren çevresel faktörler kamunun hüküm ve tasarrufunda olup buralarda meydana gelecek zararlarda esasen zarar külliyyen kamunun haklarında vücut bulacaktır. Bu gibi hallerde bir ürünün yol açtığı çevre zararında zararın ne şekilde tespit edileceğii sorularının ortaya çıkacak olmasına rağmen TBK m. 50 gereğii hakimnin olayların olağan akışını ve zarar görenin aldığı önlemleri göz önüne tutarak zararın miktarını hakkaniyete uygun şekilde belirleyecek olmasından hareketle hakimnin bilirkişii raporları aldırarak burada zararı tespit etmesi mümkün görünmektedir⁸⁴³. Keza Çevre Kanunu m. 3'te yer alan ilkelerin ekolojik zararın tespiti ile giderilmesine olanak sağladığı; Çevre Kanunu m. 2'de belirtilen tanımlar içerisinde çevrenin, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlandığı; çevre kirliliğinin, çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki olarak tanımlandığı; ekolojik dengenin, insan ve diğeri canlıların varlık ve gelişmelerini doğal yapılarına uygun bir şekilde sürdürebilmeleri için gerekli olan şartların bütünü olarak tanımlandığı; kirletenin, faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzeli kişiler olarak tanımlandığı; K m. 3/g'de kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamaların kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanacağı; kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamaların 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edileceğinin hükme bağlandığı; K m. 28'de çevreyi

⁸⁴³ Başoğlu, s. 223; Helvacı, s. 37.

kirletenler ve çevreye zarar verenlerin sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumlu oldukları nazara alındığında ekolojik zararların zarar kapsamı içerisine alındığı kabul edilmelidir.

Ekolojik zararların kapsamının belirlenmesinde sorumluluk hukukunun klasik kurallarının uygulanması halinde çevre hakkı boyutuyla ciddi zararların ortaya çıkabileceği açıktır. Dolayısıyla sorumluluk hukuku kurallarının amaçsal yorumla ele alınması suretiyle⁸⁴⁴ ekolojik kayıpların zarar kalemleri içerisinde sayılması yoluna gidilmesi gerektiği doktrinde ifade edilmektedir⁸⁴⁵. Bu yaklaşım ÇK m. 8/2'ye göre kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililerin kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirletenin kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğu hükmüyle açıklığa kavuşturulmaktadır. Keza ÇK m. 30/1 uyarınca çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkesin ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebileceği düzenlemesi ile Anayasa m. 56'da düzenleme altına alınan çevre hakkı ile çevre hukukunun genel ilkelerinin birlikte değerlendirilmesi durumunda çevreyi kirleten veya bozan faaliyette bulunanlara karşı bu durumdan haberdar olanların söz konusu ekolojik zararın tazmini olarak ekolojik değerlerin eski hale getirilmesini talep etmelerinin mümkün olduğu görüşündeyiz⁸⁴⁶.

Ayrıca ÇK m. 30/1, ÇK m. 3/a, Anayasa m. 56 hükümleri birlikte değerlendirildiğinde ekolojik zararların önlenmesi ile söz konusu zararların giderilmesi yönünde, TMK m. 730'da düzenlenen taşınmaz malikinin sorumluluğu ile çevre hakkının aynı zamanda kişilik hakkı olmasından ötürü TMK m. 25'in kıyasen uygulanması suretiyle mahkemeden karar alınması istenebilir⁸⁴⁷.

---

⁸⁴⁴ **Helvacı**, s. 40 vd.

⁸⁴⁵ Ekolojik zararların zarar kalemleri içerisinde sayılmaması halinde içinde bulunduğumuz çağda insan aklının ve bilimin verdiği teknik imkanların doğa üzerinde meydana getirebileceği geniş kapsamlı ekolojik niktelikteki zararlarının giderilmesi olanağının ortadan kalkacağıyla ilgili olarak bknz. **Helvacı**, s. 40; Aksi yönde bknz. **Erişgin**, s. 57 vd.

⁸⁴⁶ Çevre Kanunu m. 30 uyarınca çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetin zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişilerin idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulması isteyebilir hükmünün hukuk mahkemelerinde de geçerli olmasını engelleyen bir hususun bulunmadığı, böylelikle ekolojik bir zararın devamının engelleneceği görüşü hakkında bknz. **Kantar**, s. 35; **Özbay, İbrahim**, Grup Davaları, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 272 vd.

⁸⁴⁷ **Tuğsavul Taşpolat, Melis**, Kollektif Hukuki Yarar Çerçevesinde Topluluk Davaları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2016, s. 189; Benzeri yönde bknz. **Tandoğan**, s. 48 – 49; **Parlar/Hatipoğlu**, s. 897; **Gökyayla**, s. 307; **Özbay**, s. 273.

Böyle bir durumda Devlet ekolojik zararın tazminini ya da önleme ve temizleme masraflarını amme alacakları yoluyla tahsilini talep edebilir ya da bireylerin böyle bir ekolojik zarardan haberdar olmaları halinde bu hususun dava edilebileceği ya da topluluk davası⁸⁴⁸ olarak derneklerin ve diğer ilgili tüzel kişilerin ekolojik zararın eski hale getirilmesini dava etmelerinin mümkün olduğu görüşündeyiz, zira Çevre Kanunu içerisinde herkesin böyle bir dava açma imkanına sahip olduğu belirtilmekte olup bunun aksi yönünde bir hüküm mevcut değildir⁸⁴⁹. Keza Yargıtay'ın bir kararına göre, çevre kanununun aktif dava ehliyeti yönünden herhangi bir sınırlama getirmeksizin çevrenin kirlenmesinden zarar gören herkesi dava açabilmeye yetkili kılmıştır⁸⁵⁰. Nitekim ÇK'da ekolojik zararların nasıl giderileceğinin belirtilmemiş olması kanaatimizce aynı zamanda bir eksiklik olup yukarıda açıkladığımız Çevresel Sorumluluk Yönerges hükümleri ve Alman mevzuatında ayrıntılı şekilde düzenlenmiş hükümlere paralel olabilecek şekilde yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Bununla birlikte sorulması gereken bir diğer soru şudur: Yukarıda bahsi geçen şekilde ekolojik bir zarar halinde ÇK m. 8/2, ÇK m. 30 ve diğer mevzuat hükümleri birlikte incelendiğinde ilgililerin ekolojik zararın giderilmesi için gerekli önlemleri alabilmesi, bu hususta ekolojik değerlerin eski hale getirilmesi gibi taleplerde bulunabileceğinden söz ettik. Bu tip taleplerin öncelikle sorumlusu idari makamlar olup onların sessiz kalmaları ya da durumun aciliyet arz etmesi halinde ilgililerin gerekli önlemleri alabileceğini ya da mahkemelere başvuru yapabileceğini düşünmekteyiz. Nitekim idarenin bu şekilde sessiz kaldığı veya harekete geçmekte geciktiği durumlarda kirletenin ekolojik zararların giderilmesi için katlandığı masraflar ya da eski hale getirme masrafları ödeme kabiliyeti yoksa ilgililerin devlete rücu etmesi mümkün olabilir mi? Kanaatimizce devlete bu doğrultuda ilgililerin rücu edebileceğini düşünmekteyiz, zira kanunen söz konusu ekolojik zararların meydana gelmesini önlemek ile böyle bir durumun ortaya çıkması halinde harekete geçmek konusunda idarenin yükümlülüğü bulunmaktadır. Yine de bu hususlarda yasal düzenlemelerin yapılmasının uygun olacağını düşünmekteyiz.

---

⁸⁴⁸ Bknz. Üçüncü Bölüm – E.

⁸⁴⁹ Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin 06.02.1997 Tarih ve 199/458 Esas, 1997/1307 Karar sayılı kararına göre, Çevre Kanunu'nun aktif dava ehliyeti bakımından bir sınırlama getirmediği ve çevrenin kirlenmesinden zarar gören herkesin dava açmaya yetkili olduğu hakkında bknz. **Tuğsavul Taşpolat**, s. 189; Benzeri yönde bknz. **Çörtoğlu**, s. 91.

⁸⁵⁰ **Badur**, s. 113, dipn. 18.

c-Bireylerin Uğradıkları Zararlar

aa-Önleme ve Temizleme Masrafları

ÇK m. 3/g hükmüne göre, çevre kirlenmesi ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanmalıdır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir. Görüldüğü üzere çevre kirliliğinin gerçekleşmesinden evvel çevre kirlenmesinin gerçekleşmesini engellemek amacıyla yapılan çevre kirliliğinin önlenmesine dair masraflar ile çevre kirliliğinin gerçekleşmesi halinde söz konusu kirliliğin giderilmesi için yapılan masraflar temizleme masrafları olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁵¹.

ÇK m. 8 düzenlenen kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğünün uzantısı olarak kabul edilebilecek kirlenmenin önlenmesi masraflarına, kirleten öder ilkesi gereği kirlenme tehlikesini yaratanların katlanması gerekmektedir.

Aynı şekilde ÇK m. 8 doğrultusunda kirlenme sonrası gündeme gelecek temizleme masraflarından da kirleten sorumlu olacak olup yine üçüncü kişilerin bu kirlenmenin ortadan kaldırılması için gerekli masrafları yaptıktan sonra vekaletsiz iş görme hükümleri doğrultusunda kirletenden söz konusu masraflar talep edilebilecektir. Bununla birlikte kirlenmenin gerçekleşmesinin yanında zararın ortaya çıkması halinde kirlenmeden dolayı zarar görenlerin yaptıkları önleme ve temizleme masrafları zararın bir ögesi olarak nitelendirilecektir, bunların zarar kapsamında kirletenden talep edilebilmesi mümkün hale gelecektir. Böyle bir durumda meydana gelen zarar, ekolojik zarar olarak nitelendirilemez, zira burada amaçlanan husus çevre değerlerinin kirlenme öncesi eski hallerine döndürülmesinden ziyade kirlenmenin ve bozulmanın giderilmesi ile çevrenin iyileştirilmesidir⁸⁵².

---

⁸⁵¹ Bknz. Üçüncü Bölüm – A – 1.

⁸⁵² Başoğlu, s. 228.

bb-Malvarlığı Zararları

aaa-Eşya Zararları

Hatalı bir ürünün yol açtığı çevresel etkilerden ötürü karşılaşılabilecek en tipik zararlar malvarlığı zararlarıdır. Bir kimsenin rızası dahilinde olmaksızın malvarlığında meydana gelen azalma olarak tanımlanabilecek malvarlığı zararlarında, kişinin malvarlığının kirlenmeden önceki durumu ile sonraki durumu arasında olumsuz bir fark meydana gelmektedir⁸⁵³. Malvarlığı zararları ilk etapta eşyaya gelen fiili zararlarla ilgili olup⁸⁵⁴ burada bir taşınmazdan sızan pis suların yapıya zarar vermesi mümkündür. Veyahut çalışma konumuz açısından değerlendirecek olursa elektrik tellerinin koparak bir başkasının mülkiyetinde olan arsadaki ekinlerin yanmasına sebebiyet vermesi halinde eşya zararı meydana gelmiş olur.

Çevre kirlenmesi nedeniyle bireylerin mülkiyetindeki taşınır, yapılar, gayrimenkuller⁸⁵⁵, hayvanlar ve bitkilerde vücut bulan zararlar⁸⁵⁶, tazmin edilebileceklerdir. Sözü geçen eşya zararları ürün sorumluluğu kapsamında ilgili ürün dışında kalan eşyaları kapsamaktadır ve bu eşya zararları mutlak hak niteliği taşımasından ötürü bu zarar kalemlerinin tazmin edilmesinde herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak doktrinde bu konularda nedensellik problemlerinin meydana gelebileceğinden söz edilmektedir. Bu görüşlere göre çevre kirlenmesinden, özellikle hava ve su gibi çevre kirliliğinin meydana geldiği hallerde zararın tutarının belirlenmesi, kirlenmeden etkilenen canlıların ve diğer doğal kaynakların bulunması, bunların sayılarının, değerlerinin ve etkilenme derecesinin belirlenmesi, ekolojik dengedeki bozuklukların sonuçlarının tespit edilmesi güçlükler taşıdığından⁸⁵⁷ ve ayrıca gürültü ile koku gibi etmenlerin devamlı olmadığı takdirde onlardan doğan zararı kanıtlamanın çoğunlukla mümkün olmayacağı nazara alındığında TBK m. 50 gereği olayların olağan akışı ve zarar görenin aldığı önlemlerin göz önünde tutulmasıyla

⁸⁵³ Üçışık/Üçışık, s. 39; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 64; Antalya, s. 138 – 139; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 736; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 42 – 43; Benzeri yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 805 806.

⁸⁵⁴ Başoğlu, s. 228; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 42 – 43; Akçura Karaman, s. 222.

⁸⁵⁵ Toprak ve bitki analiz sonuçları ile yapılan gözlem sonucu tespit edilen hususlar, taşınmazların santrallere uzaklıkları ve konumları, hakim rüzgar yönüne ilişkin meteoroloji verileri, santrallerin çalışma kapasiteleri ve zamanları değerlendirilerek, toplam metal değerleri ile alınabilir metal değerleri tespit edilip, gerek yasal sınır değerler gerekse literatürde kabul edilen değerler ile kıyaslanarak, toprağın doğal yapısının bu sonuçlara etkileri açıklanarak, davaya konu taşınmazlarda santrallerden kaynaklı bir zarar doğup doğmadığı tereddüte yer vermeyecek şekilde tespit edilmesi gerektiği hakkında bkz. Yargıtay 4. HD., 26.10.2017 T. ve 2017/3222 E., 2017/6393 K. sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İçtihat Programı); benzer yönde bir karar için bkz. Yargıtay 4. HD. 26.10.2017 T. ve 2017/3223 E., 2017/6387 K. sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İçtihat Programı).

⁸⁵⁶ Başoğlu, s. 228.

⁸⁵⁷ Tandoğan, s. 49.

hakimin zararı hakkaniyete uygun olarak belirlemesinin mümkün olduğu ifade edilmektedir, bu kapsamda bilirkişi raporlarından hakim faydalanabilecektir⁸⁵⁸.

Eşyaya verilen zararlarda dile getirilen bir diğer husus, zararın belirlenmesi açısından çevre kirliliğinden ötürü ortaya çıkan değişimlerin ölçülmesinde eşyanın değerindeki değişimlerin dikkate alınmasıdır⁸⁵⁹. Bu kapsamda, eşyada meydana gelen hasarlardan dolayı kirlenenin malvarlığındaki fiili değer kayıplarından ve mahkemenin aldığı önlemlerle kirlenmenin fiilen durdurulduğu ana kadar ortaya çıkacak zararlardan sorumluluk söz konusu olacaktır⁸⁶⁰. Bununla birlikte alınan önlemlerin kirlenmeyi durdurmaya yetmemesi veyahut söz konusu önlemlerin ekonomik anlamda katlanılmaz masraflar doğuracağına anlaşılmaması halinde, eşyanın mülkiyetinin zarar verene bırakılması karşılığında eşyanın kirlenmenin meydana gelmesinden önceki rayiç satış değeri tazminatın üst sınırında dikkate alınması mümkündür⁸⁶¹.

Bir diğer malvarlığı zararı ise yoksun kalınan kardanır⁸⁶². Elde edilebilecek bir kazançtan yoksun kalmayı ifade eden yoksun kalınan kar hususunda daha çok malvarlığının artışına engel olunması söz konusu olmaktadır, bu durum malvarlığının pasifinin azalmasına engel olma şeklinde de gerçekleşebilmektedir⁸⁶³. Yani burada meydana gelen zarar, malvarlığında mutlak surette ya da büyük olasılıkla meydana gelebilecek bir artışın kısmen veya tamamen engellenmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır⁸⁶⁴. Bir bakıma burada farazi bir değerlendirme yapılmaktadır⁸⁶⁵. Nitekim mahrum kalınan karın istisnai bir kazanç olarak talep edilebilmesi için söz konusu kazancın elde edilebilmesinin çok muhtemel olmasına bağlı olduğuna kuşku yoktur. Dolayısıyla elde edilecek kazançla zararlandırıcı olay arasında uygun nedensellik bağının varlığı gerekir⁸⁶⁶.

---

⁸⁵⁸ **Yavuz**, Çevre Kirliliği, s. 42.

⁸⁵⁹ **Yavuz**, Çevre Kirliliği, s. 42; **Tandoğan**, s. 46 vd.

⁸⁶⁰ **Yavuz**, Çevre Kirliliği, s. 42; **Başoğlu**, s. 229; **Erişgin**, s. 243; **Akipek**, s. 11; **Tandoğan**, s. 46.

⁸⁶¹ **Yavuz**, Çevre Kirliliği, s. 42; **Başoğlu**, s. 229; **Tandoğan**, Çevre Politikası, s. 28; **Demir**, s. 102; **Tandoğan**, s. 46; **Erişgin**, s. 52.

⁸⁶² **Tandoğan, Halûk**, " 2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk "(2872 Sayılı Kanun), Danıştay Dergisi, S. 60 - 61, Yıl 16, Ankara 1986, s. 27; **Başoğlu**, s. 229; **Güdük**, s. 209; **Sirmen**, s. 299.

⁸⁶³ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 45; **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 65; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 752 – 755; **Antalya**, s. 147; Benzer yönde bkz. **Eren**, s. 596.

⁸⁶⁴ **Eren**, s. 604; **Antalya**, s. 147; **Honsell**, s. 10; **Oftinger/Stark**, I, s. 73..

⁸⁶⁵ **Antalya**, s. 147.

⁸⁶⁶ **Eren**, s. 605.

Doktrinde çevresel müdahalelerden ötürü meydana gelen zararların tazmininde yoksun kalınan karın da istenebileceği kabul edilmektedir⁸⁶⁷. Böyle bir zararın eşyanın özünü bozmak veya piyasadaki değerini azaltmak suretiyle ortaya çıkması mümkündür⁸⁶⁸. Örneğin Yargıtay, kimi kararlarında bir taşınmazdan akıtılan pis suların komşu taşınmazda sebebiyet verdiği zararlardan dolayı taşınmazın kiraya verilememesinden kaynaklanan yoksun kalınan kira bedelini, işletmeden çıkan gazların, tozun, isin ve dumanın yol açtığı ürün zararlarını çevre kirliliğinden doğan malvarlığı zararı olarak kabul etmiştir⁸⁶⁹.

Bununla birlikte bir üründen kaynaklanan çevre zararı yoluyla meydana gelen her eşya zararının tazmin edilmesi ÜGTDK açısından mümkün görünmemektedir. Zira ÜGTDK m. 6 gereği hatalı bir ürünün başka bir mala zarar vermesi halinde tazmin sorumluluğunun doğacağı kabul edilmektedir⁸⁷⁰. Ancak kanunda bu eşyanın kullanıcının kişisel kullanımına özgülenmiş ve bu amaçla kullanılan bir eşya olması aranmamıştır⁸⁷¹. Çalışma konumuz açısından bir değerlendirme yaptığımızda ÜGTDK kapsamında sayılan bir üründen doğan çevre zararında bir başkasının malına zarar geldiğinde bu zararın tazmin edilmesi mümkündür, ancak burada ürün sorumluluğu düzenlemeleri kapsamında zarar verici olaya sebebiyet veren malın kendisi koruma altında değildir⁸⁷².

Bu hususta nihai ürün ile ara ürün varlığı konusunda bazı tartışmalar bulunmaktadır. Zira kompleks bir eşyada kullanılan ara ürünün hatalı olması halinde ara ürünün ayrı bir eşya olarak değerlendirilmesi suretiyle nihai üründe meydana gelen hasar durumunda nihai ürün üreticisinin sorumluluğu söz konusu olacaktır⁸⁷³. Örneğin bir eşya satın alındığı sırada ara ürün zaten asıl ürünle birleşik vaziyette ise ara ürün ile nihai ürün birbirinden bağımsız olarak düşünülmemekte, bu bakımdan ara ürünün hatalı olması neticesinde nihai ürün hasara uğrayınca diğer eşyanın hasara uğraması olarak değerlendirilmemektedir. Ancak ara ürün, nihai ürünün elde edilmesinden sonra bir sözleşme sorumluluğu kapsamında sonradan elde

⁸⁶⁷ Başoğlu, s. 229; Erişgin, s. 52; Tandoğan, s. 46; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 752 – 755.

⁸⁶⁸ Başoğlu, s. 230; Tandoğan, s. 46; Yavuz, Çevre Kirliliği, s. 42.

⁸⁶⁹ Üçışık/Üçışık, s. 40, dipn. 13 – 14.

⁸⁷⁰ Atamer/Kurtulan Güner, s. 568; Hatalı ürünün kendisinde meydana gelen zararın kapsamına ürünün bir parçasındaki hatanın ürünün tamamını veya diğer bir parçasını zarara uğrattığı durumların da girdiği, ara ürün üreticisinin hatalı ürünün tamamının zarara uğraması nedeniyle sorumlu olmadığı, ara ürün ile asıl ürün arasındaki ilişkide parça ürün asıl ürün dışında diğer bir ürün olarak tanımlanmadığı, bu nedenle ürünün tamamındaki zararın ürün sorumluluğu kapsamında olmadığı hakkında bkz. Kırca, s. 156; Benzer yönde olan Yargıtay 11. HD. 27.01.1989 Tarih ve 1989/216 Esas, 1989/328 Karar sayılı kararı hakkında bkz. Akçura Karaman, s. 234 – 235; Foerste/Graf von Westphalen, s. 810.

⁸⁷¹ Çelt, s. 95.

⁸⁷² Keser, s. 182 – 183; Aydos, s. 182.

⁸⁷³ Havutçu, s. 85 – 86.

edilen bir ürün olarak temin edilmiş ve zarara uğrayan eşyaya entegre edilmişse bu durumda nihai ürün diğer ürün vasfına erişmiş şeklinde kabul edilmektedir⁸⁷⁴.

Nitekim burada da böyle bir mala verilen zarardan ne anlaşılması gerektiği ÜGTDK'da belirtilmemiş olduğundan TBK'nın ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır, ama TBK'da da zararın hesaplanmasına ilişkin herhangi bir yöntem öngörülmemiş olup öğretide çoğunlukla fark teorisinin esas alındığı, bunun da soyut hesaplama yöntemi ve somut hesaplama yöntemi olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir⁸⁷⁵. Kural olarak somut hesaplama yöntemi kullanılmasına rağmen kanunun öngördüğü hallerde soyut hesaplama yöntemi kullanılmaktadır⁸⁷⁶.

Objektif hesaplama yönteminde önemli olan hasara uğrayan eşyanın serbest piyasaya konu olması halinde edineceği ortalama değerinin esas alınması söz konusudur. Aynı tür, miktar ve niteliklere haiz malın sübjektif özelliklerden uzak şekilde belirli anlardaki serbest piyasada gösterdiği ortalama alım satım değerine bakılmaktadır⁸⁷⁷. Uygulamada karşılaşılan bir sorun olarak hangi yerdeki piyasa değerinin esas alınacağı sorusuna genel olarak haksız fiilin işlendiği yerdeki piyasa değerinin esas alınacağı belirtilmektedir⁸⁷⁸.

Sübjektif sistemde ise eşyanın mağdur için taşıdığı esas değer göz önüne alınarak bir hesaplama yapılmaktadır⁸⁷⁹. Doktrinde hakim yöntem olarak kabul edildiği belirtilen sübjektif yöntemde eşyanın zarara uğramasıyla zarar görenin somut malvarlığında hangi kayıpların meydana geldiği incelenmekte olup burada zarar kavramından hareket edilmektedir⁸⁸⁰. Yani zarar görenin malvarlığının zararlandırıcı hadiseden önceki durumu ile söz konusu olay olmasaydı göstereceği durum arasındaki farka göre zarar görenin menfaatleri gözetilmeye çalışılır⁸⁸¹.

Her zaman verdiğimiz bir örnekle durumu açıklayacak olursak şunu belirtebiliriz. Bir site yönetiminin satın aldığı jeneratörün hatalı olmasından dolayı jeneratör çalışırken

⁸⁷⁴ Havutçu, s. 86; Atamer/Kurtulan Güner, s. 569.

⁸⁷⁵ Keser, s. 183; Bekir, Akıncı, Ticari Satımda Satıcının Temerrüdü ve Müspet Zarar, Sayram Yayınları, 1. Baskı, Konya, Aralık 2014., s. 185; Eren, s. 837.

⁸⁷⁶ Eren, s. 847 - 848; Keser, s. 183; Oftinger/Stark, I, s. 365 vd.; Topuz, Murat, İsviçre ve Türk Borçlar Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Roma Borçlar Hukukunda Maddi Zarar ve Bu Zararın Belirlenmesi, Seçkin Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 2023, s. 363.

⁸⁷⁷ Eren, s. 848; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 117.

⁸⁷⁸ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 116; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 786.

⁸⁷⁹ Eren, s. 848; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 117; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 788 – 789.

⁸⁸⁰ Eren, s. 848; Lorenz, Karl, Lehrbuch des Schuldrechts, Band I, Allgemeiner Teil, 14 Auflage, München 1987, s. 482.

⁸⁸¹ Eren, s. 849.

gerçekleşen kıvılcım çakmasından dolayı meydana gelen bitki örtüsündeki yangın sırasında çevrede bulunan bazı otomobillerin yanmasından ötürü otomobiller tamir edilebilecek olsa dahi tamiratlardan ötürü otomobillerde değer kaybı meydana gelmişse bunun da talep edilmesi mümkündür. Örneği biraz değiştirirsek böyle bir hatalı üründen dolayı meydana gelen yangında bir başkasının tarlası yanmışsa şayet çiftçinin yanan tarlasını yeniden ıslah etmek ve bu sebeple tekrardan alacağı ürünler, tohumlar vb. gibi mallardan dolayı uğrayacağı zararların da tazminini talep etmesi mümkündür.

Bir başka örnek olarak elektrik direklerinin kopması neticesinde içerisinde elektrik bulunan bir kablonun yine bir çiftçinin tarlasındaki ürünleri tutuşturması suretiyle meydana gelecek yangında da benzer şekilde gerçekleşecek zarar kalemlerinin tazmini mümkündür. Elektrik de bir ürün sayıldığından ötürü elektrikteki hata sebebiyle meydana gelecek zararların tazmini çalışma konumuz kapsamında tazmini gereken zararlara girmektedir. Elbette burada elektrikteki hatanın veya söz konusu elektrik kablolarındaki hatanın üreticiden mi yoksa kullanıcıdan mı kaynaklanıp kaynaklanmadığı tazmin talebinin kime yöneltileceği hususunda önem taşımakta olup bu konuya çalışmamızın ilerleyen aşamalarında değineceğiz⁸⁸².

bbb-Salt Ekonomik Zararlar

Mutlak hak ihlali olmaksızın doğrudan ekonomik menfaatlerin ihlali sonucunda ortaya çıkan kayıplar, salt ekonomik zarar ya da saf malvarlığı zararları olarak isimlendirilmektedir⁸⁸³. Yani bir bakıma hukuki kurallar dahilinde tazmin edilebileceği kabul edilmiş olan ve mutlak haklar dışında kalan varlık ve değerlere yönelik müdahaleler sonucunda ortaya çıkan zararlardır⁸⁸⁴. Doktrinde ticari itibar, ekonomik bir faaliyet ya da rekabetin ihlalinin olumsuz sonuçları, dolandırıcılık gibi suç ihtiva eden fiillerin üçüncü şahısların malvarlıklarında sebebiyet verdikleri zararlar bu türden zararlar olarak sayılmaktadır⁸⁸⁵. Konu çevre zararlarına geldiğinde ise sıklıkla sahilde gerçekleşen

⁸⁸² Bknz. Üçüncü Bölüm – D – 2 - b.

⁸⁸³ **Baçoğlu**, s. 230; **Erişgin**, s. 52; **Buz, Vedat**, “Aynı Şahsın Farklı Hukuki Sebeplerle Sorumluluğu: TBK m. 60 Üzerine Düşünceler”, *BATİDER*, Ankara, C. 29, S. 2, Haziran 2013, s. 36; **Özden, Selin**, “Karşılaştırmalı Hukukta Salt Malvarlığı Zararları”, *BATİDER*, Ankara, C. 24, S. 3, Eylül 2010, s. 90, **Bussani, Mauro/Palmer, Vernon V.** “The Notion of Pure Economic Loss and its Setting”, *Pure Economic Loss in Europe*, UK Cambridge University Press, 2003, s. 6-7, **Akçura Karaman**, s. 233; **Keser**, s. 184; **Kurtulan, Gökçe**, “Haksız Fiilde Hukuka Aykırılık Unsuru”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, Y. 2017, s. 488 - 487; **Yüksel, Elif**, “Haksız Fiil Sorumluluğu Kapsamında Saf Ekonomik Zararların Tazmini” *Galatasaray Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, Y. 2018, s. 575.

⁸⁸⁴ **Erişgin**, s. 52; **Rey**, N. 712.

⁸⁸⁵ **Buz**, s. 36.

kirlenmeden ötürü o bölgede sörf okulu işletenin işletmesini kapatmak zorunda kalması sebebiyle uğradığı gelir kaybı örnek gösterilmektedir⁸⁸⁶.

Salt ekonomik zararların haksız fiil kapsamında tazmin edilip edilemeyeceği hususunda tartışmalar bulunmaktadır. Böyle zararların sözleşmesel ilişki kapsamında veyahut bir haksız fiil çerçevesinde yani sözleşmeden tamamen bağımsız bir davranış şeklinde ortaya çıkması mümkündür⁸⁸⁷. Örneğin sözleşme ilişkisi kapsamında borçlunun gerçekleştirdiği geç ifa neticesinde alacaklının ifaya olan yararından mahrum kalarak zarara uğraması sözleşme ilişkisinden kaynaklı bir zarar olarak karşımıza çıkar. Lakin birinin insan öldürmesi neticesinde maktûlün on sekiz yaşından küçük çocuklarının destekten yoksun kalması nedeniyle de böyle bir zararın gerçekleşmesi mümkündür ve burada söz konusu zarar özel hukuk anlamında haksız fiil hükümleri kapsamında ortaya çıkar. Dolayısıyla sözleşmesel sorumluluk ile haksız fiil sorumluluğu arasında süregiden fikir uyuşmazlıklarında genel eğilimin bir sözleşmesel ilişki yoksa haksız fiil hükümleri kapsamında zararın tazmin edilmesinin uygunluğu yönünde olduğu görülmektedir⁸⁸⁸.

Objektif hukuka aykırılık teorisi kapsamında malvarlığı içerisinde yer almakla birlikte mutlak hak niteliği taşıyan haklar genel koruma normu içerisinde yer alırlar. Malvarlığının kendisine genel anlamda hukuken korunan bir değer atfedilmediği sebeple salt ekonomik zararların tazmini açısından söz konusu değerleri koruyan bir normun ihlal edilmesi gerekmektedir⁸⁸⁹. Bununla birlikte sübjektif hukuka aykırılık teorisi ve özen yükümü ihlaline dayanan hukuka aykırılık teorisi doğrultusunda salt ekonomik zararların tazmini mümkündür. Bu görüşü savunan yazarlara göre, mutlak hak ihlallerinin zararın doğumu açısından yeterli sayılmasının yanında malvarlığının hukuken korunan değerler statüsünde sayılmamasının zarar türleri arasında ayrımcılık yapılmasına yol açtığı ve bunun hukuken izah edilebilir yanı olmadı belirtilmektedir⁸⁹⁰.

Hukukumuzda genel anlamda kabul edilen ve bizim de katıldığımız görüş gereği objektif hukuka aykırılık teorisi doğrultusunda salt ekonomik zararların tazmini için somut bir olayda söz konusu zararı koruma amacı güden bir normun ihlal edilmiş olması gereklidir, yani

---

⁸⁸⁶ **Baçoğlu**, s. 231.

⁸⁸⁷ **Baçoğlu**, s. 231.

⁸⁸⁸ **Özden**, s. 92; **Koziol, Helmut**, Recovery for Economic Loss in the European Union, Vol. 48, Issue 4, 2006, s. 873.

⁸⁸⁹ **Baçoğlu**, s. 231 – 232; **Buz**, s. 37; **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 47; **Atamer, Yeşim M.**, Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması, Özellikle Uygun Nedensellik Bağı ve Normun Koruma Amacı Kuramları, Beta Basım Yayım Dağıtım(Normun Koruma Amacı), İstanbul 1996, s. 26; **Akçura Karaman**, s. 233.

⁸⁹⁰ **Buz**, s. 39

burada salt ekonomik zararlar açısından hukuka aykırılık unsuru aranmaktadır⁸⁹¹. Çalışma konumuz kapsamında bir üründen kaynaklanan çevre zararı doğrultusunda meydana gelen zararlarda ilgili menfaatleri koruyan özel davranış normlarının ihlal edildiği sonucuna varabiliyorsak salt ekonomik zararların tazmini gerekecektir.

cc-Şahısvarlığı Zararları

aaa-Maddi Zararlar

Hatalı bir ürünün yol açtığı çevre kirlenmelerinden kaynaklanan zararlardan biri de insan yaşamı ve sağlığı üzerindeki olumsuz etkiler olarak karşımıza çıkmakta olup ölüm ve bedensel bütünlüğün ihlali gibi hallerde meydana gelen zararların tazmini mümkündür. Çevre Kanunu'nda ve ÜGTDK'da bu zararların nasıl giderilebileceğine ilişkin özel düzenlemeler yer almamasından ötürü TBK m. 53 – 55 hükümlerinin uygulanması suretiyle anılan zararların giderilmesi sağlanacaktır⁸⁹². Aynı zamanda ruhsal bütünlüğün ihlalinden kaynaklanan zararların da giderim konusu olması mümkündür, ancak böyle zararların tazmini açısından zamanında tanı konması gerekmektedir⁸⁹³.

Bu kapsamda “ölüm” halini düzenleyen TBK m. 53'e göre, sınırlı sayı prensibine göre ölüm halinde ödenmesi gereken giderler; cenaze giderleri, ölümün hemen gerçekleşmemesi halinde yapılan tedavi giderleriyle çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar, ölenin desteğinden yoksun kalanların uğradıkları kayıplardan oluşmaktadır.

TBK m. 54 doğrultusunda bir üründen doğan çevre kirliliğinden kaynaklanan zarardan ötürü zarara uğrayanın malvarlığında meydana gelen azalma esasen, tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar, ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar olarak karşımıza çıkar⁸⁹⁴. Böyle bir bozulma sonucu meydana gelen zararlar çoğunlukla mekanik veyahut psişik darbeler ile müdahaleler neticesinde vücudun anatomik değişikliklerinin olumsuz şekilde ihlale uğramasıyla meydana gelmektedirler⁸⁹⁵. Sık verdiğimiz örnek kabilinden hatalı bir jeneratörün kıvılcım çıkarması neticesinde meydana gelen orman yangınında orada bulunan bir şahsın vücudunda

⁸⁹¹ Başoğlu, s. 232; Özden, s. 100.

⁸⁹² Kılıçoğlu, s. 392; Başoğlu, s. 235; Erişgin, s. 50 – 51; Eren, s. 842 vd.; Akçura Karaman, s. 231; Kanışlı, s. 1441; Keser, s. 178.

⁸⁹³ Erişgin, s. 50; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 99 - 100.

⁸⁹⁴ Almanya'da ProdHaftG'nin yaptığı atıf gereği genel haksız fiil hükümlerinden hareketle bedensel zararların gideriminin sağlanacağı hakkında bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 804.

⁸⁹⁵ Eren, s. 853; Kırca, s. 153 – 154; Oftinger/Stark, I, s. 275.

gerçekleşecek böylesi değişikliklerin maddi zarar olarak adlandırılması mümkündür. Keza sadece böyle maddi zararlar değil, yoğun ses çıkaran gürültü kaynakları neticesinde gelişen çevre zararında buna maruz kalan şahısların psikolojilerinin bozulmaları üzerine de açığa çıkan zararın giderilmesi gerekmektedir. Bu şekilde psikolojik ruhsal bozukluklarda zarara uğrayanların bedensel anatomilerinde herhangi bir değişiklik meydana gelmemesine rağmen duygu, irade ve zeka yeteneklerinde ortaya çıkan olumsuz değişimler ruh sağlığının bozulması anlamına gelmektedir, zira burada hukuken korunan bedensel bütünlüğün ihlali değil, söz konusu ihlal sonucunda meydana gelen ekonomik kayıplar, maddi ve manevi eksilmelerin tazmini amaç edinilir⁸⁹⁶.

Bu şekilde izah edilebilecek maddi zarar kalemlerinden ilki, TBK m. 54 hükmünden hareketle bedensel bütünlüğün ihlalinden dolayı yapılan tedavi giderlerinin tazmin edilmesidir. Beden bütünlüğünü eski hale getirmeye, iyileştirmeye, hastalık ile sakatlık gibi hallerin artmasını önlemeye yönelik masrafların söz konusu hüküm kapsamında tazmini gerekmektedir⁸⁹⁷. Söz konusu masrafların içerisine yapılması elzem olan muayene, tetkikler, teşhis, ambulans veyahut başka şekillerde icra edilebilecek taşıma giderleri, gerektiği hallerde fizik tedavi gibi hususlar da girmektedir, keza bir kişinin evde bakım görmesi halinde bakım gördüğü süre içerisinde hasta bakıcılar varsa şayet onlara ödenen ücretler yine tedavi masrafları kapsamında değerlendirilecektir⁸⁹⁸.

Beden bütünlüğünün ihlalinden kaynaklanan tedavi giderlerinin birebir kalıcı tedavi veyahut çözüm sunmasına gerek yoktur. Örneğin uzuv ya da organ kaybetmiş bir şahsın günlük yaşamını kolaylaştırıcı şekilde işlev görebilecek, tedavisinde kullanılabilecek protezlere verilen paraların tedavi masraflarından sayılması mümkündür, aynı şekilde beden bütünlüğünün ihlali nedeniyle gelişen sakatlıkların veya hastalıkların artmasını önlemek amacıyla yapılması zorunlu giderler de bu kapsamda sayılmaktadır⁸⁹⁹. Dolayısıyla çevre zararlarının sebebiyet verebileceği bedensel bütünlüğün ihlalinden kaynaklanan herhangi bir zararın sonuçlarının tamamen giderilmesi gerekmemektedir. Kişinin yaşamını idame ettirmeye yönelik protezler, iyileşmesi mümkün olmayan mevcut hastalıkların ilerlemesini engelleme çabasıyla yapılan giderler yine tedavi başlığı altında sayılmaktadır.

⁸⁹⁶ Eren, s. 854 – 855; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 815.

⁸⁹⁷ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 100; Keser, s. 180; Aydos, s. 180; Foerste/Graf von Westphalen, s. 939.

⁸⁹⁸ Eren, s. 854 – 855; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 101.

⁸⁹⁹ Eren, s. 855.

Tedavi giderleri konusunda hükmedilecek tazminat miktarında, açılmış bir davada, hüküm tarihine kadar yapıldığı ispatlı masrafların dikkate alınacağında herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Kararın verilmesini takiben ilaç, kontrol, tıbbi bakım, protezlerin zaruri giderleri gibi masrafların yapılacağı belli, ama bunların miktarında belirsizlik varsa TBK m. 75 gereği hakim kararını verirken iki sene içinde konuyu yeniden inceleyerek tazminat hükmünü değiştirme yetkisini saklı tutabilmektedir. Yine de bu talebin tazminat miktarıyla sınırlı olduğu, ancak davacının gelecekteki masrafları talep hakkını saklı tutmuş olması durumunda zamanaşımı süresince bu masraflar için de ayrı davaların açılabilmesi doktrinde dile getirilmektedir⁹⁰⁰.

Tazminat miktarının belirlenmesi hususunda göz önüne alınacak olan tedavi giderlerinin durumun koşullarına uygun olması gerekmektedir⁹⁰¹.

Maddi zarar kalemleri arasında sayılabilecek bir diğer kalem, TBK m. 54, b.2 gereği kişinin beden bütünlüğünün ihlal edilmesinden ötürü çalışamaması halinde tamamen veya kısmen çalışmama haline düşmesi nedeniyle bundan doğan zararın giderilmesinin talep edilmesidir. Burada kast edilen husus, bireyin bedensel, ruhsal veya zihinsel kabiliyetlerine bağlı olan ekonomik verimlilikteki düşmedir⁹⁰². Böyle bir tazminatta, hakimin karar vereceği tarihe kadar zarar görenin uğradığı kazanç kaybının giderilmesi hedeflenir⁹⁰³, ancak hüküm tarihine kadar şahsın iyileşmesi söz konusuysa ortada geçici bir kazanç kaybı söz konusu olacağından iyileşme anına kadarki kazanç kayıplarının tazmin edilmesi gerekmektedir. O halde kazanç kaybının kısmi veya tam olmasına göre hakimin hükmedeceği tazminat miktarlarında değişiklik olacak olup sürekli bir şekilde kaybedilen çalışma gücünden kaynaklanan tazminatın hesaplanmasında zarar geleceğe ilişkin farazi hesaplamalar yoluyla tespit edilmektedir, yani bahsedilen kazanç kaybı açısından yoksun kalınan kar mevcuttur⁹⁰⁴.

Kazanç kaybının farazi şekilde hesaplanması çeşitli şekillerde gündeme gelebilir. Zarar görenin yaşı, yetenekleri, mevcut işi veya meslek yaşamına henüz atılmamış biriyse o kişinin ailesi, çevresi, yetenekleri çerçevesinde ileride nasıl bir mesleğe haizlik edebileceği, ne kadar gelir sağlayacağı gibi konular tahmini şekilde değerlendirilerek farazi

---

⁹⁰⁰ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 101.

⁹⁰¹ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 101; Eren, s. 855.

⁹⁰² Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 816; Aydos, s. 181; Kırca, s. 154; Benzeri yönde bkz. Foerste/Graf von Westphalen, s. 940.

⁹⁰³ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 102; Eren, s. 846.

⁹⁰⁴ Eren, s. 856.

hesaplamaların yapılması mümkündür⁹⁰⁵. Zarar görenin ekonomik yaşantısının daha ne kadar süreceği de böyle hesaplamalarda önem kazanmaktadır. Burada ortalama yaşam süresinin göz önüne alınması suretiyle kazanç kaybının sürekli kayıplarında bireyin elde edebileceği gelirin hesabı yapılmaktadır⁹⁰⁶.

Ayrıca kazanç kaybının talep edilebilmesi için ücret, maaş, mesleki gelir kaybı gibi kayıpların olmasına gerek yoktur. Beden bütünlüğünün ihlalinden kaynaklanan zararlar içerisinde bir ev kadının eşini hizmetçi tutmaktan kurtarmak suretiyle aile bütçesine yaptığı katkıdan mahrum kalması da kazanç yoksunluğu içerisinde sayılmaktadır⁹⁰⁷.

Bedensel bütünlüğün ihlali neticesinde kazanç kaybının kısmi ya da tam olmasına göre tazminat miktarlarının ciddi oranlarda değiştiği göz önüne alındığında kaybedilen çalışma gücünün oranı önem kazanmaktadır. Bu hususta 2659 sayılı Adli Tıp Kurumu Kanunu m. 16 uyarınca Üçüncü Adli Tıp İhtisas Kurulu görevleri arasında İkinci Adli Tıp İhtisas Kurulunun görevine girmeyen Sosyal Sigortalar ve İş Kanunları ile ilgili olaylar, maluliyetler, meslekte kazanma gücü kaybı, meslek hastalıkları vb. gibi konular sayılmış olup bunlardan dolayı gerçekleşen çalışma gücü kayıpları %10, 20 gibi yüzdelik dilimler üzerinden gösterilerek tazminat hesaplarının yapılmasına olanak sağlanmaktadır⁹⁰⁸.

Burada önemli olan husus, her belirli organ veya uzuv kaybı veyahut bunların işlevlerinin belli ölçülerde azalması hallerinde, hesaplanacak tazminat miktarlarının aynı olmayacağıdır, zira her somut olayın özelliklerinin nazara alınması suretiyle bedensel bütünlüğü ihlale uğrayanın yaptığı meslek dahi tazminatın hesabında dikkate alınacaktır. Organ veya uzuv kaybının yapılan meslekle doğrudan bağlantılı olduğu hallerde tazminat miktarının ona göre yükseleceği veya nispeten daha az bağlantı taşıyan durumlarda meblağın ona göre hesap edileceği açıktır. Yani her somut olayın özelliklerinin ayrıntılı şekilde ele alınması suretiyle hesaplamaların yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bir posta dağıtıcısının ayağının kırılması ile masa başında çalışan şahsın ayağının kırılmasından kaynaklanan kazanç kayıplarının hesabı aynı olmayacaktır⁹⁰⁹.

Zarara uğrayanın geçirebileceği kimi ameliyatlar veya başka tedavi yöntemleriyle kazanç kaybının azaltılmasının mümkün olduğu hallerde eğer zarara sebebiyet veren söz

⁹⁰⁵ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 816.

⁹⁰⁶ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 818.

⁹⁰⁷ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 102.

⁹⁰⁸ Eren, s. 856; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 103.

⁹⁰⁹ Eren, s. 857; Oftinger/Stark, I, s. 291 vd.; Benzeri yönde bkzn. Oğuzman/Öz, C. 2, s. 102.

konusu tedavilerin masrafını üstlenmeyi kabul ediyor ve zarara uğrayan açısından da böyle durumların önemli riskler taşımaması veya ciddi acılara sebebiyet vermeyecek olması söz konusu ise mağdurun bunlara katlanması beklenebilir, aksi halde tazminat miktarının hesabında bu durum göz önüne alınacaktır⁹¹⁰.

Zarar gören açısından tazminatın hesabında bazı hallerde kişinin meslek değiştirmesini istemek imkan dahilindedir. Elbette böyle bir şey için bireyin mesleki, sosyal, zihinsel durumu, yaş ve fiziki yeterlilikler ön plana çıkacak olup şahsın yapamayacağı meslek değişimlerinin gündeme gelmesi mümkün değildir. Zarara uğramış olan şahsın mesleğini değiştirmesi halinde yeni mesleğinde uğradığı ihlalin çalışma gücünü daha az şekilde etkileyeceği hususlarının da ispatlanmış olması gerekmektedir. Bu durumda zarar görenin yeni girdiği meslek ile zarara uğradığı meslek arasındaki fark, tazminat hesabında dikkate alınacaktır. Kişinin şartlarının böyle bir şeye imkan sağlamasının yanında zarara uğrayan kendi isteğiyle meslek değişimine yanaşmazsa bunun kusur şeklinde kabul edilerek tazminatta bir miktar indirim yapılmasının mümkün olduğu görüşü doktrinde dile getirilmektedir. Eğer meslek değiştirme için alınması gereken eğitim varsa bunun giderleri de hesap edilerek tazminata dahil edilmesi düşünülecektir⁹¹¹.

Kişinin beden bütünlüğünün ihlal edilmesinden ötürü çalışamaması halinde tamamen veya kısmen çalışamama haline düşmesi nedeniyle bundan doğan zararın giderilmesinde dikkate alınacak bir diğer faktör zarara uğrayanın gelir durumudur. Bu hususta elde edilecek gelir, zarar verici olayın gerçekleştiği tarihteki gelir olarak dikkate alınacak olup söz konusu gelire ilerleyen yıllarda elde edilecek yükselmeler, maaşlar gibi gelirlerin de eklenmesi gereklidir. Elbette böyle yükselişlerin tüm çalışma süresi boyunca gerçekleşmeyeceği dikkate alındığında ileri yaşlarda yapılacak hesaplamalarda gelir artışlarının sabit şekilde tutulması gerektiği kimi yazarlarca ifade edilmektedir⁹¹².

TBK m. 54 uyarınca çevre kirlenmesinden ötürü gerçekleşen şahısların maddi zararları içerisinde yer alan ekonomik geleceğin sarsılmasından kaynaklanan kayıplar, çalışma gücünün kaybı içerisinde değerlendirilebilecek olmasına rağmen çalışma gücünün tamamen veya kısmen kaybindan ötürü gerçekleşen zararlar haricinde ekonomik geleceğin sarsılmasına

⁹¹⁰ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 104; Eren, s. 859 – 860; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 289.

⁹¹¹ Eren, s. 857; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 104.

⁹¹² Eren, s. 858; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 289.

ilişkin zararları kapsamaktadırlar⁹¹³. Bazı zararların varlığı halinde çalışma gücünün tamamen veya kısmen kaybindan dolayı mı yoksa ekonomik geleceğin sarsılmasından ötürü mü bir zararın gerçekleştiğinden tereddüt edilebilirse de pratikte bunun çok bir önemi yoktur, zira hangi hal gerçekleşmiş olursa olsun doğmuş zararın tazmini gerekecektir⁹¹⁴. Örneğin ürünlerin yol açtığı bir çevre zararı olarak hep verdiğimiz misal kabilinden olmak üzere hatalı jeneratörün yol açtığı yangında kolu kötü derecede yanan bir öğretmenin ilk bakışta ekonomik geleceğin sarsılmasıyla ilgili sorunu olmadığını düşünülecek olmasına rağmen böyle bir zararın çeşitli şekillerde vuku bulması mümkündür. Kolunda meydana gelen zarardan ötürü ev işlerinde kendisine yardımcı olması için yardımcı tutulan kişilerin hali bunun tipik örnekleri arasında gösterilmektedir⁹¹⁵. Böyle bir zararın varlığı halinde tazminat miktarının belirlenmesinde TBK m. 75 gereği hakimın kararını verirken iki sene içinde konuyu yeniden inceleyerek tazminat hükmünü değiştirme yetkisini saklı tutabileceğini hatırlatmaktayız.

Bir ürünün yol açtığı çevre zararı kapsamında bireylerin ölmesi halinde TBK m. 53 uyarınca cenaze giderleri, ölümün hemen gerçekleşmemesi halinde tedavi giderleri ile çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ile ölenin desteğinden yoksun kalanların uğradıkları zararların tazmini mümkündür. TBK m. 53, ölüm nedeniyle yapılacak zarar hesaplamaları için getirilmiş özel bir düzenleme olduğundan böyle bir durumda zararın tazmini açısından TBK m. 53'ün öncelikli olarak uygulanması gerekecektir⁹¹⁶.

Bu halde ölümün kendisinin bizzat zarar olmadığı, ölüme bağlanan ekonomik sonuçlar olduğu doktrinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla birinin ölmesi uğranılan zararlı sonucun sebebi teşkil etmekte olup sadece insanların destek olabileceği fikrinden hareketle hayvanların ölmesi halinde TBK m. 53'ün uygulanmayacağı, hamile bir kadının düşük yapması durumunda destekten yoksun kalma durumunun gerçekleşmeyeceği, yalnızca sağ olarak doğan insanların ölmesinin TBK m. 53'ün uygulanmasına olanacak sağlayacağı doktrinde ifade edilmektedir⁹¹⁷. O halde ürünlerin yol açtığı çevre zararları kapsamında, klasik

⁹¹³ Eren, s. 860; Oftinger/Stark, I, s. 316; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 106; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 292 – 293; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 822.

⁹¹⁴ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 823.

⁹¹⁵ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 823.

⁹¹⁶ Eren, s. 861; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 106 – 107; Foerste/Graf von Westphalen, s. 937; Bu konuda bkzn. Gökyayla, Emre, Destekten Yoksun Kalma Tazminatı (Destekten Yoksun Kalma Tazminatı), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir 2004, s. 45 vd.; İyimaya, Ahmet, “ Destekten Yoksun Kalma ve İş-Göremezlik Tazminatlarına Yürütülecek Faizin Başlangıç Tarihi Sorunu (Yahut Bu Alacaklara Faizi Hüküm Tarihinden Yürütmek Mümkün Müdür, Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sorunları)”, TBDD, C. 7, S. 2, Ankara 1995, s. 175 vd.; Benzeri şekilde Almanya’da da ölenin yakınlarının uğradıkları zararların tazmin edileceği hakkında bkzn. Foerste/Graf von Westphalen, s. 803 - 804.

⁹¹⁷ Eren, s. 861 - 862; Oftinger/Stark, I, s. 330; Foerste/Graf von Westphalen, s. 938.

örneğimizde olduğu gibi hatalı bir jeneratörden saçılan kıvılcımla başlayan orman yangınında insanların ölmesi halinde TBK m. 53 hükümlerinin uygulanması gündeme gelecektir, eğer o orman yangınında hayvanlar telef olmuşsa ürünlerden kaynaklanan çevre zararları doğrultusunda diğer zarar şartlarının oluşup oluşmadığına bakmak gerekecektir.

Ölümün hemen gerçekleşip gerçekleşmemesine göre zararın hesaplanması farklılık arz etmektedir. Ölümün hemen gerçekleşip gerçekleşmediğinden bağımsız olarak cenaze giderleri kapsamında ölüm dolayısıyla yapılan masrafların tazminin istenmesi mümkündür. Bunun içerisine naaşı gömme giderleri, ceset yıkama, kefenleme, taşıma, tabut, otopsi yapılmışsa otopsi, ölenin ardından verilen yemek, davet, ilan, mezarlık masrafları girebilmektedir⁹¹⁸. Bahsi geçen giderlerin ölüm olayıyla doğrudan doğruya bağlantı içerisinde bulunmasının yanında hayatını kaybedenin yaşayışı ve dini inançlarıyla uyumlu olması gerekmektedir⁹¹⁹. Eğer ölenin inancı cesedin yakılmasını gerektiyorsa o halde yakma masraflarının tazmini ve diğer cenaze giderleri ölenin mirasçıları tarafından istenecektir⁹²⁰.

Ölümün hemen gerçekleşmediği hallerde, ölümün gerçekleşme anına kadar yapılan tedavi giderleri ile ölüm anına kadar çalışamamaktan doğan kazanç kayıplarının tazmini TBK m. 53 kapsamında talep edilebilecektir. Tıbbi olarak yapılması gereken tahliller, muayene, ameliyat, hastanede yapılan yatış işlemleri, ilaç, varsa ambulans giderleri gibi tıbbi bakım giderlerinin tazmini istenebilecektir⁹²¹. Bu konudaki çalışamamaktan kaynaklanan zararların kapsamı ise yukarıda TBK m. 54 açısından yaptığımız açıklamalar doğrultusunda belirlenecektir.

Böyle bir zarar halinde ölenin desteğinden yoksun kalanların bu sebeple uğradıkları zararların tazminini talep etmeleri mümkündür. Temelde bir yansıma zarar olan destekten yoksun kalma tazminatı şayet TBK m. 53/b.3 kapsamında düzenlenmemiş olsaydı talep edilmesi mümkün olmayacaktı, böyle bir tazminat talebinde bulunabilmek için mirasçı

---

⁹¹⁸ Keser, s. 179; Aydos, s. 177.

⁹¹⁹ Eren, s. 862; Oftinger/Stark, I, s. 332; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 107.

⁹²⁰ Eren, s. 862; Ölüm nedeniyle yapılan cenaze masraflarını terekeye başvurmadan kim yapmışsa söz konusu masrafların tazminini isteme hakkının o kişide olduğu, terekeden ödenmemiş bir defin masraflarının tazminini isteme hakkını mirasçılara tanımanın isabetli olmadığı, örneğin eşi ve çocukları bulunan birinin öldürülmesinde cenaze giderlerini ölenin kardeşi yapmışsa masrafları tazmin hakkının o kişide olduğu görüşü hakkında bkz. Oğuzman/Öz, C. 2, s. 107.

⁹²¹ Eren, s. 862; Keser, s. 179.

olmaya gerek yoktur, ölenin destek olduğu birinin bu şekilde ölüm dolayısıyla mahrum kaldığı destekten ötürü tazminat talep edebilmesi mümkündür⁹²².

Dolayısıyla burada destek kavramının önemi karşımıza çıkmaktadır. Doktrinde genel anlamda kabul edilen tanım gereği, sürekli ve düzenli şekilde ölenin bakımından faydalanan, gelecekte de bu şekilde bakımdan faydalanması mümkün görünen kişi, hukuken korunan bir destekten faydalanmakta olup söz konusu şahsın ölümü destek mahrumiyeti anlamında karşımıza çıkmaktadır. Yani daha önce belirttiğimiz üzere ölenin mirasçısı olup olmadığından bağımsız olarak burada destek kavramının muhtevası belirlenmektedir⁹²³. Bu bakımdan destekten yoksun kalma tazminatı, destekten yoksun kalanın şahsından doğan asli ve bağımsız bir talep hakkı olarak belirlenmekte olup destekten yoksun kalan bu hakkı doğrudan doğruya asli şekilde kazandığından miras hakkı şeklinde nitelenmemektedir, tazminat hakkı olarak vasıflandırılmaktadır⁹²⁴.

Örneğin bir kimsenin geçimini sağlamakta olduğu halası, teyzesi veyahut başka kişiler nezdinde destek olduğu gayet açıktır. Elbette ölümün gerçekleştiği an illa ki bir bakım münasebetinin bulunmasına gerek yoktur, ölümün gerçekleştiği an itibariyle ileride birine bakım desteği sunulacağı anlaşılabiliyorsa, o şahsın müstakbel bir destekten yoksun kaldığından bahisle destekten yoksun kalma tazminatı talep edebileceği kabul edilmektedir. Bu durumda hali hazırda devam eden bir destek varsa buna gerçek destek, gelecekte gerçekleşmesine muhtemel gözüyle bakılan desteğe ise farazi destek adı verilmektedir⁹²⁵.

Destekten yoksun kalma tazminatının açıkladığımız şekilde şahsın kendisinden doğan bir hak olmasından ötürü bu hak üzerinde müteveffa ölmeden tasarrufta bulunamaz, feragat edilemez, bunun istisnası müteveffanın ölümüne rıza göstererek maruz kaldığı haksız fiilin neticesinde ölümün gerçekleşmesi halinde destekten yoksun kalanın böyle bir tazminat talebinde bulunamayacak olmasıdır, örneğin ameliyatlara gösterilen rızanın bu minvalde sayılacağı yolunda görüşler bulunmaktadır,⁹²⁶ ancak çalışma konumuz açısından durumu değerlendirecek olursak bir ürünün yol açtığı çevre zararına ölümüne baştan itibaren rıza

⁹²² **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 109; **Oftinger/Stark**, I, s. 334; **Eren**, s. 863; **Tekinay, Selahattin Sulhi**, Ölüm Sebebiyle Destekten Yoksun Kalma Tazminatı, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1963, s. 16 vd.; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 831; **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 299; **Keser**, s. 180; **Aydos**, s. 178; **Akçura Karaman**, s. 231.

⁹²³ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 108 – 109; **Eren**, s. 863; **Antalya**, s. 173; **Oftinger/Stark**, I, s. 261.

⁹²⁴ **Eren**, s. 863; **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 299

⁹²⁵ **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 833 – 834.

⁹²⁶ **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 300.

göstermenin pratikte mümkün olmayacağı değerlendirilecek olursa burada her halde destekten yoksun kalma tazminatının gündeme geleceği düşünülebilir.

Desteğin maddi bir karşılık olarak ifade edilebilmesi gerekmektedir. Para, hizmet veya mal ile sürekli ve devamlı sağlanan katkıların destek olduğu belirtilmektedir⁹²⁷. Desteğin sürekli ve düzenli sayılması için mutlaka belirli aralıklarla yapılması şart değildir, ancak süreklilik arz etmeyen hediye verme, geçici yardımlarda bulunma gibi hususlar destek kavramı içerisinde açıklanamaz. Düzenlilik ve devamlılık unsurları genel anlamda ölenin kanunen bakmakla yükümlü olmadığı kimselere destek olması hallerinde özellikle önem taşımaktadır. Bu unsurların eksikliği halinde desteğin gelecekte devam edeceğini kestirmenin güç olması kanunen destekten yoksun kalma tazminatını talep etmeyi güçleştirmektedir, dolayısıyla desteğin yardımından faydalananların söz konusu unsurların eksikliğinden ötürü gelecekte böyle yardımlardan istifade edebilecekleri hususunda güven duygusuna sahip olamayacaklardır⁹²⁸. Anılan yardımların kişinin geçimine katkıda bulunması önemli bir şart şeklinde karşımıza çıkmaktadır⁹²⁹.

Bununla birlikte desteğin maddi olarak ifade edilebilmesi gerektiğini belirtmemize rağmen desteğin sadece parasal değer taşımasına gerek yoktur. Bir kimsenin geçimini sağlama veya buna katkı sunabilmek için hizmet görme tarzında desteğin gerçekleşmesi mümkündür. Bunların haricinde başka şekillerde fayda sağlama hallerinin de destek olma durumu olarak kabul edildiği doktrinde görülmektedir. Örneğin yiyecek, giyecek, doktor sağlama veya okul taksitlerini ödeme bu şekilde değerlendirilmektedir, hatta yatalak bir hastanın bakım masraflarını karşılamak da destek kavramı içerisinde sayılmaktadır⁹³⁰.

Bir üründen kaynaklanan çevre zararında gerçekleşen ölüm halinde destekten yoksun kalma tazminatını kabul edebilmek için destekten yoksun kalanın yaşam standartlarında düşüş gerçekleşmesi aranan diğer şartlardan biridir⁹³¹. Yani desteğin yardımı olmaksızın mevcut sosyal seviye içerisinde geçinemeyecek durumda olan şahsın desteğe, bakıma ihtiyacı olduğu

---

⁹²⁷ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 109.

⁹²⁸ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 835.

⁹²⁹ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 110.

⁹³⁰ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 110; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 835; Benzeri yönde bkz. Eren, s. 865 - 866 vd.

⁹³¹ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 112.

açıktır. Bu bakımdan zarara uğrayan yürüttüğü meslekten veya malvarlığından yeterli oranda gelir sağlama durumu varsa bakım ihtiyacı söz konusu olmayacaktır⁹³².

Destekten yoksun kalma tazminatını belirlerken ölüm sebebiyle destekten yoksun kalanın desteğe olan ihtiyacını bertaraf edecek şekilde veya başka sebeplerle elde edilen yararlar, destek ihtiyacını etkilediği ölçekte destekten yoksun kalmaya dair zararın azalmasına yol açıyorsa bunun göz önüne alınması gerekecektir. Bu kapsamda her ne kadar zarara uğrayanın destek ihtiyacını azaltan veya tümüyle ortadan kaldıran diğer yararların dikkate alınması gerekliliği karşımıza çıksa da YİBK'nin 06.03.1978 tarih ve 1/3 sayılı kararına göre destekten yoksun kalma zararı hesaplanırken emekli sandığından gelen gelirlerin indirilmemesi gerektiğine hükmedilmiştir⁹³³. Keza TBK m. 55 uyarınca kısmen veya tamamen rücu edilemeyen sosyal güvenlik ödemeleri ile ifa amacını taşımayan ödemeler, bu tür zararların belirlenmesinde gözetilemez, zarar veya tazminattan indirilemez. Bu kapsamda destekten yoksun kalma tazminatının hesaplanmasında faile başvuramayacak olan Sosyal Güvenlik Kurumu ödemeleri, üçüncü kişilerin yardım amaçlı karşılıksız kazandırmaları, bağışlanan paralar zarardan indirilmeyecektir⁹³⁴.

Bunların haricinde desteğin miktarı, destekte bulunan ile desteğe ihtiyaç duyanın maddi durumu, desteğin ne kadar süreceğinin farazi hesabı, desteğin başladığı zaman, desteğe ihtiyaç duyan hayatta kalan eş ise o eşin yeniden evlenme ya da evlenebilme ihtimali, faizler gibi haller de destekten yoksun kalma tazminatının hesaplanmasında dikkate alınacaktır⁹³⁵.

bbb-Manevi Zararlar

Bir ürünün yol açtığı çevre kirlenmesi neticesinde meydana gelebilecek zararlardan bir diğeri de manevi zararlardır. ÜGTDK m. 6/1, ürünün bir kişiye veya bir mala zarar vermesi halinde bu zararın giderilmesi gerektiğini hüküm altına almıştır, ayrıca yine ÜGTDK m. 6/5'te ise bir ürünün sebep olduğu zarar nedeniyle ödenecek maddi ve manevi tazminat miktarının belirlenmesinde 11/1/2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu hükümleri uygulanır demek suretiyle bir ürünün yol açtığı zararlarda manevi zararın da giderim konusu olabileceği açıkça belirlenmiştir.

⁹³² **Eren**, s. 869; Desteğin ölmesi nedeniyle zaruri ihtiyaçlardan mahrum kalınmıyor, ancak günlük seviyede yaşayış güçleşiyorsa destekten yoksun kalmanın yine kabulü gerektiği hakkında bkzn. **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 304.

⁹³³ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 112; **Eren**, s. 872.

⁹³⁴ **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 112 - 113.

⁹³⁵ **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 305 vd.; **Eren**, s. 869 vd.; **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 113 vd.; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp**, s. 853 vd.; **Oftinger/Stark**, I, s. 357 vd.

Bununla birlikte çevre kirlenmesinde, Çevre Kanunu açısından manevi zararın giderim konusu olacağına ilişkin açık bir hükmün varlığı göze çarpmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir susmanın nitelikli bir susma olup olmadığı hususu gündeme gelmektedir⁹³⁶. Doktrine göre zarar kavramı maddi zararın yanında manevi zararı da kapsamı sebebiyle bir zararın tazminine ilişkin özel kanun düzenlemeleriyle manevi zararın tazmin edilebileceği açıkça kapsam dışında bırakılmadıkça manevi zararın da talep edilebileceği belirtilmektedir⁹³⁷.

Dolayısıyla ürünlerin yol açtığı çevre zararları içerisinde ölüm ve bedensel bütünlüğün ihlalden ötürü aynı zamanda manevi zararın gerçekleştiği hallerde zarar verenin kusurundan bağımsız olarak manevi zararın tazmin edilmesi mümkündür, böyle bir zararın varlığı durumunda TBK m. 56 doğrultusunda manevi zararın tazmin edilmesi olanağı bulunmaktadır⁹³⁸.

Doktrindeki hakim olan görüşe göre, manevi zararın varlığı için bir kişinin kişilik haklarının ihlali sonucunda fiziki ve manevi acılar çekmesi, elem, acı, ızdırap gibi duygulara bağlı şekilde ruhsal dengesinin bozulması, yaşama sevincinin azalması, huzur, mutluluk duygularını kaybetmesi gibi haller aranmaktadır⁹³⁹. Yani birinin kişisel değerlerinin ihlal edilmesi başlı başına manevi zararın doğmasına yetmemektedir, söz konusu ihlal neticesinde ayrıca bundan kaynaklanan etkilerin kişinin şahsında hissediliyor olması gerekir⁹⁴⁰.

Bir başka görüşe göre bir kimsenin kişi varlığını oluşturan kişisel değerlerin ihlali neticesinde kişilikte meydana gelen eksilme olarak nitelendirilmesi manevi zarar olarak tanımlanmaktadır⁹⁴¹. Yani manevi zararın varlığından söz edebilmek için zarar görenin kişi

⁹³⁶ **Başıoğlu**, s. 236; **Kırca, Çiğdem**, “Manevi Tazminatın Fonksiyonu ve Niteliği” (Manevi Tazminat), Yargıtay Dergisi, C. 25, S. 3, 1999, s. 264; **Kırca**, s. 161

⁹³⁷ **Kırca**, s. 161.

⁹³⁸ **Başıoğlu**, s. 236; **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 567; **Akipek**, Çevre Hukuku, s. 18; **Sirmen**, Çevre Kanunu, s. 28; Hukukumuz açısından manevi tazminat talebinde bulunabilmek için kusurun bulunmasına gerek olmadığı hakkında bkz. **Kırca**, s. 163; TMK m. 25/3’ün manevi tazminat davası açma hakkını saklı tuttuğu, buna göre manevi tazminatın açılacağı hallerin TMK m. 26, 121, 158/2, 174/2, TBK m. 56’da özel olarak sayıldığı hakkında bkz. **Eren**, s. 893.

⁹³⁹ **Başıoğlu**, s. 236; **Arıdemir Genç, Arzu**, Sözleşmeye Aykırılıktan Doğan Manevi Tazminat, Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 182; **Kılıçoğlu, Ahmet M.**, “Manevi Tazminatın Hukuksal Niteliği” (Manevi Tazminat), Ankara Barosu Dergisi, Ankara, Y. 1984, S. 1, s. 15 vd.; **Oğuzman/Öz**, C. 2, s. 271 – 272; **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 330; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 876; **Eren**, s. 883; **Oftinger/Stark**, I, s. 418 vd.; **von Tuhr/Peter**, s. 125 vd.; **Rey**, N. 445.

⁹⁴⁰ **Başıoğlu**, s. 237.

⁹⁴¹ **Eren**, s. 894; **Kırca**, Manevi Tazminat, s. 242; **Serozan, Rona**, “Manevi Tazminat İstemine Değişik Bir Yaklaşım” (Manevi Tazminat), Prof. Dr. Haluk Tandoğan’ın Hatırasına Armağan, BATİDER, Ankara 1990, s. 82 – 83.

varlığını meydana getiren değerlerinde gerçekleşen ihlal neticesinde objektif bir eksilmenin oluşması yeterlidir. Bu görüşe sübjektif görüş de denmektedir⁹⁴².

Bir diğer görüş olan karma görüşe göre, TBK m. 56 gereği bedensel bütünlüğün ihlalden ötürü gerçekleşen kişilik hakkı ihlallerinde objektif unsur aranırken diğer hallerde yani kişilik haklarının zedelenmesini düzenleyen TBK m. 58 uyarınca gerçekleşen ihlallerde objektif unsurun yanı sıra sübjektif unsurun da aranmasının gerekeceği belirtilmektedir, yani elem, keder, acı gibi duyguların hissedilmesi aranmaktadır⁹⁴³.

Çevre kirlenmelerinden kaynaklanan zararlarda ikinci görüş çerçevesinde bir tutumun benimsendiği doktrinde belirtilmektedir⁹⁴⁴. Bu bakımdan bir ürünün yol açtığı çevre zararında yaşanan panik, bunalım gibi hallerin manevi tazminat konusu olamayacağı hususunda değerlendirmeler bulunmaktadır⁹⁴⁵.

⁹⁴² **Baçoğlu**, s. 237.

⁹⁴³ **Baçoğlu**, s. 237; **Atlan Kazan, Hülya**, Manevi Zararı Tazmin Yolları, Doktora Tezi, İstanbul 2015, s. 54 vd.

⁹⁴⁴ **Baçoğlu**, s. 237; **Akçura Karaman**, s. 237.

⁹⁴⁵ Yargıtay'a göre kirli hava nedeniyle davacının bir rahatsızlığa uğraması, vücut bütünlüğünde bir eksilme meydana gelmesini kanıtlayamadığı sebeple davalının sebep olduğu ileri sürülen kirli havanın davacının sağlığı yönünden bir tehlike yani bir ihtimal oluşturduğu, ancak ihtimal halinin tazmin borcunun doğabilmesi için yeterli olmadığı zararın somut olarak doğmuş olması gerektiği, davacının ara sıra hangi nedenle olduğu belirsiz bir biçimde öksürmüş olmasının zarar unsurunun gerçekleştiğinin kanıtı olamayacağı hakkında bknz. **Alıca, Süheyla Suzan**, "Çevrenin Korunmasına İlişkin Hukuki Sorumluluk Kurallarının Yargıtay Kararları Kapsamında İncelenmesi" Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, 2011, s. 60 – 61; Yargıtay, termik santrali tarafından meydana getirilen hava kirliliği nedeniyle, bireyin kendisi, ailesi ve hemşhirleri adına duyduğu endişe nedeniyle manevi tazminat istemini, davacının sağlığında somut bir eksilme olmaması nedeniyle ihtimallere dayalı hallerin tazmininin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bknz. Yargıtay 4. HD., 11.07.2002 T. Ve 2002/12708 E., 2002/8915 K. Sayılı kararı (**Badur**, s. 114) Çevre konularına duyarlı bir vatandaşın çevre kirlenmesi karşısında duyduğu üzüntüsünü gidermeye yönelik manevi tazminat istemlerinin kabul edilebileceği yönündeki görüşümüz nedeniyle Yargıtay'ın bu görüşüne katılmamaktayız. Konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirme için bknz. **Alıca**, s. 57 – 61; Boğazda seyir halinde iken çarpışan gemilerin batması sonucu içindeki yakıt, yağ ve demir yükünün çevreye zarar vermesi nedeniyle çevre kirliliği olduğu yönündeki Yargıtay kararı için bknz. Yargıtay 11. HD., 27.04.2017 T. ve 2016/3464 E., 2017/2513 K. sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İçtihat Programı); Karaya oturan bir tankerin, emniyetle sefer yapmaya uygun olmadığı, geminin parçalanma riski taşıması nedeniyle geminin kargo tankeri ve makine dairesindeki sıvıların denize karışarak bir çevre kirliliğine yol açması riskinin bulunduğu hakkında bknz. Yargıtay 11. HD., 26.05.2014 T. ve 2014/825 E., 2014/9672 K. sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İçtihat Programı); Yargıtay 4. HD., 13.02.2007 T. ve 2007/1532 E., 2007/2602 K. Sayılı kararında GSM baz istasyonunun insan sağlığı açısından tehlike yarattığı ve komşuluk hukukuna aykırı olduğu iddiasının yer aldığı bir davada, söz konusu tesisin tehlike arz edip etmediği hususunda ayrıntılı bir şekilde araştırma yapılması gerektiği, yine başka bir davada Yargıtay 14. HD., 19.11.2015 T. ve 2015/10238 E., 2015/10608 K. sayılı kararına göre ilgili baz istasyonunun yönetmeliğe uygun olarak çalışıp çalışmadığının tespiti ile davacının sağlığına zarar verip vermediğinin araştırılması açısından bozduğu İlk Derece Mahkemesi kararı doğrultusunda yeniden yargılama yapan mahkemece bilirkişi heyeti oluşturulup keşif ve inceleme yapılmış, doktor raporu alınmış, yapılan araştırmalar neticesinde her ne kadar baz istasyonunun yönetmelik değerlerine uygun kurullararak işlendiği saptanmışsa da davacının taşınmazına 4-5 metre mesafede kurulan baz istasyonunun davacıyı psikolojik olarak rahatsız ettiği, olumsuz etkilediği gerekçelerine dayanılarak verilen davanın reddi kararında başvuru kanun temyiz kanun yolunda Yüksek Daire tarafından bozma gereklerine uyulmadığı, delillerin yanlış değerlendirildiği gerekçeleriyle mahkeme hükmünün bozulduğu hakkında bknz. **Güdük**, s. 197 – 198.

Ayrıca Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 9/2’de manevi zararların tazmini üye devletlerin iç hukuklarına bırakılmış olup Almanya’da ProdHaftG, manevi zararlar açısından bir düzenleme getirmekten kaçınmış olmasına rağmen genel haksız fiil hükümleri çerçevesinde manevi zararın da tazmini Almanya’da mümkündür⁹⁴⁶.

3-Nedensellik Bağı

a-Genel Olarak

Genel anlamda sorumluluk hukukunda zarar ile zarara sebebiyet veren davranış veya olay arasında var olan sebep sonuç ilişkisi nedensellik bağı veya illiyet bağı olarak adlandırılır⁹⁴⁷. Bir tazminat sorumluluğunun meydana gelebilmesi için en başta nedensellik bağının varlığı gereklidir, zarar ile zararlandırıcı olay arasında herhangi bir nedensellik bağının kurulmadığı hallerde zaten ortada bir tazminat sorumluluğu yok demektir⁹⁴⁸.

Nedensellik bağı temel olarak hukuka özgü bir kavram olarak karşımıza çıkmamaktadır. Zira bütün bilim alanlarının yararlandığı bu ortak kavramda, nedensellik bağı ya da diğer bir anlatımla illiyet bağı kaynağını felsefe ve tabii bilimlerde bulmakta olup bu kavram gerçek olaylar arasındaki bağ ve ilişkiyi araştırması sebebiyle kavramın temelde kapsam ve sınırı deneyler ve bilgi teorileri yoluyla belirlenir⁹⁴⁹.

Hukukumuzda ise nedensellik bağı genel anlamda TBK m. 49’da görülmektedir. Söz konusu hükme göre, kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermelidir. Benzer şekilde borçların ifa edilmemesini düzenleyen TBK m. 112 hükmüne göre, bir borç hiç veya gereği gibi ifa edilmezse borçlu, kendisine hiçbir kusurun yüklenemeyeceğini ispat etmedikçe, alacaklının bundan doğan zararını gidermekle yükümlüdür. Bu hükümler incelendiği vakit görüleceği üzere TBK m. 49’daki “zarar verme”, TBK m. 112’de “bundan doğan zarar” ifadeleriyle nedensellik bağının varlığına işaret

⁹⁴⁶ Foerste/Graf von Westphalen, s. 797.

⁹⁴⁷ Keser, s. 194; Başoğlu, s. 195; Eren, Fikret, Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi (İlliyet Bağı), Sevinç Matbaası, Ankara 1975, s. 1; Atamer, Normun Koruma Amacı, s. 39; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 71; Eren, s. 607; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 48; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 762; Baysal, s. 192; von Tuhr/Peter, s. 79 – 80; Oftinger/Stark, I, s. 107 vd.; Rey, N. 517 vd.; Honsell, s. 26; Antalya, s. 277; Huguenin, Claire, Obligationrecht Allgemeiner und Besonderer Teil, Auflage 3, 2019, N. 1914 vd.; Ataay, Aytekin, Borçlar Hukukunun Genel Teorisi, Der Yayınları, 4. Bası, İstanbul 1986, s. 286.

⁹⁴⁸ Eren, İlliyet Bağı, s. 1.

⁹⁴⁹ Eren, İlliyet Bağı, s. 3.

edilmektedir. Kanunlarda nedensellik bağının tanım ve kurucu unsurlarına yer verilmediğinden bu hususların belirlenmesi doktrin ve uygulamaya bırakılmıştır⁹⁵⁰.

Nedensellik bağı ile en çok ilgilenmiş felsefe alanında ise dış dünyada gerçekleşen olayların hiçbirinin sebepsiz olmadığı, her olayın başka bir olay veya onlarla değişmez ve zorunlu bir bağlantı, ilişki içerisinde olduğu, hiçbir şeyin kendiliğinden meydana gelmediği ifade edilmekte olup bu hususlar modern felsefe ve fizik alanında eleştirilere uğramıştır⁹⁵¹. Biz çalışmamızda nedensellik bağını hukuki bir kavram olarak inceleyeceğiz.

Nedensellik bağının mantıksal yönüne baktığımızda sistematik ya da rastlantısal olarak yapılan gözlemler sonucunda iki farklı olayla aralarında ilişki olduğunu kabul ettirebilecek kimi gelişme seyirlerinin izlenmesi söz konusu olur. Buna aynı zamanda doktrinde zamansal takip ilkesi denilmektedir⁹⁵². Yani dış dünyada yinelenen ve bu yinelenmelerin bir kurallılık ve kararlık gösterdiği gözlemlerden çıkartılan mantıksal bir bağ bulunmaktadır. Ancak böyle bir bağın sıklıkla uygulanabileceği imkanı bulunmamaktadır. Zira pek çok olayda zamansal takip açısından sıklık ve kurallılık faktörleri bulunması halinde nedensellik bağının varlığı kabul edileceğinden somut bir olayda benzer sebep ve sonuçların zamansal olarak birbirlerini izlemeleri ve aralarında doğa yasalarına göre bir bağlılığın bulunduğu sıklıkla gözlenmesinden elde edilen kurallara göre hareket edilmesi gerekecektir⁹⁵³. Tabii nedensellik bağı olarak adlandırılan böyle bir nedensellik bağı kuramının ise hukuki anlamda olayların çözümüne katkı sunamadığı, eleştirilere uğradığı doktrinde belirtilmektedir⁹⁵⁴.

Nedensellik bağının varlığını tespit edebilmek açısından ilk başta mantıki sebeplere bakmak yeterli görünmektedir⁹⁵⁵. Bu bakımdan bir sonucun doğması için söz konusu olaya dahil olan tüm hadiselerin varlığı sonucun doğumunda rol oynamaktadır. Yani nedensellik kavramı birbirini izleyen olaylar arasında görülür ve herhangi bir kesintiye uğramaksızın sonsuza kadar devam edebilir⁹⁵⁶. Keza günlük yaşamdaki pek çok olay temelinde zarar verici olaya sebebiyet veren her hadise birbirini takip ederek bir silsile meydana getirir, böylece sonraki hadise önceki hadisenin etki alanında az veya çok kalır. Bu şekilde birbirlerini zincirleme takip eden hadiselerin neticesinde günlük yaşamda hangi olayın hangi

⁹⁵⁰ Eren, İlliyyet Bağı, s. 3 – 4; Baysal, s. 192.

⁹⁵¹ Eren, İlliyyet Bağı, s. 5 – 6.

⁹⁵² Erişgin, s. 71; Eren, İlliyyet Bağı, s. 10.

⁹⁵³ Erişgin, s. 72.

⁹⁵⁴ Erişgin, s. 77 vd.

⁹⁵⁵ Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 72; Antalya, s. 278.

⁹⁵⁶ Eren, İlliyyet Bağı, s. 10; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 72.

zararlandırıcı duruma sebebiyet verdiğini tespit etmek her zaman kolay olmaz, zira bunların izleri zamanla silinebilirler, iç içe geçerek karışabilirler⁹⁵⁷.

Örneğin hatalı bir ürün olan jeneratörden saçılan kıvılcım nedeniyle çıkan yangında aracı yanan bir şahsın, yetişmesi gereken yere taksiyle gitmesi sırasında taksinin kaza yaparak bireyin ölmesinde yukarıda bahsini ettiğimiz şekilde mantıksal nedenler nazara alındığında hatalı ürünün böyle bir ölüm olayına sebebiyet verdiği düşünülebilir, ama hukukten hatalı jeneratörün şahsın ölümüne yol açtığına olumlu gözle bakmak mümkün görünmemektedir, nedensellik bağını hukukten belli bir yerde kesmemiz gerekmektedir.

Dolayısıyla sorumluluk doğurabileceği düşünülen olaylarda meydana gelen zararlar açısından bu zararlara yol açtığı değerlendirilen her hadisenin mantıksal olarak bir nedensellik bağına sebebiyet verebildiğinin düşünülmesine rağmen hukukten nedensellik bağının ne derece kurulduğunun anlaşılması tereddütlü kalabilmektedir. Mantıksal şekilde zarara sebebiyet vermiş hadiselerin varlığı inkar edilemez, lakin sorumluluk hukuku anlamında zarar ile zararlandırıcı olay arasında yeterli nedensellik bağını kurmak hukuk kuralları çerçevesinde işlemektedir⁹⁵⁸. Bu bakımdan hukukten nedensellik bağını kurabilmek için kimi teoriler ileri sürülmüş olup biz de çalışmamızda kısaca belli başlı teorileri inceleyeceğiz.

aa-Şart Teorisi

Şart teorisine göre, bir zararın meydana gelmesinde o zarara sebebiyet veren her zorunlu şartın varlığı gereklidir⁹⁵⁹. Zararlandırıcı sonucun ortaya çıkmasında gerekli olan her şart olayın nedeni olarak kabul edilmesinden ötürü şartlar arasında ayırım yapmak mümkün olmaksızın zararın meydana gelmesinde şartların eşitliği kabul edilmektedir⁹⁶⁰. Yani bu şartlardan herhangi birinin eksikliği halinde o sonuç meydana gelmeyecektir. Bu teori uyarınca sonuca sebebiyet veren şahsın bu şartlardan yalnızca birine yol açması yeterli olup diğer şartları yerine getirmesi gerekmeksizin söz konusu zararlandırıcı olaydan mesul olur⁹⁶¹.

Şart teorisinde doktrine göre zararlı sonucun meydana gelmesi hususunda sonucun artmasına veya doğmasına katkıda bulunup bulunmamasına göre bir ayırım yapılabilmektedir. Zararlandırıcı sonucun doğmasına veya artmasına katkıda bulunmayan şartların hukuki bir

⁹⁵⁷ Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 72.

⁹⁵⁸ Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 74.

⁹⁵⁹ Keser, s. 195; Baysal, s. 195; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 49; Eren, s. 610; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 771; Eren, İlliyet Bağı, s. 22;

⁹⁶⁰ Baysal, s. 195; Eren, s. 617 - 618; Erişgin, s. 75.

⁹⁶¹ Eren, s. 618; Eren, İlliyet Bağı, s. 22; Larenz, s. 433 – 434.

önemi bulunmamasından dolayı onların dikkate alınması söz konusu olmaz. Nedensellik bağı konusunda hukuken önem atfedilebilir şartların dikkate alınması söz konusu olacağı için herhangi bir somut olayda şartların sayısında azalma meydana gelmesi de muhtemeldir. Bu konuda sık verilen örneklerden biri olarak kapakları açılan barajdan akan sularla meydana gelen sel olayında bir bardak su katan kişinin davranışının sel baskınına bir etkisi olmayacağından hukuken değer atfedilebilir bir şart olarak bu durum göz önünde bulundurulmaz⁹⁶².

Şart teorisine göre bir olayın sonuç için şart niteliğinde olup olmadığının tespitinde bir çeşit zihni ayıklama yapılacak olup buna göre diğer şartların mevcut olduğu hallerde ilgili şart var olmasaydı aynı sonucun meydana gelip gelmeyeceği sorusu sorulur, eğer bu şart mevcut olmadan da sonuç meydana gelecekse söz konusu olayın şart niteliğine haiz olmadığı sonucuna varılacağı belirtilmektedir; böyle bir ayıklama işleminin de genel hayat tecrübelerine, diğer benzer olaylarla yapılacak karşılaştırmalara göre belirlenmesinin mümkün olduğu ifade edilir⁹⁶³. Böyle bir yolda şart niteliğinin tespitini hakim yapacak olup hakimnin de bilirkişi raporundan faydalanmasının mümkün olduğu belirtilir⁹⁶⁴.

Şart teorisinde hukuken önem atfedilebilir sonuca ulaşmayı sağlayan şartlara hukuken değer atfedilmekte olması ise kanuni tipe uyan bir sonucun meydana getirilmesine bağlıdır. Yani meydana gelen sonucun veya mevcut durumun, kanuni tipe uygun şekilde gerçekleşmesi gereklidir ki bunların da ölüm, vücut bütünlüğünün ihlali, eşyaya ilişkin zarar gibi neticeleri meydana getirmesi aranır⁹⁶⁵.

Şart teorisinde belli bir şartın yalnızca mutlak bir şekilde belirli bir sonucu doğrudan meydana getirmesi halleri aranmaz, aynı zamanda somut olayda meydana gelebilecek bazı özel şartların istisnai sonuçları meydana getirmesi durumlarında zorunlu şartın varlığı kabul edilir. Bu bakımdan bir insanın vücut dokunulmazlığını ihlal eden sonuçlar veya ölüm halinin gerçekleşmesine sebebiyet veren durumlar birinci hal için örnek teşkil eder. Aynı zamanda hafif yaralanma neticesinde hastaneye kaldırılan şahsın yanlış tedavi sonucunda yaşamını yitirmesi hali ise ikinci duruma örnek olarak verilir. Bu durumda yaralama olayına sebep olan kişinin hareketi, ölüm olayının meydana gelmesinde şart teorisine göre sebep

⁹⁶² Eren, s. 618; Eren, İlliyet Bağı, s. 23.

⁹⁶³ Eren, İlliyet Bağı, s. 24.

⁹⁶⁴ Eren, İlliyet Bağı, s. 24.

⁹⁶⁵ Eren, İlliyet Bağı, s. 25.

sayılmaktadır⁹⁶⁶. Aynı zamanda fiili sonucun meydana gelmesini zaman, yer ve zararın ağırlığı yönünden değiştiren şartların da hukuken zorunlu şart sayılması söz konusudur. Örneğin ölmek üzere olan bir hastaya yanlışlıkla yüksek doz ilaç verilerek ölüm olayının hızlandırılması bu kapsamda zorunlu şart sayılmaktadır⁹⁶⁷.

Şart teorisine getirilen eleştirilerin başında şart teorisi ile şart ve sebep kavramlarının birbirlerine karıştırıldığı, felsefî açıdan sebebin bir olayı meydana getiren şartlar bütünü olduğu, dolayısıyla sonucu meydana getiren şartlardan sadece birine sebep adı verilemeyeceği, hem şartlar bütününe hem de her şarta sebep adını vermenin çelişki olduğu görüşü bulunmaktadır⁹⁶⁸.

Ayrıca şart teorisinde nerede sonuçlanabileceği kestirilemeyen sorumluluk zincirlerinin yaratılması kaçınılmaz görünmektedir. Oysa ki somut olayla ilgili soruna konulabilen kişi ya da kişilerin hepsinin sorumlu tutulması mümkün olmayacağından bir hukukçu bakış açısıyla olaya bakıldığında çok uzun olaylar dizisi ya da dizileri içerisinde seçim yapılması gerekmesine rağmen burada sebepleri birbirinden ayırmaya yarayan hukuki ölçütler sunulamamaktadır⁹⁶⁹.

Zira nedenselliğe sebebiyet veren hadiselerin mantık ve düşünce kurallarına göre nerede başlayıp bittiğini kestirmek zor görünmektedir. Şart olarak ifade edilebilecek sebeplerin hukuki sınırlar içerisinde sınırlandırılmasına dair bir ölçüt verilmediğinden ötürü burada en önemsiz görünen şartların dahi nazara alınması gerekecektir. Bu bakımdan bir tabancayla vurulan insanın yaralanması olayında bu mantıkla hareket edilecek olursa tabancayı icat eden şahsın dahi sorumlu olduğu sonucuyla karşı karşıya kalınır⁹⁷⁰. Böyle bir eleştiri karşısında şart teorisini savunan yazarların doktrinde buldukları çözüm, kusur kavramı üzerinde yoğunlaşmış görünmektedir. Buna göre sorumluluğun doğması için herhangi bir davranış veya olayla zararlı sonucu doğurmanın yetmeyeceği, ayrıca sorumlu tutulabilmek için kusurlu olmak gerektiği, dolayısıyla zararlandırıcı bir olayın meydana geldiği hadisede öncelikle sorumlu tutulacak şahsın davranışları ile zararlandırıcı olay arasında incelenecek nedensellik bağında sorumlu tutulacak bireyin kusurlu davranışlarının olup olmadığının tespit edileceği, bu bakımdan tabanca örneğine geri dönülürse tabancayı icat edenin bu minvalde bir

---

⁹⁶⁶ Eren, İlliyet Bağı, s. 26.

⁹⁶⁷ Eren, İlliyet Bağı, s. 26 – 27; Benzeri yönde bkznz. Antalya, s. 280; Oftinger/Stark, I, s. 108; Vito, Roberto, Schweizerisches Haftpflichtrecht, Zürich 2002, N. 152; Rey, N. 518.

⁹⁶⁸ Eren, İlliyet Bağı, s. 27; Eren, s. 619; Erişgin, s. 71; von Tuhr/Peter, s. 89.

⁹⁶⁹ Erişgin, s. 78.

⁹⁷⁰ Eren, İlliyet Bağı, s. 29.

sorumluluğa sahip olmayacağı ifade edilmektedir⁹⁷¹, böyle bir durumda kusur sorumluluğu için değer taşımaya rağmen kusursuz sorumluluk alanında herhangi bir değişim meydana gelmemektedir⁹⁷².

Doktrinde şart ile sebep kavramını birbirine karıştırdığı, sorumluluğu sınırsız genişletme gibi durumlara sebebiyet verdiği ve sübjektif değerlendirme unsurları içerdiği için eleştirilmektedir⁹⁷³.

bb-Uygun Nedensellik Bağı Teorisi

aaa-Genel Olarak

Hukukumuzda ve İsviçre’de hakim görüş şeklinde benimsenen nedensellik bağı teorisi olarak karşımıza çıkan bu teoriye göre, günlük yaşamda, genel hayat tecrübeleri nazara alınarak gerçekleşen bir fiilin meydana gelen olayların rutin seyrinde meydana getirebileceği zararlarla mantıki nedensellik bağına uygun olarak var olmasına uygun nedensellik bağı denilmektedir⁹⁷⁴. Burada önemli olan bir zarardan sorumlu olan fiil belirlenirken hayatın olağan akışında en uygun olanın araştırılmasının gerekmesidir. Keza Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’na göre de, bir olay hayattaki genel denemeler ve olayların doğal seyri içerisinde diğer bir olaya sebebiyet vermeye elverişli ise yani olayın meydana gelmesi ilk bakışta diğer olayın meydana gelmiş olmasıyla kolaylaşmışsa ilk olay, uygun sebep ve sonuç ölçüleri çerçevesinde ikincisinin nedeni sayılmaktadır⁹⁷⁵.

Bir fiilin meydana gelen zararın olağan sebebi olup olmadığını anlamak açısından hakimın söz konusu sebebin objektif olarak öngörülebilecek şekilde sonucu doğurmaya elverişli olup olmadığına bakması gerekir. Hakimın değerlendirmesinde tarafların sübjektif değerlendirmeleri nazara alınmaz, bir kişinin söz konusu sonucu öngörüp öngöremeyeceği veya kişiden bu sonucu öngörüp öngörmesinin beklenemeyeceğine ilişkin hususlar kusur kavramı içerisinde değerlendirilmelidir, bu şekilde yapılacak değerlendirmeler hakim kararıyla belirlenebilecek olduğundan hakim neden sonuç ilişkisini kurabilmek açısından

⁹⁷¹ Eren, İlliyet Bağı, s. 30; Fikentscher/Heinemann, s. 361.

⁹⁷² Eren, İlliyet Bağı, s. 30.

⁹⁷³ Keser, s. 195; Antalya, s. 280; Eren, s. 619; Baysal, s. 206; Benzer şekilde şart teorisinin mantıki nedensellik bağı kavramının hukuk alanına naklinden ibaret olduğu, sorumluluğu belirlemek için yeterli olmadığı görüşü hakkında bkz. Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 75.

⁹⁷⁴ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 49; Keser, s. 195; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 771; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 77; Eren, s. 620; Eren, İlliyet Bağı, s. 52; Rey, N. 525; Honsell, s. 34; Roberto, N. 178; von Tuhr/Peter, s. 97; Larenz, s. 435 vd.; Benzeri bir tanım için bkz. Oftinger/Stark, I, s. 110 – 111.

⁹⁷⁵ Eren, İlliyet Bağı, s. 53.

ihtiyaç duyduğu veriler kapsamında bilirkişi raporu aldırabilir, ama nihai kararı yine hakimin kendisi verecektir⁹⁷⁶.

Uygun nedensellik bağı, zorunlu şart ile söz konusu zorunlu şartın gerçekleşme ihtimalinin önemli ölçülerde artmasından oluşmakla birlikte olasılığın artması kavramı, Kries'in subjektif önceden tahmin görüşü (ex ante), Rumel'in objektif olarak sonradan tahmin görüşü (ex post) ve Trager'in objektif olarak önceden tahmin (Ex ante) görüşleriyle açıklanmaktadır⁹⁷⁷.

Bu meselenin pratikteki önemi şudur: Yukarıda belirttiğimiz üzere uygun nedensellik bağının varlığını hakimin incelemesi gereklidir ve hakim eldeki veriler yoluyla bu faaliyeti yürütecektir. Konumuz açısından hakim incelemesinde önemli olan husus, söz konusu fiilin bir sonucu gerçekleştirmeye uygun olup olmadığını hakim takdir ederken söz konusu fiil ve bu fiilin sebebiyet verdiği sonucun gerçekleşmesinden sonra (ex post) mı oluştuğuna göre objektif olarak mı karar verilip verilmeyeceğidir. Zarara sebebiyet verenin zararlandırıci fiili meydana getirirken bilebileceği diğer şartları mı yoksa zararın meydana gelmesinden sonra bilinmesi mümkün olan şartlar mı göz önüne tutulacaktır sorusu doktrinde sıklıkla dile getirilmektedir⁹⁷⁸. Örneğin bir ormanın kenarında işletilen tesiste yer alan jeneratördeki hata sebebiyle jeneratörden çıkan kıvılcımla gerçekleşen orman yangınına düşünelim. Jeneratöre yakın olmamasına rağmen söz konusu tesiste park halinde bulunan bir başka aracın yakıt deposunun delik olması sebebiyle oradan sızan yakıtın ormanlık alana doğru aktığını ve çıkan yangında yakıtın tutuşarak araca kadar ulaştığını, böylelikle aracın infilak ettiğini, hatta bu esnada yakınlarda bulunan başka insanların öldüğünü, yaralandıklarını düşünelim.

Doktrindeki bazı görüşlere göre bu hususta çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Bunlara göre zarardan sorumlu olanın sorumluluk doğuran olayı meydana getirdiği anda bilebileceği şartlar; ortalama bir insanın sorumluluk doğuran olayı meydana getirdiği anda bilebileceği şartlar; sorumluluk doğuran olayın meydana geldiği anda azami dikkat ve özenle bilinebilecek şartlar; zararlandırıci olayın meydana gelip de söz konusu zarara sebebiyet

---

⁹⁷⁶ Baysal, s. 206.

⁹⁷⁷ Antalya, s. 282; Atamer, Normun Koruma Amacı, s. 44.

⁹⁷⁸ Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 77.

vermesinin akabinde yapılacak değerlendirmeye (objektif ve ex post değerlendirme) tespit edilecek şartlar dikkate alınmalıdır şeklinde çeşitli görüşler ileri s r lm şt r⁹⁷⁹.

Günümüzde hakim olan görüşe g re⁹⁸⁰, zararlandırıcı olayın meydana gelip de söz konusu zarara sebebiyet vermesinin akabinde yapılacak değerlendirmeye (objektif ve ex post değerlendirme) tespit edilecek şartların dikkate alınması gerekmektedir⁹⁸¹. Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi diğer görüşlerde yer alan sorumlunun, ortalama bir insanın veyahut ideal şartlardaki bir kişinin fiilinin zarara sebebiyet vereceğini bilip bilemeyeceği nedensellik bağından ziyade kusur kavramıyla açıklanmaktadır. Böyle hallerin sonrasında tazminatın hesaplanmasında tazminatta indirim gerektiren haller olarak karşımıza çıkmaları mümkündür.

Uygun nedensellik bağı bir ölçüde mantıki nedensellikten hareket etmektedir. Mantıki nedensellikte yer alan sebeplerden zorunlu olan şartın belirlenmesinden sonra söz konusu şartların uygun bir sebep teşkil edip etmediklerinin araştırılması gerekecektir. Kişinin davranışının varlığı zararın meydana gelmesine bağlıysa nedensellik bağının varlığı kabul edilir, ancak bunlar arasında kişinin davranışının şartı olarak kabul edilebilecek olanlar zararı meydana getirmektedir. Böyle bir mantıki ilişkide zararlandırıcı olaya sebebiyet verenin davranışının olmazsa olmaz şeklinde gerçekleşen zorunlu şart olması gerekmektedir⁹⁸². Böylelikle sorumluluğun doğması için kurucu unsur işlevi gören nedensellik bağında, mantıki nedensellik çerçevesinde zorunlu olan şartların belirlenmesinin akabinde bir nevi şartlı nedensellik bağının kurulması gereklidir. Yani şartlı mantıki nedensellik, nedensellik bağı için bir yerde olumsuz filtre görevi g rmektedir⁹⁸³.

Dolayısıyla sorumluluğu kuran nedensellik bağında genel anlamda zarara sebebiyet verenin söz konusu zarardan sorumlu olup olmayacağı incelenirken sorumluluğu sınırlayan nedensellik bağında ise sorumluluğun kabul edilmesi durumlarında hangi sonuçlardan sorumluluğun söz konusu olacağı hususlarında değerlendirmeler yapılmaktadır⁹⁸⁴.

Uygun nedensellik bağında önemli olan zorunlu şartın, yani zararlandırıcı olay açısından olmazsa olmaz şartın gerçekleşmesi gerektiği göz önüne alınırsa sorumluluk

⁹⁷⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkzn. **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 77 – 78; **R melin, Max**, “Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf –und Zivilrecht” Archiv für die civilistische Praxis, 90. Bd., H. 2 (1900), s. 190 – 191.

⁹⁸⁰ **Eren**, s. 623 - 624; **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 78; **Oğuzman/ z**, C. 2, s. 50 – 51; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Alt p**, s. 771 vd; **Kılıçoğlu**, s. 402; **Karahasan, Mustafa Reşit**, Sorumluluk Hukuku, Beta Basım Yayım, İstanbul, Temmuz 1995, s. 181; **Oftinger/Stark**, I, s. 115; **Rey**, N. 538.

⁹⁸¹ **Tandoğan**, Mesuliyet Hukuku, s. 78; **Antalya**, s. 282.

⁹⁸² **Eren**, s. 621; **R melin**, s. 282; **Rey**, N. 530; **Huguenin**, N. 1920.

⁹⁸³ **Antalya**, s. 282.

⁹⁸⁴ **Eren**, İlliyet Bağı, s. 54.

doğuran davranış açısından dolayı zararların da gerçekleşmesi mümkündür. Dolaylı zararların talep edilip edilemeyeceği yine zorunlu şart kavramı içerisinde değerlendirilecektir.

Hukuk düzeninde uzun bir süredir etkin olan uygun nedensellik bağı⁹⁸⁵ esasen şart teorisinin özel hukukta sorumluluğu genişletme şeklinde işlev görmektedir ve bazı yönlerden yetersiz kalınmasıyla ortaya atılmış olup hakkaniyete ve pratik ihtiyaçlara dayanmaktadır⁹⁸⁶. Zaten bu nedenle kaynağını modern ihtimal teorilerinden, geçmiş hayat tecrübelerinden, hayatın olağan akışından, hakkaniyet duygusundan, pratik ihtiyaçlar ve sağduyudan alan uygun nedensellik bağı, modern bilimin gelişimine uygun olarak mutlak ve kesin sonuçlardan kaçınarak istatistiki kanunlara, ihtimalli yaklaşımlara ve esnekliğe sahiptir⁹⁸⁷.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı üzere bir fiil ile zarar arasında nedensellik bağının tespit edilmesinden sonra söz konusu fiilin olmazsa olmaz şart statüsünde zararlandırıcı sonucu doğurmaya elverişli olup olmadığına bakılacaktır. Uygun nedensellik bağı açısından gündeme gelen uygunluk formülü ile kast edilen husus olumlu ve olumsuz olarak iki şekilde ifade edilmektedir. Olumlu formülüzasyona göre, zararlandırıcı olay açısından mevcut olan sorumluluğu doğuran olay veya hareket meydana gelen zararın gerçekleşme ihtimalini önemli ölçüde genel anlamda arttırmışsa zarar ile söz konusu hareket arasında uygun nedensellik bağının var olduğu kabul edilir⁹⁸⁸. Yani araştırılması gereken husus, zorunlu şart diye addedilen hareketin günlük yaşamın normal seyrinde, genel hayat tecrübeleri nazara alınarak yapılacak değerlendirmede meydana gelen zararı gerçekleştirmeye genel anlamda elverişli olup olmadığı, bir nevi söz konusu zararın gerçekleşmesini kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı veya böyle bir zararın hasıl olması ihtimalini büyük ölçüde arttırıp arttırmadığı üzerinde toplanmaktadır⁹⁸⁹. Olumsuz formül ise şöyle açıklanmaktadır: Sorumluluk doğurucu olayın genel anlamda zararı meydana getirmeye elverişli olmadığı hallerde zarar ile hareket arasında uygun nedensellik bağının bulunmadığı kabul edilecektir⁹⁹⁰.

bbb- Birden Fazla Zarara Neden Olan Sebebin Bulunması

Zararlandırıcı bir olayın birden fazla sebeple meydana gelmesi mümkündür. Çalışma konumuz açısından bir üründen kaynaklanan çevre zararında çevre zararına birden fazla

⁹⁸⁵ **Lange, Heinrich**, “Herrschaft und Verfall der Lehre vom adäquaten Kausalzusammenhang”, [Archiv für die civilistische Praxis](#), 156. Bd., H. 2/3 (1958), s. 114.

⁹⁸⁶ **Eren**, İlliyet Bağı, s. 58.

⁹⁸⁷ **Eren**, İlliyet Bağı, s. 58.

⁹⁸⁸ **Eren**, s. 621.

⁹⁸⁹ **Eren**, s. 621; **Oftinger/Stark**, I, s. 111 vd.; **Rey**, N. 525; **Huguenin**, N. 1921.

⁹⁹⁰ **Eren**, s. 621; **Rey**, N. 525.

ürünün yol açması olanaklı görünmektedir. Belli bir sonucu meydana getirmeye elverişli birden fazla şartın bir araya gelmesi haline sebeplerin çoğluğu adı verilmekte olup⁹⁹¹ bu hususta üç farklı ihtimalin incelemesini yapacağız. Bu ihtimaller şöyle adlandırılmaktadır: Ortak nedensellik, yarışan nedensellik, seçimlik nedensellik⁹⁹².

Gerçekten de bir olgunun zararla nedensellik bağı yoksa zaten sorumluluk hukuku anlamında bir sorumluluk meydana gelmeyecektir. Ancak birden fazla sebebin zarara sebebiyet verebileceği hallerde zararı olgulardan biri meydana getirmiş ve diğer şartın nedensellik bağının kesilmesine yol açılmışsa asıl zarara sebebiyet verene gerçek sebep, eğer bu sebep zararı meydana getirmeseydi nedensellik bağının kurulacağı farz edilen sebebe ise farazi sebep, böylelikle kurulmak istenen bağlantıya farazi nedensellik denirdi⁹⁹³.

Dolayısıyla gerçek sebebin farazi sebebin önüne geçmesi söz konusudur. Farazi sebebin gerçek sebep nedeniyle zararlandırıcı olayın meydana gelmesine herhangi bir katkısı söz konusu olmamaktadır. Böyle bir durum ileride açıklamasını yapacağımız yarışan nedensellik aralarındaki önemli farkı meydana getirmektedir. Yarışan nedensellik söz konusu olduğunda zamansal anlamda aynılık söz konusudur. Yani birden çok sebep aynı anda aynı zarara sebep olurlar, oysa ki farazi nedensellik durumunda farazi sebep açısından böyle bir şart bulunmamaktadır, sık verilen bir örneğe başvurulacak olursa bir şahsı öldüren iki kişinin kullandığı silahtan çıkan mermilerin aynı anda şahsın kalbine isabet etmesi yarışan nedensellik olarak açıklanabilir, ama aynı şahsı öldüren silahın kurşunu bireye isabet ettikten sonra başka biri bu durumu bilmeksizin yine aynı kişiye silahını aşteler ve kurşunu kalbinin olduğu yere isabet ederse ikinci durum farazi sebep olarak tanımlanır⁹⁹⁴.

Gerçek sebep ile farazi sebep arasındaki münasabette sorulabilecek soru şudur. Gerçek sebebe yol açan zararlandırıcı olaya neden olmuş sorumlunun kendi eylemi olmasaydı farazi sebebin sahibinin sorumlu olacağı savunmasıyla sorumluluktan kurtulabilmesinin mümkün olup olmadığı doktrinde sorulmaktadır. Doktrindeki bir görüşe göre, gerçek failin böyle yollara başvurması mümkün değildir⁹⁹⁵. Zira zaten hali hazırda zararlı sonuç gerçek sebeple meydana gelmiş, dış alemde değişiklikler gerçekleşmiştir. Yani fiilen nedensellik bağının

⁹⁹¹ Eren, s. 625.

⁹⁹² Eren, s. 626; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 83 vd.; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 766 – 770; Tunçomağ, Kenan, Türk Borçlar Hukuku, Genel Hükümler I. Cilt, 6. Bası, Sermet Matbaası, İstanbul 1976, s. 453 – 455; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 56 vd; Oftinger/Stark, I, s. 146 vd.;

⁹⁹³ Oğuzman/Öz, C. 2, s. 52 - 53; von Tuhr/Peter, s. 92, Rey, N. 604; Huguenin, N. 1934 vd.; Tunçomağ, s. 453; Eren, s. 631; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 82; Eren, İlliyyet Bağı, s. 164; Lorenz, s. 523.

⁹⁹⁴ Eren, s. 631-632; Eren, İlliyyet Bağı, s. 165.

⁹⁹⁵ Eren, s. 633; von Tuhr/Peter, s. 93.

kurulduğuna kuşku yoktur. Nitekim farazi sebebin sebepten önce veya sonra gerçekleşebileceği göz önüne alınırsa farazi sebebin gerçek sebepten önce mevcut olduğu hallerde ortak sebep meydana geliyorsa böyle hallerin tazminattan indirim sebebi olabileceği kabul edilmektedir. Örneğin failin davranışı zarar görenin bedensel rahatsızlığıyla birlikte zararlı sonucu meydana getiriyorsa bedensel rahatsızlık farazi sebep olarak kabul edilir, bu da ödenecek tazminatta indirime yol açar. Ancak böyle bir durum için gerçek sebep meydana gelmese dahi farazi sebebin kendiliğinden başkaca dış etkiler söz konusu olmaksızın muhakkak ortaya çıkarak aynı zararlı sonucu meydana getireceğine neredeyse kesin bir gözle bakılması gerekir⁹⁹⁶.

Farazi sebebe dayanılarak sorumluluktan kurtulma hali kimi hallerde kanunlarda düzenleme alanı bulmuştur. TBK m. 66 gereği istihdam eden, göstermekle mükellef olduğu özeni göstermesine rağmen meydana gelen zararı önleyemeyeceğini ispatlarsa sorumluluktan kurtulmaktadır. Benzer şekilde TBK m. 67 ve 118’de de böyle bir imkan bulunmaktadır.

Birden çok sebebin nedensellik bağı içerisinde karşımıza çıkan kavramları açıklamaya geçmeden evvel seçimlik nedensellik ile farazi nedensellik arasındaki farka da kısaca değinmekte yarar görüyoruz. Seçimlik davranış temelde hukuka uygun bir davranıştır, ancak hiçbir zaman gerçekleşmez, sadece zihinsel alemde düşünülen davranış olarak karşımıza çıkar. Burada hukuka aykırı davranışıyla zarara sebebiyet verenin hukuka uygun davranma imkanına sahip olması halinde dahi aynı zararlı sonucun meydana geleceği savunmasıyla sorumluluktan kurtulmak istemesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla aradaki farkın hemen ortaya çıktığında tereddüt edilmemelidir. Zira farazi sebepte dış alemde cereyan eden bir sebep varken seçimlik nedensellikte tamamen zihinsel alemde kalan, dışarıya hiç aksetmeyen bir davranışın tasarısı söz konusudur⁹⁹⁷.

aaaa- Ortak Nedensellik

Tek başlarına zararlı sonucu meydana getirmeye yeterli olmayan sebeplerin bir araya gelmeleri halinde zararlı sonucu meydana getirebilmeleri durumuna ortak nedensellik adı verilmektedir⁹⁹⁸. Zararlı sonucu tek bir sebebin meydana getirmesi yeterli olmadığından

⁹⁹⁶ Eren, s. 633; von Büren, Bruno, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, Zürich 1964, s. 73.

⁹⁹⁷ Eren, s. 634 – 635; Eren, İlliyet Bağı, s. 170 – 171; Oftinger/Stark, I, s. 146 vd.; Rey, N. 628; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 56; von Tuhr/Peter, s. 93.

⁹⁹⁸ Eren, s. 626; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 83; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 766; Tunçomağ, s. 453; Antalya, s. 293; Karahasan, s. 186; Eren, İlliyet Bağı, s. 149; Kılıçoğlu, s. 405; Yıldırım, Abdülkerim, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Monopol Yayınları, Ankara 2024, s. 170.

sebeplerden her birine ortak sebep adı verileceği gibi her sebep ortak nedenselliğin parçası olarak görüleceğinden her birine kısmi sebep adının da verilmesi mümkündür⁹⁹⁹.

Ortak nedensellik konusunda sık verilen örnek, zararlı sonucun birden çok kişinin kusurlu hareketiyle meydana gelmesinden kaynaklanması nedeniyle iki veya daha fazla kişinin ağır bir eşyayı çalmaları hali olarak gösterilebilir. Burada hırsızlık eylemini eşyanın ağırlığı nedeniyle tek kişinin işlemesi mümkün değildir. Yani zararlı sonucu meydana getirebilmek için birden fazla kişinin eylemlerinin birleşmesi suretiyle söz konusu duruma katkıda bulunmaları gerekir. Bu da ortak nedensellik ya da doktrinde verilen bir diğer adla zorunlu toplanma olarak karşımıza çıkar¹⁰⁰⁰.

Ortak nedenselliğin kusurlu ortak nedensellik ya da yalın ortak nedensellik olarak iki şekilde gerçekleşmesi mümkündür. İlkinde meydana gelen ortak nedensellikte, zararlandırıcı olayı meydana getiren kişiler arasında hem kusur hem nedensellik yönünden bir ortaklaşma söz konusudur¹⁰⁰¹.

Ortak nedensellik durumunda zararlandırıcı olaya sebebiyet verenlerin davranışları kasdi olabileceği gibi ihmali hareketle de meydana gelmiş olabilir. Ortak kast halinde daha önceden belirli bir kusurlu eylemi yapmak üzere anlaşılan bireylerin iradelerini o zararlı sonucu meydana getirmeye yöneltmeleri söz konusudur. Oysa ihmali hareketle meydana gelen zararlı sonuçta zararlı olaya vücut veren kişilerin birbirlerinin hareketlerinden haberdar olmalarına rağmen zararlı sonuca sebep olmak yönünde bir iradeleri mevcut değildir¹⁰⁰².

Yalın ortak nedensellikte ise zararlı sonucu meydana getirenlerin arasında birlikte hareket etme iradesi bulunmamaktadır. Doktrinde sık verilen bir örnek olarak iki ayrı fabrikadan akan zehirli suların döküldükleri gölde meydana getirdikleri bileşim halinde balıkların ölmesi hususu karşımıza çıkabilir¹⁰⁰³. Fabrikaların her birinden dökülen atıkların tek başlarına söz konusu zararlandırıcı olaya sebebiyet vermesi olanaksızdır, ama iki veya daha fazla fabrikanın atıklarının birleşmesi zararlandırıcı olay açısından yeterli görünmektedir.

Görüldüğü üzere zararlı sonucu meydana getirenlerin davranışları tesadüfen bir araya gelmektedir. Hatta yalın ortak nedensellikte zarar verici olaya sebebiyet veren kişiler

⁹⁹⁹ Antalya, s. 293; Eren, s. 618; Eren, İlliyet Bağı, s. 149.

¹⁰⁰⁰ Eren, s. 626; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 83; Tunçomağ, s. 453; Karahasan, s. 186.

¹⁰⁰¹ Eren, s. 626; Eren, İlliyet Bağı, s. 149.

¹⁰⁰² Eren, s. 627.

¹⁰⁰³ Eren, s. 627.

birbirlerinden haberli bile olmayabilirler. Davranışların özel olarak kusurlu şekilde vücut bulmuş olmasına gerek yoktur. Zaten çalışma konumuz açısından kusursuz sorumluluk doğurabilecek davranışlarla da bu şekilde sorumluluğun doğması mümkündür. Keza örnekte olduğu gibi bir fabrikanın atıklarını dökerek çevre zararına yol açması dahi başlı başına sorumluluğun doğması için yeterlidir.

Örneği çalışma konumuza uyarlarsak ürün olarak kabul edeceğimiz tek bir gemiden sızacak belli ölçekteki yakıtın döküldüğü denizde habitata ya da balıklara zarar vermesi söz konusu olmayabilir. Ancak iki ya da daha fazla geminin yakıt sızdırması halinde balık ölümü, deniz habitatının bozulması gibi bir sonuç meydana geliyorsa yukarıdaki örnekte olduğu gibi yalın ortak nedenselliğe dayalı şekilde zararlı sonuç meydana gelmiş demektir. Gemilerdeki hata sebebiyle yakıtın sızdırılması sorumluluğun doğması açısından yeterlidir. Ayrıca kusurlu bir harekete gerek yoktur.

Yani zararlı olayı meydana getiren davranışların kusur sorumluluğu ya da kusursuz sorumluluk çerçevesinde sorumluluk doğurmaları mümkün olmakla birlikte hem kusur hem de kusursuz sorumluluğun iç içe geçtiği hallerin bulunması mümkündür. Örneğin motorlu taşıt sürücülerinin sorumluluğu tehlike sorumluluğu kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bakımdan otomobil sürücüsü ile bir bisiklet sürücüsünün aynı anda üçüncü bir kişiye çarpmaları halinde otomobil sürücüsünün davranışının yol açtığı sebep tehlike sorumluluğuna dayanmakta iken bisiklet sürücüsünün gerçekleştirdiği davranış kusur sorumluluğuna dayanır¹⁰⁰⁴. Çalışma konumuz ürünlerden kaynaklanan çevre zararı olduğu ve hem ürün sorumluluğu hem de çevre hukuku kusursuz sorumluluğa dayanmakta olduğu için biz çalışmamızda bu şekilde birden fazla sorumluluk türünün iç içe geçtiği halleri incelemeyeceğiz.

Zararlı sonucu açıkladığımız şekilde meydana getirenler arasında müteselsil sorumluluk söz konusu olmaktadır. Keza TBK m. 61'e göre, birden çok kişi birlikte bir zarara sebebiyet verirlerse veya aynı zarardan çeşitli nedenlerden dolayı sorumluluk altına girerlerse, bu kişiler hakkında müteselsil sorumluluğa ilişkin hükümler uygulanacaktır. Yani zarar gören müteselsil sorumlulardan istediğine başvurmakta serbesttir. İsterse birine ya da bir kaçına birlikte başvurabilecektir. Normal şartlarda kusurun ağır veya hafifliği ya da kasdi veya ihmali şekilde zararlandırıci davranışın gerçekleşmesinin bir önemi olmadığı gibi çalışma konumuz açısından da bu durum herhangi bir özellik arz etmemektedir.

---

¹⁰⁰⁴ Eren, İlliyet Bağı, s. 151.

bbbb- Yarışan Nedensellik

Yarışan nedenselliğe, müterafik nedensellik, birlikte nedensellik adları da verilmektedir¹⁰⁰⁵.

Ortak nedensellikten farklı olarak zararlı sonucu meydana getiren birden fazla sebebin her biri tek başına da zararlı sonucu gerçekleştirmeye elverişlidir¹⁰⁰⁶. Yukarıdaki örneği buna göre uyarlarsak şöyle bir sonuç karşımıza çıkar.

Fabrikaların her birinden dökülen atıkların tek başlarına söz konusu zararlandırıcı olaya sebebiyet vermesi olanaklı olup iki veya daha fazla fabrikanın atıklarının zarar verici olaya karıştığı hallerde, her bir fabrikanın meydana getirdiği eylem, zararlı sonucu getirmeye yine de elverişlidir.

Örneği çalışma konumuza uyarlarsak ürün olarak kabul edeceğimiz iki ya da daha fazla geminin denize yakıt sızdırması halinde balık ölümü, deniz habitatının bozulması gibi bir sonucun meydana gelmesi durumunda her bir geminin eylemi tek başına zararlı sonucu meydana getirmeye elverişli ise yarışan nedensellik söz konusu olur. Yani zararlı sonuç gemilerden her birinin tek başlarına yakıt sızdırması halinde meydana gelecektir. Görüleceği üzere burada önemli olan birkaç husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki zararlı sonucu meydana getirmeye elverişli her sebebin diğer sebepten bağımsız olarak sonucu vücuda getirebilmesidir. Ancak bu sebeplerden herhangi biri gerçekleştiği anda diğer sebep zararlı sonucu meydana getirmişse artık yarışan nedensellik söz konusu olmaz, böyle bir halde farazi sebep durumu var olacaktır¹⁰⁰⁷.

Ortak nedensellik konusunda yaptığımız müteselsil sorumluluk açıklamaları burada da geçerlidir. Dolayısıyla sorumlulardan birinin kendisinin fiili olmasaydı zararın yine meydana geleceğini ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz¹⁰⁰⁸.

cccc- Seçimlik Nedensellik

¹⁰⁰⁵ Eren, s. 628; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 83; Tunçomağ, s. 454; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 767; Antalya, s. 295.

¹⁰⁰⁶ Eren, s. 628; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 83; Oftinger/Stark, I, s. 152; von Tuhr/Peter, s. 94; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 57; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 767; Tunçomağ, s. 187; Kılıçoğlu, s. 405; Yıldırım, s. 170.

¹⁰⁰⁷ Eren, s. 628.

¹⁰⁰⁸ Tunçomağ, s. 454; Eren, s. 628.

Zararlı sonucu yine birden çok sebep meydana getirmiş olmasına rağmen somut olayda hangi sebebin söz konusu sonucu gerçekleştirdiği bilinemiyorsa seçimlik nedenselliğin varlığı gündeme gelir¹⁰⁰⁹. Seçimlik nedensellikte önemli olan zararı meydana getiren sebeplerden birinin kesinlikle mesul olmasıdır, ama herhangi bir nedenle hangisinin zarara sebebiyet verdiği kesin olarak bilinemez.

Örneğin bir orman yangının meydana geldiği halde, bu yangının o anlarda gerçekleştiği bilinen ormanın sınırında bulunan tesislerde yer alan iki farklı konumdaki hatalı jeneratörden çıkan kıvılcım ve yakınlardaki elektrik trafosunun kablolarının kopması sonucu gerçekleşebileceği düşünülürse ve bunlardan hangisinin orman yangınına yol açtığı tespit edilemiyorsa seçimlik nedenselliğin varlığı düşünebilir. Elbette kesin olarak hangi durumun yangına sebebiyet verdiği anlaşılırsa o zaman artık seçimlik nedensellikten söz edemeyiz.

Seçimlik nedensellikte ilke olarak sorumluluk olmayacaktır, zira zararlı sonuca hangi sebebin yol açtığı bilinmemektedir. Nitekim delil yetersizliği nedeniyle asıl sorumlunun kim olduğu tespit edilememektedir. Ancak sebeplerin birlik içerisinde olabileceği ve haksız fiile yol açabileceği bazı istisnai hallerde sorumluluğun doğacağı doktrinde kabul edilmektedir¹⁰¹⁰. Buna en önemli örnek kavga olarak gösterilmektedir. Birden çok kişinin sopa ve bıçaklarla kavgaya karışması halinde gerçekleşecek yaralanma olayında yaralamaya yol açanın tam manasıyla tespit edilememesine rağmen kavgaya katılan kişilerin zarar görene karşı müteselsil sorumluluk içerisinde oldukları kabul edilir¹⁰¹¹.

ccc- Nedensellik Bağının Kesilmesi

aaaa-Genel Olarak

Uygun nedensellik bağının kesilmesi, genel hayat tecrübeleri çerçevesinde, somut olayda gerçekleşen türden sonuçların meydana gelmesini engelleyecek düzeyde veya elverişli olmasının yanında başka sebeplerle arka plana atılma durumu söz konusu olması hali olarak tanımlanabilir¹⁰¹². Yani uygun nedensellik bağının kesilmesi, uygunluğun yokluğu ve uygunluğun kesilmesi kavramlarıyla açıklanabilmektedir¹⁰¹³.

¹⁰⁰⁹ Eren, s. 629; Tunçomağ, s. 454 - 455; von Tuhr/Peter, s. 94; Rey, N. 621; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 85; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 767 – 768; Kılıçoğlu, s. 406; Yıldırım, s. 171.

¹⁰¹⁰ Eren, s. 629.

¹⁰¹¹ Eren, s. 629; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 86 – 87; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 768.

¹⁰¹² Eren, s. 627.

¹⁰¹³ Antalya, s. 299; Eren, s. 635; Oftinger/Stark, I, s. 154 vd.; Rey, N. 549; Honsell, s. 32.

Uygunluğun yokluğu halinde her ne kadar sonuç ile sebep arasında mantıki bir nedensellik bağının bulunduğu kabul edilebilirse de hukuki kriterlerin yokluğu nedeniyle hukuken sorumluluk doğmamaktadır. Örneğin birinin yolda giderken yol tarifi sorması üzerine yanlış tarif üzerine girilen yolda şahsa otomobil çarpması sonucu meydana gelen ölüm olayı böyle bir durum olarak karşımıza çıkar. Burada yanlış adres tarif edilmesi ile kişinin ölüm olayı arasında mantık temelinde bir neden sonuç ilişkisi vardır, ancak hayatın olağan genel akışı içerisinde böyle bir davranışın ölüm olayını gerçekleştirmeye uygun sonuç olarak kabulü hukuken mümkün değildir, keza böyle bir durumun olayı gerçekleştirme yönünde ihtimali önemli ölçüde de arttırmamıştır¹⁰¹⁴. Kısacası uygunluğun yokluğu nedensellik bağının yokluğundan farklı bir kavram olup nedensellik bağının yokluğu halinde mantıki nedensellik de bulunmamaktadır¹⁰¹⁵.

Neden ile sonuç arasındaki bağı kesen ikinci hal olan uygunluğun kesilmesi kavramında ise ilk sebebin zararlı sonucu meydana getirmeye elverişli olduğu hallerde ortaya çıkan yeni bir sebebin ilk sebebi önemsiz hale getirerek arka plana atması söz konusu olur, böylelikle somut olayda ilk sebep işlevsizleşir¹⁰¹⁶. Yani doktrinde sıklıkla belirtildiği üzere belirli bir zararın doğmasında, sebebin veya zarar görenin ya da başkalarının fiilinin açıkça yüksek düzeyde etkisi varsa nedensellik bağının kesildiği kabul edilmektedir¹⁰¹⁷.

Nedensellik bağı kesen sebepler ise mücbir sebep, zarar görenin kusuru ve üçüncü kişinin kusuru olmak üzere üçe ayrılmakta olup bu üç sebep hem kusur sorumluluğunda hem de kusursuz sorumlulukta nedensellik bağının kesmesine yol açmaktadırlar¹⁰¹⁸.

aaaaa-Mücbir Sebep

Nedensellik bağı kesen sebeplerden biri olan mücbir sebep halinde zarar verici davranışta bulunan şahsın davranışı esasen harici, kaçınılmaz ve öngörülmesi mümkün olmayan bir olayla meydana gelmektedir¹⁰¹⁹.

Mücbir sebebin gerçekleşebilmesi için zararlandırıcı bir olaydan sorumlunun davranışları veya faaliyetleriyle söz konusu zarara sebebiyet vermesinin dışarıdan gerçekleşen

¹⁰¹⁴ Eren, s. 636.

¹⁰¹⁵ Antalya, s. 300.

¹⁰¹⁶ Eren, s. 628; Oftinger/Stark, I, s. 155; Rey, N. 552; Honsell, s. 32.

¹⁰¹⁷ Antalya, s. 300; Oftinger/Stark, I, s. 155; Rey, N. 552; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 80.

¹⁰¹⁸ Eren, s. 637; Antalya, s. 301; Oftinger/Stark, I, s. 159; Rey, N. 559; Karahasan, s. 183 – 184; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıparmak, s. 765; Kılıçoğlu, s. 407.

¹⁰¹⁹ Antalya, s. 301; Oftinger/Stark, I, s. 155; Honsell, s. 33; Rey, N. 574; Oğuzman/Öz, C. 2, s. 54, dipn. 123; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 464; Kılıçoğlu, s. 407; Yıldırım, s. 172.

bir etki sonucunda mutlak ve kaçınılmaz olarak genel bir davranış normunun ya da borcun ihlaline yol açılması gerekmektedir. Söz konusu dışarıdan etki eden olayın mutlak ve kaçınılmaz surette gerçekleşmesi, öngörülmesi ve karşı konulması mümkün olmaması elzemdir¹⁰²⁰. Yani mücbir sebebin mevcut olabilmesi için nedensellik bağıni kesecek yoğunlukta ve ağırlıkta gerçekleşerek sorumluyu sorumluluktan kurtarması gerekecek olup bu hususun varlığını da mücbir sebebe dayanan kişi ispatlamalıdır¹⁰²¹.

Burada mücbir sebep ile beklenmedik hal arasındaki ayrımın da netleştirilmesinde fayda görüyoruz. Temelde beklenmeyen hal, insan davranışından bağımsız olarak meydana gelen bir durum olarak tanımlanabilir¹⁰²². Zarara uğrayanın bedensel veya ruhsal yapısında veya eşyanın niteliğinde mevcut olan zarara uğramaya uygun olma durumu bu şekilde karşımıza çıkabilir ve bunlar beklenmedik halin özel görünümüleri içerisinde yer alırlar¹⁰²³. Her iki durum da tesadüfi olayları konu almasına rağmen mücbir sebepte beklenmedik halden daha büyük bir şiddet ve mutlak kaçınılmazlık şeklinde vukubulabilecek dışarıdan etki edecek bir hadisenin meydana gelmesi aranır¹⁰²⁴. Bir diğer fark mücbir sebepte meydana gelen büyük etkili ve kaçınılmaz olan olay, sorumlunun kendisi veya işletmesinden ayrı, bağımsız şekilde icra etmektedir. Oysa beklenmedik halde söz konusu durum belirli bir işletme veya faaliyet içerisinde gerçekleşen bir hadise şeklinde de meydana gelebilir¹⁰²⁵. Mücbir sebep her zaman nedensellik bağıni kesmektedir, ama beklenmedik hal durumunda her zaman nedensellik bağıni kesilmez¹⁰²⁶. Belli hallerde beklenmedik hal takdiri indirim sebebi yapılabilir¹⁰²⁷.

Yaptığımız tanımlamadan görüleceği üzere mücbir sebebin olağanüstü bir olay, olayın harici nitelikte olması, olaydan kaçınmanın mümkün olmaması ve bu olayın öngörülemez olması şeklinde unsurları bulunmaktadır.

Mücbir sebebin ilk unsuru olan olağanüstü olay kavramına baktığımız zaman karşımıza zorunlu veya zorlayıcı bir olay çıkar. Böyle bir olayın doğal, sosyal veya hukuki bir

¹⁰²⁰ Eren, s. 638; Oftinger/Stark, I, s. 155 – 156; von Tuhr, Andreas/Escher, Arnold, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Band II, Zürich 1974, s. 121; Honsell, s. 33; Rey, N. 574; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 464; Antalya, s. 301; Oğuzman/M. Kemal/Öz, M. Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. 1, Güncellenip Genişletilmiş 21. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2023, s. 429 - 430; Özer, Seliçi, “Özel Hukukta Mücbir Sebep Kavramı ve Uygulanış Tarzı”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980, s. 61 vd.; Tunçomağ, s. 816.

¹⁰²¹ Antalya, s. 302.

¹⁰²² Antalya, s. 303; Oftinger/Stark, I, s. 129; Rey, N. 578.

¹⁰²³ Antalya, s. 304; Honsell, s. 104; Rey, N. 587.

¹⁰²⁴ Eren, s. 638.

¹⁰²⁵ Eren, s. 639.

¹⁰²⁶ Eren, s. 639, Antalya, s. 304 – 305; Eren, İlliyet Bağı, s. 176.

¹⁰²⁷ Antalya, s. 304.

olay şeklinde meydana gelmesi mümkündür¹⁰²⁸. Nitekim olayın gerçekten gerçekleşmiş olması gerekir, zira olayın gerçekleşme tehlikesi veya olasılığının bulunması mücbir sebebin varlığını kabul açısından yeterli değildir¹⁰²⁹.

Yıldırım düşmesi, don, yer çökmesi, aşırı fırtına, deprem vs. gibi olaylar doğal olaylara örnek olarak gösterilebilecekken; savaş, ihtilal, darbe, isyan gibi olaylar insani olaylardır; siyasi amaçlı genel grev sosyal olarak değerlendirilir; ithalat ve ihracat yasaklamaları, sınırların kapatılması, düşman mallarına el konması gibi hadiseler hukuki olaylar olarak geçerler¹⁰³⁰.

Mücbir sebep sadece doğal olaylarla sınırlanmamaktadır, bu hususta İsviçre Federal Mahkemesi'nin de benzer yönde içtihadı bulunmaktadır¹⁰³¹. Yine Yargıtay'ya göre, bir olayın öngörülemezlik unsuru hayatın olağan seyri içerisinde ortaya çıkmasının beklenebilmesinin mümkün olmaması, tesadüfi olaylar sınırını açıkça aşma şeklinde tanımlanmaktadır¹⁰³². Keza hakim görüşe göre mücbir sebebi sadece doğal olaylarla sınırlamamaktadır¹⁰³³. Ayrıca teknik ve teknolojiye meydana gelen bazı gelişmelerin insanların doğa üzerinde daha çok kontrol ve egemenlik sahibi olma avantajları kazandırdığı göz önüne alınırsa mücbir sebebin mutlak bir kavram değil, nisbi bir kavram olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu görülecektir¹⁰³⁴. Yani bir olayın her zaman ve her şartta mücbir sebep ya da beklenmedik hal olarak tanımlanması olanaksızdır. Meydana gelen olayın o anki mevcut şartlar, hukuki ilişkiler, sorumlu kişinin faaliyet ve işletme çeşidine göre farklı şekillerde nitelendirilebilmesi mümkündür. Doktrinde sık verilen bir örnek olarak bir otomobile çarpan yıldırımın mücbir sebep olduğu, ama elektrik şebekesine veya atom tesisine ya da uçağa isabet eden yıldırımın mücbir sebep teşkil etmeyeceği ifade edilmektedir¹⁰³⁵. Bir başka örnek olarak depremlerin sık yaşandığı bir yere kurulan nükleer enerji reaktörünün deprem esnasında zarar görerek radyoaktif sızıntıya sebebiyet verilmesi halinde depremin mücbir sebep olarak ileri görülmesi pek mümkün olmayacaktır, zira olayın mevcut şartları nazara alındığında depremlerin sık yaşandığı bir bölgede yapıların depreme dirençli olması gerekecektir.

¹⁰²⁸ Eren, s. 639; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 464; Tunçomağ, s. 818.

¹⁰²⁹ Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 464.

¹⁰³⁰ Eren, s. 639.

¹⁰³¹ https://www.bger.ch/ext/eurospider/live/de/php/clir/http/index.php?highlight_docid=atf%3A%2F%2F90-IV-265%3Ade&lang=de&zoom=&type=show_document, erişim tarihi: 10.02.2024, 13.59.

¹⁰³² Özer, s. 65.

¹⁰³³ Eren, s. 639; von Büren, s. 402 – 403.

¹⁰³⁴ Eren, s. 639; Antalya, s. 302.

¹⁰³⁵ Eren, s. 640; Antalya, s. 302.

Bu bakımdan mücbir sebebi ileri sürenin belirli bir işte uzman olması halinde yaptığı işin taşıdığı tehlikeleri öngörebilmesinin kendisinden beklenebileceği durumlarda o kişinin mücbir sebebe dayanamayacağı doktrinde ifade edilmektedir¹⁰³⁶. Dolayısıyla mücbir sebebin nispileği durumu her olayın somut şartları içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışma konumuz açısından şunu belirtebiliriz. Hatalı bir üründen beklenen haklı güvenlik beklentisiyle paralel şekilde ilerleyecek mücbir sebebin nispileği durumunda ürünü meydana getirenlerin teknik uzmanlıkları nazara alınarak mevcut şartların inceleneceğini belirtebiliriz. Dolayısıyla sık sık aşırı yağmurla kayganlaşan yolların bulunduğu bir yerde üretilmiş otomobillerin yol tutuşlarının bu durumlar göz önüne alınarak tasarlanması gerektiği düşünülebilir ki üreticilerin bu yönde hali hazırda teknik uzmanlıklarının olduğu değerlendirilebilir. Otomobil üreticilerinin böyle bir durumu es geçerek piyasaya sürdükleri bir otomobilin şiddetli yağmur nedeniyle seyir halinde iken kontrolün kaybedilmesi suretiyle yoldan çıkarak bir tarlaya girip çevre zararına sebebiyet vermesi ya da can ve mal güvenliğini ihlal edecek zararlara yol açmaları halinde üreticinin mücbir sebebe dayanarak sorumluluktan kurtulabilmesi mümkün görünmemektedir.

Mücbir sebebin diğer bir unsuruna göre zarar veren olayın zararlandırıcı olaya sebebiyet verenin faaliyeti veya işletmesi dışında kalan bir olay olması gerekmektedir¹⁰³⁷. Mücbir sebebe temel teşkin eden bu unsurun sorumlunun kendi işletme egemenliği ile rizikosu içerisinde kalan, dolayısıyla kendi işletme faaliyetlerinden kaynaklanan rizikolardan ötürü kendisinin sorumlu tutulması gerekliliğinden ortaya çıktığı düşünülebilir¹⁰³⁸. İsviçre Federal Mahkemesi de mücbir sebebin var olabilmesi için olayın davalı işletmenin işletme alanı dışında doğmasını aramaktadır¹⁰³⁹. Diğer bir anlatımla zararlandırıcı olay ile olayın meydana geldiği alan çerçevesinde bağlantı olmamalı, kısacası mücbir sebebe kaynaklık eden olayın kaynağı, sorumlunun sorumluluk alanında mevcut olmamalıdır.

Haricilik unsurunun fonksiyonel manada anlaşılması ve faaliyet ile işletme kavramlarının geniş yorumlanması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir¹⁰⁴⁰. Örneğin fabrikanın birinde teknik arızalar sebebiyle patlayan kazanlardan birinden ötürü birinin ölmesi olayında kazanın işletme alanı içerisinde bulunması nedeniyle patlama olayının mücbir sebep teşkil etmesi kabul edilemez. Zarara sebebiyet verenin sorumluluğuna işletme ve faaliyeti

¹⁰³⁶ Özer, s. 65.

¹⁰³⁷ Eren, s. 640; Özer, s. 67; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 464; Antalya, s. 303; Eren, İliyet Bağı, s. 179.

¹⁰³⁸ Özer, s. 67.

¹⁰³⁹ https://www.bger.ch/ext/eurospider/live/de/php/clir/http/index.php?highlight_docid=atf%3A%2F%2F90-IV-265%3Ade&lang=de&zoom=&type=show_document, erişim tarihi: 11.02.2024, 12.52.

¹⁰⁴⁰ Eren, s. 640; Antalya, s. 303; Eren, İliyet Bağı, s. 179 vd.

sebebiyle yaratılmış olan tehlike içerisinde işletme tehlikesi bağlandığı doktrinde belirtilmektedir¹⁰⁴¹. Bu durumda deprem nedeniyle bina yıkılması hali, bina dışı bir etken olduğundan mücbir sebep olarak sayılır, ama daha önce açıkladığımız üzere depremin her şartta mücbir sebep sayılmadığını, deprem riskinin yüksek olduğu bölgelerde yapıların depreme daha dayanıklı yapılması gerektiği, bu kapsamda bir özen yükümlülüğünde artışın bulunduğu yönündeki açıklamalarımızı tekrarlıyoruz.

Grev hakkının hukuk sistemimiz içerisinde işçiler lehine tanınmış bir hak olarak karşımıza çıkması sebebiyle işçilerin menfaatlerini korumak amacıyla greve başlaması işletme içi olay kabilinden sayılarak mücbir sebep oluşturması düşünülemez. Bununla birlikte siyasi ve genel grev kanunlarca tanımlanmış olmadığından yasak grev statüsünde kabul edilirler ki bu da işletme dışı olarak değerlendirilerek mücbir sebebin varlığı kabul edilir¹⁰⁴².

Mücbir sebep nedeniyle zarar verenin bir davranış normunun veya sözleşmeden doğan borcun ihlal edilmesi diğer unsurlardan biri olarak kabul edilir¹⁰⁴³. Böyle bir aykırılığın uygun sebebi olarak mücbir sebep ile aralarında nedensellik bağının var olması gerekir. Keza bu nedenle zarar verenin faaliyeti veya davranışıyla zararlı olay arasındaki nedensellik bağı kesilmektedir.

Mücbir sebebin en önemli unsuru kaçınılmazlık olarak kabul edilmektedir. Mücbir sebep öyle bir olaydır ki bundan kaçınmanın, önüne geçmenin mümkün olmadığı, önlenmesi imkan bulunmayan olaydır¹⁰⁴⁴. Bu biçimde var olan mücbir sebebin kaçınılmaz şekilde bir davranış kuralının ihlaline veyahut borca aykırılığına yol açması gerekmektedir¹⁰⁴⁵. Doktrinde kaçınılmazlığın mutlak surette mi gerçekleşmesi gerekip gerekmediği yönünde bir tartışma bulunmaktadır¹⁰⁴⁶.

Kaçınılmazlığın mutlak surette var olmasını arayan ve günümüzde hakim olan görüş, olay sonucunda meydana gelen zarardan kaçınmanın her türlü önlemin alınmasına rağmen mümkün olmamasını ifade eder¹⁰⁴⁷. Bilim ve tekniğin geldiği aşama itibarıyla mevcut her türlü önlemin alınmasına ve özenin gösterilmesine rağmen zararlı sonucun gerçekleşmesi

¹⁰⁴¹ Eren, İlliyyet Bağı, s. 180; Eren, s. 640.

¹⁰⁴² Eren, s. 641; von Tuhr/Escher, s. 122.

¹⁰⁴³ Eren, s. 641.

¹⁰⁴⁴ Özer, s. 65.

¹⁰⁴⁵ Antalya, s. 303; Eren, s. 641.

¹⁰⁴⁶ Antalya, s. 303; Eren, s. 641

¹⁰⁴⁷ Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 465, Eren, s. 641; Antalya, s. 303.

önlenemiyorsa kaçınılmazlığın varlığı kabul edilmektedir¹⁰⁴⁸. Dolayısıyla sorumlu tutulanan kişisel veya mali durumunu değerlendirmeye gerek bulunmamaktadır.

Kaçınılmazlığı mutlak şekilde kabul etmeyen görüşler, sorumlu tutulananın her türlü özene rağmen olayı önleyemeyecek olması durumuna yoğunlaşırlar¹⁰⁴⁹. Oysa ki bugün hakim olan görüş açısından böyle bir inceleme yapılmamaktadır.

Kaçınılmazlık unsurunun açıkladığımız şekilde değerlendirilmesi mücbir sebep ile beklenmedik hal arasındaki bir ayrımı da ortaya koyar. Beklenmedik halde kaçınılmazlık unsuru sadece sorumlu tutulan nezdinde değerlendirmelere tabi tutulur ve nispi nitelikler taşır. Oysa mücbir sebepte aranan kaçınılmazlığın mutlak surette herkes açısından kaçınılmaz bir durum oluşturması aranır, yani objektif nitelik taşır¹⁰⁵⁰.

Mücbir sebebin diğer bir unsuru da öngörülemezliktir. Burada olayın kendisi değil sonuçlarının öngörülemez olmasından söz edilir¹⁰⁵¹. Mücbir sebebin öngörülemezlik unsurunun kaçınılmazlık unsuruna ilişkin olarak göz önünde tutulması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir¹⁰⁵².

bbbbbb-Zarar Görenin Kusuru

Nedensellik bağına kesen sebeplerden bir diğeri zarar görenin kusurudur¹⁰⁵³. Zarar görenin kusuruyla nedensellik bağının kesildiği hallerde zarar veren sorumluluktan kurtulacak olup buna zarar görenin tam kusuru denilmektedir. Zarar görenin kusuru nedensellik bağına kesmemiş, zararlı sonucun meydana gelmesine diğer sebeplerle birlikte katkıda bulunmuşsa ortak nedensellik bağı mevcut olur ki o zaman da sorumluluktan kurtulmaktan ziyade tazminattan indirim gündeme gelir¹⁰⁵⁴. Yani önemli olan somut olayın hal ve şartları içerisinde anılan kusurlu hareketin ağırlığı ile yoğunluğunun nedensellik bağına kesebilecek boyutta olmasıdır¹⁰⁵⁵.

Zarar göreninin kusurunun nedensellik bağına keserek zarar vereni sorumluluktan kurtarabilmesi için mevcut olayın aynısını meydana getirebilecek nitelikte olması yeterli değildir. Böyle bir elverişlilikten mütevellit zarar göreninin davranışının niteliğinden dolayı

¹⁰⁴⁸ Eren, s. 641.

¹⁰⁴⁹ Özer, s. 66.

¹⁰⁵⁰ Eren, s. 642; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 465; Antalya, s. 303.

¹⁰⁵¹ Eren, s. 643; Antalya, s. 303; Özer, s. 64 - 65.

¹⁰⁵² Antalya, s. 303.

¹⁰⁵³ Eren, s. 644; Antalya, s. 305; Kılıçoğlu, s. 407; Yıldırım, s. 172.

¹⁰⁵⁴ Eren, s. 644; Antalya, s. 305; Oftinger/Stark, I, s. 228; von Büren, s. 59; Rey, N. 561; Larenz, s. 539 vd.

¹⁰⁵⁵ Antalya, s. 305; Oftinger/Stark, I, s. 158; Rey, N. 560; Honsell, s. 41.

zarar verenin fiilini ikinci plana atarak sorumluluğun doğmasını engellemeye yeter derecede yoğunluk ve ağırlığın var olması aranır¹⁰⁵⁶.

Doktrinde bu hususta sık verilen örneklerden biri işyerinde kullanılan demiryolu üzerine bir işçinin intihar etme maksadıyla tren gelirken kendisini atması ve ölmesi olayıdır¹⁰⁵⁷. Olağan koşullarda hayatın normal akışı içerisinde işverene ait demiryolu ile zararın meydana gelmesi arasında uygun nedensellik bağının var olduğu anlaşılabılır. Zira tren rayları üzerine yatan birini gelen trenin ezeceği, böylelikle ölüm olayının meydana geleceği gayet rahat şekilde anlaşılabılır, dolayısıyla bu da zararı meydana getirmeye uygun bir hal olarak karşımıza çıkar. Nitekim işverenin işçinin davranışını ileri sürerek sorumluluktan kurtulması mümkün görünmektedir. İşçinin bu şiddetteki kusurlu eylemi söz konusu olmasaydı tren o işçiyi ezmeyecekti. Yani işçinin davranışı zararın yegane sebebi haline gelmiş, böylelikle işverenin sorumluluğu ikinci plana atılmıştır, zararlı sonuç ile işverenin davranışı arasındaki uygun nedensellik bağı kesilmiştir¹⁰⁵⁸.

Görüldüğü üzere uygun nedensellik bağı ile nedensellik bağının kesilmesinde iki aşamalı bir değerlendirme sürecinin bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk aşamada sorumlu olarak değerlendirilecek kişinin davranışı veya sorumluluğu doğrumaya elverişli objektif olayın zaten niteliği itibarıyla hali hazırda gerçekleşen türdeki zararı meydana getirmeye genel anlamda elverişli olduğu kabul edilir. Bu hususta yapılacak araştırma neticesinde böyle bir zararın söz konusu davranış veya olayla meydana gelmesine olumlu cevap verilebiliyorsa ikinci aşama olarak ortaya çıkan yeni sebebin yani zarar görenin kusurlu hareketinin nedensellik bağına kesip kesmediğinin incelenmesi gerekecektir. Eğer buna da olumlu cevap verilebilirse işte o zaman ilk aşama için göz önünde bulundurulan şahsın davranışı veya sorumluluğu doğuran objektif olay açısından nedensellik bağı kesilmiş demektir¹⁰⁵⁹.

Zarar görenin kusurunun nedensellik bağına keserek sorumluluktan kurtulma sebebi olarak karşımıza çıkması esasen TMK m. 2 dürüstlük kuralı ve buna dayalı ahlaki bir değer hükmüne dayandığı doktrinde ifade edilmektedir. Bir kimsenin kendi kusuruyla kendi aleyhine meydana getirdiği zararı başkasına yükleyemeyeceği, dolayısıyla da bundan doğan zararın tazminini başkasından isteyemeyeceği belirtilmektedir¹⁰⁶⁰. Keza Yargıtay'ın bir genel

¹⁰⁵⁶ Antalya, s. 305; Eren, s. 636.

¹⁰⁵⁷ Eren, s. 645.

¹⁰⁵⁸ Eren, s. 645.

¹⁰⁵⁹ Eren, s. 646.

¹⁰⁶⁰ Eren, s. 646; Oftinger/Stark, I, s. 229.

hukuk kuralı olarak kimsenin kendi kusurundan yararlanamayacağı şeklinde kararı da mevcuttur¹⁰⁶¹.

Zarar görenin sorumluluğunu doğuracak sebep sadece kendi kusurlu davranışından ileri gelmeyebilir, bunun haricinde zarar görene yükletilebilecek bazı hallerin de nedensellik bağıını kestiği kabul edilir. Bunların içerisinde yardımcı kişilerin fiilleri ile hakimiyet alanında bulunan eşya veya işletme tehlikesinin bulunduğu dile getirilmektedir¹⁰⁶². Bu bakımdan zarar görene ait eşya, motorlu taşıt aracı veya bir işletmeden doğan tehlike, TBK m. 66 ile 116 gereği yardımcılarının davranışları, ilk sebebi arka plana atacak derecede nitelikli ve yoğun olmaları halinde nedensellik bağıını kesecektir. Böyle bir durumda nedensellik bağıını kesecek sebeplerin gerekli yoğunluğa ulaşmalarında zarar görenin ayırt etme gücüne sahip olup olmadığı konusunun önemi yoktur. Zira önemli olan husus zarar veren ile zarar görenin tehlike sorumluluğuna tabi faaliyet veya işletme sahibi olmalarında yatar¹⁰⁶³. Ancak tehlike sorumluluğunda hem zarar verenin hem de zarar görenin faaliyeti veya işletme sahibi olmaları halinde nedensellik bağıının kesilmeyeceği, zira zarar görenin sebebiyet verdiği tehlikenin ilk tehlikeyi, yani meydana gelen zararlı sonucun sebebini arka plana atacak derecede bir yoğunluğa ulaşmasının hayli güç olduğu doktrinde ifade edilmektedir¹⁰⁶⁴. Bununla birlikte zarar verenin sorumluluğu kusur sorumluluğuna, zarar görenin sorumluluğunu doğuran olayın ise tehlike sorumluluğuna dayandığı hallerde zarar görenin gerçekleştirdiği tehlikenin kural olarak nedensellik bağıını kesecek yoğunluk ve nitelikte olduğu ifade edilir¹⁰⁶⁵.

cccc-Üçüncü Kişinin Kusuru

Üçüncü kişinin davranışının da nedensellik bağıını kesebilmesi mümkündür. Eğer üçüncü kişinin kusurlu hareketi nedensellik bağıını kesecek yoğunlukta gerçekleşmişse bu durumda nedensellik bağı kesilir ve zarara sebebiyet veren sorumluluktan kurtulur, bunun için de üçüncü kişinin kusurunun zarar görenin kusuruna oranla daha yoğun olması aranmaktadır¹⁰⁶⁶.

Üçüncü kişinin kusurundan kaynaklanan davranışın gerçekleşmesi halinde zararlı sonucun sebebi olarak kabul edilen ilk sebep arka plana itilerek üçüncü kişinin kusurlu hareketi zararlandırıcı olayın asıl nedeni haline gelir, böylelikle ilk sebebin zararlandırıcı

¹⁰⁶¹ Eren, s. 646.

¹⁰⁶² Antalya, s. 305; Eren, s. 638.

¹⁰⁶³ Eren, s. 646.

¹⁰⁶⁴ Eren, s. 646; Antalya, s. 306.

¹⁰⁶⁵ Antalya, s. 306.

¹⁰⁶⁶ Eren, s. 647; Antalya, s. 306; Oftinger/Stark, I, s. 158; Honsell, s. 33; Rey, s. N. 569; Yıldırım, s. 172.

olaya sebebiyet verme imkanı ortadan kalkar. Bunun gerçekleşebilmesi için zarar görenin kusurlu hareketinden daha yüksek düzeyde yoğunluk ve ağırlık aranan üçüncü kişinin kusurlu hareketi, aynı şekilde ilk sebepten de yüksek yoğunluk ve ağırlıkta gerçekleşmiş olması gerekir ki böylelikle üçüncü kişinin kusuru zarara sebebiyet verme yönünden tek sebep olarak ortaya çıksın. Elbette bu durum her şartta nedensellik bağıını kesemez. Yoğun tehlike barındıran uçak işletmeleri, atom tesisleri, boru hatlarıyla petrol taşıma gibi hallerde üçüncü kişinin kusurunun nedensellik bağıını kesecek yoğunluğa erişemeyeceği ifade edilmektedir¹⁰⁶⁷. Zira bunun gibi hallerde tehlike sorumluluğundan kaynaklanan tipik tehlike gerçekleşerek o tehlikeli faaliyeti egemenliğinde bulundurarak böyle bir faaliyetten nemalanan sorumluluk sahibinin sorumluluğuna yol açmaktadır. Tipik tehlikenin gerçekleşmesi de böyle durumlarda halihazırda sorumluluğu doğuran olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak olağan özen sorumluluğu hallerinde üçüncü kişinin kusurunun nedensellik bağıını kesebilecek boyuta ulaşabileceği nazara alındığında çalışma konumuz açısından ürünlerden kaynaklanan çevre zararlarında bu mümkün görünmekte olup bu husustaki açıklamalarımızı çalışmamızın ilerleyen kısımlarında yapacağız.

Sorumlu kişinin, yardımcı kişilerin davranışlarından ötürü sorumluluğun doğduğu hallerde diğer kişilerin davranışlarının üçüncü kişinin kusuru şeklinde değerlendirilmesinin mümkün olmadığı doktrinde ifade edilmektedir¹⁰⁶⁸.

b-Çevre Hukukuna Göre Nedensellik Bağı

aa-Hukukumuzda Durum

Kirletenin ÇK m. 28 çerçevesinde çevre zararından sorumlu olabilmesi için çevre kirliliği ile faaliyet arasında nedensellik bağıının ya da diğer bir anlatımla illiyet bağıının olması gerekmektedir. Bu şartın tüm sorumluluk düzenlemeleri için kurucu bir unsur olduğunu yukarıda açıklamış bulunmaktayız, biz de Çevre Kanunu'nda nedensellik bağıını açıklarken bu hususlara atıf yapmakla yetiniyoruz.

ÇK m. 28 kapsamında bir sorumluluğun doğabilmesi için somut olayda mevcut olan zararın, hayatın olağan akışı içerisinde, olayların normal akışı ve hayat tecrübeleri çerçevesinde, çevre için tehlike arz eden faaliyetin sonucunda meydana gelmiş olması aranır, yani söz konusu faaliyetin zararı meydana getirmeye genel anlamda elverişli veya böyle bir

¹⁰⁶⁷ Eren, s. 648.

¹⁰⁶⁸ Antalya, s. 306; Oftinger/Stark, I, s. 242.

sonucu gerçekleştirme ihtimalini objektif olarak artırmış bulunması gereklidir¹⁰⁶⁹. Eğer zararın, söz konusu tehlikeli faaliyet neticesinde gerçekleştiğini nedensellik bağı çerçevesinde açıklayamıyorsak, o zaman herhangi bir sorumluluğun varlığından söz edilemeyecektir.

Nedensellik bağının kurulması, birden fazla işletmenin veya faaliyetin çevrenin kirlenmesine neden olduğu durumlarda güçlükler arz etmektedir. Doktrinde böyle durumlarda, ortak nedensellik, yarışan nedensellik veya seçimlik nedensellik hallerinin varlığından söz edildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Ortak nedensellik halinde, her birinin tek başına çevre zararını gerçekleştirmeye yeterli olmadığı, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle çevre zararını oluşturulabildiği göz önüne alındığında bu konudaki en tipik örnek iki fabrikanın birbirlerinden habersiz şekilde ve izin sınırlarını aşarak kıyısında oldukları göle normalde tek başlarına çevre kirliliğine yol açmayacak düzeydeki atıklarını boşaltmaları neticesinde meydana gelen karışımın çevreye zarar vermesidir¹⁰⁷⁰.

Yarışan nedensellik halinde ise normal şartlarda tek başlarına zararlı sonucu meydana getirebilecek bir çok sebebin, zararın ortaya çıkmasında etkili olması söz konusu olduğu, seçimlik nedensellik durumunda da var olan birden fazla sebepten yalnızca birinin zararı meydana getirebileceği, ancak sebebin hangisi olduğunun bilinemediği yönündeki açıklamalarımıza atıf yapmakla yetiniyoruz.

Ortak nedensellik ve yarışan nedensellik hallerinde, zarar verenler müteselsil olarak sorumlu tutulurlar. Seçimlik nedensellik halinde, kural sorumluluğun doğmamasıdır, fakat bazı istisnai hallerde müteselsil sorumluluk kabul edilebilmektedir. Örneğin kirliliğe sebep olan nedenlerin katkıların kesinliğinin anlaşılması halinde böyle bir yolun uygulanabileceği doktrinde belirtilmektedir¹⁰⁷¹.

İllyet bağı kesen sebepler ise ÇK'da düzenlenmemiştir; ama genel hükümlerden hareket ederek bu hallerin mücbir sebep, zarar görenin ağır kusuru ve üçüncü kişinin ağır kusuru olduğu belirtilebilir.

ÇK m. 28 kapsamında kirletenin sorumluluğu hususunda mücbir sebebin nedensellik bağı keserek olmasına rağmen mücbir sebebin her halde nedensellik bağı kestiyini ifade edemeyiz. Zira çevre kirliliğine yol açma ihtimali olan faaliyetin gerçekleşme durumu ne

¹⁰⁶⁹ Demir, Çevre Kirliliği, s. 107; Başoğlu, s. 196; Yongalık, s. 97; Güneş, Çevre, s. 310; Petek, Sportif Faaliyet, s. 200; Atamer, Normun Koruma Amacı, s. 39; Eren, İllyet Bağı, s. 1; Benzeri yönde bkzn. Koch/Hofmann/Reese, s. 1160.

¹⁰⁷⁰ Başoğlu, s. 203 - 204; Çakırca, s. 86.

¹⁰⁷¹ Güdük, s. 212; Başoğlu, s. 206; Güneş, Çevre, s. 309 - 310; Erişgin, s. 133.

kadar yüksekse o halde sorumluluğu doğuran hadisenin meydana gelme ihtimali de o kadar yüksek olacaktır, bu durumda mücbir sebepler dolayısıyla sorumluluğun ortadan kalkması ihtimali düşecektir; dolayısıyla mücbir sebebin nedensellik bağıını kestiğine ilişkin değerlendirmeyi, her somut olayın özelliklerine göre ayrıca incelemek gerekecektir¹⁰⁷². Zararın ortaya çıkmasının önlenmesinin mümkün olduğu durumlarda, mücbir sebebin varlığından söz edilemeyecektir.

Yargıtay 4. HD'nin 03.02.2005 T. ve 2004/7039 E., 2005/746 K. sayılı kararı; 17 Ağustos 1999 depreminde çevre zararına yol açan binanın yönetmeliklere ve teknik koşullara uygun olarak yapılmaması nedeniyle deprem sonucunda çevre zararının meydana gelmesinin eylem ile zarar arasındaki nedensellik bağıını kesmediğini¹⁰⁷³ haklı olarak belirtmiştir. O halde teknik imkanlar dahilinde olası zararların önüne geçilebilmesinin mümkün olması halinde, tedbirlerin alınmaması, ilgili yönetmelik ve teknik koşulların gerekliliklerine uyulmaması, söz konusu felaketlerden kaçınma olanaklarının değerlendirilmemesi nedeniyle deprem gibi mücbir sebeplere dayalı olarak nedensellik bağıının kesilmesinden bahisle kirletenlerin çevre zararlarından sorumlu olmayacaklarını ileri sürmesi, mümkün değildir¹⁰⁷⁴.

Zarar görenin kusuru, ancak nedensellik bağıını kesecek şiddette ve ağırlıktaysa çevreye verilen zararlardan kirleteni kurtarabilir¹⁰⁷⁵. Üçüncü kişinin ağır kusuru da, zarar görenin kusurunda olduğu gibi özel bir ağırlığa ulaşarak nedensellik bağıını kesmesi gerekir¹⁰⁷⁶. Fakat bu durumların hepsinde somut olayın özelliklerine göre ayrıntılı bir inceleme yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla klasik haksız fiil sorumluluğunda nedensellik bağıını kesen durumların kirletenin çevre zararlarından doğan sorumluluğundaki nedensellik bağıını kesip kesmediği konusunda, ayrıntılı bir inceleme içerisinde somut olayın özelliklerine göre değerlendirme yapılması gerektiğini düşünmekteyiz¹⁰⁷⁷.

¹⁰⁷² **Baçoğlu**, s. 211; **Güneş**, Çevre, s. 310; Çevre kirletenin kusursuz sorumluluğunda sorumluluğu doğuran olayın çevrenin kirlenmesi olması aranması, kirlenmenin nedenlerinin önemli olmaması dolayısıyla mücbir sebep durumunda en fazla tazminattan indirim olabileceği görüşüyle ilgili olarak bkz. **Yüce**, s. 159.

¹⁰⁷³ Sinerji mevzuat ve içtihat programı.

¹⁰⁷⁴ Mücbir sebep unsurları içerisinde yer alan haricilik, zarar verenin faaliyet alanı veya işletmesi dışında mücbir sebebin gerçekleşmesi gerektiğini, bu bakımdan yıldırım düşmesi gibi bir nedenle yaralanan bir işletme personelinin güvenlik subabını kapatmaması nedeniyle mücbir sebebin meydana gelebileceği hakkında bkz. **Yongalık**, s. 109; **Demir**, s. 123.

¹⁰⁷⁵ **Baçoğlu**, s. 214; **Güdük**, s. 213; **Demir**, Çevre Kirliliği, s. 124; **Yongalık**, s. 112.

¹⁰⁷⁶ **Demir**, Çevre Kirliliği, s. 125; **Güdük**, s. 213; **Baçoğlu**, s. 216; **Yongalık**, s. 111.

¹⁰⁷⁷ **Yüce**, s. 160.

bb-Alman Hukukunda Durum

Almanya’da UmweltHG (Federal Çevresel Sorumluluk Yasası) § 1 uyarınca kanunda yer alan Ek-1’de yer alan sistemlerden kaynaklanan çevresel etki sonucu bir kişinin ölmesi, sağlığının zarar görmesi veya bir cismin zarar görmesi halinde, sistem sahibi zarar gören tarafa bundan doğan zararı tazmin etmekle yükümlü olduğu düzenlenmiştir¹⁰⁷⁸. Burada Alman Federal Çevresel Zarar Yasası’nın bireysel hukuki alandaki çıkarları koruyacağı ifade edilmekte olup bunun da Alman haksız fiil hükmü BGB § 823/1’de geçen vücut, sağlık veya çevresel etkilerin neden olduğu eşyaların mülkiyetinden kaynaklanan hasarlar olarak kabul edildiği görülmektedir¹⁰⁷⁹. Görüldüğü üzere çevre açısından belirli tehlikeler arz eden işletmeler kanunda özel olarak belirlenmiş olup bu işletmelerden kaynaklanan çevresel zararların varlığı halinde bu tesisleri işletenlerin sorumlu kabul edildiği bir sistem getirilmiştir, bu da katı bir kusursuz sorumluluk temeline dayandırılmaktadır¹⁰⁸⁰.

Burada meydana gelen zararların da çevre etkilerinden ötürü ortaya çıkan su, toprak, havaya yayılan diğer etmenler ile sarsıntı, gürültü, basınç, ışın, gaz, buhar, duman ve ısı sonucu ortaya çıkan durumlar olduğundan daha önce söz etmiştik.

UmweltHG, mevcut işletmenin işletilmesine dair kuralların ihlali sonucu veyahut işletmenin normal çalışması sırasında zararın meydana gelmesiyle ilgilenmeksizin meydana gelen zarardan sorumluluğu düzenlemektedir¹⁰⁸¹. UmweltHG kapsamındaki sorumluluk gelişim risklerini de içermektedir, yani zararın meydana geldiği zamandaki mevcut bilimsel bilgi ve teknik doğrultusunda henüz fark edilmeyen zararları da kapsamaktadır¹⁰⁸².

Böyle bir zarardan sorumluluğun doğması için aranan koşullardan olan nedensellik bağı ile ilgili de UmweltHG § 6, somut olayın koşulları nazara alındığında bir işletmenin doğası gereği zarara yol açabileceği kabul ediliyorsa karine olarak o işletmenin zarara sebebiyet verdiği kabul edilmektedir, yani bir çeşit nedensellik karinesi burada getirilmektedir, böylelikle ispat yükü işletene geçmektedir¹⁰⁸³. Böyle bir durumda zarara uğrayanın söz konusu işletmenin doğaya belirli kirletici unsurları saldırdığını ve bunların da zarara yol açma ihtimalinin bulunduğunu ispatlamak zorundadır¹⁰⁸⁴. Her durumda operasyonel süreç, kullanılan ekipman, kullanılan ve salınan maddelerin türü ve

¹⁰⁷⁸ Koch/Hofmann/Reese, s. 1171.

¹⁰⁷⁹ Becker, s. 138.

¹⁰⁸⁰ Becker, s. 138.

¹⁰⁸¹ Koch/Hofmann/Reese, s. 1171.

¹⁰⁸² Koch/Hofmann/Reese, s. 1171.

¹⁰⁸³ Becker, s. 139.

¹⁰⁸⁴ Başoğlu, s. 113.

konsantrasyonu, meteorolojik koşullar, hasarın meydana geldiği zaman ve yer ve hasar şeklinin yanı sıra zararın varlığına dair tüm durumlar göz önüne alınarak belirlenmelidir.

Nitekim Alman Federal Çevresel Zarar Yasası bazı istisnaları nedensellik karinesinde kabul etmiştir. Buna göre bir işletmenin amaçlandığı şekilde çalıştırılması söz konusu ise nedensellik karinesinin varlığından söz edilememektedir¹⁰⁸⁵. Ayrıca bir işletmenin faaliyetlerinde herhangi bir kesinti olmaksızın operasyonel gerekliliklerine uygun olarak işletildiğinden söz edebiliyorsak nedensellik karinesinin varlığından söz edilemeyecektir. Burada bahsi geçen operasyonel gereklilikler, çevre zararına yol açabilecek etkilerin meydana gelmesini önlemeyi amaç edinen idari izinler, standartlar, kararlar ile mevzuattan kaynaklanan gereklilikler şeklinde tanımlanmaktadır. Böyle bir durumun varlığı halinde işletme sahibi açısından karine tersine çevrilmektedir¹⁰⁸⁶.

Nedensellik bağıni kesen sebep olarak mücbir sebep hali UmweltHG § 4'te kabul edilmektedir. Keza UmweltHG § 5 uyarınca ilgili işletmenin operasyonel gerekliliklere uygun olarak işletildiği veya meydana gelen malvarlığı zararlarının önemsiz veyahut yerel koşullara göre makul olduğu hallerde malvarlığı zararlarının sorumluluk kapsamı dışında bırakılacağı kabul edilmektedir¹⁰⁸⁷.

c-Ürün Sorumluluğuna Göre Nedensellik Bağı

ÜGTDK anlamında nedensellik bağı hakkında açıklama yapmadan önce konunun Ürün Sorumluluğu Yönergesi açısından irdelenmesini faydalı görüyoruz. Zira Ürün Sorumluluğu Yönergesi baz alınarak ÜGTDK'nın yasalaştığı nazara alınırsa konu açısından temel teşkil edebilecek Avrupa Birliği düzenlemesi hakkında bazı açıklamalar yapmakta önem görmekteyiz.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 4'te açıkça hatalı bir üründen dolayı zarara uğrayanın hata ile zarar arasındaki nedensellik bağıni ispat etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Nedensellik bağıinin varlığı Ürün Sorumluluğu Yönergesi kapsamında aranmasına rağmen, hangi kriterlere göre nedensellik bağıinin irdeleneceği konusunda herhangi bir tanımlama getirilmemiştir¹⁰⁸⁸. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin Ürün Sorumluluğu Yönergesini iç hukuklarına aktarırken

¹⁰⁸⁵ Becker, s. 139.

¹⁰⁸⁶ Becker, s. 139.

¹⁰⁸⁷ <https://www.gesetze-im-internet.de/umwelthg/5.html>, erişim tarihi: 03.03.2024, 13.30; Başoğlu, s. 114.

¹⁰⁸⁸ Keser, s. 197; Akçura Karaman, s. 271 – 272.

nedensellik bağına dair yasal düzenlemeleri belirleme imkanlarının olduğu belirtilmiştir¹⁰⁸⁹. Avrupa Birliği Adalet Divanı ise ulusal kurallar yoluyla ispat yükünün tersine çevrilerek ispat yükünün üreticinin üzerine bırakılması gerektiğini ifade eder¹⁰⁹⁰. Keza Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin önsözünde belirtildiği üzere üye devletlerin hatalı ürünlerden kaynaklanan zararlardan dolayı üreticinin sorumluluğuna ilişkin mevzuat farklılıklarının rekabeti bozabilmesinden ötürü mevzuatların birbirine uygun hale getirilmesinin amaçlanması böyle bir yaklaşıma uygun görünmektedir.

NW ve diğerleri v. Sanofi Pasteur davasında, Avrupa Adalet Divanı, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin 1. maddesinde üreticilerin ürünlerdeki bir kusurdan kaynaklanan zararlardan sorumlu tutulacağı, 4. maddede zarar gören kişinin hasarı, hatayı ve hata ile hasar arasındaki nedensellik bağına ispat etmesi gerektiği, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin getirdiği düzenlemelerde üye devletlerin kanun, yönetmelik ve idari düzenlemelerini uyumlaştırmalarını amaçladığı, bu bağlamda Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde nedensellik bağı hususunda bir tanımlama yapılmadığı, ancak hatalı ürüne ilişkin tanımlamanın yapıldığı, Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6/1'de kişilerin beklemeye hakkı olduğu güvenliği sunmayan ürünün piyasaya sürülmesiyle hatalı ürünün ortaya çıktığı, burada mağdurun ispatla yükümlü olduğu, bu durumda usuli özerklik ilkesi ile eşitlik ve etkililik uyarınca her üye devletin ispat ve nedensellik bağına ilişkin kendi kurallarını koyabileceği belirtilmiştir¹⁰⁹¹.

Nedensellik bağına ilişkin hususlar çalışmamızın ilerleyen konularında değerlendirilecek olup yukarıda Avrupa Adalet Divanı'nda görülmüş olan davanın nedensellik bağına yaklaşım konusunda irdelenmesinde fayda görüyoruz.

Söz konusu davada, 1998 ile 1999 yılları arasında hepatit B'ye karşı yapılmış aşının üreticisi Sanofi Pasteur olup bu aşından Bay W'ye üç adet aşı enjekte edilmiştir. Son dozun akabinde şahsa doku sertleşmesi teşhisi konulmuş, 2011 yılında ölüm olayı gerçekleşmiştir. Bu sebeple maktülün ailesinden üç kişi aşı üreticisi aleyhine açtığı tazminat davasında maktül ile ailesinin kişisel veya ailevi hastalık geçmişi olmadığını, aşılama ile hastalığın ilk

¹⁰⁸⁹ <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=54EACCD65D1F625FB5130A1079A0C8E4?text=&docid=192054&pageIndex=0&doclang=SV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=252216>, erişim tarihi: 07.03.2024, 16.59.

¹⁰⁹⁰ Fairgrieve, Duncan/Howells, Geraint G./Mogelvang – Hans, Peter/Straetmans, Gert/Verhoeven, Dimitri/Machnikowski, Piotr/Jansen, André/Schulze, Reiner, “Product Liability Directive”, In Machnikowski, Piotr (ed.) European Product Liability: An Analysis of The State of The Art in The Era of New Technologies, Intersentia, 2016, s. 85; Keser, s. 197.

¹⁰⁹¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CJ0621>, erişim tarihi: 07.03.2024, 18.54.

belirtilerinin ortaya çıkması arasında kısa bir sürenin geçtiği belirtilmiş, aşılama ile ölüm olayı arasında nedensellik bağı bulunduğuna dair kanıtlar olduğu ileri sürülmüştür¹⁰⁹².

Davada Avrupa Birliği Adalet Divanı'na sorulan ön soru kapsamında ulusal mahkeme, tıbbi araştırmalar sonucu bir aşı ile bir hastalığın meydana gelmesi arasında ilişki kurulmadığında belirli bazı gerçeklerden yola çıkılarak aşının gerçekten hatalı olduğundan bahisle zarar ile hatalı aşı arasında nedensellik bağının kurulabilip kurulamayacağına dair soru yöneltmiştir. ABAD, üreticinin sorumluluğunun tesis edilebilmesi için Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 4'e göre zarar görenin hatalı ürün ile zarar arasındaki nedensellik bağının varlığını ispatlaması gerektiği, ancak nedensellik bağının nasıl kanıtlanacağına Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde düzenlenmediği, bu konunun üye ülkelerin iç hukuklarına bırakıldığını belirtmiştir¹⁰⁹³.

Fransız Medeni Kanunu m. 1386 gereğince zarar görenin üretici adına sorumluluk tesis etmesine imkan veren gerekli kanıtı sağlamasının kolaylaştırıldığı ifade edilmektedir¹⁰⁹⁴. Yasal düzenleme uyarınca nedensellik bağının yeterince yüksek olasılıkla ispat edilmesi yeterlidir.

ABAD ise Fransız Medeni Kanunu m. 1386'nın Ürün Sorumluluğu Yönergesi ile uyumlu olduğu, burada ispat yükünün tersine çevrilmediği, zarar görenin hatalı ürün ile zarar arasında nedensellik bağını ispat etmesi gerektiği, ikinci derece kanıtlara başvurulmasını engelleyen ve zarar göreni zararı yalnızca tıbbi araştırmalara dayanarak kanıtlamaya yönelten kuralların Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne aykırı olacağı, tıbbi araştırmaların nedensellik bağını kanıtlamasının yeterli olmadığı durumlarda birçok davada oluşan zarardan dolayı üreticiyi sorumlu tutmanın imkansız olacağı, aksi halde Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin hedeflerinin riske gireceği, ulusal kuralların ulusal mahkemelerce Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 4 hükmünü ihlal edeceği ve Yönerge tarafından belirlenen maddi kuralların etkilerini zayıflatacağı, bunun üreticinin aleyhine gerekçesiz karineler getirecek şekilde uygulanmaması gerektiğini, hastalığın aşının uygulanmasından çok kısa süre sonra ortaya çıkması ile zarar gören kişide kişisel ve aile hastalık geçmişinin olmaması ve rapor edilen

¹⁰⁹² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CJ0621>, erişim tarihi: 07.03.2024, 19.02.

¹⁰⁹³ Keser, s. 204.

¹⁰⁹⁴ Keser, s. 204; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CJ0621>, erişim tarihi: 07.03.2024, 19.05.

benzer vakaların olmasının yeterli görüldüğü, böylelikle ulusal mahkemede zarar gören tarafından ispat yükünün yerine getirildiği yönünde bir kanı oluşabileceğini belirtmiştir¹⁰⁹⁵.

Sonuç olarak delilleri değerlendirme sisteminin olay bazında uygulanması gerektiğine karar veren ABAD, önceden belirlenmiş bazı gerçeklerin her zaman nedensellik bağının varlığını ispat etmeye yeterli görülmediğini, aksi halde belirli olaylardan yola çıkarak varsayımlara ulaşılmasının Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde düzenlenen sorumluluk sistemini tehlikeye sokacağı ve ispat yükünü ters çevirerek üreticinin üzerinde bırakacağına karar vermiştir¹⁰⁹⁶.

ABAD'ın bu kararı ile nedensellik bağındaki ispat yüküne ilişkin önemli hususların tartışıldığı, ayrıca Avrupa Komisyonu'nun Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne ilişkin 2011 tarihli raporunda 4. madde ile ilgili değerlendirme esnasında üye ülkelerin ürün sorumluluğuna ilişkin düzenlemeleri arasında ispat yükü konusunda kimi farklılıkların olduğu, zarar görenlerin zararın üründeki hatadan kaynaklandığını ispatlama noktasında güçlüklerle karşılaştığı belirtilmiş olup üye ülkelerden Bulgaristan, İtalya, Malta, Letonya, Slovakya ve İsveç'in ürün sorumluluğu unsurlarının varlığını ispat külfetini ters çevirerek üretici aleyhine sorumluluk karinesi getirilmesi önerilmiştir¹⁰⁹⁷.

ABAD'a konu olmuş N.W. and Others v. Sanofi Pasteur MSD SNC and Others davasında görüşlerini ifade eden Başsavcı Bobek de bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre ulusal kuralların özellikle ilaç sektörü gibi teknik alanlarda tüketici ile üretici arasındaki bilgi asimetrisini düzeltme amacını taşımaları mümkündür. Örneğin tıbbi araştırmaların söz konusu olmadığı hallerde tıbbi ürünün hatalı olduğu ve bunun sonucunda kimi yan etkilerin meydana geldiğini ispat etmede tüketici sıkıntı çekebilir, kaynak eksikliği yaşayabilir. Bu durumda da genellikle üreticiyi ürünün hatalı olmasından sorumlu tutma imkanı ortadan kaybolacaktır. Dolayısıyla böyle bir ispat güçlüğüne ilaç üreticileri gibi üreticilerinin yeterli araştırmalar yapmaksızın ürün sorumluluğu kurallarını istismar etmeleri

¹⁰⁹⁵ Keser, s. 204 - 206; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CJ0621>, erişim tarihi: 07.03.2024, 19.14.

¹⁰⁹⁶ Keser, s. 206; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CJ0621>, erişim tarihi: 07.03.2024, 19.25.

¹⁰⁹⁷ Report From The Commission To The European Parliament, The Council And The European Economic And Social Committee Fourth Report On The Application Of Council Directive 85/374/Eec Of 25 July 1985 On The Approximation Of The Laws, Regulations And Administrative Provisions Of The Member States Concerning Liability For Defective Products Amended By Directive 1999/34/Ec Of The European Parliament And Of The Council Of 10 May 1999 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0547>, erişim tarihi: 11.03.2024, 17.56)

mümkündür¹⁰⁹⁸. Bu davada Fransız Temyiz Mahkemesi'nin ABAD'a bağımsız olgulardan teşekkül eden ciddi, belirli ve birbirleriyle uyumlu varsayımlardan yola çıkarak hatalı tıbbi ürün ile zarar arasındaki nedensellik bağının yeterince ispat edilememesi halinde tıbbi ürünün hatalı olmasından ürünle zarar arasındaki nedensellik ilişkisini kurmak için yeterli olup olmadığını sorması üzerine ABAD bu soruya olumlu cevap vermiş, ancak bunu kesin bir karine gibi kabul etme hususunda tereddütlü yaklaşım göstermiştir¹⁰⁹⁹.

ÜGTDK'da ise kanunun 6. maddesinin 2. fıkrasına göre zarar görenin nedensellik bağına ispat etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Yukarıda uygun nedensellik bağı hakkında verdiğimiz bilgilerden yola çıkarsak görüleceği üzere nedensellik bağı her somut olaya göre farklılık gösterecektir. Örneğin elektrikli ev aletlerinden kahve makinesinin hatalı olması halinde meydana gelecek patlama olayında patlamanın elektrik akımından mı veya kahve makinesinden mi kaynaklandığı yapılacak teknik incelemeyle anlaşılabilecektir¹¹⁰⁰.

Ürün sorumluluğu kapsamında da yukarıda ayıntılı şekilde açıklandığı üzere hatalı üründen kaynaklanan zarara birden fazla sebebin yol açması mümkündür¹¹⁰¹. Bu husustaki ortak nedensellik, yarışan nedensellik ve seçimlik nedensellik hallerini tekrar uzun uzadıya açıklamayacağız, ancak bu hususta ürün sorumluluğuna yönelik kimi açıklamalar yapacağız.

Tek başlarına zararlı sonucu meydana getirmeye yeterli olmayan sebeplerin bir araya gelmeleri halinde zararlı sonucu meydana getirebilmeleri durumu olarak ifade edilen ortak nedensellik halinde ürün sorumluluğu kapsamına giren zararların ortaya çıkmasına ürünün hatalı olması hali tek başına zararı meydana getirmeye elverişli değildir, ancak burada meydana gelen zarardan üreticinin sorumlu olup olmadığını belirlemek gerekecektir¹¹⁰². Keza daha önce açıkladığımız üzere bir araya gelen sebeplerin birbirlerinden haberli olup olmamalarının da hiçbir önemi yoktur. Örneğin belli bir çevrede gürültü kirliliğine sebebiyet veren hatalı şekilde çalışarak yüksek oranda ses çıkaran jeneratör, iş makineleri ve çeşitli ürünler bulunabilir, ancak bu ürünlerin hatalı şekilde yüksek ses çıkardıkları desibeller ilgili çevredeki gürültü kirliliğine sebebiyet verecek oranda olmamakla birlikte her birinin bir araya gelmesiyle meydana gelen gürültü kirliliğinin zarara vermesi halinde hatalı üründen zarar doğduğunu ifade edebiliriz. Böyle bir durumda zararı meydana getirenler arasında müteselsil

¹⁰⁹⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CC0621>, erişim tarihi: 11.03.2024, 18.03.

¹⁰⁹⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CJ0621>, erişim tarihi: 11.03.2024, 18.12.

¹¹⁰⁰ Keser, s. 209.

¹¹⁰¹ Bknz. İkinci Bölüm – D – 3 – a – bb - bbb.

¹¹⁰² Keser, s. 210.

sorumluluk söz konusu olmaktadır. Keza TBK m. 61'e göre, birden çok kişi birlikte bir zarara sebebiyet verilerse veya aynı zarardan çeşitli nedenlerden dolayı sorumluluk altına girerlerse, bu kişiler hakkında müteselsil sorumluluğa ilişkin hükümlerin uygulanacağına dair yaptığımız açıklamalara atıf yapıyoruz.

Ortak nedensellikten farklı olarak zararlı sonucu meydana getiren birden fazla sebebin her birinin tek başına da zararlı sonucu gerçekleştirmeye elverişli olduğu yarışan nedensellikte yine ortak nedensellikteki gibi müteselsil sorumluluk söz konusu olacaktır. Daha önce verdiğimiz örneği tekrarlayacak olursak şunları ifade edebiliriz. Ürün olarak kabul edeceğimiz iki ya da daha fazla geminin denize yakıt sızdırması halinde balık ölümü, deniz habitatının bozulması gibi bir sonucun meydana gelmesi durumunda her bir geminin eylemi tek başına zararlı sonucu meydana getirmeye elverişli ise yarışan nedensellik söz konusu olur.

Zararlı sonucu yine birden çok sebebin meydana getirmiş olmasına rağmen somut olayda hangi sebebin söz konusu sonucu gerçekleştirdiğinin bilinemediği haller anlamına gelen seçimlik nedensellikte daha önce açıkladığımız üzere zararı meydana getiren sebeplerden birinin kesinlikle bu zarardan mesul olduğu, ancak herhangi bir nedenle hangisinin zarara sebebiyet verdiğinin kesin olarak bilinemediğinden ilke olarak sorumluluğun söz konusu olmadığı hususu mevcuttur. Ancak sebeplerin birlik içerisinde olabileceği ve haksız fiile yol açabileceği bazı istisnai hallerde sorumluluğun doğacağının doktrinde kabul edilebileceği yönündeki açıklamalarımıza atıf yapıyoruz.

Uygun nedensellik bağının kesilmesinin, genel hayat tecrübeleri çerçevesinde, somut olayda gerçekleşen türden sonuçların meydana gelmesini engelleyecek düzeyde veya elverişli olmasının yanında başka sebeplerle arka plana atılma durumunun söz konusu olması hali olarak tanımlanabileceğinden söz etmiştik¹¹⁰³. Konuyu ürün sorumluluğundaki nedensellik bağı açısından değerlendirdiğimizde uygun nedensellik bağı kesen sebeplerin burada da etkili olduğunu görmekteyiz. Yani mücbir sebep, zarar görenin kusuru, üçüncü kişinin kusuru halleri şartların sağlanması halinde hatalı ürünlerden kaynaklanan zararlardan doğan sorumlulukta nedensellik bağı kesecektir.

Bunlardan mücbir sebep halinde kaçınılması ve önlenmesi objektif olarak imkansız bir olayın söz konusu olacağı yönündeki açıklamalarımıza atıf yapmakla yetiniyoruz. Mücbir sebebin mutlak bir hal olarak değil de nispi bir kavram olduğu yönündeki açıklamalarımıza biraz daha değinmekte fayda görüyoruz. Daha önce verdiğimiz örneğe dönecek olursak

¹¹⁰³ Bknz. İkinci Bölüm – D – 3 – a – bb - ccc.

depremlerin sık yaşandığı bir yere kurulan nükleer enerji reaktörünün deprem esnasında zarar görerek radyoaktif sızıntıya sebebiyet verilmesi halinde depremin burada mücbir sebep olarak ileri görülmesinin pek mümkün olmayacağını, zira olayın mevcut şartları nazara alındığında depremlerin sık yaşandığı bir bölgede yapıların depreme dirençli olması gerektiğinden söz etmiştik. Örneğin sık sık sel olayının meydana geldiği bir dere yatağında bulunan şirket için sel baskını mücbir sebep niteliği taşımayacaktır¹¹⁰⁴.

Nedensellik bağı kesen sebeplerden bir diğeri zarar görenin kusuru hali de sorumluluğu ortadan kaldırmaktadır.

Üçüncü kişinin davranışının da nedensellik bağı kestğini daha önce açıklamış olup daha önceki açıklamalarımıza atıf yapmakla yetiniyoruz.

Nedensellik bağı hususunda önemli olan hatalı ürün ile zarar arasında nedensellik bağının bulunduğunu kabul edebilecek seviyede bir hatalı ürünün varlığının gerekmesidir. Bazı hallerde meydana gelen zararın doğrudan doğruya hatalı üründen kaynaklandığını ifade etmek güç olabilir. Burada başka bir sebeple birleşme neticesinde hatalı ürünün meydana getirdiği bir zarar söz konusu olmaktadır. Örneğin bir geri dönüşüm fabrikasında kimi atıkların toplandığı bir atık deposunun hatalı ürün vasıflarına haiz olduğunu ve atık deposunun üretim hatası veya tasarım hatası bulunması sebebiyle koruyucu muhafazasının büyük ölçüde zayıfladığını düşünelim. Geri dönüşüm fabrikası çalışanlarından bazılarının atık deposu yakınında tartışması ve içlerinden birinin muhatabını itmesi suretiyle diğerinin atık deposunun zayıflamış kısmına çarpması neticesinde sızdırılmaya başlayan atıkların toprağa ve çevredeki habitata yayılarak zarar vermesi halinde atık deposu üreticisinin sorumluluğuna gitmek mümkündür. Zira olayda atık deposunun üretiminde ya da tasarımında mevcut olan hatadan ötürü haklı güvenlik beklentisine uymayacak şekilde üretilmiş bir ürün mevcuttur. Böyle bir olayda her ne kadar zarar dışarıdan bir etkiyle meydana gelmiş olsa da atık deposunun dış etkenlere daha dayanıklı olması gerektiğinden hareketle atık deposunun atık sızdırması ile meydana gelen çevre zararı arasında nedensellik bağının varlığı kabul edilebilir ve bu durumda atık deposu üreticisinin sorumluluğuna gidilebilir.

Ürün sorumluluğu açısından nedensellik bağına dair objektif değerlendirmelerin yapılması sırasında zarar görenin şahsından kaynaklanan sebeplerin dikkate alınarak meydana gelen zarar ile hatalı ürün arasında uygun nedensellik bağının kurulup kurulmadığına ilişkin

---

¹¹⁰⁴ Keser, s. 213.

ayrıntılı bir değerlendirme yapılması gerekmektedir¹¹⁰⁵. Örneğin hatalı üretilmiş bir jeneratörün çalışırken etrafa zehirli gaz salmasından kaynaklanan zararlarda hatalı jeneratör üreticisinin sorumluluğuna gitmek elbette mümkündür, ancak sağlıklı bir insana zarar veremeyecek düzeydeki zehirli gaz salınımında akciğerlerinde yoğun kanser rahatsızlığı bulunan bir şahsın etkilenmesi halinde, böyle bir sebeple ölüm ya da bedensel zararların gerçekleşmesi durumunda, nedensellik bağının durumuna dair bazı soruların karşımıza çıkması mümkündür. Nedensellik bağı hususunda objektif değerlendirme yapılırken zarar görenin şahsından kaynaklanan sebeplerden ötürü meydana gelen zararlardan bu sebeplerin etkili olmasına yol açan zarar görenin sorumlu tutulması gerektiği yönünde bazı görüşler bulunmaktadır¹¹⁰⁶. Nitekim hatalı üründen kaynaklanan zararların ortaya çıkmasında zarar görenin kişiliğinden kaynaklanan sebeplerin etkili olmasına rağmen yine de hatalı bir ürünün mevcut olduğundan bahisle üreticinin sorumlu olduğu, somut olay özelliklerinin değerlendirilmesine göre TBK m. 52/1 gereği indirim yapılmasının mümkün olduğu görüşüne katılmaktayız¹¹⁰⁷.

d-Ürünlerin Çevreye Verdiği Zararlarda Nedensellik Bağı

Hem ürün sorumluluğu hem de çevre hukukunda nedensellik bağı hususunda yaptığımız incelemelerde görüldüğü üzere ürünlerin çevreye verdiği zararlarda da doktrinde genel olarak kabul edilen uygun nedensellik bağının varlığı gereklidir. Bu konuda daha önce uzun uzadıya açıklamalarda bulunduğumuz için tekrar burada ayrıntılar üzerinde durulmayacaktır, ancak çalışma konumuz açısından önem arz ettiğini düşündüğümüz hususlara değineceğiz.

Bir fiilin meydana gelen zararın olağan sebebi olup olmadığını anlamak açısından hakimın söz konusu sebebin objektif olarak öngörülebilecek şekilde sonucu doğurmaya elverişli olup olmadığına bakması gerektiği yolundaki daha önce yaptığımız açıklamalardan hareketle somut uyuşmazlıkta hakimın söz konusu ürünün haklı güvenlik beklentisini karşılamayacak derecede hatalı olması sebebiyle çevre zararına yol açması halinde söz konusu zarar ile hatalı ürün arasında uygun nedensellik bağının varlığını araştırması gerekecektir.

Uygun nedensellik bağı bir ölçüde mantıki nedensellikten hareket ettiği için mantıki nedensellikte yer alan sebeplerden zorunlu olan şartın belirlenmesinden sonra söz konusu

---

¹¹⁰⁵ Keser, s. 214.

¹¹⁰⁶ Keser, s. 214; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 49 vd.

¹¹⁰⁷ Keser, s. 215.

şartların uygun bir sebep teşkil edip etmediklerinin araştırılması gerekecektir, ancak sorumluluğun doğması için kurucu unsur işlevi gören nedensellik bağında, mantıki nedensellik çerçevesinde zorunlu olan şartların belirlenmesinin akabinde bir nevi şartlı nedensellik bağının kurulması gereklidir. Zira mantıki nedensellik çerçevesinde birbirini izleyen silsileler yoluyla hatalı bir ürünün en uç sonuçlardan zorunlu tutulmasını hukuk düzeninin kabul etmeyeceğini açıklamıştık.

Sık verdiğimiz örnek olarak hatalı bir jeneratörden saçılan kıvılcımın orman yangınına yol açtığı ve o sıra ormandan geçen birinin yangından ötürü yaralanarak kaldırıldığı hastanede yanlış tedavi sonucu yaşamını yitirdiğini düşünelim. Her ne kadar hatalı üründen böyle bir kıvılcım çakması meydana gelmeseydi yaralanan şahıs yanlış tedavi sonucu ölmeyecek olsa dahi burada hukuken uygun nedensellik bağı ölüm olayı ile hatalı ürün arasında kurulamaz.

Bir başka örnek olarak şunu belirtebiliriz. Sık sık aşırı yağmurla kayganlaşan yolların bulunduğu bir yerde üretilmiş otomobillerin yol tutuşlarının bu durumlar göz önüne alınarak tasarlanması gerektiği düşünülebilir ki üreticilerin bu yönde hali hazırda teknik uzmanlıklarının olduğu değerlendirilebilir. Buradaki hatalı ürün otomobilin teknik akşamlarından kaynaklanabileceği gibi dijital sistemleri gelişmiş bir otomobildeki yazılımların üründe somutlaşarak bir hataya sebebiyet vermesi şeklinde de gerçekleşmesi mümkündür. Gayri maddi mallar içerisinde fikri ürün olarak kabul edilebilecek yazılımların teknik problemlerinden ötürü bir otomobilin yoğun yağmur anında yazılım komutlarını yanlış değerlendirerek otomobilin yoldan çıkmasına sebebiyet vererek yol kenarındaki tarlalara zarar vermesi halleri de ürünlerin yol açtığı çevre zararı temelinde uygun nedensellik bağının varlığını gündeme getirebilir.

GDO'lu bir üründen kaynaklanan çevre zararının varlığı halinde ise hem Çevre Kanunu hem de Biyogüvenlik Kanunu anlamında sorumluluğun doğması mümkündür. Her iki kusursuz sorumluluk düzenlemelerinin birbirlerini dışlamaları söz konusu değilse bu sorumluluk hükümlerinin yarışacağı doktrinde kabul edilmektedir¹¹⁰⁸. Bu bakımdan sorumluluğun yarıştığı hallerde zarar gören dilediği sorumluluk hükümleri çerçevesinde zararın giderilmesini talep edebilir, ancak burada bir sorumluluk düzeni seçildiği zaman tüm hüküm ve sonuçlarıyla birlikte ilgili sorumluluk hükümlerinin uygulanması söz konusu olacaktır.

---

¹¹⁰⁸ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 310.

Yani burada önemli olan bir fiil ile zarar arasında nedensellik bağının tespit edilmesinden sonra söz konusu fiilin olmazsa olmaz şart statüsünde zararlandırıcı sonucu doğurmaya elverişli olup olmadığına bakılacaktır. Dolayısıyla örneğimizde olduğu gibi orman yangınında yaralanan şahıs ile orman yangını arasında bu şekilde bir bağ olduğunun kabulü gerekir. Nitekim yangının meydana geldiği alan sivillerin girmesinin yasak olduğu bir çeşit yaban hayatını korumaya yönelik alanlardan biriye o zaman burada zarar görenin kusurunun varlığının kabulü gerekecektir.

Çevre zararına birden fazla hatalı ürünün sebebiyet vermesi de mümkündür, birden fazla sebebin sorumluluğa yol açabileceği hususundaki açıklamalarımıza atıf yapıyoruz.

Uygun nedensellik bağının kesilmesi, genel hayat tecrübeleri çerçevesinde, somut olayda gerçekleşen türden sonuçların meydana gelmesini engelleyecek düzeyde veya elverişli olmasının yanında başka sebeplerle arka plana atılma durumu söz konusu olması hali olarak tanımlanabilmesi durumu çalışma konumuz açısından da geçerlidir. Çalışma konumuz açısından önemli olabilecek mücbir sebepte yer alan önemli unsurlardan biri olağanüstü olaylardır, ancak burada bu durum sadece doğal olaylarla sınırlanmamaktadır, bu hususta birkaç hususa değinmekte yarar görüyoruz. Yargıtay'ya göre, bir olayın öngörülemezlik unsurunun hayatın olağan seyri içerisinde ortaya çıkmasının beklenebilmesinin mümkün olmaması, tesadüfî olaylar sınırını açıkça aşması şeklinde tanımlandığı hususunu tekrar göz önüne alırsak şöyle bir örnek vermemiz mümkündür. Örneğin çok yoğun rüzgar ve fırtınanın bir doğal afet şeklinde algılanarak mücbir sebep sayılması mümkündür. Ancak coğrafi şartlar gereği güçlü rüzgar ve fırtınaların olduğu bir bölgedeki olağan sınırları içerisinde seyreden sert bir fırtınadan ötürü rüzgar türbinlerinin kopan parçalarının yakınlardaki tarlalara zarar vererek çevre zararına sebebiyet vermesi halinde mücbir sebebin meydana gelmeyeceğini ifade edebiliriz. Burada ürünün söz konusu coğrafi şartlara uygun şekilde üretilmemesi haklı güvenlik beklentisine aykırılık oluşturarak hatalı bir ürüne sebebiyet vermektedir. Yani mücbir sebep esasen nisbi bir kavramdır ve bu durum her somut olaya uygun olarak araştırılmalıdır.

4-Ürünlerin Çevreye Verdiği Zararlarda Sorumluluktan Kurtuluş Sebepleri

a-Genel Olarak

Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükümleri ve yönerge doğrultusunda hazırlanan ÜGTDK m. 6, üreticinin ürettiği bir hatalı ürünün ölüm ve yaralanmaya sebep olması ile

hatalı ürünün kendisi dışındaki malvarlığı değerlerinde bir zarara sebebiyet vermesi halinde üreticinin ve yeri geldiğinde ithalatçı ile birlikte başka bazı aktörlerin kusursuz sorumlu olacağını düzenlemiştir.

Kusursuz sorumluluk rejimi öngören bu düzenlemelerin istisnasız şekilde uygulanması suretiyle üreticiler açısından istenmeyen sonuçların doğması kaçınılmazdır. Böyle sonuçlar nedeniyle üretim faaliyetlerinin zarar görmemesi açısından hem Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne hem de ÜGTDK'ya bazı sorumluluktan kurtuluş imkanı öngören kimi kurallar getirilmiştir. Sınırlı sayıda belirlenen sorumluluktan kurtuluş sebeplerini AB'de üye ülkeler genişletemeyecekleri gibi ÜGTDK'da ise belirlenen düzenlemeler haricinde sorumluluktan kurtuluş sebeplerini genişleten sözleşme hükümlerine de yer verilmesi mümkün değildir¹¹⁰⁹.

Üreticinin kusursuz sorumluluğu bakımından sorumluluktan kurtuluş sebeplerinin kullanılma imkanının sınırlı sayı prensibi doğrultusunda düzenlenmesi, özen sorumluluğunu sıkı bazı denetimlere tabi tutmaktadır. Normalde kurtuluş kanıtı getirilebilen özen sorumluluğu ve kurtuluş kanıtı getirilemeyen özen sorumluluğu halleri şeklinde ikili bir ayırımın yapıldığı doktrinde¹¹¹⁰, kurtuluş kanıtı getirilebilen özen sorumluluğu hallerinde sorumlunun kurtuluş kanıtı getirmesiyle sorumluluktan kurtulacağı kabul edilmektedir¹¹¹¹. Bununla birlikte temelde ürün sorumluluğu açısından kurtuluş kanıtı getirebilme imkanının tanınmadığını ifade eden görüş, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde sınırlı sayıda üretici bakımından öngörülmüş kurtuluş kanıtlarının getirilmesini kurtuluş kanıtı getirilebilen özen sorumluluğu kategorisine dahil etmemektedirler, zira sınırlı sayıda kabul edilen bu imkanın böyle bir değerlendirmeye imkan tanımadığını, dolayısıyla ürün sorumluluğunun tehlike sorumluluğuna yaklaştığını belirtmektedir¹¹¹².

Bizde çalışmamızın bu kısmında ÜGTDK m. 21'de yer alan sorumluluktan kurtuluş sebeplerini, kanunun dayanağı olduğu ifade edilen Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7 doğrultusunda benimsenen sorumluluktan kurtuluş sebepleriyle birlikte değerlendireceğiz. Ancak öncelikle şu konuya değinmekte fayda görüyoruz. Hatalı bir ürünün yol açtığı çevre zararında sorumluluktan kurtuluş sebeplerinden üretici ve üretici gibi sorumlu olanlar faydalanabilecektir, ürünün nihai kullanıcısının da sorumlu olduğu hallerde nihai kullanıcının

¹¹⁰⁹ Keser, s. 225.

¹¹¹⁰ Ünal/Kalkan, s. 53 – 54; Yılmaz, Süleyman, “ Türk Borçlar Kanunu Tasarısında Sebep Sorumluluklarına İlişkin Yeni Hükümler ”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 59, S. 3, Ankara 2010, s. 557; Yavuz, Cevdet, “Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na Göre Kusursuz Sorumluluk Halleri ve İlkeleri”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 4, İstanbul 2008, s. 42.

¹¹¹¹ Ünal/Kalkan, s. 54; Yılmaz, s. 557; Yavuz, s.42.

¹¹¹² Ünal/Kalkan, s. 54;

sorumluluktan kurtuluş sebebine dayanması kanaatimizce mümkün değildir. Hatalı bir ürünün yol açtığı çevre zararında, hatalı ürün nihai kullanıcının kullanımında iken ürün üreticisinin hangi şartlarda sorumlu olacağını ise çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde inceleyeceğiz¹¹¹³.

b- Ürünün Piyasaya Sürülmemiş Olması

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7/a'ya göre, üretici ürünü piyasaya sürmediğini ispatlaması halinde ürün sorumluluğu anlamında sorumlu olmayacaktır. ÜGTDK m. 21/2-a'da da kabul edilen benzer bir hüküm uyarınca, imalatçı veya ithalatçının ürünü piyasaya kendisinin arz etmediğini ispatlaması durumunda sorumlu olmayacağı düzenlenmiştir. Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne dikkatli şekilde bakılırsa görüleceği üzere burada üreticiye iki adet savunma imkanı getirilmiştir. Ya ürünün piyasaya hiç sürülmediği ya da ürünün piyasaya kendisi tarafından sürülmediğini ispatlamak suretiyle üretici sorumluluktan kurtulabilecektir¹¹¹⁴.

Ürünün piyasaya arzı konusunda ne kast edildiğine ise ÜGTDK m. 3/1-k bir tanım getirmektedir. Ürünün ilk kez piyasada bulundurulması anlamına gelen piyasaya arz, ürünlerin üretici tarafından piyasaya sürülmemiş olması konusundaki sorumluluktan kurtuluş sebebi hususunda anahtar role sahiptir¹¹¹⁵. Üreticinin iradesi doğrultusunda hakimiyet alanından çıkarak sürüm ve dağıtım zincirine ürünün sokulması gerekir, yani ürün üreticinin fiili hakimiyetinden çıkıp da başkalarının tasarrufuna bırakıldığı an piyasaya sürme gerçekleşmiş olur¹¹¹⁶.

Ara ürün ve hammadde üreticileri açısından da aynı sonuca varılmaktadır. Asıl ürünün yapımında kullanılacak ara ürün veya hammaddenin üreticisinin hakimiyetinden çıkarılarak iradi biçimde asıl ürünü üretecek üreticinin hakimiyet alanına sokulması da ara ürün ve hammadde açısından piyasaya sürme anlamına gelir, aynı şekilde ara ürün üreticisi ve hammadde üreticisi bu sorumluluktan kurtuluş sebebinden faydalanabilmektedir, zira bu

¹¹¹³ Bknz. Üçüncü Bölüm – D – 2 – b – aa.

¹¹¹⁴ **Oğuzer**, s. 89; **Akçura Karaman**, s. 342; Bu konuda değerlendirme için bknz. **Okur**, s. 468.

¹¹¹⁵ **Öztan**, s. 21; ÜGTDK m. 2'de kanunun kapsamı belirlenirken piyasaya sürülmesi hedeflenen veya sürülen, piyasada bulundurulan şeklinde bir ayırım yapıldığı, sadece piyasaya sürülen, piyasada bulundurulan ürünler açısından bunların imalatçı veya ithalatçı tarafından piyasaya sürülmemiş olma ihtimalini dikkate alarak imalatçı veya ithalatçı arzusu dışında piyasaya sürüldüğü durumlarda imalatçı veya ithalatçının sorumlu tutulmadığı, piyasaya sürülmesi hedeflenen ürünler bakımından ise ürün zaten piyasaya sürülmediğinden böyle bir istisnanın gündeme gelmesinin mümkün olmadığı, ancak piyasaya sürülmesi hedeflenen ürünler açısından örneğin üçüncü kişinin ağır kusuru gibi durumların genel olarak sorumluluğu sona erdiren sebep olarak gündeme gelmesinin mümkün olduğu hakkında bknz. **Okur**, s. 468.

¹¹¹⁶ **Kanışlı**, s. 1444; **Kırca**, s. 167; **Akçura Karaman**, s. 342; **Havutçu**, s. 102; **Oğuzer**, s. 90; **Kibar**, s. 130.

konuda yasal bir engel bulunmamaktadır¹¹¹⁷. Yani piyasaya sürme açısından önemli olan, hem asıl ürünün üreticisi hem de ara ürün ve hammadde üreticilerinin hakimiyetinden çıkmış bir ürünün hedef kitle bakımından incelemeye tabi tutulmasının, hakimiyet kurulabilir hale gelmesinin söz konusu olmasıdır¹¹¹⁸.

Dolayısıyla üreticinin iradi şekilde ürün üzerindeki zilyetliğini kaldırarak ürünü fiilen başkasının egemenlik alanına sokulması söz konusudur¹¹¹⁹. Nitekim zilyetliğin kaldırılması her durumda gerekmebilir. Mesela üreticinin ürün üzerindeki asli zilyetliğine son vermeksizin ürünü satması için tayin ettiği temsilcisine ürünü vermesi hali buna örnek gösterilebilir. Burada üreticinin asli zilyetliği söz konusu olmaktadır, ama ürün piyasaya sürülmüştür artık¹¹²⁰. Aynı zamanda üreticinin sadece satış amacıyla hareket etmediği durumların da üzerinde durmak gerekmektedir. Bir fuarda ürününü tanıtmak amacıyla üreticinin ürünü tanıtım şirketine göndermesi durumunda, üreticinin artık doğrudan bir hakimiyeti ürün üzerinde bulunmamaktadır¹¹²¹. Tanıtım şirketi fer'i ve vasıtalı zilyet olarak satma yetkisi olmaksızın ürünün tanıtımı için faaliyet göstermektedir. Ancak bu durumda dahi ürünün piyasaya sürüldüğünün kabulü gerekir. Zira piyasaya sürme sadece satış amaçlı bir kavram değildir. Daha geniş bir ifade ile potansiyel alıcı veyahut alıcı gruplarıyla ürünün bulunduğu her yer piyasaya sürme kavramı içerisinde değerlendirilebilmektedir¹¹²².

Bu sorumluluk sebebine dayanılabilmesi için üreticinin ürettiği bir ürünün piyasaya sürme kastıyla dolaşıma soktuğu sıra ürün henüz taşıma aşamasındayken bir zararın doğması durumunda zarara kimin katlanacağı sorusu gündeme gelmektedir. Kanaatimizce ürünün piyasaya sürülmesinden kasıt, ürünün artık üreticinin fiili hakimiyetinden çıkarak dolaşım ağlarına sokulmasıdır. Nihai kullanıcıya ulaşmasını aramak, ürün sorumluluğu kapsamını daraltıcı bir yorum haline getirebilir. O halde üreticinin ürünün dolaşıma sokulduğu anda, henüz nihai kullanıcıya teslim edilmemiş olsa dahi, ürünün örneğin patlaması neticesinde üçüncü kişilere zarar verir, ölüm ve yaralanmalara neden olur ya da başkalarının mallarında zarara neden olursa üreticinin ürün sorumluluğu kapsamında sorumluluğu olacaktır¹¹²³. O

¹¹¹⁷ Havutçu, s. 102; Akçura Karaman, s. 342; Kırca, s. 168; Benzer yönde bknz. Erlüle, s. 331.

¹¹¹⁸ Keser, s. 242.

¹¹¹⁹ Havutçu, s. 102; Üreticinin söz konusu ürün üzerindeki fiili tasarrufuna nihai olarak son vermenin piyasaya sürme olarak algılanabileceği yönünde bknz. Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 161.

¹¹²⁰ Keser, s. 242.

¹¹²¹ Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 162.

¹¹²² Keser, s. 242.

¹¹²³ Keser, s. 227; Aydos, s. 194; Akçura Karaman, s. 342; Bu konudaki ABAD kararı değerlendirmesi için bknz. Oğuzer, s. 95; ABAD'ın bir kararına göre bir hastanede yapılacak organ naklinde, organ henüz nakledilmemiş olsa dahi piyasaya sürme kavramının gerçekleştiği yönünde bknz. Kırca, s. 168; aksi görüşte bknz. Havutçu, s. 102; ürünün üreticinin nihai olarak çıkması gerektiği hakkında bknz. Erlüle, Yapımcının

halde bir ürünün üreticinin organizasyon alanında kaldığı müddetçe ürün sorumluluğunun doğmayacağını kabul edebiliriz. Ürünün kontrolü ve testlerinin yapılması aracılığıyla başka yerlere götürülmesi halinde ise üreticinin hakimiyet alanından ürünün çıkarılmadığının kabulü gerekir¹¹²⁴.

Bir ürünün piyasaya sürülme zamanı ile ilgili olarak ise ABAD'ın değerlendirmelerde bulunduğu O'Byrne Kararı¹¹²⁵ önemli bir yer tutmaktadır. Bu karara konu olayda, 03.11.1992'de ameliyat esnasında aşılanmış ve aşı sonrasında çeşitli sağlık sorunları yaşamış olan Declan O'Bryne adlı çocuğun uğradığı zararların aşılardan ayıplı olmasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Aşı üreticisi Fransız şirket APSA, 18.09.1992'de bir parti aşığı APMSD adlı bir İngiliz şirketine göndermiş, APMSD gönderiyi 22.09.1992'de teslim almış, sonraki tarihlerde APMSD aşıları Birleşik Krallık Sağlık Bakanlığı'na satmış, Bakanlıkça bildirilen hastanelere teslim etmiş, hastane de teslim edilen aşığı 03.11.1992'de davacıya uygulamıştır. Bu arada APMSD şirketi, APSA'nın yüzde yüz iştiraki ve aynı zamanda İngiltere'deki dağıtıcısıdır. Böylelikle de davanın açılmasıyla ürünün ne zaman piyasaya sürüldüğü konusunda çıkan ihtilafta yargılamayı durduran mahkemenin ABAD'a yönelttiği bir dizi soru neticesinde ürünlerin piyasaya sürülmesi konusunda bazı sonuçlara varılmıştır. Buna göre; söz konusu sorumluluktan kurtuluş sebebinin katı şekilde yorumlanması gerektiği, bunun haklı güvenlik beklentisini karşılamayan ürünlerden zarara uğrayanların menfaatlerini korumaya yönelik olduğu, bu bakımdan bir ürünün üreticinin sorumluluğundaki üretim sürecinden çıktığı ve kullanılmak ya da tüketilmek amacıyla kamuya sunulması halinde pazarlama sürecine gireceğinden mütevellit piyasaya sürülmesinin kabul edilmesi gerektiği, bu doğrultuda ürünün doğrudan doğruya kullanıcıya satılması veya satımın operatörler ağıyla gerçekleşmesi arasında bir fark olmadığı, bununla birlikte dağıtım zincirindeki unsurlardan birinin üreticiyle yakın bağlantılı olduğu zaman söz konusu kuruluşun üretim aşamasına dahil olup olmadığının araştırılması gerektiği, böyle bir araştırmada farklı şirketlerin üretim sürecinin farklı aşamalarında rol alıp almadıkları ya da şirketlerden birinin diğerinin distribütörü veya yedini olarak hareket edip etmedikleri konusunun önem taşıdığı, bunların titizlikle araştırılması gerektiği belirtilmiştir. Yani

---

Sorumluluğu, s. 162 – 163; Piyasaya sürme kavramı açısından ürünün süjesi olduğu ilk işlem olarak veya ürünün bir başkasına geçtiği, üreticinin ürün üzerindeki hakimiyetini yitirdiği an hususunun göz önüne alınacağıyla ilgili olarak bkz. **Tulibacka, Magdalena**, Product Liability in Transition: a Central European Perspective, Ashgate Publishing Limited, 2009, s. 266.

¹¹²⁴ **Kırca**, s. 167; **Keser**, s. 227; **Aydos**, s. 196; **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 227.

¹¹²⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62004CJ0127&from=EN>, erişim tarihi: 30.01.2022, 13.31.

ABAD'a göre piyasaya sürmenin gerçekleşebilmesi için ürünün üreticinin hakimiyet alanından çıkarak ürünün nihai haliyle birlikte pazarlama sürecine girmesi aranmaktadır¹¹²⁶.

Bu sorumluluktan kurtuluş sebebinin amacı, üretici ve üretici gibi sorumlu tutulanların iradeleri dışında piyasaya sürülen ürün olması halinde sorumlu tutulmalarının önlenmesidir¹¹²⁷. Örneğin hırsızlık böyle bir hale işaret eder¹¹²⁸.

Üreticiye böyle bir sorumluluktan kurtuluş sebebi tanınması suretiyle üreticiye sadece kendi üretimi olan ürünlerin sorumluluğunun yüklenmesi nedeniyle adil bir çözüm getirilmiş olmaktadır, aynı şekilde üreticiye ürünü piyasaya sürmeden evvel gerekli kontrolleri yapabilmesi için zaman verilmiştir¹¹²⁹.

Örneğin elektrik voltaj dalgalanmaları ile bozulan bir tarladaki otomatik sulama sistemlerinin haklı güvenlik beklentisi kapsamında üretim, tasarım, bilgilendirme, gelişim hatasına sahip olarak tarlaya aşırı su vermesi suretiyle çevre zararına yol açması halinde otomatik sulama sisteminin nihai ürün olarak kendisi ya da otomatik sulama sisteminin ara parçalarının veya hammaddelelerinin üreticinin bilgisi dahilinde piyasaya sürülmesi söz konusu değilse üretici bu savunmayı ileri sürerek sorumluluktan kurtulabilecektir, aksi halde üretici ve benzerlerinin hatalı bir ürünün çevre zararına yol açmasından kurtulması mümkün değildir.

c-Ürünün Piyasaya Hatasız Şekilde Sürülmesinden Sonra Ürünün Hatalı Hale Gelmesi

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7/b, somut olayın şartları nazara alındığında zarara sebebiyet veren hatanın üretici tarafından ürün piyasaya sürüldüğünde mevcut olmadığı veya bu hatanın daha sonra meydana geldiğinin ispatı halinde üretici sorumluluktan kurtulacaktır.

ÜGTDK m. 21/2-b uyarınca uygunsuzluğun dağıtıcının veya üçüncü tarafın ürüne müdahalesinden veya kullanıcıdan kaynaklandığının ispatlanması halinde üreticinin sorumlu olmayacağı düzenlenmiştir.

Her iki hüküm de temelde aynı sorumluluktan kurtuluş sebebinin düzenlenmektedir, ama ÜGTDK'nin ifadelerindeki farklılıkların bazı yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermesi

¹¹²⁶ Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. **Oğuzer**, s. 95.

¹¹²⁷ **Kırca**, s. 167; **Keser**, s. 226.

¹¹²⁸ **Kırca**, s. 167.

¹¹²⁹ **Akçura Karaman**, s. 342.

mümkündür. Bu başlık altındaki açıklamalarımızda bu konuya değineceğiz, ancak önce genel anlamda bahsi geçen sorumluluktan kurtuluş sebebinin açıklamasını yapmaya çalışacağız.

Öncelikle söz konusu sorumluluktan kurtuluş sebebinin ürünün piyasaya sürüldüğü sırada bilim ve tekniğin ulaştığı seviye itibariyle ürünlerdeki hatanın anlaşılabilmesi anlamına gelen gelişim hatalarından farklı bir durum olduğunu belirtmeliyiz, bu sorumluluktan kurtuluş sebebinin daha çok üretim hatalarında ya da sonradan meydana gelen hatalar açısından bir anlamı olduğu doktrinde kabul edilmektedir¹¹³⁰. Zira gelişim hataları bilim ve tekniğin bilinen durumu nazara alınarak yapılan üretimlere rağmen hatalı üretilmiş bir ürünün o an için hatalı olduğunun bilinmemesini ifade etmektedir. Oysa bahsi geçen sorumluluktan kurtuluş sebebi hatasız şekilde üretilen bir ürünün, üreticinin sorumluluk alanından çıkarak, artık üzerinde fiili bir hakimiyeti olmadığı sırada dışarıdan gelen müdahaleler sonucunda hatalı hale gelen üründen üreticinin sorumlu olmayacağını düzenlemektedir.

Örneğin üreticinin tüm bilgilendirme yükümlülüğünü yerine getirerek, hatta olağan makul kullanım sınırlarını aşan halleri öngörerek kullanma kılavuzuna koyduğu uyarılara rağmen evde kurulumu mümkün pratik mobilyaların montajı sırasında kullanıcı hatasından kaynaklanan bir durum nedeniyle ürünün hatalı olması halinde üretici ürünü ürettiği sırada hatasız olduğunu, üzerine düşen tüm yükümlülükleri yerine getirdiğini, bilgilendirme yükümlülüklerine uyduğunu ispatlayarak sorumluluktan kurtulabilecektir.

Keza yazılım sistemleriyle donatılmış bir otomobilin piyasaya sürülmesinden sonra dijital sistemlerde yapılacak güncellemeler halinde üçüncü kişilerin müdahalelerinin ne şekilde etki doğuracağı düşünülebilir. Önemli olan dijital yazılımlarla donatılmış otomobil üzerinde nihai ürün üreticisinin veya yazılımların üreticisinin hakimiyetinin devam edip etmediğidir. Günümüzde dijital sistemlerle çalışan pek çok üründe üreticilerin ürün üzerindeki belli düzeylerde hakimiyeti devam etmektedir. Zira zaman içerisinde haklı güvenlik beklentisinin değişen koşullara uyarlanabilmesini sağlayabilmek açısından yazılımlar üzerinde bazı değişikliklerin yapılması mümkün olduğu gibi ürün izleme yükümlülüğü çerçevesinde bir üründe meydana gelebilecek bazı hataların varlığı halinde uzaktan erişim seçenekleriyle ürünlerin tekrar hatasız hale getirilmesi gerekebilir. O halde yazılım sistemleri kullanan bir otomobilde üreticinin ürün üzerindeki hakimiyetini devam ettirerek gerekli gördüğü hallerde tedbirler almak suretiyle ürün yazılımlarında güncellemeler yapması olanaklıdır.

---

¹¹³⁰ **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 163; **Keser**, s. 228.

Görüldüğü üzere karine olarak ürünün üretildiği anda hatalı olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla karinenin aksini ispat ederek sorumluluktan kurtulma imkanı üreticiye tanınmış olmaktadır¹¹³¹. Nitekim buradaki ispat yükümlülüğü katı şekilde ifade edilmemektedir. Zira Ürün Sorumluluğu Yönergesi “hal ve şartlar” ifadesini kullanarak hatanın ürünün piyasaya sürülmesinden sonra ortaya çıktığını kuvvetli bir olasılık şeklinde gösterilmesi halinde üreticinin sorumluluğunun doğmayacağını bir nevi ifade etmektedir¹¹³². Gerçi bu durumun zorluğu da yadsınamaz bir gerçek olup böyle bir halin var olup olmadığı mevcut somut olayın şartlarına göre piyasaya koşulları incelenerek anlaşılabilecektir.

Üretimden sonra malın teslim edildiği kişilerin gereği gibi depolamama, özensiz taşıma, saklama koşullarına riayet etmeme, kullanıcının dikkatsiz veya kötü şekilde kullanımı, üçüncü kişilerin kasıtlı veya kusurlu müdahaleleri gibi haller üreticinin sorumluluk alanından çıkmış ürünün hatalı durumuna erişmesine neden olmaktadır. Elbette sadece dışarıdan müdahaleler değil, ürünler için belirlenmiş kullanım ömürleri sonunda ürünlerin artık güvenli olmadığının kabulü gerekmektedir. Eğer üretici bu konuda gerekli bilgilendirmelerini yapmasına rağmen kullanıcılar hatalı ürün haline gelmiş ürünü kullanmış ve bundan bir zarar doğmuşsa o zaman üreticinin sorumluluğuna gidilemeyecektir¹¹³³. Üreticinin böyle bir durumda sorumluluktan kurtulabilmesi için bilgilendirmesini yaptığını, ürünle ilgili kullanma kılavuzlarına ürünlerin olağan kullanım süresine ilişkin bilgilendirmeleri geçtiğini ispat etmelidir. Aksi halde üretici, bilgilendirme hatası nedeniyle sorumlu olur ve sorumluluktan kurtuluş sebebine dayanamaz.

Ürünün olağan kullanım süresi içinde hatanın ortaya çıkması halinde ise üretici artık o hatadan sorumludur, sorumluluktan kurtuluş sebebine dayanamaz. Zira burada hatasız şekilde üretilmiş bir ürün söz konusu değildir artık¹¹³⁴.

¹¹³¹ **Havutçu**, s. 103; **Keser**, s. 229; **Erlüle**, s. 331 – 332; **Kibar**, s. 131.

¹¹³² **Havutçu**, s. 103; **Kırca**, s. 171.

¹¹³³ **Kırca**, s. 170; Kendi açısından üretimi tamamlanmış ürünün dağıtım zinciri içinde başka üreticiye verilmesinden sonra ürünün işlemeye devam edilmesi halinde ya da pazarlamacının ürüne ilişkin kullanım kılavuzunu ürüne ekli halde piyasaya sürmediği durumlarda ilk üreticinin sorumluluktan kurtulabileceği, aynı şekilde yan ürüne ilişkin montaj kılavuzunun da nihai üretici tarafından tamamlanmış ürüne ilişkin kullanım kılavuzuna eklenmemesi halinde yan ürün üreticisinin üründeki talimat ayıbının sonradan oluştuğunu öne sürerek sorumluluktan kurtulabileceği, bir üretici benzerinin de ürüne kendisine iletilen kullanma kılavuzuna rağmen kullanım kılavuzunu ürüne eklemeyen ya da kullanım bilgilerinin ürünün üzerinde bulunduğu hallerde bunları eksik ya da yanlış ifade ederek ürünün üzerine kendi markasını ya da diğer ayırt edici işaretini koyan üretici benzerinin hatanın sonradan oluşmasına neden olduğunu ürünün gerçek üreticisinin ispatlaması suretiyle sorumluluktan kurtulmanın mümkün olduğu hakkında bkz. **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 165; Benzer şekilde bkz. **Kırca**, s. 170.

¹¹³⁴ **Keser**, s. 230; **Aydos**, s. 201; **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 164; Karşı görüş için bkz. **Kırca**, s. 170.

Yukarıda da açıkladığımız şekilde her iki hüküm de temelde aynı sorumluluktan kurtuluş sebebini düzenlenmektedir, ama ÜGTDK'nin ifadelerindeki farklılıkların bazı yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermesinin mümkün olduğunu belirtmiştik.

Doktrindeki bir görüşe göre¹¹³⁵, ÜGTDK'deki “uygunsuzluk” kavramı ile Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ndeki “ayıplı ürün” kavramının paralel olmaması sebebiyle bazı farklar doğmakta ve Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nden ayrılan durumlara sebebiyet verilmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere uygunsuzluk ifadesiyle ürünlerin teknik düzenlemelere veya gerekli ürün mevzuatına uygun olmaması hallerinin aranması, bir ürünün ilgili teknik düzenlemeye veya gerekli ürün mevzuatına uygun olsa dahi güvenlik eksikliği sonucu doğacak zararları göz ardı etmeye sebep vereceğini, ürünlerin hatalı olup olmadığının değerlendirilmesinde teknik düzenlemelere uygunluğun göz önüne alınacak olsa bile bunların mutlak surette belirleyici etkiye sahip olmadığını, teknik düzenlemelerin üreticinin yükümlülüklerini belirlemek anlamında rehber gibi bazı ölçütler sunsa dahi bunların ürün sorumluluğunun ortaya çıktığının kabulü olarak yorumlanamayacağı, asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretimin yapılması halinde kamu hukuku yükümlülüklerinin yerine getirilmiş olmasına rağmen ürün sorumluluğu açısından tazminat ödeme yükümlülüğünün gündeme gelebileceğini daha önce belirtmiştik.

Nitekim burada esas konu, doktrindeki bir görüşe göre, uygunsuzluk ve hatalı ürün kavramlarının farklı yorumlanması sebebiyle Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7/b ile ÜGTDK m. 21/2-b'nin de farklı yorumlanacağını ifade edilmesidir¹¹³⁶.

Daha önce de belirttiğimiz üzere uygunsuzluk kavramının içeriğini hakim dolduracak olduğuna göre ÜGTDK m. 6'nın gerekçesinde bahsi geçen bu düzenlemenin Avrupa Birliği'nin 25.07.1985 tarihli Ürün Sorumluluğu Yönergesi doğrultusunda hazırlandığı ifadelerinden hareketle hükmün amacına göre yorum yoluyla değerlendirilmesi neticesinde uygunsuzluk kavramının içeriğinde ilgili Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükmü dikkate alınarak hakim tarafından uygunsuzluk kavramının içeriğinin doldurulması, bu yapılırken de Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne dair bilimsel görüşlerden ve içtihatlardan faydalanılması gerektiği fikri doktrinde kabul edildiği¹¹³⁷ nazara alındığında ve kanaatimizce de bu görüşün kanunun getiriliş amacı doğrultusunda uygun bir çözüm olduğunu benimsediğimize göre

---

¹¹³⁵ Oğuzer, s. 128 vd.

¹¹³⁶ Oğuzer, s. 132 vd.

¹¹³⁷ Kanışlı, s. 1436 - 1438; Benzer yönde bkznz. Çelt, s. 92.

aslında burada iki ayrı sorumluluktan kurtuluş sebebinin amaca göre yorum yapılması suretiyle aynı sorumluluktan kurtuluş sebebine hizmet ettiğini ifade edebiliriz¹¹³⁸.

Hem Ürün Sorumluluğu Yönergesi hem de ÜGTDK hükmüne bakıldığında bir konu kafalarda soru işareti uyandırabilir. Sonradan yapılan güncellemeler yoluyla dijital ürünlerde değişiklik yapılması neticesinde ürün sorumluluğunu doğuracak bir zarar meydana gelirse bunun değerlendirmesinin nasıl yapılacağı sorunu ortaya çıkar. Eğer piyasaya arz edilme tek seferlik gerçekleştirilecek bir eylem olarak kabul edilirse o zaman güncellemeler yoluyla dijital ürünlerdeki değişikliklerin zarara sebebiyet vermesi halinde üreticinin sorumluluktan kurtulması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle Avrupa Hukuk Enstitüsü, güncelleme dolayısıyla artık hatalı ürünlerden de sorumluluk doğması gerektiğini kabul eden bir rapor yayımlamıştır¹¹³⁹.

Nitekim mevcut hükümler doğrultusunda da bu sonuca ulaşmak mümkün görünmektedir. Zira burada üreticinin güncelleme yapabileceği dijital ürünler açısından önemli olanın piyasaya ürünün ne zaman arz edildiği değil, ürüne üreticinin erişerek hakimiyetini devam ettirmek suretiyle değişiklikler yapabilmesinin mümkün olup olmamasıdır. Üreticinin ürünler üzerinde hakimiyetini devam ettirebiliyor olması ürünlerde yazılım güncellemesi yoluyla değişiklik yapabilmesine olanak sağlar. Dolayısıyla da böyle bir güncelleme neticesinde artık hatalı ürünlerin ürün sorumluluğu bağlamında bir zarara sebebiyet vermesi halinde üreticinin ürünün piyasaya sürüldükten sonra hatalı hale geldiği savunmasına başvurmasını artık imkansız kılar¹¹⁴⁰. Üreticinin bu şekilde hakimiyetinin devam etmesine rağmen üreticinin bir eylemi olmaksızın yazılımlara erişimi mümkün olan üçüncü kişilerin dışarıdan müdahalesi neticesinde ürünün hatalı ürün durumuna erişmesi halinde o zaman üreticinin böyle bir sorumluluktan kurtuluş sebebine dayanması mümkündür. Elbette burada söz konusu türde müdahalelerin ne derece önlenabilir olduğu konusunda haklı güvenlik beklentisi kıstaslarının devreye gireceğinden kuşku yoktur.

Keza ÜGTDK m. 21/3, bu konuda yol gösterici olmaktadır. Söz konusu hükme göre, zararın üçüncü bir kişinin fiili veya ihmalinden kaynaklanması tazminat sorumluluğunu kaldırmamakta, ancak üretici veya ithalatçının üçüncü kişiye rücu hakkı doğmaktadır. Bu

¹¹³⁸ Benzer yönde bkz. **Atamer, Yeşim M./Güner Kurtulan, Gökçe**, “Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu İle İmalatçının Sorumluluğu Konusu Türk Hukuku Açısından Çözölmüş Müdür?”, Ankara Üniversitesi Hukuk Faköltesi Dergisi, 70/2, 2021, s. 573 -574.

¹¹³⁹ **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 574.

¹¹⁴⁰ **Koch, Bernard A.**, “Spotlight – Product Liability in the Digital Age”, ELI Newsletter Issue 1, January – February 2021, s. 7; **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 574.

durumda haklı güvenlik beklentisini karşılamayan bir üründen zarar doğduğu takdirde üreticinin sorumluluğu ortadan kalkmayacaktır, ancak üreticinin üçüncü kişiye rücu hakkı doğmaktadır. Örneği somutlaştıracak olursak yukarıda bahsettiğimiz şekilde dijital bir üründeki yazılımlara üreticinin bilgisi olmaksızın müdahale edilmesi durumunda hatalı hale gelen bir ürün söz konusu olursa, öncelikle haklı güvenlik beklentisi kapsamında bahsedilen türden bir müdahaleyi üreticinin önleme yükümlülüğü altında olup olmadığı, bu konuda gerekli tedbirleri alıp almadığı incelenmelidir ki, bu durum aslında üreticinin ürün üzerindeki hakimiyetini devam ettiriyor oluşu konusunda pek bir önemi bulunmamaktadır. Hatta duruma göre üreticinin uzaktan erişimin mümkün olduğu hallerde üçüncü kişilerin rıza dahilinde veya rızasız müdahalelerinin fark edilip önlem alma imkanı daha çoktur. Eğer üreticinin böyle bir durumu engelleme yükümlülüğünün olduğu, bunda da başarısız olduğu ortaya çıkarsa o halde hatalı üründen kaynaklanan tazminattan kurtuluş sebebine dayanamayacak, ama üçüncü kişiye rücu etme imkanı olacaktır.

Bu durumda ÜGTDK m. 21/3 ve ÜGTDK m. 21/2-b birlikte değerlendirildiğinde, üreticinin hakimiyetinin devam ettiği dijital ürünlerde, ürünlerin piyasaya sürülmesinden sonra hatalı hale geldiği kurtuluş kanıtına başvurabilmek için kanaatimizce dijital ürünlere haklı güvenlik beklentisini aşan dışarıdan müdahalelerin gerçekleşmesi yoluyla ürünlerin hatalı hale geldiğini üretici veya ithalatçı ispatlaması gerekecektir.

Ayrıca ÜGTDK m. 21/4 uyarınca zarar hem hatalı üründen hem de zarar görenin veya onun sorumluluğundakilerden birinin davranışlarından kaynaklanması halinde tazminattan indirim mümkün olduğu gibi tamamen kaldırılması da imkan dahilindedir. Yani burada tarafların sorumluluk alanı dışında kalan üçüncü kişilerin müdahalesinden kaynaklanan zararların tazminattan indirim sebebi olarak kabul edilmemesi hali gibi nötr bir alanda meydana gelen zararların sorumluluğu üreticiye yüklenmiş olup¹¹⁴¹ bu durum Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 8/2 ile uyumlu bir düzenlemenin yapıldığına işaret etmektedir.

d-Ürün Hatasının Emredici Kurallara Uyulmasından Kaynaklanması

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7/d doğrultusunda üründeki hatanın kamu otoritelerince çıkarılan zorunlu düzenlemelere uyulması nedeniyle ortaya çıkması durumunda üreticinin sorumlu olmayacağı düzenlenmiştir.

---

¹¹⁴¹ Atamer/Kurtulan Güner, s. 575.

Benzer şekilde ÜGTDK m. 21/2-c hükmüne göre, ürünlerdeki uygunsuzluğun teknik düzenlemelere veya diğer zorunlu teknik kurallara uygun üretilmesinden kaynaklandığının ispatlanması halinde üretici veya ithalatçının sorumlu olmayacağı belirtilmektedir¹¹⁴².

Her iki hüküm de temelde aynı sorumluluktan kurtuluş sebebini düzenlenmektedir, ama ÜGTDK'nin ifadelerindeki farklılıkların bazı yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermesi mümkündür. Bu başlık altındaki açıklamalarımızda bu konuya değineceğiz, ancak önce genel anlamda bahsi geçen sorumluluktan kurtuluş sebebinin açıklamasını yapmaya çalışacağız.

Bu sorumluluktan kurtuluş sebebinin kabul edilmesinde yatan temel etken, üreticinin karşı çıkmasının mümkün olmadığı ve kamu otoritelerince yapılan hataların olumsuz etkilerinin sonucunun üreticiye yüklenmesinin hakkaniyete uygun olmadığı fikridir¹¹⁴³. Bu doğrultuda uyulmasında zorunluluk unsuru bulunmayan öneri mahiyetindeki kurallara ya da ürün güvenliğine ilişkin teknik ya da yasal standartlara uymak aslında üreticiyi sorumluluktan kurtarmayacaktır.

Zira daha önce de belirttiğimiz üzere ürün güvenliğine dair bu tarz teknik ya da yasal standartlar, üründe bulunması gereken asgari hususları belirler. Bu tarz düzenlemelerin günün ihtiyaçlarına uymada geç kaldığı ve teknolojinin hızına erişmede yetersizlik gösterdiği nazara alındığında sırf bunlara uyulduğu için sorumluluktan kurtuluş sebebinin uygulanmasına cevaz vermek hukuka aykırılık oluşturacaktır¹¹⁴⁴. O halde burada zorunlu düzenleme ile yani emredici normlarla asıl anlatılmak istenenin, ürünlerin üretimi konusunda belirlenmiş kesin ve katı kurallara uygunluk olduğunun anlaşılmasının gerekli olduğudur¹¹⁴⁵. Yani devletlerin egemenlik tasarrufuna dayalı, Anayasalarca belirlenmiş kanun, tüzük, yönetmelik gibi hükümler doğrultusunda karşımıza çıkan emredici normlar burada kast edilmektedir¹¹⁴⁶.

Teknik ya da yasal standartların uyulması zorunlu emredici kural olmadığını belirledikten sonra üretim için kamu makamlarından alınan izin veya onaylara da değinmekte fayda vardır. İzin veya onay, uyulması gerekli olan emredici hukuk kurallarından farklıdır. Örneğin ateşli silah edinmek için alınması gereken ruhsat, kamu makamları nezdinde alınması zorunlu tutulan bir ruhsat demektir. Benzer şekilde bazı üretimlerin gerçekleştirilmesi için

¹¹⁴² Söz konusu hükmün ürünlerdeki uygunsuzluğun kaynağının teknik düzenlemelere veya diğer zorunlu teknik kurallara uyulmasından kaynaklanmış olacağını ifade etmek suretiyle ÜGTDK m. 5'te öngörülen ve teknik düzenlemenin insan sağlığı ve güvenliği ile ilgili hükümlerine uygun ürünün güvenli kabul edileceğine dair karine olduğu yönündeki görüş için bkz. **Okur**, s. 471 vd.

¹¹⁴³ **Keser**, s. 232; **Kırca**, s. 175; Benzer yönde bkz. **Erlüle**, s. 335.

¹¹⁴⁴ **Akçura Karaman**, s. 344; **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 171; **Kırca**, s. 176; **Havutçu**, s.104.

¹¹⁴⁵ **Kırca**, s. 175; **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 172.

¹¹⁴⁶ **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 172; **Keser**, s. 247; **Kırca**, s. 175; **Erlüle**, s. 335; **Kibar**, s. 132.

kimi yetkili makamlardan üretim yeterlilik belgeleri edinmek de izin ve ruhsat kapsamına girip asgari güvenlik standartlarını belirlerler¹¹⁴⁷. Sırf bunlara uyuldu diye ürün sorumluluğundan kurtuluş sebebine dayanılması kabul edilemez. Daha güvenli ürün üretilmesi için gerekli olan haklı güvenlik beklentisi kapsamında dikkat edilmesi gereken durumlar, kamu makamlarının izin ve ruhsata tabi tuttukları değerlendirmelerin üstünde kalmaktadır.

Nitekim burada şu konuya açıklık getirilmelidir. Ürün güvenliğine dair teknik ya da yasal standartlar, üründe bulunması gereken asgari hususları belirlemesine rağmen kanunlar yoluyla üretimde uyulması zorunlu kurallar olarak kabul edilmeleri halinde o zaman bunlara uymaktan kaynaklanan zararlar sorumluluktan kurtuluş sebebi haline gelebilirler¹¹⁴⁸. Oysa böyle bir durum artık ürün güvenliğine dair teknik ya da yasal standarda uymaktan kaynaklanan bir zararın ortaya çıkması hali olarak değil emredici kurallara uyulmasından ötürü doğan zararın sorumluluktan kurtuluş sebebi şeklinde algılanması hali olarak anlaşılmalıdır.

Bununla birlikte ÜGTDK’de bahsi geçen ürünlerdeki hata kavramını “uygunsuzluğun teknik düzenlemelere veya diğer zorunlu teknik kurallara uygun üretilmesi” şeklinde kanunun lafzına uygun olarak dikkate alırsak, ÜGTDK’deki uygunsuzluk kavramının amaca uygun şekilde yorumlaması suretiyle aslında Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ndeki hükümleri göz önüne alarak içeriğinin doldurulması gerekliliği bir yana bırakılsa dahi, temelde üretici lehine getirilmiş yasal karinelerle karşılaşırız. Yani teknik düzenlemelere uyma ile diğer zorunlu teknik kurallara uygun üretimin yapılmasının karine olarak kabul edilmesi bu karinenin aksinin ispatlanarak üreticinin sorumlu tutulması demek olur ve bununla birlikte aksi ispat edilince sorumluluktan kurtulmanın kabul edildiği bir yasal düzlemde bu şekilde bir sorumluluktan kurtuluş sebebini de getirmek gereksiz olacaktır¹¹⁴⁹.

Bu bakımdan daha önce de ifade ettiğimiz üzere ÜGTDK’deki teknik düzenlemelerin, teknik standartların emredici hüküm olarak kabul edilmesi kanaatimizce olanaklı değildir, ancak ürünlerin üretiminde mutlak surette belirleyici olmamakla birlikte göz önüne alınabilir hususları ifade ederler. Asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretimin yapılması halinde kamu hukuku yükümlülüklerinin yerine getirilmiş olmasına rağmen ürün sorumluluğu açısından tazminat ödeme yükümlülüğünün gündeme gelebileceği açıktır.

¹¹⁴⁷ Keser, s. 247 – 248; Kırca, s. 176.

¹¹⁴⁸ Kırca, s. 176.

¹¹⁴⁹ Keser, s. 246.

Dolayısıyla da daha önce yaptığımız yorumlar kapsamında ÜGTDK ve Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ndeki her iki hükmün de temelde aynı sorumluluktan kurtuluş sebebini düzenlendiğini düşünmekteyiz.

Nitekim burada şöyle bir soru akıllara gelebilir: İdarenin belirlediği standartları ihtiva eden teknik düzenlemeye uyularak üretilen bir ürünün hatalı olması durumunda üreticinin sorumlu olduğu bir durumda üretici ödediği tazminat için ilgili idareye rücu edebilecek midir? Kanaatimizce üretici böyle bir durumda idareye rücu edebilecektir, zira İdare'nin belirlediği teknik standartlara uyulmasına rağmen hatalı üründen ötürü zarar doğması halinde üreticinin böyle bir imkanı olabilecektir. Sorumluluktan kurtuluş sebeplerinden sayılan Ürün Hatasının Emredici Kurallara Uyulmasından Kaynaklanması halinde üretici idarenin belirlediği emredici kurallara uymasından ötürü zararın doğması halinde sorumluluktan kurtulmaktadır, ancak durum emredici nitelikte olmayan ve asgari hususları düzenleyen teknik standartlardan ve teknik düzenlemelerden ileri geliyorsa üretici o zaman sorumlu olacak olsa bile bu teknik düzenlemelere uyduğu sebeple ödediği tazminat için idareye rücu edebileceğini düşünmekteyiz. Elbette bu durum idare mahkemeleri alanına girmekte olup bu hususta kanuni düzenleme yapılması gerektiğini düşünmekteyiz.

e-Ürünün Ticari ya da Mesleki Amaçlarla Üretilmemiş Olması

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7/c uyarınca üreticinin ürünü satış veya ekonomik amaçlı olarak herhangi bir şekilde dağıtmak üzere üretmediği, ticari faaliyetler çerçevesinde üretmediği veya dağıtmadığını ispatlaması halinde sorumluluğu olmayacaktır.

Yani burada üreticinin herhangi bir ekonomik edim beklentisi içerisinde olmaksızın bir ürünü üretmemiş olması aranır. Örneğin bir televizyon üreticisi, sadece kendi kişisel kullanımı için bir televizyon üretse evinde misafirleriyle birlikte televizyon izlerken televizyon patlayarak çevreye zarar verirse üreticinin ürün sorumluluğu kapsamında sorumluluğu gündeme gelmeyecektir, çünkü söz konusu ürün kişisel amaçlarla üretilmiştir¹¹⁵⁰. Bununla birlikte üreticinin evinde kişisel amaçla ürettiği televizyonunu satmaya karar vermesi halinde, ürünün ilk üretildiği zamandaki amacı değişmiş, artık üreticinin ticari bir amacı var demektir. Dolayısıyla böyle bir durumda televizyonun başkalarına zarar vermesi hali, artık kişisel kullanım için üretilmiş bir ürüne dayalı olmaz, zira amaçta değişiklik olmuştur. Bu durumda meydana gelecek zararlardan üretici sorumlu

---

¹¹⁵⁰ Keser, s. 231 - 232.

olacaktır¹¹⁵¹. Ekonomik amaçla bir ürünün üretiminde en yaygın yöntem satım olmasına rağmen ekonomik amaç taşıyan kira, finansal kira, franchise sözleşmesi gibi durumlar da satımla eş değer tutulur, zira burada asıl husus ekonomik amaç gayesi içerisinde kar elde etmek olup bunun ne şekilde yapıldığı önemli değildir, elbette ekonomik karşılığın sadece para olması gerekli değildir, dolaylı ekonomik karşılıklar da bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Örneğin reklam amaçlı ürünün verilmesi böyle bir amaca hizmet eder¹¹⁵².

Ürünün mesleki amaçlarla üretilmiş olması ise ticari amaçla yakından ilişkili olmasına rağmen ondan çok daha geniş bir kavramdır. Ticari amaçlarla yapılmış üretimde amaç kar elde etmek iken mesleki amaç farklı değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Örneğin bir ürünün özelliklerini geliştirmek için deneysel üretimlerin yapılması mesleki amaç kategorisi içerisinde değerlendirilir. Aynı şekilde satış amacı taşımayan ancak tanıtım amaçlı bayilere, galerilere gönderilen ürünler için de mesleki amacın söz konusu olduğundan söz edilir¹¹⁵³.

ÜGTDK m. 21 ise Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7/c'deki sorumluluktan kurtuluş sebebine dair bir düzenleme getirmemiştir. Bu yönüyle kanunda önemli bir eksikliğin bulunduğu belirtilmiştir¹¹⁵⁴. ÜGTDK'da söz konusu sorumluluktan kurtuluş sebebine yer verilmemesinin nedeni olarak doktrinde üreticinin hep bir fabrika, ürünü de teknik bir ürün olarak görme yönündeki hatalı eğilim olduğu, oysa evinde yemek pişirip bir bedel karşılığında satanların da üretici olduğu, dolayısıyla bu yemekleri yiyerek zarara uğrayanların ürün sorumluluğu kapsamında zararlarının giderilmesi gerektiği, bu açıdan anılan sorumluluktan kurtuluş sebebine yasada yer verilmemesinin isabetsiz olduğu belirtilmektedir¹¹⁵⁵. Bununla birlikte bir başka görüş, ÜGTDK m. 21/2-a'daki ürünün piyasaya arz edilmediği yönündeki sorumluluktan kurtuluş sebebinin niteliği gereği Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ndeki anılan sorumluluktan kurtuluş halini de kapsadığını belirtmektedir¹¹⁵⁶ ki biz de bu görüşe katılmaktayız.

¹¹⁵¹ Keser, s. 232; Aksi görüşte bkz. Kırca, s. 174; Benzer yönde bkz. Oğuzer, s. 104- 105.

¹¹⁵² Kırca, s. 172; Aydos, s. 202; Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 167; Oğuzer, s. 106.

¹¹⁵³ Keser, s. 231.

¹¹⁵⁴ Oğuzer, s. 111-113.

¹¹⁵⁵ Atamer/Kurtulan Güner, s. 577.

¹¹⁵⁶ Keser, s. 249.

f-Ürünün Piyasaya Sürüldüğü Sırada Bilimin ve Tekniğin Geldiği Son Seviye İtibariyle Ürün Hatasının Tespit Edilememesi

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7/e hükmüne göre ürünün piyasaya sürülmesi sırasında mevcut bilimsel ve teknolojik bilgi düzeyinin bir hatanın varlığını tespit etmeye imkan vermemesi halinin ispatı durumunda üretici sorumlu olmayacaktır¹¹⁵⁷.

Birleşik Krallık Tüketici Kanunu m. 4/1-e hükmüne göre, belli bir zamanda bilimsel ve teknik bilgi durumu, aynı nitelikte bir ürün üreticisinin ürünlerinin kendi kontrolündeyken hataları keşfetmesine olanak tanımıyorsa bu üretici için sorumluluktan kurtuluş sebebidir. Burada hatanın makul şekillerde keşfedilemeyeceğinin ispat edilmesi hallerinde üreticinin sorumluluktan kurtulmasına olanak tanınmaktadır¹¹⁵⁸.

Çalışmamızda daha önce de ifade ettiğimiz üzere günümüzde teknolojinin geldiği seviye itibariyle kimi ürünler üretildikleri anda bilim ve tekniğin mevcut durumuna göre hatalı olup olmadıkları tespit edilememektedir. Piyasaya sürüldüğü an itibariyle aslında hatalı kabul edilen ürünün günümüzün tüm teknik ve bilimsel verilerine rağmen o sıra hatanın tespit edilememesi durumunda¹¹⁵⁹ kural olarak üreticinin sorumlu olmayacağını Ürün Sorumluluğu Yönergesi kabul etmektedir.

Gelişim riski açısından baz alınabilecek bilimsel bilgi ve teknik veriler, evrensel nitelikte olmalıdır. Herhangi bir ülke veya sektörle sınırlı olacak şekilde var olan bir bilginin bu ölçekte düşünülmesi kural olarak hukuken mümkün değildir. Bilginin bu şekilde dünya çapında kabul görür biçimde evrensel olmasının aranması, bilginin ulaşılabilir olmasını şart koşar. Dolayısıyla da genel olarak kabul görmüş ve genel olarak ulaşılabilir durumdaki bilimsel bilgi ve teknik veriler doğrultusunda gelişim riskinin varlığı değerlendirilir¹¹⁶⁰. Nitekim buradaki esas objektif ölçüt, üreticiden beklenen dikkat ve özen içerisinde tespiti mümkün bir olmayan bir tehlikenin varlığının gerekmesidir¹¹⁶¹. Sektörel olarak üreticiden beklenebilir dikkat ve özen çerçevesinde evrensel nitelikteki ulaşılabilir bilimsel bilgi ve teknik veriye erişim aranılan bir ölçüttür. Bu kapsamda üretici kendisinden beklenebilir

¹¹⁵⁷ Bu konudaki bir görüş için bkz. **Okur**, s. 472 vd.; Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde bu sorumluluktan kurtuluş sebebine yer verilmesinin sebebinin üreticilerin yeni ürün üretimini engellemek yönünde olduğu hakkında bkz. **Cavaliere, Alberto**, "Product Liability in the European Union: Compensation and Deterrence Issues", *European Journal of Law and Economics*, 18.3, 2004, s. 302.

¹¹⁵⁸ **Keser**, s. 237; **Burrow, Paul**, "Products Liability and The Control of Product Risk in The European Community", *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 10, No 1, 1994, s. 74.

¹¹⁵⁹ **Kırca**, s. 178; **Erlüle**, s. 336.

¹¹⁶⁰ **Kırca**, s. 179; **Erlüle**, *Yapımcının Sorumluluğu*, s. 176.

¹¹⁶¹ **Aydos**, s. 206.

koşullarda bilimsel bilgi ve teknik veriye ulaşamadığı sebeple ürünün hatalı olmasına yol açarsa bu durum gelişim riski kapsamında değerlendirilmez.

Bir bilimsel bilgi veya teknik verinin varlığı açısından dünyadaki herhangi bir yerdeki bilimsel bilgi veyahut teknik verinin var olması yeterlidir. Üniversiteler, yüksek okullar, akademik yayınlar, sonuçları genel anlamda kabul edilmese dahi bilimsel bilgi veya teknik verinin var olması koşulunu gerçekleştirir¹¹⁶². Ancak iş bununla bitmemektedir. Önemli olan diğer unsur ürünün piyasaya sürülmesi esnasında üreticinin olağan koşullarda bu bilimsel bilgi veya teknik veriye ulaşabiliyor olması gereklidir, yani objektif şartlarda bilmenin unsurları gerçekleşmelidir. Bunun için de bilginin kamuoyuna sunulmuş olması şarttır. Aksi halde bilginin objektif anlamda ulaşılabilir olmadığı sonucuna varırız¹¹⁶³.

Gelişim hatasından da söz ederken açıkladığımız gibi ulaşılabilir bilimsel bilgi ve teknik veri konusunda önemli olan durumlardan biri de internetin geldiği seviyedir. Günümüzde pek çok bilginin internet üzerinde ulaşılabilirdiği kabul edildiğinde, üreticinin gelişim riski kapsamındaki sorumluluğunda da bir genişlemenin olduğu görülebilir. İnternet erişiminin olmadığı gibi bir sebeple bilgiye ulaşamadığını belirtmek olağan koşullarda mümkün değildir. O halde internette mevcut olan bilimsel bilgi ve teknik verinin hesaba katılması gerektiği konusunda bir sorun bulunmamaktadır. Ancak doktrindeki bazı yazarlar, internetten ulaşılan bilginin dili konusunda bir ayırım yaparak İngilizce, Fransızca, İspanyolca gibi yaygın dillerden biriyle bilginin yayınlanması gerektiğini ifade ettiği¹¹⁶⁴ ve kanaatimizce kullanılan dilin ne olduğunun kural olarak bir kıstas teşkil etmemesi gerektiği, biraz çaba ve araştırmayla doğru tercümeyle ulaşmanın mümkün olduğu hallerde bilginin yer aldığı dilin ne olduğunun önem taşımadığı hususundaki fikrimizi tekrarlıyoruz.

Gelişim hatalarının temelde kendi başlarına müstakil bir hata türü içerisinde yer almadıklarını, daha çok klasik ayırmada görülen bilgilendirme, üretim ve tasarım hataları arasındaki ilişkinin incelenmesi suretiyle gelişim hatalarının varlığı daha ayırt edici hale geldiğini ve kanaatimizce somut olayın şartlarına göre bir değerlendirme yapılması gerektiğini belirtmiştik¹¹⁶⁵. Bu kapsamda bilimsel bilgi ve teknolojik imkanlar ölçüsünde üretim aşamasında varlığı bilinmeyen hataların varlığı mevcut olabileceğinden ilk defa

¹¹⁶² **Aydos**, s. 208; Bilimsel temellere dayandırılmış olmak kaydıyla azınlık görüşlerinin de dikkate alınması gerektiğini savunmanın Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin amacına uygun olduğu hakkında bkzn. **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 176.

¹¹⁶³ **Kırca**, s. 179 – 180; **Kibar**, s. 134.

¹¹⁶⁴ **Keser**, s. 235.

¹¹⁶⁵ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 – b – cc - ddd.

piyasaya sürülen ürünler açısından mevcut bilimsel bilgi ve teknik verinin ürünün ilk defa piyasaya sürülme anına göre değerlendirileceği açıktır. Ancak seri üretilen ürünler açısından üründe belli hataların varlığının keşfedilmesi durumunda artık o hatayı gidermek adına üreticinin gerekli tedbirlere başvurusu gerekecektir, böyle bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde işte o zaman üreticinin sorumluluğu doğacaktır¹¹⁶⁶. Yani ürünün bilimsel bilgi ve teknik veriler doğrultusunda o an bilinmeyen hatasının sonradan ortaya çıkması halinde gelişim hatası mevcut olacak olup üreticinin bu ölçekte bilgilendirme yükümlülüğünü yerine getirmeyerek yeni ortaya çıkmış hatalar hakkında kullanıcıları bilgilendirmemesi bilgilendirme hatasına sebebiyet verecektir ve ürün izleme yükümlülüğü kapsamında da değerlendirmeye tabi tutulacaktır¹¹⁶⁷.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 15/1-b uyarınca üreticinin ürünü piyasaya sürmesi halinde mevcut olan bilimsel ve teknolojik bilgi düzeyinin bir hatanın varlığının tespit edilmesine imkan vermediğini ispatlaması durumunda bile ulusal mevzuatta üreticinin sorumlu olabileceğine dair düzenlemenin getirilebileceği kabul edilerek hata türü içerisine alınmasına müsaade edilmiştir¹¹⁶⁸. Temel olarak Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükümlerini iç hukuka aktarmaya çalışmış olan ÜGTDK ise bu doğrultuda kanun koyucunun seçimini kendi içerisinde ihtiva etmiş olup sorumluluktan kurtuluş sebepleri arasında gelişim riski savunması kabul edilmemiştir.

Doktrinde ÜGTDK m. 6/2 kapsamında ürün sorumluluğunu uygunsuzluk kavramına bağlayan görüş¹¹⁶⁹ uyarınca kanuna göre “uygun” varsayılan ve üretici sorumluluğu doğurmayan sorumluluk rejiminde gelişim riski savunmasına ihtiyacın olmadığı değerlendirilebileceği, zira böyle bir sorumluluk rejiminde üreticinin ürünleri teknik düzenlemelere “uygun” şekilde üreterek ilk aşamada dahi ürünlerin sorumluluk doğurmasını engellediği, ancak teknik düzenlemelere aykırı üretilen ve bu kapsamda “uygunsuz” olduğu kabul edilen ve teknik düzenlemesi bulunmayan ya da ilgili teknik düzenlemenin ürünün insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümler içermemesi halinde ikincil mevzuat olarak genel ürün güvenliği mevzuatına uygun olmayan ürünler açısından gelişim riski savunmasına

---

¹¹⁶⁶ Aydos, s. 208.

¹¹⁶⁷ Benzer yönde bkz. Tiryaki, s. 242.

¹¹⁶⁸ Böyle bir durumun Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ne aykırılık oluşturmadığı yönünde bkz. Çelt, s. 103.

¹¹⁶⁹ Okur, s. 66 vd.

ihtiyaç olabilme ihtimaline rağmen ÜGTDK’de böyle bir savunmaya yer verilmediğinden söz edilmektedir¹¹⁷⁰.

Bununla birlikte başka görüşler, ÜGTDK’daki ilgili madde gerekçesine bakıldığında Kanun Koyucunun böyle bir sorumluluktan kurtuluş sebebini yasaya almaması yönünde bir açıklama yapmamasının yanında, ürünün piyasaya sürülme anında var olan teknik düzenlemelere uygunluğun üreticinin sorumluluktan kurtulması için yeterli görülebileceği yönündeki yanıltıcı ifadelerin varlığı, böyle bir tercihin bilinçli yapıp yapılmadığı hususunda tereddüt oluştuğunu ifade etmektedir¹¹⁷¹.

Üreticiye gelişim riskine dayalı olarak sorumluluktan kurtuluş imkanı tanınmasındaki temel mantık, böyle bir imkanın tanınmaması halinde, üreticilerin yeni ürünlerin tasarlanması konusunda yatırım yapmaktan kaçınacağı, sanayideki teknolojik gelişmelerin yavaşlayacağı endişesidir. Böyle bir durumda üreticilerin sorumlu tutulması aynı zamanda riskin öngörülemezliğinden ötürü sigorta primlerinin ciddi anlamda yükseleceği ve ürün maliyetlerinin de doğru orantılı şekilde artacağı yönünde görüşler mevcuttur¹¹⁷². Bununla birlikte böyle bir sorumluluktan kurtuluş sebebinin kusursuz sorumluluğun için boşalttığı, sorumluluğu kusur sorumluluğuna dönüştürdüğü görüşleri de bulunmaktadır¹¹⁷³.

Yapılan tartışmaların akabinde bir çeşit orta yol bulma amacıyla Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 15/1-b hükmüyle çözüm yolu getirilmiştir, bu konudaki acıklarımızı yukarıda yapmış bulunmaktayız. Söz konusu hüküm uyarınca üreticinin ürünü piyasaya sürmesi halinde mevcut olan bilimsel ve teknolojik bilgi düzeyinin bir hatanın varlığının tespit edilmesine imkan vermediğini ispatlaması durumunda bile ulusal mevzuatta üreticinin sorumlu olabileceğine dair düzenlemenin getirilebileceği kabul edilerek hata türü içerisine alınmasına müsaade edilmiş¹¹⁷⁴ olup ÜGTDK da kendi seçimini içerisinde ihtiva etmektedir.

---

¹¹⁷⁰ Okur, s. 164.

¹¹⁷¹ Atamer/Kurtulan Güner, s. 580.

¹¹⁷² Kanişlı, s. 1447; Atamer/Kurtulan Güner, s. 579.

¹¹⁷³ Oğuzer, s. 137, Fee, Ruth/Mairs, Jill, “The Impact Of Product Liability Legislation On The Procurement Of Pharmaceuticals Within Hpss Trusts In Northern Ireland” Challenges in Public Procurement: An International Perspective, Editor Khi V. Thai, Armando Araujo, Rosalyn Y. Carter, Guy Callender, David Drabkin, Rick Grimm, Kirsten Jensen, Robert E. Lloyd, Cliff McCue, Jan Telgen, Florida, ABD, 2004, s. 291 – 314.

¹¹⁷⁴ Böyle bir durumun Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ne aykırılık oluşturmadığı yönünde bkz. Çelt, s. 103.

g-Hammadde ve Ara Mal Üreticilerinin Sorumluluktan Kurtulma Hali

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7 – f uyarınca bir ürünün bileşenin üreticisi, ürün hatasının bileşenin dahil edildiği ürünün tasarımına veya ürünün üreticisi tarafından verilen talimatlara atfedilebilir olduğunu ispatlaması halinde sorumluluktan kurtulacaktır.

Bir ürün bileşeninden söz edildiği zaman hammadde ile ürüne ilave edilebilecek her türlü ara malın kast edildiği anlaşılmaktadır¹¹⁷⁵. Normal zamanda bir ara mal üreticisi veya hammadde tedarikçisinin Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7-b doğrultusunda kendi ürünün piyasaya sürüldüğü an sorumluluktan kurtulması mümkün görünmektedir. Böyle bir sorumluluktan kurtuluş sebebinin kabul edilmesindeki amacın nihai ürün üreticisinin hatalı ürünü ile hammadde veya ara mal üreticisinin hatalı ürün ile hammadde veya ara mal arasındaki sebep sonuç ilişkisinin karine olarak kabul edildiği fikri doktrinde dile getirilmektedir¹¹⁷⁶. Dolayısıyla böyle bir karinenin varlığı ara mal üreticisi veya hammadde üreticisinin söz konusu karineyi çürütmesi gerektiği anlamına gelmektedir¹¹⁷⁷. Hatalı ürün söz konusu olduğu zaman ürün hatasının asıl üründen mi yoksa ara üründen mi kaynaklandığı konusunda bir araştırması yapılması gerekmektedir.

Örneğin bir aracın fren sistemindeki bozukluktan ötürü fren tutamayarak kaza yapması halinde, ürün hatasının araçtaki üründen mi yoksa fren sisteminde bir ara ürün üreticisi söz konusuysa oradan mı kaynaklanıp kaynaklanmadığının tespiti yapılmalıdır. Böyle bir belirlemenin mevcut olmadığı hallerde hem asıl ürün üreticisi hem de ara ürün üreticisinin sorumluluğu söz konusu olacaktır.

Ara mal üreticisi veya hammadde üreticisinin sorumluluktan kurtulabilmesinin ikinci yolu, asıl üreticinin verdiği talimatlara bağımlı olarak gerçekleştirdiği işler neticesinde bir hatanın meydana gelmesi halidir. Bunun için de asıl ürün üreticisinin ara malın yapımına ilişkin önemli derecede müdahaleleri gerekir¹¹⁷⁸. Tavsiye niteliğindeki açıklamalar belirleyici olmayacağı için bağlayıcı nitelikteki talimatların varlığı gereklidir¹¹⁷⁹. Zira böyle bir durumda

---

¹¹⁷⁵ Keser, s. 240.

¹¹⁷⁶ Keser, s. 240.

¹¹⁷⁷ Ara malın veya hammaddenin işlenmesiyle meydana getirilen nihai ürünün üreticisinin tasarımı sebebiyle ürünün hatalı olduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulma Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7-b hükmünün tekrarı mahiyetinde olduğu, zira ara mal veya hammadde üreticilerinin bu durumda kendi mallarının piyasaya sürüldüğü anda ayıpsız olduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulabilecekleri, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde bunun tekrar edilmesinin nedeninin tasarım hataları açısından durumun açıklığa kavuşturulmak olduğu hakkında bkzn. Kırca, s. 181 – 182.

¹¹⁷⁸ Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 182; Keser, s. 241; Kırca, s. 182.

¹¹⁷⁹ Keser, s. 241.

ara mal üreticisinin sorumlu tutulması, kendisinin ara malın yapımında bir bilgi sahibi olmaması nedeniyle hakkaniyete aykırı olacaktır. Ara mal üreticisinin bu konudaki tek işlevi kendisine dikte ettirilen plan ve talimatlar doğrultusunda asıl ürün üreticisinin kendisine verdiği işi eksiksiz şekilde yerine getirmektir, nihai ürüne ilişkin bir bilgisi yoktur¹¹⁸⁰. Dolayısıyla böyle bir durumda ara mal üreticisi veya hammadde üreticisinin sorumluluğundan söz edilemeyeceği açıktır. Fakat asıl ürün üreticisinin ürünün yapımı konusunda belirleyici noktalarda müdahale yetkisi yoksa o zaman ara mal üreticisi veya hammadde üreticisinin sorumluluğu söz konusu olacak olup¹¹⁸¹ bu durumda hatanın asıl üründen kaynaklandığını ispatlamak suretiyle sorumluluktan kurtulması Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7-f doğrultusunda mümkün görünmektedir.

Nitekim söz konusu maddeye bakıldığı zaman hammadde kavramına rastlanılmamasına rağmen Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 3'te hammadde üreticisinin üretici olarak kabul edildiği ve m. 6 doğrultusunda hammaddenin hatalı şekilde işlenmesinin hatalı ürüne sebebiyet verebileceği dikkate alındığında hammadde üreticisinin de anılan sorumluluktan kurtuluş sebebinden yararlanabileceği kabul edilmektedir¹¹⁸². Aynı şekilde Alman ve İsviçre Hukuklarında hammadde üreticisi için de bu sorumluluktan kurtuluş kanıtı kabul edilmiştir¹¹⁸³. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7-f uyarınca ara ürün ve hammadde üreticilerinin bağımsız bir üretici şeklinde kabul edildiği göz önüne alınırsa, diğer sorumluluktan kurtuluş imkanlarından faydalanmanın mümkün olduğu görülmektedir¹¹⁸⁴.

Asıl ürünle birlikte var olan aran ürün veya hammaddenin eşya hukuku anlamında niteliği önemli değildir. Bütünleyici parça olabileceği gibi eklenti de olabilir. Böyle bir durum sorumluluğun doğmasında herhangi bir farklılık meydana getirmeyecektir, zira düzenlemelerin hiçbirinde böyle bir ayrıma sebebiyet verecek husus yoktur¹¹⁸⁵.

ÜGTDK hükümlerine bakıldığında söz konusu sorumluluktan kurtuluş sebebinin açıkça düzenlenmediği görülmektedir. Nitekim ÜGTDK'daki üretici tanımına bakıldığında hem kanunun çıkış noktası olarak gösterilen Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne uygun yorum yapma hem de adil risk dağılımı gereğince ara ürün ve hammadde üreticilerinin de

¹¹⁸⁰ **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 182.

¹¹⁸¹ **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 182.

¹¹⁸² **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 184.

¹¹⁸³ **Havutçu**, s. 105.

¹¹⁸⁴ **Akçura Karaman**, s. 351.

¹¹⁸⁵ **Keser**, s. 241.

sorumluluktan kurtuluş sebebinden faydalanabilmesi gerektiğini kabul eden görüşler¹¹⁸⁶ bulunmakta olup kanaatimizce de bu yöntem daha uygundur.

5-Ürünlerin Çevreye Verdiği Zararlarda Müteselsil Sorumluluk

a-Genel Olarak

Bir ürünün çevreye verdiği zararda eğer birden fazla üreticinin aynı çevre zararından sorumluluğu söz konusuysa müteselsil sorumluluk hükümleri uygulanacaktır. TBK m. 61, ÜGTDK m. 6/3, ÇK m. 28/2 hükümleri nazara alındığında bu sonuca ulaşmakta herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

TBK m. 61 hükmüne göre, birden çok kişinin birlikte bir zarara sebebiyet verdikleri hallerde veya aynı zarardan çeşitli sebeplerden dolayı sorumlu oldukları takdirde, haklarında müteselsil sorumluluğa ilişkin hükümler uygulanacaktır ve müteselsil sorumlulukta sorumluluğun kanundan mı sözleşmeden mi doğduğu önemli değildir. Müteselsil sorumlulukta alacaklı açısından taleplerin toplanması değil taleplerin yarışması, usul hukuku açısından ise davaların yarışması söz konusudur¹¹⁸⁷.

ÜGTDK m. 6/3'e göre, hatalı ürünün sebebiyet verdiği zarardan birden fazla üreticinin sorumlu olması durumunda sorumluların zarar görene karşı müteselsilen sorumlu olacağı düzenlenmiştir.

ÇK m. 28/2'ye göre, "Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır."

Bir çevre zararı meydana geldiği vakit genel hükümlerden kaynaklanan tazminat sorumluluğunun mevcut olması nedeniyle TBK m. 61 hükmünün uygulanması gündeme gelecektir. Aynı şekilde ÇK m. 2'de tanımlanan kirleten kavramına faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler girdiği için üreticilerin ürettikleri hatalı ürünlerin çevre zararına sebebiyet vermesi halinde üreticinin dolaylı şekilde çevre zararına yol açacağına kuşku yoktur. Üreticinin bu şekilde sorumlu tutulması ÜGTDK m. 6/3'ün de uygulanmasını gündeme getirecek olup her halde TBK m. 61 gereği müteselsil sorumluluk yoluna başvurmak mümkündür.

¹¹⁸⁶ Kanışlı, s. 1449; Benzer görüşte bkz. Kırca, s. 182; Oğuzer, s. 176; Aksi yönde bkz. Atamer/Kurtulan Güner, s. 578; Keser, s. 249; Okur, s. 316; Çelt, s. 103.

¹¹⁸⁷ Antalya, s. 657; Oftinger/Stark, I, s. 496; Rey, N. 1407.

Dış ilişki (TBK m. 61) ve iç ilişki (TBK m. 62) olarak düzenlenen müteselsil sorumluluk, borçlulardan her birinin borcun tamamından sorumlu olduğu ve bu borçlulardan herhangi birinin yaptığı ödeme oranında diğer borçluların borçtan kurtulabildiği borç ilişkisi anlamına gelmektedir¹¹⁸⁸.

Müteselsil borçlulukta “tek bir dar anlamda borç ilişkisi” mi var yoksa “borçlu sayısı kadar dar anlamda borç ilişkisi” mi var diye doktrinde bir tartışma bulunmakta olup günümüzde borçlu sayısı kadar borç ilişkisi olduğu yönünde görüş bulunmaktadır¹¹⁸⁹.

Bir üründen doğan çevre zararına eğer birden fazla üretici iştirak ediyorsa davalıların müteselsil sorumluluğu söz konusu olacaktır. Örneğin yazılım tabanlı bir otomobilde yazılımın kendisinde hata varsa ve yazılımı üreten başka bir üretici ise o zaman ara ürün üreticisi ve nihai ürün üreticisinin müteselsil sorumluluğu gündeme gelecektir. Böyle durumlarda yine de Yargıtay’a göre müteselsil sorumluluk yönünden davalarda talebin bulunması gerekmektedir, aksi halde hakim kendiliğinden müteselsil sorumluluğun varlığına karar veremez¹¹⁹⁰.

Doktrinde bir görüşe göre hakimlerin görevi hukuku resen uygulamak olduğu için müteselsil sorumluluk yönünde bir talep dile getirilmese dahi davalıların müteselsilen sorumlu olmaları gerektiği belirtilmiştir¹¹⁹¹. Ayrıca ÜGTDK m. 6/3 hükmü uyarınca zarar görenin ürün tazminatı sorumlularının müteselsil sorumluluğuna hükmedilmesi yönünde talebi dile getirilmese dahi hakim taleple bağıllık ilkesinin uygulanmaması gerektiği, çünkü burada müteselsil sorumluluğun hukuki sebebe özgü olduğu yönünde bir görüş de bulunmaktadır¹¹⁹².

Bununla birlikte müteselsil sorumluluk her ne kadar bir alacaklının alacaklarını tazmin etmeyi hedefleyerek müteselsil sorumluluğu kabul etmekteyse de dayanışma hakları içerisinde yer alan üçüncü kuşak haklardan kabul edilen çevre hakkında sadece bireylerin zararlarını gidermek söz konusu değildir, aynı zamanda çevresel faktörlerin eski hale getirilmesi, kirliliklerin giderilmesi gibi hususlar da söz konusu olmaktadır. Böyle hallerde klasik sorumluluk hukuku anlamında bir zarar görene zarar verenlerin tazmin sorumluluğu

¹¹⁸⁸ Keser, s. 216; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 934; Kılıçoğlu, s. 578; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 476; Eren, s. 1354; von Tuhr/Escher, s. 297.

¹¹⁸⁹ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 477; von Tuhr/Escher, s. 297 vd.; Eren, s. 1357.

¹¹⁹⁰ Bu konuda Bknz. Yargıtay 17. H.D. 19.03.2019 T. ve 2019/616 E., 2019/3219 K. sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İçtihat Programı)

¹¹⁹¹ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 938.

¹¹⁹² Keser, s. 217.

gündeme gelmeyecektir, ancak çevreye verilen zararlardan birden fazla sorumlunun bulunduğu durumlarda söz konusu sorumluların müteselsil sorumluluk hükümlerinin kıyasen uygulanması suretiyle bahsi geçen çevresel zararları birlikte gidermeleri gerekecektir, bu hususta çalışmamızın ilerleyen aşamalarında açıklamalarda bulunacağız¹¹⁹³.

b-Müteselsil Sorumluluğun Özellikleri

aa-Dilenilen Borçluya Başvuru Olanağının Bulunması

Bir üründen kaynaklanan çevre zararı ile meydana gelen zararlarda zarar görenin meydana gelen zararı tazminat sorumlularının her birinden talep edebilme hakkı bulunmaktadır¹¹⁹⁴. Nitekim sadece çevresel öğelerde meydana gelen zararlarda zarar giderimi bir tazminat hakkı doğurmamakta olup çevresel öğelerin eski hale getirilmesiyle yetinilecektir, burada dava hakkı bulunanın bir tazminat talep etme hakkı olmaz, ama çevresel öğelerin eski hale getirilmesinden de sorumlular müteselsil sorumlu olacaklardır, bu hususta çalışmamızın ilerleyen aşamalarında açıklamalarda bulunacağız¹¹⁹⁵.

Konumuza dönecek olursak edim borçlularından her biri borcun tamamen ifa edilmesi halinde diğerleri borçtan o oranda kurtulmaktadır. Dolayısıyla alacaklının borçlulara karşı birbirleriyle yarışan talep hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir¹¹⁹⁶. O halde alacaklı borçlulardan biri tarafından tatmin edilirse diğer borçlulara karşı herhangi bir talep imkanı kalmamaktadır. Aksi halde alacaklının borçlulardan her birinden ayrı ayrı tahsil etme imkanının bulunduğu kabulü anlamına gelir ki bu da taleplerin yığılması adını almaktadır, bu müteselsil sorumlulukta mümkün değildir¹¹⁹⁷.

Bu konuyu daha önce verdiğimiz bir örnekle açıklayacak olursak şunları belirtebiliriz. Yazılımlarla donatılmış otomobillerin nihai üreticisi ile söz konusu aracın ara ürün üreticilerinin müteselsil sorumluluğunun söz konusu olabileceğinden daha önce bahsetmiştik. Söz konusu aracın tekerlekleri, dijital yazılımları, bazı mekanik aksamalarını üretenler, nihai ürün üreticisi ile arasında bir emir talimat ilişkisi olmaksızın hareket ediyorsa her iki grubun da ürünlerden kaynaklanan çevre zararlarında meydana gelecek hukuki sorumluluk kapsamında sorumlulukları var demektir.

---

¹¹⁹³ Bknz. Üçüncü Bölüm - C.

¹¹⁹⁴ **Antalya**, s. 659.

¹¹⁹⁵ Bknz. Üçüncü Bölüm - C.

¹¹⁹⁶ **Eren**, s. 1358; **Oğuzman/Öz**, Cilt 2, s. 480; **Kılıçoğlu**, s. 580.

¹¹⁹⁷ **Eren**, s. 1359.

bb-Zararın Tamamından Sorumlu Olunması

Müteselsil borçlulukta borçlulardan her biri borcun tamamından sorumludur. Dolayısıyla böyle bir sorumluluk ilişkisinde müteselsil borçlular, borcun diğer müteselsil borçlu tarafından ödenmesini veyahut borcun bir kısmını kendisinin ödemesinden sonra kalan borcun diğer müteselsil borçlular tarafından ödenmesini ileri süremez¹¹⁹⁸. Müteselsil sorumluluktaki iç ilişkide müteselsil borçlulardan her birinin birbirlerine karşı sahip oldukları itirazlar ile imkanların dış ilişkide önem arz etmemesi nedeniyle borcun tamamının alacaklıya karşı müteselsil borçlulardan her biri tarafından sorumlu tutulması söz konusu olmaktadır¹¹⁹⁹.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde kabul edilmiş olan zarar miktarı açısından getirilmiş alt sınırın 500 euro olması gibi bir sınırlama ÜGTDK kapsamında söz konusu olmadığından bir üründen kaynaklanan çevre zararında Çevre Kanunu gereğince ortaya çıkmış zararın tamamından müteselsil sorumluların her birinin sorumlu olması söz konusu olmaktadır.

O halde yukarıda verdiğimiz dijital sistemlerle donatılmış bir otomobil örneğine dönecek olursak söz konusu otomobilin yol açtığı çevre zararında ara ürün üreticisi ve üreticinin meydana gelen zarardan bir sorumsuzluk miktarı veya sorumlulukta üst sınır kararlaştırması olmaksızın sorumlulukları doğacaktır.

cc-Her Bir Sorumlunun Kendisine İlişkin Savunmaları İleri Sürebilmesi

TBK m. 164 uyarınca müteselsil borçlularının her biri açısından müteselsil borcun doğuş sebebinden veya konusundan doğan ortak defileri ileri sürme imkanı bulunmaktadır. Bu defileri borçluların her biri ileri sürebileceklerdir¹²⁰⁰. Bu defilerin bir hukuki ilişkinin geçerlilik şartları kapsamına girdiği düşünülecek olursa müteselsil borçluların bunları ileri sürmesinde herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Müteselsil borçluların sahip oldukları kişisel defilerin halleri ise farklı bir durum meydana getirmektedir. Müteselsil borçlulukta alacaklı ile her borçlu arasında bağımsız bir borç ilişkisi meydana geldiğinden her borçluyu ilgilendiren kişisel defilerin bireysel olarak ileri sürülmesi mümkündür. Bu doğrultuda sözleşme yapılırken yanıltma, aldatma, korkutma gibi irade sakatlıkları sebepleri ile alacaklıların borçlulardan birinden, borcun ifasını istemesi halinde bu borcunun defi yoluyka takas dermayanında bulunularak borcun sona erdirilmesi

---

¹¹⁹⁸ Eren, s. 1359.

¹¹⁹⁹ Keser, s. 218.

¹²⁰⁰ Eren, s. 1363.

kişisel defilerden sayılır¹²⁰¹. Örneğin üretici gibi sorumlu kabul edilen dağıtıcının başka borç ilişkisinden dolayı zarar görenden para alacağının bulunması halinde bu alacağa ilişkin takas defileri sürülebilir¹²⁰².

Her borçlu kendisiyle ilgili kişisel defileri ileri sürebileceğinden diğer müteselsil borçluların kişisel defilerini ileri süremez¹²⁰³.

Bir üründen doğan çevre zararının tazmini hususunda sorumlulardan herhangi biri için zamanaşımının kesilmesi halinde TBK m. 155/1 gereğince diğerlerine karşı da zamanaşımı kesilecektir. ÇK m. 28/3'e göre çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğramaktadır. ÜGTDK m. 6/6 uyarınca ise tazminat talebi için zamanaşımı süresi, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren üç yıl ve her halde zararın doğduğu tarihten itibaren on yıldır. Zamanaşımının kesilmesi şartlarının gerçekleştiği halde zamanaşımı kesileceğinden bir üründen doğan çevre zararının mevcut olduğu hallerde örneğin nihai ürün üreticisi için zamanaşımı kesilmişse ara ürün üreticisi için de zamanaşımı kesilecektir. Zira ne ÇK'da ne de ÜGTDK'da zamanaşımının kesilmesi ile kesilme sebeplerine ilişkin düzenlemeler hüküm altına alınmadığından TBK'daki ilgili hükümler uygulama alanı bulacaktır.

Ürünlerden doğan çevre zararında sebeplerin yarışması söz konusu olduğundan alacaklının kendisi için en uygun olanı seçerek davasını sürdürme imkanı bulunmaktadır ve bu hususun zamanaşımı süreleri açısından da gözetilmesi gerekmektedir. Örneğin bir ürünün yol açtığı çevre zararında bedensel zarara uğrayan şahıs, sorumlular kategorisinde kabul edilen nihai ürün üreticisine çalışamamasından kaynaklanan zararları için sürekli iş görememezlik davası açtığı vakit zamanaşımı kesilecek olup yeni baştan bir zamanaşımı süresi işlemeye başlayacaktır. Zamanaşımının kesilmesi nihai ürün üreticisi dışında o sıra davayla muhatap olmayan ancak müteselsil sorumlulukları bulunan ara ürün ve hammadde üreticisi ile üretici gibi sorumlu olan diğer şahıslara karşı da sonuç doğuracaktır. Zarara uğrayan şahıs sadece nihai ürün üreticisine başvurmuş ve diğer sorumlulara karşı başlangıçta dava açmamış olduğu takdirde üç yıllık süre içerisinde davanın diğer sorumlulara yöneltildiği takdirde zamanaşımı defiyi ileri sürmekle sorumluluktan kurtulamayacaklardır. Zira daha önce zamanaşımı kesilmiştir.

¹²⁰¹ Eren, s. 1364 – 1365; Tunçomağ, s. 1045.

¹²⁰² Keser, s. 218.

¹²⁰³ Eren, s. 1365; Tunçomağ, s. 1045; von Tuhr/Escher, s. 306.

Zamanaşımı defî ileri sürülmezse şayet TBK m. 164’de belirtilmiş ortak savunmaları yapma yükümlülüğü ihlal edilmiş olacağından bunun sonuçlarına sorumlu kişi katlanacaktır, bu kişinin diğer borçlulara karşı rücu hakkı ortadan kalkmaktadır¹²⁰⁴.

dd-Tazminat Borcunun Tamamen ya da Kısmen Müteselsil Sorumlulardan Biri Hakkında Sona Ermesi Halinde Aynı Miktarda Diğer Müteselsil Sorumlular Hakkında da Sona Ermesi

TBK m. 166/1 uyarınca borçlulardan biri, ifa veya takasla borcun tamamını veya bir kısmını sona erdirmişse, bu oranda diğer borçluları da borçtan kurtarmış olur hükmü gereğince bir üründen kaynaklanan çevre zararında zarardan sorumlu olanlar açısından böyle bir sorumluluğun tamamen veya kısmen sona ermesi halinde diğer sorumlular açısından da söz konusu borçtan kurtulma söz konusu olacaktır.

Yukarıda verdiğimiz sık örneklere değinecek olursak şunları söyleyebiliriz. Yazılımlarla donatılmış otomobillerin nihai üreticisi ile söz konusu aracın ara ürün üreticilerinin ve çalışma konumuzun ilerleyen aşamalarında da bahsedeceğimiz üzere son kullanıcının müteselsil sorumluluğunun söz konusu olması mümkündür. Söz konusu aracın tekerlekleri, dijital yazılımları, bazı mekanik aksamalarını üretenler, böyle bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında meydana gelecek hukuki sorumluluk kapsamında doğacak tazminat sorumluluğunda söz konusu borçtan müteselsil olarak sorumlu olacaklardır.

Söz gelimi haklı güvenlik beklentisi kapsamında bir otomobilin yol tutuşunun ve bu sistemi denetleyen dijital yazılımlar varsa onların otomobillerin kazaya yol açmasını ve daha önce bahsettiğimiz ölçüde çevre hakkı kapsamında gelecek kuşakların da sağlıklı bir çevrede yaşamalarına olanak sağlayacak tedbirleri bünyesinde barındıran özelliklere sahip olması gerekmektedir. Böyle bir ürünün hatasız üretilmesinin sorumluluğunun nihai ürün üreticisinde olacağından söz etmiştik, ama yukarıda bahsettiğimiz gibi nihai ürün olan otomobilin yazılım sistemlerini yapan bir başka ara ürün üreticisi ise ve bundan kaynaklı olarak yağmurlu yolda seyreden otomobilin yazılımlarındaki hatadan ötürü çevre zararı kapsamında bir zarar meydana gelirse hem nihai ürün üreticisi hem de ara ürün üreticisinin sorumluluğu müteselsil sorumluluğa dayanacaktır ve ileride de açıklayacağımız üzere böyle hallerde belirli şartlarda son kullanıcının da sorumluluğu meydana gelebilecektir, böyle hallerde zarar görenin

¹²⁰⁴ **Eren**, s. 1364; TBK m. 164’te müteselsil borçlulardan birinin ortak defî ve itirazları sürmediği takdirde diğerlerine karşı sorumlu olur ifadesindeki sorumlu olur ibaresinin isabetli olmadığı, zira ortak defî ve itirazın ileri sürülmemesinin ifada bulunan borçluyu diğer borçlulara karşı sorumlu hale getirmediği, diğer borçlulara karşı rücu hakkını kaybettiği hakkında bknz. **Kılıçoğlu**, s. 956.

istediğine başvurma imkanı olacaktır. Bu bakımdan anılan sorumluların herhangi biri açısından sorumluluk tamamen veya kısmen ortadan kalktığı takdirde diğer sorumlular açısından da sorumluluk ortadan kalkacaktır.

Nitekim sorumluluğun ortadan kalkmasını sağlayacak tek husus borcun ödenmesi değildir. Takasla borcun sona ermesi mümkün olduğu gibi zarar görenin müteselsil sorumluların hepsini ibra etmesi halinde de sorumluluk ortadan kalkacaktır¹²⁰⁵. Eğer sorumluların hepsi ibra edilmemiş, müteselsil sorumlulardan sadece bazıları ibra edilmişlerse bu kişilerin iç ilişkideki borca katılma payı oranında diğer sorumlular borçtan kurtulmaktadırlar. Bir üründen kaynaklanan çevre zararında üretici ile üretici benzerleri gibi sorumlu olanların örneğin dağıtıcıların aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle aralarında sorumluluk oranlarını belirlemeleri mümkündür. Böyle hallerde diğer sorumluların iç ilişkideki ibra edilen sorumlunun sorumluluk oranını ispatlamak suretiyle sorumluluktan kurtulması mümkündür, ancak böyle bir belirleme yoksa TBK m. 167/1 gereği her sorumlu iç ilişkide eşit oranda sorumlu olacaktır.

Bir üründen doğan çevre zararında üretici ile dağıtıcı aralarında rücu sözleşmesi yaptıkları ve sorumluluğu belli bir oranda paylaştıkları takdirde söz konusu üründen doğan çevre zararında nihai kullanıcının sorumluluğu da meydana gelirse üretici ile dağıtıcı arasındaki sözleşmenin hükmü ne olacaktır? Hukukumuzda sözleşmeler sadece sözleşenlerin taraflarını bağlayıcı, yani nispi özelliği olan, sadece ilgili taraflar açısından hükümlerini doğuran hukuki işlemlerdir¹²⁰⁶. O halde bir üründen kaynaklanan zararlar konusunda üretici ile üretici gibi sorumlu olan dağıtıcının rücu anlaşması yaparak iç ilişkide sorumluluğu belli oranlarla sınırladıkları vakit, bu sözleşme sadece üretici ile dağıtıcı açısından sonuç doğuracaktır. Lakin bir üründen kaynaklanan çevresel zarar halinde nihai kullanıcının zararı karşılamak zorunda kaldığı hallerde rücu hakkını kullanarak üretici ile dağıtıcıya rücu ettiği takdirde, üretici veya dağıtıcının aralarındaki bu sözleşme ilişkisini dava içerisinde kullanmaları mümkün olmayacaktır, zira nihai kullanıcı sözleşmenin tarafı değildir. İç ilişkide sorumluluğu belli oranlarla dağıtan böyle bir rücu anlaşması sadece sözleşmenin taraflarının birbirlerine rücu davası açması halinde sonuç doğurabilecektir.

ee-Müteselsil Sorumlular Arasında Rücu Hakkı Bulunması

---

¹²⁰⁵ Keser, s. 220.

¹²⁰⁶ Eren, s. 208 vd.; Oğuzman/Öz, Cilt 1, s. 44 vd.

Müteselsil sorumluluktaki iç ilişki¹²⁰⁷ gereği bir üründen kaynaklanan çevre zararında sorumluların zarar görenin zararını gidermesinden ötürü birbirlerine rücu etme imkanı bulunmaktadır. TBK m. 167/1 uyarınca müteselsil sorumlular arasında bir belirleme yoksa müteselsil sorumluların her biri iç ilişkide borçtan eşit oranda sorumludurlar. Dolayısıyla sorumlulardan biri iç ilişkide kendi payına düşenden fazlasını ödemesi halinde diğerlerine rücu etme hakkı bulunmaktadır¹²⁰⁸. Müteselsil sorumluluk zarar görene karşı olduğu için iç ilişkide kendi payından fazlasını ödeyen müteselsil sorumlulardan biri, iç ilişkide kendi payından fazla ödediği miktarı müteselsil sorumlulardan birinden tamamen talep edemez. Her bir müteselsil sorumludan kendilerine düşen sorumluluk miktarını iç ilişkide, kendi payından fazlasını ödemiş müteselsil sorumlu talep edebilir¹²⁰⁹.

Borcun tamamını veya bir kısmını ödemesine rağmen iç ilişkideki kendi payından fazlasını ödeyen müteselsil borçlu, yaptığı ek ve haklı giderleri de diğer müteselsil sorumlulardan talep edebilecektir. TBK m. 510 ile 529'da düzenlenmiş vekalet hükümlerinin kıyas yoluyla uygulanması suretiyle söz konusu giderlerin ödenmesi talep edilebilecek olup bunlara ilke olarak faiz yürütülmesi gerektiği doktrinde ifade edilmektedir¹²¹⁰.

TBK m. 164/2 uyarınca ortak defilerden birini kusurlu olarak ileri sürmeyen müteselsil sorumlu, alacaklıya ifada bulunsa dahi diğer müteselsil sorumlululara rücu etme hakkı olmaz. Ayrıca müteselsil sorumlunun diğer müteselsil sorumluları haberdar etmemesi halinde onların ifada bulunmalarına sebep olduğu takdirde TBK m. 591 hükmünün kıyasen uygulanması suretiyle rücu hakkını kullanamamaktadır¹²¹¹. Müteselsil sorumlu, ortak defiyi kusursuz olduğu için bilmemesinden ötürü ileri sürememişse diğer müteselsil sorumlulara karşı rücu hakkını kaybetmez¹²¹².

Örneğin bir üründen kaynaklanan çevre zararında dağıtıcının borcun daha önce ifa ile sonlandırıldığı şeklindeki ortak defiyi ileri sürmeksizin zararı tazmin etmesi, üretici gibi sorumlu olan dağıtıcının borcun daha önce ifa ile sonlandığı yolundaki defiyi ileri sürmemesi ortak definin kusurlu olarak ileri sürülmemesine girer ve bu nedenle dağıtıcının diğer sorumlulara rücu hakkı kullanılamaz. Veyahut böyle bir çevre zararından ötürü meydana gelen zararları tazmin noktasında zarara yol açtığı iddia edilen ürünün herhangi bir hatası

¹²⁰⁷ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 501; Keser, s. 221.

¹²⁰⁸ Kılıçoğlu, s. 958.

¹²⁰⁹ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 506; Eren, s. 1368; Kılıçoğlu, s. 960.

¹²¹⁰ Eren, s. 1369. von Tuhr/Escher, s. 314.

¹²¹¹ Eren, s. 1369; Tunçomağ, s. 1064 – 1065.

¹²¹² Eren, s. 1369.

olmamasına rağmen üçüncü kişinin ürünü kurcalamasıyla ürünün bozulması suretiyle bir zarar meydana gelmesi söz konusu olursa kendisine tazminat sorumluluğu yöneltilen sorumlunun böyle bir durumu bilebilecek konumda olduğu hallerde bu savunmaları da ileri sürebilmesi gerekir aksi halde yine rücu hakkını kaybedecektir. Zira bu bir ortak defi olarak sayılabilir.

Ortak defi aynı zamanda bir borcun doğmadığı, geçerli olmadığı veya sona erdiğine ilişkin itirazları kapsadığına göre¹²¹³ borcun doğumuna etkili olabilecek şekilde ortaya çıkmış üçüncü kişinin kusuru ile nihai kullanıcının bilgilendirme yükümlülüklerine uymayarak ürünü olması gerektiğinden farklı şekilde kullanması hallerinde doğan zararlardan ürünün üretici ve üretici gibi sorumlu olanların tazminat yükümlülüğünün bulunmaması anlamına gelecektir ki bunları da her müteselsil sorumlunun ileri sürebilmesi gerekir. Dolayısıyla bir ürünün haklı güvenlik beklentisine uygun şekilde bilgilendirilmesi yapılmış, gayet anlaşılır şekilde kullanma talimatı düzenlenmiş ve bunlar nihai kullanıcının egemenlik alanına bırakılmışsa artık, bunlarda geçen talimatlara uymaması sebebiyle meydana gelecek üründen kaynaklanan zararlarda üreticinin ve üretici benzerlerinin bir sorumluluğu doğmayacaktır. Bu bakımdan kendi kusuruyla böyle bir ortak defiyi ileri sürmeyen sorumlunun artık diğerlerine rücu etme imkanı bulunmamaktadır.

Ayrıca ürün izleme yükümlülüklerine uymaksızın gerekli kontrolleri yapmayan bir üreticinin ürünün sonradan hatalı hale gelmesinde nihai kullanıcının bir sorumluluğu bulunmayacağı için nihai kullanıcıya sorumluluk atfedilemeyecek, bu durumda üretici ile üretici benzerlerinin koşulların sağlanması halinde müteselsil sorumluluğu doğacaktır. Böyle bir halde nihai kullanıcının bilgilendirme yükümlülüklerine aykırı olarak ürünü kullandığı, kullanıcı hatası olduğu yönünde bir ortak definin ileri sürülmesi söz konusu olamaz.

Üreticinin ürün izleme yükümlülüklerine uyarak gerekli uyarıları yaptığı, yazılım temelli bir ürün söz konusu ise yazılımları güncelleyerek bu hususta bilgilendirme yükümlülüğü çerçevesinde bilgilendirme yapması gerekiyorsa bunları yaptığı, eğer gerekli ise ürünü toplatma yönünde gerekli adımları izlediğini söyleyebiliyorsa bu hallerde üreticinin artık üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiğinden söz edebiliriz. Böyle bir halde nihai kullanıcının yeni çıkan bilgilendirmelere uygun şekilde ürünü kullanmaması ya da toplatma kararı çıkmış bir ürünü kasıtlı olarak kullanmaya devam etmesi hallerinde artık doğacak zarardan sorumluluğu olacağı ve üretici ile üretici benzerlerinin kendilerine yöneltilmiş bir

---

¹²¹³ Eren, s. 1363.

davada bunu ortak defî olarak ileri sürmesi gerekecektir. Bu defiyi ileri sürmeyen müteselsil sorumlu bunun sonuçlarına katlanacaktır.

TBK m. 167/3 gereği müteselsil borçlulardan birinden alınamayan miktarı, diğer borçlular eşit olarak üstlenmekle yükümlüdürler. Böyle bir hal için klasik anlamda bir alınamama halinin düzenlenmesinden ziyade söz konusu borçlu için İcra ve İflas Kanunu anlamında aciz halinin gerçekleşmesi gerekmektedir¹²¹⁴.

Yani bir üründen kaynaklanan çevre zararında, zarar gören alacağını sorumlulardan birinden almış ve iç ilişkideki payından fazlasını ödemiş olan müteselsil sorumlu, diğer müteselsil sorumlulara rücu ettiğinde müteselsil sorumlulardan biri İcra ve İflas Kanunu anlamında aciz haline düşmüşse o müteselsil sorumlunun payını, her bir müteselsil sorumlu üstlenecektir. Dolayısıyla payından fazlasını ödeyen müteselsil sorumlunun kendisi de aciz halindeki müteselsil sorumlunun payını üstlenecek olduğuna göre iç ilişkideki dağılım yeniden hesaplanacaktır. Örneğin bir üründen kaynaklanan çevre zararında 3 müteselsil sorumlu var ve zarar görenin yüz elli bin TL zararı doğmuşsa, müteselsil sorumluların iç ilişkideki sorumluluk payları aksine bir belirleme yoksa elli bin TL olacaktır. Lakin müteselsil sorumlulardan birinin İcra ve İflas Kanunu anlamında aciz hali söz konusu ise o sorumlunun iç ilişkideki payı olan elli bin TL sorumluluk miktarı, diğer iki müteselsil sorumlu arasında yirmi beşer bin TL olarak bölüşülecek ve böylece iki müteselsil sorumlunun iç ilişkideki yeni sorumluluk miktarı yetmiş beş bin TL olacaktır. Böyle bir durumda yüz elli bin TL zararın hepsini ödemiş olan müteselsil sorumlu, diğer müteselsil sorumludan yüz bin TL değil, yetmiş beş bin TL talep edebilecektir¹²¹⁵.

TBK ile müteselsil borçlulardan birinden tahsili mümkün olmayan meblağ için zarara ya da riske eşit olarak katlanma ilkesinin benimsendiği, böylelikle müteselsil sorumlular arasındaki iç ilişkide borçtan üstlenilen hisse miktarının farklı olmasına rağmen tahsil edilemeyen miktara bütün müteselsil sorumluların eşit olarak katlandıkları, nitekim TBK m. 167/3 düzenlenmesinin emredici olmadığı, müteselsil sorumluların iç ilişkide bunun aksine bir anlaşma yapmalarının mümkün olduğu, birinden tahsil edilemeyecek miktarın hangi oranlarda kendi aralarında taksin edileceğine ilişkin kurallar koyabileceği doktrinde ifade edilmektedir¹²¹⁶.

¹²¹⁴ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 507; Keser, s. 221.

¹²¹⁵ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 508.

¹²¹⁶ Kılıçoğlu, s. 961.

Bununla birlikte iç ilişkide eşit oranda paylaşmanın söz konusu olmadığı, farklı sorumluluk oranlarının düzenlendiği hallerde ne olacağı ise doktrinde tartışma konusudur. Bir görüşe göre alacaklıya kendi payından fazlasını ödeyen ama borç miktarından azını ödeyen müteselsil sorumlunun payları farklı olan diğer sorumlulara rücu etmesindeki esasla paralel nitelikte olarak paylar oranında paylaşma yapılması savunulmaktadır¹²¹⁷. Başka bir görüş de borçluların iç ilişkideki paylarının farklı olması halinde borçludan tahsil edilemeyen meblağın diğer borçlulara karşı eşit şekilde paylaştırılması gerektiğini ifade etmektedir¹²¹⁸.

TBK m. 168/1 uyarınca diğerlerine rücu hakkına sahip olan müteselsil sorumluların her biri, ifa ettiği miktar oranında alacaklının haklarına halef olur¹²¹⁹. Halefiyet, alacaklıya ait hakların alacaklıyı tatmin ettiği oranda rücu hakkına haizlik eden müteselsil sorumluya geçmesi olarak tanımlanabilir¹²²⁰. Böylelikle müteselsil sorumlulukta yapılan ifa ile asıl alacak ortadan kalkmamakta, rücu hakkına sahip müteselsil sorumluya geçmektedir. Alacaklı ile ödemedede bulunan müteselsil sorumlunun diledikleri takdirde kanundan doğan halefiyeti daha sonra yaptıkları bir sözleşme ile ortadan kaldırmaları mümkündür.

TBK m. 168/1 düzenlenmesiyle asıl korunmak istenen şey, ödemedede bulunan borçlu lehine halefiyetin varlığıyla rücuunun kolaylaştırılması ve bu hakkın teminat altına alınmak istenmesidir. Alacaklının alacağını temin eden kefalet ve rehin gibi teminatlarla işlemekte olan faiz alacaklının hukuki bir işlemle devir yapmasına gerek olmaksızın kendiliğinden rücu hakkı sahibi borçluya geçer¹²²¹.

Müteselsil sorumlu, kendi payından fazlasını ödemiş olmasına rağmen kimi zaman borcun tamamını ifa etmemiş olabilir ve bu durumda alacaklının zararı tamamen tazmin edilmemiş olabilir. Bu durumda müteselsil sorumlu, sadece yaptığı ödeme oranında alacaklının haklarına halef olmaktadır¹²²².

ff-Müteselsil Sorumluların Diğer Müteselsil Sorumluların Durumunu Ağırлаştıramaması

TBK m. 165'e göre, kanun veya sözleşme ile aksi belirlenmedikçe, borçlulardan biri kendi davranışıyla diğer borçluların durumunu ağırлаştıramaz. Borçlular arasındaki iç ilişkiyi

¹²¹⁷ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 508.

¹²¹⁸ von Tuhr/Escher, s. 316;

¹²¹⁹ Antalya, s. 660.

¹²²⁰ Eren, s. 1370; von Tuhr/Escher, s. 316; Kılıçoğlu, s. 961; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 508.

¹²²¹ Eren, s. 1370; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 508.

¹²²² Eren, s. 1370.

düzenleyen bu hüküm uyarınca müteselsil sorumlular, alacaklı ile yapacakları anlaşma doğrultusunda diğer müteselsil sorumluların durumunu ağırlaştıramayacaklardır, örneğin vadeyi uzatamaz, para borçlarında ana para da ya da gecikme faiz oranını yükseltemez, olmayan bir ceza koşulu hükmünü kabul edemez¹²²³.

Müteselsil sorumlulardan herhangi biri kendi kusuruyla edimin ifasını imkansız hale getirirse TBK m. 112 gereği bundan kendisi alacaklı karşısında sorumlu olacaktır. Böyle bir halde diğer müteselsil sorumlular açısından edimin ifası kusursuz olarak imkansız hale gelmiş olacağından TBK m. 136 gereği borç son bulacaktır. Nitekim TBK m. 165 hükmü sebebiyle alacaklı ile müteselsil sorumlu arasında yapılacak anlaşma ile bu durumda da diğer müteselsil sorumluların sorumlu olacaklarına dair bir anlaşma yapmak mümkündür¹²²⁴.

TBK m. 165 hükmünün istisnası TBK m. 155 olup buna göre müteselsil sorumlulardan birine karşı zamanaşımı kesildiği vakit diğerlerine karşı da zamanaşımı kesilmektedir. Dolayısıyla müteselsil sorumlulardan biri borcu kabul ve ikrar etmiş ya da borç için bir miktar ifade bulunmuşsa TBK m. 154 uyarınca zaman aşımı kesilmekte ve müteselsil sorumlunun bu davranışıyla diğer müteselsil sorumluların durumu ağırlaşmaktadır. Ancak TBK m. 165 emredici bir hüküm olmadığı sebeple müteselsil sorumlular ile alacaklının bu konuda aksine bir anlaşma yapmaları mümkündür¹²²⁵.

---

¹²²³ Kılıçoğlu, s. 962.

¹²²⁴ Kılıçoğlu, s. 962.

¹²²⁵ Kılıçoğlu, s. 963.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜRÜNLERİN ÇEVREYE VERDİĞİ ZARARLARDA AÇILABİLECEK DAVALAR

A-Kirlenme Etkilerinin Kirleten Tarafından Giderilmesine Yönelik Dava

1-Hukukumuzda Vekaletsiz İş Görme Davası

Kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğünün, daha önce açıkladığımız şekilde¹²²⁶ öncelikle kirlenmenin önlenmesi tedbirlerinin alınmasını takiben kirlilik ortaya çıktıktan sonra kirlenmenin durdurulması, kirliliğinin etkilerinin giderilmesi, azaltılması şeklinde ikili yönü bulunmaktadır. Bu durumlarda yapılan çalışmalar için yapılması gerekli olan masrafların karşılanması ise kirleten öder ilkesi çerçevesinde kirletene yüklenmekte olup Çevre Kanunu'nda bu hususta düzenlemeler yapılmıştır.

Çevre Kanunu m. 3/g'ye göre, kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almaması veya bu tedbirlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli masraflar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.

Görüldüğü üzere temelde kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü çerçevesinde yapılan ayırım neticesine göre kirlenme öncesi önleme masrafları ile kirlenme sonrası temizleme masrafları olarak ikili bir ayırma gidilmektedir. Her şekilde kirlenmeye sebebiyet veren tarafından bu masraflara katlanması gerektiği anlaşılmaktadır¹²²⁷. Çevre Kanunu m. 3 gereği öngörülen kirlenme ve bozulmanın önlenmesi yükümlülüğü Çevre Kanunu m. 8 ile getirilen kirletme yasağı nezdinde temellenmektedir¹²²⁸. Söz konusu kirletme yasağına göre, her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır. Ayrıca kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana

¹²²⁶ Bknz. Birinci Bölüm – C – 2 – b.

¹²²⁷ Başoğlu, s. 136; Çörtoğlu, s. 95; Yongalık, s. 95 – 96; Sirmen, s. 296 – 297.

¹²²⁸ Sirmen, s. 296; Başoğlu, s. 140.

geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler.

Böylelikle kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü çerçevesinde çevre kirliliğine sebebiyet veren tarafından söz konusu masraflara katlanmayı düzenleyen Çevre Kanunu m. 3/g hükmü hem özel hukuk hem de kamu hukuku nitelikli olmaktadır¹²²⁹.

Çevre Kanunu m. 30/1 hükmü doğrultusunda çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerden zarar görenler veya bu faaliyetlerden haberdar olan ilgililerin gerekli mercilere başvurarak gerekli önlemlerin alınması veya faaliyetin durdurulmasını isteme hakları bulunmasından ötürü çevre bilinci taşıyan bireylerin idarelere başvurarak kirliliğin ortaya çıkmasından sonra da gerekli önlemlerin alınmasını talep etme haklarının bulunmasının yanında muhatap idarelerin başvuruyu zımnen reddetmeleri halinde ilgililerin idare mahkemelerinde dava açmaları mümkündür. İdarelerin yukarıda bahsi geçtiği şekilde sessiz kalmaları ya da durumun aciliyet arz etmesi halinde çevre kirliliğine maruz kalanların söz konusu kirliliği giderme, azaltma için gerekli önlemleri alarak sonrasında bu önlemlerden kaynaklanan masrafların asıl sorumludan talep edilmesi mümkündür¹²³⁰. Anayasa m. 56 gereği sağlıklı çevrede yaşama hakkı, Çevre Kanunu amacı ve Çevre Hakkı'nın özellikleri nazara alındığında, çevre kirliliğine maruz kalanlar ile bu durumdan haberdar olanların bu husustaki önlemleri almaları, akabinde bu önlemlerin masraflarını sorumlulardan talep etmeleri ve yine bu şahıslara karşı hukuk mahkemelerinde açılacak davalarla önleme/durdurma taleplerinde bulunmalarında hukuki menfaat vardır. Yine de bu hususların Çevre Kanunu'nda daha açık şekilde düzenlenmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Anılan masrafların karşılanması yükümlülüğü ile Çevre Kanunu m. 28 doğrultusunda kirletenin zararı tazmin yükümlülüğü farklı nitelikte hükümlerdir. Zira tazminat niteliği taşımayan masraflar bir kişinin iradesi ile yol açılan malvarlığı eksilmesi olarak tanımlanabilir. Yükümlülüklerin ifası veya bu yükümlülüğün ihlalinden ötürü meydana gelen zararın tazmini için yapılan harcamalar masraf niteliği taşımaz¹²³¹. Zira Çevre Kanunu m. 28 özel yararı koruma amacı güderken Çevre Kanunu m. 3/g'nin yukarıda açıkladığımız şekilde karma nitelikte bir hüküm olması söz konusu ayrıma dair önemli yaklaşımlar sergilemektedir.

¹²²⁹ Çörtoğlu, s. 95; Sirmen, s. 296.

¹²³⁰ Başoğlu, s. 137.

¹²³¹ Başoğlu, s. 137.

Kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü çerçevesinde Çevre Kanunu'nda 2006 yılına kadar kirletene masrafları karşılama yükümlülüğünden kaçınabilmek için kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmıştı, ama 5491 sayılı Kanun değişikliği¹²³² ile bu hüküm kaldırılmıştır. Değişiklik öncesi Çevre Kanunu m. 3/e uyarınca kirletenler, kirlenmenin önlenmesi ve sınırlandırılması için yapılan giderleri ödeme yükümlülüğünden anılan kirlenmeyi önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldığını ispat suretiyle kurtulabiliyordu. Ancak 2006 yılı kanun değişikliği ile söz konusu kurtuluş kanıtı getirme imkanı ortadan kaldırılınca kirletenler açısından çevre kirliliğinin gerekli önlemlerin alınmaması sonucunda ortaya çıkması veya önlemlerin alınmasına rağmen ortaya çıkması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır.

Kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü bakımından yapılması gereken önleme masrafları kirlenme tehlikesinin ortaya çıktığı hallerde tehlikenin giderilebilmesi için yapılan harcamalara denk gelmektedir. Bu tür masraflar genel anlamda önlem yükümlülüğü çerçevesinde çevre kirliliğinin ortaya çıkmamasına rağmen böyle yakın bir tehlikenin varlığı dolayısıyla yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan bir tehlike veya açık bir kirlenme tehdidi karşısında zorunlu ve amaca uygun yapılan masraflar olarak karşımıza çıkmaktadır¹²³³.

Kirlenmenin önlenmesi için gerekli önlemleri alan üçüncü kişilerin talepleri vekaletsiz iş görme hükümlerine göre kirletenden istenebilecektir¹²³⁴. Burada zarar tehlikesine maruz kalanların kendi zararlarının artmasını önlemek bakımından yapılan bir harcama bulunmamakta olup işi görenlerin söz konusu işin görülmesi dolayısıyla menfaat sağlamaları da vekaletsiz iş görme hükümlerine dayanılmayı engellemez. Nitekim vekaletsiz iş görme hükümlerinin uygulanabilmesi için zaten iş sahibine ait işin görülmesi amacıyla şahsın alanına izin olmaksızın yapılan müdahaleyle iş sahibinin menfaatine veya gerçek ya da farazi amacına uygun hareket edilmektedir. Yani önleme masraflarının amaçlanan şeyden bağımsız olarak talep edilebilmesi mümkündür¹²³⁵.

Çevre kirliliğinin ortaya çıkmasından sonra söz konusu kirliliği durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek, azaltmak amacıyla yapılan önlemlere ilişkin masraflar genel anlamda temizleme masrafları olarak adlandırılmakta olup idarelerin veya üçüncü şahısların

¹²³² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060513-1.htm> (Erişim tarihi: 15.06.2023, 18.29)

¹²³³ Başoğlu, s. 139.

¹²³⁴ Başoğlu, s. 141.

¹²³⁵ Tandoğan, Haluk, Türk Mesuliyet Hukuku (Mesuliyet Hukuku), Vedat Kitapçılık, İstanbul 2010, s. 322.

söz konusu masrafları yapmaları halinde çevre kirliliğine asıl sebebiyet verenden istenmesi mümkündür¹²³⁶.

Yukarıda yaptığımız açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde bir ürünün çevre kirliliğine sebebiyet vermesi halinde söz konusu kirlenmenin giderilmesine ilişkin önlemlerin alınması gerekecektir.

Son kullanıcıların elinde ürünlerin genel anlamda ürün hatasından kaynaklanmayan sebeplerle kullanılması neticesinde ürünün çevre kirliliğine sebebiyet vermesi ile ürünlerin üretim, tasarım, gelişim ve bilgilendirme hataları çerçevesinde meydana gelen bir hatadan dolayı çevre kirliliğine sebebiyet vermesi kirliten açısından farklı değerlendirmelerin varlığını şart koşar. Ancak her iki halde de ilgili üründen kaynaklanan bir çevre kirliliği doğduğu takdirde gerekli tedbirlerin alınması yine Çevre Kanunu anlamında bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar.

Verdiğimiz örnekler içerisinde sayılabilecek bir jeneratörden kıvılcım çıkması, jeneratörün yakıt sızdırması, gürültü yönetmeliklerine aykırı olarak şekilde yüksek desibellerde çalışması sonucu çevre kirliliğinin meydana gelmesi, yukarıda bahsi geçen ilgili önlemlerin alınması gerekliliğini şart koşar, bu ve bunun gibi pek çok ürün açısından böyle bir yol izlenmesi Çevre Hukuku ilkeleri gereğince üçüncü kuşak hakların kapsamına giren Çevre Hakkı'nın dayanışma hakları içerisinde yer almasından ötürü hem hak hem de yükümlülüktür.

Keza Ürün Sorumluluğu Yönergesi ve ÜGTDK kapsamında ürün olarak kabul edilen elektrik konusunda da benzer bir yaklaşımın izlenmesi mümkündür. Elektrik direklerindeki bağlantı noktalarının kopması neticesinde yakınlarda bulunan bir tarladaki ürünlerin yanması veyahut orman yangınlarının oluşmasına sebebiyet verilmesi ihtimallerinin bulunması Çevre Kanunu'nda bahsi geçen önlemlerin alınması gerekliliğini şart koşar.

Aynı şekilde gemi ve hava araçlarının yakıt sızdırmaya sebebiyet verecek durumlara girmeleri, bir petrol tankerinin denize petrol taşımasına yol açabilecek yapısal problemlerinin bulunması¹²³⁷, gürültü yönetmeliklerine aykırı olacak şekilde yüksek desibellerde çalışmaları

---

¹²³⁶ **Yongalık**, s. 95 – 96.

¹²³⁷ Üre yüklü halde seyir halindeki bir geminin Emirgan İskelesi'ne çatarak iskelede ve geminin bordrasında hasar meydana getirdiği, çatmanın etkisi ile geminin yakıt tanklarındaki yakıtın denize boşaldığı, yakıtın Emirgan ve Marmara'ya kadar yayıldığı, çevre kirliliği nedeniyle kazanın olduğu yere yakın yerlerde bulunan tekne, kayık, deniz araçları ile ortamda bulunan tüm canlıların zarar gördüğü, kaza nedeniyle deniz ortamının fiziksel, kimyasal ve biyolojik yaşamında ekolojik hasar meydana geldiği ve çevre kirliliğinin oluştuğu sebeple kirlitenlerin tazminata mahkum edildiği hakkında bkznz. Yargıtay 11. HD., 01.06.2020 T. ve 2019/4291 E., 2020/2536 K. Sayılı kararı (**Sinerji Mevzuat ve İçtihat**); Bir yolcu motorunun karıştığı deniz kazasında batan

gibi pek çok öngörülebilir ve ilk etapta öngörülemeyen sebeplerle çevre kirliliğine yol açmaları mümkündür.

Genetiği değiştirilmiş organizmaların yine son kullanıcı hatası ile veya genel anlamda ürünün hatalı olmasından kaynaklanan sebeplerle ekolojik problemlere yol açması, genetiği değiştirilmiş organizma içermeyen ekolojik birimlere, tarlalara, ormanlık bölgelere gen kaçışına yol açan tehlikelerin açığa çıkması, kurt ve böcekleri öldürebilecek toksinler salgılayarak böcekler, mantarlar, kuşlar ve memelilere barınak sağlayan ekosistem unsurlarına zarar vermesi, biyoteknoloji denemeleri veya alan testleri sırasında öldürücü mikroorganizmaların veya süper bitkilerin ortaya çıkarak serbest kalmaları halinde çevresel denge ve insan yaşamına zarar vermesi hallerinde de aynı önlemlerin alınması zaruridir. Keza Biyogüvenlik Kanunu m. 14/6 GDO’lu ürünler açısından nasıl bir yol izlenmesi gerektiği düzenlenmiştir¹²³⁸.

Bu şekilde örnekleri verilen ürünlerden ve daha başka ürünlerden çevre kirliliğinin meydana gelmesi Çevre Kanunu m. 30/1 hükmü doğrultusunda ilgililerin gerekli mercilere başvurarak gerekli önlemlerin alınmasını veya söz konusu faaliyetin durdurulmasını isteme hakları bulunmaktadır. Daha önce açıkladığımız üzere İdarelerin bu başvurulara sessiz kalmaları halinde çevre kirliliğine yol açan ürünlerin aciliyet arz ettiği durumlarda çevre kirliliğine maruz kalanların gerekli önlemleri alarak sonrasında bu önlemlerden kaynaklanan masrafların asıl sorumludan talep etmesi vekaletsiz iş görme hükümleri doğrultusunda

---

yolcu motorunun bünyesinde yakıt ve yağın bulunduğu, bunların denize karışması sonucunda oluşabilecek çevre kirliliğini önlemek için batık yolcu motorunun çıkartılma ve uygun yere çekilme maliyetinin karşılanması talepli davada çevre kirliliğine yol açabilecek batığın Çevre Hukuku gereği çıkartılması gerektiği, aksi halde bundan dolayı gerçekleşecek çevre zararının tazmini gerektiği hakkında bknz. Yargıtay 11. HD., 01.06.2020 T. ve 2019/4291 E., 2020/2536 K. Sayılı kararı (**Sinerji Mevzuat ve İçtihat**); Kartal – Zeytinburnu seferini yapan yolcu gemisinin batması sebebiyle taşıdığı 7 adet LPG tankerinin denizde sürüklendiği, batma sonucu geminin yağ ve yakıtı ile yükünü oluşturan kamyon ve tankerlerin yağ ve yakıtlarının, geminin kendisinin ve yükünün kirliliğe neden olduğu, mahkemece yapılan tespitle kirliliğin devamının engellenmesi için gemide bulunan yağın, yakıtın, batığın çıkarılmasının gerektiği, bu işlemlerin ve meydana gelen ekolojik hasar bedelinin davalıdan tahsili gerektiği hakkında bknz. Yargıtay 11. HD., 04.03.2021 T. ve 2019/1444 E., 2021/2040 K. Sayılı kararı (**Sinerji Mevzuat ve İçtihat**); İstanbul Boğazi’nda gerçekleşen gemi kazasında batan yolcu gemisinin bünyesindeki yakıt ve yağın denize karışması sonucu oluşabilecek çevre kirliliğini önlemek için batık yolcu motorunun çıkartılma ve uygun yere çekilme maliyetinin karşılanması talepli davada kirletenin tazminata mahkum edilmesi hakkında bknz. Yargıtay 11. HD., 24.04.2023 T. ve 2022/2400 E., 2023/2376 K. Sayılı kararı (**Sinerji Mevzuat ve İçtihat**); İstanbul Liman Sahası Ahırkapı açıklarında gemilerin karıştığı deniz kazasında batan geminin içindeki yakıt, yağ ve demir yükünün çevreye zarar verdiği sebeple kirletenden talep edilen tazminatın hükmedilmesi hakkında bknz. Yargıtay 11. HD., 24.10.2023 T. ve 2022/3934 E., 2023/6115 K. Sayılı kararı (**Sinerji Mevzuat ve İçtihat**).

¹²³⁸ Genetiği değiştirilmiş organizmalar hakkında kısaca mevzuat incelemesi için bknz. **Bostan, A./Gün, S.**, “Türkiye’de Genetiği Değiştirilmiş Gıda ve Yem Konusunda Mevzuat Uygulamaları ve Denetimler”, Namık Kemal Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, Yıl 2013, s. 92 vd.; **Kıvılcım, Zeynep**, “Cartagena Protokolü ve Türkiye Biyogüvenlik Mevzuatı”, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, 2012, s. 109 vd.

mümkündür. Çevre kirliliğine maruz kalanlar ile bu durumdan haberdar olanların bu husustaki önlemleri almaları, akabinde bu önlemlerin masraflarını sorumlulardan talep etmeleri ve yine bu şahıslara karşı hukuk mahkemelerinde açılacak davalarla zarar giderim talepleri ile eksi hale getirme taleplerinde bulunmalarında hukuki menfaat vardır.

Bireylerin bu şekilde kirliliğin etkilerinin giderilmesinde Anayasa m. 56 çerçevesinde hak ve yetkilerinin olması, esasen daha önce bahsettiğimiz katılım hakkı çerçevesinde değerlendirilebilir. Keza Çevre Kanunu m. 3/g'ye göre kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almaması veya bu tedbirlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli masraflar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edileceğinden söz konusu önlemleri idarelerin alması halinde kirletenden 6183 sayılı Kanun uyarınca masraflar tahsil edilecektir.

2- Alman Hukuku'ndaki Durum

Çevre kirliliğinin meydana gelmesi halinde kirlenmenin giderilmesini düzenleyen Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 6, çevre kirliliğini sınırlayan önlemler ve giderme şeklinde ikili bir başlık altında çevre kirliliğinin giderilmesine yönelik bir düzenleme getirmiştir. Bu kapsamda çevre kirliliğinin yayılmasını engelleyen, kontrol altına alan, engelleyen ve ortadan kaldırmaya yönelik önlemler çevre kirliliğini sınırlamaya yönelik önlemler iken; çevre kirliliğinin zarar verdiği çevresel varlıkların önceki hallerine getirilmesini amaçlayan önlemler ise çevre kirliliğinin yol açtığı sorunları gidermeye odaklanır. Dolayısıyla çevre kirliliğinin yol açtığı sorunları sınırlamayı hedefleyen önlemler, mevcut çevre kirliliğini ortadan kaldırmaya yönelir, bunun yanında eski hale getirme ise aynısının, benzerinin veya eş değerinin ikame edilmesi esasına dayanır¹²³⁹.

Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 7 gereği, yönergenin 6. maddesinin 2. fıkrasının e bendi ve 3. fıkrası kapsamında yetkili makamlar önlem almadığı sürece, çevre kirliliğinin yol açtığı sorunları gidermeye yönelik Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek II'de bahsi geçen önlemler belirlenerek bunlar yetkili makamların onayına sunulacaktır. Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek II'ye uygun olacak şekilde ve ilgili işleticinin işbirliği ile hangi iyileştirici tedbirlerin uygulanacağına karar verilir. Eğer çevresel kirliliği gidermeye yönelik önlemlerin alınmasını gerektiren birkaç çevresel kirlilik vakası meydana gelirse, yetkili makamın önce hangi çevresel kirlilik durumunun giderilmesi gerektiğine karar verme yetkisi bulunmakta

---

¹²³⁹ Güneş, Avrupa Birliği, s. 318.

olup bu karar verilirken diğer hususların yanı sıra ilgili çevresel kirliliğe yol açan durumların niteliği, kapsamı, ciddiyeti, insan sağlığına yönelik riskleri ve doğal iyileştirme olasılığı dikkate alınacaktır. Keza Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 11/2 gereği çevresel kirliliğe veya çevresel kirlilik tehlikesine sebebiyet vereni belirleme, çevresel kirlilik nedeniyle meydana gelen hasarın önemini değerlendirme ve Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek II'ye istinaden hangi düzeltici önlemlerin alınması gerektiğini belirleme görevi yetkili makama aittir. Bu amaçla yetkili makamın ilgili sorumludan kendi değerlendirmesini yapmasını ve gerekli her türlü bilgi ve veriyi sağlamasını isteme hakkı bulunmaktadır.

Çevresel Sorumluluk Yönergesi kapsamında yapılan çevresel kirlilik nedeniyle meydana gelen negatifliği gidermeye yönelik masraflar m. 8 doğrultusunda, kirleten öder ilkesinin bir uzantısı kapsamında olmak üzere kirlitene yüklenir. Çevresel Sorumluluk Yönergesi'nde suya, korunan türlere veya doğal yaşam alanlarına çevresel kirlilik yoluyla verilen zararların iyileştirilmesi bakımından birincil iyileştirme, tamamlayıcı ve telafi edici iyileştirme yöntemleriyle çevrenin temel durumuna geri getirilmesi hedeflenir. Yani kirlenmenin giderilmesi amaçlarına uygun olarak çevresel varlıkların önceki hallerine getirilmesi sağlanmaya çalışılır.

Belirli çevresel faktörlerde ne gibi kirlilik sonuçlarının giderilmesi önlemleri alındığını incelemeyen önce bahsi geçen kavramlara kısaca bakmakta yarar olduğunu düşünmekteyiz.

Birincil iyileştirme, zarar görmüş doğal kaynakları veya bozulmuş çevresel unsurları temel durumlarına geri getiren veya bu duruma yönelmesine olanak sağlayan iyileştirici önlemler olarak tanımlanmaktadır. Tamamlayıcı iyileştirme, birincil iyileştirme sırasında zarar görmüş doğal kaynakları veya çevresel unsurları tamamen eski hale getirmenin mümkün olmadığı hallerde telafi sağlamak amacıyla doğal kaynaklar veya çevresel unsurlarla ilgili olarak alınan önlemler şeklinde açıklanır. Telafi edici iyileştirme, çevresel kirlilik dolayısıyla meydana gelen bozulmaların gerçekleştiği tarihten birincil iyileştirmenin tam etkisini elde etmesine kadar ortaya çıkan doğal kaynakların veya çevresel unsurların geçici kayıplarını telafi etmek için yapılan herhangi bir işlemdir.

Söz konusu kavramların birlikte değerlendirilmesi suretiyle çevresel kirlilik nedeniyle meydana gelen negatifliği gidermeye dönük olarak ilk etapta birincil iyileştirme ile ortamın başlangıç durumuna geri döndürülmesi sağlanmaya çalışılır, eğer bu gerçekleşmezse tamamlayıcı iyileştirme yoluna gidilir. Aynı zamanda geçici zararları telafi etmek amacıyla telafi edici iyileştirme çalışmaları dikkate alınır.

Yukarıda bahsi geçen şekilde yapılan iyileştirme çalışmalarında, suya, korunan türlere veya doğal yaşam alanlarına verilen zarar açısından çevresel hasarın giderilmesi, aynı zamanda insan sağlığının olumsuz etkilenmesine yönelik herhangi bir önemli riskin ortadan kaldırılması anlamına gelecek şekilde sinerjik bir çalışmanın yapıldığını gösterir.

Anılan iyileştirme amaçlarının temel hedeflerine bakıldığında en başta birincil iyileştirmenin amacının çevresel kirlilik nedeniyle zarar görmüş doğal kaynakları veya çevresel unsurları temel durumuna veya bu duruma doğru dönüşmek üzere dönüşüme uğratmak olduğu görülecektir. Bunun yanında tamamlayıcı iyileştirme, çevresel kirlilik nedeniyle zarar görmüş doğal kaynakların veya çevresel unsurların temel durumuna dönmediği hallerde yapılacak olup, uygun olduğu takdirde alternatif sahalarda da dahil olmak üzere hasarlı sahaların temel durumuna geri döndürülmesi durumunda sağlanacak olana benzer düzeyde doğal kaynak veya çevresel unsur sağlama amacına yönelir. Mümkün ve uygun olduğunda etkilenen nüfusun menfaatleri dikkate alınarak alternatif saha ile hasarlı saha arasında coğrafi bağlantı kurulması hedefi göz önüne alınır. Çevresel kirlilik dolayısıyla zarar görmüş alanda veya alternatif alanda korunan doğal yaşam alanlarına veya suya yapılan ek iyileştirmeden teşekkül eden, doğal kaynakların ve iyileştirme bekleyen hizmetlerin geçici kaybını telafi etmeye odaklanan telafi edici iyileştirme, halkın mali tazminat taleplerini karşılamaya hizmet etmez.

Birincil iyileştirme önlemlerinin belirlenirken hızlandırılmış bir zaman çizelgesi içerisinde doğal kaynakları doğal iyileştirme yoluyla temel durumuna geri getirmeye yönelik seçenekler arasından dikkatle seçilerek uygulamaya konması gerekmektedir. Tamamlayıcı ve telafi edici iyileştirme önlemleri ise öncelikle kaynaktan kaynağa eşdeğerlik yaklaşımlarının kullanılması suretiyle dikkate alınacaktır. Buna göre zarar görenlerle aynı tür, nitelik ve nicelikte doğal kaynak veya çevresel unsurlar dikkate alınacaktır. Eğer böyle bir şey mümkün değilse alternatif doğal kaynaklar ve çevresel unsurlar kullanılacaktır. Örneğin kalitedeki düşüşün iyileştirici önlemlerin miktarındaki bir artışla önlenebileceği düşünülebilir. Tüm bunlar yapılırken yetkili makamın gerekli tamamlayıcı ve telafi edici iyileştirme önlemlerinin kapsamını belirlemek açısından parasal değerlendirme gibi yöntemleri belirlemesi mümkündür.

Tüm bu hususlar nazarında makul çözüm seçeneklerinin; halk sağlığı ve güvenliği üzerindeki etkisi, seçeneğin uygulama maliyeti, her seçeneğin başarı olasılığı, her bir seçeneğin gelecekteki zararı ne ölçüde önleyeceği ve seçeneğin uygulanması sonucunda tali zarardan ne ölçüde kaçınılacağı, her seçeneğin doğal kaynak veya çevresel unsurların bileşenlerine ne

ölçüde fayda sağlayacağı, her seçeneğin ilgili sosyal, ekonomik ve kültürel kaygıları ve bölgeye özgü diğer ilgili faktörleri ne ölçüde dikkate aldığı, restorasyonun alacağı sürenin uzunluğu, her seçeneğin çevresel zararın bulunduğu bölgenin restorasyonunu sağlama derecesi, hasarlı bölgeyle coğrafi bağlantı gibi kriterler dikkate alınarak mevcut en iyi teknolojilerin kullanılması suretiyle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çevresel Sorumluluk Yönergesi kapsamında çevresel kirliliğin giderilmesine yönelik tedbirlerin mahiyeti hususunda bu şekilde belirlenen temel ilkelerden sonra Ek II’de öngörülen önlemlerin ilk kategorisini toprakta meydana gelen çevresel kirliliği önleme konusu meydana getirmektedir. Asgari anlamda kirleticilerin uzaklaştırılmasını, kontrol edilmesini, kontrol altına alınmasını veya azaltılmasını sağlamak için gerekli önlemlerin insan sağlığını olumsuz etkilemeyecek şekilde alınması gerekir. Bu tür risklerin varlığı, toprağın özelliği ve işlevi, zararlı maddelerin, müstahzarların, organizmaların veya mikroorganizmaların türü ve konsantrasyonu, riskleri ve dağılma olasılıkları dikkate alınarak risk değerlendirme prosedürleriyle değerlendirmeler yapılır. Arazi kullanımının değişmesi halinde, insan sağlığına herhangi bir olumsuz etkide bulunmaması için gerekli tüm tedbirler alınır. Arazi kullanım düzenlemeleri veya diğer ilgili düzenlemelerde eksiklik olursa çevre kirliliği nedeniyle hasar meydana geldiğinde ilgili alanın niteliği, beklenen gelişimini dikkate alarak ilgili alanın kullanımı belirlenir. İyileştirme sürecine doğrudan insan müdahalesinin olmadığı doğal iyileştirme seçenekleri öncelikli olarak dikkate alınır.

Çevresel kirliliğin etkilerinin önlenmesine ilişkin tedbirlerin alınması hususunda Çevresel Sorumluluk Yönergesi’nde diğer bir kategori meydana getiren husus sulara, korunan türlere veya doğal yaşam alanlarına yöneliktir. Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 3/1 uyarınca Ek – 3’te listelenenler dışındaki herhangi bir mesleki faaliyetin neden olduğu korunan türlere ve doğal yaşam alanlarına verilen zarar ve işleticinin kusurlu veya ihmalkar olduğu hallerde bu tür faaliyetlerin herhangi birinden kaynaklanan herhangi bir yakın tehlikenin giderilmesi noktasında Çevresel Sorumluluk Yönergesi uygulanacaktır. Yine Yönerge’nin 2. maddesinin 1. fıkrasının b bendi gereği tanımlanan biyolojik çeşitliliğe ilişkin zararın ciddi olduğu hallerde gidermeye dair tedbirlere başvurmak mümkündür.

Böyle zararların varlığı halinde Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek-2’de yer alan ölçütler uygulanmalıdır. Bu kapsamda, habitatların veya türlerin elverişli koruma statüsüne erişmesi veya bu durumu sürdürmesi üzerinde olumsuz etkileri olan herhangi bir hasarın önemi, hasar anındaki koruma statüsüne, ürettikleri kolaylıkların sunduğu hizmetlere ve

koruma kapasitelerine göre değerlendirme yapılarak belirlenir. Bu şekilde temel koşulları etkileyen önemli olumsuz değişiklikler; bireylerin sayısı, yoğunlukları veya kapladıkları alan; belirli bireylerin veya zarar görmüş alanın türler veya habitat ile ilgili rolü koruma, türlerin veya habitatın nadirliği (yerel, bölgesel ve daha yüksek düzeyde değerlendirilir; topluluk düzeyi); türün yayılma kapasitesi (o türe veya o popülasyona özgü dinamiklere göre), yaşayabilirlik veya habitatın doğal yenilenme kapasitesi (karakteristik özelliklerine özgü dinamiklere göre) türlere veya popülasyonlarına göre; türün veya habitatın hasar meydana geldikten sonra artırılmış koruma önlemleri dışında herhangi bir müdahale olmaksızın yalnızca türün veya habitatın dinamikleri sayesinde eşdeğer sayılan bir duyuma yol açan veya temel durumdan daha üstün olacak şekilde kısa sürede iyileşme kapasitesine göre belirlenecektir.

Sulara yönelik kirliliğin giderilmesi, eski hale getirilmesi gibi tedbirler, Çevresel Sorumluluk Yönergesi m. 2/1-b gereğince belirlenir. Keza bu husustaki tedbirler yukarıda bahsi geçen Ek-2’de belirtilmektedir.

Alman Federal Çevresel Zarar Yasası(USchadG), Çevresel Sorumluluk Yönergesi’ne uygun olarak neden olunan çevresel zararın giderilmesini ve aynı zamanda zarar sınırlama yükümlülükleri ve önlemlerinin alınmasını sağlar. USchadG § 2/7 ile § 2/8 uyarınca hasar sınırlandırma önlemleri, çevreye daha fazla zarar verilmesini ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri veya başka bir sınırlamayı veya bozulmayı önlemek için kirleticileri veya diğer zararlı faktörleri derhal kontrol etmeye, ortadan kaldırmaya veya başka şekilde iyileştirmeye yönelik önlemler olarak tanımlanır. Prensip olarak bu tanım Toprak Koruma Yasası (BBodSchG) ve su yasasının gerekli önlemlerinden sapan hükümler getirmez. İyileştirme önlemleri ise uzmanlık yasasına uygun olarak çevresel zararı gideren önlemler olarak karşımıza çıkar. Zararları sınırlama ve iyileştirme masrafları sorumlu kişiye ait olmak üzere gerçekleştirilir, bu husustaki maliyetler USchadG § 2/9’da tanımlanır¹²⁴⁰.

USchadG doğrultusunda gerekli düzeltici önlemler § 8 uyarınca yapılacaktır. Söz konusu hükme göre, sorumlu makam gerekli düzeltici tedbirleri kendisi almamışsa, sorumlu kişi teknik düzenlemelere uygun olarak gerekli düzeltici önlemleri belirlemek ve bunları yetkili makamın onayına sunmakla yükümlüdür. Yetkili mercinin teknik düzenlemelere göre yapılacak iyileştirici tedbirlerin türü ve kapsamına karar verme yetkisi bulunmaktadır. Birden fazla çevresel zarar vakasında gerekli düzeltici tedbirlerin aynı anda alınamaması durumunda,

---

¹²⁴⁰ Becker, s. 39.

yetkili makam, münferit vakaların tipini, kapsamını ve ciddiyetini dikkate alarak düzeltici tedbirlerin sırasını belirleyebilir¹²⁴¹. Bu konuda çalışmamızın ilerleyen kısımlarında daha detaylı açıklamalar yapacağız.

Su Yönetimi Kanunu (WHG) uyarınca meydana gelen bir çevresel hasar durumunda § 90 uyarınca çıkarılmış özel bir uygulama yönetmeliği bulunmakta olup Doğa Koruma Yasası (BNatSchG) uyarınca meydana gelen hasar halinde § 19 ile birlikte Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek –II önlemlerine atıf yapılır¹²⁴². Böylelikle söz konusu yasalar ve Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek – II önlemleri birlikte uygulanacaktır.

BBodSchG uyarınca hasar sınırlama önlemlerinin daha fazla çevresel zararı ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri önlemek veya daha fazla bozulmayı sınırlamak veya önlemek için kirleticileri veya diğer zararlı faktörleri derhal kontrol etmeye, ortadan kaldırmaya veya başka şekilde işlemeye yönelik önlemler olduğunu; bu önlemlerin USchadG kapsamında da uygulanabilir önlemler olarak karşımıza çıktığını; ayrıca BbodSchG kapsamında toprak koruma önlemlerinin toprak kalitesinin korunması, habitatlar için toprağa özgü konumların korunması, toprak erozyonunun önlenmesi, tehlikeli maddelerin bir araç olarak toprağa girmesinin önlenmesi gibi önlemlerin karşımıza çıktığından bahsetmiştik.¹²⁴³

BBodSchG tarafından belirlenmiş olan tedbir yükümlülüklerinin ihlali halinde yetkililerin önlem alması gerekliliği doğar, düzeltme önlemlerinin uygulanması gerekir. Bu kapsamda, prensipte zararlı toprak değişiklikleri veya kirlenmiş sahaların neden olduğu su kütlelerinin kirlenmesi, bireyler veya halk için kalıcı tehlikeler, önemli dezavantajlar veya ciddi rahatsızlıklara sebebiyet vermemesi halinde düzeltmenin mümkün olduğu ifade edilir. Kirleticilere maruz kalma durumunda, dekontaminasyon önlemlerine ek olarak kirleticilerin yayılmasını engellemek için güvenlik önlemleri düşünülebilir¹²⁴⁴. Diğer koruyucu ve

---

¹²⁴¹ Gesetz über die Vermeidung und Sanierung von Umweltschäden (Umweltschadensgesetz - USchadG) § 8 Bestimmung von Sanierungsmaßnahmen: “(1) Der Verantwortliche ist verpflichtet, die gemäß den fachrechtlichen Vorschriften erforderlichen Sanierungsmaßnahmen zu ermitteln und der zuständigen Behörde zur Zustimmung vorzulegen, soweit die zuständige Behörde nicht selbst bereits die erforderlichen Sanierungsmaßnahmen ergriffen hat.

(2) Die zuständige Behörde entscheidet nach Maßgabe der fachrechtlichen Vorschriften über Art und Umfang der durchzuführenden Sanierungsmaßnahmen.

(3) Können bei mehreren Umweltschadensfällen die notwendigen Sanierungsmaßnahmen nicht gleichzeitig ergriffen werden, kann die zuständige Behörde unter Berücksichtigung von Art, Ausmaß und Schwere der einzelnen Umweltschadensfälle, der Möglichkeiten einer natürlichen Wiederherstellung sowie der Risiken für die menschliche Gesundheit die Reihenfolge der Sanierungsmaßnahmen festlegen.” Bknz. (https://www.gesetze-im-internet.de/uschadg/_8.html, erişim tarihi: 18.06.2023, 14.48)

¹²⁴² Benzer yönde bknz. **Becker**, s. 40.

¹²⁴³ Bknz. Birinci Bölüm - C- 2- b.

¹²⁴⁴ Bu konuda bknz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 513 vd.

kısıtlayıcı önlemler alternatif olarak uygulanabilir, ama bu tür önlemler imkansız ve mantıksızsa USchadG §2/7 doğrultusunda başka alternatifler değerlendirilebilir. İyileştirme, imar yasası kapsamında izin verilen mülkün kullanımı ve bunun sonucunda ortaya çıkan koruma ihtiyacını, bunun toprağın korunan işlevleriyle uyumlu olması koşuluyla dikkate alınır. İmar Kanunu kapsamındaki kullanımlar, başta imar planları olmak üzere korunan alanlar için tabiat koruma kanunu planları tarafından belirlenir. Su kütleleri eyalet su yasaları doğrultusunda rehabilite edilir. Kirleten ve külli kanuni halefi, mal sahibi ve bir mal üzerinde fiili hakimiyet sahibi olanlar, toprağı ve kirlenmiş yerleri ıslah etmekle yükümlü olup 1 Mart 1999'dan sonra malı devreden kişi zararlı toprak değişikliklerini biliyor veya bilmesi gerekiyorsa o da sorumlu tutulur, nitekim iyi niyetle satın alanın sorumluluğı olmaz¹²⁴⁵.

Hukuken sorumluluk sahibi olanlar, korunan bir hukuki menfaate zarar veren kişiler olup yasal olarak eylemde bulunana atfedilen ve atfedilmesi gereken bir eylemin bilimsel olarak gerekçelendirilmiş bir nedenselliğinin varlığı kabul edilir. Durumun faile hukuki olarak atfedilmesi için bir tehlikeye veya aksamaya neden olan taşınır veya taşınmaz bir şeyin mülkiyetine sahip olanın iradesiyle durumun devam ettirilmesi ve kesintinin kaynağının kontrol altında tutulması, ayrıca bunun ortadan kaldırılma olanağının bulunması, bozulmanın isnat edilebilir olması gerektiğini Federal Adalet Divanı kabul eder¹²⁴⁶.

Kirlenmenin önlenmesi yükümlülüğü çerçevesinde Federal Doğa Koruma Yasası (BNatSchG - Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege [Bundesnaturschutzgesetz]) § 15/1-1 uyarınca doğanın ve peyzajın önlenebilir bozulmasından kaçınılması gerektiğini daha önce belirtmiştik. Eğer doğanın ve peyzajın bozulmasının kaçınılmaz olduğu sonucuna varılırsa telafi edici veya alternatif önlemlerin alınması gerekir. Bunların temel işlevi doğanın ve peyzajın mevcut statükosunu korumaktır, eski hale dönme halinde müdahaleler sonlandırılır. Bu kapsamda Doğa Koruma Yasası ve Su Yasası kapsamındaki yasal yükümlülükler (Geliştirme ve restorasyon önlemleri, Tür Koruma Yasası kapsamındaki telafi edici önlemler) ise telafi edici önlemler olarak kabul edilirler. Doğal dengenin karmaşık ilişkileri, ilgili doğal dengenin yeniden kurulmasının zorluklarını karşımıza çıkarır. Müdahale ve tazminat arasında işlevsel, zamansal ve yerel bir bağlantının varlığı her zaman aranan şartlardandır. Federal İdare Hukuku içtihatlarına göre telafi edici tedbirlerin müdahale yeri üzerinde geriye dönük etkileri olduğu sürece müdahale yeri ile tazminat arasındaki mekânsal ilişkinin cömertçe değerlendirilmesi gerektiği ifade edilir. Yer değiştirme önlemlerinin söz

---

¹²⁴⁵ Becker, s. 70 -71.

¹²⁴⁶ Becker, s. 71 – 72.

konusu olduğu hallerde, ilgili alanların önceki işlevlerine ek olarak müdahale nedeniyle tahrip olan veya bozulan alan için ikame işlevi sunacak şekilde ekolojik olarak iyileştirilme yapılması gerekir¹²⁴⁷. Yapılan değerlendirmeler neticesinde BNatSchG § 15/6 gereği müdahale gerektiği ortaya çıkarsa kirletenin ödeyeceği tazminat, doğa koruma önlemlerine tahsis edilir¹²⁴⁸.

B-Önleme – Durdurma Davaları

1-Hukukumuzdaki Durum

Daha önce yaptığımız açıklamalarda, kirletme yasağı, kirletmenin etkilerini gidermek, kirlenmeyi durdurmak veya kirlenmeyi azaltmak konusunda ÇK m. 8/2'den bahsetmiştik, bu husustaki açıklamalarımıza atıf yapmaktayız¹²⁴⁹.

Çevre koruması, özel hukuku ve kamu hukukunu ilgilendiren alanları muhtevasında barındırması, kısacası hem özel hukuk hem de kamu hukukunun karakteristik özelliklerini taşıması, idarenin kirlilik veya kirlenme tehlikesi anlarında gerekli tedbirleri almasını bir yükümlülük olarak şart koşar. Keza ÇK m. 30'a göre, çevre kirliliğinden haberdar olan herkesin ilgili mercilere başvurabilmesi, böylece gerekli önlemlerin alınmasını veya söz konusu faaliyetlerin durdurulmasını isteme hakları, bu yükümlülüğün bir uzantısı olarak karşımıza çıkmakla birlikte, aynı zamanda Anayasa m. 56'da bireylere yüklenen çevreyi koruma, geliştirme ödevinin yüklenmesi de bununla bağlantılıdır. Söz konusu talebin ÇK m. 30'un maddi lafzından da anlaşıldığı üzere ilgili idarelere yöneltilmesi gerektiği aksi halde özel hukuk kişilerine böyle bir talebin yöneltilmesinin hukuki anlamda bir önemi bulunmadığı, doktrinde kimi görüşlere göre bu düzenleme ile zarar tehlikesi ile karşılanlara veya zarara maruz kalanlara hukuk mahkemeleri önünde önleme veya durdurma davası açma imkanı getirilmediği belirtilmesine¹²⁵⁰ rağmen aksi yöndeki görüşler de bulunmaktadır¹²⁵¹.

ÇK m. 30/1 uyarınca çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkesin ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebileceği düzenlemesi ile Anayasa m. 56'da düzenleme altına alınan çevre hakkı ile çevre hukukunun genel ilkelerinin birlikte değerlendirilmesi durumunda çevreyi kirleten veya bozan faaliyette bulunanlara karşı bu

¹²⁴⁷ Bu husustaki değerlendirme için bknz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 451 – 452.

¹²⁴⁸ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 453.

¹²⁴⁹ Bknz. Birinci Bölüm - C- 2- b.

¹²⁵⁰ **Başoğlu**, s. 238.

¹²⁵¹ Bknz. İkinci Bölüm – D – 2 - b.

durumdan haberdar olanların söz konusu ekolojik zararın tazmini olarak ekolojik değerlerin eski hale getirilmesini talep etmelerinin mümkün olduğu görüşümüzü tekrarlamaktayız. Çevre Kanunu m. 30 uyarınca çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetin zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişilerin idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulması isteyebilir hükmünün hukuk mahkemelerinde de geçerli olmasını engelleyen bir hususun bulunmadığı, böylelikle ekolojik bir zararın devamının engelleneceği görüşü bizce de isabetlidir¹²⁵².

Dolayısıyla Çevre Kanunu'nda bu konuda açık bir hükmün bulunmamasına rağmen zarar görme tehlikesiyle karşılaşanların adli yargıda hukuk mahkemeleri önünde gerekli önlemlerin alınmasını talep etmenin mümkün olduğu, ayrıca ÇK m. 28/2 ile genel hükümlere yapılan atıfla bu durumun olanaklı olduğu, zarar tehlikesiyle karşılaşanların TMK m. 730'da olduğu gibi bu durumu ispat etmek suretiyle gerekli önlemlerin alınmasını, eğer kirlenme tehlikesini ortaya çıkaran bu önlemleri almıyorsa masrafların tehlikeye sebebiyet verence alınmasını hukuk mahkemelerinde talep edebilecektir. Bununla birlikte kirlenme tehlikesine yol açan veya kirlenmeye yol açan şahıs bu konuda gerekli önlemlerin alındığını ispat etmek suretiyle sorumluluktan kurtulabilecektir¹²⁵³.

Ayrıca ÇK m. 3/g'ye göre kirleten öder ilkesiyle¹²⁵⁴ anlam bulan; kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi amacıyla yapılan masrafları kirleten karşılayacaktır. Fakat kirleten bu masrafları karşılamaz veya bu masraflar idare tarafından karşılanırsa, yapılan harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilecektir.

Kirlenmenin katlanılabilir düzeylerin üstüne çıktığı durumlarda, çevrenin yeniden kabul edilebilir düzeye gelmesini sağlamak üzere kirletenin kirlenmeye karşı önlem alma veya sonrasında kirlenme masraflarını ödemesi, çevre sorumluluğunun gelişmesi açısından bir teşvik niteliğindedir¹²⁵⁵.

Kirlenmenin gerçekleştiği veya önlem almanın aciliyet arz ettiği hallerde, ÇK m. 30 hükmü sayesinde idareye başvuru yapan bireyler, idarenin sessiz kalması halinde gerekli tedbirleri kendileri alarak yaptıkları masrafları daha sonra, kirletenden isteyebilirler. Bunun

¹²⁵² Bknz. İkinci Bölüm – D – 2 - b.

¹²⁵³ Çörtoğlu, s. 96.

¹²⁵⁴ Kirleten öder ilkesi için bknz. Başoğlu, s. 35 vd.; Akbıyık/Ateş, s. 69 - 70; Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 133 vd.; Güneş, Çevre, s. 68 vd.; Turgut, Çevre Hukuku, s. 213 vd.; Ertaş, s. 115 - 116; Erişgin, s. 210 - 212; Kantar, s. 29 - 30.

¹²⁵⁵ Akbıyık/Ateş, s. 70.

haricinde, idarenin belirli süreler boyunca sessiz kaldığı durumlarda, çevre kirlenmesi dolayısıyla ilgililerin idare mahkemesinde dava açması da mümkündür¹²⁵⁶. Çevre bilincine sahip her vatandaşın durumun acil olduğu hallerde, çevre kirlenmesinden dolayı, idareye başvurunun zaman kaybettirmesi riskini göze alamayarak gerekli masrafları yapması olanaklı olmakla birlikte, sonrasında bu masraflar için kirletene başvurulabilir¹²⁵⁷.

Konumuza dönecek olursak, çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten haberdar olan herkesin, yani çevre duyarlılığını geliştirmiş her bireyin, zarar tehlikesi veya tehlike dolayısıyla gerekli tedbirlerin alınması amacıyla önleme davası ve zarara yol açan faaliyetleri durdurma davası açmaları özel olarak düzenlenmemiş¹²⁵⁸ olmakla birlikte, ÇK m. 30, Anayasa m. 56 ve çevre hukukunun genel ilkelerinin değerlendirilmesi sonucunda, ilgililerin söz konusu davaları açmakta hukuki menfaatlerinin bulunduğunu belirtebiliriz¹²⁵⁹. Bu bakımdan hatalı bir üründen ötürü çevre kirlenmesi tehlikesinin meydana geldiği hallerde ilgililerin önleme ve durdurma davalarını açmaları mümkündür.

Haklı güvenlik beklentisi kapsamında bir otomobilin yol tutuşunun ve bu sistemi denetleyen dijital yazılımlar varsa onların otomobillerin kazaya yol açması suretiyle çevresel öğelerde tahribata yol açma tehlikesinin ortaya çıkması ya da yine haklı güvenlik beklentisine uymaksızın üretilmiş bir jeneratörün kıvılcım sıçratma tehlikesi bulunması sebebiyle yakınlardaki bir ormanın yanmasına yol açma tehlikesi bulundurması ya da söz konusu jeneratör örneğinden devam edecek olursak anılan jeneratörün gürültü kirliliğine sebebiyet vermesi hallerinde doğal ve hassas canlı yaşam alanlarına sahip habitatlara zarar vermesi gibi çok çeşitli şekillerde hatalı ürünlerden kaynaklanabilecek olası çevre zararlarında yukarıda açıkladığımız şekilde önleme ve durdurma davalarının açılması mümkündür.

Mahkeme önüne gelen önleme – durdurma şeklindeki bir davada hakimın hatalı ürünün çevreye zarar vermemesi yönünde gerekli tedbirleri alarak karar vereceği açıktır. Bu hususta ürün izleme yükümlülüğü kapsamında üreticilerin alması gereken tedbirlere bakarak benzeri yönde kararların verilmeleri mümkündür. Günümüzün geldiği teknolojik seviye itibarıyla üretildiği zaman hatalı olduğu, yani üründe bir gelişim hatasının var olduğunun bilinmemesi durumlarında, zaman içerisinde hatanın ortaya çıkması ve bu hataların büyük

---

¹²⁵⁶ **Baçoğlu**, s. 134.

¹²⁵⁷ Üçüncü kişinin yaptığı çevresel masrafların TBK'daki vekaletsiz iş görme hükümleri çerçevesinde geri istenebileceği görüşüyle ilgili olarak bkz. **Akbıyık/Ateş**, s. 86; **Baçoğlu**, s. 240.

¹²⁵⁸ **Ertaş**, s. 170.

¹²⁵⁹ **Demir**, Çevre Kirliliği, s. 143 vd; **Baçoğlu**, s. 239; Zarar tehdidin önlenmesi taleplerinin yeterli etkiyi yapabilmesi için olay ve önleyici tedbir kavramlarının geniş yorumlanması gerektiği hakkında bkz. **Turgut Yılmaz**, Çevre Politikası, s. 341; **Turgut**, Çevre Hukuku, s. 598.

problemlere yol açma ihtimalinin olması üreticilerin ürünleri izlemesi, bilgilendirmelerini güncellemeleri, uyarılar yapmalarını, gerekli olduğu takdirde artık kullanılması yoğun tehlike barındıran hale gelmiş ürünlerini toplatmaları üreticilerin sorumluluğu içerisinde kabul edilmektedir.

O halde yukarıdaki şekilde hatasız olarak üretilmiş bir ürün mevcut olsa bile zamanla hatalı gelen veyahut gelişim hatalarını bünyelerinde barındıran bu ürünlerin sonradan hatalı oldukları ortaya çıktıklarında mahkemeler önüne gelen dosyalarda bu ürünlerin çevre zararı tehlikesine yol açabilecekleri ispatlandığı zaman mahkemenin ürün izleme yükümlülükleri kapsamında dile getirilen gerekli bilgilendirmelerin yapılmasından ürünlerin toplatılmasına kadar gayet geniş bir yelpazede gerekli tedbirleri alabileceği yönünde kararlar verebileceğini düşünmekteyiz.

Aynı zamanda 2001/95 sayılı Genel Ürün Güvenliği Hakkında Direktif m. 5/1 bu konuda yol göstericidir. İlgili hükme göre bir ürünün sonradan hatalı duruma geldiği, tehlike saçmaya başladığı hallerde üretici öngörülebilir makul kullanım süresi boyunca ürün hakkında bu gelişmelere karşı bilgilendirme yapmak ve gerekli önlemleri almakla mükelleftir. Bu konuda daha önce yaptığımız açıklamalara atıf yapmakla birlikte bunların hepsinin bir önleme – durdurma davasında hakime karar vermede yardımcı olacak unsurlar şeklinde karşımıza çıkabileceğini değerlendirmekteyiz. Hatta hakimın yabancı hukuk kurallarından da faydalanabileceği göz önüne alındığında Almanya’da yürürlükte bulunan Ürün Güvenliği Yasası şeklinde ifade edebileceğimiz ProdSG’nin ilgili hükümlerinden yararlanılabileceğini belirtebiliriz. O halde, bir ürünün üreticisinin aktif ve pasif olarak izlemekle yükümlü olduğu, ürünlerle ilgili gelen bilgileri işleme, piyasadan bilgi almak zorunda olduğu, risk potansiyelinin yüksek seyrettiği ürünlerde piyasadaki ürünlerin geri çağrılarak incelenmesi, düzenli internet taramalarının yapılabilmesi, rakip ürünlerin izlenmesi, uzmanlık literatürünün gözden geçirilmesi gibi önlemlerin uygulanabileceği gayet doğaldır.

Bununla birlikte hukukumuzda bir zararın önlenmesi için bazı özel düzenlemeler bulunmaktadır. TMK m. 730 ve TBK m. 70 gereği zarar görme tehlikesiyle karşılaşanların gerekli önlemlerin alınmasını adli yargıdan talep etmeleri mümkündür¹²⁶⁰. Öğretideki kimi görüşler, burada tehlikenin giderilmesini isteyebileceklerin sadece komşulardan ibaret olmadığını, üçüncü kişilerin de böyle bir imkana sahip oldukları kabul edilmektedir¹²⁶¹. Her

---

¹²⁶⁰ Başoğlu, s. 239.

¹²⁶¹ Başoğlu, s. 239; Antalya, s. 422.

iki madde açısından zarar tehlikesiyle karşılaşanların, söz konusu tedbirlerin malikler tarafından alınmaması halinde gereken tedbirlerin malik hesabına kendisinin alınmasına izin verilmesi amacıyla mahkemeye başvurulabileceği yönünde görüşler de mevcuttur¹²⁶². Taşınmazın taşkın kullanımı nedeniyle zarar görme tehlikesiyle karşılaşan veya zarara uğrayan komşular ilgili davaları açabilmektedir. TMK'da kişilik haklarına saldırılardan korunmayı düzenleyen hükümlere göre önleme ve durdurma davaları, haksız zilyede karşı TMK m. 683 uyarınca el atmanın önlenmesi davasına benzer imkanları hak sahiplerine tanımaktadır¹²⁶³. Bu hükümlerden başka TMK m. 25 maddesi de çalışma konumuz açısından önem arz etmektedir. Davacının hâkimden saldırı tehlikesinin önlenmesini, sürmekte olan saldırıya son verilmesini, sona ermiş olsa bile etkileri devam eden saldırının hukuka aykırılığının tespitini isteyebileceğini düzenleyen hükmün yanında haksız zilyede karşı el atmanın önlenmesini düzenleyen TMK m. 683 de kişilik haklarına ve özel mülkiyete saldırılar açısından önleme ve durdurma davaları açma hakkını düzenlemektedir¹²⁶⁴.

Böylelikle bu düzenlemeleri topluca değerlendirmemiz ve bir toplu kıyas yapmamız halinde zarar görme tehlikesiyle karşılaşanların adli yargıya başvurarak söz konusu zararların önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını veya sürmekte olan bir çevre kirliliği tehlikesi söz konusu ise onların durdurulmalarını isteme hakları olduğunu belirtebiliriz¹²⁶⁵. Keza yukarıda yaptığımız açıklamalar da nazara alınacak olursa çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten haberdar olan herkesin, yani çevre duyarlılığını geliştirmiş her bireyin, zarar tehlikesi veya tehlike dolayısıyla gerekli tedbirlerin alınması amacıyla önleme davası ve zarara yol açan faaliyetleri durdurma davası açmaları özel olarak düzenlenmemiş olmakla birlikte, yukarıda bahsi geçen genel hükümler ile ÇK m. 30, Anayasa m. 56 ve çevre hukukunun genel ilkelerinin değerlendirilmesi sonucunda, ilgililerin söz konusu davaları açmakta hukuki menfaatlerinin bulunduğunu belirtebiliriz. Bu bakımdan hatalı bir üründen ötürü çevre kirlenmesi tehlikesinin meydana geldiği hallerde ilgililerin önleme ve durdurma davalarını açmaları mümkündür¹²⁶⁶.

---

¹²⁶² **Antalya**, s. 422; **Çörtoğlu**, Komşuluk Hukuku, s. 216; **Koç**, s. 89 vd.; **Erten, Ali**, Türk Borçlar Hukukuna Göre Bina ve İnşa Eseri Sahiplerinin Sorumluluğu (BK. Md. 58), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000, s. 270; **Tandoğan**, Sözleşme Dışı Sorumluluk, s. 181 vd.

¹²⁶³ **Başoğlu**, s. 239 - 240.

¹²⁶⁴ **Başoğlu**, s. 240.

¹²⁶⁵ **Başoğlu**, s. 240.

¹²⁶⁶ Çevre hukukunun en önemli ilkesinin katılımcılık ilkesi olduğu, buna göre çevreye zarar veren bir olgunun varlığının ihtar edilebileceği, mahkeme aracılığıyla tespitinin talep edilebileceği, bir işletmenin ruhsat ve izinler ile yönetsel bir karara dayanan faaliyetin durdurulmasının, iş yerinin kapatılmasının, iş yerinin sökülmesinin vb. yine yönetsel tercihlere konu olabileceği, bu bakımdan faaliyet durdurma ve yıkıma ilişkin taleplerin idarece

Dolayısıyla zarar görme tehlikesi ile karşılaşanlar veyahut zarara uğrayan hukuki menfaati olan herkesin, idareye başvurarak gerekli önlemlerin alınmasını talep etmekten başka, çevre zararlarının önlenmesi amacıyla gerekli önlemlerin alınmasını veya hali hazırda etkilerini göstermeye devam eden bir çevre kirliliğinin durdurulmasını adli yargıda talep etme hakları vardır¹²⁶⁷.

Ayrıca bir üründen kaynaklanan çevre zararı ve çevre kirliliği tehlikesinin meydana geldiği hallerde, acil durumlarda, gerekli önlemlerin alınması başkalarının haklarının ihlal edilmesi sonucunu doğuracaksa mahkemeden zarar tehlikesine yol açan hesabına kendilerinin tedbir almalarını talep etmelerinin mümkün olduğu doktrinde de belirtilmektedir¹²⁶⁸. Elbette bu kişilerin başkalarının haklarını ihlal etmeksizin önlem almaları mümkün ise mahkeme iznine gerek olmayacaktır, böyle hallerde kirlenme tehlikesi ile çevre zararı tehlikesini gidermek için hareket edenlerin yaptıkları masrafları vekaletsiz iş görme hükümlerine göre sorumlulardan talep edebileceklerdir, bu hususu daha önceki başlıkta incelemiştik.

Genel hükümlerden başka, Çevre Kanunu'nda çevre kirliliğinden doğan zararların engellenmesi amacıyla önleme ve durdurma davalarına özel olarak yer verilmemiştir, fakat ÇK m. 28/2 hükmü " kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu " nun saklı olduğu ifade etmekle TMK ve diğer ilgili hükümlere başvurma olanaklı olduğunu belirtmektedir. Yalnız maddenin lafzı tazminattan bahsettiği için özel olarak durdurma ve önleme davalarının uygulanabileceği sonucuna varılamasa da, genel hükümlerin ilgili kısımlarının uygulanabilme olanağını da engelleyen bir durum yoktur¹²⁶⁹, zira ÇK m. 28/2'nin geniş yorumlanmasıyla bu sonuca ulaşabilmek de mümkündür.

Ayrıca ÇK m. 3/g de bizi bu sonuca götürebilecek bir düzenleme olarak görülebilir. ÇK m. 3/g'ye göre; " Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil

---

gerçekleştirilebileceği, bunlarda hukuki menfaat bulunduğu hakkında bkznz. Yargıtay 4. HD., 21.10.2014 T. ve 2013/16894 E., 2014/13560 K. sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İçtihat)

¹²⁶⁷ Başoğlu, s. 240.

¹²⁶⁸ Başoğlu, s. 240.

¹²⁶⁹ Ertaş, s. 170.

edilir. " O halde kirlenme ve bozulma tehlikesinin varlığı karşısında tedbir amacıyla gerekli önlemlerin alınması, çevre zararının mevcut olduğu durumlarda söz konusu zararın durdurulması, kirlenene verilen bir görevdir. Bu bakımdan harekete geçmeyen kirlenene karşı, maddede sözü geçen idari tedbirlerin yanı sıra, çevre duyarlılığını geliştirmiş her bireyin çevrenin ortak bir değer olmasından bahisle, bu konularda dava açma haklarının bulunduğu belirtilebilir. Ne var ki böyle bir olanak kanunda açıkça geçirilmemiştir, ancak Çevre Kanunu'nun dayandığı temel ilkelerin¹²⁷⁰ aksi yöne işaret ettiğini söyleyemeyiz.

Kanaatimizce Çevre Kanunu'na çevre kirliliklerinden zarar doğma ihtimallerinin olduğu veya mevcut zararların devam ettiği anlarda yine de önleme ve durdurma davalarını öngören özel düzenlemelerin açıkça getirilmesi yararlı olur¹²⁷¹.

2-Alman Hukuku'ndaki Durum

Almanya'daki muhtelif yasalarda geçen çevre hukuku düzenlemelerine kısaca değinmiştik. Ancak çevresel unsurlara yönelik tehlikelerin önlenmesi ile durdurulması hakkında belirli düzenlemelere değinmeyi faydalı görmekteyiz.

Alman Federal Çevresel Zarar Yasası(USchadG), korunan yasal çıkarların zarara uğrama suretiyle çevresel zarar riskinin doğduğu hallerde, söz konusu zarar riskini önlemek veya en aza indirmek için alınması gereken önleyici tedbirleri tanımladığından söz etmiştik. Kaçınma tedbirleri genel idare hukukunun ilkelerini belirtmenin yanında bazı özel çevre koruma kanunlarına atıf yapar. USchadG §2/6'ya göre acil tehlikenin varlığı halinde sorumlu kişi çevresel zararı önlemek veya en aza indirmek için gerekli önleyici tedbirleri derhal alması gerektiği yolundaki açıklamalarımıza atıf yapmakla birlikte¹²⁷² USchadG § 2/9 uyarınca çevresel bir zarar tehlikesini önlemek ve bu husustaki tehlikeyi gidermek için gerekli masrafları sorumlu kişinin gidereceği düzenlenmiştir¹²⁷³. Tanımlanan maliyet kavramının ise geniş olduğu ifade edilmektedir. Bunun içerisine çevresel zararın değerlendirilmesi maliyetleri, bu tür bir zararın yakın tehdidi, alternatif önlemler ve ayrıca idari ve prosedürle

¹²⁷⁰ Konuyla ilgili olarak bkzn. **Turgut**, Çevre Hukuku, s. 598.

¹²⁷¹ Benzer görüşte bkzn. **Baçoğlu**, s. 241; Çevre hukukunun en önemli ilkesinin katılımcılık ilkesi olduğu, bu ilkeye göre davacının çevreye zarar veren bir olgunun varlığını ihtar edebileceği, bunun mahkeme aracılığıyla tespitini isteyebileceği, çevreye zarar veren faaliyette bulunan işletmesinin ruhsat ve resmi izinler ile yönetsel bir karara dayanan faaliyetinin durdurulmasının ancak yönetsel tercihlere konu olabileceği, bu bakımdan faaliyet durdurma ve yıkım taleplerinin idarece gerçekleştirilebileceği, haklı nedenlerin varlığı halinde bu konuda idari yargıda dava açılabilceği, bu bakımdan davalı şirketin çevre kirliliğine yol açığının tespitine karar verilmekle yetinilmesi gerekirken davalının faaliyetlerinin menine karar verilmiş olmasının doğru olmadığı hakkında bkzn. Yargıtay. 4. HD., 21.10.2014 T., 2013/16894 E., 2014/13560 K. Sayılı kararı (**Sinerji Mevzuat ve İçtihat**).

¹²⁷² Bknz. Birinci Bölüm - C – 2 – b- bb.

¹²⁷³ **Becker**, s. 38.

ilgili maliyetler ve önlemlerin uygulanmasına ilişkin maliyetler, veri toplama maliyetleri, diğer genel giderler ve denetim ve izleme maliyetleri girmektedir. Bahsi geçen maliyetlerinin ticari maliyet mi yoksa usule ilişkin yasal maliyet mi olduğunun bir önemi bulunmamaktadır, kanunda özel olarak belirtilmemişse söz konusu maliyetler, tehlike ve hasar önleme uygulamalarında kullanılan parayla ifade edilebilen mal ve hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Bahsi geçen maliyet kavramının içerisinde somut bir tehlike şüphesi varsa, tehlikenin araştırılmasına ilişkin maliyetlerin de yer alması önemlidir¹²⁷⁴.

USchadG, doğrudan ve dolaylı olarak herkesi kanunen koruma kapsamında bulunan unsurlara yönelik tehlikelerden ve kanunen korunan çevresel değerlerin aksamamasından kaynaklanan zararlardan kaçınmayı mecbur kılmaktadır. USchadG bu yönleriyle çoğunlukla kamu hukuku içeriklidir, kanunda yer alan birincil yükümlülükler bir çevresel zarar tehlikesinden kaçınmayı önceler, eğer böyle bir şey mümkün değilse hasarı oradan kaldırmayı, hatta yenilemeyi amaç edinir. Buradaki hallerde söz konusu faaliyetlerin masraflarının sorumlu kişiden alınması kirleten öder ilkesi çerçevesinde yerine getirilir¹²⁷⁵.

USchadG’de ayrıca kanunen korunan çevresel unsurlar açısından tehlike durumu oluşunca herkesin alması gereken önleyici tedbirlere ilişkin düzenlemeler de yer alır. Kanuna göre kaçınma önlemleri olarak tanımlanan bu önlemlerle yakın çevresel hasar tehlikesi hallerinde söz konusu hasarı önlemek veya en aza indirmek için gerekli olan önlemler yer alır. Bunlar genel kamu hukuku karakterli hükümler olduğu gibi bazı özel çevre koruma kanunlarını içermektedir. Yakın bir çevresel hasar tehlikesi söz konusu ise sorumlu kişinin derhal gerekli kaçınma önlemlerini alması, yani çevresel zararı önlemek veya en aza indirmek için gerekli önlemleri uygulaması gereklidir¹²⁷⁶.

Çevresel hasar tehlikesini önlemek ile meydana gelen çevresel hasarı gidermek birbirini izleyen bir yapı şeklinde pek çok kanunda karşımıza çıkmaktadır. Çevresel hasarların eski hale getirilmesi hususlarında çalışmamızın ilerleyen konularında açıklamalarda bulunacağız, ama USchadG kapsamında bir çevresel hasarı sınırlama önlemleri §2/7’de tanımlanmaktadır. Buna göre çevresel hasarı sınırlama önlemleri; daha fazla çevresel hasarı ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri veya işlevlerin daha fazla bozulmasını sınırlamak veya önlemek amacıyla ilgili kirleticileri veya diğer zararlı faktörleri derhal kontrol etmeye,

---

¹²⁷⁴ **Becker**, s. 38.

¹²⁷⁵ **Becker**, s. 38 – 39.

¹²⁷⁶ **Becker**, s. 39.

kontrol altına almaya, ortadan kaldırmaya veya başka şekilde tedavi etmeye yönelik herhangi bir önlem olarak tanımlanmaktadır¹²⁷⁷.

Alman Çevre Hukuku kapsamında çeşitli kanunlar düzenlenmiş olup bu kanunların yarışmaları birbirlerini dışlamadıkları sürece mümkündür. USchadG §2/7’de bahsedilen bu tanım Alman Federal Toprak Koruma Yasası ve Su Kanunu kapsamında düzenlenmiş önlemlerden herhangi bir sapma göstermemektedir, ancak toprak koruma açısından BBodSchG (Bundes-Bodenschutzgesetz – Federal Toprak Koruma Yasası) §2/8 kapsamında öngörülen koruyucu ve kısıtlama önlemlerinin aynı zamanda USchadG açısından da uygulanabilir olup olmadığı konusunda doktrinde bir görüş birliği bulunmamaktadır¹²⁷⁸.

Çevresel zarar tehlikesinin önlenmesi ve iyileştirilmesi masrafları sorumlu tarafa ait olmak üzere gerçekleştirilmektedir. Söz konusu masrafların ne olduğu USchadG § 2/9’da tanımlanmıştır¹²⁷⁹.

USchadG § 7/1 gereği çevresel hasar tehlikesini önleme yönünde yetkilendirilmiş sorumlu makam, gerekli önleme, hasar kontrolü ve iyileştirme tedbirlerinin ilgili kişi tarafından alındığını izlemekle görevlidir. Bahsi geçen izleme tabiri, Çevresel Sorumluluk Yönergesi’nde geçen “kontrol etmek” tabiriyle anlatılmak istenen çevresel hasar tehlikesini önleme ve çevresel hasar meydana gelmesi hallerinde iyileştirmeyi kontrol etme sürecinin tamamı anlamına gelmektedir. Sorumlu makam, yukarıda bahsi geçen izleme görevi çerçevesinde ilgili sorumluya USchadG § 7/2 doğrultusunda yakın çevresel hasar tehlikesi, şüphesi veya bu anlamda bir acil durum söz konusu ise bu hususta gerekli tüm bilgi ve verilerin yanı sıra kendi değerlendirmesini iletmek; gerekli kaçınma tedbirlerini almak; gerekli hasar kontrol ve iyileştirme tedbirlerini almak görevlerini yükleyebilmektedir¹²⁸⁰.

Almanya’da çevre mevzuatını oluşturan bir diğer önemli yasa olan BBodSchG (Bundes-Bodenschutzgesetz – Federal Toprak Koruma Yasası), zararlı toprak değişikliklerinin ve kirlenmiş alanların oluşmasını önlemeye yönelik hükümler getirir¹²⁸¹. USchadG’de tanımını yapılmayan toprak BBodSchG’de düzenlenmektedir. BBodSchG § 7/1 uyarınca koruyucu ve kısıtlayıcı tedbirler, özellikle kullanım kısıtlamaları olmak üzere, birey veya genel halk için tehlikeleri, önemli dezavantajları veya önemli rahatsızlıkları önleyen

---

¹²⁷⁷ **Becker**, s. 39.

¹²⁷⁸ **Becker**, s. 39.

¹²⁷⁹ **Becker**, s. 40.

¹²⁸⁰ **Becker**, s. 46 – 47.

¹²⁸¹ **Becker**, s. 64.

veya azaltan diğer tedbirler olarak karşımıza çıkar. USchadG kapsamında düzenlenen gerekli önlemlerden kaynaklanan masrafların neler olduğu ile çevresel hasar tehdidi veya hasar meydana gelmesi hallerinde yetkililere gerekli bilgilendirmelerin yapılması hakkındaki hükümler BBodSchG açısından da uygulama alanı bulacaktır¹²⁸².

USchadG § 10 gereği sorumlu makamlar kanunen düzenlenmiş iyileştirme yükümlülüklerini yerine getirmek için veya çevresel zarardan etkilenen veya etkilenmesi muhtemel bir kişi veya kanunla yetkili kılınmış yasal işlem başlatabilecek bir dernek talebi ile re'sen hareket etmelidir. Söz konusu dernekler, USchadG § 11'de Çevre Çözümleri Yasası'na atıf yapılmak suretiyle tanımlanmaktadır. Buna göre, kar amacı gütmeyen, çevre ve doğa koruma dernekleri olarak yapılandırılmış derneklere yasal işlem yapma hakkı tanınmaktadır.

Topraktaki zararlı değişiklikler anlamında, BBodSchG'de belirtilen toprak zararı olan birey veya genel halk için tehlikelere, önemli dezavantajlara veya ciddi rahatsızlıklara neden olabilecek toprak fonksiyonlarındaki bozulmalara sebebiyet verilmemesi önlem yükümlülüğünün yerine getirilmesi anlamına gelmektedir¹²⁸³. Toprak Koruma ve Kirlenmiş Alanlar Yönetmeliği'nde belirlenen tehlike eşiklerinin aşılması halleri alınmış önlemlerin ihlali anlamına gelmekte olup bu hallerde yetkililerin tehlike önleme yükümlülüklerini uygulamaları ile BBodSchG § 4'de düzenlenen düzeltme yükümlülüklerinin uygulanmasına yol açar. Bunlar çalışmamızın ilerleyen aşamalarında ayrıntılı olarak açıklanacaktır¹²⁸⁴. Ancak BBodSchG § 4'e göre, mülk sahibi ve mülkün fiili kontrolünü elinde bulunduran kişi, mülkünü tehdit eden zararlı toprak değişikliklerini önleyecek tedbirleri almakla yükümlüdür.

Gerekli tedbirleri almak, çevresel hasar tehdidini önlemekle yükümlü olan kişi kirlüten ve onun külli kanuni halefidir, mal sahibi ve bir mal üzerinde fiili hakimiyet sagibi olan kişi toprağı ve kirlenmiş yerleri ıslah etmekle yükümlüdür. Aynı zamanda 1 Mart 1999'dan sonra bu tip malları devredenler zararlı toprak değişikliklerini biliyor veya bilmesi gerekiyorsa onlar da sorumludurlar¹²⁸⁵.

Çevresel hasar tehlikesini önleme ve durdurmaya yönelik olarak ilk önce bu duruma sebebiyet veren sorumlu olup bu husustaki mali külfete kendisi katlanmak zorundadır, ancak mali olarak bu kişinin yeterli gücü yoksa kamu otoriteleri gerekli tedbirleri almakla mükelleftir. Fakat sorumlu kişinin belli bir düzeyde mali gücü varsa, öncelikle gerekli

---

¹²⁸² Becker, s. 66.

¹²⁸³ Becker, s. 70.

¹²⁸⁴ Bknz. Dördüncü Bölüm - C.

¹²⁸⁵ Becker, s. 71.

tedbirlerin maliyeti konusunda o mali güçten faydalanılır, onun tükenmesi halinde tekrar kamu otoritelerine yönelir¹²⁸⁶.

USchadG § 3/4 uyarınca çevresel zararın veya bu tür bir zararın yakın tehlikesinin açıkça tanımlanmayan bir kirlilikten kaynaklandığı durumlarda, bu yasa yalnızca zarar ile sorumlu tarafların faaliyetleri arasında nedensel bir bağlantı kurulabiliyorsa uygulanabilmektedir. Müşterek bir nedensellik söz konusu ise tehlikenin ve kesintinin ortadan kaldırılmasında bu mümkünse tüm sorumlular müteselsilen sorumlu tutulabilirler¹²⁸⁷.

Bir çevresel hasar tehlikesinin tespit edilmesi halinde sorumlu makamların gerekli önlemleri alması gerekecektir. Bu önlemler genel idare hukuku, idari usul hukuku ve ilgili idari icra hukuku uyarınca eyaletlerin yasal düzenlemeleri çerçevesinde alınabilmektedir. BBodSchG toprakta meydana gelebilecek hasar tehlikesine karşı olarak gerekli düzeltici önlemleri USchadG'a aykırı olmayacak şekilde düzenler. Buna göre, kirleticileri ortadan kaldırmak veya azaltmada bir önlem olarak dekontaminasyon; uzun vadede kirleticilerin yayılmasını önleyen veya kirleticileri oradan kaldırmadan azaltan önlemler olarak koruma tedbirleri; topraktaki zararlı değişikliklerin ortadan kaldırılması veya azaltılması önlemleri alınır. Bu kapsamda sorumlu kişi kaçınma, hasar sınırlaması ve iyileştirici önlemlerin masraflarını üstlenmekle mükelleftir¹²⁸⁸.

BBodSchG ile WHG (Wasserhaushaltsgesetz - Su Yönetimi Kanunu), birbirleriyle paralel ilerlemektedir. Zira BBodSchG yeraltı sularına yönelik tedbirleri WHG düzenlemelerini baz alarak almaktadır, ama bunlar zararlı toprak değişiklikleri temelinde alınan genel önlemler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla BBodSchG ve WHG birbirlerini tamamlar nitelikte yan yana durmaktadırlar, bunların yanında Doğa Koruma Kanunu, Bitki Koruma Ürünleri ve Gübre Kanunu gibi çeşitli kanunlar yer almaktadır. WHG uyarınca herkes, suyun kirlenmesini veya özelliklerinde herhangi bir olumsuz değişikliği önlemek için gerekli özeni göstermekle yükümlüdür¹²⁸⁹. Yani USchadG ve BBodSchG'de olduğu gibi WHG de temelde öncelikle önleme yükümlülüğü getirmektedir ve düzenlemelerini bu kapsamda oluşturmaktadır.

WHG kapsamında koruma altına alınmış olan su kütlelerine yönelik bir tehlike mevcutsa yetkililerin bunları araştırmak, önlemek hususlarında görevleri vardır. Bunlar eyalet

---

¹²⁸⁶ Becker, s. 77.

¹²⁸⁷ Becker, s. 81.

¹²⁸⁸ Becker, s. 85; Koch/Hofmann/Reese, s. 513; Kahl/Gärditz, s. 379.

¹²⁸⁹ Becker, s. 91.

su yasasından kaynaklanmaktadır. Tehlike şüphesinin varlığı halinde bile önlem alma yetkisi bulunmaktadır. Suların korunmasına ilişkin mevzuat çerçevesinde özellikle birikintiler, kazalar ve suyu kirleten maddelerin taşınması ve ayrıca atık su sistemleri ve deşarjları nedeniyle sular açısından tehlike varsa inşaat ve ölçüm ile kontrol organlarının işletilmesi ile su ve toprak numunelerinin incelenmesi masrafları sorumluya ait olmak üzere yerine getirilebilmektedir. Masrafların neler olduğu hususunda WHG'nin münferit hükümlerinin yanında USchadG § 9/1 uygulanabilir¹²⁹⁰.

Ayrıca WHG § 5/1'e göre bireylere su kütlelerine etki edebilecek tedbirleri alırken özen gösterme yükümlülüğü yüklenmiştir, bu da çevre hasarının ortaya çıkmasını önlemeye yönelik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre; suyun özelliklerinde zararlı değişiklikleri; su dengesini dikkate alarak suyun tasarruflu kullanılmasını sağlamak, su dengesinin verimliliğini korumak ve su drenajının boyutunun artmasını ve hızlanmasını önlemek için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir, bunlar gerçek ve tüzel kişiler açısından uyulması gereken su hukuku davranış yükümlülükleri olarak ifade edilmektedirler¹²⁹¹. WHG § 5/2 uyarınca bir selden etkilenebilecek her kişi, mümkün ve makul sınırlar dahilinde, selin olumsuz sonuçlarına karşı korunmak ve hasarı azaltmak için, özellikle de olası olumsuz etkileri önlemek için mülkünün kullanılmasıyla ilgili uygun önleyici tedbirleri almakla yükümlüdür. Söz konusu önleyici tedbirlerin alınıp alınmadığını denetlemekle görevli olan su denetim yetkililerinin görevi, WHG § 100/1'e göre, suları izlemek ve WHG hükümleri, WHG'ye dayalı yasal düzenlemeler veya eyalet düzenlemeleri kapsamında veya bunlara dayanarak mevcut olan kamu hukuku yükümlülüklerinin yerine getirilmesini izlemektir. Sorumlu makamlar, kendi takdirine bağlı olarak, su dengesindeki bozulmaları önlemek veya ortadan kaldırmak veya bahsi geçen yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak için münferit durumlarda gerekli olan önlemleri alabilecektir. Görüldüğü üzere WHG § 5/2 kapsamındaki genel özen yükümlülüğü, koruma tesislerinin uygun hizmet vermesi hallerinde herhangi bir ek koruyucu önlem gerektirmemektedir¹²⁹².

Çevresel hasar tehlikesini önleme yükümlülüğü çerçevesinde Almanya'da bir diğer önemli kanun olan, temel olarak doğa koruma amaçlarını ve bu amaçlara erişmek için uygulanabilecek ilkeleri düzenleyen Federal Doğa Koruma Yasası'nın (BNatSchG - Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege [Bundesnaturschutzgesetz]) § 15/1-1 uyarınca

¹²⁹⁰ Becker, s. 94.

¹²⁹¹ Koch/Hofmann/Reese, s. 337; Kahl/Gärditz, s. 341.

¹²⁹² Koch/Hofmann/Reese, s. 337.

doğanın ve peyzajın önlenabilir bozulmasından kaçınılması gerektiğinden daha önce söz etmiştik¹²⁹³.

BNatSchG § 13 gereği sorumlular tarafından öncelikli olarak doğaya ve peyzaja ciddi zarar verilmesinin önlenmesi ilkesine riayet edilmesi gerekmektedir. Kaçınılması mümkün olmayan önemli zararlar, telafi edici veya ikame tedbirler yoluyla veya bu mümkün değilse parasal ikame yoluyla telafi edilmesi kanunda düzenlenmiştir. Telafi edici ve ikame tedbirlerin gerekli süre boyunca sürdürülmesi ve yasal olarak güvence altına alınması gerektiği kanunda düzenlenmiştir. Sorumlu kişi veya yasal halefi, telafi edici ve ikame önlemlerin uygulanmasından, sürdürülmesinden ve güvence altına alınmasından sorumludur. Çevresel hasar tehlikesinin önlenemediği veya makul bir süre içinde telafi edilemediği veya değiştirilemediği durumlarda doğa koruma ilkeleri çerçevesinde bir değerlendirme yapılması gerekecektir. Bozulmaların önlenemediği veya makul bir süre içinde telafi edilemediği veya değiştirilemediği halde, müdahalenin gerçekleştirilmesinin gerekmesi hallerinde, sorumlu kişi nakdi tazminat ödemek zorunda kalacak olup tazminat ödemesi, personel ve diğer idari maliyetler de dahil olmak üzere, planlama ve bakım için gereken ortalama maliyetlerin yanı sıra alan sağlanması da dahil olmak üzere, tazminat ve yenileme tedbirlerinin ortalama maliyetlerine dayanmaktadır. Bunların belirlenememesi durumunda tazminat ödemesi, sorumlu kişiye sağlanan faydalar dikkate alınarak müdahalenin süresi ve ciddiyetine göre belirlenir. Tazminat ödemesi yetkili makam tarafından onay duyurusunda veya müdahale bir makam tarafından yapılıyorsa müdahale yapılmadan önce belirlenmelidir. Tazminat ödemesinin, etkilenen doğal alanda, mümkünse, doğa koruma ve peyzaj yönetimi tedbirleri için kullanılması amaçlanmaktadır¹²⁹⁴.

BNatSchG'deki kirletici kavramı, USchadG'deki sorumlu kişi ve BBodSchG'deki kirletici kavramı aynıdır. Doğaya yapılan müdahalelerin kaçınılmaz olduğundan söz ediliyorsa söz konusu bozulmaların telafi edilmesine öncelik verilmeli veya başka şekilde ya da eyalet yasalarına uygun şekilde zararların tazmin edilmesi gerekmektedir.

92/43/EEC sayılı Habitatlar Direktifi¹²⁹⁵,nde düzenlenmiş olan önleyici etki değerlendirmeleri, BNatSchG § 34'te düzenlenmiş olup doğa üzerinde etkisi olabilecek

¹²⁹³ Bknz. Birinci Bölüm – C – 2 – b - bb.

¹²⁹⁴ Koch/Hofmann/Reese, s. 451 – 453.

¹²⁹⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043>, erişim tarihi: 20.06.2024, 13.11.

projelerin ne şekilde uygulanması gerektiğine dair hükümler içermektedir¹²⁹⁶. Böylece çevresel hasarın önlenmesi alanında düzenlemeler getirilmektedir. Buna göre bir projenin tek başına veya diğer proje veya planlarla birlikte, belirli bir alan üzerinde önemli bir etki yaratması muhtemelse ve doğrudan hizmet vermiyorsa, onaylanmadan veya uygulanmadan önce bunların kimi koruma hedeflerine uygunluğu kontrol edilmesi gerekmektedir. Uygunluk değerlendirmesi, projenin koruma amaçları veya koruma amacı ile ilgili bileşenlerinde alanın önemli ölçüde bozulmasına yol açabileceğini gösteriyorsa kabul edilemez. Nitekim sosyal veya ekonomik nitelikte olanlar da dahil olmak üzere, kamu çıkarını ağır basan zorlayıcı nedenler için gerekli olması ve projenin amacına başka bir yerde çok az kesintiyle veya hiç kesinti olmadan ulaşmayı sağlayacak makul alternatifler yoksa bu tip projelerin onaylanmasının mümkün olduğu ifade edilmektedir. Kanuni düzenlemenin diğer ayrıntıları doğal unsurlara karşı izin verilen müdahaleler açısından özel bir prosedür düzenler. Bu kapsamda kabul edilemez bir müdahalede bulunan veya resmi emirlere aykırı müdahalelerde bulunanların doğal unsurları eski hale getirmesi gerekecektir¹²⁹⁷.

BNatSchG § 42 hükümleri uyarınca özel koruma altındaki yaban hayvanlarına zarar verilemez, aynı durum bitkiler açısından da geçerlidir¹²⁹⁸.

Gürültü ve hava kirliliği alanında önemli bir kanun olan Hava kirliliği, Gürültü, Titreşim ve Benzeri Sebeplerden Kaynaklanan Zararlı Çevresel Etkilerden Korunma Kanunu olan BImSchG (Gesetz zum Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgehen) § 3/6'ya göre, bu kanun anlamında son teknoloji, havaya, suya ve toprağa emisyonların sınırlandırılmasına, tesis güvenliğinin sağlanmasına, atıkların çevre dostu bertarafının sağlanmasına yönelik bir önlemin pratik uygunluğunu gösteren ileri süreçlerin, tesislerin veya işletme yöntemlerinin gelişme düzeyi olarak veya bir bütün olarak çevre için genel olarak yüksek düzeyde koruma sağlamak amacıyla çevre üzerindeki etkilerin önlenmesinin veya azaltılmasının garantili görünmesi olarak tanımlanmaktadır. Tekniğin durumunu belirlerken, kanun ekinde listelenen kriterlerin özellikle dikkate alınması gerekir. Yine aynı kanuna göre izin gerektiren sistemlere çevre için yüksek düzeyde koruma sağlamak amacıyla çevresel etkiler ve diğer tehlikeler, önemli dezavantajlar ve önemli rahatsızlıklar sağlayacak şekilde olmamalı, zararlı çevresel

---

¹²⁹⁶ Kluth/Smeddinck, s. 310 vd.

¹²⁹⁷ Becker, s. 101.

¹²⁹⁸ Becker, s. 102.

etkilere ve diğer tehlikelere, önemli dezavantajlara ve rahatsızlıklara karşı son teknolojik önlemlerin alınması gerekmektedir¹²⁹⁹.

Buradan da görüldüğü üzere çevresel bir hasar tehlikesine karşı önleme davası şeklinde bir dava burada olmasa da ciddi önlemlerin yer aldığı ve bunu uyulmaması halinde hukuki sorumlulukların doğabileceği görülmektedir.

Özel hukuk alanında sorumluluk hükümleri getiren Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası (Umwelthaftungsgesetz – UmweltHG), kanun eklerinde belirtilen imisyonlar nedeniyle oluşan çevresel etkilere ötürü bir kişinin bedensel bütünlüğü, sağlığı veya malvarlığının zarara uğranması halinde sorumluluk söz konusu olmaktadır. USchadG'nin koruma kapsamına giren belirli fauna ve flora türleri, belirli doğal yaşam alanları ve toprak başka birine ait olduğu müddetçe burada hem USchadG hem de UmweltHG'nin uygulanması söz konusu olacaktır. Böyle bir halde, UmweltHG hükümleri kapsamında, bireyin yaşamı ile sağlığına zarar gelmesi halinde tazminat gündeme gelecektir ve mülkün zarar görmesi durumunda tazmin konusu gündeme gelir. Nitekim maddi hasar durumunda zarar gören, USchadG hükümleri çerçevesinde tehlikeyi önlemek ve kusurları ortadan kaldırmak için resmi önlemleri uygulama olanağına sahiptir¹³⁰⁰.

Alman Ürün Sorumluluğu Kanunu'na göre bir üründeki kusurdan ötürü birinin ölmesi, yaralanması veya eşyasının zarara uğraması hallerinde imalatçının zararı tazmin etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Mülke zarar verilmesi hallerinde bu durum yalnızca hatalı ürün dışındaki öğenin hasar görmesi ve bu diğer öğenin genel tüketime yönelik olması şartlarına tabi olması gerekir. Bu kapsamda bir ürün, sunumu, kullanımı ve piyasaya arz edildiği zaman olarak ilgili tüm koşullar dikkate alındığında makul olarak o üründen beklenebilecek güvenliği sunmuyorsa o ürün hatalıdır. Bu bakımdan bir kusurlu ürünle çevresel varlıklar tehlikeye atılırsa önce ilgili kamu çevre yasası uygulanmalı, ikincil olarak özel düzenlemelere başvurulmalıdır¹³⁰¹.

Dolayısıyla, Alman hukuk sisteminde hatalı bir üründen dolayı çevresel öğelerde zarar tehlikesi ortaya çıktığı vakit ilgili uzmanlık yasaları kapsamında zararın önlenmesi için gerekli önlemler alınabilecektir.

---

¹²⁹⁹ Becker, s. 124.

¹³⁰⁰ Becker, s. 140.

¹³⁰¹ Becker, s. 143 – 145.

Yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı üzere Çevresel Sorumluluk Yönergesi'ni uygulamaya yönelik olarak Federal Çevresel Zarar Yasası (Umweltschadengesetzes des Bundes - USchadG) 14.11.2007'de yürürlüğe girmiş, nitekim Su Koruma Kanunu gibi uzmanlık yasaları söz konusu olduğunda ilgili kanunlar öncelikli olarak ilgili çevresel uzmanlık yasaları uygulanacağı anlaşılmıştır. Bu kanun ile amaçlanan işletme faaliyetleri neticesinde yol açılan ekolojik zararlara ilişkin tedbirler getirilmek iken 01.01.1991 tarihli Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası (Umwelthaftungsgesetz – UmweltHG), kanun eklerinde belirtilen imisyonlar nedeniyle oluşan çevresel etkilerden ötürü bir kişinin bedensel bütünlüğü, sağlığı veya malvarlığının zarara uğranması halinde sorumluluk söz konusu olacaktır. Yani Çevresel Sorumluluk Yönergesi kapsamında uyumlaştırma süreci açısından Almanya'da yapılan faaliyetlerde, çevre zararlarından sorumluluk için hem idari düzenlemeler hem de özel hukuk alanında sorumluluk hükümleri getiren düzenlemeler nezdinde ayrı kanunlaştırma faaliyetleri yürütülmüş, bu kanunlar çeşitli değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Neticede bu iki alan birbirini tamamlar nitelikte çalışmaktadır, oysa ki ülkemizde 09.08.1983 tarihinde kabul edilen ve yıllar içerisinde çeşitli değişikliklere uğrayan 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun karma bir kanun halinde düzenlendiğinden daha önce söz etmiştik¹³⁰². Bu da Çevre Kanunu ile korunmak ve düzenlenmek istenen hususların yer yer yetersiz kalmasına sebebiyet vermektedir. Zira hukukumuz açısından da Alman hukuk sisteminde olduğu gibi özel ve idari düzenlemelerin ayrı şekilde kanunlaştırılması, önleme ve durdurma davalarına açıkça yer verilmesi, ÇK m. 3/g'de bahsi geçen “kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi” kavramlarının altının doldurulması ve bunun nasıl yapılması gerektiği hususlarında ayrıntılı kanuni düzenlemelerin yapılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

C-Eski Hale İade Davası

1-Hukukumuzdaki Durum

ÇK'da düzenlenen hukuki sorumluluk kuralları, özel olarak eski hale iade davası adında özel bir dava türü öngörmemiştir. Fakat ÇK m. 28/2'nin göndermesiyle genel hükümlere başvurulabileceği için çevresel zararlara yol açan faaliyetlerin devamlı nitelikler taşıdığı hallerde, tazminat davalarının yanı sıra söz konusu faaliyetler neticesinde meydana

---

¹³⁰² Bknz. Birinci Bölüm – A – 2- a.

gelen etkilerin ortadan kaldırılması ve çevrenin eski haline getirilmesi amacıyla dava açılabileceği düşünülebilir¹³⁰³.

TMK m. 730 uyarınca " *Bir taşınmaz malikinın mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski hâline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebilir.* " Bunun için çevrenin eski hale getirilmesinin mümkün olması gerekmektedir, eğer böyle bir imkan yoksa hakim ancak tazminata hükmedebilecektir¹³⁰⁴. Nitekim aşağıda inceleyeceğimiz tazminat davalarında ekolojik zararlar açısından da tazminat istenebileceği fikrinden hareketle tazminat davalarında talep edilebilecek tazminatlar doğal unsurların eski hale iadesi amacıyla kullanılması gerekmektedir.

Eski hale iade davasında gerekli önlemlerin neler olacağını hakim, bilirkişiler aracılığıyla tespit ettirerek karar verebilmektedir. Örneğin Yargıtay'a göre, komşuluk hukukuna aykırılığın oluşup oluşmadığının, komşuluk hukukuna aykırılığın saptanması halinde hangi önlem ya da önlemlerle aykırılığın giderilebileceğinin belirlenmesi için biri çevre mühendisi olmak üzere en az üç kişiden oluşan uzman bilirkişiler aracılığıyla uygulama yapılması gerekmektedir¹³⁰⁵.

Kirletici faaliyetin devam ettiği hallerde, hatta kirlenme sona erse dahi, eski hale getirmenin mümkün olduğu durumlarda, eski hale iade davasının açılması mümkün olduğu ifade edilmektedir¹³⁰⁶. Kanımızca ÇK m. 3/g ile birlikte değerlendirildiğinde, madde lafzında geçen "sınırlandırma, giderme ve çevrenin iyileştirilmesi " ibareleri eski hale iade koşullarının mümkün olduğu hallerde, Çevre Kanunu'nun çevre koruma amacı doğrultusunda eski hale iade kurumunun işletilmesini gerektirmektedir. Ne var ki ÇK m. 3/g'nin eski hale iade davasına cevaz verdiğini söylemek yanlış olacaktır. Zira kanun kirlenme masraflarını kirleten öder ilkesi çerçevesinde bu masrafların kirleten tarafından ödenmesi gerektiğini hükme bağladıktan sonra, kirletenin masrafları ödememesi halinde veya gerekli ödemeleri yetkili makamların yapması durumunda yapılan harcamalar, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edileceğini düzenlemektedir.

¹³⁰³ Demir, s. 145; Petek, Sportif Faaliyet, s. 210; Gökyayla, s. 307.

¹³⁰⁴ Demir, s. 145.

¹³⁰⁵ Bknz. Yargıtay 1. HD., 25.10.2007 T. Ve 2007/7763 E., 2007/10142 K. Sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İctihat Programı).

¹³⁰⁶ Demir, s. 146.

Bununla birlikte Çevre Kanunu'nda özel olarak eski hale iade davasının öngörülmemiş olması dolayısıyla genel hükümlerden hareket ederek TMK m. 730 çerçevesinde eski hale iade davası, sadece taşınmazların aşkın kullanımı dolayısıyla açılabilir¹³⁰⁷. Kanaatimizce ÇK'ya özel düzenlemeler getirilerek çevre kirlenmeleri ve çevre kirlenmeleri dolayısıyla zararların ortaya çıktığı her halde, bunun mümkün olması şartıyla, eski hale iade davasının öngörülmesi kanunun amacı çerçevesinde yerinde olacaktır.

Keza eski hale iade noktasında bunun nasıl gerçekleşeceği çevre hukuku alanında getirilmiş bazı idari düzenlemeleri incelemek gerektiğini düşünmekteyiz. Bu doğrultuda ÇK m. 9-e'ye göre, sulak alanların doğal yapılarının ve ekolojik dengelerinin korunması esastır. Sulak alanların doldurulması ve kurutulması yolu ile arazi kazanılamaz. Bu hükme aykırı olarak arazi kazanılması halinde söz konusu alan faaliyet sahibince eski haline getirilir. Sulak alanların korunması ve yönetimine ilişkin usûl ve esaslar ilgili kurum ve kuruluşların görüşü alınarak Tarım ve Orman Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir hükmü hususunda yaptığımız açıklamalara atıf yapıyoruz¹³⁰⁸. ÇK m. 9 – e'ye dayandırılarak hazırlanan ve 04.05.2014 tarihli ve 28962 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği'ne göre, sulak alanların kirletilmemesi, doğal yapılarının ve ekolojik karakterlerinin korunması gerekmektedir. Her türlü arazi ve su kullanım planlamalarında, sulak alanların işlev ve değerlerinin korunması gözetilmelidir. Sulak alanlarda biyolojik çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi için ilgili idaresince gerekli tedbirler alınması gerekmektedir. Ekolojik karakteri bozulmuş sulak alanların rehabilitasyonu sağlanmalıdır. Kurutulmuş sulak alanların teknik ve ekonomik olarak uygun olanlarının geri kazanımı için gerekli tedbirler alınmalıdır. Sulak alanlarda su kuşları popülasyonlarının korunmasına ve arttırılmasına itina gösterilmelidir. Havzada yapılacak proje ve faaliyetlerin sulak alana etkisi dikkate alınmalıdır. Sulak alanların korunması, tescili, planlaması ve yönetiminde 21/3/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hükümleri dikkate alınmalıdır.

5312 sayılı Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun m. 1'e göre bu kanunun amacının deniz emniyetinin sağlanması ve deniz kirliliğinin önlenmesi konusundaki uluslararası hukuk ve iç hukuktan doğan hak ve yükümlülükler göz önünde bulundurularak; acil durumlarda gemilerden ve kıyı tesislerindeki faaliyetlerden kaynaklanan kirlenme

¹³⁰⁷ Taşınmazın aşkın kullanımı dolayısıyla doğan hukuki sorumluluk için bkz. **Sirmen**, s. 288 vd.

¹³⁰⁸ Bknz. Birinci Bölüm-B-3-b

tehlikesini ortadan kaldırmak veya kirlenmeyi azaltmak, sınırlamak ve gidermek üzere uygulanacak müdahale ve hazırlıklı olma esaslarını; olay sonucu ortaya çıkan zararların tespit ve tazmin esaslarını; uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi esaslarını; kanun kapsamına giren kişilerle kurum, kuruluş, gemi ve tesislerin kanunda belirtilen ilgililerinin yetki, görev ve sorumluluklarını belirlemek olduğundan söz etmiştik¹³⁰⁹. Aynı kanun m. 5 doğrultusunda bu kanun kapsamındaki tüm gemi ve kıyı tesislerinin sorumlu tarafları; olayın meydana gelmesinin önlenmesi, olayın meydana geldiği durumlarda ise zararın azaltılması, giderilmesi, sınırlandırılması amacıyla hazırlıklı olma ve koruyucu önlemler de dahil uluslararası hukukun öngördüğü ve seyir, can, mal ve çevre emniyetinin gerektirdiği yükümlülüklerle ilişkin tüm tedbirleri almakla yükümlüdürler. Deniz kirliliğini önlemek amacıyla gemilerden kaynaklanan atıkları çevreye zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı olarak deniz ortamına bırakmak yasak olup gemilerden kaynaklanan atıkların atık kabul tesislerine ve atık alma gemilerine verilmesi, alınması, geçici depolanması ve bertaraf edilmesi safhalarında sorumlu gerçek ve tüzel kişilerin çevre ve insan sağlığına zarar vermeyecek tedbirleri almaları zorunludur.

Aynı kanunun 6. Maddesine göre, bu kanun kapsamına giren gemi ve kıyı tesislerinin sorumlu tarafları, uygulama alanlarında gemi ve kıyı tesislerinden kaynaklanan olay sonucu ortaya çıkan kirlenmenin veya kirlenme tehlikesinin neden olduğu; temizleme masraflarını, koruyucu önlemlere ilişkin masrafları, canlı kaynaklar ve deniz yaşamına verilen zararları, bozulan çevrenin yeniden oluşturulması, toplanan atıkların taşınması ve bertarafı için yapılacak masrafları, geçim için kullanılan doğal ve canlı kaynaklarda meydana gelen zararları, özel mallardaki zararları, şahısların yaralanması ve ölümünden kaynaklanan zararları, gelir kayıplarını, gelir ve kazanç kapasitelerine verilen zararları ve diğer kamu zararlarını tazmin etmekle müteselsilen sorumludur. İki veya daha fazla geminin karışmasıyla meydana gelen bir olayda ortaya çıkan zarardan tüm gemilerin sorumlu tarafları müştereken ve müteselsilen sorumludur. Olay sonucu ortaya çıkan zararı ödeyenlerin zarara neden olanlara rücu hakkı saklıdır.

Aynı kanun ile zorunlu mali sorumluluk sigortasının yaptırılması kabul edilmiştir. Buna göre petrol veya diğer zararlı maddeleri taşıyan gemiler, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler uyarınca kendilerinden istenen malî sorumluluk belgelerine sahip olmak, bunları ilgili makamlara bildirmek ve talep edildiğinde göstermek zorundadırlar. Kıyı

---

¹³⁰⁹ Bknz Birinci Bölüm – B- 3 – b.

tesisleri, bu kanun kapsamındaki zararlara karşı malî sorumluluk sigortası yaptırmak zorundadır. Sigorta yaptırmaya zorunluluğuna uymayan kıyı tesislerinin faaliyetine izin verilmez.

Bu husustaki zararların belirlenmesine dair aynı kanunun 10. Maddesine göre, bakanlık temsilcisinin başkanlığında; Müsteşarlık, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Kıyı Emniyeti ve Gemi Kurtarma İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile ilgili valilik ve belediyelerin temsilcilerinden zarar tespit komisyonu oluşturulur. Komisyon gerek görürse ilgili diğer kurum ve kuruluşların temsilcilerini ve uzmanlarını da komisyona çağırabilir. Komisyonun çalışmalarına ilişkin usûl ve esaslar yönetmelikle belirlenir. Komisyon, zararların tamamının veya bir kısmının tespitini, bu konuda uzman Türk veya yabancı kişi ve kuruluşlara yaptırabilir. Bu şekilde tespit edilen zarar miktarı, komisyon tarafından onaylanması üzerine geçerlilik kazanır.

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ’nun “Amaç” başlıklı 1. maddesine göre, toprağın korunması, geliştirilmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması, asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi, tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerin çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak planlı kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirlemek bu kanunun hedefleri arasındadır. Aynı kanunda toprakların korunması, erozyona duyarlı alanların belirlenmesi ve korunması ve toprak kirliliğinin izlenmesi ve önlenmesi hususlarında düzenlemelere yer verilmiştir. Aynı kanunun 16. Maddesine göre, toprağı kirletenlere ÇK’nın ilgili hükümleri uygulanacaktır.

Bu kanun doğrultusunda tarımsal amaçlı arazi kullanımlarında tarımsal amaçlı arazi kullanım plan ve projelerine uyulması zorunludur. Eğer plan ve projelere aykırı şekilde arazi tahrip edilir veya diğer koruma ve üretim yapılarına zarar verirse valilikçe yapılan tespit sonrasında sorumlular bir kez uyarılır ve projeye uygunluk sağlanması için azami üç ay süre verilir. Verilen sürede aykırı kullanım devam ediyorsa faaliyet durdurulur. Valilikçe arazinin eski haline dönüştürülmesi için yapılan masraflar sorumlulardan tahsil edilir, ayrıca sorumlulara idari para cezası verilir. Tarım dışı arazi kullanımlarında da toprak koruma projelerine uyulması zorunlu olup buna izinsiz başlanması veya hazırlanan toprak koruma projelerine uyulmaması halinde belli başlı yaptırımlar uygulanabilir. Bunlar: Valilik işi tamamen durdurulabilir, yapılan iş tamamlanmışsa kullanıma izin verilmeyebilir; toprak koruma projelerine aykırı hareket edilerek arazinin tahribine veya diğer koruma ve üretim

yapılarına zarar verilirse Valilikçe sorumlular uyarılır, projeye uygunluk sağlanması için üç ay azami süre verilir, sürenin sonunda aykırı kullanım devam ediyorsa valilikçe iş durdurulur, zarar verilen mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri ve dikili tarım arazilerinin her metrekaresi için idari para cezası verilir, arazinin temizlenmesi ve eski haline dönüştürülmesi için yapılacak masraflar ve verilen cezalar sorumlulardan tahsil edilir.

Bununla birlikte kimi idari düzenlemelerde çevresel koruma konusunda getirilmiş eski hale iade hususundaki açıklamalar niteliği itibarıyla özel hukuk kurallarına uygulanabilir nitelikler arz etmemektedir, üstelik bir kısmında eski hale iadenin nasıl gerçekleşeceği konusunda yeterince açıklık olmadığı gibi idarenin izin, ruhsat ve standartlarına aykırı olarak gerçekleşmiş çevre zararlarında uygulanabilecek kimi idari düzenlemelerle eski hale iade kavramı üzerinde durulmaktadır. Oysa ki daha önce yaptığımız açıklamalardan da anlaşıldığı üzere haklı güvenlik beklentisi kavramına uymaksızın hatalı şekilde üretilmiş bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında Çevre Kanunu m. 28 anlamında asıl önem arz eden husus, kirlenmenin bir olgu olarak meydana gelmesidir. Çevreyi kirletenin fiili, hukuka uygun sebeplerden ortaya çıkmış olsa dahi, söz konusu kirlenme ÇK'ya aykırılık taşıyacağından hukuka aykırılık var olduğu hususunu daha önce zikretmiştik. O halde idarenin izin ve ruhsatlar verme, standartlar belirleme yoluyla kirletici faaliyete veya işletmeye izin vermesi kirlenmenin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmamaktadır. Böyle durumlarda, somut olayı inceleyen hakim, çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerden kaynaklanan kirlenmeler konusunda, uluslararası standartları, yerel şartları, ülkedeki ekonomik imkanları bilirkişiler aracılığıyla tespit ettirerek karar vermesi gerekeceği kuşkusuzdur. Dolayısıyla idari niteliğe sahip izin, standart ve ruhsatlara uyulmuş olsa dahi hatalı bir ürün vasıtasıyla çevre korumasına yönelik herhangi bir normun ihlali halinde çevre kirliliği meydana gelmişse hukuka aykırılığın varlığının kabul edilmesi gerekmektedir, eski hale iade kavramının da bu doğrultuda ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Zira daha önce de belirttiğimiz üzere teknik ya da yasal standartlar, izinler, ruhsatlar uyulması gereken asgari hususları belirler¹³¹⁰, bu bakımdan çevre zararlarında eski hale iade davasının görülebilmesi noktasında ilgili idari düzenlemeler özel hukuktan bağımsız karakterli oldukları anlaşılmaktadır.

---

¹³¹⁰ Bknz. İkinci Bölüm- D – 4 - e.

2-Alman Hukuku'ndaki Durum

Eski hale iade ile ilgili Almanya'da da çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Alman Federal Çevresel Zarar Yasası(USchadG), Çevresel Sorumluluk Yönergesi'ne uygun olarak neden olunan çevresel zararın giderilmesini ve aynı zamanda zarar sınırlama yükümlülükleri ve önlemlerinin alınmasını sağladığından daha önce söz etmiştik¹³¹¹. USchadG § 2/7 ile § 2/8 uyarınca hasar sınırlandırma önlemleri, çevreye daha fazla zarar verilmesini ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri veya başka bir sınırlamayı veya bozulmayı önlemek için kirleticileri veya diğer zararlı faktörleri derhal kontrol etmeye, ortadan kaldırmaya veya başka şekilde iyileştirmeye yönelik önlemler olarak tanımlanır. Prensip olarak bu tanım Toprak Koruma Yasası (BBodSchG) ve su yasasının gerekli önlemlerinden sapan hükümler getirmez. İyileştirme önlemleri ise uzmanlık yasasına uygun olarak çevresel zararı gideren önlemler olarak karşımıza çıkar. Zararları sınırlama ve iyileştirme masrafları sorumlu kişiye ait olmak üzere gerçekleştirilir, bu husustaki maliyetler USchadG § 2/9'da tanımlanır.

USchadG doğrultusunda gerekli düzeltici önlemler § 8 uyarınca yapılacaktır. Söz konusu hükme göre, sorumlu makam gerekli düzeltici tedbirleri kendisi almamışsa, sorumlu kişi teknik düzenlemelere uygun olarak gerekli düzeltici önlemleri belirlemek ve bunları yetkili makamın onayına sunmakla yükümlüdür. Yetkili mercinin teknik düzenlemelere göre yapılacak iyileştirici tedbirlerin türü ve kapsamına karar verme yetkisi bulunmaktadır. Birden fazla çevresel zarar vakasında gerekli düzeltici tedbirlerin aynı anda alınamaması durumunda, yetkili makam, münferit vakaların tipini, kapsamını ve ciddiyetini dikkate alarak düzeltici tedbirlerin sırasını belirleyebilir. WHG § 90 gereği sularda hasar meydana gelmesi halinde yenileme tedbirlerinin uygulanması gerekir¹³¹² ve bunun da Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek 2, No:1'e uygun olarak yerine getirilmelidir, burada da hükmedilecek tazminatın zarar görmüş alanda veya başka bir yerde korunan doğal yaşam alanlarına ve türlere veya su kütlelerine yapılan ek iyileştirmeler için kullanılabileceği, bunun halk için olmadığı ifade edilmektedir¹³¹³.

BNatSchG (Federal Doğa Koruma Yasası - Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege [Bundesnaturschutzgesetz]) § 19 gereği USchadG kapsamında sorumlu bir kişinin, korunan türlere veya doğal yaşam alanlarına zarar vermesi durumunda, bu kişi

¹³¹¹ Bknz. Birinci Bölüm – C – 2 – b - bb.

¹³¹² Avrupa Birliği'nde suyun korunmasına ilişkin birçok düzenlemeyi bir araya getiren Su Çerçeve Direktifi doğrultusunda yeraltı sularının iyi durumda sahip olunması gerektiği ifadesiyle bunun iyi düzeyde olabilmesi için eski hale getirmeyi de içerdiği hakkında bknz. **Koch/Hofmann/Reese**, s. 319.

¹³¹³ Benzer yönde bknz. **Becker**, s. 41.

Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek 2, No:1'e uygun olarak düzeltici önlemleri yerine getirmekle yükümlüdür.

Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası (Umwelthaftungsgesetz – UmweltHG) ise çevresel zararlardan ötürü ölüm ile yaralanma durumlarında sorumluluk hükümlerini düzenlemekte olup burada çevresel ögelere gelen zararlardan ötürü ayrıca bir tazminat sorumluluğu veya eski hale iade olanağı düzenlenmemiştir¹³¹⁴.

D-Tazminat Davaları

1-Genel Olarak

ÇK m. 28 kapsamında kirletenin çevre zararlarından doğan hukuki sorumluluğunda istenebilecek zarar kalemleri, hatalı üründen Çevre Zararı Doğması başlığı altında ayrıca incelenmiş olduğu için, yaptığımız açıklamalara atıfta bulunmakla yetiniyoruz. O halde şartların varlığı halinde bir üründen kaynaklanan ekolojik zararların tazmini talebi ile söz konusu çevre zararından ötürü daha önce açıkladığımız üzere¹³¹⁵ meydana gelen mutlak hak ihlallerinden kaynaklanan bedensel zararlar içerisinde sayılan tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar, ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar, ölüm hemen gerçekleşmemişse tedavi masrafları, ölümün gerçekleşmesi halinde cenaze masrafları, destekten yoksun kalma tazminatı, bir malın tamamen zarara uğraması veya kısmen zarara uğraması halinde ilgili zarar, değer kaybı, kişilik haklarının ihlalinin kaynaklanan zararlar ile manevi zararlar için tazminat talepleri ileri sürülebilecektir¹³¹⁶.

ÇK m. 28 ile ÜGTDK m. 6 birlikte değerlendirildiğinde bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında zararın giderilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Zarar tanımı ile bu zararların nasıl giderilebileceği hususunda ÜGTDK m. 6/5 gereği bir ürünün sebep olduğu zarar nedeniyle ödenecek maddi ve manevi tazminat miktarının belirlenmesinde TBK hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiş, ÇK m. 28'de ise kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre tazminat sorumluluğunun saklı olduğundan söz edilmiştir, bu hükümler bulunmasa dahi özel kanunlarda açıklanmayan hususlar açısından genel hükümlerin uygulama alanı bulacağı yadsınamaz, keza biz de bu hususları genel hükümlerden hareketle açıklamaya çalışmaktayız. Ayrıca ÜGTDK m. 6/7 uyarınca diğer kanunlardaki tazminat

---

¹³¹⁴ **Becker**, s. 154.

¹³¹⁵ Bknz. II. Bölüm, D, 2, a.

¹³¹⁶ Bu hususta aksi yönde bir değerlendirme için bknz. Serozan, Doğal Çevre, 109 vd.

sorumluluğuna ilişkin hükümler saklı tuttuğundan bir üründen kaynaklanan çevre zararında ÇK hükümlerinin uygulanabileceği anlaşıldığına göre ekolojik zararların da tazmininde bir beis olmadığını düşünmekteyiz.

Almanya’da USchadG § 8 kapsamında gerekli iyileştirme tedbirlerinin uygulanması gerekmektedir. WHG § 90 gereği sularda hasar meydana gelmesi halinde yenileme tedbirlerinin uygulanması gerekir ve bu da Çevresel Sorumluluk Yönergesi Ek 2, No: 2’e uygun olarak yerine getirilmelidir, burada da hükmedilecek tazminatın zarar görmüş alanda veya başka bir yerde korunan doğal yaşam alanlarına ve türlere veya su kütlelerine yapılan ek iyileştirmeler için kullanılabileceği, bunun halk için olmadığı ifade edilmektedir¹³¹⁷.

WHG’ye göre bir su kütleline madde sokan veya boşaltan veya bir su kütleline suyun fiziksel, kimyasal ve biyolojik bileşimini değiştirecek şekilde etkileyenler başkasına verdikleri zararı tazmin etmekle yükümlüdürler. Bu zararlara sebebiyet veren maddelerin üretilmesi, işletilmesi, depolanması, biriktirilmesi, taşınması veya boşaltılması amaçlanan bir tesisten kaynaklanırsa tesis sahibi zararı ödemekle sorumlu haline gelmektedir¹³¹⁸. Keza WHG § 22 uyarınca; izinler, yetkilendirmeler, eski haklar ve eski otoriteler çerçevesinde su kullanımının türü, kapsamı ve süreleri, ilgili tarafın talebi üzerine veya suyun miktarı veya kalitesi uygun değilse bir tazminat prosedürü kapsamında resen tazminat düzenlenebilir veya kısıtlanabilir. Tazminat, ilgili kişilerin çıkarları ve genel kamunun refahı ile kamu yararı dikkate alınarak en iyi takdir yetkisine göre belirlenecektir. Burada bahsi geçen zararlar maddi zararları kapsadığı gibi sudaki zararları da içermekte olup Almanya’daki çevresel hasarlarda tazminat davasına konu olabilecek hususları belirlemektedir¹³¹⁹.

Havacılık alanında sivil ve askeri havacılık konularında düzenlemeler getiren Luftverkehrsgesetz (LuftVG)’nin amacı havalimanlarının yakınındaki yapısal kullanım kısıtlamaları ve yapısal ses yalıtımı yoluyla genel halkı ve çevreyi tehlikelerden, geceleri uçak gürültüsünden kaynaklanan rahatsızlıklardan korumaktır. Bu amaca ulaşmak açısından pek çok tedbir getiren kanun ile aynı zamanda kanunla getirilmiş yasaklara uyulmaması halinde tazminat talepleri kabul edilmektedir¹³²⁰.

Özel hukuk alanında düzenlenmiş olan UmweltHG (Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası)’ye göre kanun eklerinde belirtilen imisyonlar nedeniyle oluşan çevresel

¹³¹⁷ Benzer yönde bkz. **Becker**, s. 40 - 41

¹³¹⁸ **Becker**, s. 92.

¹³¹⁹ **Esser/Weyers**, s. 658

¹³²⁰ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 1017.

etkilerden ötürü bir kişinin bedensel bütünlüğü, sağlığı veya malvarlığının zarara uğranması halinde sorumluluk söz konusu olacaktır¹³²¹. Bu da tazminat davalarını gündeme getirmektedir. UmweltHG gereği çevresel bir hasar ile yaşam ve sağlığa zarar verilmesi halinde tazminat ile mülkün zarar görmesi durumlarında aynen tazmin söz konusu olmaktadır. Maddi hasarın ortaya çıkması durumunda zarar görenin USchadG hükümleri kapsamında tehlikeyi önlemek ve kusurları ortadan kaldırmak için resmi önlemleri uygulayabilme yetkisi bulunmaktadır¹³²². Yani UmweltHG ile geniş bir yelpazede tazminat taleplerine onay verilmekte olup bireylerin uğradıkları zararlar ile kamu hukuku karakterli çevresel hasarlar açısından da tazminat taleplerine onay verilmektedir¹³²³. Nitekim UmweltHG insan merkezli bir çevre korumasını benimsediği sebeple kanunda sayılan hakların ihlali için tazminat sorumluluğunu düzenlemektedir, ekolojik zararların giderilmesi bu kanun kapsamında gerçekleşmemektedir¹³²⁴.

BImSchG (Hava kirliliği, Gürültü, Titreşim ve Benzeri Sebeplerden Kaynaklanan Zararlı Çevresel Etkilerden Korunma Kanunu - Gesetz zum Schutz vor schadlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorfälle) § 14 uyarınca bir taşınmazın komşu bir taşınmaz üzerinde olumsuz etki yaratmasını önlemek amacıyla özel mülkiyet haklarına dayanmayan özel hukuk istemlerine dayanarak, onayı tartışılmaz olan bir tesisin faaliyetinin durdurulması talep edilemez; yalnızca olumsuz etkileri ortadan kaldıran önlemler gerekli olabilir. Bu tür önlemlerin uygulanabilir olmaması veya teknolojinin son durumuna göre ekonomik açıdan haklı gösterilmemesi halinde, yalnızca zararın tazmin edilmesi talep edilebilir ki bu da çevresel hasarlarda tazminat talebiyle ilgili bir diğer düzenleme olarak karşımıza çıkar, buradaki tazminat talebi de Alman BGB § 823/1-2 kapsamında şekillenir. Yani medeni kanun anlamında korunan beden ve ruh sağlığı ile mülkiyet haklarının ihlaline yol açıldığı ölçüde tazminat sorumluluğu meydana gelmektedir¹³²⁵. Nitekim bu hususta fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinde talep edilebilecek tazminatlar da bulunmaktadır¹³²⁶. Keza bir mülkün yaydığı önemli olmayan yerel emisyonlara tolerans gösterilmesi gerekirken önemli bozulmalarda tazminat sorumluluğu gündeme gelebilmektedir¹³²⁷. Bu doğrultuda BGB § 906/2 uyarınca zararlı yasa dışı emisyonları tolere etme zorunluluğu varsa, yani bunlar önlenemiyorsa medeni hukuk kapsamında tazminat

---

¹³²¹ **Becker**, s. 138

¹³²² **Becker**, s. 140.

¹³²³ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 1157.

¹³²⁴ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 1165.

¹³²⁵ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 1158.

¹³²⁶ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 1158.

¹³²⁷ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 1161.

talebinde bulunma hakkı vardır. Buradaki tazminat talebi yasal sistemin önemli orandaki emisyonları tolere etme yükümlülüğü sebebiyle parasal bir karşılığa dayanmaktadır. Mali karşılık, hasarın tamamının ve dolayısıyla mülk sahibinin uğradığı kayıpları içermektedir¹³²⁸. Benzeri durum BImSchG § 14 kapsamında da uygulanabilmektedir. Buna göre bir taşınmazın komşu bir taşınmaza zarar vermesini önlemek amacıyla özel mülkiyet haklarına dayanmayan özel hukuk istemlerine dayanarak, onayı tartışılmaz olan bir tesisin faaliyetinin durdurulması talep edilemez; yalnızca olumsuz etkileri ortadan kaldıran önlemler gerekli olabilir. Bu tür önlemlerin uygulanabilir olmaması veya teknolojinin son durumuna göre ekonomik açıdan haklı gösterilmemesi halinde, yalnızca zararın tazmin edilmesi talep edilebilir. Bu bakımdan burada da bir fedakarlığın denkleştirilmesi söz konusu olmaktadır.

Amerika’da ise 1980 tarihli Çevresel Müdahale, Tazminat ve Sorumluluk Kanunu (CERCLA) aynı zamanda Süper Fon Kanunu (Super Fund Law) olarak bilinmekte olup bu yasa halk sağlığını veya çevreyi tehlikeye atabilecek tehlikeli maddelerin salınımlarına veya salınım tehdidinde doğrudan müdahale etmek için geniş bir yetki sağlamaktadır. CERCLA ile kapatılan ve terk edilen tehlikeli atık sahalarına ilişkin yasaklar ve zorunluluklar getirilmiş; bu sahalarda tehlikeli atıkların salınmasından sorumlu kişilerin sorumluluğu için hükümler getirilmiş ve sorumlu bir tarafın tespit edilememesi durumunda temizlik için bir güven fonu kurulmuştur. CERCLA görüldüğü üzere sadece ekolojik zararların tazminine yöneliktir. Bu kanun doğrultusunda tehlikeli atıkları doğaya salarak çevreyi kirletenler ile kirlenme tehlikesi yaratanların bu kirliliğin temizlenmesi masraflarını üstlenmesi söz konusudur. Burada sorumluluk tehlikeli maddelerin yönetimi, arıtılması, taşınması alanlarında faaliyet gösteren işletmeler ile gemilerin geçmiş veya şimdiki malikleri, işletenleri ve taşıyıcıları bakımından müteselsil sorumluluk meydana gelmektedir. CERCLA kapsamında zarara sebebiyet verenler açısından kusursuz sorumluluk rejimi öngörülmüştür ve sorumluluktan kurtuluş olanağı olarak söz konusu tehlikeli maddelerin yayılmasının ve zararın doğal afet, savaş ve üçüncü kişinin davranışlarından kaynaklandığının ispatlanamsı gerekmektedir¹³²⁹.

¹³²⁸ Koch/Hofmann/Reese, s. 1167.

¹³²⁹ Başoğlu, s. 62.

2-Davanın Tarafları

a-Davacı

aa-Hukukumuzdaki Durum

Çevre Kanunu'nda, çevre zararlarından doğan tazminat istemlerinde kimlerin talepte bulunabileceği belirtilmemiştir. Herhangi bir sınırlamanın bulunmaması nedeniyle çevre kirliliğinden zarar gören gerçek ve tüzel kişilerin tazminat davası açmakta hukuki yararı bulunduğunu belirtebiliriz¹³³⁰. Tüzel kişilerin kamu tüzel kişisi mi yoksa özel hukuk tüzel kişileri mi olduğunun bir önemi yoktur. Nitekim bir çimento fabrikasının saldıgı zehirli gaz ve toz artıklarının çevrede canlılara zarar vermesi dolayısıyla zararın önlenmesini talep eden kamu tüzel kişisi belediyenin istemi, Yargıtay tarafından kabul edilmiştir¹³³¹.

Buradan da görüleceği üzere ihlal edilen hukuk normu ile ihlal edilen menfaat arasındaki dengenin gözetilmesi sonucunda davacı olacak kişiler belirlenmektedir ki, çevrenin toplumun gelecek kuşaklarını ilgilendiren kolektif bir hak ve değer¹³³² olması dolayısıyla çevre korumasına başvurabilecek davacıların sayısının fazlalılığı ortaya çıkmaktadır.

HMK m. 113'e göre; " *Dernekler ve diğer tüzel kişiler, statüleri çerçevesinde, üyelerinin veya mensuplarının yahut temsil ettikleri kesimin menfaatlerini korumak için, kendi adlarına, ilgililerin haklarının tespiti veya hukuka aykırı durumun giderilmesi yahut ilgililerin gelecekteki haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi için dava açabilir.* " O halde çevre alanında kurulmuş derneklerin, bir üründen kaynaklanan çevre zararlarından etkilenen kişiler adına dava açmaları mümkündür, ancak burada " *ilgililerin hakların tespiti veya hukuka aykırı durumun giderilmesi yahut gelecekteki haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi* " amacıyla davaların açılması mümkün olduğu için çevre derneklerinin tazminat davası açamayacaklarını belirtebiliriz. Çevre derneklerinin böyle bir durumda açabileceği davalar eski hale iade gibi davalar olarak karşımıza çıkabilir.

Aktif dava ehliyeti anlamında önem arz eden hususlardan bir diğeri de bir üründen ötürü çevre zararının gerçekleştiği hallerde birden fazla kişinin bu durumdan etkilenmesi söz konusu ise ÇK m. 28 anlamında bir topluluk davasının açılmasının mümkün olup olmamasıdır. Topluluk davaları yoluyla elde edilmek istenen husus, bir grubun veya

¹³³⁰ Başoğlu, s. 242; Demir, Çevre Kirliliği, s. 133 - 134; Petek, Sportif Faaliyet, s. 202; Gökyayla, s. 305.

¹³³¹ Yargıtay 1. HD., 25.12.1981 T. ve 1981/14350 E., 1981/14955 K. sayılı kararı (Sinerji Mevzuat ve İçtihat Programı)

¹³³² Bknz. Birinci Bölüm – A - 2.

topluluğun ortak menfaatlerini korumak amacıyla ilgili topluluğu temsil edebilecek olanların dava açmaları ve açılan davanın sonucundan temsil edilen grup ya da topluluğun yararlanmasının mümkün olmasıdır¹³³³.

Bununla birlikte uygulamada, çevre hukuku alanında uzmanlaşmış avukatların, çevre kirlenmesinden etkilenen kişilerin vekaletlerini almaları suretiyle seri halde aynı nitelikte dava açabilmelerine bir engel yoktur, böyle bir durum usul ekonomisi açısından da uygun bir yöntem olduğundan söz edilmektedir¹³³⁴. Bir diğer olanak olarak da grup davalarıyla elde edilmek istenen sonucun HMK’da düzenlenen dava arkadaşlığı kurumundan yararlanmak suretiyle gerçekleşebileceği ifade edilmektedir¹³³⁵.

Nitekim bu iki halin çevre hukuku anlamında yeterince koruma sağlamayacağı yönünde görüş belirtilmiştir. Buna göre birinci durum olan seri halde davaları açmak şeklindeki yöntemi değerlendirecek olursak bu yola başvurmak pratik zorluklar nedeniyle mümkün olmayabilir, zira bir üründen kaynaklanan çevre zararında bundan etkilenenlerin binleri bulması halinde o kişilerden ayrı ayrı vekalet almak hem zor hem de masraflı olacak, dolayısıyla mağdurların hak aramaktan vazgeçmesi gibi bir durum söz konusu olabilecektir¹³³⁶. Diğer seçenek olan HMK’da düzenlenen dava arkadaşlığı ise kanunen dava arkadaşlarının davayı birlikte yürütmelerinin mümkün olduğu seçeneklerde mümkün olabilmektedir. Grup davaları ise taraflar arasında dava arkadaşlığının mümkün olmadığı hallerde temsilcinin grup üyelerini temsilen dava açılması durumunda önem kazanmaktadır¹³³⁷.

Hukukumuzda ilk bakışta grup davalarının bu alanda tanınmadığını belirtebiliriz ve keza bu alanda hukuki düzenleme yapılması gerektiğini düşünmekteyiz. Mevcut boşluğun ise ilgili düzenlemeler yapılana kadar Çevre Kanununun kimi hükümlerinden yola çıkarak doldurulmasının mümkün olduğunu düşünmekteyiz. Zira ÇK m. 30 uyarınca çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkesin ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteme hakkı

---

¹³³³ Konuyla ilgili olarak bkznz. **Görgün, L. Şanal**, Medeni Usul Hukuku, 3. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 174 vd.; **Kuru, Baki**, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Kasım 2018, s. 155 vd.; **Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin**, Medeni Usul Hukuku, 4. Bası, Yetkin Yayınları, İstanbul 2021, s. 353 vd.; **Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol**, Medeni Usul Hukuku, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 150 vd.; **Pekcanitez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammed**, Medeni Usul Hukuku, 10 Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2022, s. 235 vd.

¹³³⁴ **Başoğlu**, s. 243; **Demir**, Çevre Kirliliği, s. 137; **Özbay**, s. 271.

¹³³⁵ **Özbay**, s. 271.

¹³³⁶ **Özbay**, s. 271.

¹³³⁷ **Özbay**, s. 271 – 272.

bulunmaktadır. Kanunda geçen herkes ibaresinden yola çıkılarak hükmün geniş yorumlanması suretiyle çevre derneklerinin de ilgili mercilere başvurabilmesine, gerekli önlemleri alabilmesine veya faaliyetlerin durdurulmasını isteyebilmesine olanak tanımak gerekecektir. Dolayısıyla bu hüküm davayı açma yönünde kapsayıcı şekilde de karşımıza çıkmaktadır¹³³⁸. Keza ÇK m. 30/1 düzenlemesi ile Anayasa m. 56'da düzenleme altına alınan çevre hakkı ile çevre hukukunun genel ilkelerinin birlikte değerlendirilmesi durumunda çevreyi kirleten veya bozan faaliyette bulunanlara karşı bu durumdan haberdar olanlar içerisinde sayılabilecek dernekler gibi tüzel kişiliklerin açıkladığımız şekilde dava açabileceğini düşünüyoruz, ancak bu derneklerin tazminat davası değil önleme – durdurma ile eski hale getirme gibi davaları açabileceklerini düşünmekteyiz.

Dernekler ve tüzel kişilerle ilgili ise birkaç konuya değinmekte fayda görüyoruz. TMK m. 47 uyarınca başlıbaşına bir varlığı olmak üzere örgütlenmiş kişi toplulukları ve belli bir amaca özgülenmiş olan bağımsız mal toplulukları, kendileri ile ilgili özel hükümler uyarınca tüzel kişilik kazanırlar. Yani bir tüzel kişiliğin meydana gelebilmesi için belli bir amaç ekseninde sürekli organize olma hali gereklidir. Bu minvalde dernekler de TMK m. 56 gereği gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır. Yani HMK m. 113 anlamında belirli bir tüzel kişi veya derneğin çevre hukuku alanında ilgili önleme - durdurma davalarını, tespit davalarını, eski hale getirme davalarını açabilmeleri için TMK m. 46 ve 56 hükümleri doğrultusunda çevre koruması amacıyla sürekli olarak bir araya gelmiş kişi topluluklarından meydana gelmiş olmaları gereklidir, tüzüklerinin bu minvalde düzenlenmesi gerekmektedir. Elbette tüzükleri doğrultusunda çevre korumasına özgülenmiş dernek veya tüzel kişilerin hangi şartlarda HMK m. 113 gereği ilgili davaları açabilecekleri hususunda somut kanuni düzenlemelerin yapılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

Keza sözü geçen salt ekolojik zararların tazmininden doğan tazmin talepleri, doğanın ve hayvanların yaşama hakları olduğu görüşünden hareket ederek söz konusu varlıklara tanınan bölümsel hak ehliyeti sayesinde, ÇK m. 28 uyarınca, devlet ve diğer ilgili kamu tüzel kişileri tarafından kirletene yöneltilebilecek olduğunu da belirtmiş olduğumuzdan, yaptığımız açıklamalara atıfta bulunmakla yetiniyoruz¹³³⁹.

---

¹³³⁸ Özbay, s. 272.

¹³³⁹ Bknz. İkinci Bölüm – D – 2 - b.

Ayrıca ÇK m. 30/1, ÇK m. 3/a, Anayasa m. 56 hükümleri birlikte değerlendirildiğinde ekolojik zararların önlenmesi ile söz konusu zararların giderilmesi yönünde, TMK m. 730'da düzenlenen taşınmaz malikinın sorumluluğu ile çevre hakkının aynı zamanda kişilik hakkı olmasından ötürü TMK m. 25'in kıyasen uygulanması suretiyle mahkemeden karar alınması istenebileceğinden daha önce söz etmiştik¹³⁴⁰.

Böyle bir durumda Devlet ekolojik zararın tazminini ya da önleme ve temizleme masraflarını amme alacakları yoluyla tahsilini talep edebilir ya da açıkladığımız şekillerde bireylerin böyle bir ekolojik zarardan haberdar olmaları halinde bu hususun dava edilebileceği ya da topluluk davası olarak derneklerin ve diğer ilgili tüzel kişilerin ekolojik zararın eski hale getirilmesini dava etmelerinin mümkün olduğu görüşündeyiz, zira Çevre Kanunu içerisinde herkesin böyle bir dava açma imkanına sahip olduğu belirtilmekte olup bunun aksi yönünde bir hüküm mevcut değildir¹³⁴¹. Keza Yargıtay'ın bir kararına göre, çevre kanununun aktif dava ehliyeti yönünden herhangi bir sınırlama getirmeksizin çevrenin kirlenmesinden zarar gören herkesi dava açabilmeye yetkili kılmıştır¹³⁴².

Nitekim burada ekolojik bir zararın tazmini için açılan davalardan elde edilecek meblağların söz konusu çevre hasarını gidermeye yönelik yani eski hale getirme olarak kullanılabileceğini, bu hususlara yukarıda açıkladığımız kanuni hükümlerin yorumu yoluyla ulaştığımızı, ancak bu hususta yasal düzenlemeler yapılması gerektiği yönündeki düşüncelerimizi tekrarlamaktayız.

bb-Alman Hukuku'ndaki Durum

Almanya'da BImSchG (Hava kirliliği, Gürültü, Titreşim ve Benzeri Sebeplerden Kaynaklanan Zararlı Çevresel Etkilerden Korunma Kanunu - Gesetz zum Schutz vor schadlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorge) 'da söz konusu imisyonlardan etkilenenlerin kimi davalar açılabilirliği kabul edilmektedir. Bu husus kimi izin gerektiren sistemlerin çevresel etkilere neden olmayacak şekilde inşa edilmeli ve işletilmesi gerekmekte olup davalar yoluyla o izinlerin iptalinin de talep edilmesi mümkündür¹³⁴³. Burada aynı zamanda üçüncü tarafların yani komşuların vb. grupların dava açma hakkı olup olmadığı hususunda incelemeler

¹³⁴⁰ Bknz. İkinci Bölüm – D – 2 - b.

¹³⁴¹ Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin 06.02.1997 Tarih ve 199/458 Esas, 1997/1307 Karar sayılı kararına göre, Çevre Kanunu'nun aktif dava ehliyeti bakımından bir sınırlama getirmediği ve çevrenin kirlenmesinden zarar gören herkesin dava açmaya yetkili olduğu hakkında bknz. **Tuğsavul Taşpolat**, s. 189; Benzeri yönde bknz. **Çörtoğlu**, s. 91.

¹³⁴² **Badur**, s. 113, dipn. 18.

¹³⁴³ **Koch/Hofmann/Reese**, s. 292.

yapılmaktadır. Söz konusu kanuni düzenlemelere göre itiraz edilen idari işlemin muhatabı olmayan üçüncü kişilerin itiraz ettikleri idari işlemi veya verilmiş izinleri dava konusu edebilmeleri için en azından üçüncü kişileri korumayı hedef edinmiş hukuk normlarının ihlal edildiğini ispat edebilmesi gereklidir. BImSchG § 5/1’de onay gerektiren tesisler bir bütün olarak çevrenin yüksek düzeyde korunmasını sağlayacak şekilde inşa edilmeli ve bunların işletilmesi gerektiğinin belirtilmesinin yanında burada zararlı çevresel etkiler ve diğer tehlikeler hususunda genel halk ve mahalle için önemli dezavantajlar ve önemli rahatsızlıklar yaratılmayacağından söz edilmesi üçüncü kişilerin dava hakkının bulunduğuna işaret etmektedir. Bu hükümdeki üçüncü tarafları koyurucu etkinin TA Luft ve diğer emisyon sınır değerlerini de kapsadığı, ancak BImSchG § 3/1 gereği koruma ilkesinin üçüncü taraf koruyucu niteliğinin zararlı çevresel etkilere karşı korumanın ilgili tanımlara uygun olarak komşu alanlara da yayılmasından kaynaklanmadığı, burada bir tedbir şartının da yer aldığı, bunun mahalleleri kapsamadığı, üçüncü tarafı koruyucu niteliğe ilişkin başka argümanların bulunması gerektiği belirtilmektedir, bu hususta kimi Alman Federal İdare Mahkemesi kararlarına değinilmektedir¹³⁴⁴. Burada bireysel çıkarlar ile genel halk kitlesi çıkarlarının dengelenmesine hizmet edildiği, koruma ilkesi ve riskle ilgili önlemler vasıtasıyla bir yandan işletmecilerin çıkarlarını diğer yandan da etkilenen üçüncü tarafların sağlık çıkarları dengelenmeye çalışıldığı, bunun da üçüncü tarafları koruyucu karaktere sahip olduğu belirtilmektedir¹³⁴⁵.

Aynı zamanda BImSchG § 13’te bahsi geçen emisyon kontrol izninin yoğunlaşma etkisi nedeniyle, izin, diğer şeylerin yanı sıra, tesisin imar kanunu izin verilebilirliğine ilişkin bir kararı da içermektedir. Bu nedenle, etkilenen üçüncü şahıslar, üçüncü şahısları koruyan bir kamu inşaatı kanunu normunun ihlal edilmesi halinde, izne itiraz edebilecekleri doktrinde ifade edilmektedir¹³⁴⁶.

Alman hukuk sisteminde çevre koruması temelde insan merkezli olup BNatSchG anlamında doğanın ve peyzajın korunmasının genelde öznel hakları da etkilemesi durumunda uyuşmazlıklar mahkemeler önüne gitmektedir. Nitekim Verwaltungsgerichtsordnung (Vwgo - Alman İdare Mahkemesi Yönetmeliği) § 42/2 uyarınca kanunda aksi belirtilmedikçe, dava ancak davacının idari işlemin reddi veya ihmali nedeniyle haklarının ihlal edildiğini iddia etmesi durumunda görülebilir hükmünden hareketle öznel hakların yasal kontrolüne dair

---

¹³⁴⁴ Koch/Hofmann/Reese, s. 292.

¹³⁴⁵ Koch/Hofmann/Reese, s. 293.

¹³⁴⁶ Koch/Hofmann/Reese, s. 294.

getirilen sınırlamanın nesnel doğa koruma düzenlemelerinin uygulanmasında eksikliklerin bulunduğu, böylelikle derneklere dava açma hakkı tanındığı belirtilmektedir¹³⁴⁷. Bu kapsamda BNatSchG gereği katılım hakları ve kollektif eylem, yalnızca federal hükümet veya bir eyalet tarafından Çevresel Yasal Çözümler Yasası (UmweltRechtsbehelfsgesetz) kapsamında tanınan dernekler için mevcuttur. Katılma ve dava açma hakkına sahip derneklerin tanınması, yalnızca Çevresel Yasal Çözümler Yasası'nda düzenlenmektedir. Burada çevre derneklerinin temsili yoluyla dava açabilmesi BNatSchG'de düzenlenmiş belli koşullar için kabul edilebilir görünmektedir¹³⁴⁸.

Keza BImSchG (Hava kirliliği, Gürültü, Titreşim ve Benzeri Sebeplerden Kaynaklanan Zararlı Çevresel Etkilerden Korunma Kanunu - Gesetz zum Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorange)'da ÇED direktifine bağlı sistemler için Alman Federal İdare Mahkemesi çevre derneklerine ÇED'in uygulanmasına ilişkin dava açma hakkı vermektedir, burada hakimler doğası gereği kişiselleştirilebilir çıkarlarla değil, etkili çevre korumayı sağlamayı amaçlayan usuli düzenlemelere uygunluk için dava açma hakkı vermektedir, bireysel davalarda Avrupa Birliği Adalet Divanı etkilenen kamuya buna karşılık gelen bir dava hakkı tanınmasının gerekli olacağını değerlendirmiş,, bunun da Birlik Hukuku kapsamında önleyici özellikte üçüncü taraf koruyucu etki içerdiği dile getirilmiştir¹³⁴⁹.

Almanya'da özel hukuktan kaynaklanan çevre zararlarında UmweltHG uyarınca mal sahibi veya onunla eşit haklara sahip olanların talepte bulunmaları mümkündür. Bununla birlikte yasal hakları ihlal edilmeyen, ancak dolaylı olarak zarara uğrayanların tazminat hakları bulunmamaktadır. Ancak UmweltHG § 12'de bu durumun istisnası kabilinden destekten yoksun kalma gibi tazminat kalemlerinin üçüncü kişilere ödenmesi söz konusu olabilmektedir¹³⁵⁰.

---

¹³⁴⁷ Koch/Hofmann/Reese, s. 482.

¹³⁴⁸ Koch/Hofmann/Reese, s. 482 - 483.

¹³⁴⁹ Koch/Hofmann/Reese, s. 293 vd.

¹³⁵⁰ Koch/Hofmann/Reese, s. 1168 – 1169.

b-Davalı Olarak Kirleten

aa-Hukukumuzdaki Durum

aaa-Genel Olarak

ÇK m. 28 ile çevreyi kirletenin sorumluluğu düzenlenmekte olup sorumluluğun süjesi olarak kirleten belirlenmiş olmaktadır. Kirleten kavramı ise, ÇK m. 2'de tanımlanmıştır. Buna göre; " faaliyetleri ¹³⁵¹ sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler " kirletendir. Burada bahsi geçen kirleten kavramının çalışma konumuz kapsamında incelediğimiz diğer dava türleri açısından da geçerli olduğunu ifade etmekteyiz.

Kanunda faaliyetten bahsedilmesi nedeniyle, kanunun lafzı gereği her ne kadar aktif bir davranışla çevreyi kirletenin kirleten olarak tanımlanabileceği düşünülebilirse de, yukarıda kirlilik bahsinde yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, kirletenin ihmali neticesinde meydana gelen etkiler de kirlenme şeklinde yorumlanabilir¹³⁵². Bununla birlikte 2006 değişikliği sonrası yapılan düzenlemelerle kirletenin faaliyetleri sırasında veya sonrasında meydana gelen kirlilikte de kirletenlerin sorumluluğu doğacaktır.

Böylece aktif bir davranışla veyahut ihmal neticesinde kaçınmadan dolayı gerçekleşen bir kirlilik halinde kanunun yaptığı tanım gereği, söz konusu kirlenmeyi gerçekleştiren gerçek ve tüzel kişiler kirleten olarak anılacaklardır. Tüzel kişilerin kirleten olarak kabulünde¹³⁵³ özel tüzel kişi mi olduğu, yoksa kamu tüzel kişisi mi olduğunun hiçbir önemi olmadığı gibi, kirletenin hukuki statüsünün de hiçbir önemi yoktur. Örneğin bir taşınmazın maliki ya da

¹³⁵¹ Başoğlu'na göre kirletenin bir faaliyetinden söz edebilmek için ilgili fiilin sürekli yinelenmesi ve görünüm itibarıyla birbirini izleyen aynı tür fiillerin bir bütün oluşturması gerekmektedir. Dolayısıyla bir orman yangını bu kapsamda faaliyet olarak değerlendirilemeyeceği için çevre kirliliğinin meydana gelmesi söz konusu olmayacaktır. Bknz. **Başoğlu**, s. 190 vd. (Oysa çevre kirliliği kanunda, çevrede meydana gelerek canlıların sağlığını, çevresel değerleri, ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü etki şeklinde çok geniş bir düzenlemeye tabi tutulduğu için çevre kirliliği kavramının bu şekilde daraltılabileceğini sanmıyoruz. Dolayısıyla ormandaki ağaçların kesilmesi, orman yangını gibi münferit eylemler veya birbirini tekrarlayan davranışlar şeklinde ekolojik bir bölgenin dengesinin bozulması, kanaatimizce çevre kirliliği olarak anılmalıdır, bu faaliyetlerde bulunan kişiler de kirleten olarak kabul edilmelidir. Bknz. **Akbıyık**, Hukuka Aykırılık, s. 10; **Erişgin**, s. 225 - 226; **Tandoğan, Halûk**, 2872 Sayılı Kanun , s. 23.)

¹³⁵² **Demir**, Çevre Kirliliği, s. 13; **Başoğlu**, s. 171; **Yongalık**, s. 66; **Gökyayla**, s. 297; **Çakırca**, Seda İrem, " Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu ", İÜSBFD, No: 47, Ekim 2012, s. 82; **Akıpek**, s.16; **Akbıyık/Gizem**, s. 71; **Ateş**, s. 75; **Tandoğan**, s. 24.

¹³⁵³ Davalı Kara Yolları Genel Müdürlüğü'nün, Gaziantep Kömürler Yolu'nun kaplama işinin yapılmasını diğer bir davalıya verdiği bir olayda, davalı idarenin tespitli projelere göre şantiye kurarak çalıştırmaya başladığı ve taş kırma, elek tesislerinde eleme sırasında çıkan tozlar ve bütümlü sıcak karışım sırasında meydana gelen is ve dumanlarla tarım arazisi üzerinde çevrenin kirlenmesi dolayısıyla sorumlu olduğuna ilişkin olarak bknz. Yargıtay 4. HD. 09.02.1989 T. Ve 1988/7660 E., 1989/1046 K. Sayılı kararı (**Sinerji** Mevzuat ve İçtihat Programı).

şahsi hak sahipleri kirleten konumunda olabilirler, kanun bu doğrultuda hiçbir sınırlama yapmayarak kirleten kavramını oldukça geniş tutmuştur¹³⁵⁴.

Kirleten, doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine sebep olabilmektedir¹³⁵⁵. Birilerinin çalıştırılması halinde, çalıştırılan kişilerin sebebiyet verdikleri kirlenme halinde, çalıştırmanın faaliyeti, dolaylı kirlenme olmaktadır ya da kirletenin elinde bulunan maddelerin başka birinin hatası sonucu kirliliğe yol açması da aynı şekilde dolaylı kirlenme örneğidir.

Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'ne göre Çevre Kanunu'ndan sorumluluğun doğabilmesi açısından bir taşınmazın ne ölçüde kullanıldığının hiçbir önemi yoktur, sorumluluğun asıl bağlandığı olgu, bir gerçek veya tüzel kişinin kirleten sıfatıyla doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirlenmesine sebep olan herhangi bir faaliyeti gerçekleştirmesiyle birlikte çevre zararına sebep olmasıdır¹³⁵⁶.

Kirletenin bu şekilde dolaylı ve doğrudan olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olması diye tanımlanması çalışma konumuz açısından davalı tarafın tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Zira böylelikle bir üründen kaynaklanan çevresel zararlarda kirleten olarak ürünün nihai kullanıcısı, ürünün üreticisi ve üretici benzerleri, dağıtıcılar ve ithalatçılar da sorumlu olacaktır.

Nitekim ÜGTDK m. 6/1, bir ürünün, bir kişiye veya bir mala zarar vermesi halinde, bu ürünün imalatçısı veya ithalatçısı zararı gidermekle yükümlü olduğunu belirtmesinin yanında kanunun 6. maddesinin 7. fıkrasında diğer kanunlardaki tazminat sorumluluğuna ilişkin hükümlerin saklı olduğu düzenlenmiştir. ÇK m. 2'deki kirleten kavramı ile ÜGTDK m. 6/1 ve 6/7'yi birlikte değerlendirirsek hatalı bir ürünün nihai kullanıcısının kullanımındayken çevresel hasara sebebiyet vermesi halinde dahi o ürünün üreticisi, üretici benzerleri, dağıtıcılar, ithalatçıların çevresel hasara kanuni tanımda geçen dolaylı olarak çevre kirliliğine sebebiyet veren kirleten olarak yani dolaylı yoldan çevreye zarar verenler olarak sorumlu olduklarını belirtebiliriz.

Ürün sorumluluğu anlamında ürünün üretiminden, denetiminden ve sonrasında izlenmesinden sorumlu olan üreticinin genel anlamda ürün üzerinde bir hakimiyeti

¹³⁵⁴ **Ertas**, s. 107; **Demir**, Çevre Kirliliği, s. 16; **Başoğlu**, s. 192; **Gökyayla**, s. 297; **Güdük**, s. 203; **Sirmen**, s. 297; **Yongalık**, s. 66; **Akbıyık/Ateş**, s. 71; **Ateş**, s. 75; **Çakırca**, s. 82; **Erişgin**, s. 225 - 226; **Tandoğan**, s. 23; **Ertan/Ertan**, s. 5.

¹³⁵⁵ **Başoğlu**, s. 194; **Güneş**, s. 328; **Ertas**, s. 106; **Erişgin**, s. 226 - 227; **Sirmen**, s. 297; **Akbıyık/Ateş**, s. 72.

¹³⁵⁶ Yargıtay 3. HD., 06.02.1997 T. ve 1997/458 E., 1997/1307 K. sayılı kararı (**Sinerji** Mevzuat ve İçtihat Programı).

bulunduğunu belirtebiliriz. Bu hakimiyet olgusunun ürünün piyasaya arz edilmesinden sonra da devam ettiğini düşünmekteyiz. Zira üreticinin kendi organizasyonel faaliyetleri neticesinde üretilmiş bir ürüne dışarıdan müdahale gelmediği sürece piyasaya arz edilmesi, dolaylı da olsa hala ürün üzerinde kontrolü bulunduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Keza üreticilerin ürün üzerinde izleme yükümlülüklerinin bulunması da bu hususa işaret etmektedir. Bu bakımdan hatalı ürün nedeniyle ürün nihai kullanıcının kullanımındayken çevresel hasara sebebiyet vermesi halinde ÇK m. 2'deki kirleten kavramında bahsi geçen dolaylı yoldan çevre kirliliğine sebebiyet veren gerçek veya tüzel kişi olarak üreticinin ve şartları varsa üretici benzerlerinin, dağıtıcıların ve ithalatçıların sorumlu olduğundan söz edebiliriz.

Elbette bu durum nihai kullanıcının Çevre Kanunu anlamında sorumluluğunu ortadan kaldırmayacaktır. Zira bir ürünü kullanan nihai kullanıcı, ürünün kendi denetimi altında zarara sebebiyet vermesinden ÇK m. 28 anlamında sorumlu olacaktır. Çevresel hasarlardan sorumluluğun kusursuz sorumluluk rejimine tabi olması böyle bir sonucu meydana getirmektedir. Nitekim bu sorumluluğu biraz ikiye ayırarak incelemekte fayda görüyoruz.

Ürünün hatasız olduğu varsayımıyla hareket edersek nihai kullanıcının ürünü kendi kusuruyla bozarak ya da üreticinin satış sırasında veyahut kullanma talimatında yaptığı bilgilendirme yükümlülüğü çerçevesinde ürünün nasıl kullanılması gerektiği yolundaki talimatlarına aykırı olarak kullanılması suretiyle nihai kullanıcının çevre kirliliğine yol açması hallerinde üretici ve üretici gibi sorumlu olanların sorumluluğu gündeme gelmeyecek, nihai kullanıcı çevre kirliliğinden sorumlu olarak karşımıza çıkacaktır.

Üretici ve üretici gibi sorumlu olanların ürün izleme yükümlülükleri kapsamında ürünlerle ilgili gerekli tedbirlerin uygulanması hallerinde nihai kullanıcıların bunlara uymaması da tekrar nihai kullanıcının sorumluluğunu meydana getirecektir. Örneğin bir ürünün hatasız şekilde üretilmesi sonrası ürünü kullanan nihai kullanıcıların üretici ve üretici gibi sorumlu olanların ürünle ilgili sonradan yapılan uyarılarının dikkate alması gerektiğini ifade edebiliriz.

Üreticilerin ilgili ürünü kullanan nihai kullanıcıların haklı güvenlik beklentisi kapsamında belirli kötüye kullanım örneklerini göz önüne alabileceği gibi piyasada bulunan kimi ürünlerle asıl ürünlere eklenen ürünlerin meydana getirebileceği kombinasyonlara yönelik ürün izleme yükümlülükleri çerçevesinde üreticinin gerekli uyarıları yapması gerekecektir. Bu durum, başlangıçta hatasız olmasına rağmen söz gelimi yazılım güncellemeleri yoluyla ürünlere eklenen yeni yazılımlar yoluyla da sağlanabilir ki buradaki

güncellemeler ya da dijital tabanlı ürünlere eklenen yeni yazılımların sadece üretici elinden çıkmış olması gerekmemektedir. Üretici haklı güvenlik beklentisi kapsamında kimi kullanıcı davranışlarını ve bazı kötüye kullanım hallerini gözeterek bilgilendirme ve ürün izleme yükümlülüklerine uygun davranmalıdır.

Bu bakımdan sonradan hatalı hale gelen bir ürünün toplanması gerektiğinde ve bu kapsamda üreticinin ÜGTDK m. 18 ve 19 kapsamında yükümlülükler yerine getirildiğinde nihai kullanıcı hala ürünün geri toplanması ile ilgili tedbirlere uymadığı için hatalı üründen çevresel hasar meydana geliyorsa o zaman nihai kullanıcının sorumluluğu gündeme gelecektir. Ya da sadece ürün toplatma tedbirleri kapsamında değil de dijital tabanlı bir ürüne üretici tarafından yapılan yazılım güncellemeleri ile ürünün nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin bazı önemli güvenlik tedbirlerine ilişkin bilgilendirmelerin usulüne göre yapılmasına rağmen nihai kullanıcı bunları dikkate almamış ve çevresel hasar meydana gelmişse yine nihai kullanıcı sorumlu olacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz şekilde nihai kullanıcının ürünün hatalı olmasında hiçbir sorumluluğu yoksa ÇK m. 28 kapsamında ürün kendi kullanımında iken bir çevresel hasara sebebiyet vermişse yine davanın kendisine yöneltilmesi mümkündür, ancak böyle bir durumda nihai ürün kullanıcısının üretici ve üretici gibi sorumlu olanlara rücu etme hakkı bulunmaktadır.

Hatalı ürün sebebiyle çevresel hasara yol açılması halinde üretici ve üretici gibi sorumlu olanların davalı sıfatı doğar. Bu durum yukarıda ayrıntılı şekilde açıkladığımız üzere ÇK m. 2'deki doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine yol açan kirleten kavramı ile ÜGTDK m. 6/1 ve 6/7'nin birlikte değerlendirilmesi neticesinde hatalı bir ürünün nihai kullanıcının kullanımındayken çevresel hasara sebebiyet vermesi halinde o ürünün üreticisi, üretici benzerleri, dağıtıcılar, ithalatçıların çevresel hasardan dolayı yoldan zarar verenler olarak sorumlu olacağı şeklinde karşımıza çıkar. Neticede böyle bir durumda üretici ve üretici gibi sorumlu olanlar dolaylı kirleten olarak adlandırılırlar.

Hatalı ürün nihai kullanıcının kullanımında iken çevresel hasara sebebiyet verilmesi nedeniyle dolaylı kirleten olarak karşımıza nihai ürün üreticisi, hammadde veya ara ürün üreticisi, ithalatçı ve dağıtıcı çıkmaktadır.

Nitekim şu hususa değinmekte yarar görüyoruz. Bir ürünü üreten gerçek veya tüzel kişi hem Ürün Sorumluluğu Yönergesinde hem de ÜGTDK kapsamında üretici sıfatına

haizdir ve hatalı ürün sebebiyle çevresel hasara yol açılması durumunda bu kişinin sorumluluğu doğacaktır. Bununla birlikte Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin amaca uygun yorumlanması suretiyle ÜGTDK'deki üretici tanımına baktığımızda karşımıza ara ürün üreticisi ve hammadde üreticileri de üretici gibi sorumlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların da ÜGTDK anlamında sorumlu olacaklarını düşünmekteyiz. Ayrıca ÜGTDK m. 6/3'e getirilen hüküm gereği bir ürünün sebebiyet verdiği zarardan birden fazla üretici veya ithalatçının sorumlu olması halinde, bunlar müteselsilen sorumlu tutulurlar. Biz de çalışmamız kapsamında ÜGTDK kapsamında sorumluluğu bulunanlar hakkında açıklamalarda bulunmayı faydalı görüyoruz.

bbb- ÜGTDK Kapsamında Sorumluluğu Bulunanlar

aaaa- Üretici ve Benzerleri

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 3/1'e göre, nihai bir ürünün imalatçısı, hammadde üreticisi veya bileşen parçası imalatçısı ve ismini, ticari markasını ya da diğer ayırt edici özelliğini ürün üzerinde belirtmek suretiyle kendisini ürünün üreticisi olarak tanıtan kişi üreticidir.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nden anlaşıldığı üzere üreticinin gerçek veya tüzel kişi olması mümkündür. Üretici sıfatının kullanılabilmesi açısından herhangi bir emir ve talimat süreci içerisinde başkasına bağımlı çalışma aranmaz¹³⁵⁷. Burada kişinin işçi statüsünde çalışması gerekli değildir, danışmanlık gibi sıfatlarla dahi olsa bir üreticinin emir ve talimatlarıyla bağımlı şekilde hareket ediliyorsa o kişinin üretici olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir ürünü, kendi sorumluluğu çerçevesinde üreterek üretim sürecine katılma gerçek anlamda üreticinin varlığını şart koşar¹³⁵⁸.

Bir ürünün üretimi konusunda üretilmiş parçaları bir araya getirerek yeni bir ürün üretmek ile son montajcı şeklinde örneğin bir mobilyanın parçalarını birleştirerek asıl ürünü meydana getiren kişilerin durumuna kısaca değinmek gerekmektedir. İşin niteliği göz önüne alınarak yapılacak değerlendirme neticesinde yeni bir ürünün meydana geldiği hallerde farklı parçaları bir araya getirenlerin üretici olarak kabul edilmesi mümkündür, ancak montajcılar

¹³⁵⁷ Keser, s. 67; Aydos, s. 113; Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 75.

¹³⁵⁸ Erlüle, Yapımcının Sorumluluğu, s. 75.

farklı bir ürün meydana getirmemekle birlikte esasen asıl ürünün ortaya çıkması anlamında hizmet vermektedirler, bu bakımdan üretici olarak kabul edilmeleri mümkün değildir¹³⁵⁹.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nin söz konusu hükmüne dikkatlice bakıldığında üretici çatısı altında kimi alt kavramların karşımıza çıktığını görebiliriz. Öncelikle bir ürünü piyasaya sürülmeye hazır hale gelecek şekilde kullanıma veyahut tüketime hazır hale getirene nihai üretici adı verilir¹³⁶⁰. Nihai ürün üreticisini belirlemek önem taşımaktadır, zira ürün sorumluluğu anlamında kural olarak her türlü zarardan sorumlu tutulabilmektedirler. Üretim sürecine katılmış ara ürün üreticisi ile hammadde üreticilerinin nihai üründe sebebiyet vereceği hatalardan ötürü nihai ürün üreticisi temelde sorumludur, nihai ürün üreticisine verilen bu önemden ötürü nihai ürün üreticisi hammadde üreticisinin ya da ara ürün üreticisinin nihai üründe sebebiyet verdiği hatalara kendisinin sebebiyet vermediğini iddia ederek sorumluluktan kurtulamaz¹³⁶¹.

Bununla birlikte bir ürün tek başına kullanılamıyor veya tüketime hazır duruma getirilemiyorsa o ürün ara mal özelliği gösterir. Ara mallar nihai ürünün kendisi veya nihai ürünün bir parçasıyla fonksiyonel bütünlük arz eder ve nihai ürünün parçası olma özelliğini gösterirler¹³⁶². Avrupa Topluluğu Konseyi'nin ürünleri kullananları en geniş şekilde koruma yöneliminden hareketle sorumluluk çatısına alınmış ara ürün üreticisi, bu bakımdan tamamlanmış bir ürüne bağlanan veya takılan vida, lastik, saat pimi gibi parçaları meydana getirir¹³⁶³. Buradan çıkan sonuca göre nihai ürün üreticisinin ürün sorumluluğu anlamında sorumlu olacağına şüphe yoktur. Zira bir ara mal üreticisinin ürettiği hatalı ara mal, her ne kadar kendi başına bağımsız bir ürün olsa dahi nihai ürün anlamında tek başına anlam ifade etmediği sebeple nihai ürünle birleşmesi gerekecektir. Dolayısıyla hatalı ara mal, nihai ürünü de hatalı ürün haline getireceğinden tamamlanmış ürünün üreticisi de ürün sorumluluğu kuralları dahilinde sorumlu olacaktır¹³⁶⁴. Hem ara ürün üreticisinin hem nihai ürün üreticisinin sorumluluğunun varlığı her ikisinin sorumluluğunu dışlamayıp kullanıcı açısından geniş bir koruma sağlamaktadır.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi doğrultusunda üretici gibi sorumlu sayılan diğer bir grup hammadde üreticileridir. Geniş bir kavram şeklinde karşımıza çıkan hammaddenin kullanım

¹³⁵⁹ **Keser**, s. 68; **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 76; Bu konudaki kimi değerlendirmeler için bkzn. **Havutçu**, s. 89; **Kırca**, s. 206; **Kibar**, s. 122.

¹³⁶⁰ **Havutçu**, s. 89; **Keser**, s. 68.

¹³⁶¹ **Havutçu**, s. 89; **Aydos**, s. 115; **Kırca**, s. 205.

¹³⁶² **Kırca**, s. 208.

¹³⁶³ **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 77; **Keser**, s. 69.

¹³⁶⁴ **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 77- 78; **Schmidt – Salzer**, s. 65.

alanı çok geniştir. Pek çok şeyin hammadde olarak kabulü mümkündür. Hammadde ile ara ürünün teoride farkı bulunmasına rağmen pratik açıdan inceleme konumuzda herhangi bir fark doğurmamaktadır. Nihai ürünün üretiminde kullanılan kömür, ham petrol, maden, mineraller, kimyasal ürünler gibi ürünlerin hatalı olması sebebiyle nihai ürünün veya ara ürünün hatalı olmasına sebebiyet vermesi durumunda hammadde üreticisinin de sorumluluğu gündeme gelecektir¹³⁶⁵.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi kapsamında sorumluluğun bu şekilde gerçekleştirilmek istenmesinin sebebi, aynı zarar konusunda birden fazla kişinin sorumluluğu mevcut olduğunda kullanıcıların korunmasının zarara uğrayanın söz konusu kişilerin herhangi birinden zararın tamamının tazminini sağlayabilmesinde yatmaktadır. Bu husus anılan yönergenin gerekçesinde belirtilmektedir.

ÜGTDK m. 3/g’de ise ürünü imal ederek veya ürünün tasarımını, imalatını yaptırarak ismi veya ticari markasını ürün üzerine koyarak piyasaya arz eden gerçek veya tüzel kişi imalatçı olarak tanımlanmıştır. Çalışmamız açısından bütünlük arz etmesi bakımından ÜGTDK’daki imalatçı kavramını üretici olarak değerlendirmekte olup amaca uygun yorum yapma ihtiyacından dolayı da ÜGTDK’nin Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ni yeterince kapsamadığı alanlarda ise Ürün Sorumluluğu Yönergesi’nin dikkate alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

Örneğin ilk bakışta Ürün Sorumluluğu Yönergesi ile koruma kapsamına alınan ara mal ve hammadde üreticilerinin ÜGTDK doğrultusunda açıkta kaldığı düşünülebilir. Zira kanunun lafzına bakılınca ara mal üreticileri ile hammadde üreticilerine dair bir düzenleme getirilmediği ilk olarak akıllara gelecektir. Eğer böyle bir sonuç kabul edilecek olursa kullanıcılar açısından hedeflenen koruma amacı hayli daralacaktır. Örneğin bir otomobilin elektronik sistemlerindeki yazılımlardan ötürü ürün sorumluluğu kapsamında zarar meydana gelirse kullanıcı sadece nihai ürün olan otomobil üreticisinin sorumluluğuna gidebilecektir. Oysaki ÜGTDK’nın Ürün Sorumluluğu Yönergesi doğrultusunda ara mal ve hammadde üreticilerinin de sorumlu kıldığı düşünülecek olursa o zaman yazılım üreticisinin de sorumluluğuna gitmek mümkün olacaktır. Bu bakımdan ÜGTDK’nin ilgili hükmünün amaca uygun yorum yapılmak suretiyle değerlendirilmesiyle Ürün Sorumluluğu Yönergesi’nde

---

¹³⁶⁵ **Kırca**, s. 210; **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 77- 78; **Kibar**, s. 122.

düzenlendiği şekilde ara mal ve hammadde üreticilerinin de sorumlu kılındığını kabul etmekteyiz¹³⁶⁶.

Ürünün üreticisinin kim olduğunun belirlenemediği hallerde ise kullanıcıların korunması amacıyla üretici olmamasına rağmen sorumlu olabilecek kişiler hem Ürün Sorumluluğu Yönergesi hem de ÜGTDK’da belirtilmiştir. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 3/1 uyarınca ürünün üzerine “ismini, ticari markasını ya da diğer ayırt edici özelliğini ürün üzerinde belirtmek suretiyle kendisini ürünün üreticisi olarak tanıtan kişi” üretici olarak sayılacağından ürün sorumluluğu hükümleri de kendisine uygulanacaktır¹³⁶⁷. Burada şu farka değinmek yararlı olacaktır. Normal şartlarda ürünün kullanıcılara ulaşmasına aracılık eden bunu yaparken de ismini, ticari markasını ya da belirli ayırt edici özelliklerini ürün üzerine işleyen kişilerin sorumlu olması mümkün değildir. Ürün sorumluluğu hükümlerinin uygulanabilmesi için kendisini üretici olarak tanıtmayı da gereklidir¹³⁶⁸. Nihai kullanıcının ürünün üreticisinin başkası olup olmadığını anlamamasının böyle bir sorumluluk üzerinde etkisi bulunmamaktadır, önemli olan kendisini üretici olarak tanıtanın davranışlarıdır, dolayısıyla kullanıcı gerçek üreticiyi bilse dahi Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 3/1 uyarınca kendisini üretici gibi gösterenlere ürün sorumluluğundan doğan zararların tazmini için başvurabilecektir¹³⁶⁹.

ÜGTDK açısından benzer durum, m. 3/g olarak gösterilebilir. Tıpkı ara ürün üreticileri ve hammadde üreticilerinde olduğu gibi kanunda ismi veya ticari markasını ürün üzerine koyarak piyasaya arz eden gerçek veya tüzel kişinin imalatçı olarak tanımlanması hususundan hareketle Ürün Sorumluluğu Yönergesi’ndeki durumun benzerinin burada da kabul edildiğini belirtebiliriz. Ancak ÜGTDK, Ürün Sorumluluğu Yönergesi’nden ayrılarak ürüne ismini ya da ticari markasını koyarak ürünü piyasaya süren kişinin üretici gibi davranması koşulunu aramamaktadır¹³⁷⁰.

¹³⁶⁶ **Kanışlı**, s. 1427; **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 548; Benzeri yönde bkz. **Demir**, s. 113; Aksi yönde bkz. **Okur, Sinan**, Otonom Araçlarda Sözleşme Dışı Hukuki Sorumluluk, Yapay Zeka Sorumluluk Doktrinine Mukayeseli Bir Katkı, Adalet Yayınevi, s. 316; **Oğuzers**, 99

¹³⁶⁷ Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 3’ün ABD Hukukundaki Restatement (Second) of Torts m. 400-2d’deki ifadeye dayandığı hakkında bkz. **Kırca**, s. 213.

¹³⁶⁸ **Keser**, s. 70; **Aydos**, s. 119.

¹³⁶⁹ **Erlüle**, Yapımcının Sorumluluğu, s. 79; **Havutçu**, s. 91.

¹³⁷⁰ **Kanışlı**, s. 1428; **Kırca**, s. 218.

Ürün Sorumluluğu hükümleri uyarınca üretici gibi sorumlu olduğu kabul edilen bir diğer grup ithalatçılardır. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 3/2'e göre, üreticinin sorumluluğunu ihlal etmeksizin ticari faaliyetler çerçevesinde satış, kiralama, finansal kiralama veya herhangi bir şekilde dağıtım amacıyla Avrupa Birliği'ne ürün ithal eden kişiler de üretici olarak kabul edilmekte olup üretici gibi sorumluluğa tabi kılınırlar.

İthalatçının satıcı olmasına gerek olmaksızın herhangi bir şekilde ürünü ithal etmiş olma hususu dahi ithalatçının sorumluluğuna gidilebilmesi yönünde yeterli kabul edilmektedir. Yeter ki ticari faaliyetler çerçevesinde hareket edilmiş olsun. Bu açıdan ticari faaliyetin satım, kiralama, finansal kiralama vb. gibi bir duruma hasredilmesine gerek yoktur. Yani bu durumda bireysel çıkarlarla Avrupa Birliği sınırları içerisine ürün getirilmesi ithalatçı tanımıyla bağdaşmaz, dolayısıyla herhangi bir ürün sorumluluğu hükmü ortaya çıkmaz¹³⁷¹. Ticari faaliyet amacının ürünün ithalatının yapıldığı anda var olması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir. Ürünün bireysel amaçlarla yabancı devletlerden getirilmesi durumunda amacın sonradan değişmesi kişiyi ithalatçı konumuna getirmemektedir¹³⁷².

Görüldüğü üzere ithalatçının sorumluluğu üreticinin sorumluluğundan bağımsız şekilde gerçekleşmektedir, üreticinin sorumluluğunun yanında yer almaktadır, yani müteselsilen hem üretici hem de ithalatçı sorumludur¹³⁷³.

ÜGTDK m. 3-ğ'ye göre de ithalatçı ürünü ithal ederek piyasaya sunan gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlanmaktadır. ÜGTDK m. 6'ya göre ise ürünün kişilere veya mala zarar vermesi durumunda ürünün ithalatçısının da zararı gidermekle yükümlü olduğu düzenlenmiştir. ÜGTDK'da Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ndeki ticari faaliyet amacının belirtilmemiş olmasına rağmen ÜGTDK'nın ilgili maddesini bu şekilde yorumlamak kanunun amacına uygun olacaktır¹³⁷⁴.

---

¹³⁷¹ Keser, s. 72.

¹³⁷² Kırca, s. 219.

¹³⁷³ Kırca, s. 218; Keser, s. 72; Aydos, s. 122; Akçura Karaman, s. 301.

¹³⁷⁴ Atamer/Kurtulan Güner, s. 549; Bu konuda bkznz. Kanışlı, s. 1428 - 1429.

ÜGTDK m. 3-ç'de ürünü tedarik zincirinde yer alarak piyasada bulunduran, üretici veya ithalatçı dışındaki gerçek veya tüzel kişi olarak tanımı yapılan dağıtıcının normal şartlarda ürün sorumluluğu kapsamında ürünlerden kaynaklanan zararlara ilişkin sorumluluğu bulunmamaktadır.

Ürünlerin üreticisinin saptanamadığı hallerde, belirli süreler içerisinde üretici veya ürünün sağlayıcıları hakkındaki bilgileri zarar görene bildirmeyen dağıtıcılar, Ürün Sorumluluğu Yönergesi kapsamında sorumlu tutulmaktadır¹³⁷⁵. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 3/3 uyarınca, “ ürünün üreticisinin belirlenemediği durumlarda, ürünün tedarikçilerinin her biri, zarara uğrayan kişiye üreticinin veya kendisine ürünü tedarik eden kişinin kimliğini makul süre içinde bildirmediği takdirde ürünün üreticisi olarak muamele görür.” şeklinde bir hüküm getirmektedir.

Benzeri şekilde dağıtıcıları sorumlu tutan ÜGTDK m. 11/1'e göre, ürünü kendi isim veya ticari markası altında piyasaya arz eden veya piyasada bulundurulan ürünü teknik düzenlemesine veya 5 inci maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen genel ürün güvenliği mevzuatına uygunluğunu etkileyecek şekilde değiştiren ithalatçılar ile dağıtıcılar bu Kanun kapsamında üretici olarak kabul edilirler. Aynı kanunun 11. maddesinin 2. fıkrası uyarınca ürünün üreticisi, yetkili temsilcisi veya ithalatçısının tespit edilemediği durumlarda, yetkili kuruluşça yapılan bildirimin kendisine tebliğ edildiği tarihten itibaren on iş günü içinde üretici, yetkili temsilci veya ithalatçısının isim ve irtibat bilgilerini, bu bilgilere sahip değil ise tedarik zincirinde yer alan bir önceki iktisadi işletmecinin isim ve irtibat bilgilerini bildirmeyen dağıtıcı, bu Kanun kapsamında üretici olarak kabul edileceğinden ürün sorumluluğundan kaynaklanan zarardan sorumlu tutulacaktır. ÜGTDK m. 11/3'e göre, üründen kaynaklanan tazminat sorumluluğuna ilişkin olarak ürünün üreticisi, yetkili temsilcisi veya ithalatçısının belirlenemediği durumlarda, zarara uğrayan kişiye bu iktisadi işletmecilerin isim ve irtibat bilgilerini, bu bilgilere sahip değil ise tedarik zincirinde yer alan bir önceki iktisadi işletmecinin isim ve irtibat bilgilerini bu talebin kendisine tebliğ edildiği tarihten itibaren on iş günü içinde bildirmeyen dağıtıcı, ÜGTDK kapsamında üretici gibi tazminattan sorumlu tutulur.

---

¹³⁷⁵ **Havutçu**, s. 91-92.

Kural olarak ürün sorumluluğu kapsamında sorumlu tutulmayan dağıtıcının¹³⁷⁶ yukarıda sayılan şartlar kapsamında sorumlu tutulabilmesinin temelinde, zarar görenin zararını tazmin ettirebileceği birilerine ulaşma amacının yer aldığı doktrinde belirtilmektedir¹³⁷⁷. Nitekim dağıtıcıların sorumluluğu ikincil seviyede kaldığı ve hem ÜGTDK hem de Ürün Sorumluluğu Yönergesi kapsamında nihai olarak ürünün üreticisi veya ithalatçısı tarafından ürün sorumluluğundan kaynaklanan zararlardan sorumluluğun üstlenilmesinin sağlanılmasının amaç edildiği anlaşılmaktadır¹³⁷⁸. Böylelikle kim tarafından üretildiği bilinmeyen anonim ürünlerin piyasaya sürülmesinden kaynaklanan problemlerle başa çıkılması hedeflenmektedir¹³⁷⁹.

Olağan koşullarda ürünü dağıtan şahıslar, üretim aşamasına yabancı olmalarının yanında, ürünün sürüme konulduğu aşamalarda dağıttıkları ürünlerin kontrol edilmesinden sorumlu değillerdir. Daha doğrusu ÜGTDK m. 11/1’de bahsi geçtiği şekilde “ürünü kendi isim veya ticari markası altında piyasaya arz eden veya piyasada bulundurulan ürünü teknik düzenlemesine veya 5 inci maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen genel ürün güvenliği mevzuatına uygunluğunu etkileyecek şekilde değiştiren ithalatçılar ile dağıtıcılar” haricindeki dağıtıcılar, yani ürünü kendi isim veya ticari markası altında olmaksızın ilgili ürünleri piyasaya arz eden, piyasada bulunduran dağıtıcılar anılan ürünlerde herhangi bir değişiklik yapmadıkları müddetçe yukarıda açıklandığı ölçüde sorumlu tutulmazlar. Neticede şartlar elverdiği ölçüde üretici olmadıkları halde böyle bir görünüm yaratarak yaratılan görünüme dayanan objektif bir sorumluluk çerçevesinde sorumlu tutulurlar¹³⁸⁰. Yani burada dağıtıcının başkası tarafından üretilen ürünü kendisinin hazırladığı, güvenliğinden sorumlu olduğu yönünde bir algı yaratıldığından dağıtıcı sorumlu tutulmaktadır¹³⁸¹. Bununla birlikte isim veya ticari markasının rıza dışında kullanılması halinde ilgili kişinin sorumlu tutulmasının adalete aykırı olduğu, bu sebeple sorumlu olmayacağı yönünde doktrinde görüşler bulunmaktadır¹³⁸².

ÜGTDK m. 11/2’de on iş günü içinde gerekli bilgilerin verilmesi gerektiğinden aksi halde dağıtıcının üretici gibi sorumlu olacağından söz edilmesi hususunda doktrinde bazı

¹³⁷⁶ Keser, s. 80.

¹³⁷⁷ Kanişlı, s. 1429; Kırca, s. 214.

¹³⁷⁸ Havutçu, s. 92; Akçura Karaman, s. 302; Nihai amacının tüketicinin en geniş şekilde korunması olan Konsey Yönergesi’nin 3. madde düzenlemesinin yapımcısı belirlenemeyen ürünün neden olduğu zararların gideriminde, ürünün dağıtıcılarının her birini yapımcı ile eş değerde tutmak suretiyle korumayı sağlamayı amaçladığı yönünde bkz. Erlüle, s. 82.

¹³⁷⁹ Atamer/Kurtulan Güner, s. 550; Aydos, s. 124; Havutçu, s. 93.

¹³⁸⁰ Kırca, s. 214; Taschner/Frietsch, s. 325.

¹³⁸¹ Taschner/Frietsch, s. 326; Kırca, s. 214; Kullmann, Hans Josef, Produkthaftungsgesetz, Gesetz über die Haftung fehlerhafte Produkte (ProdHaftG), Kommentar, 4. Aufl., Berlin 2004, s. 133 – 134.

¹³⁸² Aydos, s. 118; Kırca, s. 214.

görüşler ileri sürülmüştür¹³⁸³. On iş günü sonrasında gerekli bilgileri paylaşan dağıtıcının üretici gibi sorumlu olup olmayacağı konusunda bazı yazarlar üreticiyi geç bildiren dağıtıcının sadece bu gecikmeden kaynaklanan zararları karşılaması gerektiğini ifade ederken, çoğunluktaki yazarlar, geç bildirim halinde de dağıtıcının üretici gibi sorumlu olacağını ifade etmektedir¹³⁸⁴.

Görüldüğü üzere ÜGTDK ile Ürün Sorumluluğu Yönergesi bu konuda birbirlerine paralel hükümler getirmişlerdir, ancak Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nden farklı olarak ÜGTDK'da dağıtıcı, imalatçı ya da ithalatçı dışında yetkili temsilcinin veyahut tedarik zincirinde yer alan bir önceki iktisadi işletmecinin bilgilerini bildirerek de sorumluluktan kurtulabilmektedir¹³⁸⁵.

Burada dağıtıcıların üretici olarak bilinenlerin ürünlerinin sürümünü veya pazarlamasını yaptıkları düşüncesinden hareket edildiğinden sorumluluk için zarar görenin üreticiyi bilmemesi yeterli kabul edilmemektedir, ayrıca anılan bilmeme durumunun dağıtıcı tarafından ürünün piyasaya sürüldüğü sırada üretici konusunda herhangi bir bilgi içermemesinden kaynaklanması gerekmektedir¹³⁸⁶. Dağıtıcının sorumluluğu üretici gibi kusursuz sorumluluk olması sebebiyle söz konusu bilgileri vermesinin mümkün olmadığını ve kendisinden beklenemeyeceğini ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz¹³⁸⁷.

Doktrinde ileri sürülen bir görüşe göre, e-ticaret siteleri belirli şartların varlığı halinde dağıtıcı gibi sorumlu tutulabilmektedirler¹³⁸⁸. Bu konunun temelinde ABD'de verilen bazı mahkeme kararları bulunmaktadır. Örneğin Oberdorf v. Amazon.com Inc. davasında Amazon internet sitesinden köpeği için bir tasma satın alan şahsın, tasmanın kopması sonucu gözüne çarpması ve gözünde görme yetisi kaybı meydana gelmesi, bu hususta üreticiye ulaşamadığı için uğradığı zarar için Amazon'a açtığı davada İlk Derece Mahkemesi'nin davayı reddetmesi üzerine üst mahkemeye giden dava dosyasında, Amazon'un tedarik sürecine aktif olarak katıldığı, bu nedenle dağıtıcı/satıcı olarak kabul edilmesi gerektiğine karar verilmiştir¹³⁸⁹.

¹³⁸³ Alman hukukunda bu sürenin bir ay olduğu yönünde bkz. **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 550, dipn. 33; **Havutçu**, s. 93.

¹³⁸⁴ **Kanışlı**, s. 1430 ve dipn. 42.

¹³⁸⁵ **Çelt.**, s. 101.

¹³⁸⁶ **Kırca**, s. 222.

¹³⁸⁷ **Kırca**, s. 223.

¹³⁸⁸ **Atamer/Kurtulan Güner**, s. 551.

¹³⁸⁹ <https://www.lexisnexis.com/community/casebrief/p/casebrief-oberdorf-v-amazon-com-inc>, erişim tarihi: 04.06.2023, 13.56; Bu tarzdaki hususlara Avrupa Hukuk Enstitüsü'nün 2021 tarihli "Guiding Principles for Updating the Product Liability Directive for the Digital Age" adlı raporunda" değinilmektedir (<https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=9291040661160101231101010180910271090010150650410480680681140010270911070050220971110361171221220380360351160910660200220800701070060900510270>).

Türkiye’de ÜGTDK’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte bu husus önem kazanmış olup alıcı ile satıcı arasında sadece aracı görevi gören platformların ikincil sorumluluğa tabi olduğunun kabul edilemeyeceğinin belirtilmesine rağmen örneğin ürünü kendi depolarında tutan veya gönderimini bizzat sağlayan e-ticaret sitelerinin, üreticinin tespit edilememesi halinde sorumluluğundan bahsedilebileceği doktrinde kabul edilmektedir¹³⁹⁰.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 5 uyarınca bir üründen kaynaklanan aynı zarardan iki ya da daha fazla kişinin sorumluluğu varsa, bu kişiler payı oranında sorumlu olma ve rücu hakkına ilişkin ulusal mevzuat hükümlerine hâlel gelmeksizin, müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulurlar.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 5 ile üretici tanımını yapan 3. maddesi birlikte değerlendirildiğinde görüleceği üzere ürünlerin verdiği zararlardan sorumlu tutulanlar birinci derecede üreticiler ile ithalatçılardır. Nitekim sadece üretici ve ithalatçılar değil, aynı zamanda nihai ürün üreticileri dışında ara parça üreticisi, hammadde üreticilerinin de şartların varlığı halinde üretici gibi sorumlu olduğu göz önüne alındığında sorumlu olacakları ve müteselsil sorumluluk kapsamına girecekleri anlaşılmaktadır¹³⁹¹.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 5’te düzenlenen müteselsil sorumluluk hükmünün bir benzeri olarak ÜGTDK m. 6/3’e getirilen hüküm gereği bir ürünün sebebiyet verdiği zarardan birden fazla üretici veya ithalatçının sorumlu olması halinde, bunlar müteselsilen sorumlu tutulurlar.

Açıkladığımız düzenlemelere bakıldığında ürünün birden çok dağıtıcısının olması halinde, kanuni süre içerisinde, bir üründen kaynaklanan zarar hususunda dağıtıcıların ilgili bilgileri vermemesi nedeniyle dağıtıcıların da müteselsil sorumluluk kapsamına girip girmeyeceği sorusu gündeme gelmektedir. Bu bilgileri vermeyen dağıtıcıların şartları sağlaması halinde üretici gibi sorumlu olacağı göz önüne alınırsa müteselsil sorumluluk kapsamında sorumlu olacakları doktrinde dile getirilmektedir¹³⁹².

[70117070011090069065038028044073118096074004116117021092114029012105029099082082108066090031024104020109069&EXT=pdf&INDEX=TRUE](https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/beuc-x-2020-024_product_liability_position_paper.pdf), erişim tarihi: 04.06.2023, 14.02); Benzer şekilde Avrupa Tüketici Birlikleri Örgütü’nün 2020 tarihli Ürün Sorumluluğu V. 2 başlıklı raporunda da e-ticaret sitelerinin sorumlu tutulması yönünde görüşler bulunmaktadır (https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/beuc-x-2020-024_product_liability_position_paper.pdf, erişim tarihi: 04.06.2023, 14.06).

¹³⁹⁰ Atamer/Kurtulan Güner, s. 552

¹³⁹¹ Akçura Karaman, s. 306.

¹³⁹² Akçura Karaman, s. 307.

bb-Alman Hukuku'ndaki Durum

Alman Federal Çevresel Zarar Yasası(USchadG) kapsamında korunan yasal çıkarların zarara uğrama suretiyle çevresel zarar riskinin doğduğu hallerde, söz konusu zarar riskini önlemek veya en aza indirmek için alınması gereken önleyici tedbirlerin alınmasında sorumlu kişi § 3/2 gereği mesleki bir faaliyeti yürüten veya belirleyen, bu tür bir faaliyet için yetki sahibi olan veya böyle bir faaliyeti yürüten veya bildiren kişi de dahil olmak üzere, doğrudan çevreye zarar veren veya yakın riske neden olan herhangi bir gerçek veya tüzel kişi ifade edilmektedir ki buradaki kişi kapsamı içerisine özel hukuk, ticaret hukuku veya şirketler hukuku kapsamında belirlenmiş kişilerin girmesi mümkündür, buna kamu tüzel kişileri de dahildir. Burada eylemin sorumlular yönünden sonuçları açısından USchadG § 9/2 uyarınca bir tazminat sorumluluğu gündeme gelmektedir. Buna göre birçok sorumlu tarafın, birbirleriyle ilişkileri ne olursa olsun, tazminat talebinde bulunma hakkı düzenlenmektedir. Aksi kararlaştırılmadıkça, tazminat yükümlülüğü ve ödenecek tazminatın miktarı, tehlikenin veya hasarın ağırlıklı olarak taraflardan birinin veya diğerinin neden olduğu boyuta bağlıdır¹³⁹³. Bu hususta BGB § 426/1 uygulanır. Yani sorumlular arasında müteselsil sorumluluk öngörülmekte olup kanuna göre müşterek ve müteselsil borçlular, aksi belirtilmedikçe, birbirlerine göre eşit pay ödemekle yükümlüdürler. Müşterek borçlunun kendisine düşen katkı payını alamaması halinde, zararın tazminle yükümlü diğer borçlular tarafından karşılanması gerekir. USchadG'de geçen sorumlular tanımı Çevresel Sorumluluk Yönergesi'nde belirlenmiş sorumlu kişilerle uyumlu görünmektedir¹³⁹⁴. USchadG anlamında tanımlanan faaliyetin özel, kamusal, ticari nitelikte olup olmadığı önemli değildir, bir ekonomik faaliyetin, bir ticari faaliyetin veyahut bir şirketin parçası olarak gerçekleştirilen herhangi bir faaliyet olması önem arz etmemektedir. Burada önemli olan faaliyetin profesyonel anlamda sürdürülüyor olmasıdır, bu anlamda bir faaliyet söz konusu ise anılan faaliyeti gerçekleştiren gerçek veya tüzel kişiler sorumlu olarak kabul edilmektedir¹³⁹⁵. Bu faaliyetlerin Çevresel Sorumluluk Yönergesi anlamında insan sağlığı veya çevre için genel ve soyut bir risk oluşturan faaliyet olacağından kuşku yoktur.

USchadG kapsamında tanımlanmış bir çevresel zarar veya bunun yakın tehdidi söz konusu ise tanımlanmış kirlilikten kaynaklanan bir zararın bulunduğu düşünülerek nedensellik bağı USchadG §3/4 gereği aranır.

---

¹³⁹³ **Becker**, s. 23.

¹³⁹⁴ **Becker**, s. 24.

¹³⁹⁵ **Becker**, s. 31 – 32.

Zararlı toprak değişiklikleri ve kirlenmiş sahalara için geçerli olan Alman Federal Toprak Koruma Yasası (BBodSchG - Bundes-Bodenschutzgesetz) §4/3 gereği kirleten ve onun külli kanuni halefi, mal sahibi ve bir mal üzerinde fiili hakimiyet sahibi olan kişi toprağı ve kirlenmiş yerleri ıslah etmekle yükümlüdür, sorumlular kapsamına tüzel kişiler de girmektedir. Sorumlu kişi, BBodSchG anlamında korunan hukuki bir menfaate zarar veren kişi olarak belirtilmektedir, bu bakımdan yasal olarak eylemde bulunana atfedilebilen bir eylemin bilimsel olarak gereklendirilmiş bir nedenselliği varsayılmaktadır.

Alman Federal evresel Zarar Yasası(USchadG) kapsamında ise korunan yasal çıkarların zarara uğrama suretiyle çevresel zarar riskinin doğduğu hallerde, söz konusu zarar riskini önlemek veya en aza indirmek için alınması gereken önleyici tedbirlerin alınmasında sorumlu kişinin USchadG § 3/2 gereği bir tazminatla sorumlu olabileceği düzenlenmiştir, USchadG aynı zamanda idari nitelikte bir kanundur. Sorumlu kişiye karşi bir iddiada bulunulduğunda nedensellik ilişkisinin kanıtlanması gerekmektedir. Nitekim zarara yol açan sorumlu kişinin eylemlerinin kanun anlamında sorumluluğa yol atığının mutlak şekilde ispatlanmasına gerek görülmemektedir. Objektif olarak mevcut koşulların ilgili kişinin davranışı ile ortaya çıkan tehlikeli durum arasında nedensel bir bağlantı olduğu sonucunu haklı çıkaracak önemli delillerin varlığı yeterli grlmektedir¹³⁹⁶. Burada önce kirletenin sorumluluğuna gidilmektedir, ancak kirleten mali olarak bu yükü karşılayamayacak durumdaysa kamu otoriteleri sorumluluğu stlenirler¹³⁹⁷.

Alman Federal Adalet Divanı'na göre, BBodSchG kapsamında sorumluluk içeren bir durumun sorumluya atfedilebilmesi için hukuka aykırı olarak bir tehlikeye veya aksamaya neden olan taşınır veya taşınmaz malın mülkiyetine sahip olan kişinin iradesiyle söz konusu olumsuz durumu devam ettirmesi ve bunu ortadan kaldıracı olmasının mmknlğnn ispat edilebilir olması gerekmektedir¹³⁹⁸.

WHG (Alman Su Yönetimi Kanunu) ile bir su kütlesine madde sokan, boşaltan veya bir su kütlesini suyun fiziksel, kimyasal ve bilyolojik bileşimini değiştirecek şekilde etkileyenlerin başkalarına verdikleri zararları tazmin etmekle yükümlü olduğu düzenlenmiştir ve buradaki sorumlu şahışlar tıpkı Alman Federal Toprak Koruma Yasası (BBodSchG - Bundes-Bodenschutzgesetz)'nda olduğu gibi kirleten ve onun külli kanuni halefi olarak

---

¹³⁹⁶ Becker, s. 27.

¹³⁹⁷ Becker, s. 77.

¹³⁹⁸ Becker, s. 72 – 73.

tanımlanmaktadır¹³⁹⁹. Su kütlelerinde meydana gelmiş kirliliğin giderilmesi söz konusu olunca USchadG ve BBodSchG, WHG'nin yani su kanununun önceliğini hedeflemektedirler. Nitekim toprakta meydana gelen tehlikelerden veya yeraltı suyundaki kirlenmelerden kaynaklanan toprakla ilgili iyileştirme yükümlülükleri BBodSchG'den kaynaklanır ve aynı zamanda WHG'ye de dayanabilir. Bu kapsamsa su kirliliğinden sorumlu olanlar ve onların kanuni halefleri hasarı belirlemek, sınırlamak ve kirliliği ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri alırlar.

BNatSchG (Federal Doğa Koruma Yasası - Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege [Bundesnaturschutzgesetz]) anlamında sorumlu olarak tabir edilebilecek kirletici kavramı USchadG'deki sorumlu kişi ve BBodSchG'deki kirletici ile aynıdır¹⁴⁰⁰.

Almanya'da özel hukuktan kaynaklanan çevre zararlarında UmweltHG doğrultusunda kirleten olarak zarara sebebiyet verene tazminat taleplerinin yöneltmesi gerekecektir. Burada dolaylı sorumluluk da mümkündür. Örneğin bir işletme sahibinin önleyebileceği aksaklıklar varsa şayet işletme sahibi de sorumlu olacaktır. Bir tesisten kaynaklanan gürültü, koku, rahatsız edici hususlar söz konusu ise işletme sahibi sorumlu olacaktır¹⁴⁰¹. Tehlikenin durumuna göre tazminat talepleri sistemin sahibine ve dolayısıyla genel olarak sahibine yöneltilmelidir. Sistemin sahibi olmayan birine devredilmesi halinde, sistem sahibi, sistemi kendi hesabına işleten ve üzerinde tasarruf yetkisine sahip olan kişidir. Bu koşullar altında mal sahibi, işletme kiralaması veya işletme kiralama sözleşmesine dayalı olarak tesisi işleten kişi de olabilir, bu durumlarda bu kişiler sorumlu olacaktır.

Almanya'da ürün sorumluluğu kapsamında bir üründen çevre zararı doğduğunda buna sebebiyet verenler çerçevesinde üretici, nihai ürünün üreticisi, ara ürün ve hammadde üreticisini üreten kişi olarak belirlenmekte olup burada hatalı ürünle çevresel varlıklar tehlikeye atılırsa, zarara uğrarsa önce ilgili kamu çevre yasasının uygulanacağı, akabinde ikincil olarak özel düzenlemelerin devreye gireceği belirtilmektedir¹⁴⁰².

---

¹³⁹⁹ Becker, s. 92.

¹⁴⁰⁰ Becker, s. 101.

¹⁴⁰¹ Koch/Hofmann/Reese, s. 1169.

¹⁴⁰² Becker, s. 145.

3- Görevli ve Yetkili Mahkeme

Bir üründen kaynaklanan çevresel hasar durumunda uygulanacak olan ÇK hükümleri kapsamındaki uyuşmazlıkların görülebileceği görevli ve yetkili mahkemeler açısından ÇK'da bir hüküm bulunmamaktadır. Bu bakımdan ürünlerden kaynaklanan çevresel hasarlara ilişkin uyuşmazlıklar hakkında HMK hükümleri uygulanacaktır. Nitekim doktrinde çevresel hasarlar hususundaki uyuşmazlıklara bakmakla görevlendirilecek özel ihtisas mahkemelerinin kurulması ve bu kapsamdaki davaları açanların söz konusu mahkemelerde davalarının görülmesini kolaylaştırıcı yönünde düzenlemeler yapılması gerektiği ifade edilmektedir¹⁴⁰³.

HMK m. 2'ye göre,

" (1)Dava konusunun değer ve miktarına bakılmaksızın malvarlığı haklarına ilişkin davalarla, şahıs varlığına ilişkin davalarda görevli mahkeme, aksine bir düzenleme bulunmadıkça asliye hukuk mahkemesidir.

(2) Bu Kanunda ve diğer kanunlarda aksine düzenleme bulunmadıkça, asliye hukuk mahkemesi diğer dava ve işler bakımından da görevlidir. "

Buradan görüleceği üzere çevre hukukundan kaynaklanan malvarlığı ve şahıs varlığına ilişkin davalarda, değer ve miktar konusuna bakılmaksızın görevli mahkeme, asliye hukuk mahkemeleri olacaktır. Bunların haricinde HMK m. 4'te sayılan durumlar ile diğer kanunlarda açıkça düzenlenen davalar bakımından sulh hukuk mahkemeleri görevli olacaktır.

Yetkili mahkeme bakımından, çevre zararlarından doğan davalara ilişkin birden fazla hüküm yol gösterici olacaktır. HMK m. 6 genel yetki kuralı gereğince, genel yetkili mahkeme, davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesidir.

Çevre zararları, esasen bir haksız fiil olarak görüldüğü için HMK m. 16 da uygulama alanı bulur. Buna göre, çevre zararının meydana geldiği yer veya gelme ihtimalinin bulunduğu yer veya çevre zararına yol açan fiilin gerçekleştiği yer ya da zarar görenin yerleşim yeri mahkemeleri de yetkilidir¹⁴⁰⁴.

Aynı zamanda, çevre kirliliğinden kaynaklanan zararlar kişilerin TMK'da korunan kişilik haklarını ihlal etmişse, TMK m. 25'e göre açılacak maddi ve manevi tazminat

---

¹⁴⁰³ Başoğlu, s. 247.

¹⁴⁰⁴ Başoğlu, s. 247.

istemlerinde yetkili mahkeme, davacının kendi yerleşim yeri veya davalının yerleşim yeri mahkemeleri de yetkili olabilir¹⁴⁰⁵.

4-İspat Yüğü

a-Genel Olarak

Bir tazminat davasında davacının kirletenin sorumluluğı için aranan şartların varlığını ispat etmesi gereklidir¹⁴⁰⁶. Öğretideki hakim olan görüşe göre HMK m. 33 gereğı hakimın Türk hukununu resen uygulayacağı kuralından hareketle hukuki sebebi hakimın belirleyecek olmasından yola çıkılarak bir fiilin hukuka aykırılığına yol açan davranış kuralı veya hukuka aykırılığa engel bir sebebin varlığının hakim tarafından resen belirleneceğı sonucuna varılmaktadır¹⁴⁰⁷. Nitekim bu durum hakimın kendiliğinden bir araştırma yapmasına olanak vermez. Bir davaya esas teşkil eden olayların açıklamasının davacı tarafından yapılması, savunmanın ise davalı tarafından yapılması gerekecektir, hakim burada ancak dosyada mevcut bilgilerden hareketle kendi değerlendirmesini yapabilmektedir. O halde bir üründen doğan çevre zararında davalının sorumluluğunu doğuran şartlara dair açıklamayı davacının yapacağı düşünülebilir.

Davacı sorumluluğun şartlarının yerine getirildiğine dair kanaat uyandıracak delilleri hakime sunmakla yükümlüdür¹⁴⁰⁸ ve davacının uğranılan zararı da ispat etmesi gerekecektir¹⁴⁰⁹.

Davacının nedensellik bağıını da ispat etmesi zorunluluğı göz önüne alındığında ve bu hususta bir karinenin kabul edilmemiş olduğu göz önüne alındığında davacı için ispat yükünün zorluğu ortaya çıkmaktadır¹⁴¹⁰.

Sık verdiğimiz örneklerden biriyle konuyu açıklamaya çalışacak olursak eğer hatalı bir jeneratörden çıkan kıvılcımla orman yangını meydana geldiğinde ve ormanla birlikte üçüncü kişilerin yazlık, ev, araç gibi malvarlıkları zarara uğradığında burada ilk bakışta orman yangınına sebebiyet verenin tek başına söz konusu olumsuz etkiyi doğurmaya uygun olduğu ve buradaki zararların ispat edilebileceğı düşünülebilir, ama bunun gibi bir hatalı üründen

¹⁴⁰⁵ Demir, Çevre Kirliliğı, s. 159; Gökyayla, s. 307.

¹⁴⁰⁶ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 86; Başoğlu, s. 249; Görgün, s. 293; Kuru, s. 234; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 481; Budak/Karaaslan, s. 229; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 354.

¹⁴⁰⁷ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 86; Tunçomağ, s. 457.

¹⁴⁰⁸ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 86

¹⁴⁰⁹ Eren, s. 831.

¹⁴¹⁰ Başoğlu, s. 249.

kaynaklanan çevresel zararlarda eğer üründeki hata tek başına çevresel hasara sebebiyet verecek durumda değil ve başka bazı maddelerle tepkimeye girmesiyle çevresel hasarın katlanarak artması gibi bir durum söz konusu ise buradaki rollerin de kanıtlanması gerekecektir, ancak bu durum her koşulda mümkün olmayabilir. Veyahut hatalı jeneratörün yüksek ses çıkarması nedeniyle gürültü kirliliğine yol açarak hassas doğal habitatlarda ve üçüncü kişilerde uzun vadede beklenmedik zararlara yol açmasında da bu şekilde ispat zorlukları karşımıza çıkabilir.

Bu şekilde karşımıza çıkan durumlarda çevresel hasarların tazmini hususunda bazı ispat kolaylıklarının gündeme getirilmesi gerekebilir¹⁴¹¹. Özellikle çevre hukukunun amacı ile çevre hakkının üçüncü kuşak haklar içerisinde gelecek kuşakların da haklarını barındıran özel nitelikli bir hak kategorisi içerisinde olduğu durumu göz önüne alınırsa bunun gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla ispat yüküne getirilebilecek birtakım kolaylıkların gelişen bilim ve teknolojinin, toplumsal yaşama ve refah durumuna kazandırdığı anlayışlar, ürün ve kolaylıkların yanında yeni ve git gide daha karmaşık hale gelen üretim süreçlerinin hukuk dünyasında yol açtığı zorluklar açısından bir sonuç olarak karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır¹⁴¹². Nitekim günümüzde çevre zararlarına sebebiyet verdiğimizde karşımıza çıkan dijital tabanlı yazılım barındıran veyahut yapay zeka destekli çalışan ürünlerden tutun da diğer ürünlere kadar günümüz teknolojisinin karmaşıklığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle somut bir olayın tüm özellikleri dikkate alındığında tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğü çerçevesinde çevresel hasarın meydana geldiği hallerde sorumluluk taleplerini reddetmenin haksızlık olacağı kabul edilmektedir¹⁴¹³. Keza yukarıda da açıkladığımız üzere bir ürünün üreticisi ve üretici gibi söz konusu üründen sorumlu olanlar, anılan ürün nihai kullanıcının elinde olsa dahi hatalı ürünün yol açtığı çevresel zararlardan bu şekilde tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğü çerçevesinde de sorumlu olacaklarını düşünebiliriz. Zira bu kişilerin hatasız ürün üretme gibi bir sorumlulukları bulunmakta olduğu gibi bu ürünlerin çevreye zarar vermesini engellemek görevleri de bulunabilir. Nitekim çevre hakkının günümüzde geldiği aşama dikkate alınırsa hatasız ürün üretilmesindeki bir diğer amacın çevresel hasara sebebiyet vermeyecek çevre dostu ürünlerin üretilmesi gerekliliği karşımıza çıkabilir.

---

¹⁴¹¹ **Koch, A. Bernard**, “The Work of European Group on Tort Law – The Case of Strict Liability”, (Tort Law) Working Paper No 129, Barcelona, April 2003, s. 8 (https://indret.com/wp-content/uploads/2007/05/129_en.pdf, erişim tarihi: 04.07.2024, 19.38)

¹⁴¹² **Erişgin**, s. 154.

¹⁴¹³ **Erişgin**, s. 155.

Yine de bu hususların hiçbirisi çevresel hasarlarda ispatın net şekilde ortaya konmasındaki problemlerin varlığını gizleyemez. Örneğin hatalı bir ürün olarak bir jeneratörün kıvılcım çaktıracak sebebiyet verdirebileceği yangınlarda ispat konusunda bir güçlüklerle karşılaşmayabiliriz, ama aynı jeneratörün gereğinden fazla yakıt sızdırması, gürültü çıkarması gibi durumlarda çevresel hasarların meydana gelmesinde aralarında nedensellik bağının bulunduğunu ispat etmek güçlükler arz edebilir. Böyle bir durumda doktrinde zararlı maddelerin genel anlamda iddia edilen hasara sebebiyet vermeye elverişli olup olmadığı, söz konusu maddelerin sorumluluk sebebinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı, bu maddelerin bir maddenin sızmasından ortaya çıkan zarar ile nedensellik bağının bulunup bulunmadığı, zararı doğuran maddenin işletmeye sorumluluk doğuran bir davranış olarak yansıtılmasının mümkün olup olmadığının araştırılması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir¹⁴¹⁴.

Bu bakımdan ispat yükünün farklılaştırılması, ilk görünüş kanıtı ve nedensellik karineleri gibi yöntemlerle nedensellik bağının ispatının kolaylaştırılması yoluna gitmek mümkün olup biz de aşağıda bu konuları inceleyeceğiz, ancak bu hususta henüz kanuni bir düzenleme olmadığı sebeple hakim bu hususları kendisinin yorum yoluyla uygulayabileceği göz önüne alındığında kanuni düzenlemelerin yapılmasının yerinde olacağını düşünmekteyiz.

b-İspat Kolaylıkları

aa-İlk Görünüş Kanıtı

Bir üründen dolayı kaynaklanabilecek çevre zararlarında zarara sebebiyet verenin çevre kirliliğinin ispatlanmasının akabinde nedensellik bağının ilk bakışta yani prima facia olarak kabul edilmesi bir ispat kolaylığı olarak öne sürülebilir¹⁴¹⁵. Yani tecrübe kurallarından hareket edilerek meydana gelen bir olaydan diğer hadiselerin varlığını çıkartmanın mümkün olduğu hallerde somut olayın belirli olayların belirli akışı neticesinde tipik olduğu düşünülebiliyorsa ilk görünüş kanıtından söz edilmektedir¹⁴¹⁶. Hakim böyle bir iddianın varlığını bu şekilde kabul edebiliyorsa başka delil aramaksızın nedensellik bağının kurulduğunu kabul etmektedir¹⁴¹⁷.

---

¹⁴¹⁴ Erişgin, s. 157.

¹⁴¹⁵ Başoğlu, s. 250; Konuyla ilgili olarak bkz. Taşpınar, Sema. “Fiili Karinelerin İspat Yükünün Dağılımındaki Rolü”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45, S. 1, Mayıs 1996, s. 560 vd.

¹⁴¹⁶ Erişgin, s. 162.

¹⁴¹⁷ Gökyayla, s. 296; Başoğlu, s. 250.

İlk görünüş kanıtında emareden yararlanmanın da mümkün olduğu ifade edilmektedir¹⁴¹⁸. Emare ile kast edilen husus, maddi olayla ilgili sorumluluğun dayandığı kurala göre bulunması zorunlu sorumluluk unsurunun varlığı sonucunu çıkartmayı sağlayan ispat aracı olduğudur, ancak emare ile ilk görünüş kanıtı dayanan olaylar zincirinin tipikliği bakımından farklılık arz etmektedir. Zira emare tipik olmayan sonuçların varlığı açısından da gündeme gelebilmektedir. Tipik olaylar zincirinden söz edebiliyorsak ilk görünüş kanıtının varlığı söz konusu olur¹⁴¹⁹.

İlk görünüş kanıtının varlığı hayatın olağan akışı içerisinde nedensellik bağının kurulduğuna işaret eden süreklilik ve tekrar arz eden durumlar bakımından mümkün olabileceği doktrinde kabul edilmektedir. Çevre standartları ise ilk görünüş kanıtının bir görünümü olarak kabul edilirse şayet bu standartların mevcut teknik ve bilimsel durumu ortaya koydukları sonucuna varılabilir. O halde çevre mevzuatında belirlenen standartların üzerinde bir kirlenmenin varlığı halinde ortaya çıkan zarara ilgili kirlenmenin sebebiyet verdiği ilk görünüş olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir¹⁴²⁰.

Nitekim burada bir sorun olduğunu düşünmekteyiz. Zira daha önce de belirttiğimiz üzere ÜGTDK anlamında asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretimin yapılması halinde kamu hukuku yükümlülüklerinin yerine getirilmiş olmasına rağmen ürün sorumluluğu açısından tazminat ödeme yükümlülüğü gündeme gelebileceğinden söz etmiştik¹⁴²¹. Aynı şekilde ÇK anlamında da standartlar ile ifade edilenin ne olduğu hususunda değerlendirmelerde bulunmuştuk¹⁴²², bu husustaki açıklamalarımıza tekrara düşmemek amacıyla atıf yapıyoruz.

O halde somut bir olayda bir üründen kaynaklanan çevre zararında belirli standartlara uyulmadığından yola çıkılarak ilk görünüş kanıtını hakim uyguladığında idarenin belirlediği standartların altında kalmış, ancak çevresel hasarın meydana geldiği hallerde ilk görünüş kanıtının uygulanamayacağı gibi bir sonuca varabiliriz. Kanaatimizce söz konusu idari izinler, ruhsatlar ve standartlar ilk görünüş kanıtının uygulanacağı bir somut olayda hakimın başvurabileceği tecrübe kurallarından biri olarak karşımıza çıkabilir, ancak bunu kesin olarak belirleyici bir etken olarak kullanmaktan ziyade yardımcı unsur olarak yani bir emare olarak

¹⁴¹⁸ Erişgin, s. 163; Oftinger Stark, I, s. 123

¹⁴¹⁹ Erişgin, s. 163.

¹⁴²⁰ Başoğlu, s. 251.

¹⁴²¹ Bknz. İkinci Bölüm – D – 1 - b.

¹⁴²² Bknz. Üçüncü Bölüm – D – 2 – b – aa – bbb – aaaa.

kullanması daha iyi olacaktır¹⁴²³. Zira standartların altında olmasına rağmen gerçekleşmiş bir çevre kirliliğinde bu durum olumsuz neticelere sebebiyet verebilecektir. Bir öneri şeklinde algılanabilecek bahsettiğimiz bu standartlar, somut bir olaydaki olası tehlikelerden birini dikkatten kaçırabilir veya yeterince dikkate almayabilir ya da sıra dışı olayların genel formüllerle ifade edilmesine yol açabilir¹⁴²⁴. Bu durumların yanında bilimin ve teknolojinin hızla ilerlediği günümüzde yeni riskler çabucak ortaya çıkabilmekte, ancak teknik standartların bunlara uyumlanabilmesinde gecikmeler olabileceğinden daha önce söz ettiğimiz için bu husustaki açıklamalarımıza atıf yapıyoruz¹⁴²⁵.

Bununla birlikte ilk görünüş kanıtı hayat tecrübeleri çerçevesinde belirli türden hadiselerin belirli türden zararlara sebebiyet verebileceği yani hayatın olağan akışı içerisinde tipik bir durumun meydana gelebileceği hallerde öne çıkmaktadır. Böyle bir durumda davalının ileri sürülen olaylar dizisinin atipik olduğu, sebep olarak gösterilen ve kendisine sorumluluk yüklenen olgunun aslında sebep olamayacağı gibi sebepleri ileri sürebilirse bu durumda ilk görünüş kanıtı çürütülmüş olacak, zira ilk görünüş kanıtı ile ispat yükü tersine çevrilmemekte, burada sadece ispat yükü kendisine düşen taraf bunu yerine getirmiş sayılmakta olduğundan yukarıda bahsettiğimiz durumda ilk görünüş kanıtının çürütülmesi gayet kolay bir şekilde karşımıza çıkmaktadır¹⁴²⁶.

bb- İspat Yükü Dağılımının Farklılaştırılması

Belli olayların gerçekleşip gerçekleşmediğinin iddiasında bulunan tarafa ait olan usuli bir yük olan ispat yükünde HMK m. 6 gereği kanunda aksine hüküm bulunmadıkça taraflardan her biri hakkını dayandırdığı olguları ispatla mükelleftir¹⁴²⁷. Yine HMK m. 190 gereği kanunda özel düzenlemeler bulunmadıkça iddia edilen bir vakiya bağlanan hukuki sonuçtan kendi lehine hak çıkaran taraf bunu ispat etmek zorundadır.

Hem ÇK'da hem de ÜGTDK'da bu hususta bir hüküm bulunmadığı nazara alındığında nedensellik bağına ilişkin ispat yükünün davacı tarafta olacağına kuşku yoktur. Böyle bir durum da çevre hukuku açısından sıkıntıya sebebiyet verebilecek niteliktedir, zira yukarıda da açıkladığımız üzere dolaylı kirleten olarak üretici ve benzerlerinin karşımıza çıktığı hallerde

¹⁴²³ Benzer yönde bknz. **Erişgin**, s. 180.

¹⁴²⁴ **Erişgin**, s. 178.

¹⁴²⁵ Çevre standartları hakkında geniş bilgi için bknz. **Erişgin**, s. 168 vd.

¹⁴²⁶ **Erişgin**, s. 165.

¹⁴²⁷ **Görgün**, s. 293; **Kuru**, s. 234; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 481; **Budak/Karaaslan**, s. 229; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 354.

bu kişilerin uyuşmazlığın çözümüne yarayabilecek delil ve araçlara egemen olması davacı tarafın ispat yükünü yerine getirmesini hayli zorlaştırmaktadır.

Doktrinde ispat yükünün dağılımında kanunda farklı şekilde düzenlenmesinde herhangi bir teorik engel bulunmadığı, genel ispat yükü kurallarının çevre hukukunda ihtiyaca cevap vermemesinin bir örtülü boşluk olduğu, bu durumda çevreyi korumayı amaçlayan normun amacından yola çıkılarak meydana getirilecek istisnalar sayesinde nedensellik bağına dair hususları tamamen veya kısmen ispatının kirletene yükletilmesinin mümkün olduğu yönünde bir görüş bulunmaktadır¹⁴²⁸.

Çevre hukukunda bu konuda karşımıza çıkan hususlardan biri ispat yükünün ters çevrilmesi olup bunun ihtiyat ilkesini yaşama geçirecek önemli uygulamalardan olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır¹⁴²⁹. Burada ispat yükü davacıdan alınarak kirletene yüklenmektedir. İspat yükünün ters çevrilmesinin temelinde yatan fikir yukarıda da sözü geçtiği gibi zarar verenin egemen konumda bulunmasından ötürü delillere yakınlığında yatmaktadır¹⁴³⁰. Keza çalışma konumuz açısından da dolaylı kirleten olarak karşımıza çıkan üretici ve benzerlerinin de aynı statüde olduğu görülmektedir. Nitekim doktrinde çoğunlukla ispat yükünün tersine çevrilmesi kabul görmemektedir¹⁴³¹.

Münferit öğelerin ispatı bakımından ispat yükünün yer değiştirilmesi sadece belirti niteliğinde olan illiyetle dolaylı ilgisi bulunan olguların ispatıyla yer değiştirilmesine zaman zaman olumlu gözle bakılabilmektedir¹⁴³². Böylelikle sadece belirti niteliğinde bulunan yani nedensellikle dolaylı ilişkisi bulunan bir olgunun ispatıyla ispat yükü yer değişmektedir ki burada hala ispatlayamama yükü davacı tarafta olmaktadır. Bunun yerine göre kullanılabilir görünmesi çevre hukuku açısından da önem arz etmektedir. Keza tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğünün bir sonucu olarak git gide daha çok kabul gören ispat yükünün yer değiştirmesi sözleşme dışı sorumluluk hukukunda da çevre hukukunun ortaya çıkış amacı düşünüldüğünde çevre hukuku alanında da uygun görünmektedir¹⁴³³.

Yine de ispat yükünün yer değiştirmesi gibi hususların genel anlamda hukukumuzda kabul görmediği nazara alındığında bu hususta kanunda düzenleme yapılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

---

¹⁴²⁸ Başoğlu, s. 252.

¹⁴²⁹ Erişgin, s. 204; Turgut Yılmaz, s. 218 – 219.

¹⁴³⁰ Erişgin, s. 205.

¹⁴³¹ Erişgin, s. 206; Başoğlu, s. 252.

¹⁴³² Bu konuda bkz. Erişgin, s. 207 – 209.

¹⁴³³ Erişgin, s. 208.

cc- Nedensellik Karineleri

Bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında en makul yöntemin nedensellik karinelerinin kabul edilmesinde yattığını düşünmekteyiz¹⁴³⁴.

Bu alanda tehlikeyi uzaklaştırma fikrinden hareketle hem geleneksel anlamdaki hukuksal varlık ve değerlerin koruma altına alınabileceği hem de doğrudan çevrenin korunması hedeflerine ulaşılabilmesi öngörüsünde bulunulmuş olup esas amacın bir faaliyette bulunurken toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi gayesiyle işlemler yapılırken başkalarına zarar verilmemesi için gereken önlemlerin alınmasının genel bir davranış yükümlülüğü olduğu, böylelikle izin verilmiş bir olguyla üçüncü kişilere tehlikeye yaratan kişinin tehlike sorumluluğuna tabi olmasa dahi yarattığı tehlikeli olgunun zarara yol açma risklerini yüklenme zorunluluğu olduğu belirtilmektedir¹⁴³⁵.

Yani yürütülmeye başlanan faaliyet veya işletmeye koyulan tesis ya da işletme ile başkalarının yaşam, vücut bütünlüğü ve sağlığı üzerinde tehlike yaratmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu fikri çalışma konumuz açısından değerlendirdiğimiz vakit çevre hakkının üçüncü kuşak haklar içerisinde yer aldığı, sürdürülebilir bir gelecek açısından gelecek kuşakların da çevre üzerinde hakkı bulunduğu konuları nazara alındığında çevresel öğeler üzerinde de aynı hassasiyetle yaklaşılması gerektiği hususuyla karşılaşırız¹⁴³⁶.

Tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğü üçüncü kişilerin bir tehlike anında söz konusu olumsuz durumdan korunmak amacıyla durumun gerektirdiği önlemleri almaması nedeniyle meydana gelen zararlardan da sorumlu kılınmasını ifade ettiğinden söz konusu tehlikenin ortaya çıkmasını engelleyebilecek önlemlerin alınması halinde bu zararlandırıcı sonucun çıkmayacağını, dolayısıyla da zararın önlenebileceği gerçeği dile getirilir¹⁴³⁷.

Ürün sorumluluğu ile çevre hukukunun bu yönüyle benzer olduğunu ifade eden doktrindeki bir görüş, burada her iki alanda da esasen bir kaçınma yükümlülüğünün söz konusu olduğunu belirtmektedir¹⁴³⁸. Zira üreticinin hatalı ürünlerin kontrolden kaçmasına olanak vermeyecek ölçekte veya orantısız ölçüde büyük ve kaçınılabilir risklere yol açmayacak denli iyi bir üretim yapması gerekir, yani haklı güvenlik beklentisine uyması üreticiden beklenir.

¹⁴³⁴ Bu konuda bkz. **Baçoğlu**, s. 252.

¹⁴³⁵ **Erişgin**, s. 183 – 184.

¹⁴³⁶ Tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğü hakkında bkz. **Erişgin**, s. 184 vd.

¹⁴³⁷ **Guhl/Koller**, s. 189; **Erişgin**, s. 185.

¹⁴³⁸ **Erişgin**, s. 186.

Örneğin Almanya Federal Yüksek Mahkemesi'nin “tavuk vebası” adlı kararında; tavuk çiftliği sahibi olan davacının tavuklarını tavuk vebasına karşı korumak amacıyla veterinerde aşılmasının ardından hatalı aşı nedeniyle 4.000 kadar tavuğun telef olduğu, ilk derece mahkemesinin kararının ardından yapılan temyiz incelemesinde ilaç üreticisinin sorumluluğunun sözleşmeden değil de haksız fiilden kaynaklanması gerektiği, üründeki hataların üretim aşamasında meydana geldiği, üretim aşamasında rolü olan üreticinin kendisine düşen tehlikeleri önleme görevini yerine getirdiğini ve işletme konusunda eksikliğin bulunmadığını ispat etmek zorunda olduğu, aksi halde zarardan sorumlu tutulacağından söz etmiştik ve burada zarara sebebiyet verenin hatanın nerede bulunduğunu tehlike kaynağına yakınlık sebebiyle bilebileceği, davacının ise söz konusu olgulara erişiminin neredeyse imkansız olduğu kabul edilmektedir. Nitekim böyle bir ispat yükünün kabulü nimet külfet esasına da uygun görünmektedir, zira üretici malı üreterek yarar sağlamakta olup bir çevre zararı meydana geldiğinde bunun tazmininden de kendisinin katlanmasını beklemek hakkaniyetli görünmektedir¹⁴³⁹.

Bu fikir aynı zamanda çevre hukuku açısından tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğü çerçevesinde değerlendirme yapıldığında da anlamlı görünebilir. Zira daha önce pek çok defa çevre hakkı konusunda belirttiğimiz üzere üçüncü kuşak dayanışma hakları içerisinde yer alan ve gelecek kuşakların da hakkını içinde barındıran çevre hakkında herkesin çevre korumasına katılması hem bir hak hem de bir görev olup Anayasa m. 56 ve Çevre Kanunu ile pek çok kanuni düzenlemede bu hususa değinilmektedir. O halde çevresel hasara sebebiyet veren veya verebilecek herkesin üçüncü kişileri ya da çevresel değerleri bu zararlardan koruması, gerekirse önlem alması, kirlletmeden kaçınması gerektiğini belirtebiliriz¹⁴⁴⁰.

Nedensellik karinesi hususunda yasal karinelerin varlığı başka ülkelerde kabul edilmektedir. Örneğin Almanya'da UmweltHG (Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası) § 6 bir illiyet karinesi kabul etmektedir¹⁴⁴¹. Buna göre somut olayın koşulları nazara alındığında bir tesis ortaya çıkan hasara neden olabilecek durumdaysa zarara bu tesisin yol açtığı varsayılmaktadır. Yani bir çevre müdahalesi söz konusu olduğunda bunun bir tesisin işletilmesinden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Bu kapsamda UmweltHG § 6/2 uyarınca bir sistemin amaçlandığı şekilde çalışmasından söz edilebiliyorsa, özel işletme yükümlülüklerine

---

¹⁴³⁹ Erişgin, s. 188.

¹⁴⁴⁰ Erişgin, s. 188; Bu hususta tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğünün etkinliğinin sağlanabilmesi açısından hangi davranışın tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğüne uygun olup olmadığının belirlenmesinin zorluğu yönünde eleştirilerin bulunduğu hakkında bkz. Erişgin, s. 194 – 195.

¹⁴⁴¹ Koch/Hofmann/Reese, s. 1166.

uyuluyorsa, işletimde bir aksaklık yoksa düzgün çalışmanın bulunduğu varsayılır. Kast edilen özel işletme yükümlülükleri, amaçları hasara yol açtığı düşünülebilecek çevresel etkileri önlemek olduğu sürece, idari onaylardan, gerekliliklerden ve uygulanabilir emirlerden ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan yükümlülükler olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁴². UmweltHG § 4 uyarınca zararın mücbir sebeplerden kaynaklanması halinde tazminat ödeme zorunluluğu bulunmamaktadır.

Çevre hukukunda nedensellik bağının ispatı açısından yukarıdaki gibi bir kanuni karinenin getirilmesi kanımızca yerinde olurdu. Bununla birlikte böyle kanuni karinelerin getirilemediği hallerde fiili karinelerin¹⁴⁴³ varlığının kabul edilmesi suretiyle nedensellik bağının gerçeğe yakın görünmesinin kanıtlanmasının mümkün olduğu doktrinde ifade edilmektedir¹⁴⁴⁴. Buna göre somut bir olayda zararın belirli faaliyetlere özgü kirlenmeden kaynaklanabileceğinin ispatlanması halinde zarara söz konusu faaliyetin sebebiyet vereceği kabul edilmektedir ki kanımızca bunun uygulanmasının mümkün olduğu görüşündeyiz.

Keza Yargıtay HGK., 29.06.2002 T., 1991/4-294 E., 1991/368 K. sayılı kararına göre batan bir geminin denizde yarattığı çevre kirliliği konusunda denizden ve havadan yapılan bilirkişi incelemeleri neticesinde ve resmi makamların gözleme dayalı raporları doğrultusunda donatana ait tankerin infilak ederek batmasını takiben denizde çevre kirliliğinin oluştuğu ve akıntıların etkisiyle bu kirliliğin Türk karasularına geldiğinin belirlenmesi söz konusu olduğu için ve olay tarihinde anılan deniz çevresinde başka bir tanker bu şekilde batmadığı sebeple denizde meydana gelen çevre kirliliğinin sebebinin infilak eden tanker olduğu tespit edilmiştir.

Yine de çevre hukukunda ispat sorununa ilişkin olarak ispat yükünün yer değiştirmesi ve genel anlamda ispat yükü konularında da bahsettiğimiz üzere yasal düzenlemelerin yapılmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

¹⁴⁴² Becker, s. 139; Benzer yönde bkznz. Koch/Hofmann/Reese, s. 1171.

¹⁴⁴³ Görgün, s. 295; Kuru, s. 239; Budak/Karaaslan, s. 233; Taşpınar, s. 536 vd.

¹⁴⁴⁴ Başoğlu, s. 252.

5- Tazminatın Belirlenmesi

a- Genel Olarak

Sorumluluk hukukunun amacı bir kimsenin malvarlığında o kişinin iradesi dışında meydana gelen eksilmeyi, aynen veya nakden tazmin etmek, ancak bunu yaparken de zararlandırıcı olay neticesinde zarar görenin malvarlığında eksilmiş olan değer yerine eş nitelikte bir değer konulmasıdır, yani burada meydana gelen zarardan daha fazla bir tazminatın ödenmesi söz konusu olamaz¹⁴⁴⁵.

ÇK m. 28 uyarınca kirletenin sorumluluğu bir kusursuz sorumluluk hali olarak düzenlenmiş olup çalışma konumuz açısından hatalı bir ürünün yol açtığı çevre zararlarında kirleten kavramı içerisinde yer alanların kusurları tazminatın belirlenmesinde herhangi bir önem arz etmez. Nitekim TBK m. 51, hakime kimi hallerde tazminatta indirimde bulunma imkanı sunmaktadır. Söz konusu hükme göre hakim, tazminatın kapsamını, ödenme biçimini, durumun gereğini ve özellikle kusurun ağırlığını göz önüne alarak belirleyecektir.

Çevre Kanunu açısından kirletenin sorumlu olduğu bir üst sınır belirlenmemiş olup burada herhangi bir şekilde zorunlu sorumluluk sigortası şartı da getirilmemiştir, bu durumda büyük kirlilik hallerinde işletmeler ile bireylerin iş hayatlarını olumsuz yönde etkileyebilecek yüksek tazminat meblağlarının ortaya çıkması mümkündür ki bu da çevre hukukunun önem verdiği sürdürülebilirlik ilkesine aykırılık meydana getirmektedir. Zira çevre hukukunun amaçlarından biri gelecek kuşakların da hakkını içinde barındıran çevre üzerindeki hakkı korurken ekonomik kalkınmayı da sekteye uğratmayacak şekilde yani sürdürülebilir bir çevrede yaşamanın olanaklı olmasını sağlamaktadır. Keza ÇK m. 3'de düzenlenmiş bulunan sürdürülebilir kalkınma bu hususa işaret etmektedir. Bu bakımdan hakimin tazminat miktarını belirlerken çevre hukuku ilkelerinden faydalanacağını belirtebiliriz¹⁴⁴⁶.

Ayrıca çevre kirlilikleri neticesinde meydana gelen zararlar genellikle kapsam ve meblağın belirlenmesi açısından çoğu zaman güçlüklerle sebebiyet vermektedir. Bu zararların kısa vadede anlaşılamaması gibi uzun zamana yayılan kirlenme olgularının varlığı zararın tespitini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla doktrinde belirsiz alacak davalarının uygulanmasının

¹⁴⁴⁵ Eren, s. 253; Başoğlu, s. 253; Topuz, s. 294; Oftinger/Stark, I, s. 97 – 98. Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 315; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 90; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 785; Antalya, s. 557; Kılıçoğlu, s. 534.

¹⁴⁴⁶ Başoğlu, s. 255; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 244.

yerinde olacağı şeklinde görüş bulunmaktadır¹⁴⁴⁷. Böyle hallerde TBK m. 50 doğrultusunda uğranılan zararın miktarı tam olarak ispat edilemediği hallerde hakim, olayların olağan akışını ve zarar görenin aldığı önlemleri göz önünde tutarak, zararın miktarını hakkaniyete uygun olarak belirleyebilmektedir. Burada hakime tanınmış olan yetki, geleneksel ispat kurallarıyla zararın ispatlanmasının makul şekilde gerçekleşmediği hallerde mevcut olur¹⁴⁴⁸. Zarar görenin kesin delil getirememesine rağmen zararın varlık ve miktarı hakkında hakime kanaat verebilecek olgu ve olayları sunmuş olması gerekmektedir. Bu bakımdan bir üründen kaynaklanan çevre zararlarının varlığının her an ispatlanamadığı hallerde, özellikle ekolojik zararlarda TBK m. 50 hükmü doğrultusunda hakimde kanaat uyandıracak somut verilerin, delillerin sunulması suretiyle zararın miktarının belirlenmesinde hakimin takdir yetkisinin kullanılması söz konusu olabilir.

Çevre kirlilikleri neticesinde meydana gelen zararların zaman içerisinde ortaya çıkmaları, zamanla ağırlaşmalarının mümkün olması bedensel zararlar açısından TBK m. 75 hükmünün önemini açığa çıkartmaktadır. Zira söz konusu hükme göre bedensel zararın kapsamı, karar verme sırasında tam olarak belirlenemiyorsa, kararın kesinleşmesinden başlayarak iki yıl içinde, hakim tazminat hükmünü değiştirme yetkisini saklı tutabilir. Zira kural olarak zarar miktarının belirlenmesinde esas alınan an hakimin karar verdiği tarihtir¹⁴⁴⁹.

Bununla birlikte somut olayın koşulları dikkate alındığında kimi hallerde daha az tazminat miktarlarının hükmedilmesi gerekebilir. TBK m. 52 gereği zarar görenin rızası, zarar görenin birlikte kusuru, zarara hafif kusuruyla sebebiyet verenin yoksulluğa düşecek olması ve hakkaniyet gerektirmesi hallerinde uğranılan zarardan daha az bir tazminata hükmesi mümkündür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ÇK m. 28 kapsamında bir üründen kaynaklanan çevre kirliliğinden doğmuş zararların kusursuz sorumluluk rejimine tabi olarak sorumlunun kusurlu olması aranmaz, ancak tazminatın belirlenmesine kusurun etkisi söz konusu olur, kusursuz sorumluluk hallerinde de sorumluların kusurunun bulunması hali şeklinde tanımlanabilecek munzam kusurun varlığı kimi hallerde kirletenin sorumluluğuna etki edebilmektedir¹⁴⁵⁰. Örneğin hatalı bir jeneratörün üretilmesi, üreticiden ziyade ilgili işletmede çalışan bir işçinin kusurundan kaynaklanırsa işçinin kusuru oranında zarardan indirim yapılmasının gündeme

¹⁴⁴⁷ Başoğlu, s. 255.

¹⁴⁴⁸ Eren, s. 832.

¹⁴⁴⁹ Eren, s. 833; Oftinger/Stark, I, s. 255; Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 264 – 265; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 92; Topuz, s. 330; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 813.

¹⁴⁵⁰ Başoğlu, s. 256.

gelmesi mümkün görünmektedir. Ancak haklı güvenlik beklentisi kapsamında söz konusu jeneratörün hatalı üretilmesini engellemek açısından işyeri denetimi, güvenlik kuralları gibi hususların uygulanmasında yeterli özenin gösterilmediğinden söz edilebiliyorsa burada indirim yapılması mümkün görünmeyebilir¹⁴⁵¹.

b-Tazminattan İndirim Sebepleri

aa-Zarar Görenin Rızası

Zarar görenin zararı doğuran fiile daha önceden razı olması halinde tazminattan indirim yapılabilmesi olanaklıdır, lakin hukuka aykırı şekilde alınmış rızalarda tazminattan indirim yapılması söz konusu olamaz, ancak geçerli bir rızanın varlığı halinde hukuka uygunluk sebebi var olacağından tazminattan indirim değil, herhangi bir tazminat ödemesi söz konusu olmaz¹⁴⁵². Bu bakımdan rızanın hukuka uygun olup olmadığının tespiti açısından TBK m. 26 ve 27 ile TMK m. 23 hükmüne göre inceleme yapılması gerekecektir. Ancak burada önemli olan husus, rıza gösterilen zarar ile rıza beyanı arasında uygun nedensellik bağının bulunması gerekmesidir. Dolayısıyla rızayı aşmış bir zarar söz konusu olduğunda indirim sebebinin varlığından söz edilemeyecektir¹⁴⁵³.

TBK m. 27/1 uyarınca rızanın kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı olmaması gerekecektir. Aynı şekilde TMK m. 23 gereği bedensel bütünlüğün ve diğer kişilik değerlerine yapılacak bir ihlale karşı rıza gösterilmesi de hukuken geçersiz sayılacaktır. Nitekim geçersizlik olmasına rağmen somut olayın özellikleri nazara alındığında burada tazminattan indirimin yapılmasının mümkün olduğu doktrinde ifade edilmektedir¹⁴⁵⁴.

Doktrindeki bir başka görüşe göre zarar görenin kişilik haklarının ihlali bakımından gösterilecek rızaların tazminattan indirim sebebi sayılmaması gerektiği, zira genellikle çevre zararlarının bireylerin bedensel bütünlüklerinde önceden anlaşılabilmesi ve buna rıza gösterilmesinin mümkün olmadığı, çevre zararlarının bireyler üzerindeki etkilerinin yüksekliği düşünüldüğünde TMK m. 23 gereği böyle bir duruma rıza göstermenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir¹⁴⁵⁵. Kanaatimizce de bu görüş uygun görünmekle birlikte çalışma konumuz kapsamında bir üründen kaynaklanan çevre zararında bireylerin bu tür zararlara

¹⁴⁵¹ Benzeri yönde bkz. **Baçoğlu**, s. 256.

¹⁴⁵² **Eren**, s. 875; **Oftinger/Stark**, I, s. 76; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Alttop**, s. 800.

¹⁴⁵³ **Eren**, s. 876; **Baçoğlu**, s. 257; **Oğuzman/Öz**, Cilt 2, s. 128; **Kılıçoğlu**, s. 537.

¹⁴⁵⁴ **Eren**, s. 876; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Alttop**, s. 801; **Oğuzman/Öz**, Cilt 2, s. 129; **Kılıçoğlu**, s. 537.

¹⁴⁵⁵ **Baçoğlu**, s. 258.

daha önce rıza gösterebileceklerini ifade edebilmek pratik açıdan mümkün görünmemektedir. Zira önceden alınmış bir rızanın varlığı taraflar arasında yapılmış bir sözleşmenin varlığını şart koşar, oysa ürün sorumluluğu bağlamında bir sözleşme tarafı olmayan kişilerin uğradıkları zararların giderilmesi söz konusudur.

bb-Zarar Görenin Kusuru

Zarar görenin ortalama bir insandan beklenebilecek davranışı sergilemeksizin zararın oluşmasına veya artmasına etkili olmasına birlikte kusur deniyor olup¹⁴⁵⁶ bunlar nedensellik bağıni kesebilmektedir¹⁴⁵⁷. Burada ortalama insanın kendi yararına kaçınmak zorunda olduğu hareketi yapmamasından ötürü meydana gelen durum kast edilmektedir¹⁴⁵⁸. Dolayısıyla zarar görenin kusuru nedensellik bağıni kesebilecek durumda ise zarar veren sorumluluktan kurtulmaktadır, ancak böyle bir yoğunluk bulunmamasına rağmen ortak sebep olarak karşımıza çıkıyorsa tazminattan indirim sebebi gerçekleşmiş olur¹⁴⁵⁹.

Zarar görenin kusurunun kusursuz sorumluluk hallerinde incelenmesi gereken hususları bulunmaktadır. Doktrinde kusursuz sorumluluk hallerinde sorumluluğa sebebiyet veren olgu ile zarar görenin kusurlu davranışının zararı meydana getirmeye yeterliliği ve paylaşımın zarara sebebiyet dereceleri ile yapılacağı kabul edilmektedir¹⁴⁶⁰.

cc-Beklenmedik Hal

Olağan koşullarda, sorumlu kişinin irade ve davranışından bağımsız şekilde cereyan eden olaylara beklenmeyen hal ya da umulmayan olay denilmektedir¹⁴⁶¹. Beklenmedik hal kapsamında gerçekleşen hadiseler zararın meydana gelmesinde etkili olabilmektedirler, ancak mücbir sebep gibi nedensellik bağıni kesecek yoğunlukta olmadığından sadece tazminattan indirim sebebi olarak sayılmaktadır¹⁴⁶². Nitekim yukarıda sayılanlar kusur sorumluluğu için geçerli görünmektedir.

Beklenmedik halin indirim sebebi teşkil edebilmesi açısından TBK m. 51 ve 52’de doğrudan bir tanımlama bulunmamaktadır, ancak TBK m. 51 gereği hakime tazminatın

¹⁴⁵⁶ Topuz, s. 303; Honsell, s. 105.

¹⁴⁵⁷ Başoğlu, s. 258.

¹⁴⁵⁸ Eren, s. 877; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 129.

¹⁴⁵⁹ Eren, s. 877; Başoğlu, s. 258; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 130 – 131; Kılıçoğlu, s. 538; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 803 vd.; Topuz, s. 303.

¹⁴⁶⁰ Tandoğan, Mesuliyet Hukuku, s. 319.

¹⁴⁶¹ Eren, s. 882; Başoğlu, s. 259; Rey, N. 418; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 134.

¹⁴⁶² Başoğlu, s. 260.

kapsamı belirlenirken durumun gereğini, yani somut olayın özelliklerini inceleme yükümlülüğü getirildiğinden beklenmedik hal kapsamına giren olaylar burada bu kapsamda bir indirim sebebi olarak karşımıza çıkabilmektedirler. Çoğunlukla hakkaniyet düşüncesiyle kimi hallerde indirim sebebi olarak mevcut olabilirler¹⁴⁶³.

Bir olayın beklenmedik hal kapsamına girebilmesi için mücbir sebep olarak sayılmaması gerekir. Burada mücbir sebep ile beklenmedik hal arasındaki ayrımlar hakkında yaptığımız açıklamalara atıf yapmakla yetiniyoruz¹⁴⁶⁴.

Kusursuz sorumluluk hallerinde özellikle çalışma konumuz kapsamında kalan sebep sorumluluklarında sorumluluğun esasını oluşturmayan beklenmeyen olayların zararın kısmi sebeplerinden birini teşkil etmesi halinde hakimın duruma göre tazminattan indirim yapabileceği kabul edilmektedir¹⁴⁶⁵. Yani kusursuz sorumluluk açısından beklenmeyen halin özel bir kanun veya hukuk normuna göre sorumluluğu kuran tipik bir olay olmaması gerekmektedir¹⁴⁶⁶.

dd- Zarar Görenin Bünyesel Yatkinlıkları

Zarar görenin bünyesel bakımdan yatkinlıkları da tazminattan indirim sebepleri arasında yer almaktadır. Zarar görenin davranış ve kusuru ile herhangi bir zarar doğmamasına rağmen yine hakkaniyet gereği tazminattan indirim yapılması gerektiği düşüncesi yer almakta olup bu durum hem kusur hem de sebep sorumluluklarında karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁶⁷.

Nitekim doktrindeki bir görüşe göre zarar görenin bünyesel yatkinlıklarının kişiye atfedilebilir indirim sebebi olarak nitelendirilmemeleri gerekir¹⁴⁶⁸. Bu görüşün de bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında daha uygun olacağı kanaatindeyiz¹⁴⁶⁹. Zira hem çevresel öğeler hem de çevre zararları nedeniyle bireylerde kimi yatkinlıklar bulunduğu düşüncesiyle tazminatta indirime gitmek çevre hukukunun amaçlarıyla bağdaşır görünmemektedir. Çalışma konumuzun dayandığı ağırlaştırılmış objektif sorumluluk rejimi öngörüldüğünde

¹⁴⁶³ Eren, s. 882; Oftinger/Stark, I, s. 130

¹⁴⁶⁴ Bknz. 2. Bölüm – D – 3- a –bb –ccc –aaaa – aaaaa.

¹⁴⁶⁵ Eren, s. 884; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 135, dipn. 418.

¹⁴⁶⁶ Eren, s. 884; Bir yolun buzlu ve kaygan oluşunun beklenmedik bir durum olmakla birlikte bu durumun motorlu araç işletenin tazminat borcundan indirim sebebi teşkil etmeyeceği, zira burada KTK m. 85 kapsamında aracın işletme tehlikesinin gerçekleştiğiyle ilgili olarak bknz. Eren, s. 884; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 135, dipn. 418.

¹⁴⁶⁷ Eren, s. 884; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 135; Oftinger/Stark, I, s. 401, 402; Rey, N. 422 vd.; Başoğlu, s. 261; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 810.

¹⁴⁶⁸ Feyzioğlu, Feyzi Necmeddin, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt I, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 2. Bası, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980, s. 540.

¹⁴⁶⁹ Benzer yönde bknz. Başoğlu, s. 261.

sorumluluğun pek çok sebepten doğması mümkün görünmektedir. Bir ürünün tehlikeli olmasından tutun da sebep olma esaslarına ve o ürün üzerinde egemenlik ve hakkaniyet esaslarına kadar pek çok husus sorumluluk sebepleri arasında var olmaktadır. Dolayısıyla bu ölçekte geniş bir sorumluluk rejiminde bünyesel yatkınlıkların sorumluluğu doğurmaya elverişli olduğunu düşünmek kanaatimizce konuyla pek bağdaşır görünmemektedir. Keza örnek olarak asbest içeren ürünler veya böyle tehlikeli maddeleri taşıyan araçlardaki hata nedeniyle meydana gelen çevresel hasarlar düşünülecek olursa konu daha iyi anlaşılabilir. Zira söz konusu hatalı ürünler nedeniyle asbestin çevreye dağılması halinde ciğerleri yoğun zarar gören insanların bir kısmının hastalanmaları neticesinde açılan davalarda bu insanların böyle rahatsızlıklara genetik yatkınlıkları olduğu sebeple tazminatta indirimle gidilmesi, hakkaniyete aykırılık oluşturacaktır. Her ne kadar bu şahısların bünyelerinde kimi yatkınlıklar bulunmasa dahi anılan şekildeki bir çevresel hasardan belirtildiği şekilde çok ağır biçimde rahatsızlanmaları hatta ölmeleri mümkündür.

ee- Çevresel Hasara Sebebiyet Verenın Yoksulluğa Düşecek Olması

Bir ürünün sebebiyet verdiği çevresel hasarların tazmini konusu düşünülünce ortaya çok yüksek meblağlı zarar kalemlerinin çıkması mümkün görünmektedir. Özellikle çevresel öğelerdeki bozulmaların giderilmesi, eski hale getirilmesi gibi çalışmaların yapılması gerekliliği de karşımıza çıkınca bu meblağların hayli büyüyeceğine kuşku yoktur. ÇK'da ise böyle yüksek meblağlı tazminat ödemelerine mahkumiyet halleri açısından bir üst sınır getirilmediği görülmektedir. Bu bakımdan bahsettiğimiz ölçekteki büyük kirlilik olaylarına sebebiyet veren bireyler ile özellikle işletmelerin yüksek tazminat miktarlarını ödemeye mahkum edilmeleri onların ekonomik mahvına neden olması halinde bu durumun çevre hukuku ilkeleri arasında yer alan ve ÇK'da da benimsenmiş olan sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkesine aykırılık oluşacaktır¹⁴⁷⁰.

Bu bakımdan ÇK ilkeleri ile amacı doğrultusunda TBK m. 52 hükmünün uygulanması gündeme gelebilir. Hükmün ikinci fıkrasında zarara hafif kusuruyla sebep olan tazminat yükümlüsünün, tazminatı ödediğinde yoksulluğa düşecek olması ve hakkaniyet de gerektirmesi halinde hakime tazminatta indirimle gitme yetki verilmektedir. Söz konusu

---

¹⁴⁷⁰ Başoğlu, s. 262.

hüküm her ne kadar kusur ifadesinden bahsetse de esasen bu hükmün kusursuz sorumluluk hallerine de uygulanmasına doktrinde olumlu bakılmaktadır¹⁴⁷¹.

c-Geçici Ödemeler

Bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında, çevre hukuku ilkeleri nazara alındığında öncelikli olarak kirlilik öncesinde belli bir zararın meydana gelmesinin önlenmesinin amaçlandığı görülmektedir. Dolayısıyla bir kirlilik olayı meydana geldiği vakit söz konusu zararın giderilmesi, ortadan kaldırılması, etkilerinin kaldırılması, gerekli önlemlerin alınması gibi çok hızlı hareket edilmesi gereken süreçlerin yaşanacağına kuşku yoktur. Örneğin zehirli gazlar salan bir ürüne bu şekilde maruz kalmış kişilerin tıbbi kontrol altında tutulabileceği gibi söz konusu zehirli gaz salınımı nedeniyle doğada meydana gelecek olası tahribatları önlemek amacıyla çeşitli tedbirlerin alınması mümkündür. Böylesi durumlara çoğunlukla yukarıda açıkladığımız şekilde önleme – durdurma¹⁴⁷² davaları ile eski hale getirme davalarında¹⁴⁷³ rastlamak mümkün görünmektedir.

Bu tip hallere Amerikan hukukunda öncelenmiş tazminat denmekte olup artan riskin tazmini ile tıbbi masrafların tazmini hallerinde kimi durumlarda kabul edilmektedirler¹⁴⁷⁴. Nitekim hukukumuzda böyle bir sistem kabul edilmemektedir. Ancak onun yerine TBK m. 76 hükmünün bu konuda önem taşıdığı değerlendirilmektedir¹⁴⁷⁵. Bu hükme göre zarar gören, iddiasının haklılığını gösteren inandırıcı kanıtlar sunduğu ve ekonomik durumu da gerektirdiği takdirde hâkim, istem üzerine davalının zarar görene geçici ödeme yapmasına karar verebilmektedir. Burada bir tazminat davasında uyuşmazlığın çözümlenmesi öncesinde davalı tarafından davacıya bir miktar ödeme yapılması kabul edilmektedir¹⁴⁷⁶. Nitekim biz az önce de belirttiğimiz üzere bu hükmün yukarıda sayılan önleme – durdurma davalarında gerekebilecek masraflar ile eski hale getirme davalarında gerekebilecek tedbirler için de bu hükmün uygulanabileceği görüşündeyiz.

¹⁴⁷¹ Eren, s. 881; Başoğlu, s. 262.

¹⁴⁷² Bknz. Üçüncü Bölüm - B.

¹⁴⁷³ Bknz. Üçüncü Bölüm - C.

¹⁴⁷⁴ Amerikan hukukunda asbest davalarında davalının gelecekte büyük bir hastalığa yakalanma riskinin artmasına sebep olunması nedeniyle açılmış davalarda bazı mahkemelerce taleplerin kabul edilmiş, artan riskin tazminine karar verilmiş, ancak genel anlamda bu konuda yeknesak bir uygulama gelişmemiştir. (Bu konuda bkznz. **Henderson, James A./Twerski, Aaron D.**, “Asbestos Litigation Gone Mad: Exposure – Based Recovery for Increased Risk, Mental Distress, and Medical Monitoring”, South Carolina Law Review, S. 53, 2002, s. 820 vd.)

¹⁴⁷⁵ Başoğlu, s. 264.

¹⁴⁷⁶ Başoğlu, s. 264.

Temelde bir ihtiyati tedbir olarak karşımıza çıkan geçici ödemelerde, her ihtiyati tedbir kurumunda olduğu gibi genel anlamda teminat ve koruma sağlama amacı güdülmektedir¹⁴⁷⁷. Teminat amaçlı, eda amaçlı ve düzenleme amaçlı şeklinde ayrımlara tabi tutulan ihtiyati tedbirler içerisinde TBK m. 76 hükmünün eda amaçlı bir ihtiyati tedbir kurumu olduğu doktrinde ifade edilmektedir¹⁴⁷⁸.

TBK m. 76 hükmü ile uygulamada çok fazla rastlanılan uzun zaman alan dava süreçleri sonucunu bekleyemeyecek durumda olunmasına karşı getirilmiş koruyucu bir tedbir var edilmektedir¹⁴⁷⁹. Gerçekten çevresel zararlarda çevre hukuku ilkeleri doğrultusunda zararın hemen giderilmesi gerekliliğine rağmen uzun zaman alan dava süreçleri sonunda zararın giderilmesi oldukça güçleşebilmektedir. Üstelik zararı hemen gidermeye yönelik bu tip bir tedbirin sadece davacı açısından yararlı olduğu düşünülemez. Zira dava süreçlerinin çok uzaması neticesinde verilecek bir tazminat hükmünün davalı tarafından giderilmesi aşamasında başlangıçtan beri çok fazla artmış bir zararın giderilmesi söz konusu olacaktır ki bu da pek çok defa sorumluların ekonomik mahvına yol açabilecek durumlara sebebiyet verebilecektir¹⁴⁸⁰. Çevre zararlarının yüksek boyutlara varabilmesi nedeniyle sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda böyle tedbirlere hükmedilmesi gayet olanaklı görünmektedir. Bununla birlikte geçici ödemeye hükmedilmesi hakimnin davayı kabul edeceği anlamına da gelmemektedir¹⁴⁸¹. Nitekim kanuni bir olanak olarak davacı açısından düzenlenmiş olan bir usul hukuku kurumunun şartlarının gerçekleşmiş olması halinde hükmedilecek olan bu geçici ödeme neticesinde davanın nihai sonucu tamamen farklı şekilde vücut bulabilir.

TBK m. 76 açısından geçici ödemenin şartları şu şekilde ifade edilebilir. Öncelikle zarar görenin mahkemeye haklılığını gösteren inandırıcı kanıtlarını sunmuş olması gerekmektedir. Elbette bunların kesin delil niteliği taşımasının bir önemi bulunmamaktadır. Ayrıca zarar görenin ekonomik durumunun geçici ödemeyi gerektirmesi gerekir, ancak bunun yapılmaması halinde ekonomik bir yıkım veya hayati tehlikeyle karşılaşacak olması gerekmez, katlanılması beklenmeyecek derecede güç bir durumun varlığı yeterli görünmektedir. Taleple bağlılık ilkesinin de bir gereği olarak geçici ödeme konusunda bir

¹⁴⁷⁷ **Baçoğlu**, s. 264; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 700 – 701; **Budak/Karaaslan**, s. 324; TBK m. 72 hükmünün bir tür tedbir olduğuyla ilgili olarak bkz. **Kılıçoğlu**, s. 554; Aksi görüşte bkz. **Görgün**, s. 453.

¹⁴⁷⁸ **Baçoğlu**, s. 265; Söz konusu maddedeki geçici ödemenin başlangıçta bir tedbir özelliği taşıdığı, sonradan alacağın hüküm altına alındığı oranda, geçmişe etkili ön ödeme niteliği kazandığı hakkında bkz. **Oğuzman/Öz**, Cilt 2, s. 142; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 700 – 701; **Budak/Karaaslan**, s. 324; Aksi görüşte bkz. **Görgün**, s. 453.

¹⁴⁷⁹ **Oğuzman/Öz**, Cilt 2, s. 142; **Baçoğlu**, s. 265.

¹⁴⁸⁰ **Oğuzman/Öz**, Cilt 2, s. 142; **Baçoğlu**, s. 265.

¹⁴⁸¹ **Baçoğlu**, s. 265.

talebin varlığı gereklidir. Ayrıca TBK m. 76'da belirtilmemesine rağmen hakimın geçici ödemeye hükmederken davalının ekonomik durumunu da gözetmesi gereklidir¹⁴⁸².

Davanın sonuçlanması halinde TBK m. 76/2 hükmü uyarınca davalının yaptığı geçici ödemeler, hükmedilen tazminata mahsup edilecektir; tazminata hükmedilmezse hâkim, davacının aldığı geçici ödemeleri, yasal faizi ile birlikte geri vermesine karar verecektir.

d-Sorumluluğun Sınırlandırılması

Çalışma konumuz kapsamında yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı üzere çevre zararları geniş kitleleri ve çevresel öğeleri büyük oranda etkilebilmektedirler ve bunlardan yüksek oranlarda tazminat sorumluluğunun meydana gelmesi mümkündür. Böyle bir zararı meydana getirenlerin ÇK kapsamında kusursuz sorumlu olduğu açık olup bu kişilerin yüksek tazminat oranlarıyla muhatap olmaları olanaklıdır. Nitekim böyle zarar kalemlerinin herhangi bir sınırlama olmaksızın sorumludan tahsil edilmesi çevre hukuku ilkeleri arasında yer alan sürdürülebilir kalkınma ilkesine aykırılık oluşturarak korunmak istenen değerler arasında dengesizliğe sebebiyet verebilecektir.

Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası (Umwelthaftungsgesetz – UmweltHG) § 15 bu konuda Alman hukukunda bir düzenleme getirmektedir. Söz konusu hükme göre, tazminat ödemekle yükümlü kılınan kişi, yalnızca ölüm ve bedensel zararlar ile mülke gelen zararlardan en fazla 85 milyon Euro'ya kadar sorumludur. Böylelikle çevre için tehlike arz eden bir faaliyet gerçekleştiren kişilerin faaliyetlerine başlamadan evvel olası sorumluluk davaları açısından karşılaşılabilecekleri en yüksek meblağı bilerek hareket etmeleri söz konusu olacaktır¹⁴⁸³.

Çevre zararlarına ilişkin rizikoların üst sınırla belirlenmesi genellikle sigortalanması zor görülen çevresel hasarlar açısından sigorta edilme olanaklarını beraberinde getirebilmekte olup çalışmamızın ilerleyen aşamalarında bu konuya değineceğiz¹⁴⁸⁴.

Kanaatimizce çevre hukukuna da bir üst sınır getirilmesinin yerinde olacağını düşünmekteyiz. Böylelikle bir üründen kaynaklanan çevresel zararlarda muhatapların sorumluluklarını bilerek hareket etmeleri mümkün olacaktır. Ayrıca bu alanda getirilecek üst sınırı belirlemenin hayli güç olacağı açıktır. Zira farklı çevresel hasar tehditlerine karşı ortak

¹⁴⁸² Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 142 – 143; Başoğlu, s. 266; Kılıçoğlu, s. 554 – 555.

¹⁴⁸³ Başoğlu, s. 272.

¹⁴⁸⁴ Bknz. Üçüncü Bölüm – D - 6.

bir sınır belirlemek hemen hemen mümkün olmamakla birlikte böyle bir üst sınırın çeşitli çevresel hasarları engellemeye yönelik olarak yüksek meblağlardan belirlenmesi gerekecektir. Zira çevre hakkının gelecek kuşakları da ilgilendiren üçüncü kuşak bir dayanışma hakkı çerçevesinde insan hakkı içerisinde yer aldığı değerlendirildiğinde hem günümüzdeki hem de gelecek kuşaklardaki insanlar ile çevresel değerlerin korunması amacıyla her türlü zararın giderilmesini bir ölçüde kapsayabilecek ölçüde belirlenecek üst sınırın yüksek olması gerekecektir. Elbette böyle tazminat meblağlarının belirlenmesi halinde küçük, orta ve büyük ölçekli her çeşitten sorumluların aynı sorumluluk miktarıyla karşı karşıya kalması söz konusu olacaktır. Burada da yukarıda bahsettiğimiz ölçüde tazminat miktarının belirlenmesi hususunda hakimnin yetkilerini kullanması gündeme gelecektir¹⁴⁸⁵.

6-Sorumluluk Sigortası

a-Hukukumuzdaki Durum

Günümüzde yaşanan teknolojik ve endüstriyel gelişmelerin sonucunda kimi tehlike kaynakları ile bu tip zarar verici olguların sayısında meydana gelen hızlı artışların toplumsal gelişmeye katkı sağlamasından ötürü toplum menfaatleri doğrultusunda yasaklanmaları söz konusu olamayacağı için çoğunlukla sigorta alanında yaşanan gelişmelerle sorumluluk hukukunda kimi değişimler yaşanmaktadır¹⁴⁸⁶. Zira sorumluluk hukukunun asıl amacı zarar görenlerin zararlarının giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak olup sorumluluk kaynaklarının artışları ile bu artışlardan kaynaklanan zarar risklerinin çoğalmas ve meydana gelen zarar tazminlerinin yüksek boyutlara ulaşması genellikle böyle risk taşıyanların sorumluluk sigortası yapmalarına yol açmaktadır¹⁴⁸⁷.

Nitekim zarar verenlerin sigorta sistemine dahil edilmesi neticesinde primlerin ödenmesi suretiyle sorumluluğa yol açan risklerin gerçekleşmesi halinde tazminatın sigorta tarafından karşılanması sağlanmaktadır. Keza yüksek risklerin meydana getirebileceği yüksek tazminat miktarlarını karşılamaya sorumluların malvarlıklarının yetmemesi olası nazara alınırsa sorumluluk sigortalarının zarar görenler için de güvence sağladığı hemen anlaşılabilecektir.

Çevre zararlarının büyük meblağlara ulaşması halinde, sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde işletmelerin ekonomi yaşamındaki önemini koruyabilmesi için çeşitli önerilerin

---

¹⁴⁸⁵ Başoğlu, s. 273.

¹⁴⁸⁶ Başoğlu, s. 274.

¹⁴⁸⁷ Başoğlu, s. 274.

uygulanması ileri sürülmektedir. Bunlardan biri zorunlu çevre sorumluluk sigortası¹⁴⁸⁸ olup kanımızca uygulanması, çevre zararlarından sorumluluk hususunda çeşitli yararlar sağlayabilecektir.

Zira zorunlu sorumluluk sigortaları ile sigorta ettirenlerin maruz kalabilecekleri sorumluluk riskinin güvence altına alınmasını sağlandığı ve toplumsal yararlar ve amaçlar barındırdığı doktrinde kabul edilmektedir¹⁴⁸⁹. Bir üründen kaynaklanan çevre zararında ürünü imal edenlere karşı yöneltilecek tazminat istemlerinin kabarıklığı karşısında üretici ve üretici gibi sorumlu olanların bu tip tazminat istemlerinden etkilenmeksizin faaliyetlerine devam etmeleri mümkün olacaktır. Aynı zamanda burada zarar görenlerin de faydalarının bulunduğu unutulmamalıdır. Zararların tazmin edilmesi noktasında zarar görenler karşılarında sigorta şirketleri gibi ekonomik açıdan güçlü muhataplar bulacaklarından zararların tazmin edilmemesi şeklindeki problemlerle karşılaşılmayacaktır¹⁴⁹⁰.

Üstelik zorunlu sorumluluk sigortasının kabul edilmediği ihtimalde mesele taraf iradelerine bağlı kalacağı için tüm taraflar açısından yeterli korunmanın sağlanmaması problemiyle karşılaşabilmektedir. Böyle bir sorumluluk sigortasının yapılmamasına karar verilmesi mümkündür. Dolayısıyla yüksek bir tazminat sorumluluğu ile karşılaşan üreticilerin yüksek oranda zarara uğraması söz konusu olacaktır. Böylelikle isteğe bağlı sigorta uygulamasının yol açtığı problemleri giderebilmek adına zorunlu sorumluluk sigortasını yaptırmaları yolunda kanuni düzenlemeler yapılmaktadır¹⁴⁹¹ ve kanımızca bunun uygulanması isabetlidir.

Üçüncü kişilere karşı sorumluluk sigortası genel koşulları değerlendirildiğinde, çevre kanunu kapsamındaki kimi zararların önlenmesi açısından sigorta şirketlerinin belirli işletmelerle sigorta sözleşmeleri yapmaları mümkündür¹⁴⁹². Fakat genellikle sigorta şirketleri, zarar sonucunda üçüncü kişilerin kişi ve mal zararlarını tazmin etmekte olup ekolojik zararlar, söz konusu zararlarının değerlerinin tespitindeki güçlükler dolayısıyla dışarıda bırakılmaktadır¹⁴⁹³.

---

¹⁴⁸⁸ Başoğlu, s. 274 - 277.

¹⁴⁸⁹ Yongalık, s. 221.

¹⁴⁹⁰ Yongalık, s. 221.

¹⁴⁹¹ Yongalık, s. 222; Çevre Sorumluluk Sigortasına karşı ileri sürülen görüşlerle ilgili olarak bkzn. Yongalık, s. 223 – 224.

¹⁴⁹² Başoğlu, s. 276 - 277; Yongalık, s. 158 - 161.

¹⁴⁹³ Yongalık, s. 161.

Bir üründen kaynaklanan çevre zararları açısından Çevre Kanunu'nda ve ÜGTDK'da genel bir sorumluluk sigortası düzenlenmesi öngörülmüş değildir. Çevre Kanunu'nda sadece tehlikeli kimyasallar ve atıklar bakımından bir zorunlu mali sorumluluk sigortası düzenlenmiş, başka bir düzenleme getirilmemiştir. Ancak doktrindeki bir görüşe göre kanun koyucunun tehlikeli kimyasallar ve atıklar bakımından zorunlu mali sorumluluk sigortası getirmek yönünde bir amacı bulunmamaktadır¹⁴⁹⁴. Zira 1991 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Tehlikeli Maddeler ve Atıklar Bakımından Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası'nın kabul edilmesiyle ilgili düzenleme, 2006 yılında yapılan kanun değişikliğiyle Çevre Kanunu m. 13'e eklenmiştir.

Ayrıca ÇK m. 13/6'ya göre, " Tehlikeli kimyasalların üretimi, satışı, depolanması, kullanılması ve taşınması faaliyetleri ile tehlikeli atıkların toplanması, taşınması, geçici ve ara depolanması, geri kazanımı, yeniden kullanılması ve bertarafı faaliyetlerinde bulunanlar, bu Kanun ile getirilen yükümlülükler açısından müteselsilen sorumludurlar. Sorumlular bu Kanunda belirtilen mesleki faaliyetleri nedeniyle oluşacak bir kaza dolayısıyla üçüncü şahıslara verebilecekleri zararlara karşı tehlikeli kimyasal ve tehlikeli atık mali sorumluluk sigortası yaptırmak zorunda olup, faaliyetlerine başlamadan önce Bakanlıktan gerekli izni alırlar. Sigorta yaptıрма zorunluluğuna uymayan kurum, kuruluş ve işletmelere bu faaliyetler için izin verilmez. "

Buradan görüleceği üzere kanunen bir sorumluluk sigortası öngörülmüştür; ancak sigortanın kapsamı sadece tehlikeli kimyasalları üreten, satan, depolayan, kullanan, taşıyan; tehlikeli atıkları toplayan, taşıyan, depolayan, geri kazanıma tabi tutan, yeniden kullanan ve imha etme faaliyetlerinde bulunan kurum, kuruluş ve işletmeler açısından tanınmış olup sadece üçüncü şahıslara verilebilecek zararlar zorunlu sigortaya tabi tutulmuştur. Aynı zamanda zorunlu sigorta sorumluluğunu doğuran olay bir kaza sonucu meydana geleceği için ÇK sisteminde benimsenen kirletenin kusursuz sorumluluk ilkesi çerçevesinde zararların meydana gelmesi hallerindeki diğer durumlar, zorunlu mali sorumluluk sigortası kapsamı dışında bırakılmıştır.

Oysa zorunlu çevre sorumluluğu sigortasının daha geniş kapsamlara ulaşması, genel olarak çevre zararlarının maliyetinin yüksek boyutlarda olması dolayısıyla hem sigorta primi ödeyerek sigorta ettiren konumuna gelen işletmelerin ekonomik mahvını engelleyecektir, hem de zarar görenlerin zararlarının karşılanması konusunda bir güvence oluşturacaktır. Böylece

---

¹⁴⁹⁴ Başoğlu, s. 275.

çevre zararlarında sigortanın uygulanması halinde, prim ödeyerek sigorta kapsamına dahil olan sigorta ettirenler açısından, çevre zararı riski gerçekleştiği durumlarda zarar sigorta ettirenlerin tamamına dağıtılmakla, sigortanın sosyal niteliği de ortaya çıkmaktadır¹⁴⁹⁵. Bu da kirleten öder ilkesine hizmet edecektir.

Çevre zararlarının toplumu ve gelecek kuşakları etkilemesi nedeniyle kamusal nitelik de taşıması dolayısıyla zorunlu çevre sorumluluk sigortası dışında çevre fonları kurularak çevre zararlarının giderilmesi yolu da kanımızca uygulanabilmelidir¹⁴⁹⁶, ancak çevre fonları kamusal nitelikli bir husus olarak konumuz kapsamına girmediği için bu konudaki açıklamalara girmemekteyiz.

Tüm bunların yanı sıra ÇK m. 28 kapsamında kirletenin sorumluluğu açısından çevre sorumluluk sigortasının yaptırılması mümkündür, ancak bu kanunen zorunlu değildir. Çevre Kirliliği Mali Sorumluluk Sigortası Genel Şartları¹⁴⁹⁷ kapsamında sigorta sözleşmesi ile sigortacının toprağın, yeraltı sularının, iç sular ve denizlerin, havanın, sözleşmenin kapsamına bağlı olarak birinde, birkaçında veya hepsinde ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan kirlenme ya da kirlenme tehlikesi nedeniyle Çevre Mevzuatı çerçevesinde sigorta ettirene yöneltilen ve sigorta ettirenin hukuken ödemek zorunda kalacağı tazminat taleplerini bu genel şartlar çerçevesinde güvence altına almasına olanak tanınmaktadır. Bu kapsamda ölüm, sakatlanma, tedavi masrafları, maddi hasar, temizleme masrafları ve atıkların taşınması ile bertaraf edilmesine ilişkin masrafların sigorta ile teminat alındığı görülmektedir.

Ürünler kapsamında bir zorunlu sorumluluk sigortası belli başlı ürünlerde bulunmaktadır. Örneğin tüpgaz ve tehlikeli maddelere ilişkin üretim faaliyetinde bulunan işletmeler için Tüpgaz Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası ve Tehlikeli Maddeler Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası yaptırılması zorunludur¹⁴⁹⁸.

ÇK m. 13 kapsamında düzenlenmiş bulunan Tehlikeli Maddeler ve Atıklar Bakımından Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası kapsamı dışında kalan diğer çevresel hasar tehditleri açısından yukarıda bahsi geçen şekilde kanunen zorunlu bir mali sorumluluk sigortası düzenlemesinin kabul edilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

---

¹⁴⁹⁵ **Baçoğlu**, s. 275.

¹⁴⁹⁶ Aynı görüşte bkz. **Akıpek**, Çevre Hukuku, s. 21; **Baçoğlu**, s. 274 - 277.

¹⁴⁹⁷ <https://seddk.gov.tr/files/doc/cevre-kirliligi-mali-sorumluluk-sigortasi-genel-sartlari.pdf>, erişim tarihi: 31.07.2024, 19.15.

¹⁴⁹⁸ **Aydoğmuş, Hale**, Ürün Sorumluluk Sigortasında Teminatın Kapsamı ve Riziko, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020, s. 87, dipn. 311

b-Alman Hukuku'ndaki Durum

Alman Federal Çevresel Sorumluluk Yasası (Umwelthaftungsgesetz – UmweltHG) § 19/2'de ise UmweltHG Ek 2 'de sayılan tesisler için güvence sağlama zorunluluğu getirilmektedir. Söz konusu hükme göre; UmweltHG kapsamında iş yapmaya yetkili bir sigorta şirketi nezdinde sorumluluk sigortası yaptırmak suretiyle veya federal veya eyalet hükümetinin tazminat veya garanti yükümlülüğü yoluyla veya UmweltHG kapsamında iş yapmaya yetkili bir kredi kuruluşunun, sorumluluk sigortasına benzer bir güvence sunacağının garanti edilmesi halinde, tazminat veya garanti yükümlülüğü yoluyla sigorta teminatının sağlanması mümkündür. Bu hükümlerle yasal bir zorunlu sorumluluk sigortası getirilip getirilmediği hususunda tartışma olmasına rağmen genel eğilimin zorunlu çevresel sorumluluk sigortası getirdiği yönündedir¹⁴⁹⁹.

7-Medeni Hukuk Cezai Yaptırımı

Kural olarak hukukumuzda cezalandırıcı bir yaptırım türü medeni hukuk alanında kabul edilmemektedir. Zira sorumluluk hukukunun ana amacının tazminat, onarıcı – telafi edici yaptırımlara odaklı olduğu görülmektedir¹⁵⁰⁰. Oysa Amerikan hukukunda bu durumun bir benzeri olarak zarar vereni cezalandırarak ileride benzeri eylemlerde bulunması engellenmeye çalışılır¹⁵⁰¹. Cezalandırıcı tazminatın tazminat, cezalandırma ve caydırıcılık şeklinde üç işlevi bulunmakta¹⁵⁰² olup cezalandırıcı tazminatın esas kökeni İngiliz hukukudur¹⁵⁰³. Cezalandırıcı tazminatın izlerini pek çok ülkede görülebilmektedir, aynı zamanda Hammurabi Kanunları ile Hindu Manu Kodunda, Babil, Hitit, Eski Yunan hukuklarında da bu konuya denk gelinebilmektedir¹⁵⁰⁴.

Cezalandırıcı tazminatın İngiliz hukuku kökenli olmasına rağmen Amerikan hukuku ile çok sık bağdaştırılmaktadır ve bunun nedeni Exxon v. Valdez kararında¹⁵⁰⁵ Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından hükmedilen yüksek meblağlı cezalandırma işlevine sahip bir

¹⁴⁹⁹ Yongalık, s. 229.

¹⁵⁰⁰ Başoğlu, s. 71.

¹⁵⁰¹ Gotanda, John Y., “Punitive Damages: A Comparative Analysis”, Columbia Journal of Transnational Law, Issue 42, 2004, s. 395 – 396.

¹⁵⁰² Duggan, Antony, “Exemplary Damages in Equity: A Law and Economics Perspective”, Oxford Journal of Legal Studies, Vol 26, Issue 2, 2006, s. 308; Zekoll, Joachim, “Recognition And Enforcement of American Products Liability Awards in the Federal Republic of Germany”, American Journal of Comparative Law, Vol 37, Issue 2, 1989, s. 324 – 325.

¹⁵⁰³ Konuyla ilgili olarak bkz. Başoğlu, Başak, “Cezalandırıcı Tazminat (Punitive Damages) Yaptırımı ve Bu Yaptırımın Türk Hukukunda Etkilerinin Değerlendirilmesi”, (Cezalandırıcı Tazminat) İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Turhan Esener'e Armağan, C. 15, S. 1, Ocak 2016, İstanbul, s. 619 – 620.

¹⁵⁰⁴ Gotanda, s. 395.

¹⁵⁰⁵ <https://www.supremecourt.gov/pdfs/transcripts/2007/07-219.pdf>, erişim tarihi: 03.08.2024, 12.28.

tazminatın çevre hukuku bakımından önem taşımasıdır. Nitekim cezalandırıcı tazminat kamu hukukuna ait olan cezalandırma işlevini özel hukuka atfetmesi ve bu konuda hükmedilen meblağların yüksekliği nedeniyle genellikle tartışma konusu olmaktadır¹⁵⁰⁶.

Cezalandırıcı tazminatta önemli olan husus davacının zararından ziyade davalının eylemi olduğu için cezalandırıcı tazminat ile uğranılan zararın telafisi konusunda tazminatın farklı amaçlara hizmet ettiği, bu taleplerin birbirlerini dışlamadığı, bu bakımdan bir dava kapsamında her iki tazminatın birlikte yer almasında sakınca olmadığı doktrinde dile getirilmektedir¹⁵⁰⁷. Burada genel anlamda davalının haksız fiil teşkil eden eyleminden ötürü ödemekle yükümlü kılındığı tazminat miktarından daha yüksek menfaat elde etmeyi amaçladığı hallerde mahkemelerin olağan zarar hesabından daha fazlasına tazminat olarak hükmetmesinin mümkün olduğu ifade edilmektedir¹⁵⁰⁸.

Takdiri bir yaptırım olan cezalandırıcı tazminatta hem cezalandırıcı tazminata hükmedilip hükmedilmeyeceği hem de tazminat miktarını mahkeme belirlemektedir¹⁵⁰⁹ ve tazminatın miktarı belirlenirken mahkemenin somut olayın özelliklerini göz önüne alması gerekecektir. Bununla birlikte Amerikan hukukunda büyük yere sahip olan jürinin tavrı da cezalandırıcı tazminatın belirlenmesinde önemli etkene sahiptir. Jüri sadece davalının davranışlarını değil aynı zamanda söz konusu davranışta bulunurken davalının amacını, elde ettiği menfaati, sebep olduğu zararın boyutunu ve davalının ekonomik durumu gibi konuları dikkate almaktadır¹⁵¹⁰.

Bu hususta önemli bir karar niteliği taşıyan BMW of North America, Inc. v. Gore kararı¹⁵¹¹ ile bazı kriterler kabul edilmiştir. Söz konusu hükme göre mahkeme cezalandırıcı tazminatını belirlerken davalının davranışındaki kınanma derecesini, meydana gelen zararlar ile davacının uğrayabileceği potansiyel zararların jüri tarafından gözetilerek bir meblağın takdir edilmesi gerekmektedir¹⁵¹².

Cezalandırıcı tazminatın özellikle çevre zararlarında yüksek öneme sahip olması dolayısıyla yukarıda sayılan kriterler dahilinde verilen tazminat meblağları neticesinde

¹⁵⁰⁶ Bu husustaki eleştiriler için bkz. **Owen, David G.**, “A Punitive Damages Overview: Functions, Problems And Reform”, Villanova Law Review, V. 39, 1994, s. 382 vd.

¹⁵⁰⁷ **Başoğlu**, s. 73.

¹⁵⁰⁸ Konuyla ilgili olarak bkz. <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8db60d03e7f57ece89d>, erişim tarihi: 03.08.2024, 12.54.

¹⁵⁰⁹ **Gotanda**, s. 422.

¹⁵¹⁰ **Owen**, s. 363.

¹⁵¹¹ <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/517/559/case.pdf>, erişim tarihi: 03.08.2024, 13.02.

¹⁵¹² Konuyla ilgili olarak bkz. **Lagrow, John Zenneth**, “BMW Of North America, Inc. V. Gore: Constitutional Challenges To Excessive Punitive Damage Awards”, New England Law Review, Issue 32, 1992, s. 157 – 213.

Amerika’da bazı şirketlerin iflasına sebebiyet verilmiştir. Örneğin asbest mağdurlarının açtıkları davalar bunlara örnek gösterilebilmektedir¹⁵¹³. Bu nedenle Amerika’da son yıllarda cezalandırıcı tazminatın dar yorumlanması suretiyle varılan sonuçlara göre Amerikan Yüksek Mahkemesi, yerel mahkemelerce verilen yüksek cezalandırıcı tazminat miktarlarının State Farm Mutual Automobile Unsurance Co. v. Campbell Kararı¹⁵¹⁴ doğrultusunda gözden geçirilmesini ve gerçek zararın on katından fazla cezalandırıcı tazminata hükmedilmemesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁵¹⁵.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye’de cezalandırıcı tazminat yaptırımına özel hukuk alanında yer verilmemiştir, ancak kirletenin sorumluluğunda ve özel olarak çalışma konumuz kapsamında bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında böyle bir tazminat varlığının özel bir öneme haiz olduğunu düşünmekteyiz. Zira Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde çevrenin korunması bakımından kamu hukukunda ihdas edilmiş hükümlerin caydırıcılık özellikleri istenen sonucu verememektedir¹⁵¹⁶. Örneğin TCK m. 181’e göre, çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmakta olup bu hüküm mevcut infaz hükümleri nazara alındığında caydırıcı olmaktan oldukça uzaktır.

Ayrıca özel hukuk alanında özellikle de çevre hukukunda, çalışma konumuz özelinde ise bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında cezalandırıcı tazminat uygulamasının, bu yönde yasal düzenlemelerin kabul edilmesinin olanaklı olduğunu düşünmekteyiz¹⁵¹⁷. Cezalandırıcı tazminat ağır ihmal veya kast ile çevre kirliliğine ve büyük zararlara sebebiyet verildiğinde kirletenlerin özel hukuk yaptırımlarıyla cezalandırılmasına hizmet edebilecektir. Nitekim çevre zararlarında kimi hallerde zararın tam olarak hesap edilmesinin mümkün olmaması gibi durumların önüne bu şekilde de geçilmesi mümkündür. Özellikle çalışma konumuza kapsamında önleme – durdurma ile eski hale getirme davalarında hükmedilen tazminat meblağları yanında söz konusu cezalandırıcı tazminatın doğal unsurların ıslahında kullanılması mümkündür, hatta çevre zararları açısından kabul edilebilecek zorunlu mali sorumluluk sigortası yanında çevre fonlarına söz konusu cezalandırıcı tazminat meblağların aktarılması gibi sistemlerin kurulması suretiyle nispeten etkin bir çevre koruma sisteminin getirilmesinin mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

¹⁵¹³ Owen, s. 393 – 394.

¹⁵¹⁴ <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/538/408/case.pdf>, erişim tarihi: 03.08.2024, 13.34.

¹⁵¹⁵ Konuyla ilgili olarak bkz. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/549/05-1256/index.pdf>, erişim tarihi: 03.08.2024, 13.58.

¹⁵¹⁶ Başoğlu, s. 278.

¹⁵¹⁷ Benzer yönde bkz. Başoğlu, s. 279.

Yine de hukukumuzda cezalandırma işlevli hükümlerin genellikle kamu hukuku karakterli oldukları göz önüne alındığında genel anlamda böyle bir imkanın özel hukukta olmadığı ilk bakışta düşünülebilir. Nitekim hukukumuzda kimi hükümlerin bir zararın telafisini gidermekten ziyade sorumluları cezalandırma ile gelecekte bu tip eylemleri yapmaktan caydırma amaçlarına sahip olduğu, yani bunların bir çeşit medeni hukuk cezası olduğu ifade edilmektedir¹⁵¹⁸. Örneğin TBK m. 81 kapsamında hukuka veya ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleşmesi amacıyla verilen şeyin geri istenemeyeceğine dair hükmün özel hukuk vasıtasıyla cezalandırma amacı taşıdığı yönünde doktrinde kimi görüşler bulunmaktadır¹⁵¹⁹. Keza TMK m. 510 ve m. 578 gereği miras bırakana karşı işlenen bazı suçlardan ötürü mirasçılıktan çıkarılma ve mirastan yoksunluk ile TMK m. 610 hükmü gereği mirası ret süresi sona ermeden mirasçının tereke işlemlerine karışması, terekenin olağan yönetimi niteliğinde olmayan veya mirasbırakanın işlerinin yürütülmesi için gerekli olanın dışında işler yapması ya da tereke mallarını gizlemesi veya kendisine mal etmesi halinde mirası reddemeyeceğine ilişkin düzenlemelerin de cezalandırma amacı taşıdığı ifade edilmektedir¹⁵²⁰.

Rekabetin Korunması Hakkında Kanun m. 58’de rekabetin engellenmesi, bozulması veya kısıtlanması sonucu bundan zarar doğarsa, ve bu zarar tarafların anlaşması ya da kastı veya ağır ihmalinin olduğu hallerden kaynaklanmaktaysa, hakim, zarar görenlerin talebi üzerine, uğranılan maddi zararın ya da zarara neden olanların elde ettiği veya elde etmesi muhtemel olan karların üç katı oranında tazminata hükmedebilmektedir¹⁵²¹. Keza Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu m. 68 uyarınca bir eseri, icrayı, fonogramı veya yapımları hak sahiplerinden kanuna uygun yazılı izni almadan, işleyen, çoğaltan, çoğaltılmış nüshaları yayan, temsil eden veya hertürlü işaret, ses veya görüntü nakline yarayan araçlarla umuma iletenlerden, izni alınmamış hak sahipleri sözleşme yapılmış olması halinde isteyebileceği bedelin veya bu Kanun hükümleri uyarınca tespit edilecek rayiç bedelin en çok üç kat fazlasını isteyebilmektedir ki bu da cezalandırma amacı taşımaktadır¹⁵²².

---

¹⁵¹⁸ **Baçoğlu**, s. 279.

¹⁵¹⁹ **Öz, Turgut**, BK 65 Kuralının Sınırlandırılması Sorunu ve BK 20 Kuralı ile İlişkisi Rüşvet – Başlık Parası (BK 65), Aristo Yayınları, İstanbul, Şubat 2020, s. 11 – 12; **Baçoğlu**, s. 280.

¹⁵²⁰ **Baçoğlu**, s. 280.

¹⁵²¹ Konuyla ilgili olarak bkzn. **Özden Merhacı, Selin**, Karşılaştırmalı Hukukta Cezalandırıcı Tazminat (Punitive Damages), Yetkin Yayınları, Ankara 2013, s. 191 vd.

¹⁵²² **Öztan, Fırat**, Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku, Turhan Kitapevi, Ankara 2008, s. 649; **Tekinalp, Ünal**, Fikri Mülkiyet Hukuku, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 5. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012, s. 319; **Bozbel, Savaş**, Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2012, s. 555; **Yavuz, Levent/Alıca, Türkyay/Merdivan, Fethi**, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Yorumu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ekim 2014, s. 2085; **Özden Merhacı**, s. 198 vd.

Hukumumuzda cezalandırıcı tazminata örnek olabilecek bir diğer düzenleme TBK m. 530 ile hüküm altına alınmış olan gerçek olmayan vekaletsiz iş görmeye dairdir. Söz konusu hükme göre, işsahibi, kendi menfaatine yapılmamış olsa bile, işgörmeden doğan faydaları edinme hakkına sahiptir; ancak zenginleştiği ölçüde, işgörenin masraflarını ödemek ve giriştiği borçlardan onu kurtarmakla yükümlüdür¹⁵²³. Burada başkasına ait bir hakkı yetkisi olmaksızın sahiplenilen kişinin özel bir beceri veyahut yetenekle elde ettiği menfaatleri devretmesi talebi söz konusu olup bunun özel bir hukuk cezası olduğu ifade edilmektedir¹⁵²⁴. Menfaat devri ile başkasına ait hakkı kendi çıkarı için kullanan kişinin cezalandırılması söz konusu olmaktadır. Ayrıca menfaat devrinin sadece TBK m. 530'da öngörülmediğini de görebilmektedir. Örneğin TMK m. 25 kişilik hakları ihlallerinde, m. 995 kötü niyetli haksız zilyedin elde ettiği veya elde etmeyi ihmal ettiği yararlarından kaynaklanan sorumlulukta, TTK m. 56 haksız rekabet hallerinde de medeni hukuk cezalarına rastlamak mümkündür.

Yukarıda bahsi geçen düzenlemelere bakıldığında bir başkasının salt kendi çıkarı için kusurlu olarak hukuka aykırı saldırıyı gerçekleştirmesi nedeniyle özel hukuk aracılığıyla cezalandırılmasının amaçlandığı görülmektedir¹⁵²⁵. Bu bakımdan çalışma konumuz kapsamında bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında medeni hukuk cezalarının kabul edilmesi mümkündür. Üstelik çevre zararlarında özellikle ekolojik zararlar başta olmak üzere insan hayatı ve sağlığı üzerindeki zararların da kimi zaman hesaplanmasında güçlüklerin meydana gelmesinden kaynaklanan problemleri aşmak amacıyla da medeni hukuk cezalarının gündeme gelmesi düşünülebilir¹⁵²⁶. Ayrıca bu durum çevre hakkının günümüz kuşaklarını olduğu kadar geleceğin kuşakları da ilgilendiren bir hak olduğu, bu bakımdan üçüncü kuşak haklar içerisinde yer aldığı, çevre hakkında herkesin çevre korumasına katılmasının hem bir hak hem de bir görev olup Anayasa m. 56 ve Çevre Kanunu ile pek çok kanuni düzenlemede bu hususa değinildiği hususları birlikte değerlendirildiğinde cezalandırıcı tazminatın aynı zamanda çevre zararlarının meydana gelmesini önlemeye yönelik bir tedbir olarak karşımıza çıkacağını düşünmekteyiz¹⁵²⁷.

---

¹⁵²³ Başoğlu, s. 281 – 282.

¹⁵²⁴ Başoğlu, s. 282.

¹⁵²⁵ Başoğlu, s. 282.

¹⁵²⁶ Benzer yönde bkz. Başoğlu, s. 282.

¹⁵²⁷ TBK m. 530, TMK m. 25/2, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun m. 58/2, TTK m. 56/1-e hükümlerinin birlikte değerlendirilmesi ve böylece toplu kıyas yapmak suretiyle genel bir menfaat devri düzenlemesinin kabul edilmesinin söz konusu olabileceği, böylece bir başkasına haksız fiil veya sözleşmeye aykırılık suretiyle zarar verenin bu zarardan menfaat elde etmesi söz konusu olduğunda zarar görenin bu menfaatin kendisine devredilmesinin talep etmesinin mümkün olabileceği, bu hususun kirletenin sorumluluğu özelinde uygulanması halinde bir menfaat elde etmek için çevreyi kasten ve hukuka aykırı olarak kirletenlerin elde ettikleri menfaatleri

Üstelik bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında ürünleri üretenlerin genellikle üretici ve benzerlerinden meydana gelen şirketler ve işletmeler olduğu nazara alınırsa bu şirket ve işletmelerin bir menfaat elde etmek amacıyla çevreye zarar verdiği açıkça görülebilir. Böyle bir durumda söz konusu şirket ve işletmelere uygulanacak medeni hukuk cezalarından tahsil edilecek ücretlerin yukarıda açıklamasını yaptığımız kanuni düzenlemeler ile getirilecek çevresel zorunlu mali sorumluluk sigortalarına aktarılması mümkündür veyahut çevresel hasarların giderilmesine katkı sağlamak amacıyla oluşturulacak çevre fonlarına aktarılabilirler.

Bununla birlikte cezalandırıcı tazminatın sınırlarının iyi çizilmesi gerekecektir. Yukarıda bahsettiğimiz Amerikan sisteminde olduğu gibi şirketlerin iflasına yol açacak bir cezalandırıcı tazminat uygulanmasına gidilmemelidir. Neticede çevre hukuku ilkeleri arasında yer alan sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda hem çevre hem ekonomiyi dengede tutabilecek bir yaklaşım benimsemek gereklidir.

Cezalandırıcı tazminat açısından düşünülebilecek hususlardan biri ise bu hususta verilmiş mahkeme kararlarının uluslararası hukuk anlamında tanıma ve tenfizinin mümkün olup olamayacağıdır. Milletarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun m. 50’de yabancı mahkeme kararlarının tenfizi için genel şartlar düzenlenmişken, MÖHUK m. 58’de ise tanıma şartları açısından tenfiz şartlarına atıf yapılmasının akabinde karşılılık şartı haricinde tüm şartların tanımada da arandığı belirtilmiştir. MÖHUK m. 50 gereği “yabancı mahkemelerden hukuk davalarına ilişkin olarak verilmiş ve o devlet kanunlarına göre kesinleşmiş bulunan ilâmların Türkiye’de icra olunabilmesi yetkili Türk mahkemesi tarafından tenfiz kararı verilmesine bağlıdır.” Nitekim MÖHUK m. 50 haricinde m. 54’te yer alan özel şartların da varlığı bir yabancı mahkeme kararının tanınması veyahut tenfizi açısından gerekmektedir. MÖHUK m. 54 uyarınca söz konusu yabancı Mahkeme kararlarının, kamu düzenine açıkça aykırı bulunmaması; tarafların savunma haklarının ihlal edilmemiş olması gibi şartlar gerekmektedir¹⁵²⁸.

çevre kirlenmesinden zarar görenlere devrinin talep edilmesinin mümkün olduğu hakkında bkzn. **Baçoğlu**, s. 283.

¹⁵²⁸ Konuyla ilgili olarak bkzn. **Baçoğlu**, s. 341 vd.; **Çelikel, Aysel/Erdem, Bahadır**, Milletarası Özel Hukuk, Beta Basım Yayım Dağıtım, 18. Bası, İstanbul 2024, s. 770 vd.; **Şanlı, Cemal/Esen, Emre/Ataman-Fıganmeşe, İnci**, Milletlerarası Özel Hukuk, Beta Basım Yayım Dağıtım, 11. Bası, Haziran 2024, s. 700 vd. Yabancı mahkemenin Türk hukukunun emredici hükümlerini dikkate almamasının, uygulamamasının veya yanlış uygulamasının tek başına yabancı mahkeme kararının tanınma ve tenfizini engelleyici bir sebep olarak görülmemeyeceği, Türk kamu düzeninin temel teşkil eden ve kendisinden vazgeçilemeyecek değerinin korunması ve sadece kamu düzenine aykırılığı aşıkâr olaylara Türk kamu düzeninin müdahale ettiğiyle ilgili olarak bkzn. **Nomer, Ergin**, Devlet Hususi Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım, 23. Bası, s. Eylül 2021, s. 520 – 521.

Amerikan mahkemelerinde verilen cezalandırıcı tazminata ilişkin mahkeme kararlarında ise cezalandırıcı tazminatın cezalandırma amacı taşımadığı, bir özel hukuk yaptırımı olduğu ve özel hukuk mahkemesince böyle kararlar verilmesinin uygun bulunmamasından ötürü eleştiriler¹⁵²⁹ bulunmasına rağmen MÖHUK m. 50 gereği yabancı mahkeme kararlarının Türkiye’de icra olunabilmesinin hukuk davası şartı olmasına bağlaması söz konusu kararların özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bakımdan çevre zararlarından kaynaklanan tazminat davalarında cezalandırıcı tazminata hükmedilmesinde bir tenfiz edilebilir sorununun bulunmadığı ifade edilmektedir¹⁵³⁰. Burada dikkat edilmesi gereken husus yabancı mahkemelerce verilen cezalandırıcı tazminat kararlarının tenfizinde kamu düzenine aykırılık oluşup oluşmayacağıdır ki zaten hukukumuzda bu yönde benzeri düzenlemelerin bulunduğunu aşağıda açıklamış bulunmaktayız. Böyle bir durumda ilgili cezalandırıcı tazminat mahkeme kararlarının somut olay özellikleri nazara alındığında fahiş veya aleyhe olacak şekilde ekonomik mahva sebep olmayacak düzeyde bulunması gereklidir, aksi halde kamu düzenine aykırılık sorunu doğabilir. Bu kapsamda ilgili cezalandırıcı tazminata dair yabancı mahkeme kararlarının Türkiye’de tenfizinin mümkün olduğu yolundaki görüşe biz de katılmaktayız¹⁵³¹.

8-Zamanaşımı

ÇK’da 2006 yılında 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesinde özel bir zamanaşımı kuralı öngörülmemiş olduğundan çevre zararlarından kaynaklanan hukuki sorumlulukta genel zamanaşımı süresi uygulanırdı¹⁵³².

2006 yılındaki kanun değişikliği ile ÇK m. 28/3 düzenlemesi kabul edilmiş, buna göre çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğrar düzenlemesi getirilmiştir. Bu bakımdan bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımı meydana gelmektedir.

O halde burada önemli olan husus zarar ile tazminat yükümlüsünün öğrenildiği tarihin tespiti önem arz etmektedir. Zararın öğrenilmesi kavramı ile zarara sebebiyet veren olayın öğrenildiği tarihin anlaşılmasından söz edilmemektedir. Zira bir üründen kaynaklanan çevre

¹⁵²⁹ Özden, s. 150 vd.

¹⁵³⁰ Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Başoğlu, s. 347 vd.

¹⁵³¹ Başoğlu, s. 351; Benzeri yönde bkz. Yasan Tepetaş, s. 344 vd.; Ekşi, Nuray, Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi, Beta Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul 2020, s. 716.

¹⁵³² Başoğlu, s. 285 – 286.

zararları, olgunun muhteviyatı gereği aniden gerçekleşebileceği gibi çok uzun süreler sonra kendisini gösterebilmesi de mümkündür. Özellikle ekolojik dengenin bozulmasına ilişkin zararların bu kapsamda değerlendirilmesi olanaklıdır. Bu bakımdan zararın öğrenilmesiyle kast edilen husus, zararın niteliğinin ve kapsamının öğrenilmesi olarak kavranmaktadır. Aynı zamanda kirlenmenin süreklilik taşımadığı, ancak aralıklarla tekrarlandığı hallerde kirlenenin de öğrenilmesi durumunda her fiile ilişkin zarar açısından o zararın öğrenilmesinden itibaren ayrı bir zamanaşımının başlaması söz konusu olur¹⁵³³.

Çevre Kanunu'nda azami zamanaşımı süresi öngörülmemiş olup bu hususta doktrinde tartışma bulunmaktadır. Doktrindeki bir görüşe göre ÇK'da azami süre öngörülmediğinden TBK m. 72'de düzenlenen fiilin gerçekleştiği tarihten başlayan 10 yıllık azami zamanaşımı süresi burada da uygulanacaktır¹⁵³⁴. Bununla birlikte kirlenmenin süreklilik arz ettiği hallerde azami zamanaşımı süresi kirlenmenin sonlandığı tarihte başlayacaktır¹⁵³⁵. Nitekim kirlenme etkilerinin olayın sona ermesinden uzun zaman sonra görülmesi mümkündür. Zira ekolojik zararların tazmininin ÇK m. 28 kapsamında mümkün olduğunu kabul etmemiz durumunda buna göre zamanaşımı süresinin uygulanması gerekecektir ki AB Çevresel Sorumluluk Yönergesi ile bu Yönergeyi iç hukuka aktaran AB ülkelerinde genellikle bu konularda 30 yıllık zamanaşımı süresi öngörülmüştür¹⁵³⁶.

Ürünlerin yol açtığı çevre zararlarında kirletici olarak karşımıza çıkacak nihai kullanıcı ve dolaylı kirletici olarak kabul ettiğimiz üretici ve benzerlerinden kamu kurum ve kuruluşlarınca kirlenmenin giderilmesi için yapılan masrafların talebine ilişkin ÇK'da özel bir zamanaşımı düzenlenmesi kabul edilmemiştir. Bu bakımdan Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun m. 102 gereği amme alacağı vadesinni rastladığı takvim yılını takip eden takvim yılı başından itibaren 5 yıllık zamanaşımı süresine tabidir¹⁵³⁷.

TBK m. 72 uyarınca çevre kirliliğinden kaynaklanan tazminat ceza kanunlarının daha uzun bir zamanaşımı öngördüğü cezayı gerektiren bir fiilden doğmuşsa, bu zamanaşımı uygulanır. Ürünlerden doğan çevre zararlarında ve genel anlamda çevre zararlarından doğan

¹⁵³³ Başoğlu, s. 286; Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 80.

¹⁵³⁴ Üçışık/Üçışık, s. 568; Ertaş, s. 172; Turgut Yılmaz, s. 352; Başoğlu, s. 287; Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklik ile tek bir zamanaşımı süresinin öngörüldüğü, bu süre zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başladığı, bunun sonucunda bir yıllık sürenin uzatıldığı, başlama tarihi olarak zarar görenin zararı ve yükümlüyü öğrenmesinin esas alındığı, 10 yıllık süreden daha elverişli bir durumun elde edildiği, çevresel zararların birleşen ve uzun vadeli etkileri göz önünde bulundurulduğunda eskisinden daha iyi bir çözüme ulaşıldığı yönündeki görüş için bkzn. Badur, s. 110.

¹⁵³⁵ Oğuzman/Öz, Cilt 2, s. 80; Eren, s. 951.

¹⁵³⁶ Başoğlu, s. 287, dipn. 1125.

¹⁵³⁷ Üçışık/Üçışık, s. 568; Yongalık, s. 118.

sorumlulukta kusursuz sorumluluk rejimi uygulanmakta olup ilk bakışta bir kusurun olmadığı yerde cezai sorumluluktan bahsedilemeyeceği düşünülebilir, ama çevre zararlarından sorumlu olan kişinin aynı zamanda kusurlu olması ve TCK kapsamında “Çevreye Karşı Suçlar” başlığı altında düzenlenen 181 ile 184 arasındaki maddeler gereği cezai sorumluluğu doğmuşsa bu durumda TBK m. 72 uygulama alanı bulacaktır¹⁵³⁸.

E-Topluluk Davaları

1-Genel Olarak

Klasik olarak medeni usul hukuku, özel hukuktaki sübjektif hakların korunmasına hizmet eder, yani bireylerin tek başlarına dava açarak kendi haklarını savunabildikleri bir sisteme işaret etmektedir¹⁵³⁹. Nitekim günümüzün ulaştığı sosyal, ticari ve endüstriyel düzeyin geldiği nokta itibariyle bazı yeni düzenlemelerin yapılması gerekmekte olup klasik anlamda münferit davalar yoluyla hakların korunması her zaman istenen sonucu vermemektedir¹⁵⁴⁰. Bu sebeple medeni usul hukukunda meydana gelen gelişmelerle beraber “adalete erişim hareketi” doğrultusunda kimi değişimler yaşanmıştır. Adalete erişim hareketi, usul hukuku kapsamında ortaya çıkan şekli yaklaşımları redderek devlet müdahalesine karşı bireysel hakları güçlendirmektedir¹⁵⁴¹.

Burada temel olarak bir yargılama yürüten hakimin yalnızca usul hükümleriyle hareket etmesine olanak tanınmamış, bir davada eşit durumda olmayan taraflara haklarına kavuşabilmeleri için hukukta temsil edilen sosyal refah politikalarını kapsayacak ölçüde çözümün teşvik edilmesi amaçlanmıştır¹⁵⁴². Yani önemli olan kollektif yararların korunmasıdır.

Kollektif hukuki himaye temel olarak Common Law ortaya çıkmış, giderek yaygınlık göstermiştir¹⁵⁴³. Özellikle ABD’de önem taşıyan grup davalarını bu yönde kapsamaktadır. Kollektif menfaatlerin temsil edilmesi fikrine dayanan sınıf davaları diye nitelenebilecek davalar Anglo – Amerikan hukuk sistemlerinde hala uygulanmaktadır ve bir davada davalının

---

¹⁵³⁸ Başoğlu, s. 288.

¹⁵³⁹ Özbay, s. 30; Başoğlu, s. 288; Konuyla ilgili olarak bkz. Görgün, s. 174 vd.; Kuru, s. 155 vd.; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 353 vd.; Budak/Karaaslan, s. 150 vd.; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 235 vd.

¹⁵⁴⁰ Akil, Cenk, “Yeni İsviçre Federal Medeni Usul Yasası’nda Yer Alan Topluluk Davası (m. 89) Üzerine Kısa Bir Not”, TBBD, S. 95, Ankara 2011, s. 164.

¹⁵⁴¹ Özbay, s. 25; Özbek, Mustafa, “Dünya Çapındaki Adalete Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, AÜHFD, C. 51, S. 2, Ankara 2022, s. 121.

¹⁵⁴² Özbek, s. 121.

¹⁵⁴³ Başoğlu, s. 289.

durumu çok sayıdaki kişiyi ortak bir şekilde etkiliyorsa etkilenen kişilerin meydana getirdiği sınıfın, grubun temsilcisi olan kişi, temsil ettiklerinden açık rıza almaksızın ilgili sınıfın menfaatlerini korumak adına dava açabilmektedir¹⁵⁴⁴.

Sınıf davaları Roma hukukunda belirtilen 'actiones populares'e dayanmaktadır¹⁵⁴⁵. Roma hukukuna göre, kişilerin kendi haklarını korumak için açtıkları davalara "actiones private" denir, bu kapsamda "actiones populares" terini kabul edilmiştir. "Actiones populares" kamu menfaatlerini korumak için, yine bireyler tarafından açılan davalardır¹⁵⁴⁶.

Amerika’da ise sınıf davaları 1937 tarihli Usul Hukukuna İlişkin Federal Kurallar m. 23’ün kabulü ile artış göstermiştir¹⁵⁴⁷. Buna göre, bir sınıfa üye olan bir veya birden fazla kişi, sınıfın diğer üyelerini temsilen dava açabilmeleri için bazı şartların varlığı gerekmektedir. Bu şartlar şöyledir: Mensup olunan sınıf üyelerinin tamamının davaya katılımını imkansızlaştıracak ölçüde o sınıfın kalabalık olması; dava yoluyla karara bağlanması gereken hukuki bir konuyla ilgili maddi hususa yönelik bir uyuşmazlık bulunmalıdır; ilgili davada temsilci sıfatıyla hareket eden tarafların ileri sürdükleri talep ve savunmaların mensubu oldukları sınıfın genel talep ve savunmaları olarak kabul edilmesi; taraf temsilcileri haklı olmalı ve mensubu oldukları sınıfın menfaatlerini yeterli ölçüde korumaları gerekmektedir¹⁵⁴⁸.

Nitekim sadece bu şartların varlığı sınıf davalarının açılmasına olanak sağlamaz. Usul Hukukuna İlişkin Federal Kurallar m. 23/b bendinde sayılan şartlardan en az birinin varlığı da gerekmektedir. Bunlar; aynı uyuşmazlığa dair birden fazla dava açılması halinde mahkemelerin birbirinden farklı hükümler vermesinin davalı açısından tutarsız bir uygulamaya sebebiyet verecek olması veya davacı grup üyelerinin bireysel çıkarlarını koruma olanaklarını azaltacak nitelikte olması; davalının tüm davacı grubuna yönelik hareketinin mahkemece ihtiyati tedbir veya tespit kararı verilmesine uygun olması; davacı grup üyeleri bakımından ortak hususları koruma menfaatinin bireysel hususları koruma menfaatine baskın gelmesi ve ilgili uyuşmazlığın çözümünde en uygun olanağın sınıf davasının açılacak olması şeklinde yer almaktadır¹⁵⁴⁹. Bu şartların yer alması halinde sınıf davaları açılabilir.

---

¹⁵⁴⁴ Özbek, s. 124.

¹⁵⁴⁵ Tuğsavul Taşpolat, s. 38.

¹⁵⁴⁶ Özbek, s. 124.

¹⁵⁴⁷ Başoğlu, s. 89.

¹⁵⁴⁸ Özbek, s. 126; Tuğsavul Taşpolat, s. 80 – 81.

¹⁵⁴⁹ Özbek, s. 126; Başoğlu, s. 91 – 92; Tuğsavul Taşpolat, s. 81 – 82.

Çevre kirliliği ile çevresel değerlerde meydana gelen bozulmalar da sadece bir veya birden fazla kişide değil, genellikle geniş bir grubun üzerinde etkilerini doğurmaları sebebiyle bunların kollektif hukuki himayeden faydalanmalarının mümkün olduğu gözüyle bakılmaktadır¹⁵⁵⁰.

Aynı uyuşmazlık kapsamında birden fazla dava ile mahkemeleri iş yükü altına sokmamak usul ekonomisi ilkesine uygun olduğu gibi yüzlerce kişinin taraf olduğu tek bir dava ile ilgili davaların kısa sürede sonuçlandırılmasının daha avantajlı olduğu, keza hukuk güvenliği açısından da tek bir dava ile uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasının daha iyi olduğu, zira aksi halde farklı mahkemelerde farklı hükümlerin verilebileceği doktrinde ifade edilmektedir¹⁵⁵¹.

Hukukumuzda ise HMK m. 113 ile bu hususta bir hüküm kabul edilmiştir. Nitekim Common Law sisteminde tespit, kaçınma ve tazminat taleplerinin sınıf davası olarak açılmaları mümkün iken hukukumuzda sadece tespit ve kaçınma davalarının bu şekilde açılabilmesine olanak verilmektedir, tazminat talepleri bakımından böyle bir düzenleme bulunmamaktadır.

2-Çevre Hukukunda Topluluk Davası

Çevre Kanunu'na baktığımızda yukarıda bahsi geçtiği gibi bir topluluk davasının düzenlenmediği görülmektedir. Ancak mevzuattaki kimi hükümlerin yorumlanması ve bazı davalarda yüksek mahkemelerin getirdiği yorumlarla bu konuya olumlu gözle bakılmaktadır. Bir üründen kaynaklanabilecek çevre zararında üretici ve üretici gibi olanların sorumluluğu başta olmak üzere çevre zararlarından kaynaklanan uyuşmazlıklarda topluluk davası açılabilmesi için ilk düzenlemenin HMK m. 113 olduğu belirtilmektedir¹⁵⁵².

İlgili hükme göre, dernekler ve diğer tüzel kişilerin statüleri çerçevesinde, üyelerinin veya mensuplarının yahut temsil ettikleri kesimin menfaatlerini korumak için, kendi adlarına, ilgililerin haklarının tespiti veya hukuka aykırı durumun giderilmesi yahut ilgililerin gelecekteki haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi için dava açabilmeleri mümkündür. HMK m. 113 hükmünü incelediğimiz vakit topluluk davalarındaki sınıf davalarından farklı olarak sadece tespit ve kaçınma yönünde davaların açılabilmesine imkan verilebildiği

---

¹⁵⁵⁰ Başoğlu, s. 290.

¹⁵⁵¹ Başoğlu, s. 290 – 291.

¹⁵⁵² Başoğlu, s. 292.

görülmektedir. Bu bakımdan tazminat davalarının topluluk davası şeklinde açılmasına imkan verilmediği anlaşılmaktadır.

Burada davaların açılabilmesi için statüleri çerçevesinde üyelerinin ya da temsil ettikleri kesimin ortak menfaatlerini koruma hakkına sahip olan dernek ya da tüzel kişilerin bulunması gerekmesidir. Topluluk davalarının açılabilmesi açısından sadece üyelerinin menfaatlerinin korunması değil aynı zamanda bu amaçlar çerçevesinde topluluk davasının açılabilmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir¹⁵⁵³. Dava sonucunda çıkan karardan sadece davacılar değil o menfaate ya da hakka sahip olanlar faydalanabilmektedirler.

Topluluk davalarının yukarıda açıklanan sınıf davalarından farklı olduğu anlaşılmaktadır. Hukukumuzda topluluk davasında davacı olabilme sıfatı tüzel kişilere tanınmışken sınıf davalarında bireylerin de dava açmaları mümkündür. Aynı zamanda topluluk davalarıyla elde edilen hükmün kesin hüküm etkisi hakkında bir hüküm bulunmadığı sebeple temsil edilen bir gruptaki kişilerin de ayrı ayrı dava açmalarında yasal bir engel bulunmamaktadır. Yine de topluluk davası neticesinde verilen karar sonucunda artık bireylerin dava açmasına gerek yoksa bireylerin açtıkları davaların hukuki yarar yokluğu sebebiyle reddedilmeleri mümkündür¹⁵⁵⁴. Ancak böyle bir davada tazminat talepleri açısından bireysel davaların açılması olanaklıdır. Topluluk davasının kesin hüküm etkisi olmadığından ötürü daha sonra açılan bireysel nitelikteki davalarda topluluk davalarının delil olarak kullanılabilmeleri mümkündür¹⁵⁵⁵.

Her ne kadar HMK ile belli tipde topluluk davalarının açılabilmesi için dernekler ile tüzel kişilerin imkanlarının olduğunu belirtmişsek de Danıştay'ın kimi hallerde sadece vatandaş statüsüne sahip olmanın dahi grup davası tipindeki bir davanın açılabilmesine olanak sağladığını belirten kararları bulunmaktadır. Aliğa Termik Santrali ile ilgili davada¹⁵⁵⁶ bir milletvekilinin Aliğa'da kurulması kararlaştırılan termik santralinin insan sağlığı için sakınca yaratacağı, çevre ve doğa kirliliğine sebebiyet vereceği, bunun Anayasa m. 56 ve Çevre Kanunu'na aykırılık teşkil ettiği, turistik bölgede termik santrali yapımının kamu yararına aykırı olduğu gerekçeleriyle dava açılmıştır. Konuyla ilgili kararda ÇK m. 1 çevrenin bütün vatandaşların ortak varlığı olarak nitelendirildiği, ÇK m. 2/a, 3/a hükümlerinde yer alan çevre korunmasının ve çevre kirliliğinin önlenmesinin gerçek ve tüzel kişilerle vatandaşların görevi

---

¹⁵⁵³ Başoğlu, s. 293.

¹⁵⁵⁴ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 235 vd.

¹⁵⁵⁵ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 236.

¹⁵⁵⁶ Konuyla ilgili olarak bkzn. Alıcı, s. 263 vd.

olduğu, ÇK m. 30'da çevreyi kirleten veya bozan faaliyetlerden haberdar olan gerçek ve tüzel kişilerin ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilecekleri kurallarına değinilmiş olup Yüksek Mahkeme kararında milletvekili sıfatıyla değil bir vatandaş olarak davacının dava açmakta menfaati olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla Danıştay, çevre ile ilgili dava açabilmek için vatandaş olmanın menfaat ilişkisinin kurulabilmesi açısından yeterli olduğuna hükmetmiştir. Böylelikle aynı yörede yaşayan ve yaşam çevrelerinin korunmasında ortak menfaatleri bulunan kişi ve toplulukların birlikte dava açmalarına olanak sağlanmıştır¹⁵⁵⁷.

Çevre hukukunda yukarıda açıkladığımız şekilde topluluk davaları yani grup davalarının kabul edilmemesi nedeniyle doktrinde bazı öneriler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri uzmanlaşmış avukatların çok sayıda kişinin vekaletini alarak seri halde aynı nitelikteki davaları açmalarıdır¹⁵⁵⁸; ayrıca dava arkadaşlığı kurumundan faydalanmanın mümkün olduğu belirtilmektedir¹⁵⁵⁹.

Nitekim bu iki yolun uygulanmasında kimi sorunlar bulunduğu ifade edilmektedir. İlk halde davacı sayısının çokluğu nedeniyle herkesten ayrı ayrı vekaletname almanın hem zor hem de masraflı olacağı ve çevre hukukunda mağdurların dava açmaktan cayabileceği belirtilmektedir¹⁵⁶⁰. Dava arkadaşlığı ise kanunen tanınlanmış hallerde söz konusu olup grup davalarında böyle bir elverişliliğin olmadığı durumlarda grup üyelerini temsilen dava açılmasının önü açılmaktadır¹⁵⁶¹.

Bu bakımdan yukarıda yaptığımız açıklamalar, kimi Yüksek Mahkeme kararlarında değinilen menfaat kavramı, Çevre Hukukuna hakim olan ve örgütlerin, toplulukların, halkın çevresel yönetim sürecinin çeşitli aşamalarında yer alması gerektiği anlamına gelen katılım ilkesi¹⁵⁶² doğrultusunda kanunda geçen herkes ifadesinin geniş yorumlanması suretiyle çevre örgütlerinin ve çevre derneklerinin idari makamlara başvurarak gerekli önlemleri almalarını veya faaliyetin durdurulmasını istemeleri mümkündür¹⁵⁶³. Hatta burada vatandaş sıfatına sahip olarak ilgili durumdan etkilenen herkesin böyle bir talepte bulunmalarının mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

---

¹⁵⁵⁷ Alıca, s. 263 vd.

¹⁵⁵⁸ Tandoğan, s. 32 – 33.

¹⁵⁵⁹ Özbay, s. 271, dipn. 335.

¹⁵⁶⁰ Özbay, s. 271.

¹⁵⁶¹ Özbay, s. 271.

¹⁵⁶² Bknz. Birinci Bölüm – C – 6.

¹⁵⁶³ Özbay, s. 273; Tuğsavul Taşpolat, s. 188.

İlgili talebin yerine getirilmemesi halinde veya bu talep yapılmaksızın ÇK m. 30, m. 3/a, Anayasa m. 56, Çevre Hukuku'nun genel ilkeleri doğrultusunda kirlenmeden ötürü zarar görme tehlikesiyle karşılaşanların taşınmaz malikinin sorumluluğunu düzenleyen TMK m. 730 ve çevre hakkının kişilik hakkı olmasından ötürü kişiliğin korunmasını sağlayacak davaları düzenleyen TMK m. 25 hükümlerinin kıyasen uygulanmak suretiyle herkesin önleme, durdurma, tespit talepli davalar açabilmelerinin mümkün olduğu görüşüne katılmaktayız¹⁵⁶⁴. Zikrettiğimiz hükümler doğrultusunda HMK m. 113 hükmünün mevcut olmaması halinde dahi çevre derneklerinin, çevre örgütlerinin, ilgili meslek örgütlerinin çevre zararlarının önlenmesi hususunda gerekli önlemlerin alınması veya hali hazırda sürmekte olan çevre kirliliğinin durdurulması talepli topluluk davalarının açılabilmesinin mümkün olduğu doktrinde ifade edilmektedir¹⁵⁶⁵.

Topluluk davaları açısından düşünülebilecek hususlardan biri ise bu hususta verilmiş yabancı mahkeme kararlarının uluslararası hukuk anlamında tanıma ve tenfizinin mümkün olup olamayacağıdır. Milletarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun m. 50'de yabancı mahkeme kararlarının tenfizi için genel şartlar düzenlenmişken, MÖHUK m. 58'de ise tanıma şartları açısından tenfiz şartlarına atıf yapılmasının akabinde karşılılık şartı haricinde tüm şartların tanımada da arandığı belirtilmiştir. Nitekim MÖHUK m. 50 haricinde m. 54'te yer alan özel şartların da varlığı bir yabancı mahkeme kararının tanınması veyahut tenfizi açısından gerekmektedir. Bu hususta daha önce yaptığımız açıklamalara atıf yapıyoruz.

Bununla birlikte Amerikan hukuku başta olmak üzere Common Law sistemine dahil ülkelerde uygulanan tazminat talepli sınıf davalarının, davanın işleyişinin tarafların dinlenilmesi ilkesine göre kurulmuş olan ve verilen kararın kesin hükmü yalnız o davanın tarafları için kabul eden Türk usul hukuku sistemine aykırı bulunması nedeniyle doktrinde bu tip yabancı mahkeme sınıf davalarının MÖHUK'un aradığı anlamda kamu düzenini ihlal ettiği sebeple söz konusu yabancı mahkeme sınıf davalarının Türkiye'de tenfiz edilemeyeceği doktrinde dile getirilmekte¹⁵⁶⁶ olup biz de bu görüşteyiz.

Kanaatimizce yukarıda yaptığımız açıklamalar doğrultusunda kanunda gerçek anlamda bir topluluk davasının kabul edilmesi suretiyle salt kişilere yönelik zararların giderilmesi

¹⁵⁶⁴ Tandoğan, s. 48 – 49; Kantar, s. 35; Çörtoğlu, s. 99; Gökyayla, s. 307; Tuğsavul Taşpolat, s. 189.

¹⁵⁶⁵ Tuğsavul Taşpolat, s. 190.

¹⁵⁶⁶ Başoğlu, s. 345; Nomer, s. 537.

değil, aynı zamanda çevresel değerlerin korunması yönünde de imkanların getirilmesi ve bunu kanunun ifade ettiği manada herkese tanınabilir bir yetki olarak düzenlemek mümkündür¹⁵⁶⁷.

---

¹⁵⁶⁷ Benzer yönde bkz. **Özbay**, s. 273 – 274; **Tuğsavul Taşpolat**, s. 189 – 190; **Tandoğan**, s. 48; **Başoğlu**, s. 295 vd.

SONUÇ

Teknolojinin gelişmesi, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte insanların yaşam standartlarının yükselmesi, üretimin yoğun şekilde makinalaşması ve seri üretimin ön plana çıkması, güçlü firmaların tekelleşmeye başlaması, kaynakların hızlı şekilde tüketilmeye yönelmesinin kaçınılmaz hale gelmesi, çevresel değerlerin hızlı bir tüketime maruz kalması gibi sebepler pek çok hukuki alanda kusursuz sorumluluk rejiminin kabul edilmeye başlanmasına, genel kural olarak uygulanan kusur prensibine dair genel ilkenin dışına çıkılmasına yol açmıştır. Çalışma konumuz kapsamında incelediğimiz ürünlerden doğan çevre zararlarından kaynaklanan hukuki sorumluluk açısından da hem ürün sorumluluğu hem de çevre hukukunda bu anlamda kusursuz sorumluluk rejimi kabul edilmiştir.

Uluslararası alanda 1972 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı sonucunda kabul edilen Stockholm Bildirisi, 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı, 1992 yılında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda kabul edilen Rio Çevre ve Kalkınma Bildirisi, çevre koruması alanındaki önemi belirten ve bu alandaki ilkeleri açıklayan temel metinler olarak kabul edilmektedir.

İnsan hakları içerisinde yer aldığı yakın tarihlerde kabul edilen çevre hakkı, 18. yüzyıldan itibaren insan haklarında yaşanan gelişimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Geleneksel haklardan farklı olarak hak ve ödev birlikteliğini esas alan üçüncü kuşak haklar, bir diğer adıyla dayanışma hakları açısından hakkın sahibi, hakkın yükümlüsü haline gelmektedir. Ayrıca devlet ve bireyin ortak çabası ile dayanışması burada gerekli kılınmaktadır. Özetle çevre hakkı, günümüz insanların çevrenin unsurlarına zarar vermeksizin kaynakları idareli kullanımına gitmek suretiyle gelecek kuşaklara karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyi şart koşar. Üçüncü kuşak haklar içerisinde barış hakkı, gelişme hakkı, insanlığın ortak mirasına saygı hakkı ve çalışmamız açısından önem taşıyan çevre hakkı yer alır.

Avrupa Birliği'nde ise 01.01.1958 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması genel anlamda Avrupa Birliği çevre hukukunun başlangıcı şeklinde kabul edilmektedir. 1972'de Paris'te toplanan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun yayınladığı Paris Deklarasyonu ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması 2. ve 3. Maddelerindeki "büyüme" kavramının yorumu geniş tutularak çevrenin de korunmasını kapsayacak şekilde eğilim olmuştur.

1 Temmuz 1987’de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Birliği; su kalitesinin korunması, hava kalitesinin korunması, atıkların kontrolü ve yönetimi, kimyasallar kontrolü, flora, fauna ve peyzajın korunması ve gürültünün sınırlandırılması düzenlemelerini kabul etmiş; çevreyi ilgilendiren pek çok uluslararası sözleşmeye taraf olmuş, Avrupa Birliği’nin kuruluş anlaşmasında değişikliğe giderek çevrenin korunması hususunda tedbir alma ve üst düzeyde korumayı esas alma yetkisini topluluk konseyine vermiş; bu amaçla öncelikli olarak çevresel zararların kaynağında önlenmesi tarzında önleyici tedbirler ile kirletenin neden olduğu zararları ödemesi tedbiri ve çevre politikalarının diğer Avrupa Birliği politikalarıyla birleştirilmesi hedeflenmiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu’ndan Avrupa Birliği’ne geçişi simgeleyen 1 Kasım 1993 tarihli Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu Antlaşması’nın Topluluğun görev ve faaliyetlerini içeren 2. ve 3. Maddelerinde ilk defa “çevre” kavramına yer verilmiş, 130r maddesi ile Topluluğun çevre politikasının Topluluğun diğer bölgelerindeki durumların çeşitliliğini nazara alarak yüksek düzeyde koruma hedeflediği ve ihtiyat ilkesi ile önleme ilkesine dayandığı belirtilerek çevre koruma gereklerinin Avrupa Birliği’nin diğer politikalarıyla entegrasyonunun sağlanması gerektiği ifade edilmiştir.

Çevresel sorumluluk hususunda kamu hukuku nitelikli hükümlerden başka, özel hukuk alanında da düzenlemeler bulunmaktadır, her iki tür hükümleri bünyesinde barındıran Avrupa Birliği çapında çevresel sorumluluk konusunda 21 Nisan 2004 tarihinde 2004/35 sayılı Çevresel Sorumluluk Yönergesi kabul edilmiştir. Avrupa Birliği’nde 2004/35 sayılı Çevresel Sorumluluk Yönergesi’nde çevresel zarar içerisinde korunan türlere veya doğal habitatlara zarar verilmesinin sayılması, korunan türler ve doğal habitatların 79/409/EEC sayılı Direktif, 92/43/EEC sayılı Direktif ile eklerinde sayılanlar şeklinde belirtilmesi ekolojik yaklaşımın örnekleri arasında belirtilebilir.

Almanya’da Çevresel Sorumluluk Yönergesi’ni uygulamaya yönelik olarak Federal Çevresel Zarar Yasası 14.11.2007’de yürürlüğe girdi, nitekim Su Koruma Kanunu gibi uzmanlık yasaları söz konusu olduğunda ilgili kanunlar öncelikli olarak ilgili çevresel uzmanlık yasalarının uygulanacağı yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanun ile amaçlanan işletme faaliyetleri neticesinde yol açılan ekolojik zararlara ilişkin tedbirler getirilmek iken 01.01.1991 tarihli Alman Çevresel Sorumluluk Kanunu, kanun eklerinde belirtilen imisyonlar nedeniyle oluşan çevresel etkilerden ötürü bir kişinin bedensel bütünlüğü, sağlığı veya malvarlığının zarara uğranması halinde sorumluluk söz konusu

olacaktır. Görüldüğü üzere Çevresel Sorumluluk Yönergesi kapsamında uyumlaştırma süreci açısından Almanya’da yapılan faaliyetlerde, çevre zararlarından sorumluluk için hem idari düzenlemeler hem de özel hukuk alanında sorumluluk hükümleri getiren düzenlemeler nezdinde ayrı kanunlaştırma faaliyetleri yürütülmüş, bu kanunlar çeşitli değişikliklerle günümüze kadar gelmiş ve bu iki alan birbirini tamamlar nitelikte çalışmaktadır.

Oysa ki ülkemizde 09.08.1983 tarihinde kabul edilen, yıllar içerisinde çeşitli değişikliklere uğrayan 2872 sayılı Çevre Kanunu karma bir kanun halinde düzenlenmiştir. Bu kanun ile Avrupa Birliği’ne verilen taahhütlerin gereğinin yapılması hedeflenmiştir. Çevre hukukunun temel ilkelerinin yasaya eklenmesi yoluna gidilmesi, kalkınma çabaları karşısında çevre koruma politikalarını geri plana iten ifadelerin ayıklanması değişikliklerin olumlu yönlerinden olduğu; lakin farklı maddelere eklenen değişikliklerin kimi hususlarda tutarsız, dağınık, belli bir sistematik özellik göstermekten uzak şekilde biçimlendiğinin göz ardı edilmemesi gerektiği, yasal düzenlemelerle hüküm altına alınması gerekirken çoğu hususun hala yönetmelikler eliyle düzenlenmiş olmasının uygun olmadığı doktrinde ifade edilmiştir ki kanaatimizce bunlar Çevre Kanunu’nun eksiklikleri arasındadır.

Keza 1980li yıllara gelinene kadar çevre hukukunun gelişimi anlamında Türkiye’de somut bir düzenleme getirilmemiştir. Türkiye’de çevre hakkına ilişkin ilk düzenleme, 1982 tarihli T.C. Anayasası’nın " Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması " başlığı altındaki 56. maddedir. Söz konusu hükümle çevre korunmasının dolaylı da olsa ele alındığı doktrinde ifade edilmiştir. Oysa Anayasa’da yapılan düzenleme ile çevre hakkı tanınmış olduğu, çevrenin korunması hususunda yurttaşlara ve devlete çeşitli ödevler yüklendiği doktrinde diğer yazarlarca belirtilmiştir. Ayrıca çevrenin korunması özel hukuk ve kamu hukuku boyutlarıyla karşımıza çıkmakta olup biz çalışmamızda ürünlerin çevreye verdiği zararlardan kaynaklanan hukuki sorumluluğu incelerken çevrenin korunmasını özel hukuk yönleriyle açıklamaya çalıştık.

Ürün sorumluluğu bağlamında ise ürünlerin üçüncü kişilere karşı verdikleri zararlardan sorumlulukta 20. yüzyıla kadar, özellikle 85/375 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi öncesinde, kusursuz sorumluluk hükümleri öngörülmemiş, genel kural kabilinden kabul gören kusur sorumluluğu kuralları içerisinde, yani haksız fiil hükümleri doğrultusunda, çözümler üretilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de 85/375 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi öncesinde öğreti ve Yargıtay uygulamaları, üreticinin hatalı ürünlerinden üçüncü kişilerde sebebiyet verilen zararlar

nedeniyle özel bir düzenleme mevcut olmadığı sebeple haksız fiil sorumluluğu hükümlerinin uygulanması kabul etmiştir.

4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun 'un 4. maddesinde, 2003 yılında 4822 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle üreticinin ürün sorumluluğunun düzenlenip düzenlenmediği konusunda kimi tartışmalar yapılmıştır.

AB ile ülkemizdeki Gümrük Birliği gereğince yürütülen uyumlaştırma çalışmaları neticesinde 2001 yılında yapılan 4703 sayılı Ürönlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun, AB'nin 2001/95 sayılı Genel Ürün Güvenliği Direktifi'ni göz önüne alan düzenlemeler yapmıştır. Öğretide kimi yazarlar bu kanun ile üretici ve dağıtıcılar açısından ürün sorumluluğunun getirildiğini ifade ederken diğer yazarlar ise 4703 sayılı Kanun gerekçesinden yola çıkarak üreticilerin üçüncü kişilere karşı tazminat sorumluluğunun düzenlenmediğini ifade etmişlerdir.

03.10.2005 tarihinde başlayan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakereleri sürecinde, 35 fasılda yürütölmesi planlanan müzakereler içerisinde, "Tüketicinin ve Sağlığın Korunması" başlıklı 28. fasıl kapsamında 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu 12.03.2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmış, kanunun "Yürürlük" başlıklı 26. Maddesi gereğince bir yıl sonra kanun yürürlüğe girmiştir.

Ürünlerden doğan çevre zararından kaynaklanan hukuki sorumluluğa değinebilmek için öncelikle hukuki sorumluluğun niteliği konusunu incelemek gerekmekte ve hem ürün sorumluluğu hem çevre hukukunun hukuki niteliğine değindikten sonra her iki alanın kesişim kümesini tespit etmemiz gerekmektedir.

ÇK m. 28'e göre; " çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. " Bu maddeyle çevre zararlarından doğan sorumlulukta, kirletene kusursuz sorumluluk hali öngörüldüğü açıktır. Ayrıca burada çevreyi kirletene karşı herhangi bir kurtuluş kanıtı getirme imkanı getirilmemiştir. Öğretide kirletenin kusursuz sorumluluğunun dayanağının ne olduğu yönünde bir görüş birliği bulunmamaktadır, ancak hakim olan görüş, ÇK m. 28 ile ağırlaştırılmış objektif sorumluluk halinin getirildiği belirtilmektedir. Zira her ne kadar çevre zararlarından meydana gelen sorumlulukta bir tehlike sorumluluğun bulunmasının mümkün olduğu ifade edilse de, bazı durumlarda kirlenmeye sebep olanların önemli bir tehlike arz etmediği hallerde çevreyi kirleten şahısların sorumlu tutulmasının mümkün olması objektif

ağırlaştırılmış sorumluluk halinin mevcut olduğu anlamına geldiği belirtilmektedir. Neticede böyle hallerde, sebep olma, hakimiyet ve tehlike esaslarından hiçbirisi tam olarak öne çıkmayarak somut olayın özellikleri çerçevesinde geniş bir sorumluluk kapsamı belirlenmektedir.

Çalışmamızın kimi bölümlerinde görüldüğü üzere Avrupa Birliği ile Almanya’da çevresel zararlardan sorumluluk özel hukuk ve kamu hukuku boyutlarıyla incelendiği halde ÇK’nın torba bir kanun gibi düzenlenmesi suretiyle kanun yapma tekniğine aykırı şekilde eksikliklerin oluşmasına sebebiyet verecek tarzda kanunun düzenlenmesi, ağırlaştırılmış objektif sorumluluk yönünden değerlendirmelerimizi yaparken kanunun ruhuna bakmamız gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda benimsediğimiz görüş dahilinde kirletenin sorumluluğunda, kurtuluş kanıtı getirme gibi imkanlar bulunmamaktadır. Ayrıca Yargıtay’ın da çevre zararlardan doğan hukuki sorumluluğun niteliği konusunda farklı görüşleri olup kimi kararlarına göre çevre hukukundan kaynaklanan hukuki sorumluluğun niteliği ağırlaştırılmış objektif sorumluluk iken bazı kararlarında hukuki niteliğin tehlike sorumluluğu olduğunu ifade etmiştir.

Ürün Sorumluluğunda da Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu’nun dayanağı olduğu belirtilen 85/375 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 1’e bakıldığında bir ürünün ayıbından kaynaklanan zararlardan üreticiyi sorumlu tutmakta olup burada kusur şartı aranmaksızın bir sorumluluğun öngörüldüğü görülmektedir. Direktif gerekçesi incelendiğinde görüleceği üzere sürekli şekilde bilimsel ve teknolojik alanda yaşanan gelişmelerle ilgili olarak modern teknolojiyle üretilmiş ürünlerin yarattığı risklerin üretici ile zarar gören arasında adil paylaşılması esasının direktifte benimsendiği anlaşılmaktadır.

Sorumluluğun niteliği konusunda görüş birliği bulunmamasına karşın ürün sorumluluğunun kabul edilmesinin temelinde yatan düşüncenin endüstriyel ürünlere ilişkin risk paylaşımı olduğu anlaşılmaktadır. Ürün Sorumluluğu Yönergesi çerçevesinde ifadesini bulan ürünlerin haizlik ettiği haklı güvenlik beklentisine uygun olunması için her türlü önlemin alınarak hatasız bir şekilde ürünlerin piyasaya sunulmasından üretici sorumludur. Keza üreticiye, bilim ve tekniğin gereklerine uygun üretim yapıldığını, ürünün piyasaya sürülmesinde bilim ve teknolojinin ulaştığı düzey itibarıyla ürünün hatalı olduğunun anlaşılamayacağının kanıtlandığı hallerde sorumluluktan kurtulma olanağının getirilmesi üreticinin sorumluluğunu davranış anlamında tehlikeyi uzaklaştırma yükümlülüğüne, yani davranışın objektif anlamda hukuka aykırılığında temellenen özen ödevinin ihlaline

dayandırmaktadır, bunlar da olağan sebep sorumluluğuna ilişkin unsurun bulunduğuna işaret etmektedir. Bu bakımdan Ürün Sorumluluğu Yönergesi ile ağırlaştırılmış özen sorumluluğu rejiminin getirilmeyi amaçlandığını düşünmekteyiz.

ÜGTDK’de ise Ürün Sorumluluğu Yönergesi’nden bağımsız olarak “uygunsuz ürün” kavramı üzerinde durulmuştur. ÜGTDK m. 6/2’e göre; “ İmalatçı veya ithalatçının sorumlu tutulabilmesi için, zarar gören tarafın uğradığı zararı ve uygunsuzluk ile zarar arasındaki nedensellik bağıını ispat etmesi zorunludur. “ Biz çalışmamızda hatalı ürün kavramını kullanmaya terminolojide bütünlük oluşturmaya ve çalışma konumuz açısından daha uygun bir yaklaşım olması sebebiyle tercih ettik.

İlgili hükümdeki uygunsuzluk kavramı ise ÜGTDK m. 3/r’de tanımlanmaktadır. Buna göre uygunsuzluk, “ Ürünün ilgili teknik düzenlemeye veya genel ürün güvenliği mevzuatına uygun olmama halini “ ifade eder. Benzer şekilde ÜGTDK m. 5’de, insan sağlığı ve güvenliğiyle ilgili teknik düzenlemelere uygun ürünün aksi ispatlanana kadar güvenli ürün olarak kabul edildiği; teknik düzenlemenin bulunmadığı veya insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümlerin bulunmadığı hallerde ilgili ürünün güvenli olup olmadığının değerlendirilmesi için genel ürün güvenliği mevzuatına göre değerlendirme yapılması gerektiği belirtilmektedir.

Böyle bir tercihin yapılmasıyla ortaya çıkan problemler içerisinde ürün sorumluluğunda aranan kıstasların yanlış yorumlanması riski bulunmaktadır. Uygunsuzluk ifadesiyle ürünlerin teknik düzenlemelere veya gerekli ürün mevzuatına uygun olmaması hallerinin aranması, bir ürünün ilgili teknik düzenlemeye veya gerekli ürün mevzuatına uygun olsa dahi güvenlik eksikliği sonucu doğacak zararları göz ardı etmeye sebep verebileceğini daha önce ifade etmiştik. Ürün sorumluluğu anlamında bir ürünün teknik düzenlemelere uygun üretilmiş olması ürünün güvenli olduğu anlamına gelmeyecektir.

Ürünlerin hatalı olup olmadığının değerlendirilmesinde teknik düzenlemelere uygunluk göz önüne alınacak olsa bile bunlar mutlak surette belirleyici etkiye sahip değildir. Teknik düzenlemeler üreticinin yükümlülüklerini belirlemek anlamında rehber gibi bazı ölçütler sunsa dahi ürün sorumluluğunun ortaya çıktığının kabulü olarak yorumlanamazlar. Asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretimin yapılması halinde kamu hukuku yükümlülüklerinin yerine getirilmiş olmasına rağmen ürün sorumluluğu açısından tazminat ödeme yükümlülüğü gündeme gelebilecektir. Zira bahsettiğimiz gibi aslında asgari standartları ifade eden teknik düzenlemelere uygun üretim

yapılmış olması bir üründen zarar doğma ihtimali tamamen sıfırlamaz. Bir ürünün piyasaya arz edilmesini takiben ürün sorumluluğu kurallarının yürürlükte olması önemlidir.

Ayrıca uygunsuzluk kavramından yeterli bir tanımlama faaliyetinin yapılmamasındaki zorluk da üreticinin sorumluluğu açısından ayrı problemleri beraberinde getirebilecektir. Uygunsuzluk kavramının içeriğini hakim dolduracak olduğuna göre ÜGTDK m. 6'nın gerekçesinde bahsi geçen düzenlemenin Avrupa Birliği'nin 25.07.1985 tarihli Ürün Sorumluluğu Yönergesi doğrultusunda hazırlandığı ifadelerinden hareketle hükmün amacına göre yorum yoluyla değerlendirilmesi neticesinde uygunsuzluk kavramının içeriğinde ilgili Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükmü dikkate alınarak hakim tarafından uygunsuzluk kavramının içeriğinin doldurulması, bu yapılırken de Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne dair bilimsel görüşlerden ve içtihatlardan faydalanılması gerektiği yönündeki görüşü benimsemekteyiz. Keza sorumlunun teknik düzenlemelere veya genel ürün güvenliğine ilişkin hükümlere uygunluğu iddiasının aksinin ispatlanmasıyla sorumluluktan kurtulmanın mümkün olmadığı nazara alındığında sorumluluğun hukuki niteliğinin ağırlaştırılmış özen sorumluluğu olduğunu düşünmekteyiz.

Yaptığımız açıklamaları göz önüne alınca hem Çevre Kanunu hem de Ürün Sorumluluğu'ndan kaynaklanan sorumluluğun ağırlaştırılmış özen sorumluluğu olduğu sebeple her iki sorumluluk alanının kesişim kümesinde kalan ürünlerden kaynaklanan çevre zararlarından doğan sorumluluğun hukuki niteliğinin ağırlaştırılmış özen sorumluluğu olduğunu düşünmekteyiz.

7223 sayılı Kanun, gerekçesinde de söz ettiği gibi 85/374 sayılı Ürün Sorumluluğu Yönergesi Direktifi'ni iç hukuka aktarmak amacıyla olduğu göz önüne alındığında öncelikle Direktif kapsamında ürün kavramından ne anlaşıldığına kısaca bakmak gerekmektedir. Zira çalışma konumuz açısından da sorumluluğun doğabilmesi için bir ürünün çevre zararına yol açması gerekecektir.

85/374 sayılı Direktif'te ürün sorumluluğu kapsamına giren malların neler olduğunun belirtilmesine rağmen tanımlama yoluna gidilmemiştir. Direktif m. 2 uyarınca ürün kavramı içerisine, taşınır mallar(başka bir taşınır mala ya da bir taşınmaza dahil edilmiş olanlar dahil) ile elektrik girer.

ÜGTDK m. 3 ise ürünün, "her türlü madde, müstahzar veya eşya" olduğunu düzenlemiş olmakla direktifle arada kimi farklar bulunmaktadır. Kanunun işaret ettiği diğer

kavrama baktığımızda göze çarpan “eşya” kavramı, taşınır ve taşınmaz malları içerisine yer alan eşya hukukuna özgü geniş bir kavram olması sebebiyle ürün sorumluluğu alanında sorumluluk alanını aşan bir duruma sebebiyet vermektedir. Ürün sorumluluğu alanında taşınmaz eşyaların yer almayacağı Direktif kapsamından anlaşılmaktadır. Bu bakımdan kanunda ifade edilen hususların amaca uygun biçimde yorumlanması suretiyle sınırlandırılması gerekmektedir, eşya ifadesinin taşınır ürünlerle sınırlı olduğunu kabul etmek düzenlemenin amacına uygun olduğunu, bu kapsama gayri maddi mallar ile gayri maddi mallardan sayılan fikri ürünlerin de girdiğini düşünmekteyiz.

11.03.2021 tarih ve 31420 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak bir gün sonra yani 12.03.2021 tarihinde yürürlüğe giren Genel Ürün Güvenliği Yönetmeliği m. 4/h’de; madde, müstahzar veya eşyanın tüketicilerin kullanımı için amaçlanmasını veya tüketicilerin kullanımını için amaçlanmamış olsa dahi makul seviyede öngörülebilir koşullarda tüketicilerce kullanılması muhtemel olması kistası aranmıştır. Yönetmelik nazara alındığında korunan çevre içerisine tüketicinin alındığı görülmektedir. Oysa ki ürün sorumluluğu anlamında zarar görenin tüketici, işçi veyahut tacir olup olmadığının önemi bulunmamaktadır. ÜGTDK’nin amacına bakıldığında korunmak istenenin her insanın sağlığı, hayatı ve beden bütünlüğü olduğu anlaşılmaktadır.

Kanunun aradığı anlamda taşınır eşya vasfına haiz bir ürünün, hataya sebebiyet vermesi gerekmektedir. Üreticinin hatalı ürün üreterek ürünün kendisi dışındaki mallar ile kişilerin vücut bütünlüklerine zarar verilmesine sebebiyet vermesi halinde meydana gelen sorumluluk haksız fiil sorumluluğu, yani sözleşme dışı sorumluluk olarak kabul edilir. Bir ürünün hatalı olup olmadığı, önceden belirlenmiş kıstaslar dahilinde yapılan bir inceleme olarak değil, somut olay şartları çerçevesinde yapılan değerlendirmeler neticesinde anlaşılabilir.

Hatalı ürün açısından önemli bir kavram olan haklı güvenlik beklentisi konusunda yasal düzlemde net bir tanım bulunmamaktadır. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 6, ürünlerden beklenen haklı güvenliğin sağlanmamasından söz ederken ÜGTDK, hatalı ürün kavramının temellerini oluşturan haklı güvenlik beklentisi konusunda teknik düzenlemeleri esas alır görülmektedir. Nitekim yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi üretim standartlarında alt sınırları belirleyen teknik düzenlemeler, ürün sorumluluğu açısından bir kıstas olarak kabul edilemez. Ürünleri kullananların beklemeye hakkı oldukları haklı güvenlik beklentisinin tanımlanmasında öteden beri var olan objektif kıstaslara yönelmeliyiz. Ürün Sorumluluğu

Yönergesi m. 6, bütün durumlar dikkate alındığında kişilerin beklemeye hakkı olan güvenliğini sağlayamayan ürünleri hatalı ürün olarak kabul eder, ancak haklı güvenlik beklentisinin belirlenmesinde bazı ölçütleri örnekseme yoluyla saymıştır. Bunlar da; ürünün piyasaya sunum tarzı, ürünün makul kullanım şekli, ürünün piyasaya sürüldüğü an ve benzeri diğer ölçütlerdir. Bu kıstaslar tahdidi olarak sayılmamışlardır, bir ürünün haklı güvenlik beklentisine uygun olup olmadığını hakim değerlendirecektir, bunu yaparken de bahsettiğimiz ölçütlerden faydalanabilecektir.

Haklı güvenlik beklentisi kapsamında günümüzün gelişen toplumsal değerlerin hesaba katılması suretiyle ürünlerin çevreye zarar vermeyecek ölçekte üretilmesinin beklendiği, çevre hakkı çerçevesinde yapılacak bir değerlendirmeyle anlaşılabilir diye düşünmekteyiz.

Ürünlerin hataları ABD sisteminden gelen bir ayrım olarak üretim, tasarım, bilgilendirme ve gelişim hataları şeklinde dörde ayrılmakta olup Ürün Sorumluluğu Yönergesi ile ÜGTDK’de böyle bir ayrıma gidilmemiştir. Pratikte böyle bir ayrıma gidilmesi gerekli değildir, ürünlerin hatalı olması üründeki her hata türünü kapsam içerisine almaktadır. Bir üründeki hatanın üretim, tasarım, bilgilendirme hatalarına dayanabileceği genel anlamda kabul edilen bir görüş olmakla birlikte gelişim hatalarına da yer verilmektedir. Piyasaya sürüldüğü an itibarıyla aslında hatalı kabul edilen ürünün günümüzün tüm teknik ve bilimsel verilerine rağmen o sıra hatanın tespit edilememesi gelişim hatalarının varlığı açısından bir tartışmaya sebebiyet vermiştir. Yani aslında ürün üretildiği ilk anda hatalıdır, ama mevcut bilimsel bilgi ve teknik bu durumu tespit etmeye olanak sunmamaktadır.

Ürün Sorumluluğu Yönergesi’nde sorumluluktan kurtuluş sebebi olarak düzenlenen gelişim riski, aslında Direktif m. 15/1-b uyarınca üreticinin ürünü piyasaya sürmesi halinde mevcut olan bilimsel ve teknolojik bilgi düzeyinin bir hatanın varlığının tespit edilmesine imkan vermediğini ispatlaması durumunda bile ulusal mevzuatta üreticinin sorumlu olabileceğine dair düzenlemenin getirilebileceği kabul edilerek hata türü içerisine alınmasına müsaade edilmiştir. Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 15/1-b hükmü doğrultusunda direktifi iç hukuklarına aktaran üye ülkeler bu konularda kendi tasarruflarını yapabileceklerdir.

Temel olarak Ürün Sorumluluğu Yönergesi hükümlerini iç hukuka aktarmaya çalışmış olan ÜGTDK ise bu doğrultuda kanun koyucunun seçimini kendi içerisinde ihtiva etmektedir. ÜGTDK’de yer alan sorumluluktan kurtuluş sebepleri arasında gelişim riski savunması kabul edilmediği sebeple ürünlerden kaynaklanan sorumlulukta üretici ve üretici benzerlerinin gelişim hatalarından da sorumlu olduklarını düşünmekteyiz.

Ürünlerden doğan çevre zararlarından hukuki sorumluluğun gerçekleşebilmesi için bir diğer şart olarak zararın meydana gelmesi gerekmektedir. Çevre Kanunu'nda çevre zararı tanımlaması yapılmamıştır. Fakat kanunda bu kavramla alakalı olarak ifade edilen kirleten, atık ve alıcı ortam kavramları birlikte değerlendirildiğinde, çevre zararı içerisinde hem çevre kirliliğinden doğan kişi ve mal zararları hem de çevrenin doğrudan etkilenmesi sebebiyle ekolojik zararların da girdiği kimi yazarlarca kabul edilmektedir. Kanaatimizce zarar kalemleri arasına ekolojik zararlar da girmektedir. Hukukumuzda ekolojik zararların tazminine dair özel düzenlemeler yer almadığından ÇK m. 28 doğrultusunda ekolojik zararların tazmini hususunda genel hükümlerden faydalanmanın yerinde olacağına dair görüşler bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Çevresel Sorumluluk Yönergesi hükümleri incelendiğinde çevresel zararın neleri kapsadığı ve bir çevresel zarar meydana geldiğinde hangi önlemlerin alınması gerektiği, çevresel zararın nasıl giderilebileceği hususunda çeşitli hükümler bulunmaktadır. AB ve Almanya'da ekolojik zararların tespiti ile tazminatına ilişkin detaylı düzenlemelerin bulunmasına rağmen ÇK m. 28'de bu hususta yeterli hüküm bulunmamaktadır. Sorumluluk hukukunun klasik amacı bireylerin kişi varlığı ile malvarlığına yönelik müdahalelerden kaynaklanan zararlarının tazminini sağlamaktır. Klasik zarar tazmini yaklaşımı içerisinde üçüncü kuşak haklar içerisinde yer alan çevre hakkında, ekolojik zararların tazmininin sağlanamayacağı yönünde bir düşünce ortaya çıkabilir.

Ekolojik zararlardan doğan tazmin taleplerinin, doğanın ve hayvanların yaşama hakları olduğu görüşünden hareket ederek söz konusu varlıklara tanınan bölümsel hak ehliyeti sayesinde, ÇK m. 28 uyarınca, devlet ve diğer ilgili kamu tüzel kişileri tarafından kirletene yöneltilebileceği yönünde görüşler mevcuttur, kanaatimizce de bu görüşler isabetlidir, keza çalışma konumuz kapsamında daha önce yaptığımız açıklamalara bakıldığında bu hususta çeşitli hukuki ve kanuni imkanların bulunduğu görülecektir.

Böyle tazmin taleplerinde kirletenden tahsil edilecek tazminat miktarlarının söz konusu çevre değerlerini eski hallerine getirme amacıyla kullanılmalrı gerekecektir. Yargıtay 4. HD., 15.05.1984 T. Ve 1984/792 E., 1984/4746 K. Sayılı kararına göre de, İstanbul Boğazı'nda iki tankerin çarpışması nedeniyle denize dökülen petrolün, İstanbul Boğazı ile çevresindeki ekolojik yapıya zarar vermesinden dolayı Devlet'in tazminat talebi kabul edilmiştir ki bu hususta daha pek çok Yargıtay kararı bulunmaktadır.

Ekolojik zararın tazminini hususunda özel düzenleme bulunmamasına rağmen hukukumuzda bunu karşılayacak kimi imkanlar bulunmaktadır. Aynen tazmin yoluyla ekolojik zararların karşılanması böyle imkanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette böyle bir yöntemde örneğin yanan ağaçlar, ölen hayvanların aynılarının yerine konulmasından çok söz konusu habitatın önceki koşulları veya bu koşulların tamamen eski haline getirilmesi zor olacağından benzeri koşullarının sağlanması suretiyle zamanla eski hale getirilecek bir aynen tazmin yolunun seçilmesi mümkündür. Doktrinde ekolojik zararların oluşturulacak bir çevre fonu tarafından talep edilmesi ve işletilmesinin de mümkün olduğu, çevre fonuna aktarılabilecek ekolojik zararların tazminini talep etmek amacıyla çevre örgütlerine de topluluk davası açma imkanının tanınmasının düşünülebileceği yönünde bir görüş bulunmaktadır.

Ürünlerden kaynaklanan çevre zararlarında bir diğer alacak kalemi önleme ve temizleme masrafları olarak karşımıza çıkar. ÇK m. 3/g hükmüne göre, çevre kirlenmesi ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanmalıdır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.

Bunların haricinde klasik sorumluluk hukukunda kabul edilen malvarlığı zararları içerisinde sayılan eşya zararları, ilgili değerleri koruyan normların ihlali suretiyle talep edilebilecek salt ekonomik zararlar, bireylerin uğradıkları maddi zararlar, manevi zarar kalemleri istem konusu olabilecektir. Çevre Kanunu'nda ve ÜGTDK'da bu zararların nasıl giderilebileceğine ilişkin özel düzenlemeler yer almamasından ötürü TBK m. 53 – 55 hükümlerinin uygulanması suretiyle anılan zararların giderilmesi sağlanacaktır.

Ayrıca Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 9, hatalı bir ürünün verdiği ölüm ya da yaralanmaların neden olduğu zararları, hatalı ürünün kendisi dışındaki herhangi bir mala gelen en düşük sınırı 500 ECU olan zarar ya da tahribatı kapsamına almakta olup söz konusu malların özel kullanıma veya tüketime yönelik olarak özgülenmiş olmasını ve zarara uğrayandan başka başlıca kendi özel kullanımı veya tüketimi için kullanılmış olması şartlarını arar.

ÜGTDK m. 6'ya bakıldığında hemen hemen benzer bir düzenlemenin bulunduğu görülmektedir. Ürünün bir kişiye yahut mala zarar vermesi halinde ürünün üreticisi veya

ithalatçının zararı gidermekle yükümlü olduğundan söz edilmektedir. Ancak Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde 500 ECU olarak belirlenen alt sınır ÜGTDK'ya alınmamıştır. Aynı şekilde Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 16'da belirtilen ölüm veya yaralanma sonucu ortaya çıkan ve aynı hataya sahip özdeş ürünlerin sebebiyet verdiği zararlarda üreticinin toplam sorumluluğunun 70 Milyon ECU'dan az olmayan bir tutarla sınırlandırılabilceğı hükmü de ÜGTDK'ye alınmamıştır.

Her ne kadar ÜGTDK'da, Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ndeki gibi hatalı ürünün kendisi dışındaki malların niteliklerine ilişkin bir tanımlama yapılmamış olsa da ÜGTDK'nın Avrupa Birliği yönergelerini iç hukuka aktarma amacından hareketle benzer hususların ÜGTDK'da da geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Hem ürün sorumluluğu hem de çevre hukukunda nedensellik bağı hususunda yaptığımız incelemelerden anlaşıldığı üzere ürünlerin çevreye verdiği zararlarda da doktrinde genel olarak kabul edilen uygun nedensellik bağının varlığı gereklidir.

Ürün sorumluluğu bağlamında üretici ve benzerlerine kimi sorumluluktan kurtuluş sebepleri sunulmaktadır. Hatalı bir ürünün yol açtığı çevre zararında sorumluluktan kurtuluş sebeplerinden üretici ve üretici gibi sorumlu olanlar faydalanabilecektir, ürünün nihai kullanıcısının da sorumlu olduğu hallerde nihai kullanıcının sorumluluktan kurtuluş sebebine dayanması kanaatimizce mümkün değildir. Nitekim Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde kabul edilen tüm sorumluluktan kurtuluş sebepleri ÜGTDK'ya alınmamıştır. ÜGTDK kapsamında kabul edilen sorumluluktan kurtuluş sebepleri şu şekilde sıralanabilir: Üreticinin kendisinin piyasaya arz etmediğini ispatlaması durumunda sorumlu olmayacağı; bir üründeki hatanın dağıtıcının veya üçüncü tarafın ürüne müdahalesinden veya kullanıcıdan kaynaklandığının ispatlanması halinde üreticinin sorumlu olmayacağı; zararın üçüncü bir kişinin fiili veya ihmalinden kaynaklanması tazminat sorumluluğunu kaldırmamakta, ancak üretici veya ithalatçının üçüncü kişiye rücu hakkı doğurduğu; üründeki hatanın teknik düzenlemelere veya diğer zorunlu teknik kurallara uygun üretilmesinden kaynaklandığının ispatlanması halinde üretici veya ithalatçının sorumlu olmayacağı hususları karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte Ürün Sorumluluğu Yönergesi'nde düzenlenen ve ÜGTDK'da hüküm altına alınmamış gibi görünen Ürün Sorumluluğu Yönergesi m. 7 – f uyarınca bir ürünün bileşenin üreticisi, ürün hatasının bileşenin dahil edildiğı ürünün tasarımına veya ürünün üreticisi tarafından verilen talimatlara atfedilebilir olduğunu ispatlaması halinde sorumluluktan kurtulacağı düzenlenmiştir. ÜGTDK hükümlerine bakıldığında söz konusu

sorumluluktan kurtuluş sebebinin açıkça düzenlenmediği görülmektedir. ÜGTDK'daki üretici tanımına bakıldığında hem kanunun çıkış noktası olarak gösterilen Ürün Sorumluluğu Yönergesi'ne uygun yorum yapma hem de adil risk dağılımı gereğince ara ürün ve hammadde üreticilerinin de sorumluluktan kurtuluş sebebinden faydalanabilmesi gerektiğini kabul eden görüşleri benimsemekteyiz.

Nedensellik bağının ispatı meselesi ise çevre hukukunda ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira çevre zararlarının her zaman anında ortaya çıkmaması ile sınır aşan etkileri nazara alındığında gerçekleşmiş bir çevre zararı ile zarara sebebiyet veren arasında nedensellik bağının bulunduğu ilişkin ispat hususu bazen problem arz edebilmektedir.

Öğretideki hakim olan görüşe göre HMK m. 33 gereği hakimın Türk Hukukunu resen uygulayacağı kuralından hareketle hukuki sebebi hakimın belirleyecek olmasından yola çıkılarak bir fiilin hukuka aykırılığına yol açan davranış kuralı veya hukuka aykırılığa engel bir sebebin varlığının hakim tarafından resen belirleneceği sonucuna varılmaktadır. Ancak bu durum hakimın kendiliğinden bir araştırma yapmasına olanak vermez. O halde bir üründen doğan çevre zararında davalının sorumluluğunu doğuran şartlara dair açıklamayı davacının yapacağı düşünülebilir. Davacı sorumluluğun şartlarının yerine getirildiğine dair kanaat uyandıracak delilleri hakime sunmakla yükümlüdür ve davacının uğranılan zararı da ispat etmesi gerekecektir.

Davacının nedensellik bağını ispat etmesi zorunluluğu ve bu hususta bir karinenin kabul edilmemiş olduğu göz önüne alındığında davacı için ispat yükünün zorluğu ortaya çıkmaktadır. Öğretide ispat yükünün farklılaştırılması, ilk görünüş kanıtı ve nedensellik karineleri gibi yöntemlerle nedensellik bağının ispatının kolaylaştırılması yoluna gitme seçenekleri üzerinde durulmaktadır. Çevre hukukunda nedensellik bağının ispatı açısından bir kanuni karinenin getirilmesi kanımızca yerinde olurdu. Bununla birlikte böyle kanuni karinelerin getirilemediği hallerde fiili karinelerin varlığının kabul edilmesi suretiyle nedensellik bağının gerçeğe yakın görünmesinin kanıtlanmasının mümkün olduğu doktrinde ifade edilmektedir. Buna göre somut bir olayda zararın belirli faaliyetlere özgü kirlenmeden kaynaklanabileceğinin ispatlanması halinde zarara söz konusu faaliyetin sebebiyet vereceği kabul edilmektedir ki kanımızca bunun uygulanmasının mümkün olduğu görüşündeyiz.

Bir ürünün çevreye verdiği zararda eğer birden fazla üreticinin aynı çevre zararından sorumluluğu söz konusuysa müteselsil sorumluluk hükümleri uygulanacaktır.

Bir üründen doğan çevre zararlarında hukuki sorumluluğun muhatabı olarak kirleten statüsünde belli başlı kişiler karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir durumda önemli olan kirleten kavramıdır. ÇK m. 28 ile çevreyi kirletenin sorumluluğu düzenlenmekte olup sorumluluğun süjesi olarak kirleten belirlenmiş olmaktadır. Kirleten kavramı ise, ÇK m. 2'de tanımlanmıştır. Buna göre; " faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler " kirletendir. Kirleten, doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine sebep olabilmektedir. Birilerinin çalıştırılması halinde, çalıştırılan kişilerin sebebiyet verdikleri kirlenme halinde, çalıştırmanın faaliyeti, dolaylı kirlenme olmaktadır ya da kirletenin elinde bulunan maddelerin başka birinin hatası sonucu kirliliğe yol açması da aynı şekilde dolaylı kirlenme örneğidir.

Kirletenin bu şekilde dolaylı ve doğrudan olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olması diye tanımlanması çalışma konumuz açısından davalı tarafın tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Zira bir üründen kaynaklanan çevresel zararlarda kirleten olarak ürünün nihai kullanıcısı, ürünün üreticisi ve üretici benzerleri, dağıtıcılar ve ithalatçılar da sorumlu olacaktır.

ÜGTDK m. 6/1, bir ürünün, bir kişiye veya bir mala zarar vermesi halinde, bu ürünün imalatçısı veya ithalatçısı zararı gidermekle yükümlü olduğunu belirtmesinin yanında kanunun 6. maddesinin 7. fıkrasında diğer kanunlardaki tazminat sorumluluğuna ilişkin hükümlerin saklı olduğu düzenlenmiştir. Dolayısıyla ÇK m. 2'deki kirleten kavramı ile ÜGTDK m. 6/1 ve 6/7'yi birlikte değerlendirirsek hatalı bir ürünün nihai kullanıcısının kullanımındayken çevresel hasara sebebiyet vermesi halinde dahi ürünün hatalı olması halinde o ürünün üreticisi, üretici benzerleri, dağıtıcıları, ithalatçıların kanuni tanımda geçen dolaylı olarak çevre kirliliğine sebebiyet veren kirleten olarak yani dolaylı yoldan çevreye zarar verenler olarak sorumlu olduklarını belirtebiliriz.

Ürün sorumluluğu anlamında ürünün üretiminden, denetiminden ve sonrasında izlenmesinden sorumlu olan üreticinin genel anlamda piyasaya sürülmüş ürün üzerinde dahi bir hakimiyeti bulunduğunu belirtebiliriz. Bu hakimiyet olgusunun ürünün piyasaya arz edilmesinden sonra da devam ettiğini düşünmekteyiz. Zira üreticinin kendi organizasyonel faaliyetleri neticesinde üretilmiş bir ürüne dışarıdan müdahale gelmediği sürece piyasaya arz edilmesi, dolaylı da olsa hala ürün üzerinde kontrolü bulunduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Keza üreticilerin ürün üzerinde izleme yükümlülüklerinin bulunması da bu hususa işaret etmektedir. Bu bakımdan ürün hatası nedeniyle nihai kullanıcının

kullanımındayken çevresel hasara sebebiyet verilmesi hallerinde ÇK m. 2'deki kirleten kavramında bahsi geçen dolaylı yoldan çevre kirliliğine sebebiyet veren gerçek veya tüzel kişi olarak üreticinin ve şartları varsa üretici benzerlerinin, dağıtıcıların ve ithalatçıların sorumlu olduğundan söz edebiliriz.

Elbette bu durum nihai kullanıcının Çevre Kanunu anlamında sorumluluğunu ortadan kaldırmayacaktır. Zira bir ürünü kullanan nihai kullanıcı, ürünün kendi denetimi altında zarara sebebiyet vermesinden ÇK m. 28 anlamında sorumlu olacaktır. Çevresel hasarlardan sorumluluğun kusursuz sorumluluk rejimine tabi olması böyle bir sonucu meydana getirmektedir. Nitekim bu sorumluluğu biraz ikiye ayırarak incelemekte fayda görüyoruz.

Ürünün hatasız olduğu varsayımıyla hareket edersek nihai kullanıcının ürünü kendi kusuruyla bozarak ya da üreticinin satış sırasında veyahut kullanma talimatında yaptığı bilgilendirme yükümlülüğü çerçevesinde ürünün nasıl kullanılması gerektiği yolundaki talimatlarına aykırı olarak kullanılması suretiyle nihai kullanıcının çevre kirliliğine yol açması hallerinde burada üretici ve üretici gibi sorumlu olanların sorumluluğu gündeme gelmeyecek, nihai kullanıcı çevre kirliliğinden sorumlu olarak karşımıza çıkacaktır. Bununla birlikte ürün hatası sebebiyle çevre zararı doğarsa o zaman üretici ve şartların varlığı halinde üretici gibi sorumlu olanların nihai kullanıcıyla birlikte sorumluluğu gündeme gelecektir, sonrasında nihai kullanıcının asıl sorumlulara rücu etme hakkı bulunmaktadır.

Bu bakımdan bir üründen kaynaklanan çevresel zararların önlenmesi ve durdurulması, çevresel değerlerin eski hale getirilmesi ve tazminine yönelik davalarda davalı sıfatı ile karşımıza kirleten olarak ilgili ürünün nihai kullanıcısı ve şartların varlığı halinde üretici ile üretici benzerleri çıkmaktadır.

Davacı sıfatına kimin haiz olabileceğine baktığımızda ise Çevre Kanunu'nda, çevre zararlarından doğan tazminat istemlerinde kimlerin talepte bulunabileceğini belirtilmemiştir. Herhangi bir sınırlamanın bulunmaması nedeniyle çevre kirliliğinden zarar gören gerçek ve tüzel kişilerin tazminat davası açmakta hukuki yararı bulunduğunu belirtebiliriz. Bir üründen kaynaklanan çevre zararında hak kaybına uğranıldığında açılacak davaların önleme – durdurma davaları, eski hale iade davası, tazminat davası ve topluluk davaları olabileceğini düşünmekteyiz.

Önleme – Durdurma Davaları ÇK m. 8/2 nazara alındığında özel bir önem taşımaktadır. Çevre koruması, özel hukuku ve kamu hukukunu ilgilendiren alanları

muhtevasında barındırması, kısacası hem özel hukuk hem de kamu hukukunun karakteristik özelliklerini taşıması, idarenin kirlilik veya kirlenme tehlikesi anlarında gerekli tedbirleri almasını bir yükümlülük olarak şart koşar. Keza ÇK m. 30'a göre, çevre kirliliğinden haberdar olan herkesin ilgili mercilere başvurabilmesi, böylece gerekli önlemlerin alınmasını veya söz konusu faaliyetlerin durdurulmasını isteme hakları, bu yükümlülüğün bir uzantısı olarak karşımıza çıkmakla birlikte, aynı zamanda Anayasa m. 56'da bireylere yüklenen çevreyi koruma, geliştirme ödevinin yüklenmesi de bununla bağlantılıdır. Nitekim söz konusu talebin ÇK m. 30'un maddi lafzından da anlaşıldığı üzere ilgili idarelere yöneltilmesi gerektiği aksi halde özel hukuk kişilerine böyle bir talebin yöneltilmesinin hukuki anlamda bir önemi bulunmadığı, doktrinde kimi görüşlere göre bu düzenleme ile zarar tehlikesi ile karşılaşanlara veya zarara maruz kalanlara hukuk mahkemeleri önünde önleme veya durdurma davası açma imkanı getirilmediği belirtilmesine rağmen aksi yöndeki görüşler de bulunmaktadır.

Çevre Kanunu'nda bu konuda açık bir hükmün bulunmamasına rağmen zarar görme tehlikesiyle karşılaşanların adli yargıda hukuk mahkemeleri önünde gerekli önlemlerin alınmasını talep etmenin mümkün olduğu, ayrıca ÇK m. 28/2 ile genel hükümlere yapılan atıfla bu durumun olanaklı olduğu, zarar tehlikesiyle karşılaşanların TMK m. 730'da olduğu gibi bu durumu ispat etmek suretiyle gerekli önlemlerin alınmasını, eğer kirlenme tehlikesini ortaya çıkaran bu önlemleri almıyorsa masrafların tehlikeye sebebiyet verence alınmasını hukuk mahkemelerinde talep edebilecektir. Bununla birlikte kirlenme tehlikesine yol açan veya kirlenmeye yol açan şahıs bu konuda gerekli önlemlerin alındığını ispat etmek suretiyle sorumluluktan kurtulabilecektir.

Kirlenmenin gerçekleştiği veya önlem almanın aciliyet arz ettiği hallerde, ÇK m. 30 hükmü sayesinde idareye başvuru yapan bireyler, idarenin sessiz kalması halinde gerekli tedbirleri kendileri alarak yaptıkları masrafları daha sonra, kirletenden isteyebilirler. Bunun haricinde, idarenin belirli süreler boyunca sessiz kaldığı durumlarda, çevre kirlenmesi dolayısıyla ilgililerin idare mahkemesinde dava açması da mümkündür. Çevre bilincine sahip her vatandaşın durumun acil olduğu hallerde, çevre kirlenmesinden dolayı, idareye başvurunun zaman kaybettirmesi riskini göze alamayarak gerekli masrafları yapması olanaklı olmakla birlikte, sonrasında bu masraflar için kirletene başvurulabilir.

Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten haberdar olan herkesin, yani çevre duyarlılığını geliştirmiş her bireyin, zarar tehlikesi veya tehlike dolayısıyla gerekli tedbirlerin alınması amacıyla önleme davası ve zarara yol açan faaliyetleri durdurma davası açmaları

özel olarak düzenlenmemiş olmakla birlikte, ÇK m. 30, Anayasa m. 56 ve çevre hukukunun genel ilkelerinin değerlendirilmesi sonucunda, ilgililerin söz konusu davaları açmakta hukuki menfaatlerinin bulunduğunu belirtebiliriz. Bu bakımdan hatalı bir üründen ötürü çevre kirlenmesi tehlikesinin meydana geldiği hallerde ilgililerin önleme ve durdurma davalarını açmaları mümkündür.

Bununla birlikte hukukumuzda bir zararın önlenmesi için bazı özel düzenlemeler bulunmaktadır. TMK m. 730 ve kimi genel hükümler gereği zarar görme tehlikesiyle karşılaşanların gerekli önlemlerin alınmasını adli yargıdan talep etmeleri mümkündür. Öğretideki kimi görüşler, burada tehlikenin giderilmesini isteyebileceklerin sadece komşulardan ibaret olmadığını, üçüncü kişilerin de böyle bir imkana sahip oldukları kabul edilmektedir. Her iki madde açısından zarar tehlikesiyle karşılaşanların, söz konusu tedbirlerin malikler tarafından alınmaması halinde gereken tedbirlerin malik hesabına kendisinin alınmasına izin verilmesi amacıyla mahkemeye başvurulabileceği yönünde görüşler de mevcuttur. Taşınmazın taşkın kullanımı nedeniyle zarar görme tehlikesiyle karşılaşan veya zarara uğrayan komşular ilgili davaları açabilmektedir. TMK'da kişilik haklarına saldırılardan korunmayı düzenleyen hükümlere göre önleme ve durdurma davaları, haksız zilyede karşı TMK m. 683 uyarınca el atmanın önlenmesi davasına benzer imkanları hak sahiplerine tanımaktadır. Bu hükümlerden başka TMK m. 25 maddesi de çalışma konumuz açısından önem arz etmektedir. Davacının hâkimden saldırı tehlikesinin önlenmesini, sürmekte olan saldırıya son verilmesini, sona ermiş olsa bile etkileri devam eden saldırının hukuka aykırılığının tespitini isteyebileceğini düzenleyen hükmün yanında haksız zilyede karşı el atmanın önlenmesini düzenleyen TMK m. 683 de kişilik haklarına ve özel mülkiyete saldırılar açısından önleme ve durdurma davaları açma hakkını düzenlemektedir .

Böylelikle bu düzenlemeleri topluca değerlendirmemiz ve bir toplu kıyas yapmamız halinde zarar görme tehlikesiyle karşılaşanların adli yargıya başvurarak söz konusu zararların önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını veya sürmekte olan bir çevre kirliliği tehlikesi söz konusu ise onların durdurulmalarını isteme hakları olduğunu belirtebiliriz. Keza yukarıda yaptığımız açıklamalar da nazara alınacak olursa çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten haberdar olan herkesin, yani çevre duyarlılığını geliştirmiş her bireyin, zarar tehlikesi veya tehlike dolayısıyla gerekli tedbirlerin alınması amacıyla önleme davası ve zarara yol açan faaliyetleri durdurma davası açmaları özel olarak düzenlenmemiş olmakla birlikte, yukarıda bahsi geçen genel hükümler ile ÇK m. 30, Anayasa m. 56 ve çevre hukukunun genel ilkelerinin değerlendirilmesi sonucunda, ilgililerin söz konusu davaları açmakta hukuki

menfaatlerinin bulunduğunu belirtebiliriz. Bu bakımdan hatalı bir üründen ötürü çevre kirlenmesi tehlikesinin meydana geldiği hallerde ilgililerin önleme ve durdurma davalarını açmaları mümkündür.

Genel hükümlerden başka, Çevre Kanunu'nda çevre kirliliğinden doğan zararların engellenmesi amacıyla önleme ve durdurma davalarına özel olarak yer verilmemiştir, fakat ÇK m. 28/2 hükmü " kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu " nun saklı olduğu ifade etmekle TMK ve diğer ilgili hükümlere başvurma olanaklı olduğunu belirtmektedir. Yalnız maddenin lafzı tazminattan bahsettiği için özel olarak durdurma ve önleme davalarının uygulanabileceği sonucuna varılamasa da, genel hükümlerin ilgili kısımlarının uygulanabilme olanağını da engelleyen bir durum yoktur, zira ÇK m. 28/2'nin geniş yorumlanmasıyla bu sonuca ulaşabilmek de mümkündür.

Bir diğer dava türü olan eski hale iade davasında ise ÇK'da düzenlenen hukuki sorumluluk kuralları, özel olarak eski hale iade davası adında özel bir dava türü öngörmemiştir. Fakat ÇK m. 28/2'nin göndermesiyle genel hükümlere başvurulabileceği için çevresel zararlara yol açan faaliyetlerin devamlı nitelikler taşıdığı hallerde, tazminat davalarının yanı sıra söz konusu faaliyetler neticesinde meydana gelen etkilerin ortadan kaldırılması ve çevrenin eski haline getirilmesi amacıyla dava açılabilir.

TMK m. 730 uyarınca " Bir taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski hâline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebilir. " Bunun için çevrenin eski hale getirilmesinin mümkün olması gerekmektedir, eğer böyle bir imkan yoksa hakim ancak tazminata hükmedebilecektir. Nitekim aşağıda inceleyeceğimiz tazminat davalarında ekolojik zararlar açısından da tazminat istenebileceği fikrinden hareketle tazminat davalarında talep edilebilecek tazminatlar doğal unsurların eski hale iadesi amacıyla kullanılması gerekmektedir.

Eski hale iade davasında gerekli önlemlerin neler olacağını hakim, bilirkişiler aracılığıyla tespit ettirerek karar verebilmektedir. Örneğin Yargıtay'a göre, komşuluk hukukuna aykırılığın oluşup oluşmadığının, komşuluk hukukuna aykırılığın saptanması halinde hangi önlem ya da önlemlerle aykırılığın giderilebileceğinin belirlenmesi için biri çevre mühendisi olmak üzere en az üç kişiden oluşan uzman bilirkişiler aracılığıyla uygulama yapılması gerekmektedir.

Kirletici faaliyetin devam ettiği hallerde, hatta kirlenme sona erse dahi, eski hale getirmenin mümkün olduğu durumlarda, eski hale iade davasının açılması mümkün olduğu ifade edilmektedir. Kanımızca ÇK m. 3/g ile birlikte değerlendirildiğinde, madde lafzında geçen "sınırlandırma, giderme ve çevrenin iyileştirilmesi " ibareleri eski hale iade koşullarının mümkün olduğu hallerde, Çevre Kanunu'nun çevre koruma amacı doğrultusunda eski hale iade kurumunun işletilmesini gerektirmektedir. Ne var ki ÇK m. 3/g'nin eski hale iade davasına cevaz verdiğini söylemek yanlış olacaktır. Zira kanun kirlenme masraflarını kirleten öder ilkesi çerçevesinde bu masrafların kirleten tarafından ödenmesi gerektiğini hükme bağladıktan sonra, kirletenin masrafları ödememesi halinde veya gerekli ödemeleri yetkili makamların yapması durumunda yapılan harcamalar, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edileceğini düzenlemektedir.

Bununla birlikte Çevre Kanunu'nda özel olarak eski hale iade davasının öngörülmemiş olması dolayısıyla genel hükümlerden hareket ederek TMK m. 730 çerçevesinde eski hale iade davası, sadece taşınmazların aşkın kullanımı dolayısıyla açılabilir. Kanaatimizce ÇK'ya özel düzenlemeler getirilerek çevre kirlenmeleri ve çevre kirlenmeleri dolayısıyla zararların ortaya çıktığı her halde, bunun mümkün olması şartıyla, eski hale iade davasının öngörülmesi kanunun amacı çerçevesinde yerinde olacaktır.

Ayrıca kimi idari düzenlemelerde çevresel koruma konusunda getirilmiş eski hale iade hususundaki açıklamalar niteliği itibariyle özel hukuk kurallarına uygulanabilir nitelikler arz etmemektedir, üstelik bir kısmında eski hale iadenin nasıl gerçekleşeceği konusunda yeterince açıklık olmadığı gibi idarenin izin, ruhsat ve standartlarına aykırı olarak gerçekleşmiş çevre zararlarında uygulanabilecek kimi idari düzenlemelerle eski hale iade kavramı üzerinde durulmaktadır. Oysa ki daha önce yaptığımız açıklamalardan da anlaşıldığı üzere haklı güvenlik beklentisi kavramına uymaksızın hatalı bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında Çevre Kanunu m. 28 anlamında asıl önem arz eden husus, kirlenmenin bir olgu olarak meydana gelmesidir. Çevreyi kirletenin fiili, hukuka uygun sebeplerden ortaya çıkmış olsa dahi, söz konusu kirlenme ÇK'ya aykırılık taşıyacağından hukuka aykırılık var olduğu hususunu daha önce zikretmiştik. O halde idarenin izin ve ruhsatlar verme, standartlar belirleme yoluyla kirletici faaliyete veya işletmeye izin vermesi kirlenmenin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmamaktadır. Böyle durumlarda, somut olayı inceleyen hakim, çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerden kaynaklanan kirlenmeler konusunda, uluslararası standartları, yerel şartları, ülkedeki ekonomik imkanları bilirkişiler aracılığıyla tespit ettirerek karar vermesi gerekeceği kuşkusuzdur. Dolayısıyla idari niteliğe sahip izin, standart ve

ruhsatlara uyulmuş olsa dahi hatalı bir ürün vasıtasıyla çevre korumasına yönelik herhangi bir normun ihlali halinde çevre kirliliği meydana gelmişse hukuka aykırılığın varlığının kabul edilmesi gerekmektedir, bu doğrultuda eski hale iade kavramının da bu doğrultuda ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Zira daha önce de belirttiğimiz üzere teknik ya da yasal standartlar, izinler, ruhsatlar uyulması gereken asgari hususları belirler, bu bakımdan çevre zararlarında eski hale iade davasının görülebilmesi noktasında ilgili idari düzenlemeler özel hukuktan bağımsız karakterli oldukları anlaşılmaktadır.

Genel anlamda kabul gören bir dava türü olarak karşımıza tazminat davaları çıkmaktadır. ÇK m. 28 kapsamında kirletenin çevre zararlarından doğan hukuki sorumluluğunda istenebilecek zarar kalemleri şartların varlığı halinde bir üründen kaynaklanan ekolojik zararların tazmini talebi ile bireylerin uğradıkları zararlar için maddi ve manevi tazminat talepleri ileri sürülebilecektir.

ÇK m. 28 uyarınca kirletenin sorumluluğu bir kusursuz sorumluluk hali olarak düzenlenmiştir, çalışma konumuz açısından hatalı bir ürünün yol açtığı çevre zararlarında kirleten kavramı içerisinde yer alanların kusurları tazminatın belirlenmesinde herhangi bir önem arz etmez. Nitekim TBK m. 51, hakime kimi hallerde tazminatta indirimde bulunma imkanı sunmaktadır. Söz konusu hükme göre hakim, tazminatın kapsamını, ödenme biçimini, durumun gereğini ve özellikle kusurun ağırlığını göz önüne alarak belirleyecektir. Yine TBK m. 52 gereği zarar görenin rızası, zarar görenin birlikte kusuru, zarar verenin yoksulluğa düşecek olması hallerinde uğranılan zarardan daha az bir tazminata hükmedilmesi mümkündür. Aynı zamanda TBK m. 75 hükmünün uygulanma alanı bulabileceği hallerin bulunduğunu belirtebiliriz.

Çalışma konumuz kapsamında yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı üzere çevre zararları geniş kitleleri ve çevresel öğeleri büyük oranda etkileyebilmektedir ve bunlardan yüksek oranlarda tazminat sorumluluğunun meydana gelmesi mümkündür. Bu durumda yüksek tazminat sorumluluğu meydana gelecek olup bu da çevre hukuku ilkeleri arasında yer alan sürdürülebilir kalkınma ilkesine aykırılık oluşturarak korunmak istenen değerler arasında dengesizliğe sebebiyet verebilecektir.

Alman Çevresel Sorumluluk Kanunu § 15 bu konuda Alman hukukunda bir düzenleme getirmektedir. Söz konusu hükme göre, tazminat ödemekle yükümlü kılınan kişi, yalnızca ölüm ve bedensel zararlar ile mülke gelen zararlardan en fazla 85 milyon Euro'ya kadar sorumludur. Böylelikle çevre için tehlike arz eden bir faaliyet gerçekleştiren kişilerin

faaliyetlerine başlamadan evvel olası sorumluluk davaları açısından karşılaşılabilecekleri en yüksek meblağı bilerek hareket etmeleri söz konusu olacaktır.

Kanaatimizce çevre hukukuna da bir üst sınır getirilmesinin yerinde olacağını düşünmekteyiz. Böylelikle bir üründen kaynaklanan çevresel zararlarda muhatapların sorumluluklarını bilerek hareket etmeleri mümkün olacaktır

Bir üründen kaynaklanan çevre zararları açısından Çevre Kanunu'nda ve ÜGTDK'da genel bir sorumluluk sigortası düzenlenmesi öngörülmüş değildir. Çevre Kanunu'nda sadece tehlikeli kimyasallar ve atıklar bakımından bir zorunlu mali sorumluluk sigortası düzenlenmiş, başka bir düzenleme getirilmemiştir. Ancak doktrindeki bir görüşe göre kanun koyucunun tehlikeli kimyasallar ve atıklar bakımından zorunlu mali sorumluluk sigortası getirmek yönünde bir amacı bulunmamaktadır.

Oysa zorunlu çevre sorumluluğu sigortasının daha geniş kapsamlara ulaşması, genel olarak çevre zararlarının maliyetinin yüksek boyutlarda olması dolayısıyla hem sigorta primi ödeyerek sigorta ettiren konumuna gelen işletmelerin ekonomik mahvını engelleyecektir, hem de zarar görenlerin zararlarının karşılanması konusunda bir güvence oluşturacaktır. Böylece çevre zararlarında sigortanın uygulanması halinde, prim ödeyerek sigorta kapsamına dahil olan sigorta ettirenler açısından, çevre zararı riski gerçekleştiği durumlarda zarar sigorta ettirenlerin tamamına dağıtılmakla, sigortanın sosyal niteliği de ortaya çıkmaktadır. Bu da kirleten öder ilkesine hizmet edecektir. ÇK m. 13 kapsamında düzenlenmiş bulunan Tehlikeli Maddeler ve Atıklar Bakımından Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası kapsamı dışında kalan diğer çevresel hasar tehditleri açısından yukarıda bahsi geçen şekilde kanunen zorunlu bir mali sorumluluk sigortası düzenlemesinin kabul edilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Kural olarak hukukumuzda cezalandırıcı bir yaptırım türü medeni hukuk alanında kabul edilmemektedir. Sorumluluk hukukunun ana amacının tazminat, onarıcı – telafi edici yaptırımlara odaklı olduğu görünmektedir. Oysa Amerikan hukukunda bu durumun bir benzeri olarak zarar vereni cezalandırarak ileride benzeri eylemlerde bulunması engellenmeye çalışılır. Cezalandırıcı tazminatın tazminat, cezalandırma ve caydırıcılık şeklinde üç işlevi bulunmaktadır, cezalandırıcı tazminatın esas kökeni İngiliz hukukudur.

Cezalandırıcı tazminatta önemli olan husus davacının zararından ziyade davalının eylemi olduğu için cezalandırıcı tazminat ile uğranılan zararın telafisi konusunda tazminatın farklı amaçlara hizmet ettiği, bu taleplerin birbirlerini dışlamadığı, bu bakımdan bir dava

kapsamında her iki tazminatın birlikte yer almasında sakınca olmadığı doktrinde dile getirilmektedir. Türkiye’de cezalandırıcı tazminat yaptırımına özel hukuk alanında yer verilmemiştir, ancak kirletenin sorumluluğunda ve özel olarak çalışma konumuz kapsamında bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında böyle bir tazminatın varlığının özel bir öneme haiz olduğunu düşünmekteyiz. Bu bakımdan özel hukuk alanında özellikle de çevre hukukunda, çalışma konumuz özelinde ise bir üründen kaynaklanan çevre zararlarında cezalandırıcı tazminat uygulamasının kabul edilmesinin olanaklı olduğunu düşünmekteyiz.

Yine de hukukumuzda cezalandırma işlevli hükümlerin genellikle kamu hukuku karakterli oldukları göz önüne alındığında genel anlamda böyle bir imkanın özel hukukta olmadığı ilk bakışta düşünülebilir. Oysa hukukumuzda kimi hükümlerin bir zararın telafisini gidermekten ziyade sorumluları cezalandırma ile gelecekte bu tip eylemleri yapmaktan caydırma amaçlarına sahip olduğu, yani bunların bir çeşit medeni hukuk cezası olduğu ifade edilmektedir.

Ayrıca bu hususta yabancı mahkeme kararlarının tanıma ve tenfizinin mümkün olup olmadığını incelemiş bulunmaktayız.

Milletarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun m. 50’de yabancı mahkeme kararlarının tenfizi için genel şartlar düzenlenmişken, MÖHUK m. 58’de ise tanıma şartları açısından tenfiz şartlarına atıf yapılmasının akabinde karşılılık şartı haricinde tüm şartların tanımada da arandığı belirtilmiştir. Nitekim MÖHUK m. 50 haricinde m. 54’te yer alan özel şartların da varlığı bir yabancı mahkeme kararının tanınması veyahut tenfizi açısından gerekmektedir.

Amerikan mahkemelerinde verilen cezalandırıcı tazminata ilişkin mahkeme kararlarında ise cezalandırıcı tazminatın cezalandırma amacı taşımadığı, bir özel hukuk yaptırımı olmadığı ve özel hukuk mahkemesince böyle kararlar verilmesinin uygun bulunmamasından ötürü eleştiriler bulunmasına rağmen MÖHUK m. 50 gereği yabancı mahkeme kararlarının Türkiye’de icra olunabilmesinin hukuk davası şartı olmasına bağlaması söz konusu kararların özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bakımdan çevre zararlarından kaynaklanan tazminat davalarında cezalandırıcı tazminata hükmedilmesinde bir tenfiz edilebilir sorununun bulunmadığı ifade edilmektedir

Topluluk Davaları hususunda ise şunları belirtebiliriz. Klasik olarak medeni usul hukuku, özel hukuktaki subjektif hakların korunmasına hizmet eder, yani bireylerin tek

başlarına dava açarak kendi haklarını savunabildikleri bir sisteme işaret etmektedir. Günümüzün ulaştığı sosyal, ticari ve endüstriyel düzeyin geldiği nokta itibariyle bazı yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Klasik anlamda münferit davalar yoluyla hakların korunması her zaman istenen sonucu vermemektedir. Bu sebeple medeni usul hukukunda meydana gelen gelişmelerle beraber “adalete erişim hareketi” doğrultusunda kimi değişimler yaşanmıştır. Adalete erişim hareketi, usul hukuku kapsamında ortaya çıkan şekli yaklaşımları reddederek devlet müdahalesine karşı bireysel hakları güçlendirmektedir.

Hukukumuzda HMK m. 113 ile bu hususta bir hüküm kabul edilmiştir. Common Law sisteminde tespit, kaçınma ve tazminat taleplerinin sınıf davası olarak açılmaları mümkün iken hukukumuzda sadece tespit ve kaçınma davalarının bu şekilde açılabilmesine olanak verilmektedir, tazminat talepleri bakımından böyle bir düzenleme bulunmamaktadır.

Çevre Kanunu’na baktığımızda yukarıda bahsi geçtiği gibi bir topluluk davasının düzenlenmediği görülmektedir. Ancak mevzuattaki kimi hükümlerin yorumlanması ve bazı davalarda yüksek mahkemelerin getirdiği yorumlarla bu konuya olumlu gözle bakılmaktadır. Bir üründen kaynaklanabilecek çevre zararında üretici ve üretici gibi olanların sorumluluğu başta olmak üzere çevre zararlarından kaynaklanan uyuşmazlıklarda topluluk davası açılabilmesi için ilk düzenlemenin HMK m. 113 olduğu belirtilmektedir.

HMK m. 113 hükmünü incelediğimiz vakit topluluk davalarındaki sınıf davalarından farklı olarak sadece tespit ve kaçınma yönünde davaların açılabilmesine imkan verilebildiği görülmektedir. Bu bakımdan tazminat davalarının topluluk davası şeklinde açılmasına imkan verilmediği anlaşılmaktadır.

Burada davaların açılabilmesi için statüleri çerçevesinde üyelerinin ya da temsil ettikleri kesimin ortak menfaatlerini koruma hakkına sahip olan dernek ya da tüzel kişilerin bulunması gerekmesidir. Topluluk davalarının açılabilmesi açısından sadece üyelerinin menfaatlerinin korunması değil aynı zamanda bu amaçlar çerçevesinde topluluk davasının açılabilmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir. Dava sonucunda çıkan karardan sadece davacılar değil o menfaate ya da hakka sahip olanlar faydalanabilmektedirler.

Bazı Yüksek Mahkeme kararlarında değinilen menfaat kavramı, Çevre Hukukuna hakim olan ve örgütlerin, toplulukların, halkın çevresel yönetim sürecinin çeşitli aşamalarında yer alması gerektiği anlamına gelen katılım ilkesi doğrultusunda kanunda geçen herkes ifadesinin geniş yorumlanması suretiyle çevre örgütlerinin ve çevre derneklerinin idari

makamlara başvurarak gerekli önlemleri almalarını veya faaliyetin durdurulmasını istemeleri mümkündür. Hatta vatandaş sıfatına sahip olarak ilgili durumdan etkilenen herkesin böyle bir talepte bulunmalarının mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

İlgili talebin yerine getirilmemesi halinde veya bu talep yapılmaksızın ÇK m. 30, m. 3/a, Anayasa m. 56, Çevre Hukuku'nun genel ilkeleri doğrultusunda kirlenmeden ötürü zarar görme tehlikesiyle karşılaşanların taşınmaz malikinin sorumluluğunu düzenleyen TMK m. 730 ve çevre hakkının kişilik hakkı olmasından ötürü kişiliğin korunmasını sağlayacak davaları düzenleyen TMK m. 25 hükümlerinin kıyasen uygulanmak suretiyle herkesin önleme, durdurma, tespit talepli davalar açabilmelerinin mümkün olduğu görüşüne katılmaktayız. Zikrettiğimiz hükümler doğrultusunda HMK m. 113 hükmünün mevcut olmaması halinde dahi çevre derneklerinin, çevre örgütlerinin, ilgili meslek örgütlerinin çevre zararlarının önlenmesi hususunda gerekli önlemlerin alınması veya hali hazırda sürmekte olan çevre kirliliğinin durdurulması talepli topluluk davalarının açılabilmesinin mümkün olduğu doktrinde ifade edilmektedir.

Kanaatimizce kanunda gerçek anlamda bir topluluk davasının kabul edilmesi suretiyle salt kişilere yönelik zararların giderilmesi değil, aynı zamanda çevresel değerlerin korunması yönünde de imkanların getirilmesi ve bunu kanunun ifade ettiği manada herkese tanınabilir bir yetki olarak düzenlemek mümkündür.

Ayrıca topluluk davaları açısından düşünülebilecek hususlardan biri olarak bu hususta verilmiş yabancı mahkeme kararlarının uluslararası hukuk anlamında tanıma ve tenfizinin mümkün olup olamayacağını inceledik.

Bununla birlikte Amerikan hukuku başta olmak üzere Common Law sistemine dahil ülkelerde uygulanan tazminat talepli sınıf davalarının, davanın işleyişinin tarafların dinlenilmesi ilkesine göre kurulmuş olan ve verilen kararın kesin hükmü yalnız o davanın tarafları için kabul eden Türk usul hukuku sistemine aykırı bulunması nedeniyle doktrinde bu tip yabancı mahkeme sınıf davalarının MÖHUK'un aradığı anlamda kamu düzenini ihlal ettiği sebeple söz konusu yabancı mahkeme sınıf davalarının Türkiye'de tenfiz edilemeyeceği doktrinde dile getirilmekte olup biz de bu görüşteyiz.

Kanaatimizce yukarıda yaptığımız açıklamalar doğrultusunda kanunda gerçek anlamda bir topluluk davasının kabul edilmesi suretiyle salt kişilere yönelik zararların giderilmesi

değil, aynı zamanda çevresel değerlerin korunması yönünde de imkanların getirilmesi ve bunu kanunun ifade ettiği manada herkese tanınabilir bir yetki olarak düzenlemek mümkündür .

KAYNAKÇA

Abramson, Albert R., “Defining the Design Defect in Aircraft Products Liability Cases”, *Journal of Air Law and Commerce*, Volume 45, Issue 1, Article 8, 1979, s. 166 – 185.

Açıkgöz, Nazimi/Açıkgöz, Nevin, “Transgenik Çeşitler, Islahçı Hakları ve Terminatör Teknoloji”, “Transgenik Çeşitler, Islahçı Hakları ve Terminatör Teknoloji”, *ANADOLU Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), - . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadolu/issue/1782/21929>, s. 95 – 104.

Akbaba, Ahmet, İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Kuşak Haklar, Legal Yayıncılık, 1. Baskı, Temmuz 2016.

Akbiyık, Cem, “Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumlulukta Hukuka Aykırılık Unsuru”, *Fasikül Aylık Hukuk Dergisi*, Yıl 7, Sayı 70, Eylül 2015, s.7-12.

Akbiyık, Cem/Ateş, Zehra Gizem " 2872 Sayılı Çevre Kanunu md. 3/g Uyarınca Masraf Kavramı ve Kirlenenin Masrafları Ödeme Yükümlülüğü " , İKÜHFD, Prof. Dr. Merih Kemal OMAĞ'a Armağan, C. 16, S. 2, Temmuz 2017, s. 67 - 93.

Akçura Karaman, Tuba, Üreticinin Ayıplı Ürününün Sebep Olduğu Zararlar Nedeniyle Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, Vedat Kitapçılık, 1. Bası, İstanbul, Mayıs 2008.

Akil, Cenk, “Yeni İsviçre Federal Medeni Usul Yasası’nda Yer Alan Topluluk Davası (m. 89) Üzerine Kısa Bir Not”, *TBBD*, S. 95, Ankara 2011, s. 163 – 173.

Akipek, Şebnem, " Çevreyi Kirlenenin Hukuki Sorumluluğu "(Çevre Hukuku), *Manisa Barosu Dergisi*, S. 51, Yıl 13, Ekim 1994, s. 4 - 22.

Akipek, Şebnem, “Bedensel Zararların Tazmini Kapsamında Tüketici Hukuku Yönünden Ürün Sorumluluğu “, *Yeni Gelişmeler Işığında Bedensel Zararların Tazmini*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2016, s 23 – 38.

Al, Dursun, “7223 Sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu Kapsamında Ürün Kavramı ve Üreticinin Sorumluluğu”, *Terazi Aylık Hukuk Dergisi*, C. 15, S. 169, Eylül 2020, s. 1802 – 1814.

Alada, Adalet B./ Gürpınar, Ergun/Budak, Sevim, “Rio Konferansı Üzerine Düşünceler”, *İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 3-4-5, 1993 s. 93-108.

Alıca, Süheyla Suzan, “Çevrenin Korunmasına İlişkin Hukuki Sorumluluk Kurallarının Yargıtay Kararları Kapsamında İncelenmesi” *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2011, s. 37 – 89.

Allgood, Sara E., “United Nations Human Rights ‘Entitlements’: The Right to Development Analyzed Within The Application of The Right of Self-Determination”, *Georgia Journal of International and Comperative Law*, Winter 2003, s 323 (Bknz. <https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1257&context=gjicl>, 07.05.2023, 13.18).

Antalya, Gökhan, " Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler "(Sorumluluk Hukuku), MÜHFHAD, C. 14, S. 4, 2008.

Antalya, Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt V/1,2, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

Arıdemir Genç, Arzu, Sözleşmeye Aykırılıktan Doğan Manevi Tazminat, Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Arkan, Sabih, Ticari İşletme Hukuku, Gözden Geçirilmiş On Dokuzuncu Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Aralık 2014.

Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin, Medeni Usul Hukuku, 4. Bası, Yetkin Yayınları, İstanbul 2021.

Atamer, Yeşim M., Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması, Özellikle Uygun Nedensellik Bağı ve Normun Koruma Amacı Kuramları(Normun Koruma Amacı), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1996.

Atamer, Yeşim M./Baş, E., “ Avrupa Birliği Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak 6502 Sayılı Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Uyarınca Satım Sözleşmesinde Ayıptan Doğan Sorumluluk”, İstanbul Barosu Dergisi, Tüketici Hakları ve Rekabet Hukuku Özel Sayısı, 88/1, 2014, s. 19 – 60.

Atamer, Yeşim M./Güner Kurtulan, Gökçe, “Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu İle İmalatçının Sorumluluğu Konusu Türk Hukuku Açısından Çözülmüş Müdür?”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 70/2, 2021, s. 543 – 588.

Ateş, Mustafa, " Çevre Kanuna Göre Çevre Kirlenmesinden Doğa Hukuki Sorumluluk ", ABD, 1995/2, s. 68 - 80.

Ateş, Zehra Gizem, Biyogüvenlik Kanunu Çerçevesinde Hukuki Sorumluluk, Seçkin Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara 2020.

Atlan Kazan, Hülya, Manevi Zararı Tazmin Yolları, Doktora Tezi, İstanbul 2015.

Aydoğmuş, Hale, Ürün Sorumluluk Sigortasında Teminatın Kapsamı ve Riziko, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020.

Aydos, Oğuz Sadık, Ürün Sorumluluğu, Adalet Yayınevi, Haziran 2009.

Aykul, Ömer, Ekolojik Hukuk(Eko-Hukuk) – Çevre Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, Eylül 2021, s.19.

Ataay, Aytekin, Borçlar Hukukunun Genel Teorisi, Der Yayınları, 4. Bası, İstanbul 1986.

Badur, Emel, " Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu ", Çevre Hukuku Sempozyumu, Çeşme 10 - 11 Nisan 2006, Ankara 2006, s. 105 - 116.

Başıoğlu, Başak, “Cezalandırıcı Tazminat (Punitive Damages) Yaptırım ve Bu Yaptırımın Türk Hukukunda Etkilerinin Değerlendirilmesi”, (Cezalandırıcı Tazminat) İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Turhan Esener'e Armağan, C. 15, S. 1, Ocak 2016, İstanbul, s. 617 – 637.

Başıoğlu, Başak, “Sözleşme Dışı Kusursuz Sorumluluk Hukuku ve Özellikle Tehlike Sorumluluğuna İlişkin Değerlendirmeler”(Kusursuz Sorumluluk), İNÜHFD, C. 6, S. 2, Y. 2015, s. 29 – 55.

Başıoğlu, Başak, Çevre Zararlarından Doğan Hukuki Sorumluluk, Vedat Kitapçılık, İstanbul, Haziran 2016.

Batal, Salih, “Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Temel Özellikleri”, Mevzuat Dergisi, Yıl 13, Sayı 148, Nisan 2010, <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/04a/06.htm>, Erişim Tarihi: 07.09.2021, 18.46.

Baysal, Başak, Haksız Fiil Hukuku, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul 2012.

Becker, Bernd, Das Neue Umweltschadensgesetz, München 2007.

Becker, H, Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht, I. Abteilung, Bern 1941.

Beierle, Benedikt, Die Produkthaftung im Zeitalter des Internet of Things Analyse des ProdHaftG vor dem Hintergrund vernetzter und intelligenter Produkte, Nomos, 1. Auflage, 2021.

Bekir, Akıncı, Ticari Satımda Satıcının Temerrüdü ve Müspet Zarar, Sayram Yayınları, 1. Baskı, Konya, Aralık 2014.

Bostan, A./Gün, S., “Türkiye’de Genetiği Değiştirilmiş Gıda ve Yem Konusunda Mevzuat Uygulamaları ve Denetimler”, Namık Kemal Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, Yıl 2013, s. 90 – 98.

Boyle, Alan, “Human Rights and the Environment: Where Next?”, The European Journal of International Law Vol. 23 no. 3, s. 613-642.

Bozbel, Savaş, Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2012.

Bozkurt Yüksek, Armağan Ebru, “Robot Hukuku”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl 7, S. 29, Ocak 2017, s. 85 – 112.

Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol, Medeni Usul Hukuku, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Burrow, Paul, “Products Liability and The Control of Product Risk in The European Community”, Oxford Review of Economic Policy, Volume 10, No 1, 1994, s. 68 – 83.

Bussani, Mauro/Palmer, Vernon V. “The Notion of Pure Economic Loss and its Setting”, Pure Economic Loss in Europe, UK Cambridge University Press, 2003, s. 3-24.

Buz, Vedat, “Aynı Şahsın Farklı Hukuki Sebeplerle Sorumluluğu: TBK m. 60 Üzerine Düşünceler”, BATİDER, Ankara, C. 29, S. 2, Haziran 2013, s. 19 – 57.

Büyüksağış, Erdem, “Tehlike Esasına Dayanan Genel Sorumluluk Kuralı Üzerine Eleştirel Değerlendirmeler”, DEÜHFD, C. 8, S. 1, İzmir 2006, s. 1 – 19.

Büyüksağış, Öz/Öz, Kerem, “Tıbbi Ürünlerin Yol Açtığı Zararlardan Sorumluluk: Karşılaştırmalı ve Eleştirel Yaklaşım”, Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 8, Aralık 2016, s. 157 – 197.

Cavaliere, Alberto, “Product Liability in the European Union: Compensation and Deterrence Issues”, European Journal of Law and Economics, 18.3, 2004, s. 299 – 318.

Conley, John M., “Tort Theories of Recovery Against Vendors of Defective Software”, Rutgers Computer & Technology Law Journal, Volume 13, 1987, s. 1 – 32.

Çakırca, Seda İrem, “Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, İÜSBFD, No: 47, Ekim 2012, s. 59 - 94.

Çekin, Mesut Serdar, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Madde 71 Çerçevesinde Tehlike Sorumluluğu, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2016.

Çelik, Venhar/Balık, Dilek Turgut, “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO)”, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 23(1-2), 2007, s. 13-23.

Çelikel, Aysel/Erdem, Bahadır, Milletarası Özel Hukuk, Beta Basım Yayım Dağıtım, 18. Bası, İstanbul 2024.

Çelt, Damla Özden, “Ürün Sorumluluğunda Yaşanan Güncel Gelişme: 7223 Sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 7, Sayı 1, Ocak 2021, s. 73-114.

Çörtoğlu, İ. Sahir, “Çevre Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması”, Yargıtay Dergisi, Cilt 12, Sayı 1-2, Ocak – Nisan 1986, s. 77 – 100.

Çörtoğlu, İ. Sahir, Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları (MK 661) (Komşuluk Hukuku), Ankara 1982.

Dadak, Kemal, “Yeni Kuşak Haklar Olarak Çevre Hakkı”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı 5, Yıl 2015, s. 309-326.

Dalci, Nurcihan, “TBK md. 71 Bağlamında İlaç Üreticisinin Tehlike Sorumluluğu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 114, 2014, s. 49 – 78.

Davis, Mary J., “Design Defect Liability: In Search of a Standard of Responsibility”, The Wayne Law Review, Volume 39, 1992, s. 1217 – 1284.

De Lousanoff, Oleg/Moessle, Klaus P., “ German Products Liability Law and the Impact of the EC Council Directive”, International Lawyer, Volume 22, 1998, s. 669 – 691.

Demir, Hasan, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

Demir, Mehmet, “İlaç Kullanımı Sonucunda Doğan Zararlardan İlaç Üreticisinin, Eczacının ve Hekimin Sorumluluğu”, TBB Dergisi (89), 2010, s. 96-128.

Demir, Remzi, 7223 Sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu (ÜGTDK) Açısından Yapay Zeka İmalatçısının Ürün Sorumluluğu, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2023.

Dere, Şahin/Aygün, Ahmet, “Terminatör Gen Teknolojisi ve Biyoçeşitlilik Üzerine Olan Etkileri”, “Terminatör Gen Teknolojisi Ve Biyoçeşitlilik Üzerine Olan Etkileri”. Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi, 18 (2), 2008, s. 55 – 61.

Dermici, Serdar, “ Ürün Sorumluluk Sigortasına Sorumluluk Hukuku ve Genel Şartlar Çerçevesinde Güncel Bir Bakış” , Ankara Barosu Dergisi, S. 3, 2019, s. 121 – 180.

Duggan, Antony, “Exemplary Damages in Equity: A Law and Economics Perspective”, Oxford Journal of Legal Studies, V. 26, Issue 2, 2006, s. 303 – 326.

Duru, Bülent, Avrupa Birliği Çevre Politikası, https://www.academia.edu/3382768/Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%87evre_Politikas%C4%B1, Erişim Tarihi: 07.09.2021, 18.52.

Ebers, Martin, Autonomes Fahren: Produkt- Und Produzentenhaftung (Self-Driving Cars: Product Liability) (January 1, 2017). Autonomes Fahren - Rechtsfolgen, Rechtsprobleme, technische Grundlagen (2017), ulaşılabilen link: <https://ssrn.com/abstract=3192911>, erişim tarihi: 12.12.2021, 15.35.

Eisenberg, Claudius/Gildeggen, Rainer/Reuter, Andreas/Willburger, Andreas, Produkthaftung, Berlin 2014.

Ekşi, Nuray, Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi, Beta Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul 2020.

Ercan, Cannur, “ Robotların Fiillerinden Doğan Hukuki Sorumluluk Sözleşme Dışı Sorumluluk Hallerinde Çözüm Önerileri”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl 11, S. 40, Ekim 2019, s. 19 – 51.

Erdem, Mehmet, " Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Tehlike Sorumluluğu ", MÜHFHAD, Özel Sayı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, 2011, s. 217 - 226.

Eren, Fikret, " Türk Borçlar Kanununda Tehlike Sorumluluğu " (Tehlike Sorumluluğu),Türk - İsviçre Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu - 1, Borçlar Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Şubat 2015, s. 13 – 20

Eren, Fikret, “Hukuka Aykırılık Bağı veya Normun Koruma Amacı Teorisi”, Prof. Mahmut Koloğlu’ya 70’İnci Yaş Armağanı, Ankara 1975, s. 461 – 491.

Eren, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Legem Yayınevi, 28. Baskı, Ankara 2023.

Eren, Fikret, Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi (İlliyet Bağı), Sevinç Matbaası, Ankara 1975.

Ergin, Işıl/Karababa, Ali Osman, “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar: Sağlığa Zararlarını Kanıtlamak Neden Zor? Sorunlar ve Riskin İpuçları”, Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 2011, 9(2), s. 113-122.

Erişgin, Nuri, " Çevre Kirleninin Hukuksal Sorumluluğu " (Çevre Kirliliği) , MÜHFHAD, Sempozyum Özel Sayısı, C. 14, S. 4, 2008, s. 205-273.

Erişgin, Nuri, " Tehlike Sorumluluğunda Kıyas " (Kıyas), BATİDER, C. XX, S. 3, Haziran 2000, s. 83 - 104.

Erişgin, Nuri, “Tehlike Bağı”, AÜHFD, C. 49, S. 1-4, 2000, s. 137 -154.

Erişgin, Nuri, Çevre Kirleninin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı, İmaj Yayınevi, Ankara 2005.

Erişgin, Nuri, Gaz ve Akaryakıt Taşıyan Boru Hattı İşletenin Hukuki Sorumluluğu(Hukuki Sorumluluk), Doktora Tezi, Ankara 1996.

Erlüle, Fulya, “Yapımcının Sorumluluğu”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi, C. 14, S. 4, s. 303- 340.

Erlüle, Fulya, Avrupa Topluluğu Konsey Yönergesi Çerçevesinde Yapımcının Sorumluluğu (Yapımcının Sorumluluğu), Doktora Tezi, İstanbul 2002.

Ertan, Birol/Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım, “Çevre Hukukunda Sorumluluk”, Amme İdaresi Dergisi, C. 38, S. 3, İstanbul 2015, s. 1-18.

Ertaş, Şeref, Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, 2. Baskı, İzmir, Ocak 2012.

Ertaş, Şeref, Çevre Hukuku (Çevre), İzmir 1997.

Erten, Ali, Türk Borçlar Hukukuna Göre Bina ve İnşa Eseri Sahiplerinin Sorumluluğu (BK. Md. 58), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000.

Ertürk, Hasan, Çevre Bilimleri, Ekin Basım Yayım Dağıtım, 5. Baskı, Bursa, Ocak 2018.

Esser, Josef/Weyers, Hans – Leo, Schuldrecht, Band II, Besonderer Teil, 7. Auflage.

Fairgrieve, Duncan/Howells, Geraint G./Mogelvang – Hans, Peter/Straetmans, Gert/Verhoeven, Dimitri/Machnikowski, Piotr/Jansen, André/Schulze, Reiner, “Product Liability Directive”, In Machnikowski, Piotr (ed.) European Product Liability: An Analysis of The State of The Art in The Era of New Technologies, Intersentia, 2016, s. 17- 108.

Fee, Ruth/Mairs, Jill, “The Impact Of Product Liability Legislation On The Procurement Of Pharmaceuticals Within Hpss Trusts In Northern Ireland” Challenges in Public Procurement: An International Perspective, Editor Khi V. Thai, Armando Araujo, Rosalyn Y. Carter, Guy Callender, David Drabkin, Rick Grimm, Kirsten Jensen, Robert E. Lloyd, Cliff McCue, Jan Telgen, Florida, ABD, 2004, s. 291 – 314.

Feyzioğlu, Feyzi Necmeddin, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt I, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 2. Bası, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980.

Fikentscher, Wolfgang/ Heinemann, Andreas, Schuldrecht : Allgemeiner und Besonderer Teil, 11. neu bearb. Aufl. Berlin/Boston : De Gruyter. 2017.

Foerste, Ulrich/Graf von Westphalen, Friedrich, Produkthaftungshandbuch, C.H.Beck, Auflage 3, 2012.

Forsund R. Finn, “The Polluter Pays Principle and Transitional Period Measures in a Dynamic Setting”, The Swedish Journal of Economics, s. 77/1, Public Finance: Allocation and Distribution, s. 56 – 68.

Gemalmaz, Mehmet Semih, " Çevre Koruma Sorunu Çevre Hakkı, Çevre Yasası ve Düşündürdükleri ", İstanbul Barosu Dergisi, C. 61, S. 1 - 2 - 3, 1987, s. 59 - 95.

Gemignani, Michael C., “Product Liability and Software”, Rutgers Computer & Technology Law Journal, Volume 8, Issue 2, 1981, s. 173 – 204.

Gerek, Nüvit, " 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda Öngörülen Tehlike Sorumluluğu " , Sicil İş Hukuku Dergisi, Yıl 6, S. 24, Aralık 2011, s. 31 - 39.

Goldstein, Allen H./Koven, Charles D./Heald, Colette L./Fung, Inez Y, “Biogenic Carbon and Anthropogenic Pollutants Combine To Form A Cooling Haze Over The Southeastern United States”, Proceedings of the National Academy of Science, Volume 106, No 22, 2009, s. 8835-8850.

Gotanda, John Y., “Punitive Damages: A Comparative Analysis”, Columbia Journal of Transnational Law, S. 42, 2004, s. 391 – 444.

Gökyayla, Emre, Destekten Yoksun Kalma Tazminatı (Destekten Yoksun Kalma Tazminatı), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir 2004.

Gökyayla, Kadir Emre, "2872 Sayılı Çevre Kanunu'na Göre 'Kirlenen'in Hukuki Sorumluluğu, " Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'ın Hatırasına Armağan, İstanbul 1999, s. 281 - 309.

Görgün, L. Şanal, Medeni Usul Hukuku, 3. Bası, Yetkin Yayınevi, Ankara 2014.

Guhl/Koller, Theo Guhl, Das Schweizerische Obligationenrecht, 9. Auflage, bearbeitet von Alfred Koller, Anton K. Schnyder und Jean Nicolas Druey, Zürich 1990.

Güdük, Zeynep, “Türk Mevzuatında Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, TBBD, S. 130, Mayıs – Haziran 2017, s. 187 - 224.

Gümüşsoy, Güler, " 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanuna Göre Tehlike Sorumluluğu ", İKÜHFD, C. 13, S. 2, Temmuz 2014, s. 31 - 54.

Güneş, Ahmet M., “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Çevre Hukuku – Uluslararası Düzenlemeler, Avrupa Birliği Hukuku ve Türkiye’deki Mevcut Durum” (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar), İÜHFM, C. LXVI, S. 2, 2008, s. 49 – 90.

Güneş, Ahmet M., “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nden Kyoto Protokolü’ne Küresel Isınmaya Karşı Uluslararası Alandaki Hukuki Gelişmeler”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 87, 2010, s. 43-89.

Güneş, Ahmet M., Avrupa Birliği Çevre Hukuku(Avrupa Birliği), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2011.

Güneş, Ahmet M., Çevre Hukukunda İhtiyat İlkesi (İhtiyat İlkesi), Bilge Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Nisan 2012.

Güneş, Ahmet Mithat, Das Schutzregime der FFH-Richtlinie und seine Umsetzung in nationales Recht, 2007.

Güneş, M. Ahmet, Çevre Hukuku (Çevre), 5.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.

Güneş, Yusuf/Coşkun Aydın, Yusuf, Çevre Hukuku, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1. Bası, İstanbul, Kasım 2004.

Güneyli, Yamaç, Sınıraşan Boru Hatlarının Üçüncü Kişilere Verdiği Zararlardan Doğan Sorumluluk, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

Gürpınar, Damla, “Biyogüvenlik Kanunu Çerçevesinde Hukuki Sorumluluk”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Özel S., s. 1067 – 1109.

Gürseler, Güneş, “Çevre Zararının Manevi Giderimi ve Bir Yargıtay Kararı” Legal Hukuk Dergisi, Sayı 8, Ağustos 2003, s. 1943-1949.

Gürseler, İ. Güneş, “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 75, 2008, s. 199 - 208.

Hall, David, “Strict Products Liability and Computer Software: Caveat Vendor”, Computer/Law Journal, Volume 4, Issue 2, Fall 1983, s. 373 – 400.

Haspolat, Iraz, “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Biyogüvenlik”, Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi, 59, 2012, s. 75 – 80.

Haspolat, Iraz/ Özgen, Özlen, “Tüketicilerin Genetik Yapısı Değiştirilmiş Gıdalara İlişkin Görüşleri: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma”, Üçüncü Sektör Ekonomi, 46, (1), 2011, s. 40 – 60.

Havutçu, Ayşe, Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Kasım 2005.

Hayırlıdağ, Mustafa/Arslan, Muhammet Fethullah/ Büken, Nüket Örnek, “Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar İle İlgili Etik ve Hukuki Tartışmalar ve Kıtalararası Durum Değerlendirmesi”, Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt. 22, Sayı. 1, 2016, s. 1-9.

Helvacı, İlhan, Çevre Kirlenmesinden Doğan Zararlardan Hukuki Sorumluluk, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

Henderson, James A./Twerski, Aaron D., “Asbestos Litigation Gone Mad: Exposure – Based Recovery for Increased Risk, Mental Distress, and Medical Monitoring”, South Caroliana Law Review, S. 53, 2002, s. 815 – 850.

Honsell, Heinrich, Schweizerisches Haftpflichtrecht, 4. Neubearbeitete Auflage, Zürich 2005.

Huguenin, Claire, Obligationrecht Allgemeiner und Besonderer Teil, Auflage 3, 2019.

İmre, Zahit, “Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerine Bazı Düşünceler”, İÜHFM Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan, Cilt 45, Sayı 1-4, İstanbul, 1979-1981, s. 402 – 420.

İmre, Zahit, Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri (Hukuki Mesuliyet), İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1949.

İnce, Hatice Özlem/Bahadıroğlu, Cengiz/Toroğlu, Sevil/Bozdoğan, Hakan, “Genetiği Değiştirilmiş Mısır Bitkisinin Bazı Böcek Türlerine Karşı Direnci Üzerine Değerlendirmeler”, Nevşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, C. 2(1), 2013, s. 78-89.

İyimaya, Ahmet, “ Destekten Yoksun Kalma ve İş-Göremezlik Tazminatlarına Yürütülecek Faizin Başlangıç Tarihi Sorunu (Yahut Bu Alacaklara Faizi Hüküm Tarihinden Yürütmek Mümkün Müdür, Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sorunları)”, TBDD, C. 7, S. 2, Ankara 1995, s. 175 – 218.

Janssen, André, “The Dieselgate Saga: the Next Round”, Journal of European Consumer and Market Law, Volume 11, Issue 5, 2022, 169 – 172.

Kaboğlu, İbrahim Ö/ Özalp, Nihan Yancı, Çevre Hakkı, Tekin Yayınevi, Tümüyle Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul 2021.

Kahl, Wolfgang/Gärditz, Klaus Ferdinand, Umweltrecht, 12. Auflage, C.H. Beck, 2021.

Kanışlı, Erhan, “Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu (ÜGTDK) Uyarınca Üreticinin Sorumluluğu, İstanbul Hukuk Mecmuası, 2020, 78/3, s. 1413 – 1468.

Kanlı, İmam Bakır/Küpeli, İsmail Tarık, “Çevre Hakkının Dayanışma Hakkı Olarak Gelişimi ve Türkiye Özelinde Analizi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Yıl 2021, s. 417 – 448.

Kantar, Elvend, “Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı”, İstanbul Barosu Dergisi, İstanbul 1984 , s. 20 - 42.

Kaplan, İbrahim, “İmalatçının Sorumluluğu Üzerine Düşünceler”, BATİDER, Cilt. XIII, Sayı 1, Haziran 1985, s. 137 – 140.

Kara, İlhan, İmalatçının Sorumluluğu, Yetkin Yayınları, Ankara 2021.

Karahasan, Mustafa Reşit, Sorumluluk Hukuku, Beta Basım Yayım, İstanbul, Temmuz 1995.

Keser, Yıldırım, Ürün Sorumluluğu, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.

Kılıçoğlu, Ahmet M., “Manevi Tazminatın Hukuksal Niteliği” (Manevi Tazminat) , Ankara Barosu Dergisi, Ankara, Y. 1984, S. 1, s. 15 – 21.

Kılıçoğlu, Ahmet M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 26. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara 2022.

Kırca, Çiğdem, “Manevi Tazminatın Fonksiyonu ve Niteliği” (Manevi Tazminat), Yargıtay Dergisi, C. 25, S. 3, 1999, s. 242 – 269.

Kırca, Çiğdem, Örtülü (Gizli) Boşluk ve Bu Boşluğun Doldurulması Yöntemi Olarak Amaca Uygun Sınırlama (Teleologische Reduktion), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2001, s. 91 – 119.

Kırca, Çiğdem, Ürün Sorumluluğu, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2007.

Kışlalıoğlu, Mine/Berkes, Fikret, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitapevi, 18. Baskı, İstanbul, Aralık 2020.

Kıvılcım, Zeynep, “Cartagena Protokolü ve Türkiye Biyogüvenlik Mevzuatı”, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, 2012, s. 99 – 121.

Kızıloğlu Algan, F. Tülay/Bilen, Serdar, “Toprak Kirlenmesi ve Biyolojik Çevre”, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 36, Sayı 1, 2005, s. 83-88.

Kibar, Ahmet Fevzi, Ürün Sorumluluğu Bağlamında Hatalı Tıbbi Cihazdan Doğan Hukuki Sorumluluk, Adalet Yayınevi, Ankara 2020.

Klein, Robert D., “A Comparison of the Restatement (Third) of Torts: Products Liability and the Maryland Law of Products Liability”, Baltimore Law Review, Volume 30, s. 273 – 340.

Kluth, Winfried/Smeddinck, Ulrich, Umweltrecht: Ein Lehrbuch, 2. Auflage, 2021.

Kocabaş, Gediz, “Destekten Yoksun Kalma Tazminatının Unsurları”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 20, S. 3, 2014, s. 272 – 302.

Koch, A. Bernard, “The Work of European Group on Tort Law – The Case of Strict Liability” (Tort Law), Working Paper No 129, Barcelona, April 2003, s. 1 -10.

Koch, Bernard A., “Spotlight – Product Liability in the Digital Age”, ELI Newsletter Issue 1, January – February 2021.

Koch, Hans – Joachim/ Hofmann, Ejehard/ Reese, Moritz, Handbuch Umweltrecht, 5. Überarbeitete, Auflage Krugzell 2018.

Koç, Nevzat, Bina ve Yapı Eseri Maliklerinin Hukuki Sorumluluğu, Ankara 1990.

Korkusuz, Refik, " Hukukumuzda Tehlike Sorumluluğu Uygulaması ve Yeni Borçlar Kanunu Tasarısındaki Düzenlemesi ", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, 28-29 Mayıs 2009, Ankara 2009, s. 147 - 208.

Koziol, Helmut, Recovery for Economic Loss in the European Union, Vol. 48, Issue 4, 2006, s. 871 – 895.

Kulaklı, Emrah, Ürün Sorumluluğu ve Ayıp Kavramı, 12 Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 2009.

Kullmann, Hans Josef, Produkthaftungsgesetz, Gesetz über die Haftung fehlerhafte Produkte (ProdHaftG), Kommentar, 4. Aufl., Berlin 2004.

Kunter, Nurullah, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, İstanbul 1954.

Kurtulan, Gökçe, “Haksız Fiilde Hukuka Aykırılık Unsuru”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 1, Y. 2017, s. 465 – 504.

Kuru, Baki, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku, 2. Baskı, Yetkin Yayınevi, Kasım 2018.

Küçük, Hakan Rıza, Genetiği Değiştirilmiş Organizma ve Ürünlerin Sağlık Hakkı ve Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı Açısından Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2020.

Küçük, Hakan Rıza, Genetiği Değiştirilmiş Organizma ve Ürünlerin Sağlık Hakkı ve Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı Açısından Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2020.

Lagrow, John Zenneth, “BMW Of North America, Inc. V. Gore: Constitutional Challenges To Excessive Punitive Damage Awards”, New England Law Review, Issue 32, 1992, s. 157 – 213.

Lange, Heinrich, “Herrschaft und Verfall der Lehre vom adäquaten Kausalzusammenhang”, [*Archiv für die civilistische Praxis*](#), 156. Bd., H. 2/3 (1958), s. 114 – 136.

Lanoue, Susan, “Comment, Computer Software and Strict Product Liability, San Diego Law Review, Volume 20, 1983, s. 439 – 456.

Larenz, Karl, Lehrbuch des Schuldrechts, Band I, Allgemeiner Teil, 14 Auflage, München 1987.

Larsen, Kim D., “Strict Products Liability and The Risk – Utility Test for Design Defect: An Economic Analysis”, *Columbia Law Review*, Volume 84, 1984, s. 2045 – 2067.

Levine, David I./Stolker, Carel J.J.M., “Aviation Products Liability for Manufacturing and Design Defects: Two Recent Developments”, *Word Bulletin*, 14, January – April, 1998, s. 93 – 103.

Lewis, Bridget, “Environmental Rights or A Right to the Environment? Exploring the Nexus Between Human Rights and Environmental Protection”, *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, Volume 8/1, s. 36-47.

Maule, Michael R., “Comment, Applying Strict Products Liability to Computer Software” *Tulsa Law Review*, Volume 27, Issue 4, Summer 1992, s. 735 – 756.

Mengi, Ayşegül/Turan, Menaf, “Türkiye’de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde”, *Yeni Kuşak İnsan Hakları içinde*, Editör Kıvılcım Akkoyunlu Ertan, TODAİE Yayınları, Ankara 2013, s. 81-109.

Mintz, Jonathan B., “Strict Liability for Commercial Interlect”, *Catholic University Law Review*, Volume 41, 1981, s. 616 – 649.

Nelson, Rachel E. “Kansas Allows Strict Liability Claims Against Used-Product Sellers in *Gaumer v. Rossville Truck&Tractor Co.*: Why the Third Restatement Is a Better Approach”, *Kansas Law Review*, Volume 60, 08.02.2012,s. 1179 – 1214.

Newdick, Christopher, “The Development Risk Defence of the Consumer Protection Act 1987”, *Cambridge Law Journal*, 47, 1988, s. 455 – 476.

Nomer, Haluk Nami/Ergüne, Mehmet Serkan, *Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 10. Bası*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2023.

Oftinger, Karl/Stark, Emil W., *Schweizerisches Haftpflichtrecht Band II, Besonderer Teil, Band II/1, 4.Auflage*, Zürich 1987 (Oftinger/Stark, II).

Oftinger, Karl/Stark, W. Emil, *Schweizerisches Haftpflichtrecht, Allgemeiner Teil, Band I, 5. Auflage*, Zürich 1995(Oftinger/Stark, I).

Oğuzer, Pelin, *Avrupa Birliği ve Türk Hukukunda Üreticinin Sorumluluktan Kurtuluş Sebepleri*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, Aralık 2020.

Oğuzman, Kemal M./Öz, Turgut M., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2, Gözden Geçirilmiş 18. Bası*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2023.

Oğuzman, M. Kemal/Seliçi, Özer/Oktay – Özdemir, Saibe, *Eşya Hukuku, Güncellenmiş ve Eklmeler Yapılmış 25. Bası*, Filiz Kitapevi, Ekim 2023.

Oğuzman/M. Kemal/Öz, M. Turgut, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. 1, Güncellenip Genişletilmiş 21. Bası*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2023.

Okur, Sinan, Otonom Araçlarda Sözleşme Dışı Hukuki Sorumluluk, Yapay Zeka Sorumluluk Doktrinine Mukayeseli Bir Katkı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.

Olgun, Hakan/Işık, Volkan, “Bir ‘İnsan Hakkı’ Olarak ‘Çevre Hakkı’ ve Türk Hukukundaki Yeri”, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Nisan 2017, s. 33- 52.

Owen, David G., “A Punitive Damages Overview: Functions, Problems And Reform”, Villanova Law Review, V. 39, 1994, s. 363 – 413.

Öz, Turgut, “Üreticinin Sorumluluğu”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi, C. 6, S. 2, Y. 6, s. 7-18.

Öz, Turgut, BK 65 Kuralının Sınırlandırılması Sorunu ve BK 20 Kuralı ile İlişkisi Rüşvet – Başlık Parası (BK 65), Aristo Yayınları, İstanbul, Şubat 2020.

Özbay, İbrahim, Grup Davaları, Yetkin Yayınları, Ankara 2009.

Özbek, Mustafa, “Dünya Çapındaki Adalet Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, AÜHFD, C. 51, S. 2, Ankara 2022, s. 121 – 162.

Özdemir, Oğuz, “Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmaların Tarımsal Üretimde Kullanımı, Yönetimi ve Avrupa Birliğine Uyumlaştırılması”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3, No: 2, Bahar 2004, s. 37 – 47.

Özden Merhacı, Selin, Karşılaştırmalı Hukukta Cezalandırıcı Tazminat (Punitive Damages), Yetkin Yayınları, Ankara 2013.

Özden, Selin, “Karşılaştırmalı Hukukta Salt Malvarlığı Zararları”, BATİDER, Ankara, C. 24, S. 3, Eylül 2010, s. 90, s. 89 – 125.

Özel, Çağlar/Keleş, Adem, " Tehlike Sorumluluğu ve Türk Borçlar Kanununun 71. Maddesi Üzerine Düşünceler ", Prof. Dr. M. İlhan Ulusan'a Armağan, Cilt II, Seçkin Yayıncılık, İKÜHFD, C. 15, S. 2, İstanbul, Temmuz 2018, s. 347 – 376.

Özer, Seliçi, “Özel Hukukta Mücbir Sebep Kavramı ve Uygulanış Tarzı”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980.

Özgen, A. Murat/Birsin, Melahat Avcı/Benlioğlu, Berk/ Emiroğlu, Haluk/Önde, Sertaç, “Bitki Biyoteknolojisi ve Biyogüvenlik: GDO’larda Son Gelişmeler”, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı -1, TMMOB Ziraat Mühendisliği Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12 – 16 Ocak 2015, Ankara, s. 255 – 279.

Özsunay, Ergun, “Türk Hukukunda Gerçek Bir Boşluk: Yapımcının Sorumluluğu”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler II. Sempozyumu, İstanbul 1981, s. 53 – 112.

Öztan, Bilge, İmalatçının Sorumluluğu, Turhan Kitapevi, Ankara 1982.

Öztan, Fırat, Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku, Turhan Kitapevi, Ankara 2008.

Parlar, Ali/Hatipoğlu, Muzaffer, Cezai ve Hukuki Sorumluluk Boyutlarıyla Çevre Hukuku, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Ağustos 2010.

Pekcanıtez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammed, Medeni Usul Hukuku, 10 Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2022.

Petek, Hasan, " Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevre Kirliliği Sebebiyle Çevre Kanununa Göre Sorumluluk " (Sportif Faaliyet), DEÜHFD, C. 7, S. 2, 2005, s. 165 - 226.

Petek, Hasan, İlaç Üreticisinin Hukuki Sorumluluğu, Yetkin Yayınları, Ankara 2009.

Pınar, Hamdi, "Volkswagen (VW) Grubu Dizel Arabalarındaki Emisyon Manipülasyonu ve Hukuki Sonuçları", İÜHFM C. 74, S. 2, 2016, s. 843 – 875.

Rabel, Ernst, Das Recht Des Warenkaufs, Band 1, Berlin 1964.

Reisoğlu, Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 01.07.2012'de yürürlüğe giren Yeni Türk Borçlar Kanunu'na Göre Hazırlanmış 25. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Rey, Heinz, Ausservertragliches Haftpflichtrecht, Zürich 2003.

Rümelin, Max, "Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf –und Zivilrecht" Archiv für die civilistische Praxis, 90. Bd., H. 2 (1900), s. 171 – 344.

Sanlı, Kerem/Atamer, Yeşim M. "Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden İmalatçının Kusursuz Sorumluluğuna Dair Bir Değerlendirme", Prof. Dr. Belgin ERDOĞMUŞ'a Armağan, Der Yayınları, İstanbul 2012, s. 669 – 813.

Saraç, Senem, Türk Borçlar Kanunu'nda Tehlike Sorumluluğu, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2013.

Schmidt – Salzer, Joachim, "Produkthaftung im französischen, belgischen, deutschen, schweizerischen, englischen, kanadischen und us-amerikanischen Recht sowie in rechtspolitischer Sicht", Berlin.

Semiz, Yasemin, "Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(2), 2014, s. 9-46.

Serozan, Rona, " Tüketicuyu Koruma Kanunu Değişikliğinin Artıları ve Eksileri", İÜHFM, C. 61, S. 1-2, Y. 2003, s. 339 – 356.

Serozan, Rona, "Manevi Tazminat İstemine Değişik Bir Yaklaşım" (Manevi Tazminat), Prof. Dr. Haluk Tandoğan'ın Hatırasına Armağan, BATİDER, Ankara 1990, s. 67 – 101.

Serozan, Rona, "Doğal Çevrenin Özel Hukukun Araçlarıyla Korunmasındaki Yetersizlikler" (Doğal Çevre), Prof. Dr. Selim Kaneti'ye Armağan, İstanbul, Aybay Yayınları, 1996, s. 102 – 111.

Shapo, Marshall S. "Comparing Products Liability: Concepts in European and American Law", Cornell International Law Journal, Volume 26, 1993, s. 279 – 330.

Sinerji Mevzuat ve İctihat Programı.

Sirmen, Lale A., Eşya Hukuku, 11. Baskı, Legem Yayınevi, Ankara 2023.

Sirmen, Lale, " Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu " , AÜHFD, C. 40, S. 1 - 4, 1988, s. 281 - 306.

Sirmen, Lale, “Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk” (Çevre Kanunu), Ankara Barosu Dergisi, Yıl 47, Sayı 1, Ankara, Şubat 1990, s. 22-32.

Soysal, Tamer, Tarımda Biyoteknoloji Uygulamaları ve Patent Hakları, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Söğüt, İpek, Sevda, Roma Hukukunda Çevrenin Korunmasına İlişkin Hukuki Vasıtalar, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2014.

Stoll, Hans, “Kausalzusammenhang und Noemzweck im Deliktrecht”, Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht / The Rabel Journal of Comparative and International Private Law, 33. Jahrg., H. 4 (1969), s. 763-767.

Şanlı, Cemal/Esen, Emre/Ataman-Figanmeşe, İnci, Milletlerarası Özel Hukuk, Beta Basım Yayım Dağıtım, 11. Bası, Haziran 2024.

Tandoğan, Halûk, " 2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk "(2872 Sayılı Kanun), Danıştay Dergisi, S. 60 - 61, Yıl 16, Ankara 1986, s. 16 - 35.

Tandoğan, Haluk, “2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk”, Yargıtay Dergisi, Cilt 12, Sayı 1-2, Ocak – Nisan 1986, s. 31 – 56.

Tandoğan, Haluk, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku (Sözleşme Dışı Sorumluluk), Turhan Kitapevi, Ankara 1981.

Tandoğan, Haluk, Türk Mesuliyet Hukuku (Mesuliyet Hukuku), Vedat Kitapçılık, İstanbul 2010.

Tarman, Zeynep Derya, “Türk Hukukunda İmalatçının Sorumluluğuna Genel Bir Bakış”, İÜHFM, C. LXV, S. 2, 2007, s. 299-326.

Taschner, Hans Claudius/Frietsch, Edwin, Produkthaftungsgesetz und EG-Produkthaftungsrichtlinie, 2. Aufl., München 1990.

Taşkın, Ahmet, “Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), Sayı 1, Nisan 2010, s. 239 – 292.

Taşpınar, Sema. “Fiili Karinelerin İspat Yükünün Dağılımındaki Rolü”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45, S. 1, Mayıs 1996, s. 533 – 572.

Tekinalp, Ünal, Fikri Mülkiyet Hukuku, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 5. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012.

Tekinay, Selahattin Sulhi, Ölüm Sebebiyle Destekten Yoksun Kalma Tazminatı, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1963.

Tekinay, Selahattin Sulhi/Akman, Sermet/Burcuoğlu, Haluk/Altıp, Atilla, Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988.

Tepetaş Yasan, Candan, İmalatçının Sorumluluğu ve Uygulanacak Hukuk, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2021.

Tiftik, Mustafa, Akit Dışı Sorumlulukta Maddi Tazminat (Maddi Tazminat), Doktora Tezi, Ankara 1988.

Tiftik, Mustafa, Tehlike Sorumluluğunun Ayırıcı Özellikleri ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural İle Düzenlenmesi Sorunu, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2005.

Tiryaki, Betül, “Avrupa Konseyi’nin 25.7.1985 Tarihli Direktifi’ne Göre Üreticinin Sorumluluğunun Şartları ve Tüketicinin Korunması Mevzuatı İle Mukayesi”, AÜHFD, C. 55, Sa. 2, Yıl 2006, s. 229-248.

Toke, Michael J., “Restatement (Third) of Torts and Design Defectiveness in American Products Liability Law”, Cornell Journal of Law and Public Policy, Volume 2, 1995, s. 239 – 287.

Topuz, Murat, İsviçre ve Türk Borçlar Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Roma Borçlar Hukukunda Maddi Zarar ve Bu Zararın Belirlenmesi, Seçkin Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 2023.

Tuğsavul Taşpolat, Melis, Kollektif Hukuki Yarar Çerçevesinde Topluluk Davaları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2016.

Tulibacka, Magdalena, Product Liability in Transition: a Central European Perspective, Ashgate Publishing Limited, 2009.

Tunçomağ, Kenan, Türk Borçlar Hukuku, Genel Hükümler I. Cilt, 6. Bası, Sermet Matbaası, İstanbul 1976.

Turgut Yılmaz, Nükhet, Çevre Politikası ve Hukuku, Güncellenmiş Gözden Geçirilmiş 3. Baskı(Çevre Politikası), İmaj Yayınevi, Ankara 2017.

Turgut, Nükhet, “Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri” (Temel Kavramlar), Çevre Hukuku Sempozyumu, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s. 15 – 35.

Turgut, Nükhet, “İhtiyat İlkesi” (İhtiyat İlkesi), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 45, S. 1-4, Ankara 1996, s. 67-102.

Turgut, Nükhet, “Kirlenen Öder İlkesi ve Çevre Hukuku” (Kirlenen Öder), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 44, S. 1-4, Ankara 1995, s. 607-654.

Turgut, Nükhet, Çevre Hukuku (Çevre Hukuku), Ankara, Kasım 2001.

Ulusan, İlhan M., " Tehlike Sorumluluğu Üstüne ", (Tehlike), Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, 1970, Yıl 4, S. 6, s. 23 - 57.

Ulusan, İlhan M., “Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi”(Çevre Kirlenmesi), Yargıtay Dergisi, Cilt 12, Sayı 1-2, Ocak – Nisan 1986, s. 57 – 76.

Ulusan, İlhan M., Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, 2. Bası, İstanbul 2012.

Ulusan, İlhan M., Özellikle Borçlar Hukuku ve İş Hukuku Açısından İşverenin İşçiyi Gözetme Borcu Bundan Doğan Hukuki Sorumluluğu (Sorumluluk), Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1990.

Ulusan, İlhan M., “Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu’nda Yer Alan Yeni ve Değişik Hükümler Bağlamında Maden Zararlarının Karşılmasına İlişkin Bazı Tespit ve Düşünceler” Prof. Dr. İur. Merih Kemal OMAĞ’a Armağan, Cilt III, İKÜHFD, C. 16, S. 2, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Temmuz 2017, s. 267 – 293.

Ulusoy, Ali, “Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış”, AÜHFD, C. 43, S. 1-4, Y. 1993, s. 125 – 142.

Üçışık, Gizem, " Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural İle Düzenlenmesi ", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, 28-29 Mayıs 2009, Ankara 2009, s. 127 - 145.

Üçışık, Havva Güzin/Üçışık, Hasan Fehim, Çevre Hukuku, Ötüken Yayınları, Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul 2021.

Ünal, Akın/Arif, Kalkan, “Türk Hukukunda Ürün Sorumluluğu Üzerine Olan ve Olması Gereken Hukuka Dair Genel Düşünceler”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 11, S. 39, 2019, s. 45 – 82.

Ünlütepe, Mustafa, “Organizasyon Sorumluluğu (TBK m. 66/3) ve Tehlike Sorumluluğu (TBK m. 71) İlişkisinin Değerlendirilmesi”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, S. 2, 2017, s. 1 – 42.

Vito, Roberto, Schweizerisches Haftpflichtrecht, Zürich 2002.

von Büren, Bruno, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, Zürich 1964.

von Tuhr, Andreas/Escher, Arnold, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Band II, Zürich 1974.

von Tuhr, Andreas/Hans, Peter, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts Band 1, Lieferung 1, Zürich 1874, Lieferung 2, Zürich 1979.

Wagner, Gerhard, Produkthaftung für autonome Systeme, AcP 2017.

Walker, Gary T., “The Expanding Applicability of Strict Liability Principles: How Is a ‘Product’ Defined?” Tort & Insurance Law Journal, Volume 22, No 1, Fall 1986, s. 1 – 15.

Weber, Lori A., “Bad Bytes: The Application of Strict Products Liability to Computer Software”, St. John’s Law Review, Volume 66, Number 2, Spring 1992, s. 469 – 485.

Werro, Franz/Palmer, Vernon, The Boundaries of Strict Liability in European Tort Law, Carolina Academic Press, 2004.

White, Lynn, “The Historical Roots of our Ecological Crisis”, Ecology and Religion in History, New York, Harper and Row, 1967, s. 1203 - 1207 (<https://www.cmu.ca/faculty/gmatties/lynnwhiterootsofcrisis.pdf>, 08.05.2023, 18.32).

Wilburg, Walter, Die Elemente des Schadensrechts, Margburg 1943.

Wittig, Daniel, Die Produzentenrechtlichen Verkehrssicherungspflichten von Softwareproduzenten, Nomos, 2021.

Wuyts, Daily, “The Product Liability Directive – More Than Two Decades of Defective Products in Europe”, Journal of European Tort Law, 2014, s. 1 – 34.

Yancı Özalp, Nihan/Şirin, Sinem, 1982 Anayasası’nın 30. Yıl Bilançosu, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2014.

Yaşamış, Firuz Demir, “ Türk Çevre Hukuku: Temel İlkeler Bir Bakış”, Av. Dr. Faruk Erem Armağanı, TBB Yayınları, Ankara 1999, s. 879-934.

Yavuz, Cevdet, " Türk Hukukunda Çevre Kirlenimin Hukuki Sorumluluğu " (Çevre Kirliliği), Marmara Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 1 -3, İstanbul 1990, s. 35 - 46.

Yavuz, Cevdet, “ Tüketicinin Korunması Bakımından İmalatçının (Ürün) Sorumluluğu” (Ürün Sorumluluğu), Prof. Dr. Mustafa DURAL’a Armağan, Filiz Kitapevi, İstanbul 2013, s. 1316 – 1332.

Yavuz, Cevdet, “Türk Borçlar Kanunu Tasarısı’na Göre Kusursuz Sorumluluk Halleri ve İlkeleri”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 4, İstanbul 2008, s. 29-61.

Yavuz, Levent/Alıca, Türkay/Merdivan, Fethi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Yorumu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ekim 2014.

Yıldırım Akkayan, Ayça, " 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Görünümü Olarak Tehlike Sorumluluğu " İÜHF, C. LXX, S. 1, s. 203 - 220.

Yıldırım Akkayan, Ayça, " 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Görünümü Olarak Tehlike Sorumluluğu " İÜHFM, C. LXX, S. 1, s. 203 – 220.

Yıldırım, Abdulkerim, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Monopol Yayınları, Ankara 2024.

Yılmaz, Süleyman, " Türk Borçlar Kanunu Tasarısında Sebep Sorumluluklarına İlişkin Yeni Hükümler ", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 59, S. 3, s. 551 – 578.

Yokuş Sevük, Handan, Çevre Hukuku, Doğal Çevrenin Korunması, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara 2017.

Yongalık, Aynur, Çevre Sorumluluk Sigortası, Batider, Ankara 1998.

Yuri Grigoriev "Cell-Towers-Results of Measurements And Estimation of Safety For The Public" Proceedings, International Conference on Cell Tower Siting "Linking Science & Public Health", Salzburg, Austria, June 7-8, 2000, s. 47-51, erişim tarihi: 28.09.2021, 19.22.

Yurtcanlı Duymaz, Seda, "Çevre Örgütlerinin Çevresel Yönetime Katılma Sürecinde Dayandığı Haklar", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2013, S. 107, s. 173 – 198.

Yüce, Melek Bilgin, "Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk", YÜHFD, C. 7, S. 2, İstanbul 2010, s. 138 – 166.

Yücel, Özge, " Türk Borçlar Hukukunda İzin Verilen Riskten Doğan Genel Tehlike Sorumluluğu ", BATİDER, C. XXX, S. 3, 2014, s. 177 - 227.

Yücel, Özge, Türk Borçlar Kanununa Göre Genel Tehlike Sorumluluğu (Tehlike Sorumluluğu), Birinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ağustos 2014.

Yüksel, Elif, "Haksız Fiil Sorumluluğu Kapsamında Saf Ekonomik Zararların Tazmini" Galatasaray Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, Y. 2018, s. 571 – 607.

Zekoll, Joachim, "Recognition And Enforcement of American Products Liability Awards in the Federal Republic of Germany", American Journal of Comparative Law, Vol 37, Issue 2, 1989, s. 301 – 336.